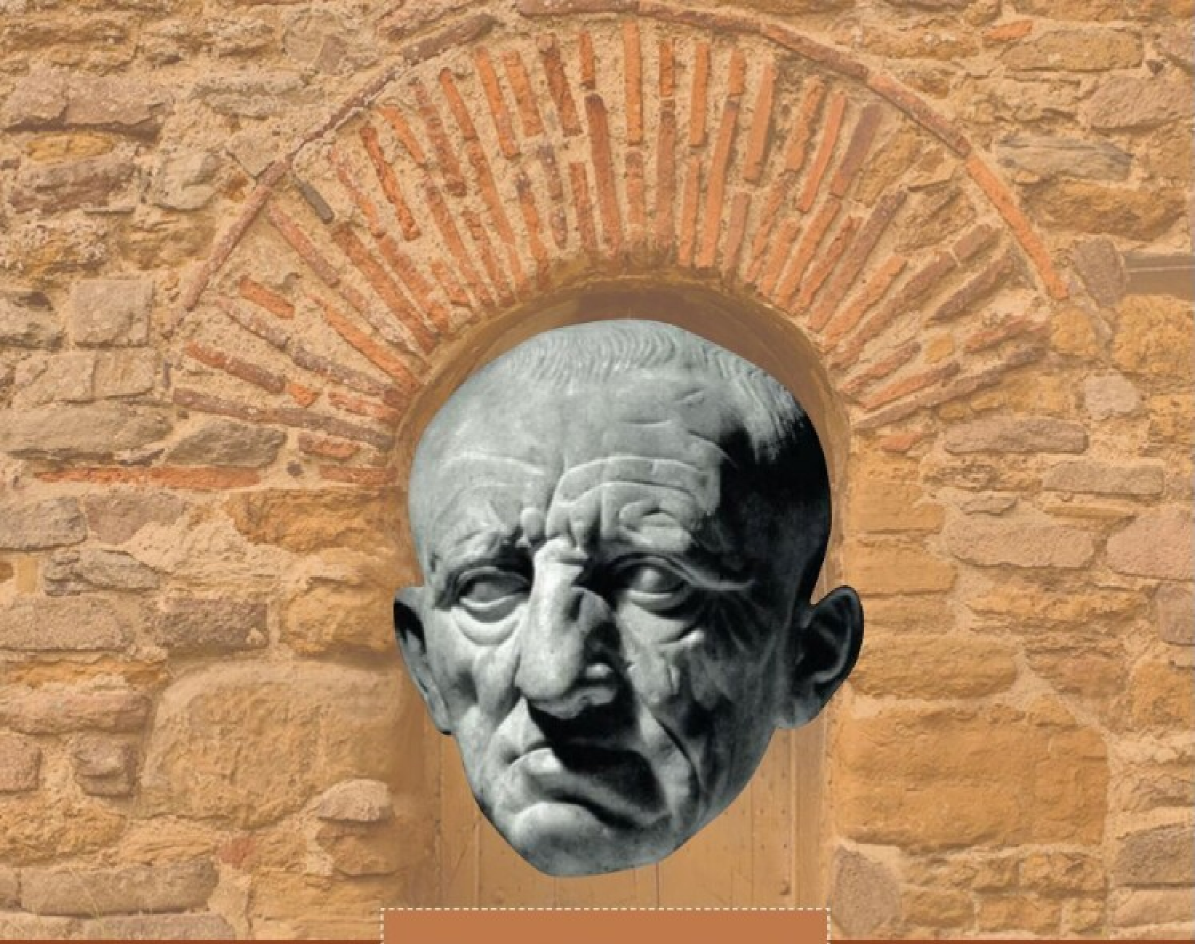

TITUS LIVIUS

III.
kötet

RÓMA TÖRTÉNETE A VÁROS ALAPÍTÁSÁTÓL

XXXI–XL.
könyv

L'Harmattan

Károli Könyvek

KRE KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM

TITUS LIVIUS

Róma története a Város alapításától

III. kötet (XXXI–XL. könyv)

Károli Könyvek

Műfordítás, forrás

TITUS LIVIUS

Róma története a Város alapításától

III. kötet (XXXI–XL. könyv)

Muraközy Gyula fordítását és a jegyzeteket átdolgozta:
Kopeczky Rita

A fordítást az eredetivel egybevetette:
Berkes Lajos (XXXI–XXXV. könyv)
Kozák Dániel (XXXVI–XXXVIII. könyv)
Ligeti Dávid Ádám (XXXIX–XL. könyv)

Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2019

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap támogatta

Felelős kiadó: dr. Sepsi Enikő, a KRE BTK dékánja.
Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: +36-1-455-9060
Fax: +36-1-455-9062

DOI: https://doi.org/10.56037/978-963-414-272-0

ISBN 978-963-414-272-0
ISSN 2063-787X

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan Kiadó
A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: +36-1-267-5979
harmattan@harmattan.hu

webshop.harmattan.hu

TARTALOMJEGYZÉK

XXXI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 201–200)

Folytatódik a korábban félbehagyott háború Philipposz, Makedónia királya ellen a következő okokból. A misztériumünnep idején két beavatatlan akarnan ifjú Athénba érkezett, és más honfitársaikkal együtt beléptek Démétér szentélyébe. Főbenjáró bűnnek kikiáltott tettük miatt az athéniak megölték őket. Az akarnanok övéik halálán felindulva segédcsapatokat kértek Philipposztól, hogy bosszút állhassanak, és ostrom alá vették Athént. Az athéniak a rómaiaktól kérnek segítséget néhány hónappal azután, hogy a karthágóiakkal megkötötték a békét.

Amikor tehát a Philipposz által ostromlott athéniak követei a *senatus* segítségét kérik, a *senatus* ezt meg is szavazza, jóllehet a köznép ellenzi, mert már nyomasztják a sok háború véget nem érő terhei. Az atyák tekintélye révén végül sikerül elérni, hogy a nép is megszavazza a segítségnyújtást a szövetséges városállamnak. Ezt a háborút P. Sulpicius *consul*ra bízzák, aki Makedóniába vezeti hadseregét, és több lovas csatában győzelmet arat Philipposz fölött.

A Philipposz által ostromlott abüdosziak a saguntumiak példáját követve lemészárolják övéiket, majd utánuk halnak.

L. Furius *praetor* nyílt csatában legyőzi a fellázadt gall insubereket és a pun Hamilkart, aki háborút szít Itáliának abban a részében. Hamilkar ebben a háborúban el is esik 35 000 emberrel együtt.

Ezenkívül: Philipposz király és Sulpicius *consul* hadjáratai és városostromai. Sulpicius *consul*t a háború során Attalosz király és a rhodosziak segítik.

L. Furius *praetor* diadalmenetet tart a gallok fölött.

1.

(1) Nekem is jólesik, hogy végre eljutottam a pun háború végéhez, mintha csak magam is kivettem volna a részemet a fáradságból és veszedelemből. (2) Hisz jóllehet azok után, hogy volt bátorságom az egész római történelem megírására vállalkozni, nem illő kifulladnom a nagy mű egy-egy részétől, (3) mégis, ha meggondolom, hogy 63 év története – mert ennyi múlt el az I. pun háború kezdetétől a II. végéig – (4) ugyanannyi könyvet töltött meg, mint a 488 esztendőé, amely a Város alapításától az I. pun háborút megindító Appius Claudius *consul*ságáig [264] eltelt, lelkemben már előre látom, hogy úgy fogok járni, mint aki a part menti sekély vízbe gázolva azt hiszi, átlábolhat a tengeren: minél tovább haladok, annál nagyobb, szinte feneketlen mélységbe sodródom, (5) és munkám, amely minden soron következő rész befejezése után csökkenni látszott, szinte csak szaporodik.

(6) Alig jött létre a béke a punokkal, kitört a makedón háború.[1] Ezt, ha az ellenség harcértékét és hadvezérének rátermettségét nézzük, korántsem lehet veszélyességben a pun háborúhoz mérni, (7) de az egykori királyok dicsősége, a nép ősi hírneve és birodalma nagysága miatt, amelynek fegyverei egykor tekintélyes darabot hódítottak meg Európából, sőt Ázsia nagy részét is, szinte még annál is nevezetesebb volt.

(8) A Philipposz ellen nagyjából tíz éve megindult háború, amelyben a háború és a békekötés okozói egyaránt az aitólok voltak, három éve ért véget. (9) Azután amikor a rómaiak a punokkal kötött béke révén visszanyerték cselekvési szabadságukat, Philipposz pedig kivívta neheztelésüket azzal, hogy megszegte az aitólokkal és a többi ott lakó szövetségesükkel kötött békeszerződését,[2] (10) legutóbb pedig segédcsapatokat és pénzt küldött Afrikába Hannibalnak és a punoknak,[3] újrakezdték a háborút ellene az athéniak kérésére, akiknek földjeit a király végigpusztította, őket pedig beszorította városukba.

2.

(1) Ekkoriban követek érkeztek Attalosz királytól és a rhodosziaktól egyaránt, és jelentették, hogy Kis-Ázsia városaiban is folyik a felforgatás. (2) A *senatus* azt válaszolta a követségeknek, hogy gondja lesz az ügyre, a makedón háború tárgyalását azonban teljes egészében elhalasztotta a *consul*ok érkezéséig, akik ekkor a számukra kijelölt működési területen tartózkodtak. (3) Addig is elküldtek három követet – Gaius Claudius Nerót, Marcus Aemilius Lepidust és Publius Sempronius Tuditanust – Egyiptom királyához, Ptolemaioszhoz,[4] hogy adják tudtára a Hannibal és a punok fölött aratott győzelmet, majd mondjanak köszönetet neki, hogy válságos helyzetükben sem hagyta cserben a rómaiakat, amikor még a közelükben lakó szövetségeseik is elpártoltak tőlük,[5] (4) és kérjék

[1] Az ún. I. makedón háborúban (Kr. e. 215–205) az V. Philipposz makedón királlyal szembeszálló aitól szövetség és Attalosz pergamoni király megakadályozták, hogy Philipposz, aki szövetséget kötött Hanniballal, komolyabban beavatkozhasson a pun háborúba. A Philipposz teljes vereségével végződő II. makedón háború történetét (Kr. e. 200–197) Livius az itt következő könyvekben mondja el.

[2] Az aitólokkal kötött béke megszegése nem szolgálhatott Róma számára háborús okként, mert a 207-es szerződés révén az aitólok mintegy megszegték Rómával kötött szerződésüket, amely kimondta, hogy nem köthetnek különbékét Philipposszal. A többi szövetséges alatt valószínűleg Illíria egyes részeit kell érteni.

[3] Lásd XXX. 26. 2 a hozzá fűzött jegyzettel.

[4] Egyiptomban ekkor a gyermek V. Ptolemaiosz Epiphanész (Kr. e. 204–181) uralkodott.

[5] Egyiptom Kr. e. 273 óta állt baráti szövetségben Rómával.

meg, hogy ha a rómaiak a Philipposz által elkövetett jogtalanságok miatt kénytelenek hadba lépni ellene, őrizze meg addigi jóindulatát a római nép iránt.

(5) Nagyjából ezzel egyidőben a Galliában tartózkodó Publius Aelius *consul* arra a hírre, hogy érkezése előtt a boiusok be-betörtek a szövetségesek területére, a mozgolódás miatt rendkívüli sorozással két légiót szervezett, (6) amelyekhez még négy *cohors*ot adott saját seregéből, és megparancsolta Gaius Ampius szövetséges parancsnoknak, hogy a hamarjában szervezett sereggel Umbrián, az úgynevezett Sapinia kerületen[1] át törjön be a boiusok területére, és ő maga is odavonult a hegyeken át vezető nyílt úton. (7) Ampius behatolt az ellenséges területre, és eleinte meglehetős sikerrel és kockázat nélkül fosztogatott. Majd miután Castrum Mutilum mellett megfelelő táborhelyet választott, elindult aratni, a gabona ugyanis már megérett. (8) Sem a környéket nem deríttette fel, sem elég erős előőrsöket nem állított, hogy azok fegyverrel fedezzék a fegyvertelenül munkálkodókat. A gallok váratlanul rátámadtak, és bekerítették a gabonagyűjtőkkel együtt. (9) Ezután már a fegyveresek is megrémültek, és menekülni kezdtek. Mintegy 7000, a gabonaföldeken szétszóródott ember esett el, köztük a parancsnok, Gaius Ampius is; a többieket a táborba kergette a félelem. (10) Innen a katonák, mivel nem volt kijelölt vezérük, közös elhatározással, felszerelésük nagy részét hátrahagyva, szinte járhatatlan szurdokokon átkelve eljutottak a *consul*hoz. (11) Ő pedig anélkül, hogy provinciájában bármi említésre méltót cselekedett volna – azt leszámítva, hogy feldúlta a boiusok területét, és szövetséget kötött a ligur ingaunusokkal –, visszatért Rómába.

3.

(1) Mihelyt a *consul* összehívta a *senatus*t, mindenki azt követelte, hogy minden mást félretéve Philipposzról és a szövetségesek panaszairól tárgyaljanak, így ő haladéktalanul elő is terjesztette ezt az ügyet. (2) A teljes létszámban összegyűlt *senatus* úgy döntött, hogy Publius Aelius *consul* saját belátása szerint válasszon ki és küldjön oda valakit katonai hatalommal, az pedig vegye át a hajóhadat, amelyet Gnaeus Octavius hoz vissza Szicíliából, és keljen át vele Makedóniába. (3) Marcus Valerius Laevinust küldték el *propraetor*i hatáskörrel. Vibo mellett átvett Gnaeus Octaviustól 38 hajót, és átkelt Makedóniába. (4) Itt felkereste Marcus Aurelius, az egykori követ,[2] és beszámolt neki arról, hogy a király mekkora hadsereget, mekkora hajóhadat vont össze, (5) és hogy részben személyesen, részben követek útján miként uszítja háborúra az embereket nemcsak a száraz-

[1] A *tribus Sapinia* nem tartozott a 35 római *tribus* közé, hanem egy umbriai (talán sarsinai) közösség egy kerületét jelölte. Nevét valószínűleg a Sapis (a mai Savio) folyóról kapta.

[2] Vö. XXX. 26. 4, 42. 1–6.

föld minden városában, de a szigeteken is; (6) ezért a rómaiaknak sokkal nagyobb erővel kell megkezdeniük a háborút, nehogy habozásukat kihasználva Philipposz nagy merészen olyasmire vállalkozzon, mint egykor Pürrhosz, egy jóval kisebb birodalom ura.[1] Megállapodtak hát, hogy Aurelius minderről levélben értesíti a *consul*okat és a *senatus*t is.

4.

(1) Amikor az év végén a *senatus* elé terjesztették az indítványt, hogy osszanak földet a veteránoknak, akik Afrikában Publius Scipio vezetésével és jósjeleivel befejezték a háborút, (2) az atyák úgy döntöttek, hogy Marcus Iunius városi *praetor* legyen szíves *decemvir*eket választatni, akik majd Samniumban és Apuliában felmérik és kiosztják a római nép állami tulajdonában lévő földeket. (3) A következőket választották meg: Publius Serviliust, Quintus Caecilius Metellust, Gaius és Marcus Servilius Geminust, Lucius és Aulus Hostilius Catót, Publius Villius Tappulust, Marcus Fulvius Flaccust, Publius Aelius Paetust és Titus Quinctius Flamininust.

(4) Ezekben a napokban a Publius Aelius *consul* elnökletével megtartott választógyűlésen *consul*lá választották Publius Sulpicius Galbát és Gaius Aurelius Cottát. Ezután *praetor*rá választották Quintus Minucius Rufust, Lucius Furius Purpuriót, Quintus Fulvius Gillót és Gaius Sergius Plautust. (5) A *curulis aedilis*ek, Lucius Valerius Flaccus és Lucius Quinctius Flamininus ebben az évben nagy pompával rendezték meg a Római Játékok színházi előadásait, és ezeket két napon át ismételték. (6) Az igen nagy mennyiségű gabonát, amelyet Publius Scipio küldött Afrikából, négy *as*ért[2] osztották szét a nép között teljes becsületességgel, amit azok nagy hálával fogadtak. (7) A Plebejus Játékokat szintén háromszor ismételték meg teljes egészükben a plebejus *aedilis*ek, Lucius Apustius Fullo és Quintus Minucius Rufus (aki közvetlenül *aedilis*i hivatalviselése után lett *praetor*), és a játékok alkalmából szent lakomát rendeztek Iuppiternek.

5.

(1) Publius Sulpicius Galba és Gaius Aurelius *consul*ok idejében [200], a Város alapításától számított 551. évben kezdődött meg a háború Philipposz ellen, néhány hónappal a karthágóiakkal való békekötés után. (2) Március idusán – akkoriban a *consul*ok ezen a napon léptek hivatalba – Publius Sulpicius *consul* mindenekelőtt ebben az ügyben tett előterjesztést. (3) A *senatus* úgy döntött, hogy a *consul*ok áldozzanak kifejlett állatokat azoknak az isteneknek, akiknek

[1] Vagyis arra, hogy átkeljen Itáliába.

[2] Az ár egy *modius* búzára értendő.

jónak látják, a következő ima kíséretében: (4) ami a *senatus*nak és a római népnek szándékában áll az államot és az új háború megindítását illetően, az végződjön jól és szerencsésen a római nép, a szövetségesek és a latinság számára – és majd az áldozat és a könyörgés után kérjék a *senatus* döntését az állam és a provinciák ügyében.

(5) Ezekben a napokban – a háborús hangulat felkorbácsolásához épp a legjobbkor – érkezett meg Marcus Aurelius követ és Marcus Valerius Laevinus *propraetor* levele, (6) valamint az athéniak újabb követsége, amely bejelentette, hogy a király közeledik határaikhoz, és hamarosan nemcsak földjeiket, de városukat is hatalmába keríti, ha a rómaiak nem sietnek segítségükre.

(7) A *consul*ok bejelentették, hogy az áldozatot előírás szerint végrehajtották, a *haruspex*ek pedig azt a szakvéleményt adták, hogy az istenek rábólintottak imájukra, és a belső részek is jóval biztattak, területi hódítást, győzelmet és diadalt ígérnek. Ezután olvasták fel Valerius és Aurelius levelét és hallgatták meg az athéniak követeit. (8) A *senatus* ezután úgy határozott, hogy köszönetet mond a szövetségeseknek, amiért, noha régóta zaklatják őket, még az ostromzártól való félelem sem rendítette meg szövetségi hűségüket; (9) de hogy milyen segítséget várhatnak, arra csak akkor kapnak választ, ha a *consul*ok kisorsolták a működési területeket, és az a *consul*, akinek a makedóniai hadszíntér jut, javaslatot tett a népgyűlésnek, hogy Philipposznak, Makedónia királyának üzenjék meg a háborút.

6.

(1) A makedóniai hadszínteret Publius Sulpicius kapta meg sorshúzás útján, és ő terjesztette a nép elé a kérdést:[1] akarják-e és elrendelik-e, hogy Philipposz királynak és az uralma alatt lévő makedónoknak a római nép szövetségeseivel szemben elkövetett jogtalanságok és fegyveres erőszak miatt megüzenjék a háborút? (2) A másik *consul*nak, Aureliusnak Itália lett a működési területe. Ezután a *praetor*ok sorsoltak: Gaius Sergius Plautus kapta meg a városbeliek jogvitáinak intézését, Quintus Fulvius Gillo Siciliát, Quintus Minucius Rufus a bruttiusok földjét, Lucius Furius Purpurio Galliát.

(3) A makedón háborúra vonatkozó indítványt az első népgyűlésen majdnem minden *centuria* elvetette. A polgárok, akiket elgyötört a hosszan tartó, súlyos háború, részben saját elhatározásukból cselekedtek így, mert megelégelték a veszedelmet és fáradságot, (4) részben azért, mert az egyik nép*tribunus*, Quintus Baebius az atyák elleni vádaskodás szokásos útjára lépett: szemükre hányta, hogy nyakra-főre háborút indítanak, hogy a köznép soha ne élvezhesse a békét.

[1] A hadüzenet ügyében hozott *senatus*i döntést a *comitia centuriatá*nak is jóvá kellett hagynia.

(5) Az atyák ezért megneheztelték, a nép*tribunus*t a *senatus*ban szidalmakkal árasztották el, és ki-ki felszólította a *consul*t, hogy hívja össze ismét a népgyűlést az indítvány ügyében, (6) rója meg a népet közönyösségéért, és világosítsa fel, milyen veszéllyel és szégyennel járna a háború halogatása.

7.

(1) A *consul* a Mars-mezőn, a népgyűlésen, mielőtt szavazásra szólította volna a *centuriá*kat, maga köré hívta őket, és így beszélt:

(2) „Szerintem, polgárok, nem vagytok vele tisztában, hogy nem arról kell döntenetek, háborút vagy békét akartok-e – ebben Philipposz, aki szárazon és vízen roppant háborúra készül, nem hagy nektek szabad választást –, hanem arról, hogy ti küldjétek-e át a légiókat Makedóniába, vagy pedig az ellenség jöjjön Itáliába. (3) Hogy ez mennyire nem mindegy, ha máskor nem is, a legutóbbi pun háborúban bizonyára megtapasztaltátok. Hiszen ki vonhatná kétségbe, hogy ha azonnal segítséget viszünk az ostrom alá vett és oltalmunkért könyörgő saguntumiaknak, mint atyáink a mamertinusoknak, akkor Hispániára korlátozhattuk volna az egész háborút, amelyet halogatásunkkal legnagyobb szerencsétlenségünkre beengedtünk Itáliába? (4) Ahhoz sem fér kétség, hogy magát Philipposzt, aki levelek és követségek útján már megállapodott Hanniballal, hogy átkel Itáliába, azzal bírtuk mégiscsak maradásra, hogy megelőző csapásként odaküldtük Laevinust egy hajóhaddal. (5) Amit akkor megtettünk, amikor Itáliában egy Hanniballal kellett hadakoznunk, azt habozunk megtenni most, miután Hannibalt kiűztük Itáliából, és győzelmet arattunk a karthágóiak fölött? (6) Tűrjük csak, hogy Philipposz tehetetlenségünket próbára téve elfoglalja Athént, ahogy eltűrtük, hogy Hannibal bevegye Saguntumot! (7) Meglátjátok, ő nem öt hónappal később érkezik majd meg Itáliába, mint Hannibal Saguntum elfoglalása után, hanem öt napra rá, hogy hajói kifutottak Korinthoszból! (8) De ha nem hasonlítjátok is Philipposzt Hannibalhoz és a makedónokat a karthágóiakhoz, Pürrhosszal nyugodtan egy szintre állíthatjátok őt. Méghogy egy szintre? (9) Mennyivel különb ez a férfi annál és az egyik nép a másiknál! Épeirosz mindig csak apró kis függeléke volt a makedón királyságnak, és ez ma sincs másként. Philipposz viszont az egész Peloponnészoszt uralma alatt tartja,[1] még Argoszt is, amelyet nemcsak az ősi dicsőség tett híressé, de legalább annyira Pürrhosz halála is.

(10) Most pedig mérlegeljétek a mi akkori és mostani helyzetünket. Mennyivel virágzóbb volt Itália, mennyivel érintetlenebbek erői! Megvoltak hadvezérei,

[1] Philipposznak valóban volt néhány hídfőállása a Peloponnészoszon, de ottani befolyását főleg az biztosította, hogy mellette állt az akháj szövetség.

megvolt a sok sereg, amelyeket azután a pun háború elpusztított. De amikor Pürrhosz rátámadt, mégis alapjaiban rendítette meg, és győztesen nyomult előre majdnem egészen Rómáig! (11) Akkor nemcsak Tarentum és Itália Magna Graeciának[1] nevezett partvidéke pártolt el tőlünk, amelyről még elképzelhető, hogy a közös nyelv és név vonzását követte, hanem a lucaniabeliek, bruttiusok és samnisok is. (12) Szerintetek ezek, ha Philipposz átkel Itáliába, meghúzzák magukat és hűek maradnak hozzánk? A pun háború idején talán hűek maradtak? Ezek a népek csak akkor nem hagynak cserben minket, ha nincs kihez átpártolniuk!

(13) Ha rá nem szántátok volna magatokat, hogy átkeljetek Afrikába, Hannibal és a karthágóiak még ma is ellenségeinkként ülnének itt Itáliában. Nem! Dúlja csak fel a háború Makedóniát, és ne Itáliát, pusztítsa a tűz és vas inkább az ellenség városait és földjeit! (14) Mi már tapasztalatból tudjuk, hogy fegyvereink szerencsésebbek és félelmetesebbek idegen földön, mint otthon. Induljatok hát szavazni az istenek segítségével, és emeljétek törvényerőre, ami mellett az atyák döntöttek! (15) Nemcsak a *consul* javasolja ezt nektek, hanem a halhatatlan istenek is, akik nekem, amikor áldozatot mutattam be, és könyörögtem, hogy ez a háború végződjön jól és szerencsésen számomra, a *senatus*nak, nektek, szövetségeseinknek és a latinságnak, hajóhadainknak és seregeinknek, minden tekintetben örvendetes és kedvező jóslatot adtak."

8.

(1) Amikor szónoklata után szavazni küldte őket, igent mondtak a háborúra. (2) Ezután a *consul*ok a *senatus* határozata értelmében háromnapos könyörgést rendeltek el, és esdeklést tartottak minden isten vánkosa előtt, hogy jó és szerencsés véget érjen majd a Philipposz elleni háború, amelyet a népgyűlés megszavazott.

(3) Sulpicius *consul* kérdést intézett a *fetialis*okhoz: szükségesnek tartják-e, hogy személyesen adják át Philipposz királynak a hadüzenetet, vagy elég, ha azt a király birodalmának határán állomásozó legközelebbi helyőrségnek jelentik be? A *fetialis*ok úgy döntöttek, hogy bármelyik utat választja is, helyesen jár el. (4) A *consul* felhatalmazást kapott az atyáktól, hogy küldjön el egy tetszése szerint kiválasztott követet, aki nem tagja a *senatus*nak, hogy ő adja át a királynak a hadüzenetet.

(5) Ezután a *consul*ok és *praetor*ok seregeiről tárgyaltak. A *consul*okat utasították, hogy sorozzanak be két-két légiót, és bocsássák el a régi seregeket. (6) Sulpicius, akire az új, igen jelentős háború vezetését bízták, engedélyt kapott,

[1] A név jelentése: 'Nagy-Görögország'.

hogy a Publius Scipióval Afrikából visszatért seregből átvegyen annyi önkéntest, amennyit tud, de akarata ellenére egyetlen régi katonát sem kényszeríthet szolgálatra. (7) Elrendelték, hogy Lucius Furius Purpurio és Quintus Minucius Rufus *praetor*oknak a *consul*ok adjanak át fejenként 5000 latin szövetségest, hogy ezekkel a csapatokkal biztosítsák hadszíntereiket, Galliát, illetve Bruttiumot. (8) Quintus Fulvius Gillót szintén utasították, hogy Publius Aelius *consul* régi seregéből válogasson ki a legrövidebb ideje szolgálók közül annyi embert, hogy 5000 szövetséges és latin katonával rendelkezzen, és ezekkel lássa el provinciájának, Siciliának védelmét. (9) Marcus Valerius Faltónak, aki előző évben Campaniában tevékenykedett *praetor*ként, fővezéri megbízatását egy évre meghosszabbították azzal, (10) hogy *propraetor*i minőségben keljen át Szardíniára, és az ott állomásozó seregből válasszon ki 5000 latin szövetségest a legrövidebb ideje katonáskodók közül. (11) Ezenkívül utasították a *consul*okat, hogy sorozzanak két városi légiót, amelyeket szükség esetén bevethetnek Itáliában, mert sok népcsoport, amely a háború folyamán megfertőződött a punok szövetségével, most is csak úgy duzzad a bosszúvágytól. Úgy tervezték, hogy az állam ebben az évben hat római légiót fog fegyverben tartani.

9.

(1) A háborús előkészületek közepette érkeztek meg Ptolemaiosz király követei, hogy tudtul adják: Az athéniak a király segítségét kérték Philipposz ellen, (2) de jóllehet Egyiptom és Athén kétoldalú szövetségben áll egymással,[1] a király a római nép jóváhagyása nélkül nem szándékozik Hellaszba sem hajóhadat, sem hadsereget küldeni, hogy bárkit is megvédelmezzen vagy megtámadjon. (3) Vagy ő marad veszteg királyságában, ha a római nép óhajtja megvédeni szövetségeseit, vagy ha úgy akarják, lehetővé teszi, hogy a rómaiak maradjanak veszteg, és ő küld annyi segédcsapatot, amennyi könnyen megoltalmazza Athént Philipposz támadása ellen.[2]

(4) A *senatus* köszönetet mondott a királynak, és azt válaszolta: A római népnek feltett szándéka, hogy megvédi szövetségeseit. Ha a háborúban valamire szükségük lesz, jelezni fogják a királynak, hisz meggyőződésük, hogy az ő gazdag birodalma a római államnak erős és megbízható támasza. – (5) Ezután a *senatus* határozata alapján mindegyik követnek 5000 bronzpénzt küldtek ajándékul.

[1] Athén Kr. e. 224 óta ápolt baráti kapcsolatot a Ptolemaidák birodalmával.

[2] Ha Livius tudósítása hiteles, akkor Ptolemaiosz valószínűleg arra számított, hogy a rómaiak nem fogadják el nagylelkű ajánlatát: országa ugyanis éppen háborúban állt a Szeleukidákkal.

Mialatt a *consul*ok sorozást tartottak, és a háborúhoz szükséges előkészületeken munkálkodtak, a polgárság, amelyet egy új háború kezdetén fokozottabb vallásos aggodalom szokott eltölteni, (6) noha már megtartották a könyörgést, és esdekeltek minden isten vánkosa előtt, nehogy a valaha is elvégzett szertartásokból bármit elmulasszanak, felszólította a *consul*t, akinek a makedóniai hadszíntér jutott, hogy ajánljon fel ünnepi játékokat és ajándékot Iuppiternek. (7) Az állam nevében teendő fogadalmat azonban késleltette Licinius *pontifex maximus*[1] közbeavatkozása, aki kijelentette, hogy a *consul* fogadalma nem vonatkozhat egy meghatározatlan pénzösszegre, mert az erre szánt pénzt nem szabad felhasználni a háborúban: azonnal félre kell tenni, és nem szabad egyéb összegekkel összekeverni, máskülönben a fogadalmat nem lehet előírás szerint teljesíteni. (8) Noha az érv és forrása egyaránt figyelmet érdemelt, mégis arra utasították a *consul*t, hogy forduljon a *pontifex*ek testületéhez a kérdéssel: lehetséges-e meg nem határozott pénzösszegre vonatkozóan szabályszerű fogadalmat tenni? A *pontifex*ek testülete azt válaszolta, hogy lehetséges, sőt ez a helyesebb eljárás. (9) A *consul*, amikor fogadalmat tett, ugyanazt a szöveget mondta a *pontifex maximus* után, amely azelőtt az öt évre szóló fogadalmaknál szokott elhangozni,[2] (10) azzal a különbséggel, hogy annyi pénzből ígért ünnepi játékokat és ajándékot, amennyit a felajánlás teljesítésekor a *senatus* meghatároz majd. Eddig már nyolc alkalommal ajánlottak fel nagyszabású játékokat,[3] de mindig meghatározott pénzösszegből; ez volt az első eset, amikor a ráfordítandó pénz összegét nem határozták meg.

10.

(1) Miközben mindenkinek a figyelmét a makedón háború kötötte le, váratlanul – mert ebben a pillanatban semmire sem számítottak kevésbé – felröppent a hír, hogy a gallok mozgolódnak. (2) Az insuberek, cenomanusok és boiusok feltüzelték a celineket,[4] az ilvasokat és a többi ligur törzset, és a pun Hamilkar vezetésével, aki Hasdrubal seregéből ragadt ott azon a vidéken, megtámadták Placentiát. (3) A várost kirabolták, haragjukban nagy részét fel is gyújtották, és alig 2000 embert hagytak életben a lángok és romok között. Aztán a Pón átkelve

[1] P. Licinius Crassus Dives, a 205. év *consul*ja.

[2] A II. pun háború folyamán vált szokássá nagyszabású játékokat ígérni Iuppiternek arra az esetre, ha az állam helyzete a következő öt évben nem fordul rosszabbra. Vö. XXII. 10. 7, XXVII. 33. 8, XXX. 2. 8, 27. 10–12.

[3] Livius ránk maradt szövegéből öt ilyen fogadalom gyűjthető össze (IV. 27. 2, V. 19. 6, VII. 11. 4, XXII. 9. 10, XXVII. 33. 8).

[4] Talán azonosak a XXII. 29. 7-ben említett celeiabeliekkel.

továbbindultak, hogy kirabolják Cremonát. (4) A *colonia* lakóinak, miután elért hozzájuk a szomszéd várost sújtó szerencsétlenség híre, még volt idejük, hogy bezárják a kapukat, a falak megfelelő pontjain őrséget állítsanak fel – hogy mégse ostrom nélkül essen el a város –, és hírnököket küldjenek a római *praetor*hoz.

(5) A provincia élén ekkor Lucius Furius Purpurio állt, aki a *senatus* határozata értelmében 5000 szövetséges és latin katona kivételével elbocsátotta hadseregét, és ezekkel a csapatokkal provinciájának a Városhoz legközelebb eső részén, Ariminum közelében tartózkodott. Most a *senatus*hoz intézett levelében megírta, hogy provinciájában milyen felfordulás uralkodik: (6) A két *colonia* közül, amelyeket a pun háború szörnyű vihara megkímélt, az egyiket elfoglalta és kirabolta az ellenség, a másikat ostrom alatt tartja. (7) Az ő hadserege nem biztosíthat kellő védelmet a szorongatott telepeseknek, hacsak nem akar 5000 szövetségest koncul odavetni 40 000 főnyi ellenségnek – mert ennyien fogtak fegyvert –, csak hogy még saját súlyos vereségével is növelje a római *colonia* elpusztítása után amúgy is megnövekedett merészségüket.

11.

(1) A levél felolvasása után a *senatus* úgy döntött, hogy Gaius Aurelius *consul* a seregét, amelynek egy kitűzött napon Etruriában kellett volna gyülekeznie, (2) rendelje ugyanerre a napra inkább Ariminumba, és vagy személyesen induljon el a gall mozgolódás elfojtására, ha ez nem ütközik az állam érdekeivel, (3) vagy írjon Quintus Minucius *praetor*nak,[1] hogy amikor megérkeznek hozzá a légiók Etruriából, ő ezek helyett küldje oda 5000 szövetséges katonáját, hogy addig ezek biztosítsák Etruriát, és induljon a légiókkal az ostromlott *colonia* felszabadítására.

(4) Egyúttal azt is elhatározták, hogy küldenek egy követséget Afrikába: Karthágóba és Numídiába, Massinissához. (5) Karthágóban azt kellett bejelenteniük, hogy Galliában maradt egy honfitársuk, Hamilkar, akiről nem lehet tudni, Hasdrubal korábban vagy Magon később érkezett seregéből[2] maradt-e ott, és a szerződést megszegve háborús cselekményeket folytat, (6) fegyveres harcra lázítva a rómaiak ellen a gallok és ligurok seregeit. A karthágóiak, ha továbbra is békét akarnak, hívják őt vissza, és adják át a római népnek. – (7) A követeknek az uta-

[1] Minucius működési területe Bruttium volt, azaz Itália másik vége (vö. XXXI. 6. 2, 8. 7), így ő nem lett volna a legalkalmasabb személy a bajba jutott *coloniá*k megsegítésére. Livius valószínűleg továbbra is Furius Purpurióra gondol, és Minucius neve csak egy téves lapszéli glosszából került a szövegbe.

[2] Hannibal testvérei közül Hasdrubal 207-ben (XXVII. 39.), Magon pedig 205-ben (XXVIII. 46. 7–10) jelent meg seregével Itáliában.

sítás szerint azt is közölniük kellett, hogy a karthágóiak nem szolgáltattak ki minden katonaszökevényt; állítólag nagy részük szabadon jár-kel Karthágóban. Ezeket kutassák fel és fogják el, hogy a szerződés értelmében kiszolgáltassák a rómaiaknak.

(8) Ezt az üzenetet kellett átadniuk Karthágóban. Massinissának gratulálniuk kellett ahhoz, hogy nemcsak visszaszerezte apja királyságát, de még gyarapította is, hozzácsatolva Syphax országának legvirágzóbb részét. (9) Ezenkívül be kellett jelenteniük, hogy a római állam hadba lépett Philipposz ellen, amiért a karthágóiakat segédcsapatokkal támogatta, (10) valamint jogtalanul rátámadt a rómaiak szövetségeseire, miközben Itáliában még lángolt a háború,[1] amivel arra kényszerítette a rómaiakat, hogy hajóhadakat és seregeket küldjenek Hellaszba, és azzal, hogy erőiket megosztotta, elsősorban ő hátráltatta az Afrikába való átkelést. A követeknek meg kellett kérniük a királyt, hogy a háborúba küldjön numida lovasokat segédcsapatok gyanánt. (11) Nagyszerű ajándékokat is küldtek velük Massinissának: arany- és ezüstedényeket, bíbortógát, pálmadíszes tunikát, elefántcsont pálcát, bíborszegélyes tógát és *curulis*i széket,[2] (12) és biztosítaniuk kellett afelől, hogy ha hatalmának megszilárdítása és kiterjesztése érdekében bármire szüksége van, csak szóljon, érdemei viszonzásaként a római nép mindent megtesz majd, hogy kívánságát teljesítse.

(13) Ezekben a napokban jelentek meg a *senatus* előtt Verminának, Syphax fiának követei is. Megpróbálták eltévelyedését ifjúságával mentegetni, és a felelősséget teljesen a karthágóiak mesterkedéseire hárították. (14) Massinissa is ellenségből lett barátja a római népnek – mondták –; ugyanígy Vermina is mindent el fog követni, hogy se Massinissa, se senki más ne előzhesse meg a római nép iránti odaadásban, és azt kéri, hogy a *senatus* ismerje el őt királynak, szövetségesének és barátjának.

(15) A követek azt a választ kapták, hogy Vermina apja, Syphax is ok nélkül és váratlanul lett szövetségesből és barátból a római nép ellenségévé, és ő maga is arra fordította ifjúsága tanulóéveit, hogy háborúval zaklassa a rómaiakat.[3] (16) Ezért azzal kellene kezdenie, hogy békét kér a római néptől, csak utána lehet szó a királyi, szövetségesi és baráti címről, a római nép ugyanis e megtisztelő elnevezéssel királyok rendkívüli szolgálatait szokta elismerni. (17) Épp római követség indul Afrikába; a *senatus* őket bízza meg azzal, hogy közöljék Verminával a béke

[1] A rómaiak illíriai szövetségesei ellen Philipposz 216-tól kezdve, tehát már Hanniballal kötött szövetsége (215) előtt is indított hadműveleteket.

[2] A római főtisztségviselők, illetve diadalmenetet tartó hadvezérek jelvényei. Ezek annak szimbolikus kifejezései voltak, hogy Róma elismeri Massinissa királyi hatalmát.

[3] Vö. XXX. 36. 7–8.

feltételeit, és neki bele kell egyeznie abba, hogy a békéről a római népnek korlátlan döntési joga van. Ha a feltételekhez valamit hozzá akar tenni, el akar belőlük hagyni, vagy változtatni akar rajtuk, kérésével ismét a *senatus*hoz kell fordulnia.

(18) Ezekkel a megbízatásokkal küldték el Afrikába követekként Gaius Terentius Varrót,[1] Spurius Lucretiust és Gnaeus Octaviust, mindegyiküket egy-egy ötevezősoros hajóval.

12.

(1) A *senatus*ban ezután felolvasták a Bruttiumban tevékenykedő Quintus Minucius *praetor* levelét: Lokroiban egy éjszaka ellopták a Perszephoné kincstárában lévő pénzt, és a gaztett elkövetői semmiféle nyomot nem hagytak maguk után. (2) A *senatus* felháborodva vette tudomásul, hogy nem szűnnek a templomrablások, és az emberek számára még Pleminius közismert, nemrég elkövetett bűne és bűnhődése[2] sem szolgált eléggé elriasztó példával. (3) Gaius Aurelius *consul*t bízták meg, hogy írja meg Bruttiumba a *praetor*nak: a *senatus* úgy döntött, hogy ugyanolyan szigorúsággal indítson nyomozást a kincstár kirablása ügyében, mint három évvel ezelőtt Marcus Pomponius *praetor* tette; amit a pénzből megtalálnak, tegyék vissza a helyére, (4) ha nem találják meg a teljes összeget, egészítsék ki,[3] és legyen szíves engesztelő áldozatot is bemutatni, amint azt a *pontifex*ek az előző alkalommal is előírták.

(5) A szentélyt ért gyalázat kiengesztelésének a gondja még égetőbbé vált attól, hogy egyszerre több helyről is érkezett csodajelekről szóló híradás. Jelentették, hogy Lucaniában lángba borult az égbolt; Privernumban a nap a derűs égbolton egész napon át vörösnek látszott; (6) Lanuviumban a Megmentő Iuno szentélyében éjszaka roppant zaj hallatszott. Több helyről hoztak hírt torzszülött élőlények világra jöttéről is: Sabinumban született egy csecsemő, akiről nem lehetett tudni, fiú-e vagy lány, és ugyanitt találtak egy másik bizonytalan nemű, már 16 éves gyereket is; (7) Frusinóban disznófejű bárány, Sinuessában emberfejű disznó, Lucaniában pedig az állami tulajdonban lévő földeken ötlábú csikó született. (8) Mindezeket ijesztő és rút lényeknek, a megzavarodott természet félresikerült alkotásainak tekintették. Főként a kétnemű gyermekekre tekintettek iszonyattal, és azonnal a tengerbe dobatták őket, mint legutóbb, Gaius Claudius és Marcus Livius *consul*ok idejében [207] történt. (9) Ettől függetlenül felszólították a *decemvir*eket is, hogy a csodajel ügyében tekintsenek bele a sorskönyvekbe. A *decemvir*ek a sorskönyvek alapján ugyanazokat az áldozatokat rendelték el,

[1] *Consul* Kr. e. 216-ban.

[2] Vö. XXIX. 18–22.

[3] Nem az államkincstárból, hanem a kézre került bűnösök vagyonából (vö. XXXI. 13. 1).

mint a legutóbbi hasonló csodajel alkalmával. Ezenkívül úgy rendelkeztek, hogy egy háromszor kilenc szűzből álló kar himnuszt énekelve vonuljon végig a Városon, és vigyenek ajándékot Iuno Királynőnek. (10) A *decemvir*ek rendelkezéseinek végrehajtásáról Gaius Aurelius *consul* gondoskodott. A himnuszt, amelyet atyáik idejében Livius költött, most Publius Licinius Tegula írta.[1]

13.

(1) Miután az összes aggasztó jelet elhárították – Quintus Minucius még a templomrablást is felgöngyölítette Lokroiban, és a pénzt a tettesek vagyonából visszatétette a kincstárba –, és a *consul*ok el akartak utazni működési területükre, (2) számos magánember, akiknek ebben az évben járt volna a harmadik törlesztőrészlet az után az összeg után, amelyet Marcus Valerius Laevinus és Marcus Claudius Marcellus *consul*ok idejében [210] kölcsönöztek az államnak,[2] a *senatus*hoz fordult, (3) mivel a *consul*ok kijelentették, hogy egyelőre nincs fedezet a tartozás kiegyenlítésére, mert a kincstár alig volt képes fedezni az új, hatalmas hajóhadat és nagy hadseregeket igénylő háború költségeit.

(4) A *senatus* nem bírta hallgatni panaszaikat: ha az állam a pun háborúra kölcsönzött pénzüket a makedón háborúban is fel akarja használni, mivel egyik háború a másikat szüli, mi más történik, mint hogy az állam a nagylelkűen felajánlott pénzt elkobozza tőlük, mintha valami bűnt követtek volna el? (5) Mivel ezeknek a magánembereknek a követelése jogos volt, az állam azonban nem volt abban a helyzetben, hogy adósságát kiegyenlítse, középutat találtak a méltányos és a hasznos megoldás között: (6) minthogy sok hitelező azt mondta, hogy mindenfelé sok eladó földterület van, és nekik vásárolniuk kellene, a *senatus* úgy döntött, hogy felkínálja nekik a Város 50 mérföldes körzetében található állami földeket. (7) A *consul*ok majd felbecsültetik a földek értékét, és *iugerum*onként egy *as* haszonbért szabnak ki annak bizonyítékául, hogy a föld az államé; (8) így a tulajdonos, ha majd az állam fizetőképes lesz, és ő inkább a pénzt választja a föld helyett, visszaadhatja azt a népnek. (9) A hitelezők öröm-

[1] Vö. XXVII. 37. 5–15. Ennek a híradásnak alapján datálják Livius Andronicus halálát 207 és 200 közé – bár meglehet, hogy Tegula csak P. Licinius Crassus *pontifex maximus*hoz fűződő kapcsolatának, nem pedig a konkurencia hiányának köszönhette a megbízatást. Az „atyáik idejében” kitétel, amely egy hét éves időbeli intervallumot illetően kicsit túlzottnak hangzik, talán mindössze annak tudható be, hogy Livius Andronicus alakja erősen összekapcsolódott a római költészet „primitív”, homályba vesző kezdeteivel.

[2] 210-ben magánemberek felajánlott pénzével töltötték fel a pun háborúban teljesen kiürült kincstárat (XXVI. 36.). Livius ott ezt a cselekedetet nem kölcsönadásnak, hanem lelkes adományozásnak tünteti fel. Az első részlet visszatérítéséről 204-ben lásd: XXIX. 16. 1–3. A második részlet visszatérítéséről (202) Livius nem tesz említést.

mel fogadták az indítványt, és a földet, mivel azt az adósság egyharmad része fejében kapták, „egyharmados földnek” nevezték el.

14.

(1) Ekkor Publius Sulpicius, miután ünnepélyesen megtette fogadalmait a Capitoliumon, hadvezéri köpenyt viselő *lictor*ai kíséretében elindult a Városból. Megérkezett Brundisiumba, (2) az afrikai sereg régi katonái közül sorozott önkénteseket beosztotta a légiókba, hajókat válogatott össze Gnaeus Cornelius[1] hajóhadából, és miután Brundisiumból kihajózott, harmadnap meg is érkezett Makedóniába. (3) Itt az athéniak követei várták, és kérték, hogy szabadítsa fel őket az ostromzár alól. Ő azonnal elküldte Athén alá Gaius Claudius Centót 20 hadihajóval és 1000 katonával. (4) A király ugyanis nem személyesen vezette Athén ostromát, mert éppen akkor ostromolta Abüdoszt,[2] és már két tengeri ütközetben próbára tette erejét a rhodosziak és Attalosz ellen, mindkét alkalommal sikertelenül.[3] (5) Vállalkozó kedvét azonban nemcsak vele született harcias természete fokozta, de Antiokhosszal, Szíria királyával[4] kötött szerződése is, akivel már meg is állapodott az egyiptomi birodalom felosztásában, mert Ptolemaiosz király[5] halálhíre hallatán mindketten fenni kezdték rá a fogukat.

(6) Egyébként az athéniak, akik hajdani nagyságukból csak büszkeségüket őrizték meg, meglehetősen jelentéktelen ok miatt keveredtek háborúba Philipposszal. (7) Két akarnan ifjú a misztériumok napjaiban, nem tudván a szent tilalomról, a tömeg közé vegyülve belépett Démétér szentélyébe, noha nem voltak beavatva. (8) Suta kérdéseikkel azonban hamarosan elárulták magukat. A szentély elöljárói elé vezették őket, és noha nyilvánvaló volt, hogy tájékozatlanságból léptek be a szentélybe, mégis, mintha valami szörnyűséges vétket követtek volna el, kivégezték őket.[6] (9) Az akarnanok népe panaszt tett Philip-

[1] Cn. Cornelius Lentulus, az előző évi *consul*.

[2] A Hellészpontosz kis-ázsiai oldalán.

[3] 201-ben, az első, ladéi ütközetben valójában a makedónok kerekedtek felül, csak a khioszi csatát vesztették el, amelyben a rhodosziak már segítséget kaptak szövetségeseiktől.

[4] III. Antiokhosz 222 és 187 között uralkodott a Szeleukida Birodalom fölött.

[5] IV. Ptolemaiosz Philopatór (ur. Kr. e. 221–205).

[6] Az eleusziszi misztériumok „nagyobbik” ünnepén való részvételnek és a szent tárgyak, cselekmények és szavak színről színre tapasztalásának feltétele volt a „kisebbik” misztériumokba való beavatás, amelyben eredetileg csak athéni polgárok részesülhettek. A misztériumok bármiféle kiszivárogtatása halálos bűnnek számított. A *casus belli* tehát csak a „felvilágosult” Livius szemében számított jelentéktelennek. Ráadásul elég valószínűtlen, hogy az antik világ talán leghíresebb titkos kultikus cselekményének valaki csak úgy véletlenül lesz tanúja – sokkal inkább a kíváncsiság vihette oda a két ifjút.

posznál e felháborító, ellenséges cselekedet miatt; el is érték, hogy makedón segédcsapatokat adjon nekik, és megengedje, hogy háborút indítsanak az athéniak ellen. (10) Ez a sereg először Attika földjét pusztította végig tűzzel-vassal, és mindenféle zsákmánnyal tért vissza Akarnaniába.

Ez még csak az első kihívás volt; azután megkezdődött a szabályos hadviselés, és állami határozatokkal megüzenték a háborút. (11) Amikor ugyanis Attalosz király és a rhodosziak a Makedóniába visszavonuló Philipposz üldözése közben megérkeztek Aiginára,[1] a király átkelt Peiraieuszba,[2] hogy megújítsa és megerősítse az athéniakkal kötött szövetségét. (12) Amikor bevonult a városba, az összes polgár kitódult elé feleségével és gyermekeivel együtt, a papok díszruhában, sőt majdhogynem maguk az istenek is kivonultak templomaikból a fogadására.

15.

(1) A népet azonnal gyűlésbe hívták, hogy a király személyesen mondja el, amit akar; de azután úgy látták, jobban illik méltóságához, ha mondandóját inkább írásban közli: (2) így nem kell belepirulnia, hogy személyesen sorolja fel az athéni államnak tett szolgálatait, sem az integető és közbekiabáló tömeg mértéket nem ismerő hízelgése nem fogja próbára tenni szégyenérzetét. (3) A gyűlésre küldött levelében, amelyet ott felolvastak, először az athéni államnak tett szolgálatait, majd a Philipposz elleni küzdelemben véghezvitt tetteit sorolta fel,[3] (4) végül pedig felszólította az athéniakat, hogy vállalják a háborút, ameddig mellettük áll ő, a rhodosziak, de főleg a rómaiak, mert ha most haboznak, később hasztalanul fogják visszasírni az elszalasztott alkalmat.

(5) Ezután hallgatták meg a rhodosziak követségét, akik épp nemrég tettek szolgálatot az athéniaknak azzal, hogy visszaküldtek nekik négy, nemrég a makedónok hatalmába került és tőlük visszaszerzett athéni hadihajót. Így tehát teljes egyetértésben megszavazták a Philipposz elleni háborút. (6) Ezután először Attaloszt halmozták el a túlzott megbecsülés mindenféle jelével, majd a rhodosziakra is sor került. Ekkor hangzott el először az indítvány, hogy a tíz régi *phülé*t egészítsék ki egy újjal,[4] amelyet Attalisznak neveznek el. (7) A rhodoszi népet

[1] Aigina szigetét Attalosz 210 után megvásárolta az aitóloktól (Polübiosz XXII. 8. 10), és attól fogva ezt használta görögországi hadműveleteinek bázisaként.

[2] Athén kikötője.

[3] Lásd a XXXI. 14. 4 jegyzetét.

[4] A Kleiszthenész által 508-ban megszervezett tíz athéni *phülé* addigra már 11-re bővült: 307-ben hozzáadták az Antigonisz és a Démétriasz *phülé*t Antigonosz Monophthalmosz, illetve Démétriosz Poliorkétész tiszteletére, 224-ben pedig a Ptolemaisz *phülé*t III. Ptolemaiosz Euergetész tiszteletére. Az előző kettőt aztán 201-ben eltörölték, mivel Makedónia és Athén között kezdett elmérgesedni a kapcsolat.

hősiességéért aranykoszorúval tisztelték meg, és megadták nekik a polgárjogot, ahogy korábban a rhodosziak is megadták az athéniaknak.

Ezután Attalosz király visszatért Aiginára a hajóhadához. (8) A rhodosziak Aigináról Keószra, majd innen Rhodoszra hajóztak, egyik szigetről a másikra, amelyekkel – a makedón megszállás alatt lévő Androsz, Parosz és Küthnosz kivételével – mind szövetséget kötöttek. (9) Attalosz hírnököket küldött Aitóliába, és követséget várt onnan, emiatt jó ideig tétlenül időzött Aiginán. (10) De nem tudta őket fegyverfogásra bírni, mert örültek, hogy akárhogy is, de békét köthettek Philipposszal. Pedig ha a király és a rhodosziak akkor nem hagyják lélegzethez jutni Philipposzt, könnyen megszerezhették volna Hellasz megmentőinek dicső címét. (11) Mivel azonban nem akadályozták meg, hogy Philipposz ismét átkeljen a Hellészpontoszon, és Thrákia megfelelő pontjait elfoglalva összpontosítsa erőit, ezzel hagyták elmélyülni a háborút, és folytatásának, majd befejezésének dicsőségét a rómaiaknak engedték át.

16.

(1) Philipposz inkább tanúsított királyhoz méltó határozottságot. Noha Attalosszal és a rhodosziakkal nem bírt el, mégsem ijedt meg a küszöbönálló római háborútól. (2) Egyik hadvezérét, Philoklészt 2000 gyalogossal és 200 lovassal elküldte, hogy pusztítsa végig az athéniak földjeit, (3) hajóhadát pedig Hérakleidésznek[1] adta át, hogy hajózzon vele Maróneiába, és szárazföldi úton ő maga is odavonult 2000 harckész gyalogossal és 200 lovassal. (4) Maróneiát az első rohammal be is vette. Ainosz viszont fárasztó küzdelem után végül is Kallimédésznek, Ptolemaiosz hadvezérének az árulása révén jutott a birtokába. (5) Ezután elfoglalt még néhány erődítményt, Küpszelát, Doriszkoszt és Szerrhiont; majd a Kherszonészoszra vonult, ahol Elaiusz és Alópekonnészosz megadás útján jutott a hatalmába, (6) és több jelentéktelen erődítménnyel együtt Kallipolisz és Madütosz is meghódolt neki.[2]

Az abüdosziak viszont bezárták a király előtt kapuikat, még a követeivel sem álltak szóba. A város ostroma sokáig lekötötte Philipposzt, és ha Attalosz és a rhodosziak nem késlekednek, véget vethettek volna az ostromzárnak. (7) Attalosz azonban csak 300 embert küldött a város védelmére, a rhodosziak pedig egyetlen négyevezősorost épp Tenedosznál állomásozó hajóhadukból. (8) Később,

[1] Hérakleidész tarentumi menekült volt, aki először a rómaiakhoz, majd Philipposzhoz pártolt, és igen nagy befolyással volt rá.

[2] Ezek a thrák területek 241 óta voltak a Ptolemaidák birtokában. A felsorolás valószínűleg nem a hódítás valós sorrendjét tükrözi.

amikor az abüdosziak már alig bírták az ostromzárt, Attalosz maga is odahajózott, de csak felcsillantotta a közelből a remélt segítséget, ennél több támogatást nem nyújtott szövetségeseinek sem szárazon, sem vízen.

17.

(1) Az abüdosziak a falakon felsorakoztatott hajítógépeikkel kezdetben nemcsak a szárazföldön rohamozók közeledését akadályozták meg, de az ellenséges hajók horgonyzóhelyét is veszélyeztették. (2) Később, amikor a falak egy része már romokban hevert, és az ellenség aknákkal megközelítette a sebtében felhúzott belső védőfalat is, követeket küldtek a királyhoz, hogy a város átadásának feltételeiről tárgyaljanak. (3) Azt próbálták kialkudni, hogy Attalosz helyőrsége és a rhodoszi négyevezősoros a legénységével együtt szabadon távozhasson a városból, ők maguk pedig egy szál ruhában szintén elvonulhassanak.

(4) Amikor Philipposz azt válaszolta nekik, hogy nem tárgyal a békéről, csak ha feltétel nélkül megadják magukat, ez az üzenet a városbeliek felháborodását és reménytelenségét olyan ádáz dühre változtatta, (5) hogy őrjöngésükben a saguntumiak példáját követték:[1] elrendelték, hogy minden asszonyt zárjanak be Artemisz szentélyébe, a *gümnaszion*ba pedig a szabadon született fiúkat és lányokat, sőt a csecsemőket és dajkáikat is, (6) az aranyat és ezüstöt hordják ki az *agorá*ra, a drága ruhákat dobálják fel a kikötőben álló rhodoszi és küzikoszi hajóra, hozzák elő a papokat és áldozati állatokat, és állítsanak oltárokat a tér közepén. (7) Itt először kiválogattak néhány embert, akikre az a feladat várt, hogy mihelyt látják, hogy a szétrombolt fal előtt küzdő csatasoruk megsemmisült, (8) azonnal öljék meg a gyermekeket és asszonyokat, dobálják a tengerbe az aranyat, ezüstöt és a ruhákat a hajókról, a középületek és magánházak közül pedig gyújtsanak fel, ahányat csak tudnak. (9) Esküt kellett tenniük, hogy végrehajtják ezt a cselekedetet; az átokkal fenyegető szöveget a papok mondták elő nekik. Ezután a fegyverfogható korban lévő férfiak tettek esküt, hogy senki sem jön vissza élve a csatából, csak ha győztek. (10) Az utóbbiak nem feledték az isteneknek tett esküjüket: olyan elkeseredetten harcoltak, hogy a király meghökkent veszett harci dühüktől, és felhagyott a küzdelemmel, még mielőtt az éjszaka szétválasztotta volna őket. (11) Amikor az előkelők, akikre a mészárlás iszonyúbb részének a végrehajtása várt, látták, hogy az ütközetet csak néhány, a sebektől és a megerőltetéstől kimerült társuk élte túl, kora hajnalban elküldték Philipposzhoz a szent szalagokat viselő papokat, hogy átadják neki a várost.

[1] Vö. XXI. 14.

18.

(1) Még a város átadása előtt történt, hogy Abüdosz ostromának hírére az Alexandriába küldött három követ közül[1] közös megállapodásuk alapján a legfiatalabb, Marcus Aemilius elment Philipposzhoz. (2) Szemére vetette a királynak, hogy fegyvert fogott Attalosz és a rhodosziak ellen, most pedig épp Abüdoszt ostromolja. Philipposz azt felelte, hogy Attalosz és a rhodosziak provokálták őt. Mire a követ megkérdezte: „Talán az abüdosziak is megtámadtak téged?" (3) A király, aki nem szokott hozzá, hogy igazat mondjanak neki, úgy találta, a követ szavai túl dacosak ahhoz képest, hogy egy uralkodó előtt áll. Így felelt hát: „Bizonyára azért vagy ilyen dacos, mert fiatal vagy és jóvágású, mindenekelőtt pedig római. (4) Én leginkább azt szeretném, ha ti szerződésünk értelmében megtartanátok velem szemben a békét. Ha viszont provokáltok, majd meglátjátok, hogy én is méltán lehetek büszke királyságomra és a makedón névre, amely nem kevésbé nemes, mint a római!"

(5) Philipposz, miután e szavakkal elbocsátotta a követet, birtokába vette a felhalmozott aranyat és ezüstöt, de az emberi zsákmányt mind egy szálig elveszítette. (6) A tömeg ugyanis veszett haragra lobbant: úgy vélte, elárulták a harcban elesetteket, egymás szemére hányták esküszegésüket; de elsősorban a papokat hibáztatták, amiért a halálra szántakat elevenen az ellenség kezére juttatják. (7) Váratlanul mindannyian szétfutottak, hogy leöldössék az asszonyokat és gyermekeket, és különféle módszerekkel egymást és magukat is kivégezzék.

A király megdöbbent, hogy mi ütött beléjük, és visszafogta katonái rohamát, mondván: ad három napot az abüdosziaknak arra, hogy meghaljanak. (8) Ezalatt a legyőzöttek több szörnyűséget követtek el egymással szemben, mint amennyit a vérszomjas győztesektől várhattak volna. Senki sem került közülük elevenen a király hatalmába, legfeljebb aki bilincsei vagy más kényszerhelyzet miatt nem halhatott meg. Philipposz, miután Abüdoszba helyőrséget telepített, visszatért királyságába.

(9) Ahogyan Hannibalnak Saguntum megsemmisítése, úgy Philipposznak Abüdosz elpusztítása adott bátorságot a rómaiak elleni háborúhoz. A királyhoz már útközben futárok érkeztek a hírrel, hogy a *consul* már Épeiroszban van, és szárazföldi seregét Apollóniába, hajóhadát pedig Korkürára küldte téli szállásra.

19.

(1) Közben az Afrikába küldött követek Hamilkar, a galliai sereg vezére ügyében ezt a választ kapták a karthágóiaktól: Ők mindössze annyit tehetnek, hogy Hamilkart száműzetéssel büntetik, és javait elkobozzák. (2) Azokat a katona-

[1] Vö. XXI. 2. 3.

szökevények és szökött rabszolgákat, akiket sikerült felkutatniuk, már kiszolgáltatták, és Rómába ez ügyben követeket küldenek majd, hogy igazolják őket a *senatus* előtt. – Ezenkívül 200 000 *modius* búzát küldtek Rómába és további 200 000-et Makedóniába az ott tartózkodó hadseregnek.

(3) A követek ezután Numídiába indultak a királyokhoz. Massinissának átadták az ajándékokat és a neki szóló üzenetet. A király 2000 numida lovast ajánlott fel, de ők csak 1000-et fogadtak el. (4) Ezek behajózásáról személyesen gondoskodott, és emellett még 200 000 *modius* búzát és ugyanennyi árpát is küldött Makedóniába.

(5) A követség harmadik útja Verminához vezetett. Ő egészen birodalma határáig elébe ment a követeknek, és beleegyezett, hogy tetszésük szerint maguk fogalmazzák meg a békefeltételeket. (6) Bármilyen békét köt is a római néppel – mondta –, az számára mindenképpen megfelelő és igazságos lesz. A követek megállapították a békefeltételeket, és felszólították, hogy ezek megerősítésére küldjön követeket Rómába.

20.

(1) Ez idő tájt tért vissza Hispániából Lucius Cornelius Lentulus *proconsul*.[1] (2) Miután a *senatus*ban beszámolt sok éven át bátran és sikeresen folytatott tevékenységéről, azt kérte, hogy diadalmenetben vonulhasson be a Városba. (3) A *senatus* úgy ítélte, hogy tettei alapján megérdemelné a diadalmenetet, de őseik idejéből nem tudnak olyan esetről, hogy diadalmenetet tartott volna valaki, aki nem *dictator*ként, *consul*ként vagy *praetor*ként viselt háborút,[2] (4) márpedig Cornelius nem mint *consul* vagy *praetor*, hanem mint *proconsul* kormányozta Hispania provinciát.[3] (5) Végül ahhoz a megoldáshoz akartak folyamodni, hogy *ovatió*ban vonuljon be a Városba, de Tiberius Sempronius Longus nép*tribunus* vétót emelt ez ellen, mondván, ez szintén ellentétes az ősök szokásával, és példátlan eset volna. (6) Végül a *tribunus* engedett az atyák egyhangú kívánságának, és Lucius Lentulus a *senatus* határozatának értelmében *ovatió*ban

[1] Lentulust és L. Manlius Acidinust még Scipio hagyta Hispánia élén 206-ban (XXVIII. 38. 1).

[2] Tehát nem mint állami főtisztségviselő, hanem mint magánember kapta meg a vezéri felhatalmazást *(imperium)*.

[3] A *proconsul* terminusnak kétféle jelentése van. Cornelius nem mint volt *consul (proconsul)*, hanem mint a *consul* megbízott helyettese *(pro consule)* működött. Hasonló helyzetben volt a 206-ban Hispániából győztesen hazatérő Scipio is (XXVIII. 38. 1–4), aki szintén nem mint főtisztségviselő kapta fővezéri megbízatását, és aki – ismerve a helyzetet – nem is ragaszkodott különösebben a diadalmenet megtartásához, bár ez győzelmeiért feltétlenül megillette volna.

vonult be a Városba. (7) 43 000 font ezüstöt és 2450 font aranyat vitetett a kincstárba. A katonák között a zsákmányból fejenként 120 *as*t osztott szét.

21.

(1) A *consul*i sereget már átvezényelték Arretiumból Ariminumba, és az 5000 latin szövetséges katona is átvonult Galliából Etruriába. (2) Így Lucius Furius útra kelt Ariminumból, és nagy napi menetekben sietett a Cremonát ostromló gallok ellen. Az ellenségtől másfél mérföldnyire ütötte fel táborát. (3) Nagyszerű haditettre nyílt volna alkalma, ha seregét a menetelés után azonnal az ellenséges tábor megostromlására vezeti, (4) mert a gallok szanaszét kószáltak a földeken, és nem hagytak hátra elég erős őrséget. Furius azonban féltette katonáit, mert kimerültek a gyors menetelésben. (5) Így a gallok, akiket társaik kiáltozása visszahívott a földekről, otthagyták a könnyű zsákmányt, visszasiettek táborukba, és másnap csatára sorakoztak.

A rómaiak sem halogatták az ütközetet, (6) de alig maradt idejük arra, hogy csatasorba álljanak, olyan lendülettel vetette magát a küzdelembe az ellenség. (7) A jobb szövetséges *ala* – a szövetséges sereget ugyanis két *alá*ra tagolták – állt az első vonalban, mögötte tartalékként a két római légió. (8) A jobb *ala* parancsnoka Marcus Furius, a légióké Marcus Caecilius, a lovasságé Lucius Valerius Flaccus volt, mindhárman *legatus*ok. (9) A *praetor* maga mellett tartott két *legatus*t, Gaius Laetoriust és Publius Titiniust, hogy segítségükkel az egész helyzetet áttekinthesse, és szembeszállhasson az ellenség minden váratlan kezdeményezésével.

(10) A gallok célja kezdetben az volt, hogy egész tömegükkel egy ponton támadva lerohanják és felmorzsolják az elöl álló jobb *alá*t. (11) Amikor ez nem vált be, megpróbálták a szárnyakat megkerülve átkarolni az ellenséges csatasort, ami – tekintve, hogy túlerőben voltak – nem tűnt nehéznek. (12) A *praetor*, amikor ezt észrevette, maga is meg akarta nyújtani arcvonalát, ezért a tartalékban álló két légiót jobbról-balról az elöl harcoló *ala* köré vezényelte, és szentélyt ajánlott fel Veiovisnak,[1] ha ezen a napon megfutamítja az ellenséget. (13) Utasította Lucius Valeriust, hogy indítsa el az egyik oldalon a két légió lovasait, a másikon a szövetségesek lovasságát az ellenséges seregszárnyak ellen, és ne engedje, hogy a gallok a csatasor hátába kerüljenek. (14) Közben látva, hogy a gall csatasor centruma a szárnyak széthúzása következtében meggyengült, parancsot adott katonáinak, hogy zárt alakzatban induljanak támadásra, és törjék

[1] Merkel és Rossbach javítása a kéziratok *deo Iovi* ('Iuppiter istennek') olvasata helyett. Vö. XXXIV. 53. 7.

át az ellenséges sorokat. (15) A lovasság az ellenséges szárnyakat szorította vissza, a gyalogság a centrumot. A gallok, amikor már mindenhol nagy vérontás közepette kaszabolták őket, hirtelen sarkon fordultak, és fejvesztett futással igyekeztek táboruk felé. (16) A lovasság a menekülők nyomába eredt, majd a légiók is üldözésükre indultak, és megrohamozták a táborukat. Innen kevesebb mint 6000 ellenséges katona menekült meg; (17) több mint 35 000 esett el vagy került a rómaiak kezére 70 hadijelvénnyel és több mint 200, rengeteg hadizsákmánnyal megrakott gall kocsival együtt. Ebben a csatában elesett a pun Hamilkar[1] és három előkelő gall hadvezér. Mintegy 2000 szabadon született placentiai hadifogoly került vissza *coloniá*jába.

22.

(1) Ez a fontos győzelem nagy örömmel töltötte el Rómát: a levél megérkezése után háromnapos hálaadó ünnepet rendeltek el. (2) Ebben a csatában a rómaiak és szövetségeseik közül mintegy 2000-en estek el, a legtöbben a jobb *alá*ból, amelyet az ellenség első tömeges támadása ért. (3) Jóllehet a *praetor* már majdnem befejezte a háborút, Gaius Aurelius *consul* is elutazott Galliába, miután elvégezte Rómában esedékes tennivalóit, és átvette a *praetor*tól a győztes sereget.

(4) A másik *consul*, aki csak késő ősszel érkezett meg provinciájába, Apollónia mellett töltötte a telet. (5) Amikor a Korkürán partra vont római hajóhadból megérkezett Peiraieuszba Gaius Claudius és a háromevezősoros hajók, amelyeket – mint már említettem – az athéniak segítségére küldtek, ez nagy reményt adott a már-már csüggedő szövetségeseknek. (6) Egyrészt megszűntek azok a szárazföldi betörések, amelyeket Korinthoszból kiindulva Megarán át szoktak intézni területük ellen,[2] (7) másrészt azok a khalkiszi kalózhajók, amelyek eddig nemcsak a tengert veszélyeztették, hanem az athéniak összes tengermelléki földjét is, most már nemcsak Szunionon nem merészkedtek túl,[3] de a nyílt tengerre sem futottak ki az Euriposz-szorosból.[4] (8) A rómaiakhoz három rhodoszi négyevezősoros is csatlakozott, és ezenkívül volt még ott három nyitott attikai hajó is, amelyeket a tengerparti vidék védelmére szereltek fel. Gaius Claudius úgy gondolta, egyelőre elég lesz, ha ezzel a hajóhaddal Athén városát és környékét védelmezi, de a szerencse nagyobb vállalkozásra is lehetőséget kínált neki.

[1] Livius később más források alapján eltérő verziókat idéz Hamilkar sorsáról (XXXII. 30. 11–12; XXXIII. 23. 5).

[2] Korinthosz fellegvárában makedón helyőrség állomásozott.

[3] A Szunion-fok Attika legdélibb pontja.

[4] Az Attika és Euboia között húzódó tengersáv.

23.

(1) Khalkiszi száműzöttek, akiknek a király embereinek erőszakossága folytán távozniuk kellett hazájukból, hírül hozták neki, hogy akár egyetlen kardcsapás nélkül elfoglalhatja Khalkiszt; (2) a makedónok ugyanis, mivel a közelben nem kell ellenségtől tartaniuk, szanaszét kószálnak, a városbeliek pedig a makedón helyőrségben bízva elhanyagolják a város védelmét. (3) Claudius megfogadta a jó tanácsot: felkerekedett, és bár olyan korán elért Szunionhoz, hogy innen még behajózhatott volna az Euboiai-szoros bejáratához, inkább lehorgonyozta hajóhadát az éjszaka beálltáig, nehogy a hegyfok megkerülése után felfedezzék. (4) Sötétedéskor továbbindult. Szélcsendben érkezett Khalkiszhoz röviddel napfelkelte előtt, és a város legkevésbé sűrűn lakott részén néhány emberével létrák segítségével elfoglalta a legközelebbi bástyát és a körülötte lévő falrészt. Itt aludtak az őrök, ott nem is volt őrség. (5) Innen továbbhaladtak a sűrűn lakott részekre. Leölték az őröket, feltörték a kapukat, és a többi fegyverest is bebocsátották. (6) Ezután szétszéledtek az egész városban. A felfordulást még növelte, hogy az *agora* körül álló házakat felgyújtották. (7) A lángok martalékává váltak a királyi magtárak és a fegyverraktár nagyszámú ostrom- és hajítógéppel együtt.

Ezután válogatás nélkül kezdtek gyilkolni mindenkit, a menekülőket éppúgy, mint az ellenállókat. (8) Megöltek vagy megfutamítottak szinte minden fegyverfogható korú embert, és elesett a helyőrség parancsnoka, az akarnaniai Szópatrosz is. Először az *agorá*ra hordtak minden zsákmányt, majd felrakták a hajókra. (9) A rhodosziak feltörték a börtön ajtaját is, és kiszabadították a foglyokat, akiket Philipposz ide záratott, gondolván, itt lesznek a legbiztosabb őrizetben. (10) Miután a király szobrait is ledöntötték és megcsonkították, visszavonulót fújtak, hajóra szálltak, és visszatértek Peiraieuszba, ahonnan elindultak.

(11) Ha a rómaiaknak lett volna akkora seregük, hogy meg tudják szállni Khalkiszt, anélkül hogy feladnák Athén védelmét, akkor egy rendkívüli haditettel mindjárt a háború kezdetén elragadhatták volna a királytól Khalkiszt és az Euripószt – (12) hisz amiként a szárazföldön a Thermopülai-szoros, úgy a tengeren az Euriposz-szoros Hellasz kapuja.

24.

(1) Philipposz ekkor Démétriaszban tartózkodott. Amikor itt értesült a szövetséges várost ért szerencsétlenségről, noha már minden elveszett, és késő volt a segítség, (2) 5000 harckész katonával és 300 lovassal azonnal felkerekedett, hogy ha segítséget nem tudott nyújtani, legalább bosszút álljon. Szinte futólépésben sietett Khalkiszba, egy cseppet sem kételkedve, hogy rajtaüthet a rómaiakon. (3)

Reményében azonban csalódnia kellett: érkezésekor csak a félig lerombolt, füstölgő szövetséges város szörnyű látványa fogadta. Csak néhány embert hagyott hátra, alig annyit, hogy a háborúban elesetteket el tudják temetni, és ugyanolyan gyorsan, ahogy jött, az Euriposz hídján[1] és Boiótián át Athén ellen vonult, remélve, hogy a rómaiakéhoz hasonló hadműveletét hasonló siker is fogja koronázni.

(4) Így is történt volna, ha egy felderítő – ezeket görögül *hémerodromosz*nak[2] hívják, mert egy nap alatt roppant távolságot képesek futva megtenni – észre nem veszi az egyik őrtoronyból a királyi sereget, és megelőzve őket, éjfélre meg nem érkezik Athénba. (5) Itt ugyanaz a nemtörődöm, békés szunyókálás fogadta, amely néhány nappal azelőtt Khalkisz vesztét okozta.

(6) Miután a riasztó hír felrázta őket, az athéni *sztratégosz* és Dióxipposz, a zsoldos segédcsapatok egy *cohors*ának parancsnoka összehívta katonáit az *agorá*ra, és trombitajelt adatott a fellegvárból, hogy mindenki tudomást szerezzen az ellenség közeledtéről. (7) A védők minden irányból a kapukhoz és a falakra futottak. Philipposz néhány órával később, de még jóval napkelte előtt ért a város közelébe. Amikor azonban megpillantotta a sok fényt, és meghallotta az ide-oda futkosó emberek zsivaját, ami ilyen felfordulásban természetes, (8) megállította a menetet, és parancsot adott seregének, hogy szép csendben telepedjen le ott helyben. Miután a csel nem vált be, most már nyílt erőszakhoz akart folyamodni,.

(9) A Dipülon felől közelítette meg a várost.[3] Ez a kapu mintegy a város száját képezi: sokkal nagyobb és szélesebb a többinél, és kívül-belül olyan széles út vezet hozzá, hogy a városbeliek is fel tudták sorakoztatni csatasorukat az *agorá*tól a kapuig, (10) kívül pedig az ellenségnek is elég tere volt az Akadémia *gümnaszion*jához[4] vezető, majdnem egy mérföldnyi dűlőn gyalogosai és lovasai felfejlődésére. Ezen a dűlőn nyomultak előre az athéniak Attalosz helyőrségével és Dióxipposz *cohors*ával együtt, miután még a kapu mögött hadrendbe sorakoztak.

(11) Philipposz ezt látva úgy vélte, az ellenség máris a kezében van, és végre kielégítheti bosszúvágyát a rég vágyott vérfürdővel – a görög városok közül ugyanis egyet sem gyűlölt ennyire. (12) Arra buzdította katonáit, hogy harc közben csak őt nézzék, és legyenek tudatában, hogy ott kell lennie a hadijelvé-

[1] Vö. XXVIII. 7. 2.

[2] A *hémerodromosz* szó ('egész napon át futó') eredetileg nem a felderítőket, hanem a hírvivőket jelentette. A felderítő görög neve *hémeroszkoposz*. Livius a két rokon fogalmat sokszor egybemossa.

[3] Athén északnyugati kapuja; ezen kívül feküdt Athén legfontosabb temetője, a Kerameikosz.

[4] Itt működött a Platón alapította filozófiai iskola.

nyeknek, a csatasornak, ahol a király tartózkodik. Majd megsarkantyúzta lovát, nemcsak a bosszúvágytól fűtve, de a dicsőségvágytól is, (13) mivel pompás dolognak vélte, hogy nézők tömege előtt harcolhat, akik még a falakon is gyülekeztek, hogy lássák a csatát. (14) Néhány lovassal messze a csatasor elé vágtatva az ellenség közé rontott, amivel nagy harci lázat keltett övéiben, és nem kisebb rémületet az ellenségben. (15) Sok embert sebesített meg saját kezűleg, távolról vagy közelharcban, egészen a kapuig űzte őket, és a szűk helyen tolongók között még nagyobb vérfürdőt rendezett. Vakmerő vállalkozásából mégis sértetlenül tért vissza, (16) mert a kaputornyokon állók nem merték rádobni dárdáikat, nehogy az ellenséggel összevegyült bajtársaikat találják el. (17) Mivel az athéniak ettől fogva a falak mögött tartották katonáikat, Philipposz visszavonulót fúvatott, és táborát a Künoszargesz[1] mellett állította fel, ahol egy berek közepén egy Héraklész-szentély és egy *gümnaszion* állt. (18) Philipposz azonban a Künoszargesszel és a Lükeionnal[2] együtt minden szent és ihletadó helyet felgyújtatott a város környékén; lerombolta nemcsak az épületeket, de még a síremlékeket is, és féktelen dühében semmi isteni vagy emberi tulajdonnak nem irgalmazott.

25.

(1) Másnap, amikor a bezárt kapuk hirtelen feltárultak, mert Attalosz Aiginából és a rómaiak Peiraieuszból érkezett csapatai bevonultak a városba, a király hátrébb vitte táborát, mintegy három mérföldnyire a várostól. (2) Innen Eleusziszba vonult, abban a reményben, hogy meglepetésszerű támadással elfoglalhatja a szentélyt és az azt körülvevő, fölé magasló erődítményt.[3] De amikor látta, hogy ott egyáltalán nem hanyagolják el az őrséget, Peiraieuszból pedig segítségükre indult a hajóhad, tervét feladva Megarába, majd innen egyenesen Korinthoszba vonult. Amikor pedig meghallotta, hogy az akhájok Argoszban gyűlést tartanak,[4] az akhájok legnagyobb meglepetésére ő is megjelent az összejövetelen.[5]

(3) Arról tanácskoztak, hogyan folytassák a háborút Nabisz, a spártaiak türannosza ellen, aki – látva, hogy Philopoimént[6] a főparancsnokságban a had-

[1] Az Antiszthenész által alapított cinikus filozófiai iskola központja.

[2] Az Arisztotelész által alapított peripatetikus iskola központja.

[3] Livius pontatlanul értelmezi forrását: az Eleusziszban található erődítmény nem veszi körül a szentélyt, hanem tőle nyugatra egy dombtetőn épült.

[4] Ez nem a negyedévenként szokásos, Aigionban tartott szövetségi gyűlés volt *(szünodosz)*, hanem egy rendkívüli gyűlés *(szünklétosz)*.

[5] Rendes körülmények között előbb be kellett volna jelentkeznie a főtisztségviselőknél, akik aztán a gyűlés elé vezetik.

[6] Ő volt az akháj szövetség *sztratégosz*a Kr. e. 208–206 között, majd 201/200-ban ismét; ezalatt újjászervezte az akháj szövetséget, és 207-ben legyőzte a spártaiakat. Ezután hét

vezérként hozzá korántsem mérhető Küklliadasz váltotta fel, az akháj segédcsapatok pedig szétszéledtek – újrakezdte a háborút, szomszédjai földjét pusztította, sőt már a városokat is rettegésben tartotta. (4) Miközben arról tanakodtak, melyik város mennyi csapatot toborozzon a közös ellenség ellen, Philipposz megígérte, hogy leveszi a vállukról a Nabisz és a spártaiak elleni harc gondját, (5) és nemcsak szövetségesei földjét oltalmazza meg a pusztítástól, hanem seregével egyenesen Lakóniába vonul, és a háború minden borzalmát oda viszi át. (6) Ígéretét mindnyájan rendkívüli tetszéssel fogadták, mire ő így folytatta:

„A méltányosság azonban azt kívánja, hogy miközben én fegyveres erőmmel a ti földeteket oltalmazom, az én országom se maradjon védősereg nélkül. (7) Legyetek hát szívesek annyi katonát kiállítani, amennyi elég Óreosz, Khalkisz és Korinthosz védelmére, hogy én nyugodtan folytathassam a háborút Nabisz és a spártaiak ellen, miközben hátam mögött birodalmamat biztonságban tudhatom."

(8) Az akhájok átláttak a szitán, hogy mi a célja a nagylelkű ígérettel és a spártaiak elleni segítség felajánlásával: az a szándéka, hogy túszként elvigye a Peloponnészoszról az akháj fiatalságot, és ezáltal a szövetséget bevonja a Róma elleni háborúba. (9) Kükliadasz, az akháj szövetség *sztratégosz*a azonban úgy vélte, semmi értelme ezt a szemére hányni, és csak annyit mondott, hogy az akhájok törvényei szerint a szövetségi gyűlésen nem lehet más ügyben javaslatot tenni, csak ami miatt összehívták azt. (10) Így miután döntést hoztak a Nabisz elleni hadsereg megszervezése ügyében, feloszlatta a gyűlést, amelyet erélyesen és szabad néphez méltón vezetett, holott mindaddig a király talpnyalói között tartották számon. (11) Philipposz, miután nagy reményében csalódott, néhány önkéntest összeszedve visszatért Korinthoszba, majd innen Attika földjére.

26.

(1) Éppen azokban a napokban, amikor Philipposz Akhaiában tartózkodott, hadvezére, Philoklész, aki 2000 thrák és makedón katonával indult el Euboiából, hogy végigpusztítsa az athéniak területét, Eleuszisz környékén átkelt a Kithairón egy szurdokán. (2) Ezután csapatai felét szétküldte zsákmányolni a földekre, a másik felükkel pedig elrejtőzött egy cselvetésre alkalmas helyen, (3) hogy ha az ellenség Eleuszisz erődjéből kitörést intézne zsákmányoló emberei ellen, váratlanul rajtaüthessen szétszóródott csapataikon. (4) Csapdáját azonban felfedezték. Ezért visszahívta zsákmányolásra szétszéledt katonáit, csatarendbe állította

évre visszavonult Krétára.

őket, majd elindult, hogy ostrom alá vegye Eleuszisz erődítményét. Miután innen véres fejjel kellett visszavonulnia, csatlakozott az Akhaiából visszatérő Philipposzhoz.

(5) A király maga is megpróbálkozott az erőd ostromával, de a Peiraieuszból odaérkező római hajók és a városba küldött erősítés miatt kénytelen volt feladni szándékát. (6) Ezután kettéosztotta seregét, az egyik felét Philoklésszel Athén alá küldte, a másikkal továbbvonult Peiraieuszhoz, hogy mialatt Philoklész a falak alá nyomulva és ostrommal fenyegetve a városban köti le az athéniakat, neki alkalma nyíljon elfoglalni a csekély védősereggel hátrahagyott Peiraieuszt. (7) De Peiraieusznál sem volt könnyebb dolga, mint Eleuszisznál, ahol nagyjából ugyanezek a védők álltak vele szemben.

Peiraieusztól váratlanul Athén alá nyomult. (8) A gyalogság és lovasság azonban gyors kitörésével visszaverte azon a szűk területen, amelyet két oldalról a Peiraieuszt és Athént összekötő, félig lerombolt hosszú falak határolnak.[1] (9) Erre felhagyott a város ostromával, seregét ismét megosztotta Philoklésszel, és elindult, hogy feldúlja a vidéket. Miután az előző pusztítás során már lerombolta a város környékén álló síremlékeket, (10) most, hogy semmit ne hagyjon meggyalázatlanul, parancsot adott, hogy rombolják le és gyújtsák fel az isteneknek az egyes *démosz*okban álló felszentelt templomait. (11) Attika földje, amely – hála a helyben bőségesen található márványnak[2] és művészi tehetségnek – rendkívül gazdag volt ilyen műalkotásokban, tág teret kínált pusztító őrületének. (12) Nem is elégedett meg azzal, hogy csak lerombolják a templomokat és ledöntsék a szobrokat, de még az egyes köveket is összetörette, hogy azok se maradjanak épségben a romhalmaz között.

(13) Végül – nem mintha bosszúvágya kielégült volna, de már nem volt min kitombolnia magát – kivonult az ellenséges területről Boiótiába, és Hellaszban semmi egyéb említésre méltó cselekedetet nem hajtott végre.

27.

(1) Sulpicius *consul* ekkoriban Apollónia és Dürrhakhion között az Apszosz folyónál táborozott; ide rendelte *legatus*át, Lucius Apustiust is, majd elküldte őt serege egy részével, hogy pusztítsa végig az ellenséges területeket. (2) Apustius, miután végigdúlta Makedónia határvidékét, és az első rohammal bevette a

[1] A kettős falat, amelyet Themisztoklész építtetett az V. század közepén, a peloponnészoszi háború végén lerombolták. A falakat 394 után az athéni Konón újjáépíttette, de ekkorra (200-ban) már ismét romos állapotban voltak.

[2] Athén közelében a Pentelikon-hegyen folytattak márványkitermelést, ami jelentős szerepet játszott az athéni építészetben.

Korrhagon, Gerrunion és Orgésszosz[1] nevű erődítményeket, megérkezett Antipatreiához, amely egy szűk földszoroson fekszik. (3) Először tárgyalásra hívta a vezetőket, és megpróbálta őket rávenni, hogy feltétel nélkül adják meg magukat a rómaiaknak. Majd amikor ezek városuk nagyságában, falaiban és fekvésében bízva visszautasították ajánlatát, fegyveres rohamra indult, elfoglalta a várost, (4) a felnőtt férfiakat megölette, az egész zsákmányt katonáinak engedte át, aztán leromboltatta a falakat, és felgyújtatta a várost

(5) Kodrión erős és jól kiépített városa hasonló sorstól félve kardcsapás nélkül megadta magát a rómaiaknak. (6) Apustius itt helyőrséget hagyott hátra, majd rohammal elfoglalta Knidoszt (amelynek a neve ismertebb, mint a hely maga, mivel Kis-Ázsiában is van egy hasonló nevű város).[2] Amikor a *legatus* visszatérőben volt a *consul*hoz jelentős zsákmányával, egy bizonyos Athénagorasz, a király hadvezére a folyón[3] való átkelés közben rátámadt az utóvédre, és zavart okozott a hátul haladók soraiban. (7) De a *legatus* kiáltozásuk és a zűrzavar hallatán hátranyargalt, sietve visszafordította seregét, a málhát középre hordatta, és felállította a csatasort. A király katonái most már nem tudtak helytállni a római támadással szemben. Sokat levágtak közülük, még többet fogságba ejtettek. (8) A *consul* a *legatus*t, aki seregével veszteség nélkül tért vissza hozzá, azonnal visszaküldte a hajóhadhoz.

28.

(1) Miután ezzel a meglehetősen szerencsés lépéssel megkezdődött a háború, a római táborban látogatást tettek a Makedóniával szomszédos népek fejedelmei és elöljárói: Pleuratosz, Szkerdilaidasz fia, Amünandrosz, az athamanok királya és Bato a dardánok törzséből – annak a Longarosznak a fia, (2) aki már maga is hadat viselt Démétriosz, Philipposz apja[4] ellen –, hogy segédcsapatokat ígérjenek. A *consul* azt felelte, hogy amikor seregével benyomul Makedóniába, igénybe fogja venni a dardánok és Pleuratosz támogatását. (3) Amünandroszt azzal bízta meg, hogy biztassa fel az aitólokat a háborúban való részvételre. Attalosz követeire – ők is ekkoriban érkeztek – azt az üzenetet bízta, hogy a király Aiginán, téli szálláshelyén várja meg a római hajóhad érkezését, majd ezzel egyesülve, mint eddig is, a tengeren szorongassa Philipposzt. (4) Követséget küldtek a rhodosziakhoz is, hogy ők is vegyék ki a részüket a háborúból.

[1] Polübiosznál (V. 108. 8) a két név Gerusz és Orgusszosz alakban szerepel.

[2] A másik Knidosz a kis-ázsiai Kária egyik félszigetén volt, Kósz és Rhodosz között; itt állt Praxitelész híres Aphrodité-szobra.

[3] Továbbra is az Apszoszról van szó.

[4] II. Démétriosz Kr. e. 239–229-ig uralkodott Makedónia fölött.

Philipposz sem tétlenkedett a háborús előkészületek terén – ugyanis már ő is megérkezett Makedóniába. (5) Még gyermekkorú fia, Perszeusz[1] mellé néhány barátját rendelte ifjúsága támaszául, és csapatai egy részével elküldte őt, hogy szállja meg a Pelagoniánál[2] fekvő szorost. Leromboltatott két korántsem jelentéktelen várost, Szkiathoszt és Peparéthoszt, hogy ne váljanak az ellenséges hajóhad könnyű zsákmányává. Követeket küldött az aitólokhoz, nehogy ez a nyughatatlan nép a rómaiak érkezésére köpönyeget fordítson.

29.

(1) Közeledett a Panaitólika, az aitólok szövetségi gyűlésére kijelölt nap. Nemcsak a király követei siettek, hogy odaérjenek, de megérkezett a *consul* küldötte, Lucius Furius Purpurio *legatus* is, sőt az athéniak követei is eljöttek a gyűlésre. (2) Először a makedónokat hallgatták meg, akikkel a legfrissebb volt a szerződés. (3) Ezek kijelentették, hogy nem állt elő új helyzet, ezért nekik sincs új mondanivalójuk: az aitóloknak ugyanazért, amiért a rómaiakkal kötött szövetség haszontalan voltát belátva békét kötöttek Philipposszal,[3] meg is kell tartaniuk az egyszer már megkötött békeszerződést.

(4) „Talán inkább – mondta az egyik küldött – a rómaiak féktelenségét akarjátok utánozni… vagy nevezzem inkább állhatatlanságnak? Azok után, hogy Rómában ezt a választ adták követeiteknek: »Mit jöttök most ide, aitólok, amikor a mi beleegyezésünk nélkül békét kötöttetek Philipposszal?«[4] – (5) most éppen ők követelik, hogy szálljatok hadba az oldalukon Philipposz ellen. Korábban úgy tüntették fel a dolgot, hogy miattatok és értetek ragadtak fegyvert a király ellen, most pedig meg akarják akadályozni, hogy békében éljetek Philipposszal. (6) Szicíliába is először azért keltek át, hogy Messzanának segítségére legyenek, másodszor azért, hogy visszaadják a karthágóiaktól elnyomott Szürakuszai szabadságát.[5] (7) Most pedig Messzana, Szürakuszai és egész Szicília az ő hatalmukban van; bárdjaik és vesszőnyalábjaik hatalma alá hajtották mint jól jövedelmező provinciát.[6]

[1] Az ifjú Perszeusz ekkor legfeljebb 13 éves lehetett.

[2] Makedónia egy északi körzete; bár meglehet, hogy Livius a hasonló nevű városra gondol.

[3] Az aitólok 211-ben kötöttek baráti szerződést a rómaiakkal (XXVI. 24.), 207-ben pedig kényszer hatására Philipposszal (XXIX. 12. 1).

[4] Ez valószínűleg még azelőtt történt, hogy a *senatus* tudomást szerzett volna Philipposz Antiokhosszal kötött egyezményéről és a kis-ázsiai eseményekről (XXXI. 2. 1).

[5] Az I. pun háború Messzanánál kezdődött 264-ben, a II.-nak pedig döntő eseménye volt Szürakuszai római kézre kerülése 212-ben (XXIV. 23–31.).

[6] A szónok a maga szándékának megfelelően torzít: Szicília városai nem mind azonos elbírálás alá estek, így például Messzana és Szürakuszai adómentes szövetséges városnak számított.

(8) Nyilván ahogy ti Naupaktoszban[1] saját törvényeitek szerint, a magatok által választott tisztségviselők vezetésével gyűlést tartotok, hogy szabadon döntsetek, ki legyen ellenségetek vagy barátotok, és belátásotok szerint határozzatok a háború és béke ügyében, ők is ugyanígy gyűlésbe hívják a szicíliai városokat Szürakuszaiba, Messzanába vagy Lilübaionba… (9) Nos, ott a törvénykező gyűléseket római *praetor* tartja. Ő szólítja fel őket hatalmi szóval a gyülekezésre, és őt látják a magas emelvényen *lictor*okkal körülvéve, amint gőgös igazságát szolgáltatja: hátukat vesszőnyaláb, nyakukat bárd fenyegeti, és sorsolás útján évente új zsarnokot kapnak.[2] (10) De ezen nem szabad és nem is lehet csodálkozniuk, látva, hogy Itália városait, Rhégiont, Tarentumot, Capuát – hogy ne is említsem azokat a szomszéd városokat, amelyeknek romjain Róma naggyá lett – ugyanezzel a hatalommal kormányozzák. (11) Igaz, Capua még áll, a campaniai nép sírja és emlékműve,[3] de népét eltemették vagy idegenbe száműzték, a város is meg van nyomorítva, nincs *senatus*a, köznépe, tisztségviselői – iszonyú csodajel, amelyet kegyetlenebb dolog volt meghagyni, hogy még lakjanak benne, mint ha elpusztították volna. (12) Őrültség abban reménykedni, hogy itt bármi is változatlan marad, ha e földön vadidegen emberek vetik meg a lábukat, akiket sokkal inkább elválaszt tőlünk nyelvük, szokásaik és törvényeik, mint a köztünk fekvő tenger és szárazföld. (13) Ti úgy gondoljátok, hogy Philipposz birodalma veszélyezteti szabadságotokat; pedig ő, noha joggal neheztelhetett volna rátok, semmi mást nem kívánt tőletek, csak békét, és most sincs egyéb óhaja, csak az, hogy tartsatok ki a vele kötött béke mellett. (14) Nos, szoktassátok csak ide az idegen légiókat, vegyétek magatokra az igát: ha majd Róma lesz az uratok, hiába sírtok Philipposz szövetsége után! (15) Az aitólok, akarnanok, makedónok egy nyelvet beszélnek, csak időnként támadt jelentéktelen okok választják szét vagy kapcsolják újból össze őket. De a jöttmentek, a barbárok ellen minden görög örök háborút visel és fog viselni, mert nem napról napra változó okok, hanem a megváltoztathatatlan természet teszi őket ellenségekké.[4]

(16) De hadd végezzem beszédemet azzal, amivel elkezdtem. Három évvel ezelőtt döntöttetek a béke mellett ugyanitt, ti, ugyanazok az emberek, ugyan-

[1] Abban az évben ez a város volt a Panaitólika színhelye.

[2] Célzás arra, hogy az évenként választott római főtisztségviselők kisorsolták egymás között a provinciákat.

[3] Utalás arra, hogy a rómaiak a punoktól visszafoglalt Capua lakóival szemben igen súlyos megtorlást alkalmaztak (XXVI. 15–16.).

[4] A makedónok görögnek tartották magukat, jóllehet a görögök nem mindig vállalták ezt a rokonságot. A görögök és barbárok ősi ellenséges viszonyának gondolata Iszokratész pánhellén retorikája óta volt erősen jelen a görög (és makedón) köztudatban, de végső soron egészen Hérodotoszig visszavezethető.

ezzel a Philipposszal, és a békét ugyanazok a rómaiak helytelenítették, akik most, amikor már megköttetett és érvénybe lépett, meg akarják zavarni. Mivel a szerencse semmit nem változtatott a tanácskozás körülményein, nem látom be, miért akarnátok ti bármin változtatni."

30.

(1) A makedónok után a rómaiak beleegyezésével és kívánságára az athéniakat vezették elő, akik az elszenvedett jogtalanságok után jogosabban támadhatták a királyt pusztító kegyetlenségéért. (2) Elpanaszolták a földjeiket ért szörnyű pusztítást és fosztogatást. Nem is az fáj nekik – mondták –, hogy az ellenség ellenségként bánt velük, hiszen a háborúnak is megvannak a maga törvényei, amelyeket alkalmazni jogos, elszenvedni szükségszerű. (3) Ha felégetik a gabonatáblákat, lerombolják a házakat, zsákmányként elhajtanak embert és jószágot, mindez a kárvallott fél szempontjából inkább keserves, mint méltatlan cselekedet. (4) Azt viszont igenis felpanaszolják, hogy éppen ez a király, aki a rómaiakat jöttment barbároknak nevezi, annyira lábbal tiport minden emberi és isteni törvényt, hogy első pusztító hadjáratában az alvilági, a másodikban az égi istenek ellen folytatott szentségtörő háborút. (5) Területükön a földdel tett egyenlővé minden sírt és emlékművet, a holtak szellemeit mind fedetlenül hagyta, egynek a csontjait sem fedi már a föld. (6) Azokat a kis szentélyeket, amelyeket egykor *démosz*onként külön-külön lakó őseik szenteltek fel az ottani kis erődítményekben és falvakban, és akkor sem hanyagolták el tiszteletüket, amikor mind egy városban egyesültek,[1] Philipposz egytől egyig végigjárta istentelen gyújtócsóvájával. (7) Félig elhamvadva, megcsonkítva hevernek az istenek szobrai a leomlott szentélyek bedöntött kapufélfái körül. (8) Ahogy tönkretette Attika egykor műemlékekben és kincsekben gazdag földjét, éppúgy tönkre fogja tenni, ha módja lesz rá, Aitóliát és egész Hellaszt is. (9) A városukat is ilyen romhalmazzá tette volna, ha segítségükre nem jönnek a rómaiak. Hasonló szentségtörésre készült ugyanis a várost oltalmazó istenek, a fellegvárat őrző Athéna, Démétér eleusziszi szentélye és a peiraieuszi Zeusz és Athéna ellen is. (10) De miután fegyveres erővel elűzték nemcsak ezeknek az isteneknek a templomaitól, de városfalaik alól is, dühe azok ellen a szentélyek ellen fordult, amelyeket csak a vallásos kegyelet oltalmazott. (11) Ezért könyörögve kérik az aitólokat, szánják meg az athéniakat, és vegyenek részt a háborúban a halhatatlan istenek és a hatalomban utánuk következő rómaiak vezetésével.

[1] A monda szerint Thészeusz telepítette le a szétszórt attikai törzseket egy városba, Athénba (Thuküdidész: II. 15. 2).

31.

(1) Ezután a római követ szólalt fel:

„Beszédem egész gondolatmenetét meg kellett változtatnom, először a makedónok, majd az athéniak miatt. (2) Noha azért jöttem, hogy felpanaszoljam a jogtalanságokat, amelyeket Philipposz sok velünk szövetséges város ellen elkövetett, a makedónok azzal, hogy még ők vádolták a rómaiakat, arra késztettek, hogy vádbeszéd helyett inkább védőbeszédet mondjak; (3) az athéniak pedig, miután felsorolták a királynak az alvilági és égi istenek ellen elkövetett elvetemült és embertelen gaztetteit, mit sem hagytak nekem vagy akárki másnak, amit még vádként felhozhatnék ellene.

(4) Vegyétek úgy, hogy ugyanilyen panaszokat hallotok Kiosz, Abüdosz, Ainosz, Maróneia, Thaszosz, Parosz, Szamosz, Larisza és – innen Akhaiából[1] – Messzéné lakóitól,[2] sőt még súlyosabbakat és keserűbbeket, ha a királynak több lehetősége volt, hogy ártson nekik.

(5) Ami pedig azokat a vádakat illeti, amelyeket ő hozott fel ellenünk, úgy gondolom, ezekkel szemben legfeljebb azt hozhatjuk fel védelmünkre, hogy inkább dicsőségszámba mennek. (6) Szemrehányást tett nekünk Rhégion, Capua és Szürakuszai sorsáért. Rhégionba a Pürrhosszal vívott háború idején a lakosság saját kérésére egy légiót küldtünk helyőrségül, az pedig bűnös módon hatalmába kerítette a várost, amelynek védelmére odaküldték. (7) Nos, helyeseltük mi ezt a gaztettet? Vagy inkább harcba szálltunk a vétkes légió ellen, és miután megadásra kényszerítettük, vesszővel és bárddal büntettük meg szövetségeseink sérelméért, Rhégion lakóinak pedig visszaadtuk városukat, földjüket, minden tulajdonukat szabadságukkal és törvényeikkel együtt?[3] (8) És amikor a zsarnokok, sőt – ami még szégyenletesebb – idegen zsarnokok elnyomása alatt sínylődő Szürakuszainak[4] segítségére siettünk, noha majdnem három éven át fáradtunk szárazon és vízen a rendkívül jól erődített város ostromával, és noha maguk a szürakuszaibeliek inkább akartak a zsarnokaiknak szolgálni, semmint hogy mi

[1] Messzéné sem földrajzilag, sem politikailag nem tartozott ekkor még Akhaiához: csak 191-ben lépett be az akháj szövetségbe (vö. XXXVI. 31).

[2] Abüdosz, Ainosz és Maróneia sorsáról lásd: XXXI. 16. 4–18. 9. Livius a XXXI. 15. 8-ban említi, hogy Paroszon is makedón helyőrség állomásozott. A bithüniai Kiosz városát és Thaszoszt 202-ben foglalta el és dúlta fel Philipposz. Larisza elfoglalása valószínűleg még 210-ben történt, a Messzéné elleni támadások pedig még korábban, 215–214-ben.

[3] Lásd a XII. és XV. könyv tartalmi összefoglalóját.

[4] Amikor Szürakuszaiban a karthágói Hippokratész és Epiküdész vették át az uralmat (XXIV. 32.).

elfoglaljuk a várost, mi visszaadtuk nekik Szürakuszait, miután fegyvereink elfoglalták és egyúttal felszabadították.

(9) Nem tagadjuk, hogy Szicília a mi provinciánk, és azok a városai, amelyek Karthágó pártján álltak, és vele egyetértésben folytatták ellenünk a háborút, most nekünk fizetnek adót pénzben és természetben. Sőt ellenkezőleg: szeretnénk, ha ti és minden nép tudomásul venné, hogy mindenkinek a sorsa velünk szembeni érdemei szerint alakul. (10) Miért fájna az nekünk, hogy megbüntettük a campaniaiakat, holott ezért még nekik sincs joguk panaszkodni? Ezek az emberek azok után, hogy mi közel 70 éven át hadakoztunk értük a samnisok ellen,[1] miközben nagy veszteségeket is szenvedtünk, (11) és először szerződéssel, majd házassággal és a rokoni kötelékek szálaival, végül pedig a polgárjog megadásával fűztük magunkhoz őket, (12) ezek, amikor ránk nehéz idők jártak, Itália összes népe közül elsőnek pártoltak át Hannibalhoz, iszonyatos módon legyilkolták helyőrségünket,[2] majd felháborodásukban, amiért körülzártuk városukat, egyenesen Róma ellen küldték Hannibalt.[3] (13) Nos, ha ez a város ma már a múlté volna minden lakójával együtt, ki vethetné a szemünkre, hogy túl keményen bántunk velük? (14) Bűnösségük tudatában sokkal többen választották közülük az önkéntes halált, mint ahányat mi megtorlásul kivégeztünk. A többiektől pedig úgy vettük el városukat és földjüket, hogy másutt földet és lakóhelyet adtunk nekik; (15) a vétlen várost épségben hagytuk, úgyhogy aki ma látja, észre sem veszi rajta az ostrom vagy a megszállás nyomait. De miért Capuáról beszélek? Hiszen békét és szabadságot adtunk még a legyőzött Karthágónak is! (16) Inkább attól kell félnünk, hogy ha a legyőzötteknek ennyire készségesen megbocsátunk, még sokkal több népet hozunk kísértésbe, hogy próbára tegye hadiszerencséjét ellenünk.

(17) Legyen elég ennyi a magunk védelmére, Philipposz ellenében, akinek családja körében rendezett vérengzéseit, rokonainak és barátainak legyilkolását és szinte még kegyetlenségénél is embertelenebb bujaságát annyival jobban ismeritek, amennyivel közelebb laktok Makedóniához.[4] (18) Ami pedig benneteket illet, aitólok: mi értetek kezdtünk háborút Philipposz ellen, ti pedig a hátunk mögött kötöttetek békét vele. (19) Talán azt válaszoljátok, hogy mivel mi el voltunk foglalva a pun háborúval, nektek a félelem kényszerítő hatása alatt

[1] Kr. e. 343 és 272 között.

[2] Vö. XXIII. 2–10.

[3] Vö. XXVI. 7–11.

[4] Philipposz valóban több bizalmasát és szövetségesét eltétette láb alól, viszont családjával szembeni rémtetteiről nem tudunk egészen 182-ig, amikor megölette egyik fiát (XL. 5. 1–16. 3; 23–24.).

el kellett fogadnotok az ő békefeltételeit, mert akkor ő volt az erősebb; mi pedig, mivel nagyobb és égetőbb gondjaink voltak, magunk is félretettük a háborút, amelyet ti már feladtatok. (20) Most azonban, miután az istenek jóakaratából befejeztük a pun háborút, minden erőnkkel Makedónia ellen fordultunk, így nektek is alkalom kínálkozik, hogy visszatérjetek a mi barátságunkhoz és szövetségünkhöz – hacsak nem az a feltett szándékotok, hogy inkább elpusztultok Philipposszal együtt, ahelyett hogy a rómaiak oldalán győznétek."

32.

(1) A római követ szavai után mindenki a rómaiak pártjára hajlott. Erre Damokritosz, az aitólok *sztratégosz*a, akit a király állítólag megvesztegetett, anélkül hogy egyik vagy másik félhez csatlakozott volna, (2) ezt mondta: Egy nagy jelentőségű ügyben a bölcs elhatározásokat semmi sem veszélyezteti annyira, mint a sietség. Ezt nagyon hamar szokta követni a megbánás, de mégis későn és hiába, mert az elhamarkodott döntéseket nem lehet sem visszavonni, sem meg nem történtté tenni. (3) Véleménye szerint időt kell hagyni a döntés megérlelésére, de a határozathozatal időpontját már most ki lehet tűzni: mivel a szövetség törvényei szerint háború vagy béke ügyét csak a Panaitólikán vagy a pülaibeli szövetségi gyűlésen[1] tárgyalhatják meg, (4) hozzanak azonnal határozatot, mely szerint a szövetség *sztratégosz*ának, ha háború és béke ügyét akarja a gyűlés elé terjeszteni, jogában álljon bármikor összehívni a gyűlést, és amit ott előterjesztenek és elhatároznak, legyen éppen olyan jogszerű és érvényes, mint a Panaitólika vagy a pülaibeli gyűlés határozatai.

(5) Miután a döntést függőben hagyva elbocsátotta a küldötteket, azt mondogatta, hogy most a legjobb szolgálatot tette népének, mert a két fél közül azt választhatják szövetségesüknek, akit jobban pártol a hadiszerencse. Ez történt az aitólok gyűlésén.

33.

(1) Philipposz buzgón készült a háborúra szárazon és vízen. Tengeri haderejét a thesszáliai Démétriaszban vonta össze, (2) és arra számítva, hogy Attalosz és a római hajóhad kora tavasszal indul Aiginából, a hajóhad és a tengerparti vidék parancsnokságát Hérakleidészre bízta, ahogy eddig. (3) Ő maga szárazföldi haderőt gyűjtött, és úgy vélte, azáltal, hogy fia, Perszeusz elzárta a Pelagoniai-

[1] Az aitól szövetség őszi gyűlése, amelyen a tisztségviselőket is megválasztották, a *Thermika* volt, és nevéhez híven Thermosz városában tartották. Thermoszt Livius tévesen Thermopülaiként azonosítja, innen a félrevezető „pülaibeli gyűlés" *(concilium Pylaicum)* elnevezés. Vö. még: XXXIII. 35. 9.

szorost, a rómaiakat két nagy szövetségesüktől is megfosztotta, egyik oldalon az aitóloktól, a másikon a dardánoktól.

(4) A *consul* már túl volt az előkészületeken. A dasszaréták földjén[1] át vonult seregével, hozzá sem nyúlva a téli szállásáról magával hozott gabonához, mert a földeken találtak annyit, amennyi a csapatok szükségleteire kellett. (5) A városok és falvak részben önként, részben félelemből megadták magukat neki. Néhányat rohammal foglalt el, néhányat üresen talált, mert a barbárok a közeli hegyekbe menekültek. (6) Lünkosznál vert állandó tábort, közel a Beuosz folyóhoz; innen küldte el embereit gabonáért a dasszaréták magtáraihoz.

Philipposz látta ugyan, hogy a környéken mindenütt teljes a pánik, és az embereken roppant rémület vett erőt, de mivel nem tudta biztosan, merrefelé tartott a *consul*, egy lovas *alá*t küldött ki, hogy felderítsék, milyen irányba vonult az ellenség. (7) A *consul* is hasonló bizonytalanságban volt. Tudta, hogy a király elindult téli szállásáról, de fogalma sem volt, melyik vidékre vonult, így ő is felderítésre küldte lovasait. A két különböző irányból érkező *ala*, miután hosszú ideig összevissza bolyongott a dasszaréták földjén, végül ugyanazon az útvonalon találkozott össze. (8) Amikor messziről meghallották az emberek és lovak zaját, mindkét fél tudta, hogy az ellenség közeledik. Így még mielőtt látótávolságnyira értek volna, felkészítették lovaikat és fegyvereiket, és mihelyt megpillantották az ellenséget, azonnal összecsaptak. (9) Mindkét csapat válogatott emberekből állt, és úgy alakult, hogy egyik sem maradt el a másik mögött sem számban, sem bátorságban. Így néhány órán át döntetlen eredménnyel harcoltak, és az összecsapásnak csak a maguk és lovaik kimerültsége vetett véget. (10) A makedónok közül 40, a rómaiak közül 35 lovas esett el. Így sem a király, sem a *consul*nak nem kapott biztosabb értesüléseket arról, hogy merre van az ellenség tábora. (11) Végül szökevények útján tudták meg – ilyen ingatag jellemű emberek minden háborúban akadnak, hogy megkönnyítsék az ellenség helyzetének kiismerését.

34.

(1) Philipposz abban a meggyőződésben, hogy megnyerheti katonái ragaszkodását, és még készségesebben vállalják majd érte a veszélyeket, (2) ha gondoskodik a felderítés során elesett lovasok temetéséről, a táborba hozatta őket, hogy mindenki tanúja legyen ünnepélyes végtisztességüknek. (3) De semmi sem olyan bizonytalan és kiszámíthatatlan, mint a tömeg hangulata. Azt hitte, hogy ettől emberei készségesebben küzdenek majd érte, ehelyett inkább megrémítette őket és kedvüket szegte. (4) Ezek ugyanis ahhoz voltak szokva, hogy görögökkel és

[1] Észak-épeiroszi görög törzs az illír határon.

illírekkel harcoljanak, ezért csak dárda és nyíl, esetleg nagy ritkán lándzsa ütötte sebeket láttak. Amikor azonban megpillantották a hispán karddal megcsonkított testeket, tőből levágott karral, a nyakcsigolyákat teljesen átszelő vágással levágott fejeket, a kifordult beleket és a többi iszonyú sebet, (5) mind rémülettel gondoltak bele, hogy milyen fegyverek és férfiak ellen kell majd harcolniuk. Magát a királyt is félelem fogta el, hiszen még ő sem vívott szabályos ütközetet a rómaiakkal. (6) Ezért visszahívta fiát és a Pelagoniai-szorosban álló őrséget, hogy saját erejét növelje velük, és ezzel megnyitotta a Makedóniába vezető utat Pleuratosz és a dardánok előtt.

(7) Aztán szökevények kalauzolásával elindult az ellenség felé 20 000 gyalogos és 2000 lovas élén, és Ataion mellett, a római tábortól valamivel több mint egy mérföldnyire árokkal és sánccal erősített meg egy dombot. (8) Azt mondják, amikor letekintett a római táborra odalent, megcsodálta egész beosztását, a sorban álló sátrak és a szabályos távolságban futó utak által elhatárolt minden egyes részletét, és azt mondta: senki meg nem mondaná, hogy itt barbárok táboroznak.

(9) A *consul* és a király két napon át a sáncok mögött tartotta embereit, várva, megmozdul-e a másik fél. Harmadnap a római vezér csatarendbe sorakoztatta egész seregét.

35.

(1) A király azonban, félve attól, hogy egy általános ütközetben gyorsan fordulhat a kocka, Athénagorasz, az egyik bíborpalástos vezetésével kiküldött 400 trallisz – mint máshol már említettem,[1] ez egy illír néptörzs – és 300 krétai gyalogost és velük együtt ugyanennyi lovast, hogy provokálják az ellenséges lovasságot. (2) A rómaiak azonban, akiknek arcvonala alig több mint fél mérföldnyire húzódott, *veles*eket és majdnem két teljes lovas*alá*t küldtek ki, hogy így a lovasok és gyalogosok száma is megegyezzen az ellenségével. (3) A király csapatai azt hitték, hogy a megszokott módon fognak küzdeni: a lovasok felváltva hol rohamoznak, hol visszahúzódnak, egyszer elhajítják dárdáikat, máskor megfutamodnak; az illírek mozgékonysága jól érvényesül a kitöréseknél és meglepetésszerű rajtaütéseknél, a krétaiak pedig elárasztják nyilaikkal a rendetlenül előrenyomuló ellenséget. (4) Ám ezt a harcmodort meghiúsította a rómaiak éppoly makacs, mint erőteljes támadása. (5) Mintha teljes csatasorban küzdenének, a *veles*ek is mindnyájan kardot ragadtak, miután elhajították dárdáikat, és közelharcba kezdtek; a lovasok pedig, miután egyszer megrohanták az ellenséget, részben álló lovaikról, részben leugorva és a gyalogosok közé vegyülve

[1] XXVII. 32. 4.

folytatták a harcot. (6) Így sem a király állóharchoz nem szokott lovassága nem tudott helytállni a rómaival szemben, sem a mozgékony, helyét változtató és meglehetősen alulfegyverzett gyalogság a kispajzsot és kardot viselő római *veles*ekkel szemben, akiknek fegyverzete egyaránt alkalmas volt védekezésre és támadásra. (7) Így nem bírták sokáig az ütközetben, és mivel nem bízhattak másban, csak gyorsaságukban, visszamenekültek táborukba.

36.

(1) Egy nap szünet után a király az összes lovasát és könnyűfegyverzetű csapatát harcba akarta indítani. Ezért kispajzsos csapatait, az úgynevezett *peltá*sokat a két tábor között egy megfelelő helyen lesbe állította, (2) Athénagorasznak és a lovasoknak pedig megparancsolta, hogy ha a nyílt ütközetben sikerrel harcolnak, használják ki szerencséjüket, ha pedig nem, lassanként meghátrálva csalják az ellenséget a leshely közelébe. (3) A lovasság valóban meghátrált, de a kispajzsos *cohors* parancsnokai nem figyeltek eléggé a jeladásra, túl hamar indították el embereiket, így elszalasztották a sikeres rajtaütés lehetőségét. A rómaiak, miután nemcsak a nyílt ütközetben győztek, de a ravasz kelepcét is elkerülték, visszatértek táborukba.

(4) Másnap a *consul* csatára sorakoztatta összes csapatát, és az arcvonal elé állította az elefántokat. A rómaiak ekkor folyamodtak először ilyen támogatáshoz, mert a pun háborúban számos elefántot zsákmányoltak. (5) Amikor látta, hogy az ellenség a sánc mögött lapul, gyávaságát kigúnyolva felnyomult a dombokra is, közvetlenül a sáncok alá. Még ekkor sem nyílt lehetőség az ütközetre. Ezután, mivel a két tábor közelsége miatt nem volt elég biztonságos a gabonaszerzés, a földeken szétszóródott katonákra ugyanis azonnal lecsapott volna az ellenséges lovasság, (6) táborát innen mintegy nyolc mérföldnyire, egy Ottólobosz nevű helyre vitte át, hogy a gabonaszerzést a távolság révén biztonságosabbá tegye.

(7) Amíg a rómaiak a közeli földeken gyűjtöttek gabonát, a király először a sánc mögött tartotta embereit, hogy az ellenség merészsége és vele könnyelműsége is növekedjen. (8) Amikor látta, hogy szétszóródtak, teljes lovasságával és a krétai segédcsapatokkal elindult, olyan erőltetett menetben, hogy igen gyorsan mozgó gyalogosai futva még tartani tudják a lépést a lovasokkal, és a római tábor és a gabonaszerzők között helyezkedett el. (9) Ezután kettéosztotta csapatait: az egyik részt a szétszéledt gabonaszerzők üldözésére küldte, azzal az utasítással, hogy senkit se hagyjanak életben, a másik résszel helyben maradt, és megszállta az utakat, amelyeken az ellenség vissza próbál majd menekülni a táborba. (10) Már mindenhol folyt az öldöklés és menekülés, de még egyetlen hírnök sem érkezett a római táborba hírül adni a veszedelmet, mert a visszafelé menekülők

egy-egy királyi őrcsapat kezére jutottak, (11) és többet öltek meg közülük az utakat lezáró csapatok, mint azok, amelyeket a legyilkolásukra küldtek ki. Végül néhányan átszöktek az ellenséges őrségek között, de a táborban rémületükben inkább zűrzavart keltettek, ahelyett hogy határozott híradással szolgáltak volna.

37.

(1) A *consul* megparancsolta lovasságának, hogy ki merre tud, siessen a bajba jutottak segítségére, ő maga pedig kivezette légióit a táborból, és négyszögletes menetoszlopban az ellenség ellen vonult velük. (2) A földeken szétszóródott lovasság egy része eltévedt, mert megzavarta őket a hol innen, hol onnan felhangzó kiáltozás, más részüknek útját állta az ellenség. Több ponton egyszerre kezdődött el a csata. (3) Ott alakult ki a legnagyobb küzdelem, ahol a király főereje őrködött, mert itt a sok lovas és gyalogos szinte szabályos csatasort alkotott, és a rómaiak legnagyobb része is őket vette célba, mert épp az útjukban álltak. (4) A makedónok már csak azért is előnyösebb helyzetben voltak, mert egyrészt a király személyesen buzdította őket, másrészt a krétai segédcsapatok sok embert sebesítettek meg váratlanul, mert zárt alakzatban és felkészülten harcoltak a rendezetlen és szétszórt ellenség ellen. (5) Ha az üldözésben mértéket tartottak volna, az nemcsak ennek az egy ütközetnek a dicsősége, de az egész háború szempontjából sokat jelentett volna nekik. (6) De mivel vérszomjukban túl hevesen üldözték ellenfeleiket, a katonai *tribunus*ok vezetésével elöl haladó római *cohors*okba ütköztek, (7) a menekülő római lovasok pedig, mihelyt megpillantották saját seregük hadijelvényeit, lovaikat rögtön a szétszóródott ellenség felé fordították. Egyetlen pillanat alatt megfordult a hadiszerencse, és most az eddigi üldözők kezdtek menekülni. (8) Sokukat ölték meg közelharcban, sokukat menekülés közben. Nem is mindenkivel a fegyver végzett: néhányan a mocsárba szorultak, és lovastul elmerültek a mély posványban.[1]

(9) A király élete is veszélyben forgott: amikor lova megsebesült és összerogyott, ő lebucskázott róla a földre, és amíg ott feküdt, kis híján megtámadták. (10) Egy lovasa mentette meg, aki gyorsan leugrott lováról, és felsegítette rá a megrettent királyt. Ő maga hiába futott, nem tudott lépést tartani a menekülő lovasokkal, így felkoncolta a király lezuhanása láttán odasereglő ellenség. (11) A király, miután fejvesztett menekülésében úttalan utakon megkerülte a mocsarat, végül visszaért táborába, noha a legtöbben már lemondtak róla, hogy épségben megmenekül.

[1] Az Erigón folyó mocsarairól van szó.

(12) Ebben az ütközetben 200 makedón lovas esett el, és mintegy 100 került fogságba; a rómaiak 80 pompásan felszerelt lovat is magukkal vittek a fegyverzsákmánnyal együtt.

38.

(1) Akadtak, akik bírálták a király aznapi meggondolatlanságát és a *consul* erélytelenségét,[1] mondván: Philipposznak veszteg kellett volna maradnia, mert tudhatta, hogy az ellenség néhány napon belül, miután mindent felélt a környező földeken, teljes ínségre jut majd; (2) a *consul*nak pedig, miután szétverte az ellenség lovasságát és könnyűfegyverzetű csapatait, és kis híján elfogta magát a királyt is, azonnal az ellenség tábora ellen kellett volna indulnia, (3) hiszen a csúnyán megvert ellenség nem állt volna helyt, így ő egy pillanat alatt befejezhette volna a háborút. (4) Mindezt, mint általában, könnyebb volt mondani, mint megtenni lett volna. Hiszen ha a király bevetette volna az ütközetbe összes gyalogos csapatát is, akkor a nagy zűrzavarban, miközben a legyőzött és félelemtől megzavarodott sokaság a csatából a sáncok mögé, majd a sáncaikra felhágó győztes ellenség elől innen is továbbmenekül, talán el lehetett volna foglalni a táborát. (5) Minthogy azonban érintetlen gyalogos csapatai ott maradtak a táborban, a kapuk előtt előőrsök és őrségek voltak elhelyezve, mi mást ért volna el a *consul* azon kívül, hogy éppoly elhamarkodottan cselekszik, mint a király, aki kevéssel azelőtt túl hevesen vette üldözőbe a megvert lovasokat? (6) A király eredeti tervét, hogy megtámadja a földeken elszéledt gabonaszerzőket, szintén nem lehetett volna kifogásolni, ha győzelmének mértéket tudott volna szabni. (7) Már csak azért is érthető, hogy megkockáztatta ezt a vállalkozást, mert híre jött, hogy Pleuratosz és a dardánok hatalmas sereggel elindultak hazájukból, és már bent járnak Makedóniában. (8) Ha ezek a csapatok minden irányból körülzárták volna őt, a rómaiaknak valószínűleg az ölébe hullott volna a győzelem.

(9) Philipposz úgy vélte, hogy a két balsikerű lovas csata után sokkal kevésbé biztonságos az állandó táborban maradnia. El akart hát vonulni, méghozzá úgy, hogy az ellenség ne vegye észre. Ezért napnyugta táján hírnökpálcás követet küldött a *consul*hoz, hogy fegyverszünetet kérjen lovasai eltemetésére. (10) Ezzel elaltatva az ellenség gyanakvását, szerte a táborban sok tüzet hagyott hátra, és a második őrségváltás idején szép csendben elvonult.

39.

(1) A *consul* már az étkezésnél tartott, amikor jelentették neki a hírnökpálcás követ érkezését és jövetele célját. (2) Csak annyit válaszolt neki, hogy majd

[1] Livius itt valószínűleg egy mára elveszett Polübiosz-részletre reagál.

másnap reggel fogadja. Philipposz tehát megkapta, amit akart: övé volt az egész éjszaka és a következő nap egy része, hogy egérutat nyerjen. A hegyek felé vette útját, mert tudta, hogy a rómaiak nehézfegyverzetű seregükkel oda nem fogják követni. (3) A *consul*, miután másnap hajnalban megkötötte a követtel a fegyverszüneti megállapodást és útjára engedte, nemsokára észrevette az ellenség távozását, de mivel nem tudta, merre induljon utána, ugyanabban az állandó táborban töltött el még néhány napot gabonagyűjtéssel. (4) Ezután elindult Sztüberrába, és Pelagoniából odahordatta az összes gabonát a földekről. Majd továbbnyomult Pluinnáig, bár még mindig nem sikerült megtudnia, merre ment az ellenség. (5) Philipposz, aki először Brüanionnál ütött állandó tábort, elindult innen, és néhány útrövidítés után hirtelen az ellenség közelében termett, annak legnagyobb rémületére. Ezért a rómaiak felkerekedtek Pluinnából, és az Oszphagosz folyónál ütöttek tábort. (6) Innen nem messze állapodott meg a király is, és maga is egy folyó partján sáncolta körbe magát, amelyet a helybéliek Erigónnak neveznek. (7) Miután biztos értesülést szerzett arról, hogy a rómaiak innen Eordaiához[1] akarnak vonulni, előrement, hogy elfoglalja a szorost, hogy a rómaiak ne juthassanak át annak szűk bejáratán. (8) Sietve, de alaposan megerődítette a helyet, itt sánccal, ott árokkal, amott falként szolgáló összehordott kőrakással, ismét máshol felhalmozott fatörzsekkel, aszerint hogy mit kívánt meg a terep vagy milyen építőanyag kínálkozott, (9) és úgy számított, hogy a természettől már amúgy is nehezen járható utat a minden átjárónál felállított védművekkel bevehetetlenné tette.

(10) A környék legnagyobbrészt erdős volt, és ez főként a makedón *phalanx*ot zavarta. Ennek ugyanis csakis akkor lehet bármi hasznát venni, ha a katonák rendkívül hosszú lándzsáikat mintegy sánckarók gyanánt szegezik előre pajzsaik előtt – ehhez azonban tiszta terep kell. (11) A thrákokat szintén akadályozta, hogy hosszú hajítógerelyeik minduntalan beleakadtak a mindenfelől benyúló faágakba. (12) Egyedül a krétai *cohors* nem volt hasznavehetetlen; ezek azonban, noha a rájuk támadó fedezetlen lovakra és lovasokra jól tudtak nyilazni, a római nagypajzsokat már képtelenek voltak keresztüllőni, védtelen testfelület pedig nem volt, amelyet célba vehettek volna. (13) Így, amikor látták, hogy ez a fajta lövedék hatástalan, a völgyben mindenütt szanaszét heverő kődarabokkal kezdték hajigálni az ellenséget. (14) A rómaiakat ez egy kis ideig feltartotta a felfelé nyomulásban, bár a pajzsukat döngető kövek több zajt, mint sebesülést okoztak. Később azonban már ezzel sem törődtek: egy részük teknősbéka-alakzatban szemtől szemben átgázolt az ellenségen, (15) más részük pedig egy rövid kerülővel feljutott a domb gerincére, elűzte az őrhelyekről és előőrsökből a rémült

[1] Ez a terület a mai Osztrovo-tó közelében feküdt.

makedónokat, és a legtöbbet közülük le is vágták, mivel a nehezen járható terepen elmenekülni sem nagyon tudtak.

40.

(1) A *consul*, miután a vártnál kisebb küzdelem árán áthatolt a szoroson, Eordaiába érkezett, ahol mindenfelé végigpusztította a földeket, majd visszahúzódott Elimeiába.[1] Ezután betört Oresztiszbe, és megtámadta a félszigeten fekvő Keletront. (2) Ennek falait tó övezi, és egyetlen kapcsolata a szárazfölddel a szűk földnyelven végigvezető út. (3) A lakosok először városuk fekvésében bízva bezárták a *consul* előtt a kapukat, és megtagadták a meghódolást. Később, amikor látták, hogy a hadijelvények közelednek, a kapu felé katonák nyomulnak teknősbéka alatt, és a földszorost lezárja az ellenséges menetoszlop, félelmükben inkább meg sem kísérelték a harcot, hanem megadták magukat.

(4) A *consul* Keletrontól a dasszaréták földjére nyomult tovább, és rohammal bevette Pellion városát. Innen a rabszolgákat a többi zsákmánnyal együtt elhurcolta, a szabad polgárokat váltságdíj nélkül szabadon engedte, és visszaadta nekik a várost, amelyben erős helyőrséget hagyott hátra. (5) A város ugyanis fekvésénél fogva nagyon alkalmas volt arra, hogy innen indítsanak támadásokat Makedónia ellen. (6) Miután így végigportyázta az ellenséges területeket, csapatait békés vidékre vezette vissza, Apollóniába, ahonnan a hadjárat elindult.

(7) Philipposzt közben lefoglalták az aitólok, athamanok, dardánok és a legváratlanabb helyeken fellángolt egyéb háborúk. (8) A Makedóniából már visszavonulóban lévő dardánok ellen Athénagoraszt küldte el harckész gyalogosokkal és lovassága nagyobbik felével, megparancsolva neki, hogy hátulról zaklassa a visszavonulókat, folyamatosan támadja utóvédjüket, és ezzel vegye el a kedvüket attól, hogy kimozduljanak hazulról seregükkel. (9) Az aitólokat Damokritosz *sztratégosz*, aki Naupaktoszban elhalasztatta a háborúról való döntést,[2] a legutóbbi gyűlésen fegyverbe szólította, miután megérkezett a hír az Ottóloboszнál vívott lovas ütközetről és arról, hogy a dardánok és Pleuratosz az illírekkel együtt behatoltak Makedóniába, (10) Óreoszba pedig római hajóhad érkezett, így a körös-körül sok néptől fenyegetett Makedónia a tenger felől is ostromzár alá kerül.

41.

(1) Ezért Damokritosz és az aitólok visszapártoltak a rómaiakhoz, és Amünandrosszal, az athamanok királyával egyesülve elindultak, hogy ostrom alá

[1] Az Eordaiától délre, a Haliakmón folyónál fekvő terület.

[2] Vö. XXXI. 32.

vegyék Kerkiniont. (2) A lakosok bezárták a kapukat – kérdés, hogy kényszer hatása alatt-e vagy szabad elhatározásukból, ugyanis királyi helyőrség tartózkodott városukban. (3) Kerkiniont azonban néhány nap alatt elfoglalták, majd felgyújtották. Mindenkit, aki a nagy szerencsétlenséget túlélte, elhurcoltak a többi zsákmánnyal együtt, szabadot és szolgát egyaránt. (4) A félelem, hogy hasonló sorsra jutnak, a Boibéisz-mocsár környékén mindenkit arra kényszerített, hogy a városokat elhagyva a hegyekbe meneküljön. (5) Az aitólok, mivel itt alig akadt zsákmány, továbbvonultak Perrhaibia[1] felé. Itt rohammal elfoglalták és könyörtelenül kirabolták Khüretiait, Malloia[2] lakóival pedig, akik önként megadták magukat, szövetséget kötöttek.

(6) Amünandrosz azt javasolta, hogy Perrhaibiából vonuljanak Gomphoihoz: ez a város ugyanis közel van Athamaniához, és remélhették, hogy nagyobb küzdelem nélkül el tudják foglalni. (7) Az aitólok azonban Thesszália dús mezőire vonultak zsákmányolni; Amünandrosz követte őket, noha éppoly kevéssé helyeselte a fosztogató aitólok szétszéledését, mint azt, hogy válogatás nélkül az első kínálkozó helyen ütik fel táborukat, az erődítéssel mit sem törődve. (8) Ezért, nehogy meggondolatlanságuk és hanyagságuk őt és övéit is veszélybe sodorja, amikor látta, hogy közvetlenül Pharkadón városa alatt a síkságon ütik fel táborukat, (9) ő seregével együtt valamivel több mint egy mérföldnyire onnan egy, akár csekély erődítés mellett is biztonságot nyújtó dombon telepedett le. (10) Miközben az aitólokat a fosztogatástól eltekintve láthatólag nemigen érdekelte, hogy ellenséges területen vannak – egyesek hiányos fegyverzetben kószáltak szerteszét, mások pedig az előőrsök nélkül hagyott táborban éjjelnappal borozgattak vagy épp szunyókáltak –, váratlanul megjelent Philipposz. (11) Amikor a földekről rémülten visszamenekülő katonák hírt adtak érkezéséről, Damokritosz és a többi vezér kapkodni kezdett fűhöz-fához – ráadásul éppen dél volt, és a legtöbb ember jóllakottan töltötte csendespihenőjét –, (12) egymást ébresztgették és kiáltották fegyverbe, néhány embert pedig szétküldtek, hogy hívják vissza a földeken elszéledt fosztogatókat. Akkora volt a fejetlenség, hogy néhány lovas kard nélkül indult el, és a legtöbben páncélt sem öltöttek. (13) Így vonultak ki hamarjában; a lovasok és gyalogosok létszáma együttvéve sem érte el a 600-at, amikor beleütköztek a király létszám, felszereltség és morál tekintetében egyaránt fölényben lévő lovasságába. (14) Éppenhogy csak megkísérelték felvenni a harcot, de már az első rohammal szétverték őket, és szégyenletes futással igyekeztek visszajutni táborukba. Akit a lovasok elszakítottak a menekülő csapattól, azt levágták vagy elfogták.

[1] Thesszália északkeleti része.

[2] A város a Titarésziosz folyó völgyében feküdt.

42.

(1) Philipposz, bár emberei már a sánc közelében jártak, visszavonulót fúvatott, mert a lovak és férfiak már ki voltak merülve, nem is annyira az összecsapástól, inkább a rendkívül gyors iramban megtett hosszú úttól. (2) Ezért parancsot adott, hogy a lovasok *turmá*nként, a könnyűfegyverzetűek pedig *manipulus*onként egymást váltva menjenek vízért és ebédeljenek, (3) a többieket pedig fegyverben tartotta az előőrsökön, várva, hogy a nehéz fegyverzete miatt lassabban vonuló gyalogság is megérkezzen. (4) Amikor ezek megjöttek, nekik is parancsot adott, hogy szúrják a földbe hadijelvényeiket, tegyék le maguk elé fegyvereiket, gyorsan ebédeljenek meg, és minden *manipulus*ból két vagy legfeljebb három embert küldjenek el vízért. Közben a lovasság a könnyűfegyverzetűekkel együtt már felsorakozott és készen állt, hátha az ellenség megmozdul.

(5) Az aitólok – a földeken szétszóródott sokaság ugyanis már visszatért a táborba – a kapuknál és sáncoknál helyezték el fegyvereseiket, hogy megoltalmazzák az erődítményeket. Ez mindaddig így ment mindaddig, amíg biztos helyükről harciasan méregethették a tétlenül pihenő ellenséget. (6) Amikor azonban a makedónok megindultak hadijelvényeikkel, és harcra készen, felsorakozva a sánc alá nyomultak, egy csapásra mindnyájan otthagyták őrhelyüket, és a tábor túlsó oldalán kimenekültek a magaslatra, az athamanok táborába. Rémült futásuk közben is sokan estek el vagy kerültek fogságba.

(7) Philipposz biztos volt benne, hogy az athamanokat is megfoszthatta volna táboruktól, ha még nem járna olyan későre az idő. De mivel az egész nap eltelt az ütközettel, majd a tábor kirablásával, inkább megállapodott a domb lábánál lévő síkságon, azzal a szándékkal, hogy másnap kora hajnalban megtámadja az ellenséget. (8) Csakhogy az aitólok, mivel rémületük a tábor elhagyása után sem csökkent, a következő éjjel elmenekültek a szélrózsa minden irányába. Amünandrosz sokat segített nekik: az ő vezetésével kalauzolták el őket az utakat jól ismerő athamanok Aitóliába a hegyek tetején át vezető ösvényeken, amelyeket az őket üldöző ellenség nem ismert. (9) Így a szétszóródva menekülők közül csak kevesen tévedtek el és kerültek a makedón lovasok kezére, akiket Philipposz hajnalban, amikor látta, hogy üres a domb, utánuk küldött, hogy zaklassák az ellenséges menetoszlopot.

43.

(1) Athénagorasz, a király hadvezére is ezekben a napokban érte utol a hazafelé vonuló dardánokat. Először utóvédjüket zavarta meg, (2) majd amikor a dardánok visszafordultak és csatasorba fejlődtek, szabályos csatában döntetlen küzdelmet vívott velük. Mihelyt a dardánok továbbindultak, a királyi sereg a lovassággal és a könnyűfegyverzetűekkel kezdte őket zaklatni, mivel a dardánok-

nál hiányzott ez a két fegyvernem, ráadásul nehéz fegyverzetük akadályozta őket a mozgásban, sőt a terep is a makedónoknak kedvezett. (3) Igen keveset öltek meg közülük, a sebesültjük több volt, fogságba pedig senki nem esett, mert a dardánok nem hagyják el meggondolatlanul az egységüket, hanem harc és visszavonulás közben egyaránt megőrzik a zárt alakzatot. (4) Így Philipposz – hála bátor kezdeményezéseinek éppúgy, mint azok szerencsés végkimenetelének – kiegyensúlyozta a rómaiak elleni háborúban elszenvedett vereségeit azzal, hogy megfelelő időben indított hadműveleteivel két népet is megzabolázott.

Ezután egy előre nem látott fejlemény tovább csökkentette ellenségeinek, az aitóloknak a számát. (5) Ptolemaiosz király ugyanis Alexandriából nagy mennyiségű arannyal elküldte hozzájuk egyik vezetőjüket, Szkopaszt,[1] aki 6000 gyalogost és 500 lovast fogadott zsoldjába és vitt magával Egyiptomba. (6) Nem is hagyott volna otthon egyetlen aitól fiatalt sem, ha Damokritosz részben a várható háborúra, részben az országot fenyegető elnéptelenedésre hivatkozva (7) – nem tudni, hogy a hazája sorsáért érzett aggodalomból-e vagy csak azért, hogy keresztbe tegyen Szkopasznak, amiért az nem fektetett elég nagy súlyt az ő megnyerésére – az ifjúság egy részét korholó szavaival rá nem bírja az otthon maradásra.

44.

(1) Ezeket vitték véghez a nyáron a szárazföldön a rómaiak és Philipposz. Ugyanennek a nyárnak a kezdetén a római hajóhad Lucius Apustius *legatus* vezetésével kifutott Korküráról, megkerülte a Maleát,[2] és a Hermioné területéhez tartozó Szküllaion[3] mellett egyesült Attalosz királlyal. (2) Most aztán az athéni polgárok a közeli segítség reményében teljesen szabad folyást engedhettek Philipposz elleni gyűlöletüknek, amelyet félelmükben már régóta féken tartottak. (3) Itt úgysincs soha hiány a köznép indulatait felkorbácsolni kész szónokokban, ez az emberfajta ugyanis minden szabad államban, különösen azonban Athénban, ahol a legnagyobb az ékesszólás hatalma, a tömeg tetszéséből él. (4) Azonnal javaslatot terjesztettek elő, amelyet a köznép meg is szavazott: Philipposznak és minden férfi és női felmenőjének összes szobrát, képmását és ezek feliratait is el kell távolítani és megsemmisíteni.[4] Egytől egyig meg kell szüntetni az ő vagy elődei tiszteletére rendszeresített ünnepnapok,

[1] A 220/219. és 212/211. évek aitól *sztratégosz*a (XXVI. 24. 7). Szkopasz és Dorimakhosz 205-ben tették át székhelyüket Egyiptomba, hogy Ptolemaiosz szolgálatába álljanak.

[2] A Peloponnészoszi-félsziget legdélibb pontja.

[3] Argolisz legkeletibb fekvésű hegyfoka.

[4] Athén Kr. e. 322–229 között közvetlen makedón fennhatóság alatt volt; ekkor kerülhettek oda az uralkodók képmásai.

szertartások és papi tisztségek szent jellegét.[1] (5) Átkozottnak kell tekinteni a helyeket is, ahol az ő tiszteletére emlékművet vagy feliratot helyeztek el, és ott a jövőben tilos felállítani vagy felszentelni bármi olyasmit, amit csak tiszta helyen szabad felállítani vagy felszentelni. (6) Athén állami papjainak minden egyes alkalommal, amikor az athéni népért, szövetségeseiért, seregeiért és hajóhadaiért könyörögnek, átkot és pusztulást kell kérniük Philipposzra, gyermekeire, birodalmára, szárazföldi és tengeri haderejére, a makedónok egész fajtájára és nevére. – (7) Ezt a javaslatot még azzal is kiegészítették, hogy ha valaki a jövőben olyasmit javasol, aminek Philipposz megbélyegzése és megcsúfolása a célja, azt minden részletében el fogja fogadni az athéni nép; (8) ha pedig valaki megöl egy olyan személyt, aki a király megszégyenítése ellen és becsülete érdekében mond vagy tesz valamit, az jogszerűen jár el. Végül azt is belefoglalták, hogy minden határozat, amit valaha is a Peiszisztratidák ellen hoztak, legyen érvényes Philipposszal szemben is. (9) Így viseltek az athéniak háborút Philipposz ellen írásban és szóban, mert csak ebben erősek.

45.

(1) Attalosz és a rómaiak Hermionéból először Peiraieuszba hajóztak, (2) ahol csak néhány napig maradtak, és miután az athéniak egyre-másra halmozták el őket határozataival, amelyek éppúgy nem ismertek határt szövetségeseik kitüntetésében, mint az ellenségeik iránti gyűlöletben, továbbhajóztak Androszra. (3) Miután megálltak a Gaurion nevű kikötőben, követeket küldtek a városbeliek hangulatának kipuhatolására, hátha nem akarják erőszakos cselekményeknek kitenni magukat, és inkább hajlandóak önként átadni a várost. (4) Azok azt válaszolták, hogy ők nem a maguk urai, mert a király helyőrsége tartja hatalmában a fellegvárat. Erre a király és a római *legatus* kihajózta a csapatokat és az összes ostromfelszerelést, és két oldalról a város ellen indult.

(5) A görögökben a római fegyverek, a sosem látott hadijelvények és a falakra gyorsan felhatoló katonák elszántsága már jóval nagyobb rémületet keltett. (6) Így azonnal felmenekültek a fellegvárba, és a város az ellenség hatalmába került. A várban még két napig tartották magukat, inkább a helyben, mint fegyvereikben bizakodva. Harmadnap a helyőrséggel együtt kialkudták, hogy egy szál ruhában áthajózhassanak a boiótiai Délionba, majd átadták a várost és a fellegvárat. (7) Ezeket a rómaiak Attalosznak engedték át, a zsákmányt és a város műkincseit azonban ők vitték magukkal. Attalosz, hogy ne egy elnéptele-

[1] Athénban csak Nagy Sándor és Démétriosz Poliorkétész részesült egy ideig isteni tiszteletben, Philipposz és ősei nem, így itt inkább a király jóléte érdekében intézményesített kultuszokról lehet szó.

nedett sziget fölött kelljen uralkodnia, rábeszélte majdnem az összes makedónt és az androsziak egy részét, hogy maradjanak ott. (8) Azután még Délionból is sikerült a megállapodás szerint oda áttelepülteket visszacsábítani ígéreteivel, mivel honvágyukban még könnyebben hittek szavainak.

(9) Androszról Küthnoszra hajóztak. Itt eredménytelenül töltöttek el néhány napot a város ostromával, és mivel a dolog nemigen érte meg a fáradságot, elvonultak. (10) Az attikai szárazföldön fekvő Prasziainál az isszaiak[1] 20 *lembosz*a csatlakozott a római hajóhadhoz. Ezeket elküldték, hogy pusztítsák végig a karüsztoszi földeket.[2] A flotta többi része Euboia egyik ismert kikötőjébe, Geraisztoszba hajózott, hogy ott várja meg, amíg az isszaiak visszatérnek Karüsztoszból. (11) Aztán együtt kivitorláztak, és a nyílt tengeren Szkürosz szigete mellett elhaladva Ikoszra érkeztek. (12) Itt néhány napig feltartotta őket a dühöngő északi szél. Mihelyt beállt a szélcsend, áthajóztak Szkiathoszra, amelynek városát Philipposz nemrég lerombolta és kirabolta.[3] (13) A katonák a földeken elszéledve gabonát gyűjtöttek be a hajókra és egyéb élelmet, amit fel tudtak hajtani. Zsákmány nem volt, de a görögök nem is szolgáltak rá, hogy kirabolják őket.

(14) Innen útban Kasszandreia[4] felé először Mendénél, a városállamhoz tartozó egyik tengerparti falunál álltak meg. Majd amikor innen a hegyfokot[5] megkerülve, körívben egészen a város falai alá akartak hajózni, rettentő vihar tört ki. A hullámok majdnem maguk alá temették őket, és a hajók szétszóródva, vitorlázatukat nagyrészt elveszítve értek végül partot. (15) Ez a tengeri vihar előre jelezte szárazföldi vállalkozásuk végkimenetelét is. Miután ugyanis összegyűjtötték hajóikat, és csapataikat partra téve megtámadták a várost, véres fejjel vonultak vissza, mert a városban erős királyi helyőrség tartózkodott. Minthogy tervük kudarcot vallott, a pallénéi Kanasztraionhoz[6] távoztak. Ezután megkerülve a Toróné-hegyfokot,[7] Akanthosz[8] felé hajóztak. (16) Itt először a környé-

[1] Issza egy sziget az illír partok mentén, amely az I. illíriai háború óta római befolyás alatt állt.

[2] Karüsztosz Euboia szigetének délnyugati csücskén feküdt.

[3] Vö. XXXI. 28. 5.

[4] Az egykori Poteidaia helyén, a Khalkidiké-félsziget nyugati ágának, a Palléné-félszigetnek a szárazföldhöz kapcsolódó részén álló várost Kasszandrosz alapította újra és nevezte el saját magáról Kr. e. 316-ban.

[5] A Poszeidion-fokot, Mendétől nyugatra.

[6] A Palléné-félsziget déli csücske.

[7] A Khalkidiké-félsziget középső nyúlványának, a Szithóné-félszigetnek egy déli kiszögellése.

[8] A város a Khalkidiké harmadik ágának, az Akté-félszigetnek a szárazföld felőli végén állt.

ket dúlták fel, majd a várost is rohammal elfoglalták és kirabolták. Nem hajóztak tovább, hiszen zsákmánnyal megrakott hajóik már nehezen mozogtak, hanem visszatértek kiindulási helyükre, Szkiathoszra, majd onnan Euboiába.

46.

(1) Itt hátrahagyták a hajóhadat, és 10 tehermentes hajóval befutottak a Maliszi-öbölbe,[1] hogy megtárgyalják az aitólokkal a további haditervet. (2) Az aitól Pürrhiasz vezetésével érkezett követségük Hérakleiába,[2] hogy a királlyal és a római *legatus*sal egyeztessék terveiket. (3) Attalosztól szerződésük alapján[3] azt kérték, hogy adjon 1000 katonát, ennyivel tartozott ugyanis nekik arra az esetre, ha hadba lépnek Philipposz ellen. (4) De nem kapták meg, arra hivatkozva, hogy korábban ők is vonakodtak pusztító hadjáratra indulni Makedónia ellen, ráadásul épp akkor, amikor Philipposz minden szent és profán birtokot felégetett Pergamon környékén, és ők rákényszeríthették volna, hogy saját országának védelme érdekében elvonuljon onnan. (5) Így az aitólokat inkább csak jó reménységgel – a rómaiak ugyanis mindent megígértek –, de valós segítség nélkül bocsátották el, Apustius pedig Attalosszal együtt visszatért a hajóhadhoz. (6) Ezután arról kezdtek tárgyalni, hogy megtámadják Óreoszt. Ezt a várost erős falak és – mivel korábban is érte már támadás – tekintélyes helyőrség védte.[4]

Még Androsz elfoglalása után csatlakozott a rómaiakhoz a rhodosziak 20 emelt fedélzetű hajója is Akeszimbrotosz vezetésével. (7) Ezt a hajóhadat Zélaszionhoz küldték, hogy ott horgonyozzon le – ez a hegyfok Phthiótiszban van, Démétriasz fölött, nagyon kedvező helyen[5] –, készenlétben arra az esetre, ha a makedón hajóhad ott próbálkozna valamivel. (8) Hérakleidész, a király hadvezére itt állomásozott hajóhadával, de nem tervezett nyílt támadást, inkább arra várt, hátha az ellenség hanyagsága folytán alkalma nyílik valamire.

(9) Óreosznál a rómaiak és Attalosz király két ellentétes oldalról kezdték meg az ostromot: a rómaiak a tengerparti erőd, a király csapatai pedig a két erődítmény között húzódó völgy felől, amelytől még egy fal is elválasztja a várost. (10) A terep különböző adottságai szerint eltért ostromlásuk módja is. A rómaiak teknősbékákkal, szőlőlugasokkal és faltörő kosokkal közelítették meg a falat, a király

[1] Ez az öböl Lokrisz és Akhaia Phthiótisz között terül el; ennek a végében található a Thermopülai-szoros.

[2] Hérakleia Trakhinia a Maliszi-öböl végében állt, az egykori Trakhisz városa helyén.

[3] Valószínűleg ez a szerződés is 211-ben született, a rómaiakkal kötött szerződéssel egyszerre.

[4] A rómaiak és Attalosz 207-ben egyszer már elfoglalták Óreoszt (XXVIII. 5. 18–6. 7); Philipposz azóta nyilván visszafoglalta.

[5] Valószínűleg a mai Sztavrovuni hegyfok keleti csücskéről van szó.

csapatai *ballistá*kkal, katapultokkal és mindenféle más hajítógéppel lőttek rá dárdákat és rendkívül súlyos köveket; de megpróbálkoztak aknákkal és minden egyéb, az előző ostromnál bevált módszerrel is. (11) A várost és az erődöket védő makedónoknak azonban nemcsak a létszáma volt nagyobb, mint korábban, hanem a lélekjelenléte is; nem feledték a király feddő szavait korábbi hibájukért, sem a jövőre vonatkozó fenyegetéseit és ígéreteit. Így, mivel az ostrom a vártnál jobban elhúzódott, és több sikert ígért az ostromzár és az ostromművek, mint a gyors támadás, (12) a *legatus* úgy gondolta, hogy ezalatt neki jobb dolga is akad. Ezért annyi embert hagyott hátra, amennyit az ostromművek befejezéséhez elégnek vélt, és átkelt a szárazföld legközelebbi részére. Váratlan rajtaütéssel el is foglalta Lariszát – ez nem Thesszália híres városa, hanem egy másik, amelyet Kremaszténak neveznek[1] – a fellegvár kivételével.

(13) Attalosz szintén lerohanta Pteleont,[2] amelynek lakói mindenre inkább számítottak, mint erre, hiszen a király egy másik város ostromával volt elfoglalva. (14) Óreosz körül közben már működött az ostromgépezet, odabent pedig elcsigázta a védősereget az állandó megerőltetés, a nappali és éjszakai virrasztás és a sebesülések. (15) A faltörő kos ütéseitől megrendült és több helyen beomlott a várfal egy része is, és a rómaiak az éj leple alatt az omlás nyitotta résen át betörtek az öböl fölött emelkedő erődbe. (16) Attalosz kora hajnalban, amikor a rómaiak jelt adtak az erődből, maga is behatolt a városba, amelynek falai a legtöbb helyen már romokban hevertek. A védősereg és a polgárság a másik várba menekült, ahol két nap múlva megadták magukat. A várost a király, a foglyokat a rómaiak kapták meg.

47.

(1) Már közeledett az őszi napéjegyenlőség ideje, és a Koilának nevezett euboiai öböl[3] egyébként is veszélyes a hajósok számára. Ezért aztán, mivel még a téli viharok előtt ki akartak innen jutni, visszatértek Peiraieuszba, ahonnan elindultak a hadjáratra. (2) Apustius itt 30 hajót hátrahagyott, és a Maleát megkerülve Korkürára hajózott.

A király ott maradt Démétér misztériumünnepére, hogy részt vegyen a szertartáson, az ünnep után pedig maga is visszatért Kis-Ázsiába, miután hazaküldte Akeszimbrotoszt és a rhodosziakat. (3) A római *consul* és *legatus* Attalosz király és a rhodosziak segítségével ezeket a hadműveleteket hajtották végre a nyáron Philipposz és szövetségesei ellen szárazon és vízen.

[1] Larisza Kremaszté az Othrüsz-hegy lejtőjén feküdt. Másik neve Pelaszgia volt.
[2] A város Lariszától északkeletre, a tengerparton feküdt.
[3] Az Euriposz-szoros és Euboia déli csücske közé eső tengerrészt nevezték így.

(4) Mire a másik *consul*, Gaius Aurelius megérkezett a hadszínterére,[1] a háborúnak már vége volt. Nem titkolta neheztelését a *praetor*ral szemben, amiért az az ő távollétében vívta meg az ütközetet. (5) Ezért elküldte őt Etruriába, ő maga pedig benyomult a légiókkal az ellenséges területre, és dúlva-fosztogatva, több zsákmányt, mint dicsőséget szerezve folytatta a háborút. (6) Lucius Furius, egyrészt mivel Etruriában nem akadt tennivalója, másrészt pedig mert szeretett volna a gallok fölött diadalmenetet tartani, amelyet, úgy gondolta, könnyebb lesz megszavaztatni a haragos és féltékeny *consul* távollétében, váratlanul Rómába ment. (7) Összehívta a *senatus*t Bellona szentélyébe, beszámolt haditetteiről, és engedélyt kért, hogy diadalmenetben vonulhasson be a Városba.

48.

(1) A *senatus* nagy része pártolta kérését egyrészt jelentős győzelmére, másrészt személyes befolyására való tekintettel, (2) de az öregebbek nem akarták engedélyezni a diadalmenetet, részben mert nem a saját seregével győzött, részben pedig azért, mert elhagyta működési területét, hogy mindenáron megragadja az alkalmat a diadalmenet megszavaztatására,[2] és ezzel példa nélkül álló cselekedetet követett el. (3) Különösen a *consul*viselt *senator*ok hangoztatták, hogy meg kellett volna várnia a *consul*t: (4) Megtehette volna, hogy letáborozik a város közelében, és ütközet vállalása nélkül biztosítja a *coloniá*t, így húzza ki a *consul* érkezéséig. De bár a *praetor* nem tette ezt, a *senatus*nak meg kell tennie, vagyis várják meg a *consul*t. (5) Ha majd végighallgatták a *consul* és *praetor* szemtől szemben folytatott vitáját, helyesebben tudják megítélni az ügyet.

(6) A *senatus* nagy része azon a véleményen volt, hogy csak a *praetor* tetteit kell mérlegelniük, és azt, hogy saját hatáskörében és saját jósjeleivel tevékenykedett-e. (7) Hiszen amikor a két *colonia* közül, amelyeket mintegy gátként állítottak a gall betörések útjába, az egyiket kirabolták és felgyújtották, és ez a tűzvész, mint a sűrűn álló épületeknél általában, már-már a szomszédos *coloniá*ra is átcsapott, ugyan mit kellett volna a *praetor*nak tennie? (8) Ha a *consul* nélkül nem volt szabad semmibe belefognia, akkor vagy a *senatus* hibázott, hogy hadsereget bízott a *praetor*ra – a *senatus* ugyanis határozatában éppúgy megszabhatta volna, hogy katonai vállalkozást csak a *consul* kezdeményezhet, a *praetor* nem, mint ahogy azt is megszabta, hogy ne a *praetor*, hanem a *consul* serege vívja meg a csatát –, (9) vagy a *consul*, aki kiadta a parancsot, hogy a sereg vonuljon át Etruriából Galliába, de ő maga nem csatlakozott hozzá Ariminumban, hogy

[1] A XXXI. 22. 3-ban megszakadt elbeszélés itt folytatódik.

[2] L. Furiusnak eredetileg nem Etruria volt a működési területe, ahová a *consul* küldte őt, hanem Gallia (XXXI. 6. 2).

jelen legyen a háborúban, amelyet nem volt szabad nélküle megvívni. (10) A háborús helyzetek nem várnak a késlekedő-halogató vezérekre, és előfordul, hogy nem azért kell vállalni a csatát, mert a vezér úgy dönt, hanem mert az ellenség rákényszeríti. (11) Magát a csatát és annak eredményét kell figyelembe venni. Az ellenséget szétverték és lekaszabolták, táborát elfoglalták és kirabolták, a *coloniá*t felszabadították az ostromzár alól, kiszabadították és visszaadták övéiknek a másik *coloniá*ból elhurcolt foglyokat, és egyetlen ütközettel véget vetettek a háborúnak. (12) Nemcsak a halandók örültek ennek a győzelemnek, de a halhatatlan isteneknek is háromnapos hálaünnepet tartottak, amiért Lucius Furius *praetor* jól és szerencsével – nem pedig amiért rosszul és elhamarkodottan – harcolt az állam ügyéért. Úgy tűnik, mintha a végzet is a Furiusokra bízta volna a gallok elleni háborút.[1]

49.

(1) Saját magának és barátainak efféle szónoklatai után a jelenlévő *praetor* befolyása erősebbnek bizonyult a távollévő *consul* tekintélyénél, és a nagy többség megszavazta Lucius Furiusnak a diadalmenetet. (2) Lucius Furius *praetor* még hivatali ideje alatt megtartotta diadalmenetét a gallok fölött; 320 000 bronzpénzt és 171 500 ezüstpénzt adott át az államkincstárnak. (3) Kocsija előtt azonban nem vezettek foglyokat, nem vittek előtte fegyverzsákmányt,[2] és katonái sem követték: látni lehetett, hogy a győzelmet kivéve minden a *consul*t illeti.

(4) Ezután rendezte meg nagy pompával Publius Cornelius Scipio azokat a játékokat, amelyeknek megtartására még *consul*ként, Afrikában tett fogadalmat. (5) A katonáinak juttatandó földekről úgy határoztak, hogy minden Hispániában vagy Afrikában letöltött szolgálati évük után két-két *iugerum* földet kapjanak, és ezeket a földeket *decemvir*ek jelöljék ki. (6) *Triumvir*eket is választottak arra a feladatra, hogy kiegészítsék ki a venusiai lakó telepesek számát, mert a *colonia* a Hanniballal vívott háború idején sok veszteséget szenvedett: Gaius Terentius Varrót, Titus Quinctius Flaminінust és Publius Cornelius Scipiót (Gnaeus fiát). Ők vették jegyzékbe a Venusiába telepesnek jelentkezőket.

(7) Ugyanebben az évben Gaius Cornelius Cethegus, aki *proconsul*ként kormányozta Hispániát, jókora ellenséges sereget vert meg a sedetanusok földjén.

[1] A család leghíresebb tagja, M. Furius Camillus többször megverte a gallokat, és ő mentette fel a gallok ostromolta Rómát (V. 45. és 49.). Fia, L. Furius Camillus, aki kétszer volt *consul* (338-ban és 325-ben), szintén sikeres hadvezér volt: ő 349-ben győzte le a gallokat (VII. 25–26.).

[2] Mivel nem ő volt a sereg megbízott parancsnoka, diadalmenetében csak a zsákmányolt pénzt vitethette, a többi zsákmányt és a foglyokat át kellett engednie a *consul*nak.

A tudósítások szerint ebben a csatában 15 000 hispánt öltek meg, és 78 hadijelvényt zsákmányoltak.

(8) Gaius Aurelius *consul*, amikor provinciájából Rómába érkezett a választások megtartására, a várakozásokkal ellentétben nem amiatt emelt kifogást, (9) hogy a *senatus* nem várta meg őt, és nem adott lehetőséget a *consul* és a *praetor* nyilvános vitájára, hanem amiatt, hogy a *senatus* úgy szavazott meg diadalmenetet valakinek, hogy a hadjárat résztvevői közül senki másnak a véleményét nem hallgatta meg, csak a diadalmenetre pályázóét. (10) Ezért rendelkeztek úgy a régiek – mondta –, hogy a diadalmenetben részt kell venniük a *legatus*oknak, *tribunus*oknak, *centurió*knak és még a közkatonáknak is, hogy a római nép előtt nyilvánvaló bizonyságot tegyenek annak tetteiről, akinek ekkora kitüntetés jutott osztályrészül. (11) De ha a gallok ellen harcoló seregből nemhogy egy közkatona, de még egy markotányos sem volt jelen, kitől tudakolhatta meg a *senatus*, hogy a *praetor* beszámolójából mi az igaz és mi a valótlan?

(12) Ezután kijelölte a választógyűlés napját, amelyen Lucius Cornelius Lentulust és Publius Villius Tappulust választották meg *consul*nak. Aztán *praetor*rá választották Lucius Quinctius Flamininust, Lucius Valerius Flaccust, Lucius Villius Tappulust és Gnaeus Baebius Tamphilust.

50.

(1) Ebben az évben a gabona is rendkívül olcsó volt: a *curulis aedilis*ek, Marcus Claudius Marcellus és Sextus Aelius Paetus rengeteg Afrikából érkezett gabonát[1] osztottak szét *modius*onként két bronzpénzért a nép között. (2) Nagy ünnepélyességgel rendezték meg és egy napon át ismételték a Római Játékokat, a kincstárban pedig bírságpénzekből öt bronzszobrot állítottak fel. (3) A plebejus *aedilis*ek, Lucius Terentius Massaliota és Gnaeus Baebius Tamphilus – ez utóbbi kijelölt *praetor* is volt – háromszor ismételték meg teljes egészükben a Plebejus Játékokat.

(4) Ebben az évben Marcus Valerius Laevinus halála alkalmából fiai, Publius és Marcus négy napon át tartó halotti játékokat rendeztek a Forumon, ahol gladiátorokat is felléptettek: 25 pár küzdött meg egymással.

(5) Meghalt Marcus Aurelius Cotta szent cselekményekért felelős *decemvir*; helyére Manius Acilius Glabriót választották meg.

(6) A választógyűlésen véletlenül két olyan embert választottak meg *curulis aedilis*szé, akik közül egyik sem tudta azonnal átvenni hivatalát. Gaius Cornelius Cethegust ugyanis távollétében választották meg, mert Hispania provinciát biztosította; (7) Gaius Valerius Flaccus viszont, aki jelen volt megválasztásakor,

[1] Valószínűleg a Karthágó által küldött gabonáról van szó (XXXI. 19. 2).

nem tehetett esküt a törvényekre, mivel Iuppiter *flamen*je volt,[1] márpedig hivatalát csak az viselhette öt napnál tovább, aki letette az esküt a törvényekre. (8) Flaccus kérésére, hogy mentsék fel a törvényes előírás alól, a *senatus* úgy döntött, hogy ha az *aedilis* talál egy, a *consul*ok számára is megfelelő embert, aki leteszi helyette az esküt, akkor a *consul*ok legyenek szívesek tárgyalni a nép*tribunus*okkal, hogy terjesszék az ügyet a köznép elé. (9) Lucius Valerius Flaccus kijelölt *praetor*ra esett a választás, hogy ő tegye le az esküt fivére helyett. A nép*tribunus*ok az ügyet a köznép elé terjesztették, és a köznép úgy határozott, hogy ez az eskü éppen olyan érvényes, mintha maga az *aedilis* tette volna le. (10) A köznép gyűlése a másik *aedilis* ügyében is határozott: a nép*tribunus*ok kérdésére, hogy ki az a két ember, akiket fővezéri megbízatással Hispániába akarnak küldeni a hadsereghez, hogy Gaius Cornelius *curulis aedilis* hazatérhessen hivatalát átvenni, (11) és évek hosszú sora után Lucius Manlius Acidinus is elhagyhassa a provinciát, a köznép úgy döntött, hogy Hispániában Gnaeus Cornelius Lentulus és Lucius Stertinius kapják meg a fővezéri megbízatást *proconsul*i hatáskörrel.

[1] Vö. XXVII. 8. 4. – Iuppiter *flamen*je nem tehetett ilyen esküt, nehogy ezzel esetleg olyan kötelezettséget vállaljon, amely ellentétes az életrendjét szigorúan előíró vallási szabályokkal. Az a leleményes megoldás, hogy az esküt letehette helyette más, mutatja, hogy a régi vallási előírásokat ekkoriban már nem vették egészen komolyan.

XXXII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 199–197)

Több csodajelről érkezik hír különféle térségekből, köztük arról, hogy Makedóniában egy hadihajó tatján kihajtott a babér.

T. Quinctius Flamininus *consul* győzelmet arat Philipposz fölött az Épeiroszi-szorosban, megfutamítja, és visszakényszeríti országába. Ő maga a Makedóniához közeli Thesszáliát dúlja aitól és athaman szövetségeseivel, L. Quinctius Flamininus, a *consul* öccse pedig Euboiát és a tengerpartot pusztítja a tenger felől Attalosz király és a rhodosziak segítségével.

Az akhájok barátságot kötnek a rómaiakkal.

A *praetor*ok számát hatra emelik.

Felgöngyölítenek egy rabszolga-összeesküvést, amelynek célja a karthágói foglyok kiszabadítása; 2000 embert kivégeznek.

Cornelius Cethegus *consul* szétveri a gall insubereket.

A rómaiak barátságot kötnek a spártaiakkal és *türannosz*ukkal, Nabisszal.

Ezenkívül: városostromok Makedóniában.

1.

(1) Miután a *consul*ok és *praetor*ok március idusán [199] hivatalba léptek, kisorsolták a provinciákat. (2) Lucius Lentulusnak jutott Itália, Publius Villiusnak Makedónia, a *praetor*ok közül Lucius Quinctius kapta meg a városbeliek jogvitáinak intézését, Gnaeus Baebius Ariminumot, Lucius Valerius Siciliát, Lucius Villius pedig Sardiniát. (3) Lentulus *consul*t utasították, hogy sorozzon új légiókat, Villiust pedig, hogy vegye át Publius Sulpicius seregét, és engedélyt kapott, hogy ennek kiegészítésére sorozzon be annyi katonát, amennyit jónak lát. (4) Baebius *praetor*nak Gaius Aurelius *consul* eddigi légióit adták át azzal, hogy addig tartsa meg őket, amíg a *consul* az új sereggel oda nem vonul helyette, (5) és majd ha ő megérkezett Galliába, szereljen le és küldjön haza minden régen szolgáló katonát, kivéve az 5000 szövetségest;[1] ennyi elég lesz arra, hogy Ariminum környékén biztosítsa velük a provinciát.

(6) Az előző évi *praetor*ok fővezéri megbízatását meghosszabbították. Gaius Sergiust azzal bízták meg, hogy osztasson földet azoknak a katonáknak, akik sok éven át szolgáltak Hispániában, Szicíliában és Szardínián; (7) Quintus Minuciust pedig azzal, hogy fejezze be a nyomozást Bruttiumban az összees-

[1] Vö. XXXI. 8. 7, 11. 3.

küvési ügyekben,[1] amelyet *praetor* korában oly lelkiismeretes gonddal kezdett el, (8) és azokat, akiket megbilincselve Rómába küldött, mert rájuk bizonyult a templomrablás bűne, vitesse vissza Lokroiba, hogy ott kivégezzék őket, és engesztelő áldozat kíséretében tétesse vissza a helyükre a Perszephoné szentélyéből elrabolt kincseket.

(9) A Latin Ünnepeket a *pontifex*ek rendeletére megismételték, mert Ardea küldöttei panaszt emeltek a *senatus* előtt, hogy az ünnepen nem kapták meg az Albai-hegyen a szokásos részt az áldozati húsból.[2]

(10) Suessából jelentették, hogy villámcsapás ért két kaput és a közöttük lévő falrészt. Ugyanezt jelentették a Formiaeből érkezett követek Iuppiter, az ostiaiak szintén Iuppiter, a velitraebeliek pedig Apollo és Sancus szentélyéről, és hozzáfűzték, hogy Hercules szentélyében haj nőtt. (11) Bruttiumból azt írta Quintus Minucius *propraetor*, hogy világra jött ott egy ötlábú csikó és három háromlábú csibe. (12) Publius Sulpicius *proconsul* Makedóniából levelet küldött, amelyben többek között megírta, hogy az egyik hadihajó tatján kihajtott a babér. (13) Az előbb felsorolt csodajelekkel kapcsolatban a *senatus* úgy rendelkezett, hogy a *consul*ok azoknak az isteneknek, akiknek jónak látják, áldozzanak kifejlett állatokat. (14) A legutóbbi csodajel ügyében pedig a *senatus*ba hívták a *haruspex*eket, és szakvéleményük értelmében a népnek egynapos könyörgést hirdettek, és áldozatot mutattak be minden isten vánkosa előtt.[3]

2.

(1) A karthágóiak ebben az évben küldték meg először Rómába a rájuk hadisarcként kiszabott ezüstöt.[4] (2) Mivel azonban a *quaestor*ok jelentették, hogy az nem színezüst, mert a tűzpróba során negyedrésze salaknak bizonyult, a karthágóiak a hiányt Rómában felvett kölcsönből pótolták. (3) Amikor pedig azt kérték, hogy ha a *senatus* időszerűnek látja, adja vissza nekik túszaikat, 100 túszt visszakaptak,[5] és a többi visszaadását is kilátásba helyezték nekik, ha híven

[1] A lokroibeli Perszephoné-szentély kirablásával kapcsolatos ügyekről (XXXI. 12. 1–4) van szó.

[2] A Latin Ünnepeken az Albai-hegyen feláldozott fehér bika húsát hagyományos szokás szerint szétosztották a latin szövetséges városok képviselői között.

[3] Ez a csodajel a többitől eltérően egyértelműen pozitív volt, hiszen a babér a győzelem szimbóluma.

[4] A hadisarc éves részlete 200 talentum volt. Az első részletet elvileg 200-ban kellett fizetni, de lehet, hogy csak a 199-es év elejére érkezett meg.

[5] Livius előző tudósítása (XXX. 37. 6) szerint a karthágóiak összesen 100 túszt adtak. Lehetséges, hogy sem itt, sem a 181-es év eseményeinél (XL. 34. 14) nem a túszok végleges visszaadásáról, csak cseréjéről van szó.

megtartják a szerződést. (4) További kérésükre, hogy vissza nem adott túszaikat vigyék át máshová Norbából, ahol kényelmetlen körülmények között élnek, engedélyezték, hogy ezek Signiába és Ferentinumba költözzenek. (5) Teljesítették a gadesiak kérését is, hogy ne küldjenek Gadesba római *praefectus*t, bár ez ellentétben állt azzal az egyezménnyel, amelyet Lucius Marcius Septimusszal kötöttek, amikor feltétel nélkül megadták magukat a római népnek.[1] (6) Amikor pedig Narniából érkezett követek elpanaszolták, hogy nincs meg az előírt számú telepesük,[2] viszont van néhány közéjük befurakodott idegen, aki telepesnek adja ki magát, a *senatus* utasította Lucius Cornelius *consul*t, hogy az ügy kivizsgálására nevezzen ki háromfős bizottságot. (7) Ő Publius és Sextus Aelius Paetust, valamint Gnaeus Cornelius Lentulust nevezte ki. Így teljesítették Narnia lakóinak kérését, és megnövelték a telepesek számát, de Cosa lakóitól megtagadták ugyanezt.

3.

(1) A *consul*ok, miután Rómában elintézték hivatalos tennivalóikat, elutaztak működési területükre. (2) Publius Villiust, amikor megérkezett Makedóniába, félelmetes katonai zendülés fogadta, amely már régebben elkezdődött, de nem sikerült csírájában elfojtani. (3) Ebben 2000 katona vett részt, akiket Hannibal legyőzése után Afrikából Szicíliába, majd innen körülbelül egy év múlva önkéntesek gyanánt[3] Makedóniába szállítottak át. (4) Ők maguk azt állították, hogy ez nem az ő beleegyezésükkel történt, hanem erőszakkal hajózták be őket a *tribunus*ok. De bárhogy áll is a helyzet – mondták –, akár kényszerből katonáskodnak, akár saját elhatározásukból, szolgálati idejük mindenképpen letelt, és elvárják, hogy végre elbocsássák őket a szolgálatból. (5) Sok éve nem látták Itáliát, fegyverben öregedtek meg Szicília, Afrika és Makedónia földjén; belerokkantak a fáradalmakba és a sáncmunkákba, vérük is alig maradt már a számtalan sebesüléstől.

(6) A *consul* így válaszolt: Követelésük, hogy szereljék le őket, érthető és elfogadható volna, ha megfelelő önmérséklettel adnák elő, de a zendülést sem ez,

[1] Vö. XXVIII. 37. 10. Gades városával a megadáskor a rómaiak nem kötöttek formális, a *senatus* és a nép által is jóváhagyott szerződést; erre csak Kr. e. 78-ban került sor, bár a nép ekkor sem szavazott róla (Cicero: *Balbus érdekében* 34–41).

[2] Narnia latin jogú *coloniá*t 299-ben alapították. Egy *colonia* szervezésénél eleve megállapították az odatelepítendők számát, és ehhez a számhoz mérten szabták ki a városra az adót és egyéb terheket. Ha a telepesek kevesen voltak, megnőttek az egy személyre jutó kötelezettségek.

[3] Vö. XXXI. 8. 6.

sem semmiféle más ok nem igazolhatja. (7) Ezért ha hajlandóak a hadijelvények alatt maradni és engedelmeskedni a parancsoknak, akkor ő ír elbocsátásuk ügyében a *senatus*nak. Kívánságuk teljesítését könnyebben elérhetik önmérséklettel, mint daccal.

4.

(1) Philipposz ekkoriban teljes erejével ostromolta Thaumakoi városát, töltésekkel, szőlőlugasokkal, és már faltörő kost készült a falak alá tolni. (2) De kénytelen volt vállalkozását abbahagyni az aitólok váratlan megjelenése miatt, akik Arkhidamosz vezetésével a makedón őrségek között bejutottak a falak mögé, és éjjel-nappal egyfolytában kitöréseket intéztek hol a makedón előőrsök, hol az ostromművek ellen. (3) A terep adottságai is segítették őket. Thaumakoi ugyanis, ha Pülai és a Maliszi-öböl felől Lamián át közelítjük meg, egy magaslaton fekszik, közvetlenül az úgynevezett thesszáliai Koilé szoros fölött. (4) Ha végigjárjuk ezeket az omladékos helyeket és völgykatlanokban kanyargó utakat, és elérünk a városhoz, nyílt tengerhez hasonlóan elénk tárul az egész síkság, amely olyan határtalan, hogy el sem lehet látni a lent elnyúló mezők végéig. (5) Erről a csodálatos kilátásról kapta a város a Thaumakoi nevet.[1] Ráadásul nemcsak magaslati fekvése teszi biztonságossá, de az is, hogy körös-körül meredek sziklaszirtre épült.

(6) Mivel ilyen nehézségekbe ütközött, sőt a roppant fáradság és veszély vállalása nem is ígért méltó jutalmat, Philipposz kénytelen-kelletlen letett szándékáról. (7) Már majdnem tél volt, amikor elvonult innét, és visszavezette csapatait Makedóniába téli szállásra.

5.

(1) Itt emberei, jóllehet kevés időt kaptak a pihenésre, testben-lélekben elengedhették magukat, (2) Philipposzt azonban, bár most nem kellett a menetelések és csaták állandó megpróbáltatásaival foglalkoznia, annál kevésbé hagyták nyugodni a háború végső kilátásai. Nemcsak az ellenségtől félt, amely szárazon és vízen egyaránt szorongatta, (3) de szövetségeseinek, sőt saját alattvalóinak hangulata miatt is el-elfogta az aggodalom, hogy a barátság reményében azok is a rómaiakhoz pártolnak, és még a makedónok is fordítani akarnak majd helyzetükön.

(4) Ezért elküldte követeit Akhaiába, hogy egyrészt letétessék a hűségesküt az akhájokkal – szerződésük értelmében ugyanis évenként hűséget kellett esküdniük Philipposznak –, másrészt adják vissza az akhájoknak Orkhomenoszt,

[1] A görög *thauma* szó csodát, csodálatos dolgot jelent.

Héraiát és Triphüliát, amelyet az élisziektől <vett el, (5) a megalépolisziaknak pedig>[1] Alipheirát,[2] mivel ők azt állították, hogy ez sosem tartozott Triphüliához, hanem nekik kell visszakapniuk, mert egyike azoknak a városoknak, amelyeket az arkadiaiak gyűlése Megalépolisz alapítása alkalmából nekik ítélt. (6) Philipposz ily módon megerősítette az akhájokkal fennálló szövetségét. (7) Ami pedig a makedónok jóindulatát illeti, látta, hogy népszerűségének leginkább Hérakleidészhez fűződő barátsága áll az útjában,[3] ezért egész sor vádat emelt ellene, és alattvalói nagy örömére fogságba vetette.

(8) Ha valaha, most igazán nagy gonddal készült a háborúra. Gyakorlatoztatta a makedón és zsoldos katonákat, (9) és kora tavasszal Athénagorasz vezetésével minden külföldi segédcsapatát és könnyűfegyverzetű katonáját elküldte Épeiroszon át Khaoniába,[4] hogy foglalják el az Antigoneia mellett fekvő szorost, amelyet a görögök Sztenának neveznek. (10) Nehézfegyverzetű csapataival néhány nappal később indult el utánuk, és miután az egész vidéket megszemlélte, úgy vélte, az erődítésre legalkalmasabb hely az Aóosz folyó mellett található. (11) A folyó egy szűk völgyben folyik két hegy között – a helybéliek az egyiket Meroposznak, a másikat Asznaosznak nevezik –, és a partján csak egy keskeny ösvénynek jut hely. Megparancsolta Athénagorasznak, hogy könnyűfegyverzetű csapataival szállja meg és erődítse meg az Asznaoszt, ő maga pedig a Meroposzon ütötte fel táborát. (12) A meredek sziklafalak felől csak néhány fegyveresből álló előőrsöt helyezett el, a kevésbé biztonságos pontokat pedig hol árokkal, hol sánccal, hol tornyokkal erősítette meg. (13) Sok hajítógépet is felállított a megfelelő helyeken, hogy lövedékeikkel távol tartsák az ellenséget. Saját sátrát a sánc előtt, a legszembetűnőbb halmon ütötte fel a király, hogy önbizalmával az ellenségben rémületet, övéiben pedig reményt keltsen.

6.

(1) A *consul*, miután az épeiroszi Kharopsztól[5] értesült arról, melyik szurdokot szállta meg seregével a király, kora tavasszal maga is átkelt a szárazföldre Kor-

1 Madvig kiegészítése.

2 Orkhomenoszt még 224-ben foglalta el Antigonosz Dószón. Az Alpheiosz keleti partján fekvő Héraia ugyanebben az évben került makedón kézre, de lehetséges, hogy azóta még néhányszor gazdát cserélt. Triphüliának az Alpheiosz és a Neda folyók között fekvő területet nevezték, amelyet 219/218-ban Philipposz foglalt el az élisziektől, akárcsak Alipheirát. A három utóbbi várost Philipposznak már 208-ban vissza kellett volna adnia jogos birtokosaiknak (vö. XXVIII. 8. 6).

3 Lásd XXXI. 16. 3, a hozzá fűzött jegyzettel.

4 Épeirosz északkeleti része.

5 Liviusnál a név *Charopus* alakban szerepel.

küráról, ahol a telet töltötte, és sietve megindult az ellenség felé. (2) Amikor mintegy öt mérföldnyire volt a király táborától, erődített tábort épített, légióit ott hagyta hátra, és könnyen mozgó csapatokkal továbbnyomult, hogy felderítse a vidéket. Másnap haditanácsot tartott arról, (3) hogy megpróbáljon-e áthatolni az ellenség által megszállt szurdokon, dacolva a rájuk váró roppant fáradsággal és veszedelemmel, vagy inkább ő is megtegye csapataival azt a kerülőt, amellyel a múlt évben Sulpicius hatolt be Makedóniába? (4) Miközben napokig ezt fontolgatta, megérkezett a hír, hogy Titus Quinctiust választották meg *consul*nak, aki sorsolással a makedóniai hadszínteret kapta meg, és hamar útnak is indult ide: már megérkezett Korkürára.

(5) Valerius Antias azt írja, hogy Villius behatolt a szurdokba, és mivel egyenes irányban nem tudott átjutni, mert a király minden pontot megszállt, az Aósz folyó völgyének vonalát követte, (6) majd hamarjában hidat vert rajta, átkelt a túlpartra, ahol a király tábora állt, és nyílt csatát vállalt, (7) amelyben szétverte, megfutamította és táborától is megfosztotta a király seregét. Szerinte ebben az ütközetben 12 000 ellenséges katonát vágtak le, 2200-at ejtettek fogságba, 132 hadijelvényt és 230 lovat zsákmányoltak; Villius pedig csata közben egy szentélyt is felajánlott Iuppiternek, ha a küzdelem kedvezően végződik. (8) A többi görög és latin történetíró azonban – legalábbis azok, akiknek az évkönyveit tanulmányoztam – azt állítja, hogy Villius semmi említésre méltót nem vitt véghez, és a háború még jóformán el sem kezdődött, amikor utódja, Titus Quinctius *consul* átvette a parancsnokságot.

7.

(1) Mialatt Makedóniában ezek játszódtak le, a másik *consul*, Lucius Lentulus, aki Rómában maradt, megtartotta a *censor*választó gyűlést. (2) A sok nagynevű pályázó közül Publius Cornelius Scipio Africanust és Publius Aelius Paetust választották meg *censor*nak. (3) Ők a legnagyobb egyetértésben úgy állították össze a *senator*ok névjegyzékét, hogy senkit nem bélyegeztek meg; bérbe adták a kereskedelmi áruk vámjövedelmét Capuában, Puteoliban és a Táborban, amelynek a helyén ma város áll;[1] ide 300 telepest is toboroztak – ezt a létszámot határozta meg a *senatus* –, a Tifata-hegy lábánál fekvő capuai földeket pedig áruba bocsátották.

(4) Ugyanebben az időben érkezett vissza Hispániából Lucius Manlius Acidinus. Publius Porcius Laeca nép*tribunus* megakadályozta, hogy *ovatió*ban vo-

[1] Azonosítatlan helységnév, talán azoknak a dél-itáliai helyeknek az egyike, amelyek Hannibal ottani táborozásáról kapták a nevüket.

nuljon be a Városba, noha Manlius erre engedélyt kapott a *senatus*tól, ezért magánemberként lépett be a Városba. 1200 font[1] ezüstöt és mintegy 30 font aranyat adott át a kincstárnak.

(5) Ebben az évben Gnaeus Baebius Tamphilus, aki Gaius Aureliustól, az előző év *consul*jától provinciaként átvette Galliát, minden elővigyázatosság nélkül benyomult a gall insuberek földjére, ahol majdnem egész seregével együtt körülzárták, (6) és több mint 6700 katonáját veszítette el. Ekkora csapás érte a rómaiakat ebben a háborúban, amelytől már rég nem tartott senki. (7) A vereség hatására Lucius Lentulus *consul* sietve elindult a Városból. A provinciában, ahol teljes zűrzavar fogadta, átvette a megzavarodott hadsereget, a *praetor*t kevéssé hízelgő szavakkal lehordta, és ráparancsolt, hogy takarodjon a provinciából vissza Rómába. (8) De maga a *consul* sem hajtott végre semmi emlékezetes haditettet, mert a választógyűlés megtartására visszahívták Rómába.

Ezt azonban Marcus Fulvius és Manius Curius nép*tribunus*ok nem engedték megtartani, (9) meg akarván gátolni, hogy Titus Quinctius Flamininus közvetlenül a *quaestor*ság után pályázzon a *consul*i tisztségre.[2] (10) Az *aedilis*i és *praetor*i tisztség már nem is elég jó a nemességnek – mondták –, tagjai már nem úgy igyekeznek elnyerni a *consul*ságot, hogy végigjárják a tisztségek lépcsőfokait, és így bizonyítják be rátermettségüket, hanem átugorják a közbeeső fokozatokat, és a legalacsonyabb méltóság után mindjárt a legmagasabbat akarják.

(11) A Mars-mezőn lezajlott vita után az ügy a *senatus* elé került. Az atyák úgy döntöttek, hogy ha valaki olyan tisztségre pályázik, amelyet a törvények alapján elnyerhet, akkor úgy méltányos, ha lehetőséget adnak a népgyűlésnek, hogy azt válassza meg, akit akar. (12) A *tribunus*ok elfogadták az atyák döntését. *Consul*lá választották Sextus Aelius Paetust és Titus Quinctius Flamininust.

(13) Ezután tartották meg a *praetor*választó gyűlést, ahol megválasztották Lucius Cornelius Merulát, Marcus Claudius Marcellust és a két az évi plebejus *aedilis*t, Marcus Porcius Catót és Gaius Helviust. Ők rendezték és ismételték meg[3] a Plebejus Játékokat, és a játékok alkalmából szent lakomát rendeztek Iuppiternek. (14) A *curulis aedilis*ek – Gaius Valerius Flaccus, Iuppiter *flamen*je és Gaius Cornelius Cethegus – nagy ünnepélyességgel rendezték meg a Római Játékokat.

[1] A kéziratok többféle számadatot tartalmaznak, a kiadók általában ezt fogadják el.

[2] Vagyis a legalacsonyabbnak számító tisztség után mindjárt a legmagasabbat akarta elnyerni, anélkül hogy előbb még *aedilis* és *praetor* lett volna. A tisztségek megpályázásának pontos rendjét csak később, 180-ban szabályozta a *Lex Villia annalis* (XL. 44. 1).

[3] Az ismétlések száma kiesett a kéziratokból.

(15) Ebben az évben haltak meg Servius és Gaius Sulpicius Galba *pontifex*ek; a helyükre Marcus Aemilius Lepidust és Gnaeus Cornelius Scipiót választották meg *pontifex*nek.

8.

(1) Amikor Sextus Aelius Paetus és Titus Quinctius Flamininus *consul*ok [198] hivatalba lépésük után összehívták a *senatus*t a Capitoliumon, az atyák úgy határoztak, hogy döntsék el egymás közt megállapodás vagy sorsolás útján, melyikük működési területe lesz Itália és melyiküké Makedónia. (2) Amelyiküknek Makedónia jut, az sorozzon be a légiók kiegészítésére 3000 római gyalogost és 300 lovast, a latin szövetségesekből pedig 5000 gyalogost és 500 lovast. A másik *consul*nak teljesen újonnan sorozott sereget ítéltek meg. (3) Meghosszabbították az előző évi *consul*, Lucius Lentulus fővezéri megbízatását azzal a meghagyással, hogy sem ő nem távozhat el a provinciájából, sem a régi sereget nem hozhatja el onnan mindaddig, amíg az új *consul* meg nem érkezik újonnan sorozott légióival.

(4) A *consul*ok kisorsolták a hadszíntereket. Aeliusnak jutott Itália, Quinctiusnak Makedónia. (5) A *praetor*ok is sorsoltak: Lucius Cornelius Merula kapta a városbeliek jogvitáinak intézését, Marcus Claudius Siciliát, Marcus Porcius Sardiniát, Gaius Helvius Galliát. (6) Ezután a *consul*ok megkezdték a sorozást, nemcsak saját seregeikbe, hanem az utasítás szerint a *praetor*ok számára is: (7) Marcellusnak Szicíliába a szövetségesek és a latinok közül 4000 gyalogost és 300 lovast, Catónak Szardíniára ugyanezekből 2000 gyalogost és 200 lovast, (8) hogy mindkét *praetor* elbocsáthassa a régi gyalogosokat és lovasokat, miután megérkezett provinciájába.

(9) A *consul*ok ezután Attalosz király követeit vezették a *senatus* elé. Ezek kijelentették, hogy a király a rómaiak ügyét támogatja szárazon és vízen hajóhadával és minden csapatával, és mind a mai napig buzgón és készségesen végrehajtotta mindazt, amit a római *consul*ok parancsoltak, (10) de attól tart, Antiokhosz király miatt ezentúl nem lehet ily módon szolgálatukra. Antiokhosz ugyanis megtámadta Attalosz királyságát, miután az tengeri és szárazföldi védelem nélkül maradt. (11) Ezért Attalosz arra kéri az atyákat és összeírtakat, hogy ha igényt tartanak a makedón háborúban hajóhadára és segítségére, küldjenek ők maguk csapatokat birodalma védelmére, ha pedig nem teszik, egyezzenek bele, hogy ő maga hazatérjen hajóhadával és többi csapatával országa védelmére.

(12) A *senatus* a következő választ adatta a követeknek: A *senatus* hálás, amiért Attalosz király támogatta a római vezéreket hajóhadával és egyéb csapataival. (13) Ők nem fognak segédcsapatokat küldeni Attalosznak Antiokhosz, a római

nép szövetsége és barátja ellen,[1] de Attalosz segédcsapatait is csak annyira fogják igénybe venni, amennyire ez a király érdekeivel nem ellentétes. (14) A római nép sohasem élt saját kénye-kedve szerint azzal, ami a másé: akik saját erejükből támogatást nyújtanak a római népnek, azok határozhatják meg ennek a segítségnyújtásnak a kezdetét és végét egyaránt. (15) Antiokhoszhoz követeket fognak küldeni, hogy közöljék vele: a római nép Attalosz hajóhadának és seregének támogatásával harcol közös ellenségük, Philipposz ellen, (16) ezért lekötelezné a *senatus*t, ha nem zaklatná Attalosz birodalmát, és felhagyna a háborúval; kívánatos lenne, hogy a római néppel szövetséges és baráti viszonyban álló királyok egymás között is megőrizzék a békét.

9.

(1) Titus Quinctius *consul*, aki a sorozásnál főként olyan kipróbált bátorságú katonákat válogatott össze, akik Hispániában és Afrikában szolgáltak, éppen el akart sietni provinciájába, de Rómában kellett maradnia a hírül adott csodajelek és ezek elhárítása miatt. (2) Villámcsapás érte Veiiben a közutat, Lanuviumban a *forum*ot és Iuppiter szentélyét, Ardeában Hercules szentélyét, Capuában a városfalat, a tornyokat és az úgynevezett fehér szentélyt. (3) Arretiumban úgy látták, hogy az égbolt lángokban áll. Velitraeban a föld mintegy három *iugerum*nyi területen besüppedt, és roppant barlang tárult fel alatta. Suessa Auruncából kétfejű bárány, Sinuessából pedig emberfejű malac születéséről adtak hírt.

(4) A csodajelek miatt egynapos könyörgést tartottak, és a *consul*ok maguk látták el a szent szolgálatot. Az istenek elhárítása után elutaztak provinciájukba. Aelius *consul* Helvius *praetor* kíséretében Galliába ment. (5) Itt átadta a *praetor*nak a Lucius Lentulustól átvett sereget, amelyet el kellett bocsátania, és a magával hozott új légiókkal akarta elkezdeni a háborút, de végül semmi említésre méltó haditettet nem hajtott végre.

(6) A másik *consul*, Titus Quinctius, aki hamarabb indult el Brundisiumból, mint az előző *consul*ok szoktak, 8000 gyalogossal és 500 lovassal megérkezett Korkürára. (7) Innen egy ötevezősoros hajón átkelt Épeirosz legközelebb fekvő partjaira, és nagy napi menetekben vonult a római táborig. (8) Itt elbocsátotta Villiust, várt néhány napig, amíg oda nem érnek a Korküráról érkező csapatok, majd haditanácsot tartott, hogy megkísérelje-e az áttörést egyenes irányban, az ellenség táborán keresztül, (9) vagy meg se próbálkozzon ezzel a rendkívül fáradságos és veszélyes vállalkozással, hanem inkább biztonságos kerülő úton, a dasszaréták területén és Lünkoszon át nyomuljon be Makedóniába. (10) Talán az utóbbi terv győzött volna, csakhogy a *consul* félt, hogy ha messzebbre távozik

[1] A rómaiak valószínűleg 201/200-ban kötöttek barátságot Antiokhosszal.

a tengertől, kiengedi kezéből az ellenséget, és ha Philipposz, mint már korábban is tette, elhagyatott vidékeken és erdőkben keres menedéket, teljesen eredménytelenül fog eltelni a nyár. (11) Így hát úgy döntött, történjék bármi, itt, ezen a kedvezőtlen terepen támadja meg az ellenséget. De így dönteni könnyebb volt, mint kitervelni, hogyan is fogja végrehajtani döntését.

10.

(1) 40 napon át csak üldögéltek látótávolságban az ellenségtől, anélkül hogy bármit kezdeményeztek volna. Philipposz erre reménykedni kezdett, hogy az épeiroszi szövetség közvetítésével megkísérelheti a békekötést. (2) Gyűlést tartottak, majd kiválasztották erre a feladatra Pauszaniasz *sztratégosz*t és Alexandrosz *hipparkhosz*t, akik meg is szervezték a tárgyalást a *consul* és a király között azon a helyen, ahol az Aóosz folyó medre a legjobban összeszűkül.

(3) A *consul* feltételeinek összegzése ez volt: a király vonja ki helyőrségeit a városokból; azoknak, akiknek földjeit és városait kifosztotta, adja vissza vagyonukból azt, ami még megtalálható, és egy pártatlan fél becsülje fel annak az értékét, ami még hiányzik.

(4) Philipposz erre ezt válaszolta: Az egyes városok helyzete különböző. Azoknak, amelyeket ő maga foglalt el, kész megadni a szabadságot, de amelyeket ősei hagytak rá, azoknak öröklött és jogos birtoklásáról nem fog lemondani. (5) Ha azok a városok, amelyek ellen hadat viselt, panaszt emelnek a háborúban elszenvedett veszteségeik miatt, ő hajlandó döntőbírónak elfogadni az általuk kiválasztott népet, ha azzal mindkét fél békés viszonyban volt.

(6) A *consul* kijelentette: Ehhez aztán nincs szükség sem bíróra, sem döntőbíróra. Hisz ki ne látná világosan, hogy mindig az követi el a jogtalanságot, aki először támad fegyverrel a másikra; márpedig Philipposzt soha senki nem zaklatta háborúval, hanem mindenkivel szemben ő alkalmazott először erőszakot?

(7) Majd amikor arról kezdtek tárgyalni, hogy Philipposz mely városoknak adja vissza a szabadságát, a *consul* legelsőként a thesszáliaiakat nevezte meg. Erre a király így kiáltott felháborodásában: „És akkor mit követelnél, Titus Quinctius, ha legyőztél volna?" (8) Azzal kirohant a tanácskozásról. Alig bírták visszafogni magukat, hogy csatát ne kezdjenek – minthogy a köztük lévő folyó elválasztotta őket, hajítófegyverekkel.

(9) Másnap először az előőrsökről ki-kitörve vívtak sok kisebb ütközetet a síkságon, ahol erre elég hely volt; (10) majd amikor a király csapatai szűk és omladékos terepre vonultak vissza, a rómaiak harci vágytól égve ide is utánuk nyomultak. (11) Nekik hadrendjük, katonai fegyelmük és testük védelmére rendkívül alkalmas fegyverzetük jelentett előnyt, az ellenségnek pedig egyrészt a terep, másrészt a katapultok és *ballistá*k, amelyekkel szinte mindenütt úgy

megrakták a sziklákat, mint valami várfalat. (12) Mindkét részről sokan kaptak sebet, és amikor már jó páran elestek, akárcsak egy szabályos ütközetben, az éjszaka véget vetett a küzdelemnek.

11.

(1) Így állt a helyzet, amikor egy gulyást vezettek a *consul* elé, akit Kharopsz, az épeirosziak vezetője küldött hozzá. (2) Elmondta, hogy ott szokta legeltetni csordáját a hegyoldalon, ahol most a király tábora áll, és ismeri a hegyek minden zegét-zugát. (3) Azt ígérte, hogy ha a *consul* hajlandó néhány embert elküldeni vele, ő ezeket egy nem túl meredek és nem is túl nehezen járható ösvényen az ellenség állásai fölé vezeti.

(4) A *consul* az ajánlat hallatán követ útján megkérdezte Kharopsztól: mit gondol, egy ilyen fontos ügyben meg lehet-e bízni egy pásztoremberben? Kharopsz azt üzente vissza, hogy bízhat, de az irányítás maradjon az ő kezében. (5) A *consul*, aki szeretett volna bízni a gulyásban, de nem mert, öröm és félelem között hánykolódott; végül azonban Kharopsz szavainak hatására úgy döntött, nem hagyja ki a felkínált lehetőséget.

(6) Hogy a király ne fogjon gyanút, a következő két napon át egyfolytában zaklatta az ellenséget, minden irányból felvonultatva csapatait, és a fáradt egységeket pihentekkel váltva fel. (7) Ezután 4000 válogatott gyalogost és 300 lovast bízott rá egyik katonai *tribunus*ára. Úgy rendelkezett, hogy a lovasokkal addig nyomuljon előre, ameddig a terep engedi; ha olyan helyre érnek, ahol a lovasság már nem tud haladni, foglaljon állást egy sík terepen, a gyalogság pedig folytassa útját, amerre kalauzuk vezeti őket. (8) Ha majd annak ígérete szerint az ellenség feje fölé jutottak, adjanak füstjelet, de ne hallassanak előbb csatakiáltást, csak ha a *tribunus* a válaszjeladásból úgy ítéli, hogy a *consul* is megkezdte a támadást. (9) Megparancsolta, hogy éjszaka meneteljenek – éppen telihold volt –, a nappal idejét pedig fordítsák étkezésre és pihenésre. A kalauzt nagyszerű ígéretekkel halmozta el arra az esetre, ha megtartja szavát, de azért megkötözve adta őt át a *tribunus*nak. (10) Miután ezeket a csapatokat így útnak indították, a rómaiak minden oldalról még hevesebben zaklatták és támadták az ellenséges előőrsöket.

12.

(1) Közben a harmadik napon a rómaiak füstjellel tudtul adták, hogy elérték és elfoglalták az útjuk céljául kijelölt hegycsúcsot. Ekkor a *consul* három részre osztotta seregét; a derékhaddal a völgy közepén nyomult felfelé, a jobb- és balszárnyat pedig az ellenséges táborok ellen indította. Az ellenség nem kisebb lendülettel szállt szembe velük. (2) Amíg a harci vágytól hajtva a sáncok előtt

küzdöttek, a rómaiak nem kis előnyben voltak, hála bátorságuknak, tapasztalatuknak és fegyverzetüknek. (3) Amikor azonban a király csapataiból már sokan elestek vagy megsebesültek, ezért erődített vagy természettől védett fekvésű helyekre vonultak vissza, egyszeriben a rómaiak kerültek veszélyes helyzetbe, akik meggondolatlanul utánuk nyomultak a szorosba, ahol járhatatlan volt a terep és nehéz a visszavonulás.

(4) Visszavonulás közben meg is lakoltak volna vakmerőségükért, ha a király csapatait hirtelen halálra nem rémíti először a hátuk mögött felharsanó csatakiáltás, majd a rákövetkező támadás. (5) Egy részük futott, amerre látott, a többieket pedig, akik helyben maradtak – nem bátorságból, inkább mert nem volt hová menekülniük –, az elölről és hátulról támadó ellenség bekerítette. (6) A győztesek egész seregüket felmorzsolhatták volna, ha üldözőbe vették volna a menekülőket, (7) de a lovasok mozgását a helyszűke és a sziklás talaj, a gyalogosokét pedig súlyos fegyverzetük akadályozta.

(8) A király kezdetben lélekszakadva menekült, vissza sem nézett. Amikor mintegy öt mérföldnyi távolságra jutott, és a terep kedvezőtlen volta miatt gyanítani kezdte – helyesen –, hogy az ellenség nem tudja követni őt, megállt egy magaslaton, és embereket küldött szét minden hegygerincre és völgybe, hogy gyűjtsék össze szétszóródott seregét. (9) Mindössze 2000 katonát vesztett, a sereg többi része összegyűlt, mintha csak adott jelre tenné. Sűrű sorokban indultak meg Thesszália felé.

(10) A rómaiak, amíg biztonságban tehették, folytatták az üldözést, ölték a menekülőket, kifosztották a megölteket, sőt kirabolták a király táborát is, amelyet már nem védett senki, mégis nehéz volt megközelíteni. Ezután az éjszakát saját táborukban töltötték.

13.

(1) Másnap a *consul* azon a szoroson keresztül, amelyen át a folyó a völgybe ömlik, elindult az ellenség után. (2) A király az első napon Pürrhosz táboráig ért el. (Ez a hely Triphüliában, a molosszoszok földjén található.) Másnap – ami rendkívül nagy út egy sereg számára, de hajtotta őket a félelem – eljutott a Lünkosz-hegységig. (3) Ez a hegység Makedónia és Thesszália határán fekszik, de Épeiroszhoz tartozik. Thesszália felé eső oldala keletre néz, Makedónia pedig tőle északra fekszik. Sűrű erdő borítja, és a legmagasabb hegyhátakon tágas fennsíkok és állandó források találhatóak.

(4) A király, miután néhány napig itt időzött állandó táborban, nem tudta magában eldönteni, egyenesen továbbvonuljon-e királyságába, vagy előbb még behatolhat Thesszáliába. (5) Végül úgy határozott, hogy seregével leereszkedik Thesszáliába. A legrövidebb utakon Trikkába vonult, majd innen gyors menet-

ben végighaladt az útjába eső városokon. (6) Magával vitt lakhelyéről minden embert, aki vele tarthatott, a városokat pedig felégette. A tulajdonosoknak joguk volt ahhoz, hogy vagyonukból magukkal vigyék, amit tudnak, a többi azonban a katonák zsákmánya lett: (7) az ottaniakkal még az ellenség sem bánhatott volna könyörtelenebbül, mint saját szövetségeseik. (8) Maga Philipposz sem jókedvében tette, amit tett, hanem azért, hogy a csakhamar ellenséges kézre kerülő területről legalább szövetségeseit magukat kimentse. (9) Így pusztult el Phakion, Peiresziai, Euhüdrion, Eretria és Palaipharszalosz városa.

Amikor Pherai alá vonult, bezárták előtte a kapukat. Mivel a város ostroma sokáig tartott volna, és neki nem volt ideje, lemondott erről, és átvonult Makedóniába, mert az a hír érkezett, hogy az aitólok is közelednek. (10) Ezek az Aóosz folyó melletti ütközet hírére először Szperkheiai és a Makra Kómé nevű hely[1] környékét pusztították végig, majd Thesszáliába átkelve egyetlen rohammal elfoglalták Ktimenét és Angeiait. (11) Métropolisznál, míg ők a földeket pusztították, a város lakói összesereglettek falaik védelmére, és elűzték őket. Ezután Kallitherát támadták meg. Itt már szívósabban állták a városbeliek támadását: (12) kitörő csapataikat visszaszorították a falak mögé, de ezzel a győzelemmel be is érték, mivel semmi reményük nem volt a város elfoglalására, és elvonultak. Ezután elfoglalták és kirabolták Teuma és Kelathara falvakat, (13) Akharrai megadás útján jutott a kezükre, Xüniait[2] pedig hasonló sorstól félve elhagyták lakói. (14) Földönfutóvá lett tömegük összetalálkozott egy különítménnyel,[3] amely Thaumakoiba tartott, hogy a gabonaszerzőket biztosítsa. A rendezetlen és fegyvertelen sokaságot, amelynek egy része nem is értett a harchoz, lekaszabolták a fegyveresek, az elhagyott Xüniait pedig kirabolták. (15) Ezután az aitólok elfoglalták a Küphaira nevű erődöt, amely éppen kedvező helyen feküdt Dolopia ellenőrzéséhez. Mindezt gyorsan, néhány nap alatt hajtották végre.

A római győzelem hírére Amünandrosz és az athamanok sem maradtak tétlenek.

14.

(1) Amünandrosz azonban, mivel nem számíthatott eléggé saját embereire, némi erősítést kért a *consul*tól, majd útban Gomphoi felé rohammal elfoglalta a Phaika nevű várost, amely az Athamaniát és Thesszáliát elválasztó szűk szoros[4] és Gom-

[1] A Szperkheiosz folyó völgyében.

[2] A város a hasonló nevű tó keleti partján feküdt.

[3] Egy aitól különítményről van szó.

[4] A Porta nevű hágó a Portikosz folyónál.

phoi között fekszik. (2) Ezután Gomphoit támadta meg. A lakosság jó pár napig teljes erővel védte a várost, de amikor Amünandrosz már odatámasztotta az ostromlétrákat a falakhoz, ijedtükben megadták magukat. (3) Gomphoi feladása egész Thesszáliában rendkívüli rémületet keltett. Ezután sorban megadták magukat Argenta, Pherinion, Timaron, Ligünai, Sztrümón és Lampszosz lakói néhány hasonlóan jelentéktelen erődítménnyel együtt.

(4) Míg az athamanok és az aitólok, nem félve többé a makedónoktól, mások győzelmét kihasználva halásztak a zavarosban, és Thesszáliát egyszerre három hadsereg dúlta, amelyekről a lakosság nem is tudhatta, melyik a szövetségese és melyik az ellensége, (5) a *consul* a szoroson át, amelyet az ellenség futása megnyitott előtte, átkelt Épeiroszba, és noha jól tudta, hogy az épeirosziak vezetőjük, Kharopsz kivételével kinek a pártján álltak, (6) mégis – látva, hogy hibájukat jóvá akarván tenni, milyen serényen teljesítik parancsait – nem korábbi, hanem mostani viselkedésük alapján ítélte meg őket, és éppen ezzel a készséges megbocsátással nyerte meg jóindulatukat a jövőre.

(7) Ezután hírnököket küldött Korkürára azzal a paranccsal, hogy a teherhajók induljanak el az Ambrakiai-öbölbe, ő maga pedig kis napi menetekben továbbvonult, és a negyedik napon a Kerketion-hegyen ütött tábort. (8) Odahívatta Amünandroszt és segédcsapatait is, nem mintha rászorult volna haderejére, inkább azért, hogy Thesszáliában ők legyenek az útikalauzai. Hasonló célból osztott be igen sok épeiroszi önkéntest a segédcsapatok soraiba.

15.

(1) Thesszáliában Phalória volt az első város, amelyet megtámadott. Ezt 2000 főnyi makedón helyőrség védte, akik kezdetben teljes erejükkel ellenálltak, amennyire fegyvereik és a falak megvédhették őket. (2) De az éjjel-nappal megszakítás nélkül tartó ostrom – mert a *consul* úgy vélte, a többi thesszáliai morálja azon múlik, hogy az első célpont képes-e ellenállni a rómaiak erejének – megtörte a makedónok makacsságát.

(3) Phalória elfoglalása után követek érkeztek Métropoliszból és Kierionból, és felajánlották városuk megadását. Ezek a városok bocsánatot kértek és meg is kapták, Phalóriát viszont felgyújtották és kirabolták. (4) Innen a *consul* Aiginionhoz vonult; de amikor látta, hogy ez a város akkor is erős és szinte bevehetetlen, ha csekély helyőrség védi, csak a legközelebbi őrállomásra dobatott néhány dárdát, majd seregével Gomphoi környékére vonult. (5) Leereszkedett Thesszália síkságaira, és mivel serege már majdnem minden készletéből kifogyott, mert az épeirosziak földjeit nem bántotta, előbb kiderítette, hogy teherhajói Leukaszba vagy az Ambrakiai-öbölbe futottak-e be, aztán *cohors*ait felváltva küldte el Ambrakiába gabonáért. (6) Igaz, hogy az út Gomphoi és Ambrakia között rögös és

nehezen járható, viszont egészen rövid.[1] (7) Így a tengerpartról néhány nap alatt odaszállították a készleteket, és a tábort bőségesen ellátták mindennel.

(8) Ezután a *consul* Atraxhoz vonult, amely mintegy tíz mérföldnyire van Lariszától. Lakói Perrhaibiából származnak, maga a város pedig a Péneiosz folyó fölött fekszik. (9) Thesszália lakóit egyáltalán nem rémítette meg a rómaiak jövetele, Philipposz pedig, ha nem mert is Thesszáliába benyomulni, a Tempében[2] felállított állandó táborából minden alkalommal erősítést küldött az ellenség által támadott helyekre.

16.

(1) Amikor a *consul* először vert tábort Philipposszal szemben az Épeiroszi-szorosban, (2) nagyjából ugyanakkor kelt át két ötevezősorossal Korkürára Lucius Quinctius, a *consul* fivére, akire a *senatus* a hajóhad és a tengerparti vidék parancsnokságát bízta.[3] (3) Miután megtudta, hogy a hajóhad már eltávozott onnan, késedelem nélkül elindult utána, és Szamé[4] szigeténél utol is érte. (4) Ekkor elbocsátotta Gaius Liviust,[5] akinek a tisztségét átvette, majd lassan elvergődött a Maleáig, mert az őket követő, élelemmel megrakott hajókat többnyire vontatókötélre kellett fogni. (5) A Maleától három tehermentes ötevezősorossal elő-revitorlázott Peiraieuszba, parancsot adva a többieknek, hogy a lehető leggyorsabban kövessék. Itt átvette Lucius Apustius *legatus*tól az Athén biztosítására hátrahagyott hajókat.

(6) Ugyanebben az időben két hajóhad indult el Kis-Ázsiából: 24 ötevezősoros Attalosz király, 20 emelt fedélzetű rhodoszi hajó pedig Akeszimbrotosz vezetésével. (7) Ezek Androsz szigete mellett egyesültek, majd Euboiába hajóztak, amelyet csak keskeny tengerszoros választ el ettől a szigettől. (8) Először a karüsztosziak földjeit pusztították végig, majd amikor belátták, hogy Karüsztosz városával nem fognak elbírni – Khalkiszból ugyanis gyorsan csapatokat küldtek a város védelmére –, Eretriába vitorláztak. (9) Attalosz király érkezésének hírére idehajózott Lucius Quinctius is a Peiraieuszban átvett hajókkal, miután meghagyta, hogy a flottájához tartozó hajók Peiraieuszba érkezésük után rögtön folytassák is útjukat Euboiába. (10) Teljes erővel megkezdték Eretria ostromát:

[1] Gomphoi és az Ambrakiai-öböl távolsága kb. 75 km.

[2] A Péneiosz folyó festői szépségű völgye Lariszától keletre.

[3] L. Quinctius ekkor a *senatus* által fővezéri hatalommal felruházott *legatus*ként volt testvére segítségére.

[4] Azonos Kephalléniával.

[5] C. Livius Salinator (*consul* 188-ban) irányította a hajóhadat P. Villius Tappulusnak alárendelve.

a három egyesült flotta hajói mindenféle bástyalerontó hajító- és ostromgépet hoztak magukkal, de a környéken is bőven találtak anyagot új ostromművek építéséhez.

(11) A városbeliek kezdetben buzgón védték falaikat, később azonban a fáradtság és a sebesülések miatt jó néhányan, látva, hogy már a fal egy részét is ledöntötték az ellenséges hadigépek, (12) a megadásra hajlottak. A városban azonban makedón helyőrség is volt, amelytől nem kevésbé rettegtek, mint a rómaiaktól, Philoklész, a király hadvezére pedig többször is megüzente Khalkiszból, hogy ha az ostromlottak kitartanak, ő időben a segítségükre siet. (13) Ez a félelemmel vegyes remény bírta rá a védőket, hogy tovább húzzák az időt, mint akarták vagy erővel győzték volna. (14) Amikor azután megtudták, hogy Philokllészt visszaverték, és pánikszerűen menekült vissza Khalkiszba, azonnal követeket küldtek Attaloszhoz, hogy bocsánatát és védelmét kérjék. (15) Ekkor már a jövendő békekötésen járt az eszük, ezért hanyagabbul látták el a katonai szolgálatot, és nem törődtek a többi őrhellyel, csak oda állítottak fegyvereseket, ahol a fal leomlott. Quinctius ezt kihasználva éjszaka arról az oldalról indított támadást, ahol ők a legkevésbé tartottak veszélytől, és létrákon felhatolva elfoglalta a várost. (16) A lakosok az asszonyokkal és gyermekekkel együtt mindanynyian a fellegvárba menekültek, majd megadták magukat. (17) Pénz, arany és ezüst alig jutott az ostromlók kezére, de sokkal több szobrot, ősrégi stílusú festményt és egyéb műalkotást találtak, mint a város nagyságához vagy általános jólétéhez képest várni lehetett volna.

17.

(1) Ezután Quinctius visszatért Karüsztoszhoz, ahonnan, még mielőtt csapatait partra tette volna, az egész lakosság a fellegvárba menekült, üresen hagyva a várost. (2) Ezután követeket küldtek, hogy a római vezér védelmét kérjék. Ő azonnal biztosította a polgárok életét és szabadságát, a makedónok váltságdíját fejenként 300 ezüstben szabta meg, és elvonulásuk előtt át kellett adniuk fegyvereiket. (3) Az összeg kifizetése után fegyvertelenül Boiótiába szállították őket.

A tengeri haderő, miután néhány nap alatt elfoglalta Euboia két nevezetes városát, körülhajózva az attikai Szunion-hegyfokot, Korinthosz kikötővárosa, Kenkhreai felé vette útját.

(4) Közben a *consul*t lekötötte Atrax ostroma, amely mindenki várakozásainál hosszabbnak és veszélyesebbnek bizonyult; ott ütközött az ellenség ellenállásába, ahol a legkevésbé számított rá. (5) Ő azt hitte, a dolog neheze az lesz, hogy ledönti a falat, és ha egyszer megnyitotta a fegyveresek előtt a városba vezető utat, akkor az ellenség már csak menekülni próbál és halomra hullik majd, ahogy a városok elfoglalásakor történni szokott. (6) Ehhez képest, amikor a faltörő kos

a fal egy részét ledöntötte, és a fegyveresek az omláson át behatoltak a városba, szinte töretlen erővel kezdődött újra a küzdelem. (7) A nagy létszámú, válogatott makedón helyőrség ugyanis – amely különleges dicsőségnek tartotta, ha falak helyett inkább saját fegyvereivel és vitézségével védi meg a várost – (8) zárt alakzatban, több egységnyi mély, szilárd csatasorban várta őket, és amint észrevette, hogy a rómaiak átmásznak az omladékon, a nehezen járható és visszavonulásra alkalmatlan terepen át kiszorította őket onnan.

(9) A *consul*t feldühítette a balsiker, mivel úgy vélte, ez a szégyen nemcsak ennek az egy városnak az elfoglalását késlelteti, de kihat az egész háború eredményére is, amely gyakran kis dolgoktól függ. Ezért eltakaríttatta a félig leomlott fal romjait, (10) és egy óriási, többemeletes ostromtornyot húzatott oda, amelynek emeletein nagy sereg katona helyezkedett el. (11) A *cohors*okat felváltva küldte támadásra jelvényeik alatt, hogy ha lehetséges, törjék át rohamukkal a makedón éket, amelyet ők *phalanx*nak hívnak. (12) A szűk hely azonban, mivel a leomlott fal csak kis térközt hagyott, az ellenség fegyverzetének és harcmodorának kedvezett. (13) Amikor a makedónok zárt alakzatban előreszegezték rendkívül hosszú lándzsáikat, a rómaiak éppúgy hiába hajították rájuk dárdáikat, mintha a sűrűn egymás mellé tartott ellenséges pajzsok teknősbékaalakzatot alkottak volna. Kardot rántottak hát, (14) de nem voltak képesek sem a közelükbe jutni, sem a lándzsákat elvágni. Ha egyet-egyet sikerült is elvágni vagy eltörni, még a hegyesre tört lándzsanyél is úgy meredt fel az ép lándzsák hegyei között, mint valami sánckaró. (15) Ráadásul kétfelől a fal épen maradt része fedezte az ellenség oldalát, és sem visszavonulás, sem támadás közben nem kellett nagy távolságot megtenniük, ami egyébként a vonalakat össze szokta zavarni.

(16) Még egy véletlen fordulat is növelte az ellenség harci kedvét. A töltés, amelyen a tornyot tolták, nem volt eléggé ledöngölve. (17) Ezért az egyik kerék egy mély kátyúba süllyedt, mire a torony annyira megbillent, hogy az ellenség úgy látta, mintha eldőlne, a rajta tartózkodó fegyveresek pedig halálra rémültek.

18.

(1) Mivel egyik próbálkozása sem járt sikerrel, a *consul* nem nézte jó szemmel a katonák és fegyvernemek ilyen megmérettetését, (2) egyszersmind belátta, hogy nem fogja időben bevenni a várost, de nem is telelhet ki itt, ezen a tengertől távol eső és a háborútól végigdúlt vidéken. (3) Ezért felhagyott az ostrommal, és mivel az egész akarnaniai és aitóliai tengerparton nem akadt olyan kikötő, amelyben egyszerre elfért volna az összes, a seregnek élelmet szállító teherhajó, (4) és légióinak fedelet nyújtott volna télire, úgy vélte, hogy erre a célra a legalkalmasabb a Phókiszban, a Korinthoszi-öbölnél fekvő Antiküra, mert ez nem

volt messze Thesszáliától és az ellenség birtokában lévő vidéktől, (5) ráadásul vele szemben fekszik a Peloponnészosz, amelyet csak egy kis tengersáv választ el tőle, mögötte Aitólia és Akarnania, tőle oldalt pedig Lokrisz és Boiótia.

(6) Phókiszban az első betörés során küzdelem nélkül foglalta el Phanoteát, és Antiküra ostroma sem telt sok időbe. (7) Ezután bevette Ambrüszoszt és Hüampoliszt. Dauliszt azonban, mivel magas dombon fekszik, sem létrákkal, sem ostromművekkel nem lehetett bevenni. (8) Ezért lövedékekkel zaklatták és ingerelték kitörésekre a várvédőket, amelyek során hol az egyik kergette meg a másikat, hol fordítva. Így a jelentéktelen összecsapások hatására olyan nemtörődöm fölényesség alakult ki bennük az ellenséggel szemben, hogy a rómaiaknak sikerült a kapun át menekülők közé keveredve betörni a városba. (9) Phókiszban más jelentéktelen erődök is római kézre kerültek, inkább a megfélemlítés, mint a fegyverek révén. Elateia viszont bezárta előttük kapuit, és úgy látszott, hogy ha nem alkalmaznak velük szemben erőszakot, sem a római vezért, sem a seregét nem engedik be falaik mögé.

19.

(1) Elateia ostroma közben egy nagyobb jelentőségű vállalkozás reménye csillant fel a *consul* előtt: hátha sikerül az akhájokat a király szövetsége helyett a rómaiak pártjára állítania. (2) Az akhájok ugyanis száműzték Kükliadaszt, a Philipposzhoz húzó érdekcsoport vezérét, és most Arisztainosz volt a *sztratégosz*uk, aki azt akarta, hogy a szövetség a rómaiakhoz csatlakozzon.

(3) A római hajóhad Attalosszal és a rhodosziakkal együtt Kenkhreainál állomásozott, és arra készültek, hogy közös terv alapján együtt veszik ostrom alá Korinthoszt. (4) Ezért a *consul* úgy tartotta a legjobbnak, ha mielőtt belevágnak, követeket küldenek az akháj néphez azzal az ígérettel, hogy ha a királytól átpártolnak a rómaiakhoz, Korinthoszt átengedik népük ősi szövetségének. (5) A *consul* javaslatára fivére, Lucius Quinctius, Attalosz, a rhodosziak és az athéniak követeket küldtek az akhájokhoz, akiknek a gyűlése Sziküónban fogadta őket.

(6) Az akhájok hangulata azonban egyáltalán nem volt egységes. Rettegtek a spártai Nabisztól, veszélyes és megátalkodott ellenségüktől; (7) reszkettek a római fegyverektől; lekötelezték őket a makedónok régi és új jótéteményei,[1] magában Philipposzban azonban kegyetlensége és álnoksága miatt nem bíztak,

[1] Az akhájok úgy érezhették, hogy tartoznak a makedónoknak, amiért a 220-as években Antigonosz Dószón makedón király segítséget nyújtott nekik Kleomenész spártai király ellen; vagy akár azért is, mert Philipposz megígérte, hogy visszaszolgáltatja nekik Orkhomenoszt, Héraiát, Triphüliát és Alipheirát (lásd XXXII. 5. 4–5).

(8) és nem akkori, a körülményekhez alkalmazkodó cselekedetei alapján ítélték meg őt, hanem előre tudták, hogy a háború után kegyetlenebb uruk lesz. (9) Nemcsak azt nem tudta egyikük sem, hogy saját városa államtanácsában vagy a szövetség közös tanácskozásain milyen véleményt nyilvánítson, (10) de még magukban sem tudták kellőképpen tisztázni, hogy mit akarnak, mit választanának.

Ennyire bizonytalan emberek fogadták a követeket, és adtak nekik engedélyt a szólásra. (11) Először a római követet, Lucius Calpurniust, azután Attalosz király, majd a rhodosziak követeit hallgatták meg. (12) Utánuk Philipposz követei kaptak szót; végül pedig, hogy megcáfolhassák a makedónok állításait, az athéniak következtek. Talán ők támadták a legélesebb hangon a királyt, hiszen senki sem szenvedett el tőle annyi és oly keserves jogtalanságot, mint ők. (13) Az aznapi gyűlést napnyugtakor berekesztették, mert a sok küldött egymást érő szónoklataival eltelt az egész nap.

20.

(1) Másnap ismét összehívták a tanácskozást. De amikor a tisztségviselők görög szokás szerint a kikiáltó útján megadták a lehetőséget, hogy aki akar, szólásra jelentkezzen,[1] senki nem lépett elő. Sokáig csend volt, mindenki a másiktól várta, hogy megszólaljon. (2) Ez várható is volt, hiszen ezek az emberek már abba is úgyszólván belekábultak, hogy ellentétes álláspontokat ütköztettek magukban, erre most még jobban megzavarták őket az egész napos beszédek, amelyekben mindkét fél bonyolult problémákat emelt ki és ajánlott figyelmükbe. (3) Végül, Arisztainosz, az akhájok *sztratégosz*a, hogy a gyűlést ne kelljen egyetlen felszólalás nélkül feloszlatnia, így beszélt:

„Hová lettek, akhájok, azok a szenvedélyes viták, amelyek során kis híján ölre mentek, ha lakomákon vagy társaságban Philipposz és a rómaiak kerülnek szóba? (4) A mostani tanácskozásnak egyedül ez a tárgya; meghallgattátok mindkét fél küldötteit, a tisztségviselők elétek terjesztik a kérdést, a kikiáltó felszólalásra hív, erre ti megnémultok! (5) Ha a közérdek nem is, de még a valamelyik fél felé hajló egyéni rokonszenvetek sem képes egy szót kicsikarni belőletek? (6) Pedig nincs olyan bárgyú ember, aki ne tudná: most van itt az ideje, hogy ki-ki elmondja és indítványozza, amit akar vagy a legjobbnak tart, még mielőtt bármit elhatároznánk. De ha egyszer meghoztuk a határozatot, azt mindenkinek jó és hasznos döntésként kell védelmeznie, még azoknak is, akik előzőleg helytelenítették!"

[1] A görög szólásszabadság, amely lehetővé tette, hogy egy gyűlésen a nép közül is bárki felszólaljon, a rómaiak számára különlegességként hatott.

(7) De hiába hangzottak el a *sztratégosz* buzdító szavai, egyetlen embert sem tudott felszólalásra bírni, de még zúgás vagy csendes moraj sem törte meg a hatalmas, sok-sok népből összesereglett gyűlés hallgatását.

21.

(1) Ekkor Arisztainosz *sztratégosz* ismét felszólalt:

„Akháj vezetők,[1] van nektek nyelvetek, sőt gondolataitok is, csak épp senki sem akarja a köz javát saját veszedelme árán. Talán én is hallgatnék, ha magánember volnék; de belátom, hogy én mint *sztratégosz*, ha már egyszer a gyűlés elé bocsátottam a követeket, nem engedhetem el őket válasz nélkül. (2) Márpedig hogyan adjak nekik választ, ha nem a ti döntésetek alapján? Minthogy azonban közületek, akiket meghívtak erre a gyűlésre, senki sem mer vagy akar véleményt nyilvánítani, tekintsük a követek tegnap elmondott beszédeit véleménynyilvánításnak, (3) és vegyétek úgy, hogy nem azt követelték, ami nekik előnyös, hanem azt javasolták, amit a mi számunkra előnyösnek gondolnak. (4) A rómaiak, a rhodosziak és Attalosz szövetségünket és barátságunkat keresik, és elvárják, hogy támogassuk őket Philipposz ellen vívott háborújukban. (5) Philipposz viszont a vele kötött és esküvel megerősített szövetségre emlékeztet bennünket, és hol azt követeli, hogy álljunk mellé, hol azt állítja, megelégedne azzal is, ha nem vennénk részt a háborúban.

(6) Senki nem gondolkodott el azon, hogy akikkel nem vagyunk szövetségben, miért akarnak tőlünk többet, mint a szövetségesünk? Ennek az oka, akhájok, nem Philipposz szerénysége, és nem is a rómaiak arcátlansága. (7) A szerencse növeli az egyik követelő önbizalmát és veszi el a másikét. Philipposz részéről a követén kívül nem látunk semmit. A római hajóhad azonban ott állomásozik Kenkhreainál, az euboiai városokban szerzett zsákmánnyal kérkedve; látjuk, amint a *consul* és légiói Phókiszt és Lokriszt járják, egy keskeny tengerszorosnyira tőlünk. (8) Ezek után csodálkoztok, hogy Kleomedón, Philipposz követe az imént olyan félénken biztatott minket arra, hogy ragadjunk fegyvert a király oldalán a rómaiak ellen? (9) Ha ugyanarra a szerződésre és esküre hivatkozva, amelynek említésével vallásos félelmet próbált kelteni bennünk, mi kérnénk tőle azt, hogy Philipposz védjen meg minket Nabisztól és a spártaiaktól, meg a rómaiaktól is, ő nemcsak azt nem tudná, honnan szerezzen csapatokat a védelmünkre, de még azt sem, hogy mit feleljen. (10) Herculesre, éppúgy nem, mint

[1] Az akháj szövetségnek ezen a gyűlésén *(szünklétosz)* nemcsak az előkelők voltak jelen, hanem bármelyik polgár ott lehetett. Livius ismét saját kultúrájának befolyása alatt teszi meg Arisztainosz beszédének címzettjeivé csak a főrangú polgárokat: úgy képzeli el a szövetségi gyűlést, mint a római *senatus* ülését.

tavaly maga Philipposz, aki azt ígérte, hogy háborút indít Nabisz ellen, így próbálva ifjúságunkat elcsalni innen Euboiába, (11) de amikor látta, hogy mi sem ezeket a csapatokat nem szavazzuk meg neki, sem a rómaiak elleni háborúba nem akarunk belekeveredni, mindjárt elfeledkezett a szövetségről, amelyre most oly szemrehányóan hivatkozik, és otthagyott minket Nabisz és a spártaiak prédájául.

(12) Sőt úgy vélem, Kleomedón szavai önmagukkal is éles ellenmondásba kerültek. Lekicsinyelte a római háborút, mondván, ennek is ugyanaz lesz a vége, mint az előzőnek, amelyet a rómaiak Philipposz ellen vívtak.[1] (13) Akkor hát miért is kéri Philipposz a távolból a mi segítségünket, ahelyett hogy személyesen idejönne, és egyszerre védene meg minket, régi szövetségeseit Nabisztól és a rómaiaktól? Méghogy minket? És azt miért hagyta, hogy Eretriát és Karüsztoszt elfoglalják?[2] Vagy Thesszália sok-sok városát? (14) Vagy Lokriszt és Phókiszt? És most miért hagyja, hogy Elateiát ostromolják? Miért vonult vissza az Épeiroszi-szorosból, az Aósz folyó fölött lévő bevehetetlen állásaiból, és miért tért vissza a megszállt szurdokból saját országa belsejébe? Kényszer alatt, félelemből vagy saját elhatározásából? (15) Ha saját elhatározásából hagyta ott számtalan szövetségesét az ellenség martalékául, hogyan kifogásolhatja, ha a szövetségesei is gondoskodnak saját biztonságukról? (16) Ha félelemből tette, nézze el nekünk, hogy mi is félünk. Ha pedig azért hátrált meg, mert fegyveres harcban legyőzték, akkor, Kleomedón, szerinted épp mi, akhájok tartóztatnánk fel a rómaiak fegyveres erejét, amellyel szemben ti, makedónok sem voltatok képesek helytállni? Vagy inkább higgyük el neked, hogy a rómaiaknak ebben a háborúban nincs több csapatuk, nagyobb erőik, mint korábban, és ne a saját szemünknek higgyünk?

(17) Akkoriban a rómaiak csak egy hajóhaddal segítették az aitólokat, és nem *consuli* vezetéssel és hadsereggel viseltek háborút. Akkor a Philipposszal szövetséges tengerparti városokban rémület és zűrzavar uralkodott, viszont a szárazföldiek annyira biztonságban voltak a római fegyverektől, hogy Philipposz nyugodtan fosztogathatta az aitólokat, hiába kérték a rómaiak segítségét.[3] (18) Most azonban a rómaiak – miután befejezték a pun háborút, amely 16 évre befészkelte magát mintegy Itália húsába – nem segítséget küldtek a harcban álló aitóloknak, hanem maguk vették át a háború irányítását: szárazon és vízen

[1] Philipposz ugyan elvesztette az első Róma-ellenes háborút, de a békefeltételek nem viselték meg különösebben birodalmát (XXIX. 12. 11–16).

[2] Vö. XXXII. 16. 10–17, illetve 17. 1–2.

[3] Ez volt az előzménye annak, hogy 207-ben az aitólok kényszerű békét kötöttek Philipposszal.

egyszerre indítottak támadást Makedónia ellen. (19) Már a harmadik *consul* folytatja teljes erővel a háborút. Sulpicius már Makedóniában ütközött meg a királlyal, ott verte szét és futamította meg seregét, és végigpusztította birodalma leggazdagabb részét. (20) Most pedig Quinctius a királyt, aki megszállva tartotta Épeirosz bejáratát, bízva a hely fekvésében, erődítményeiben és seregében, kikergette táborából, Thesszáliáig üldözte, és szinte az orra előtt kényszerítette megadásra a királyi helyőrségeket és a vele szövetséges városokat.

(21) Tegyük fel, hogy nem igaz, amit az athéni követ mondott az imént a király kegyetlenségéről, kapzsiságáról és kéjvágyáról. Tegyük fel, hogy semmi közünk az Attika földjén az égi és alvilági istenekkel szemben elkövetett gazságokhoz, (22) és még sokkal kevesebb azokhoz a sérelmekhez, amelyeket a messzi Kiosz és Abüdosz lakói szenvedtek el.[1] Ha tetszik, felejtsük el saját sebeinket is. (23) Felejtsük el a Peloponnészosz szívében, Messzénében elkövetett rablásokat és gyilkosságokat. Felejtsük el azt, hogy Küparisszziában vendégbarátját, Khariteleszt minden isteni és emberi törvényt lábbal tiporva jóformán lakoma közben ölette meg. Felejtsük el, hogy kivégeztette a két sziküóni Aratoszt, apát és fiát, noha a szerencsétlen öreget gyakran atyjának nevezte; sőt az ifjabb Aratosznak még a feleségét is elhurcoltatta Makedóniába kéjvágyában.[2] (24) Borítsa a feledés homálya a többi szűz és asszony megbecstelenítését is. (25) Hagyjuk is Philipposzt, akinek a kegyetlenségétől rettegve mindannyian megnémultatok – hisz mi más oka lehet annak, hogy a gyűlés meghívott résztvevői ennyire mélyen hallgatnak? Képzeljük inkább azt, hogy Antigonosszal, ezzel a végtelenül emberséges és igazságos uralkodóval[3] vitatkozunk, aki már mindannyiunknak nagy szolgálatokat tett – vajon ő kérne-e tőlünk lehetetlent?

(26) A Peloponnészosz egy félsziget, amelyet a keskeny iszthmoszi földszoros köt össze a szárazfölddel. Így egy irányból sem olyan védtelen és támadható, mint a tenger felől. (27) Ha most a 100 emelt fedélzetű és 50 könnyebb, nyitott hajó meg a 30 isszai *lembosz* pusztítani kezdi a tengermelléki vidéket és ostrom alá veszi a kiszolgáltatott partközeli városokat, akkor mi bevegyük magunkat a szárazföld belsejében lévő városokba, mintha nem rágná a húsunkat még egy belháború is? (28) Ha majd a szárazföldön Nabisz és a spártaiak, a tenger felől a római hajók fenyegetnek bennünket, honnan hívjuk segítségül királyi szövetségesünket és a makedón csapatokat? Vagy talán mi fogjuk saját fegyvereinkkel megvédeni az ostromlott városokat a római ellenségtől? (29)

[1] Vö. XXXI. 31. 4 és 16. 6–18. 9.

[2] Lásd XXVII. 31. 8, a hozzá fűzött jegyzettel.

[3] Philipposz nagybátyjával és elődjével, III. Antigonosz Dószónnal (ur. Kr. e. 229–221).

Csodásan megvédtük Dümait is az előző háborúban...[1] Eléggé intő példa számunkra a mások szerencsétlensége; ne törekedjünk arra, hogy mi szolgáljunk elriasztó például másoknak!

(30) Ne vessétek meg azt, amit kívánnotok kellene és teljes erővel törekednetek rá, csak mert a rómaiak önszántukból keresik barátságunkat. (31) Nyilván ittragadtak ezen az idegen földön, és a ti védőszárnyaitok alatt akarnak meghúzódni, félelmükben folyamodnak a ti szövetségetekért, hogy befuthassanak kikötőitekbe, és ti ellássátok őket élelemmel. (32) Hogyne! A tenger a hatalmukban van, a földet, amelyre ráteszik a lábukat, máris uralmuk alá vonják. Amit kérnek, akár el is vehetnék, de mivel meg akarnak kímélni benneteket, nem hagyják, hogy vesztetekbe rohanjatok. (33) Az a középút ugyanis, amelyet Kleomedón az előbb a legbiztosabb megoldásként javasolt nektek – hogy maradjatok veszteg, és ne vegyetek részt a háborúban –, nem középút, hanem nemlétező út. (34) Nem is szólva arról, hogy a római szövetséget vagy el kell fogadnotok, vagy el kell utasítanotok – ha soha senkit nem biztosítunk egyértelműen támogatásunkról, hanem a végeredményt várjuk, hogy magunk is ahhoz pártoljunk, akihez a szerencse, akkor mi másra számíthatunk, mint hogy a győztes zsákmányává válunk?

(35) Ha azt, amiért teljes szívetekből imádkoznotok kellett volna, önként ajánlják fel nektek, ne finnyáskodjatok! Nem lesz mindig módotok rá, hogy szabadon válasszatok két lehetőség között, mint ma. Egy alkalom ritkán jön el újra, és hamar tovaszáll. (36) Már rég szeretnétek megszabadulni Philipposztól, de nem mertek. Nagy hajóhadakkal és hadseregekkel jöttek a tengerentúlról azok, akik a szabadsággal akarnak megajándékozni benneteket úgy, hogy ez sem fáradságot, sem veszélyt nem jelent számotokra. (37) Ha nem fogadjátok el őket szövetségesnek, aligha vagytok észnél; viszont ha nem szövetségeseitek, akkor ellenségeitek lesznek."

22.

(1) A *sztratégosz* szavaira moraj támadt: egyesek tetszéssel fogadták a beszédet, mások hevesen ócsárolták a helyeslőket. (2) Hamarosan nemcsak egyes emberek, de egész népek között is szóváltás kezdődött. A szövetség tisztségviselői között – ezeket *damiurgosz*oknak hívják, és tízet választanak belőlük – semmivel sem volt kevésbé éles a vita, mint a tömegben. (3) Öten kijelentették, hogy a római szövetségről fognak előterjesztést tenni és erre fognak szavazni, öten viszont arra a törvényes szabályozásra hivatkoztak, amely a tisztségviselőknek megtilt minden

[1] Vö. XXXIII. 22. 10. A 207–206-os évek eseményeinél Livius nem tesz említést a város elfoglalásáról.

olyan javaslatot, a gyűlésnek pedig minden olyan határozatot, amely ellenkezik a Philipposszal kötött szövetséggel. Így ez a nap is civakodással telt el.

(4) Még egy nap volt hátra a szabályos gyűlésidőből, mert a törvény úgy rendelkezett, hogy a harmadik napon meg kell születnie a határozatnak. Addigra úgy fellángoltak a szenvedélyek, hogy kis híján apák emeltek kezet saját gyermekükre. (5) A pellénéi Peisziasz fia, Memnón a *damiurgosz*ok egyike volt, és ahhoz a csoporthoz tartozott, amely nem engedte a döntéstervezetet felolvasni és szavazásra bocsátani. (6) Peisziasz sokáig kérlelte fiát, hadd tegyék meg az akhájok, amit közös érdekük kíván, és ne sodorja végveszélybe makacsságával egész népét. (7) Miután kérése nem talált meghallgatásra, megesküdött, hogy saját kezével fogja őt megölni, és nem fiának, hanem ellenségnek fogja tekinteni. (8) Ezzel a fenyegetéssel rábírta, hogy másnap csatlakozzon a javaslat előterjesztőihez.

Ezek, most már többségben, előterjesztették a javaslatot, amelyet majdnem minden nép határozott helyesléssel fogadott, és nem csináltak titkot abból, hogyan fognak dönteni. (9) Dümai és Megalépolisz küldöttei azonban, valamint néhányan az argosziak közül még a határozat meghozatala előtt felálltak, és elhagyták a gyűlést. De ezt senki sem csodálta, nem is helytelenítette. (10) A megalépolisziakat ugyanis, akiket nagyapáik idejében a spártaiak űztek el lakhelyükről,[1] Antigonosz telepítette vissza hazájukba. Dümai lakóit, akiknek városát nemrég foglalta el és rabolta ki a római hadsereg, Philipposz váltatta ki mindenhonnan, ahová eladták őket rabszolgának, és nemcsak szabadságukat adta nekik vissza, de hazájukat is. (11) Az argosziak pedig nemcsak úgy tartják, hogy tőlük származnak a makedón királyok,[2] hanem legtöbbjüket még személyes vendégbarátság és bensőséges kapcsolat is kötötte Philipposzhoz. (12) Ezért távoztak el a gyűlésről, amelyen a római szövetség megszavazása felé hajlott a közvélemény, de elnézték nekik kivonulásukat, mivel a király nemrég nagy jótéteményekkel kötelezte le őket.

23.

(1) A többi akháj nép, amikor szavazásra került a sor,[3] azonnali határozattal jóváhagyta, hogy kössenek szövetséget Attalosszal és a rhodosziakkal; (2) a római szövetséget, mivel ez a népgyűlés jóváhagyása nélkül nem volt érvényes, akkorra halasztották, amikor követeket küldhetnek Rómába. (3) Úgy döntöttek, egy-

[1] A nagyapákra való hivatkozás túlzás: Megalépoliszt Kr. e. 223-ban rombolta le III. Kleomenész, Spárta királya.

[2] Lásd XXVII. 30. 9, a hozzá fűzött jegyzettel.

[3] A gyűlésen minden városállam szavazata egynek-egynek számított.

előre három követet küldenek Lucius Quinctiushoz, és az egész akháj sereggel Korinthoszhoz vonulnak, mert Quinctius Kenkhreai elfoglalása után már a várost ostromolta.

(4) Seregük a Szikúón felé nyíló kapu környékén ütött tábort. A rómaiak a városnak Kenkhreai felé eső részén, Attalosz pedig, miután seregével átvonult az Iszthmoszon, Lekhaion, a másik tengerre[1] néző kikötő felől folytatta az ostromot, először nem túl nagy erővel, mert remélték, hogy odabent széthúzás támad a polgárok és a király helyőrsége között. (5) De mivel ezek között teljes volt az egyetértés – a makedónok úgy oltalmazták a várost, mintha nekik is a hazájuk lenne, a korinthosziak pedig éppúgy elfogadták feltétlen vezérükként Androszthenészt, a helyőrség parancsnokát, mintha saját polgártársuk lenne, és ők választották volna meg –, (6) az ostromlók nem reménykedhettek másban, csak a rohamban, fegyvereikben és ostromműveikben.

Mivel nehéz volt megközelíteni a falakat, minden oldalról töltéseket húztak feléjük. (7) A faltörő kos azon az oldalon, ahol a rómaiak támadtak, a fal nagy részét bedöntötte. A makedónok odarohantak, hogy fegyverrel védjék meg a fedezetlenül maradt helyet, és elkeseredett küzdelem alakult ki köztük és a rómaiak között. (8) A makedón túlerő először könnyedén visszaszorította a rómaiakat. Amikor azonban ezek erősítést kaptak az akhájoktól és Attalosztól, kiegyenlítetté vált a küzdelem, és nem volt kétséges, hogy a makedónokat és a görögöket könnyen kiszorítják majd állásaikból.

(9) A városban igen sok itáliai szökevény tartózkodott, akik részben Hannibal seregéből[2] léptek Philipposz szolgálatába a római megtorlástól félve, részben pedig tengerészek voltak, akik mostanában szöktek meg a hajóhadtól, és abban a reményben álltak át, hogy katonai szolgálatukat ott jobban meg fogják becsülni. Ezeket az a tudat, hogy ha a rómaiak győznek, nekik végük, nem is vakmerőségre, hanem szinte veszett őrjöngésre tüzelte.

(10) Szikúónnal szemben van egy Héra Akraiának szentelt hegyfok, amely mélyen benyúlik a tengerbe, Korinthosztól mintegy hét mérföldnyi távolságra a tengeren át. (11) Ide vonult 1500 katonájával Boiótián át Philoklész, a király másik hadvezére. Korinthoszi *lemboszok* várták, készen arra, hogy felvegyék a csapatokat és átszállítsák Lekhaionba.

(12) Attalosz azt javasolta, hogy gyújtsák fel az ostromműveket, és azonnal hagyjanak fel az ostrommal, a római vezér viszont annál makacsabbul ragaszkodott a vállalkozás folytatásához. De végül látva, hogy minden kapu előtt királyi őrség áll, és ha ezek kitörnek, rohamukat nem egykönnyen lehet feltartani,

[1] A Korinthoszi-öbölre.

[2] Olyan itáliaiakról lehet szó, akik Hannibal oldalán részt vettek a zamai csatában.

engedett Attalosznak. (13) Miután vállalkozásuk így meghiúsult, az akhájokat elbocsátották, és elindultak, Attalosz Peiraieuszba, a rómaiak Korkürára.

24.

(1) Mialatt a hajóhad ezeket véghezvitte, a *consul*, aki Phókiszban, Elateia mellett ütött tábort, először tárgyalások útján, az elateiai vezetők révén próbálta célját elérni. (2) Amikor azonban ezektől azt a választ kapta, hogy nem tehetnek semmit, mert a király serege nagyobb létszámú és erősebb, mint a polgárság, akkor egyszerre minden oldalról megkezdte a támadást a város ellen ostromműveivel és fegyvereseivel. (3) Miután működésbe lépett a faltörő kos, két torony között teljes szélességében bedöntötte a falat, és iszonyú recsegés-ropogás közepette utat nyitott a városba. Egy római *cohors* azonnal be is hatolt az omlás következtében támadt nyíláson, (4) a védők pedig őrhelyüket otthagyva a város minden részéből arra a helyre rohantak, amelyet az ellenség betörése veszélybe sodort. (5) A rómaiak egyszerre gázoltak át a fal omladékán és támasztottak mindenfelől létrákat a még álló falakhoz. Mialatt a küzdelem az ellenség szemét és figyelmét egyetlen helyen tartotta lekötve, a fegyveresek a létrák segítségével több helyen elfoglalták a falat, és bejutottak a városba. (6) Az ellenség a csatazaj hallatán megrémült, otthagyta a zárt alakzatban védelmezett helyet, és teljes létszámban a fellegvárba menekült, ahová a fegyvertelenek tömege is követte.

(7) Így a *consul* hatalmába kerítette a várost. Miután kirabolta, követeket küldött a fellegvárba, akik a királyi seregnek megígérték, hogy életben maradhatnak, ha hajlandóak fegyvertelenül elvonulni, Elateia lakóinak pedig felkínálták a szabadságot, és miután erre a szavukat is adták nekik, néhány nap múlva a fellegvár is a *consul* birtokába jutott.[1]

25.

(1) Philoklész királyi hadvezér Akhaiába érkezésének hatására nemcsak Korinthosz szabadult fel az ostromzár alól. Az argosziak államát néhány vezető Philoklész kezére játszotta, előzőleg kipuhatolva a köznép hangulatát. (2) Az volt ugyanis a szokás, hogy a választógyűlés első napján a *sztratégosz*ok mintegy jó előjel gyanánt kimondták Zeusz, Apollón és Héraklész nevét; később törvényt hoztak, hogy rajtuk kívül Philipposz királyt is meg kell említeni. (3) Amikor a rómaiakkal való szövetségkötés után a kikiáltó kihagyta Philipposz

[1] Egy Sztümphaloszból előkerült felirat (SEG X. 1107) tanúsága szerint a győzelem utáni események a valóságban egy kicsit másként festettek: Elateia lakosságát a város eleste után elűzték hazájukból, és Sztümphaloszban találtak menedéket, amíg 191-ben M'. Acilius Glabrio haza nem telepítette őket, és helyre nem állította a *polisz*közösséget.

nevét, (4) a tömeg először felzúdult, majd többen hangosan kiáltozva kiegészítették a felsorolást Philipposz nevével, és követelték, hogy a király kapja meg az őt törvényesen megillető tiszteletet,[1] míg végül nagy tetszésnyilvánítás közepette az ő nevét is felolvasták. (5) A vezetők a tömeg rokonszenvének megnyilatkozásán felbátorodva behívták Philoklészt, aki éjjel elfoglalta a város fölé magasodó egyik dombot, amelyen a Larisza nevű fellegvár állt. Ide őrséget telepített, majd napkeltekor támadásra kész csapataival a vár alatt fekvő *agora* ellen vonult, ahol harcra kész csatasor jött vele szembe. (6) Ez egy nemrég odahelyezett akháj helyőrség volt, mintegy 500 válogatott ifjú az összes városból, élükön a dümaibeli Aineszidémosszal.

(7) A király hadvezére egy szószóló útján felszólította őket, hogy hagyják el a várost, hiszen még ahhoz is kevesen vannak, hogy a makedónok pártján álló lakosokkal szembeszálljanak, hát még ha a makedónok is csatlakoznak hozzájuk, akiket Korinthosznál még a rómaiak sem tudtak feltartóztatni. Szavai kezdetben nem hatottak sem az akháj vezérre, sem katonáira. (8) Kicsit később észrevették, hogy a másik oldalról nagy csapatban közelednek a felfegyverzett argosziak is, és belátták, hogy sorsuk meg van pecsételve, de szemmel láthatólag még így is képesek lettek volna vállalni minden veszélyt, ha vezérük elszántabb. (9) Aineszidémosz azonban nem akarta, hogy a várossal együtt az akhájok színe-virága is odavesszen, ezért megegyezett Philoklésszel, hogy emberei szabadon elvonulhatnak, ő maga pedig néhány *cliens*ével együtt ott maradt eddigi helyén teljes fegyverzetben. (10) Amikor Philoklész odaküldött valakit, hogy megkérdezze, mit jelentsen ez, ő meg sem mozdult, küzdőállásban és pajzsát maga elé tartva azt felelte, hogy fegyverrel a kezében fog elesni a rábízott város védelmében. Ekkor a thrákok vezérük parancsára mindegyiküket agyondárdázták. (11) Így az akhájok és rómaiak szövetségkötése után a két legtekintélyesebb város, Argosz és Korinthosz mégiscsak a király kezén maradt.

(12) Ezeket a hadműveleteket hajtották végre a rómaiak ezen a nyáron Hellaszban szárazon és vízen.

26.

(1) Galliában Sextus Aelius *consul* úgyszólván semmi emlékezetes tettet nem hajtott végre. (2) Provinciájában két hadsereg is állomásozott: Lucius Cornelius *proconsul* egykori seregét már el kellett volna bocsátania, de ő visszatartotta a szolgálatban, Gaius Helvius *praetor*t állítva az élére; a másikat pedig ő hozta

[1] Argosz városa törvényerejű határozatban döntött úgy, hogy Philipposzt ebben a megtiszteltetésben részesíti, és a mostani politikai gesztus ennek a törvénynek a megszegését jelentette.

magával provinciájába. (3) Ennek ellenére szinte az egész évet azzal töltötte, hogy Cremona és Placentia lakóit visszakényszerítse *coloniá*jukba, ahonnan a háborús események miatt elszéledtek.

(4) Míg Galliában ebben az évben váratlan nyugalom uralkodott, a Város közelében kis híján rabszolgafelkelés tört ki. (5) A karthágói túszokat Setiában őrizték. Minthogy előkelő szülők sarjai voltak, nagy rabszolgasereg vette őket körül. (6) Ezeknek a száma még nagyobb lett, amikor közvetlenül az afrikai háború befejezése után maguk a setiabeliek is jó néhány, ebből a népből származó hadifogoly rabszolgát vásároltak. (7) … miután összeesküdtek,[1] küldötteket menesztettek maguk közül, hogy fellázítsák a rabszolgákat először Setia környékén, majd Norba és Circeii vidékén. Az volt a szándékuk, hogy amikor már mindent eléggé előkészítettek, a közeli napokban Setiában rendezendő játékokon megtámadják a látványosságban elmerült népet, (8) és miután Setiát a nagy vérontás és hirtelen felfordulás közepette hatalmukba kerítették, Norbát és Circeiit is elfoglalja … a rabszolgasereg.

Ez a szörnyű terv azonban feljelentés útján Rómában Lucius Cornelius Lentulus városi *praetor* tudomására jutott.[2] (9) Hajnal előtt két rabszolga jelent meg nála, és sorban elmondtak neki mindent, hogy mi történt eddig, és ezután mire készülnek. (10) A *praetor* ezeket házában tartotta őrizetben, majd összehívta a *senatus*t, és itt ismertette a feljelentők vallomását. A *senatus* utasította őt, hogy utazzon oda, göngyölítse fel és fojtsa el az összeesküvést. (11) Öt megbízott kíséretében útra is kelt, és akivel csak találkozott a vidéken, azt mind kényszerítette, hogy esküdjön fel, ragadjon fegyvert és kövesse őt. (12) Miután ezzel a rendkívüli sorozással mintegy 2000 embert szólított fegyverbe, de senkinek nem árulta el útjuk célját, megérkezett Setiába. (13) Itt egykettőre elfogatta az összeesküvés vezetőit. A rabszolgák elmenekültek a városból, ő pedig embereket küldött utánuk szerte a vidékre, hogy felkutassák őket. … (14) Nagy segítséget nyújtott neki a két feljelentő rabszolga és egy szabad polgár. Ez utóbbi 100 000 súlyos bronzpénzt,[3] a rabszolgák fejenként 25 000 bronzpénzt[4] és a felszabadulást kapták jutalmul a *senatus*tól, tulajdonosuknak pedig az államkincstárból utalták ki ellenértéküket.

[1] A szöveg helyenként hiányos.

[2] A szövegben tévesen áll a Lentulus név Merula helyett (vö. XXXII. 8. 5).

[3] Ez a pénzösszeg garantálta az első vagyoni osztályba való bekerülést. A „súlyos bronzpénz" terminus használata valószínűleg pontatlanság Livius részéről: nem lett volna praktikus, ha a jutalmazott régi *as*ban kapja meg a pénzt az akkoriban használatos *as sextantarius* helyett.

[4] Ez az összeg a negyedik vagyoni osztályba való bekerüléshez volt elég.

(15) Nem sokkal később jelentés érkezett, hogy a rabszolga-összeesküvés utolsó túlélői hatalmukba akarják keríteni Praenestét. (16) Lucius Cornelius *praetor* odautazott, és kivégeztetett mintegy 500 embert, akik a bűncselekmény részesei voltak. Rómában a polgárok attól féltek, hogy mindezek mögött a pun túszok és hadifoglyok állnak. (17) Ezért Rómában éjjeli őrségek vigyáztak az utcákon, amelyeket az alacsonyabb rangú tisztségviselőknek kellett végigellenőrizniük; a börtönökre felügyelő *triumvir*eket[1] utasították, hogy szigorúbban őriztessék a Kőbányában lévő börtönt;[2] (18) a *praetor* pedig körlevelet küldött az egész latinsághoz, hogy a túszokat tartsák házi őrizetben, és ne engedjék ki őket az utcára, a foglyok lábára pedig legalább tíz font súlyú béklyót kell verni, és sehol máshol nem lehet őrizni őket, csak állami börtönben.

27.

(1) Ebben az évben Attalosz király követei 246 font súlyú aranykoszorút helyeztek el a Capitoliumon, és köszönetet mondtak a *senatus*nak, hogy Antiokhosz a római követek felszólítására kivonta seregét Attalosz területeiről.

(2) Ugyanezen a nyáron 200 lovas, 10 elefánt és 200 000 *modius* búza érkezett a Hellaszban tartózkodó sereghez Massinissa királytól. Szicíliából és Szardíniáról szintén nagy élelmiszer-szállítmányok és ruhák érkeztek a sereg számára. (3) Sicilia provinciát Marcus Marcellus kormányozta, Sardiniát pedig Marcus Porcius Cato, ez a gáncstalan és feddhetetlen ember, aki azonban túlságosan keményen lépett fel az uzsora ellen. (4) Elűzte a szigetről az uzsorásokat, és megnyirbálta vagy eltörölte a hozzájárulást, amelyet a szövetségesek szoktak fizetni a *praetor*ok ellátására.

(5) Sextus Aelius *consul* Galliából a választások megtartására visszautazott Rómába, ahol Gaius Cornelius Cethegust és Quintus Minucius Rufust választották meg *consul*nak. (6) Két nappal később tartották meg a *praetor*választást. Ebben az évben történt meg először, hogy hat *praetor*t választottak, mivel egyre nőtt a provinciák száma, és egyre messzebb terjedtek a birodalom határai. (7) *Praetor*rá választották Lucius Manlius Vulsót, Gaius Sempronius Tuditanust, Marcus Sergius Silust, Marcus Helviust, Marcus Minucius Rufust, Lucius Atiliust – ezek közül Sempronius és Helvius éppen plebejus *aedilis*ek voltak. (8) A *curulis aedilis*i tisztséget Quintus Minucius Thermus és Tiberius Sempronius Longus viselte. A Római Játékokat ebben az évben négyszer ismételték meg.

[1] A börtönök szintén a közbiztonságra felügyelő *triumvir*ek *(triumviri capitales)* fennhatósága alá tartoztak.

[2] Lásd a XXVI. 27. 3 jegyzetét.

28.

(1) Gaius Cornelius és Quintus Minucius *consul*ok évében [197] mindenekelőtt a *consul*ok és *praetor*ok provinciáiról tárgyaltak. (2) Először a *praetor*i provinciák ügyében határoztak, mert itt egyszerű sorshúzással lehetett dönteni.[1] A városbeliek jogvitáinak intézése Sergiusnak, az idegenek jogvitái Minuciusnak jutottak. Sardiniát Atilius, Siciliát Manlius, Hispania Citeriort Sempronius, Ulteriort Helvius kapta meg.[2] (3) Amikor a *consul*ok sorsolni készültek, hogy kié legyen Itália és kié Makedónia, Lucius Oppius és Quintus Fulvius nép*tribunus*ok közbeléptek, mondván: Makedónia távoli hadszíntér, (4) és mind a mai napig a háború legnagyobb akadálya az volt, hogy mire az előző évi *consul* megkezdte működését, és végre belefogott a hadviselésbe, már vissza is hívták. (5) Már a negyedik év telik el azóta – mondták – , hogy megszavazták a makedón háborút. Sulpicius az év nagyobbik részét azzal töltötte, hogy kereste a királyt és hadseregét, Villiust pedig éppen akkor hívták vissza dolgavégezetlenül, amikor érintkezésbe került az ellenséggel. (6) Quinctius, noha a vallási ügyek miatt az év nagy részében Rómában kellett maradnia, mégis úgy folytatta a háborút, hogy ha korábban érkezik meg a hadszíntérre, vagy ha a tél később köszönt be, akár be is fejezhette volna. (7) Most pedig, bár jóformán csak azért utazott oda, hogy téli táborba vonuljon, a hírek szerint úgy szervezi a hadi előkészületeket, hogy ha utódja ebben nem akadályozza meg, a következő nyáron be fogja fejezni a háborút.

(8) Ezzel az érveléssel elérték, hogy a *consul*ok kijelentették: ők alkalmazkodnak a *senatus* döntéséhez, ha a nép*tribunus*ok is így tesznek. Miután mindkét fél átengedte a *senatus*nak a szabad döntés jogát, az atyák úgy határoztak, hogy mindkét *consul* működési területe Itália legyen, (9) Titus Quinctius fővezéri megbízatását pedig meghosszabbították mindaddig, amíg *senatus*i határozattal kijelölt utódja meg nem érkezik. A *consul*oknak két-két légiót szavaztak meg, és nekik kellett felvenniük a harcot az Alpokon innen lakó gallok ellen, akik elpártoltak a római néptől. (10) Quinctiusnak Makedóniába kiegészítésül 6000 gyalogost, 300 lovast és 3000 tengerészt szavaztak meg. (11) Úgy döntöttek, Lucius Quinctius Flamininus maradjon meg eddigi hajóhada élén. A *praetor*ok a két Hispániában fejenként 8000 szövetséges és latin gyalogost és 400 lovast kaptak azzal, hogy bocsássák el Hispánia mindkét feléből a régóta szolgáló

[1] Valójában nem ez volt az igazi ok, hiszen a *consul*i provinciákat éppúgy kisorsolták, hanem az, hogy a *praetor*i provinciákat már előre pontosan ki lehetett jelölni, a *consul*okéit viszont nem, ahogy a későbbi vita bizonyítja.

[2] Hispánia két felét eddig fővezéri hatáskörrel felruházott magánemberek irányították.

katonákat. Arra is utasították őket, hogy jelöljék ki a pontos határt a túlsó és az innenső provincia között.[1] (12) Makedóniába küldték *legatus*ként még Publius Sulpiciust és Publius Villiust is, akik *consul*ként már jártak ezen a hadszíntéren.

29.

(1) A *senatus* úgy döntött, hogy mielőtt a *consul*ok és *praetor*ok elindulnak működési területükre, el kell hárítaniuk a csodajeleket. Villámcsapás érte ugyanis Rómában Vulcanus és Summanus szentélyét,[2] Fregenaeban pedig a városfalat és az egyik kaput; (2) Frusinóban éjszaka nappali világosság támadt; Aefulában egy bárány két fejjel és öt lábbal jött a világra; Formiaeban két farkas tört be a városba, és több járókelőt széttépett; Rómában pedig egy farkas nemcsak a Városba, hanem egyenesen a Capitoliumig merészkedett.

(3) Gaius Atinius nép*tribunus* javaslatot terjesztett elő, hogy alapítsanak a tengerparton öt *coloniá*t: egyet-egyet a Volturnus és a Liternus folyók torkolatánál,[3] egyet Puteoliban, egyet Castrum Salerni mellett, (4) végül pedig egyet Buxentumban.[4] Mindegyik *coloniá*ba 300 családot akartak küldeni. A *coloniá*k megalapítására háromtagú bizottságot választottak, amelynek megbízatása három évre szólt. Ennek tagjai Marcus Servilius Geminus, Quintus Minucius Thermus és Tiberius Sempronius Longus lettek.

(5) A *consul*ok, miután végeztek a sorozással és egyéb, istenekkel és emberekkel szembeni kötelezettségeikkel, mindketten elindultak Galliába. Cornelius egyenesen az insuberek felé vette útját, akik akkoriban a cenomanusokkal egyesülve fegyverben álltak, (6) Quintus Minucius pedig Itália bal szélére, a Tirrén-tenger felé vonult, Genuába vezette seregét, és a ligurok elleni támadással kezdte meg a háborút. (7) Két ligur város, Clastidium[5] és Litubium, valamint két ligur népcsoport, a celeiabeliek és a cerdiciumiak megadták magukat. Már a Pón innen fekvő egész területet meghódította, a gall boiusokat és a ligur ilvasokat kivéve; (8) a források szerint itt 15 város és 20 000 ember adta meg magát. Ezután légióival benyomult a boiusok területére.

[1] Hivatalosan ekkor osztották két részre Hispania provinciát (*Hispania Citerior* és *Hispania Ulterior*), és erre a későbbi helyzetre gondolt Livius, mikor már előzőleg is Hispánia két részéről beszélt (XXIV. 41. 2; XXVIII. 4. 3).

[2] Vulcanus szentélye a Campus Martiuson állt, Summanusé pedig a Circus Maximusnál.

[3] A két *colonia* neve Volturnum és Liternum lett. Liternum romjai a Lago di Patria partján találhatók.

[4] A *colonia* a 471-ben alapított görög Pixusz város helyén alakult.

[5] Clastidium az anar – más néven anamar vagy maricus – törzs fővárosa volt, amelynek kelta vagy ligur eredetéről megoszlanak a vélemények.

30.

(1) A boiusok hadserege nem sokkal előbb kelt át a Pón és egyesült az insuberekkel és cenomanusokkal, (2) hogy seregeiket egy ponton összevonva ők is megnöveljék erejüket, mivel úgy hallották, hogy a *consul*ok is légióikat egyesítve szállnak hadba ellenük. (3) De amikor megérkezett a hír, hogy az egyik *consul* a boiusok földjeit gyújtogatja, azonnal kitört közöttük a viszály. A boiusok azt követelték, hogy mindannyian siessenek a szorongatottak segítségére, az insuberek viszont kijelentették, hogy nem hagyják védtelenül saját területüket. (4) Így megosztották haderejüket: a boiusok elvonultak, hogy megvédjék földjüket, az insuberek pedig a cenomanusokkal együtt a Mincius partja fölött ütöttek tábort. (5) Cornelius *consul* ugyancsak a folyó mellett állította fel táborát, tőlük két mérfölddel lejjebb.

(6) Innen embereket küldött a cenomanusok falvaiba és Brixiába, a nép fővárosába, és miután biztos értesülést szerzett arról, hogy a fiatalok az öregek jóváhagyása nélkül ragadtak fegyvert, és a cenomanusok nem állami határozat alapján csatlakoztak az insuberek lázadásához, (7) magához hívatta a cenomanusok vezetőit, és megpróbálta őket rábírni, hogy hagyják ott az insubereket, szedjék fel a jelvényeiket és térjenek haza, vagy pedig álljanak át a rómaiakhoz. (8) Ezt ugyan nem sikerült elérnie, de arra a szavukat adták neki, hogy harc közben vagy tétlenek maradnak, vagy ha alkalom adódik rá, a rómaiakat támogatják majd.

(9) Az insuberek nem tudtak erről az egyezségről, de így is motoszkált bennük a gyanú, hogy szövetségeseik hűsége ingatag. Ezért amikor csatára sorakoztak, egyik szárnyat sem merték kijelölni számukra, hátha rosszhiszeműleg meghátrálnak, és ezzel az egész csata sorsát eldöntik; inkább a hadijelvények mögött, a tartalékban helyezték el őket.

(10) A *consul* az ütközet kezdetén szentélyt ajánlott fel a Megmentő Iunónak, ha ezen a napon szétverik és megfutamítják az ellenséget.[1] Katonái felkiáltottak, hogy be fogják teljesíteni a *consul* imáját, majd az ellenségre rontottak. Az insubereket már az első összecsapás megtörte. (11) Egyes történetírók azt állítják, hogy a csata hevében hirtelen még a cenomanusok is hátba támadták őket, és a két oldalról érkező támadás hatására kitört köztük a zűrzavar; 35 000 ellenséges katona került két tűz közé és esett el, 5200-at élve fogtak el, (12) köztük a pun hadvezért, Hamilkart, a háború okozóját is,[2] továbbá 130 hadijelvényt és több

[1] A szentély felavatásáról lásd XXXIV. 53. 3.

[2] Livius korábbi, másik hagyományra támaszkodó elbeszélése szerint (XXXI. 21.) Hamilkar már 200-ban elesett.

mint ...[1] kocsit zsákmányoltak. (13) Megadta magát a rómaiaknak több gall város is, amelyek csatlakoztak az insuberek lázadásához.

31.

(1) Minucius *consul* kezdetben széltében-hosszában végigfosztogatta a boiusok területét. Később, amikor ezek otthagyták az insubereket, és hazavonultak vagyonuk védelmére, táborában maradt, mivel úgy vélte, nyílt csatában kell megütköznie az ellenséggel. (2) A boiusok sem vonakodtak volna az ütközettől, ha elszántságukat meg nem töri az insuberek vereségének híre. Így azonban otthagyták vezérüket és táborukat, és elszéledtek a falvaikba, hogy ki-ki megvédelmezze saját vagyonát. Emiatt az ellenségnek is felül kellett vizsgálnia hadviselési módszerét. (3) Fel kellett adnia a reményt, hogy egyetlen ütközettel eldöntheti a háborút; ehelyett ismét elkezdte a földeket pusztítani, házakat felégetni, falvakat elfoglalni. (4) Ezekben a napokban gyújtották fel Clastidiumot is. Ezután a *consul* az ilvas ligurok ellen vezette légióit, mert egyedül ők nem voltak hajlandóak meghódolni. (5) De ez a nép is megadta magát, amikor meghallotta, hogy az insubereket nyílt csatában legyőzték, a boiusok pedig annyira megrémültek, hogy nem is mertek a csatatéren szerencsét próbálni. (6) Egyszerre érkezett meg Rómába a két *consul* levele, amelyekben bejelentették Galliában elért sikereiket. A leveleket Marcus Sergius városi *praetor* felolvasta a *senatus*ban, majd később az atyák megbízásából a nép előtt is, és négynapos hálaadó ünnepet rendeltek el.

32.

(1) Már télre járt az idő,[2] és Titus Quinctius Elateia elfoglalása után seregét Phókiszban és Lokriszban osztotta el téli szállásra. Ekkor Opuszban belviszály tört ki. (2) Az egyik párt az aitólokat hívta segítségül, mivel ezek voltak közelebb, a másik a rómaiakat. (3) Az aitólok érkeztek meg elsőnek, de a vagyonosabb párt bezáratta előttük a kapukat, futárt küldött a római vezérhez, és annak érkezéséig birtokában tartotta a várost. (4) A fellegvár a királyi helyőrség kezén volt, amelyet az opusziak fenyegetései éppoly kevéssé tudtak rávenni az elvonulásra, mint a római fővezér erélyes felszólítása. (5) Csak azért nem vették őket azonnal ostrom alá, mert a királytól hírnökpálcás küldött érkezett, aki helyet és időpontot kért a tárgyalásra.

(6) Nehezen engedtek a király kérésének – nem mintha Quinctius nem akarta volna, hogy részben fegyverrel, részben tárgyalás útján, de ő fejezze be a

[1] A kéziratok ezen a helyen hiányosak.

[2] A következőkben elbeszélt események még a megelőző télen (198/197) történtek.

háborút. (7) Még nem tudta ugyanis, hogy az egyik új *consul*t küldik-e a helyére, vagy pedig meghosszabbítják fővezéri megbízatását, aminek érdekében barátainak és rokonainak minden befolyását latba vetette. (8) Mindenesetre úgy gondolta, a tárgyalás alkalmat ad arra, hogy kedve szerint befolyásolja a helyzetet, ha maradhat, a háború, ha távoznia kell, a békekötés irányába.

(9) A tengerparton választottak ki egy helyet Nikaia mellett, a Maliszi-öbölben. A király Démétriaszból érkezett ide öt *lembos*szal és egy döfőorros hadihajóval;[1] (10) kíséretét makedón vezetők és Kükliadasz, a tekintélyes akháj száműzött alkotta. (11) A római fővezér oldalán megjelent Amünandrosz király, valamint Dionüszodórosz, Attalosz küldötte, Akeszimbrotosz, a rhodoszi hajóhad parancsnoka, Phaineasz, az aitólok egyik elöljárója[2] és két akháj, Arisztainosz és Xenophón.

(12) A római vezér az ő kíséretükben lement egészen a part széléig, a király pedig kiállt lehorgonyzott hajója orrába. (13) Quinctius így szólt hozzá: „Ha kijönnél a partra, a közelből kényelmesebben beszélgethetnénk." A király kijelentette, hogy szó sem lehet róla. Quinctius megkérdezte: „De hát kitől félsz?" (14) Mire amaz királyi gőggel így felelt: „Én nem félek senkitől, kivéve a halhatatlan isteneket; de nem mindenkiben bízom, akit körülötted látok, legkevésbé az aitólokban."

(15) „Ha hiányzik a bizalom – felelte a római –, mindenki, aki tárgyalás céljából találkozik az ellenséggel, egyaránt veszélyben forog."

(16) „Igen ám, Titus Quinctius – szólt a király –, de ha valamelyikünk csapdát állít a másiknak, Phaineasz nem lesz akkora díja az árulásnak, mint Philipposz; hiszen az aitólok könnyebben találnak maguknak új *sztratégosz*t, mint a makedónok új királyt az én helyembe."

33.

(1) Ezután csend támadt, mivel a római úgy vélte, annak illik először megszólalnia, aki a tárgyalást kérte, a király pedig úgy gondolta, annak kell elsőként beszélnie, aki a békefeltételeket megszabja, nem pedig annak, aki elfogadja azokat. (2) Végül a római így szólt: Az ő mondanivalója nagyon egyszerű. Csak azokat a feltételeket sorolja fel, amelyeknek a teljesítése nélkül szó sem lehet a békéről. (3) A királynak ki kell vonnia helyőrségét az összes görög városból, vissza kell szolgáltatnia a hadifoglyokat és katonaszökevényeket a római nép szövetségeseinek, vissza kell adnia a rómaiaknak Illíriában azokat a helyeket,

[1] Polübiosz (XVIII. 1. 1) szerint Philipposz vezérhajója egy *prisztisz* volt.
[2] Phaineasz a 198/197. év aitól *sztratégosz*a volt.

amelyeket az Épeiroszban megkötött béke után[1] foglalt el, (4) vissza kell adnia Ptolemaiosznak, Egyiptom királyának azokat a városokat, amelyeket Ptolemaiosz Philopatór halála után kerített hatalmába. Ezek az ő és a római nép feltételei; de úgy helyénvaló, hogy meghallgassák a szövetségesek követeléseit is.

(5) Attalosz király küldötte azt követelte, hogy Philipposz adja vissza a Khiosz melletti tengeri ütközetben[2] elfogott hajókat és foglyokat, és tökéletesen állíttassa helyre a Niképhoriont[3] és Aphrodité szentélyét, amelyeket kirabolt és elpusztított.[4] (6) A rhodosziak vissza akarták kapni a szigetükkel szemben a szárazföldön fekvő Peraia területét, amely ősidők óta az ő uralmuk alatt volt; követelték továbbá, hogy a király vonja ki helyőrségét Iaszoszból, Bargüliából, Eurómosz városából, (7) valamint a Hellészpontosznál Szésztoszból és Abüdoszból; adja vissza a büzantioniaknak Perinthoszt hajdani jogállásában, és adjon szabadságot Kis-Ázsia minden kereskedelmi telepének és kikötővárosának. (8) Az akhájok Korinthoszt és Argoszt követelték vissza. Phaineasz, az aitólok vezetője nagyjából ugyanazokat a követeléseket hangoztatta, mint a rómaiak: Philipposz ürítse ki Hellaszt, és adja vissza az aitóloknak azokat a városokat, amelyek valaha az ő uralmuk és fennhatóságuk alatt voltak. (9) Ezután Alexandrosz, az egyik aitól főember vette át a szót, aki népe mércéjével mérve ékesen szónokolt:

(10) Sokáig visszafogta magát a felszólalástól – mondta –, nem mintha azt hinné, hogy ezen a tárgyaláson bármi is elintéződhet, hanem mert egyik szövetséges beszédét sem akarta félbeszakítani: Philipposz sem a békéről nem őszintén tárgyal, sem a háborút nem viselte soha igazi férfihoz méltón. (11) A tárgyalásokon arra törekszik, hogy becsapja és tőrbe csalja ellenfelét, a háborúban meg nem hajlandó a nyílt mezőn megütközni és szabályos csatát vívni, hanem mindig elmenekül, miközben felgyújtja és kirabolja a városokat, és legyőzött létére tönkreteszi a győztes jutalmát. (12) Bezzeg nem így viselkedtek a hajdani makedón királyok! Ők még csatákat vívtak, és kímélték a városokat, amennyire tudták, hogy minél virágzóbb birodalom fölött uralkodjanak. (13) Hisz micsoda eszeveszett ötlet megsemmisíteni azt, aminek birtoklásáért a harc folyik, és nem hagyni meg magunknak semmit, csak a háborút? (14) Philipposz

[1] A Kr. e. 205-ben megkötött phoinikéi békéről van szó (XXIX. 12. 8–16).

[2] Kr. e. 201-ben (lásd a XXXI. 14. 4 jegyzetét).

[3] A Niképhorion Pergamon városának egyik büszkesége volt: egy szent liget a város falain kívül, amely Athéna Niképhorosz szentélyén kívül még több isten kultuszának adott otthont. A szentélykomplexumot Attalosz építtette a 220-as években.

[4] Ezt a pusztítást szintén 201-ben végezte Philipposz, amikor a ladéi ütközet után megtámadta Pergamont.

tavaly Thesszáliában szövetségeseinek több városát pusztította el, mint mindazok együttvéve, akik valaha is Thesszália ellenségei voltak. (15) Tőlük, aitóloktól is több városukat vette el, amíg szövetségesük volt, mint akkor, amikor szemben állt velük. Ő foglalta el Lüszimakheiát, miután elűzte belőle az aitól *sztratégosz*t és védősereget, (16) a szintén az ő birtokukban lévő Kioszt földig rombolta és eltörölte a föld színéről, és hasonló csalárdsággal kerítette hatalmába a phthiótiszi Thébait, Ekhinoszt, Lariszát és Pharszaloszt.

34.

(1) Philipposzt felingerelték Alexandrosz szavai, ezért közelebb jött hajójával a parthoz, hogy beszédét jobban hallják. (2) Alighogy beszélni kezdett, főképpen az aitólok ellen, Phaineasz erélyesen félbeszakította, mondván, a dolgot nem a szavak döntik el: a háborúban vagy győzni kell, vagy engedelmeskedni a derekabbnak.

(3) „Ezt a vak is láthatja" – válaszolta Philipposz gúnyos célzással Phaineasz látásának gyengeségére. Szellemeskedőbb természetű volt, mint egy királyhoz illett volna, és gyakran még komoly helyzetekben sem bírta ki, hogy ne tréfáljon. (4) Ezután azon kezdett méltatlankodni, hogy épp az aitólok írják elő neki, hogy távozzon Hellaszból – mintha ők volnának a rómaiak –, akik még azt sem tudják megmondani, meddig terjednek Hellasz határai: hiszen Aitólia területének jelentős részét az agraioszok, apodótoszok és amphilokhiaiak foglalják el, az pedig nem Hellasz. (5) „Talán joggal emelnek panaszt ellenem, hogy nem tartottam távol magam szövetségeseiktől – holott náluk ősidők óta szinte törvénynek számít az a szokás, hogy ifjaik hadba szállhatnak saját szövetségeseik ellen, épp csak állami jóváhagyást nem adnak hozzá, így aztán nem ritkaság, hogy ellenséges csatasorok segédcsapataiként aitólok aitólokkal néznek farkasszemet? (6) Ezenkívül Kioszt nem én foglaltam el, csak segítséget nyújtottam a várost ostromló Prusziasznak, szövetségesemnek és barátomnak.[1] Lüszimakheiát pedig én mentettem meg a thrákoktól, de mivel ez a háború elterelte a figyelmemet a város védelméről, most mégis a thrákok kezén van. (7) Ennyit az aitólokról.

Viszont Attalosznak és a rhodosziaknak jog szerint semmivel sem tartozom, hiszen nem én, hanem ők kezdték a háborút. (8) De a rómaiak iránti tiszteletből visszaadom a rhodosziaknak Peraiát, Attalosznak pedig hadihajóit és a hadifoglyokat, akiket még fel lehet kutatni. (9) Ami a Niképhorion és az Aphroditészentély helyreállítását illeti, mi egyebet felelhetnék erre a követelésre, mint azt,

[1] I. Prusziasz, Bithünia királya (ur. Kr. e. 228–182) a lerombolt Kiosz helyén építette fel Pruszát, saját magáról elnevezett fővárosát.

ami egy letarolt liget vagy erdő helyreállításának egyetlen lehetősége? (10) Vállalom az ültetés gondját és költségét, ha már két királynak mindenképpen ilyen követelésekről kell tárgyalnia."

(11) Beszéde végén az akhájokat vette célba. Elsorolta, hogy először Antigonosz, később pedig ő maga mekkora szolgálatokat tett ennek a népnek, felolvastatta határozataikat, amelyekben őt minden, istennek és embernek kijáró megtiszteltetéssel elhalmozták,[1] (12) és szemükre vetette legutóbb hozott határozatukat arról, hogy elpártolnak tőle. Keserű szavakkal illette őket hűtlenségükért, de kijelentette, hogy Argoszt azért visszaadja nekik. (13) Ami Korinthoszt illeti – mondta –, arról a római fővezérrel fog tanácskozni, és egyúttal meg is kérdezi majd tőle: annyit vár-e el tőle, hogy csak azokból a városokból vonuljon ki, amelyeket maga foglalt el és a hadijog alapján tart birtokában, vagy pedig azokból is, amelyeket őseitől örökölt?

35.

(1) Az akhájok és aitólok éppen válaszolni akartak minderre, de a nap már majdnem lenyugodott, így a tárgyalás folytatását másnapra halasztották. Philipposz visszatért a horgonyzóhelyre, ahonnan érkezett, a rómaiak és szövetségeseik pedig a táborukba. (2) Másnap Quinctius a kitűzött időpontban megjelent Nikaia alatt – ebben a helyben egyeztek meg –, Philipposznak azonban nem volt se híre, se hamva, órákon át még hírnököt sem küldött. Már senki sem hitte, hogy megérkezik, amikor egyszerre feltűntek a hajói. (3) Ő maga azt bizonygatta, hogy mivel olyan súlyos és méltánytalan követeléseket támasztottak vele szemben, nem tudva, mitévő legyen, az egész napot töprengéssel töltötte; (4) de mindenki más meg volt győződve arról, hogy szándékosan húzta el az időt, hogy az akhájoknak és az aitóloknak ne legyen idejük a válaszadásra. (5) Ezt a véleményt maga is megerősítette azzal, hogy azt kérte, hadd tárgyaljon négyszemközt a római fővezérrel, a többiek pedig hagyják őket magukra, hogy ne fecséreljék szóváltással az időt, és a dolog végére juthassanak.

(6) Kérését először visszautasították, nehogy úgy tűnjön, mintha a szövetségeseket kirekesztenék a tárgyalásról; (7) de később, mivel kitartott óhaja mellett, mindnyájuk jóváhagyásával teljesítették azt. A római fővezér Appius Claudius katonai *tribunus* kíséretében kiment a part szélére, mindenki mást eltávolított onnan, és előző napi kísérete két tagjával együtt a király is kilépett a szárazföldre. (8) Itt jó ideig folyt a zártkörű tárgyalás. Nem tudjuk biztosan, hogy Philipposz

[1] Vö. XXXII. 25. 2.

milyen eredményekről értesítette kíséretét. (9) Quinctius a következőket közölte a szövetségesekkel: Philipposz átengedi a rómaiaknak az egész illír tengerpartot, visszaküldi a szökevényeket és az esetleg nála lévő foglyokat. (10) Visszaadja Attalosz hajóit és a rajtuk elfogott hajósokat, a rhodosziaknak pedig Peraia területét, de nem vonul ki Iaszoszból és Bargüliából. (11) Az aitóloknak visszaadja Pharszaloszt és Lariszát, de Thébait nem. Az akhájoknak nemcsak Argoszt engedi át, de Korinthoszt is.

(12) Senkinek nem volt teljesen ínyére a döntés, hogy honnan fog kivonulni a király és honnan nem, (13) mert – mondogatták – mindez nagyobb veszteséget jelent, mint nyereséget, és mindig lesz ok a viszálykodásra, amíg a király ki nem vonja helyőrségeit egész Hellaszból.

36.

(1) Ilyesmiket kiáltozott egymást túlharsogva a gyűlés minden tagja, és hangjuk még a távolabb álló Philipposzhoz is eljutott. (2) Ezért arra kérte Quinctiust, hogy az egész ügyet halassza másnapra; ő bízik benne, hogy vagy ő győzi meg amazokat, vagy hagyja magát meggyőzni. (3) A tárgyalás helyéül a Thronion melletti tengerpartot jelölték ki, ahol időben meg is jelentek. Itt Philipposz először is arra kérte Quinctiust és minden jelenlévőt, hogy ne húzzák keresztül a béke reményét, (4) végül pedig időt kért, hogy követeket küldhessen Rómába a *senatus*hoz: vagy ezekkel a feltételekkel fogja kieszközölni a békét, vagy pedig elfogadja a *senatus* feltételeit, bármilyenek legyenek is.

(5) A többieknek nem nagyon tetszett ez a javaslat: úgy gondolták, ezzel mindössze haladékot akar nyerni erői összeszedésére. (6) Quinctius azonban azt mondta: Ebben igazuk is lenne, ha még nyár volna, hadviselésre alkalmas idő. Mivel azonban már közeleg a tél, nem veszítenek semmit, ha időt hagynak neki, hogy elküldhesse követeit. (7) A *senatus* jóváhagyása nélkül úgysem lesz érvényes semmi abból, amiben a királlyal megállapodnak; és most, mialatt maga a tél biztosítja számukra a szükséges szünetet a háborúban, nyugodtan megtudakolhatják, jóváhagyja-e mindezt a *senatus*.

(8) Véleményét a többi szövetséges vezér is elfogadta. Így kéthónapos fegyverszünetet kötöttek, és úgy döntöttek, mindegyikük elküldi követeit, hogy minden részletről felvilágosítsák a *senatus*t, nehogy a király félrevezesse. (9) A fegyverszüneti megállapodáshoz hozzáfűzték azt a kikötést, hogy a királyi helyőrségeket azonnal ki kell vonni Phókiszból és Lokriszból. (10) Maga Quinctius elküldte a szövetségesek követeivel együtt Amünandroszt, az athamanok királyát, hogy a követség fényét emelje, valamint Quintus Fabiust – felesége nővérének fiát –, Quintus Fulviust és Appius Claudiust.

37.

(1) Miután megérkeztek Rómába, a szövetségesek követei előbb nyertek meghallgatást, mint a király küldöttei. Beszédjük nagy részében elsősorban a királyt ócsárolták, (2) azzal viszont igen nagy hatást tettek a *senatus*ra, hogy bemutatták a térség tengerének és szárazföldjeinek fekvését, (3) mindenki előtt nyilvánvalóvá téve, hogy ha Thesszáliában Démétriasz, Euboiában Khalkisz, Akhaiában pedig Korinthosz a király hatalmában van, Hellasz nem lehet szabad; (4) ezeket a városokat – mondták – maga Philipposz is Hellasz béklyóinak nevezte, gúnyosan, de találóan.

(5) Ezután bocsátották be Philipposz követeit. Ezek hosszú beszédbe kezdtek, de szónoklatukat a *senatus* egy kurta kérdéssel szakította félbe: hajlandó-e a király kiüríteni a fent említett három várost? Erre a követek közölték, hogy ezekre vonatkozóan nem kaptak konkrét utasítást. Így a király követeit békekötés nélkül bocsátották el, Quinctiusnak pedig szabad kezet adtak a háború és béke ügyében. (6) Mivel ő ebből megértette, hogy a *senatus* nem viszolyog a háború folytatásától, ő személy szerint pedig inkább a győzelemre, mint a békére szomjazott, nem adott több lehetőséget Philipposznak a tárgyalásra, és kijelentette, hogy ezentúl nem hajlandó semmiféle követséget fogadni, csak ha egész Hellasz kiürítését ajánlja fel.

38.

(1) Philipposz látta, hogy a döntő összecsapás elkerülhetetlen, ezért mindenhonnan össze kell gyűjtenie erőit. Mivel elsősorban a tőle távol eső Akhaia városaiért aggódott, azon belül is inkább Argoszért, mint Korinthoszért, (2) úgy látta a legjobbnak, ha ezeket mintegy bizományba átadja Nabisz spártai *türannosz*nak, azzal a kikötéssel, hogy ha ő győz, Nabisz visszaadja neki a városokat, ellenkező esetben megtarthatja magának. Ezért írt Philoklésznek, Korinthosz és Argosz helyőrségparancsnokának, hogy személyesen találkozzon a *türannos*szal. (3) Philoklész, jóllehet amúgy is ajándékot hozott Nabisznak, ehhez még azt is hozzáfűzte, hogy a király Nabisz fiaihoz akarja feleségül adni a lányait, mintegy jövőbeli barátságuk zálogaként.

(4) A *türannosz* először azt felelte, hogy Argosz városát csak azzal a feltétellel hajlandó elfogadni, ha maguk az argosziak kérik fel őt határozatban a város támogatására. (5) Amikor azonban meghallotta, hogy a nép teljes létszámú gyűlésén nemcsak elutasították a *türannisz*t, hanem rossz előjelnek kijáró borzalommal hurrogták le, úgy vélte, ez jó ürügy lesz arra, hogy kirabolja őket. Felszólította hát Philoklészt, hogy mihelyt elérkezettnek látja az időt, adja át neki a várost. (6) Éjszaka teljes titokban beengedték a *türannosz*t a városba. Pirkadatra hatalmába kerítette az összes magaslati helyet, és bezáratta a kapukat.

(7) Az előkelők közül néhányan az első zűrzavarban elmenekültek, ezeknek a vagyonát távollétükben széthordták. Az ott maradottaktól elvették aranyukat és ezüstjüket, és roppant magas pénzösszeg megfizetésére kötelezték őket. (8) Aki ennek habozás nélkül eleget tett, azt megszégyenítés és testi bántalmazás nélkül elengedték; akikkel szemben azonban a legkisebb gyanú is felmerült, hogy valamit eltitkoltak vagy visszatartottak, azokat rabszolgák módjára megkorbácsolták és kínpadra vonták.

(9) Nabisz ezután gyűlést hívott össze, ahol két javaslatot terjesztett elő. Az elsőben eltörölte az adósságokat, a másikban elrendelte, hogy földet kell osztani minden egyes polgárnak – ez az a két gyújtócsóva, amelyekkel a felforgatók a köznépet az előkelők ellen szokták tüzelni.[1]

39.

(1) Miután a *türannosz* hatalmába kerítette Argosz városát, nem törődött többé azzal, hogy kitől és milyen feltétellel kapta meg a várost, (2) hanem követeket küldött Quinctiushoz Elateiába és Attaloszhoz, aki a telet Aiginán töltötte, azzal az üzenettel, hogy Argosz az ő hatalmában van, és ha Quinctius eljön oda tárgyalni, ő biztos benne, hogy mindenben meg tudnak majd egyezni.

(3) Quinctius, hogy ettől a támaszától is megfossza Philipposzt, ráállt, hogy elmegy, és közben üzent Attalosznak, hogy jöjjön elé Aigináról Sziküónba. (4) Ő maga átkelt Antiküráből Sziküónba tíz ötevezősoros hajóval, amelyeket fivére, Lucius Quinctius éppen akkoriban hozott Korküráról, téli szállásáról. (5) Már ott találta Attaloszt, aki addig mondogatta, hogy a *türannosz*nak illene eljönni a római fővezérhez, nem pedig fordítva, míg meg nem győzte Quinctiust, hogy ne menjen el egészen Argoszig. (6) A várostól nem messze a Mükéniké nevű vidéket[2] jelölték ki a tárgyalásra közös megegyezéssel. (7) Quinctius a fivérével és néhány katonai *tribunus*sal, Attalosz a megszokott királyi kíséretével, Nikosztratosz, az akhájok *sztratégosz*a pedig néhány, a segédcsapatokhoz tartozó katonával jött. (8) A *türannosz* már ott várt rájuk összes csapata élén. Fegyveresen, felfegyverzett testőrei kíséretében jött előre a közöttük fekvő mező közepéig. Quinctius fegyvertelen volt fivérével és a két katonai *tribunus*sal együtt,

[1] Nabisz Spártában is ilyen forradalmi intézkedéseket hozott (XXXIV. 31. 17–18). Az adósságok elengedéséről és a földosztásról Livius olvasóinak bizonyára eszébe jutottak a Kr. e. II–I. századi, hasonló kérdések körül forgó római néppárti megmozdulások, amelyek a konzervatív arisztokrácia szemében a legveszedelmesebb felforgatásnak minősültek. Így Nabisz intézkedései is egyértelműen negatív megvilágításba kerülnek, mint amelyek csak a belviszály szítását szolgálhatják a megszállt városállamon belül.

[2] Mükéné és környéke Argosz területéhez tartozott.

akárcsak Attalosz király, akit az akháj *sztratégosz* és az egyik bíborpalástos fogott közre.

(9) A *türannosz* a tárgyalást mentegetőzéssel kezdte, amiért ő maga fegyveresen és fegyveres kísérettel jelent meg, míg látja, hogy a római fővezér és a király fegyvertelenek; nem is tőlük tart – mondta –, hanem az argoszi száműzöttektől. (10) Ezután a barátságkötés feltételeiről kezdtek tárgyalni. A római két követelést terjesztett elő. (11) Az egyik az volt, hogy Nabisz fejezze be a háborút az akhájok ellen; a másik az, hogy Philipposz ellen küldjön neki segédcsapatokat. Nabisz ez utóbbit megígérte, az akhájokkal pedig béke helyett legalább fegyverszünetet kötött arra az időre, amíg a Philipposz elleni háború véget nem ér.

40.

(1) Attalosz király Argosz ügyéről is vitát indított. Megvádolta Nabiszt, hogy erőszakkal tartja hatalmában a várost, amelyet Philoklész csalárd módon játszott a kezére. Nabisz azzal védekezett, hogy maguk az argosziak hívták be őt. (2) A király azt követelte, hívják össze az argosziak gyűlését, hogy kiderüljön az igazság. A *türannosz* nem is tiltakozott. De amikor a király ragaszkodott hozzá, hogy előbb vonja ki csapatait a városból, mert az argosziak a gyűlésen csak úgy tudják szabadon kinyilvánítani akaratukat, ha nem vegyülnek közéjük spártaiak, (3) Nabisz kijelentette, hogy erről szó sem lehet. Így ez a vita eredménytelen maradt.

(4) Mielőtt a tárgyalás feloszlott, Nabisz 600 krétai katonát adott át a rómaiaknak, Nikosztratosz, az akhájok *sztratégosza* pedig négy hónapra szóló fegyverszünetet kötött a spártai *türannosszal*.

(5) Quinctius ezután Korinthosz alá vonult, és a krétai *cohorsszal* a város kapujáig nyomult, ezzel akarván tudomására hozni Philoklésznek, a város parancsnokának, hogy a *türannosz* elpártolt Philipposztól. (6) Philoklész erre kijött, hogy ő is tárgyaljon a római fővezérrel, és amikor az felszólította, hogy azonnal pártoljon át és adja át a várost, Philoklész válaszából úgy tűnt, inkább csak halogatja, de nem utasítja vissza a dolgot. (7) Quinctius Korinthosz alól átkelt Antiküraba. Innen elküldte fivérét, hogy próbálja meg elpártolásra bírni az akarnanokat.

(8) Attalosz Argoszból Sziküónba ment. Itt a polgárság a királynak eddig adott kitüntetéseket újabbakkal gyarapította; maga a király pedig – azon a hatalmas összegen kívül, amelyen egykor[1] visszavásárolta számukra Apollón szent

[1] Az eset mindössze néhány hónappal azelőtt történt (vö. Polübiosz XVIII. 16.). A földterület valószínűleg jelzáloggal volt terhelve.

területét –, (9) hogy a szövetséges és baráti várost most se hagyja bőkezűségének komoly megnyilvánulása nélkül, tíz talentum ezüsttel és 10 000 *medimnosz* gabonával ajándékozta meg őket, majd visszatért hajóhadához Kenkhreaiba.

(10) Nabisz megerősítette a helyőrséget Argoszban, aztán visszatért Spártába. Miután ő maga kifosztotta a férfiakat, az asszonyok kifosztására a feleségét küldte vissza Argoszba.[1] (11) Ő hol egyenként hívta meg magához az előkelő asszonyokat, hol egyszerre többet is, akik rokoni kapcsolatban álltak egymással, és hízelgéssel, fenyegetéssel nemcsak az aranyukat, de végül ruhájukat és minden asszonyi ékességüket is elvette tőlük.

[1] Nabisz feleségét Apégának hívták.

XXXIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 197–195)

T. Quinctius Flamininus *proconsul* a thesszáliai Künoszkephalainál nyílt csatában legyőzi Philipposzt, és ezzel befejezi a háborút. L. Quinctius Flamininus, a *proconsul* öccse meghódoltatja az akarnanokat, miután ostrommal bevette fővárosukat, Leukaszt. Hellasz felszabadítása után Philipposz békét kér, és meg is kapja.

Attalosz Thébaiban hirtelen rosszul lesz; elszállítják onnan Pergamonba, ahol meghal.

C. Sempronius Tuditanus *praetor*t hadseregével együtt legyilkolják a keltibérek.

L. Furius Purpurio és Claudius Marcellus *consul*ok leigázzák a gall boiusokat és insubereket. Marcellus diadalmenetet tart.

Hannibal hasztalan próbál háborút szítani Afrikában, majd miután az ellenpárt vezetői ezért levélben feljelentik Rómában, a rómaiak követeket küldenek ez ügyben a karthágói államtanácshoz, Hannibal pedig félelmében Antiokhoszhoz, Szíria királyához menekül, aki éppen háborúra készül a rómaiak ellen.

1.

(1) Ez történt a télen.[1] Amikor beköszöntött a tavasz, Quinctius Elateiába hívatta Attaloszt, majd azzal a szándékkal, hogy ellenőrzését kiterjeszti a mindaddig ingadozó boiótokra is, átvonult Phókiszon, és Thébaitól, Boiótia fővárosától öt mérföldnyire ütött tábort. (2) Innen másnap egy jelvényre való katonával,[2] Attalosszal és a követségekkel együtt, amelyek mindenfelől nagy számban érkeztek hozzá,[3] megindult a város felé, a légió *hastatus*ainak, 2000 embernek[4] pedig megparancsolta, hogy egy mérföldnyi távolságból kövessék.

(3) Nagyjából félútig jött elé Antiphilosz, a boiótok *sztratégosz*a, míg a lakosság többi része a falakról figyelte a római hadvezér és a király közeledtét. (4) Alig láthattak fegyvert és katonát körülöttük, az őket távolról követő *hastatus*okat

[1] A 198/197-es év teléről van szó.

[2] Egy *manipulus*szal.

[3] Ezek boiótiai követségek lehettek, amelyek érkezése felbátorította Quinctiust, hogy érdemes Boiótia megnyerésével próbálkoznia.

[4] Ebben az időben a légió *hastatus*ainak rendes létszáma 1200 volt. Ebben a szövegrészben tehát vagy szövegromlással állunk szemben, és valójában két légió *hastatus*airól van szó, vagy pedig a légió létszáma volt nagyobb az átlagosnál.

ugyanis elrejtették az útkanyarulatok és a közbeeső völgyek. (5) Quinctius, amikor már közel jártak a városhoz, lassabban vonult, mintha üdvözölni akarná az elé kicsődülő tömeget; de valójában azért lassított, hogy a *hastatus*ok utolérjék. (6) Mivel a *lictor* maga előtt terelte a tömeget, a városbeliek mindaddig nem vették észre a nyomukban erőltetett menetben közeledő fegyvereseket, amíg a fővezér szállásához nem érkeztek. (7) Ekkor mindnyájan megdöbbentek, úgy vélve, hogy a várost Antiphilosz *sztratégosz* hitszegő módon az ellenség kezére játszotta; és belátták, hogy a boiótok másnapra összehívott gyűlésén már nem tanácskozhatnak szabadon. (8) De eltitkolták fájdalmukat, hisz ha kimutatják, azzal úgyis csak maguknak ártottak volna.

2.

(1) A tanácskozáson elsőnek Attalosz szólalt fel. Azzal kezdte, hogy ősei és ő maga mekkora szolgálatokat tettek egész Hellasznak általában, különösen pedig a boiót népnek – (2) de mivel már túl öreg és gyenge volt a beszéddel járó megerőltetéshez, egyszer csak belefagyott a szó és összeesett. (3) Amíg kivitték és próbálták magához téríteni a királyt, akinek több végtagja is lebénult, a gyűlést egy időre félbeszakították. (4) Ezután Arisztainosz, az akhájok *sztratégosza*[1] beszélt, és szavai súlyát növelte, hogy ugyanazt tanácsolta a boiótoknak, amit annak idején az akhájoknak.[2] (5) Maga Quinctius ehhez csak keveset tett hozzá, nem a rómaiak fegyveres erejét és hatalmát, inkább hűségét emelve ki. (6) Aztán a plataiai Dikaiarkhosz előterjesztette és felolvasta a javaslatot a rómaiakkal való szövetségkötésről, és ezt, mivel senki sem mert ellene felszólalni, Boiótia összes városa egyhangúlag megszavazta és elfogadta.

(7) A gyűlés feloszlása után Quinctius csak addig maradt Thébaiban, amíg Attalosz váratlan rosszulléte kívánta. (8) Miután meggyőződött arról, hogy a roham nem fenyeget közvetlen életveszéllyel, csak tagjait bénította meg, otthagyta az ápolásra szoruló királyt, és visszatért Elateiába, ahonnan jött. (9) Így az akhájok után a boiótokat is megnyerte szövetségeseinek, és most, hogy nem kellett többé ellenségtől tartania a hátában, minden figyelmét Philipposzra és a háború hátralevő feladataira fordíthatta.

3.

(1) Philipposz, miután követei a béke minden reménye nélkül tértek vissza Rómából, kora tavasszal szintén elrendelte a sorozást birodalma összes városában, mert ugyancsak szűkében volt fegyverfogható korú férfiaknak. (2) A több em-

[1] Arisztainosz *sztratégosz*i megbízatása ekkor már lejárt (vö. XXXII. 39. 7)

[2] Vö. XXXII. 21.

beröltő óta egymást érő háborúkban elfogytak a makedónok, (3) és az ő uralkodása alatt is igen sokan estek el az Attalosz és a rhodosziak ellen tengeren[1] és a rómaiak ellen szárazföldön vívott háborúkban. (4) Ezért 16 éves kortól kezdve újoncokat is sorozott, de a kiszolgált katonák közül is visszahívta a jelvények alá azokat, akikben volt még jártányi erő. (5) Miután így feltöltötte seregét, mindjárt a tavaszi napéjegyenlőség után egész haderejét Dionnál[2] vonta össze. Itt állandó tábort épített, ahol csapatait naponta gyakorlatoztatta; így várta az ellenséget.

(6) Quinctius is nagyjából ezekben a napokban indult el Elateiából, majd Thronion és Szkarpheia mellett elvonulva megérkezett Thermopülaihoz. (7) Itt meg kellett állnia az aitólok gyűlése miatt, amelyet Hérakleiába hívtak össze, hogy megtanácskozzák, mekkora segédcsapatokkal csatlakozzanak a háborúban a rómaiakhoz. (8) Miután értesült szövetségesei döntéséről, harmadnap előrement Hérakleiából Xüniaiba, és az ainianok[3] és thessz áliaiak határán tábort ütve várta az aitól segédcsapatokat. (9) Az aitólok nem is késlekedtek: 6000 gyalogos és 400 lovas érkezett Phaineasz vezetésével. Quinctius egyértelművé tette, hogy csakis erre várt: azonnal felszedte táborát. (10) Amikor Phthiótisz területére ért,[4] 500 Gortünből jött krétai katona csatlakozott hozzá Küdasz vezetésével, valamint hasonló fegyverzetben 300 apollóniai,[5] nem sokkal később pedig 1200 athaman gyalogos élén Amünandrosz is odaért.

(11) Philipposz arra a hírre, hogy a rómaiak elindultak Elateiából, úgy vélte, küszöbön áll a végső összecsapás, buzdító szavakat kell hát intéznie katonáihoz. (12) Miután hosszasan ecsetelte őseik sokat emlegetett hősiességét és a makedónok katonai dicsőségét, rátért arra, amitől akkor a leginkább rettegtek, és arra, ami némiképp lelkesíthette őket.

4.

(1) Az Aóosz folyónál a szorosban elszenvedett vereség ellensúlyozására felhozta, hogy Atraxnál a makedón *phalanx* visszaverte a rómaiakat. (2) De az, hogy a megszállt Épeiroszi-szorost nem sikerült megtartaniuk, elsősorban a szolgálatukat hanyagul ellátó őrségek hibája volt, (3) másodsorban, már csata közben pedig a könnyűfegyverzetű és zsoldos csapatoké – a makedón *phalanx* azonban

[1] Utalás a Kr. e. 201-ben vívott ladéi és khioszi tengeri ütközetekre.

[2] Dion városa az Olümposz északi oldalán állt.

[3] Az ainianok Thessz áliától délre, Aitóliától keletre éltek.

[4] Xüniai városa már Akhaia Phthiótiszhoz tartozott.

[5] Nem lehet tudni, hogy ezek a krétai vagy az illíriai Apollónia városából érkeztek-e.

ott is derekasan helytállt, és sík terepen, szabályos ütközetben nem is lehet legyőzni soha.

(4) 16 000 embere volt, a birodalom teljes hadereje. Ehhez járult 2000 kispajzsos, az úgynevezett *peltá*sok, szintén 2000-2000 thrák és illír – a trallisz nevű népből –, (5) ezenkívül vegyes eredetű zsoldos segédcsapatok, mintegy 1500 főnyi gyalogos és 2000 lovas. Ezekkel a csapatokkal várta a király az ellenséget. (6) A római sereg hasonló létszámú volt, csak a lovassági fölényt biztosította számára az aitólok érkezése.

5.

(1) Quinctius a phthiótiszi Thébai közelébe helyezte át táborát abban a reményben, hogy Timón, az egyik tekintélyes polgár elárulja neki a várost. Ezért néhány lovas és könnyűfegyverzetű katona kíséretében a falak alá nyomult. (2) Reményében azonban keservesen csalódott: nemcsak szembe kellett szállnia a kitörő védőkkel, de komoly veszélybe is került volna, ha a táborból sebtében odahívott gyalogosok és lovasok idejében segítségére nem sietnek. (3) Miután indokolatlan reménye nem teljesedett be, egyelőre nem próbálkozott többet a várossal. (4) Mivel pedig biztos értesüléseket kapott arról, hogy a király már Thesszáliában van, noha nem tudta pontosan, melyik területre vonult, katonáit szétküldte a földekre, hogy vágjanak és faragjanak sánckarókat.

(5) Sánckarókat a makedónok és görögök is használtak, de nem törekedtek arra, hogy ezeket kényelmesen szállíthatóak legyenek, és szilárdan meg lehessen erősíteni velük a sáncot. (6) A kivágott fák túl nagyok és ágas-bogasak voltak ahhoz, hogy a katonák fegyvereikkel együtt vinni tudják őket. Másrészt, ha táboruk elejét ilyen karókkal kerítették el, az ezekből készült sáncot könnyű volt lebontani. (7) A nagy fatörzsek ritkásan álltak egymás mellett, a sok erős ág pedig jó fogást kínált, (8) így aztán egy-egy fatörzset két vagy legfeljebb három fiatal katona is ki tudott rántani, ha nekiállt. Ha pedig kihúztak egyet, máris kapu nagyságú nyílás támadt a helyén, amelyet nem volt mivel kitölteni. (9) Ezzel szemben a rómaiak sima, általában kétágú sánckarókat vágnak, és legfeljebb három-négy ágat hagynak meg rajtuk. Így a katona, ha a hátára dobja a pajzsát, többet is kényelmesen el tud vinni belőlük. (10) A karókat olyan sűrűn verik le egymás mellé, és úgy összefonják az ágaikat is, hogy át sem lehet látni, melyik gallykorona melyik törzshöz tartozik. (11) Ezek az egymásba gabalyodott, hegyes ágak nem hagynak helyet, hogy közéjük lehessen nyúlni. Így nem lehet őket meghúzni, sőt még meg sem lehet fogni, (12) mivel az összefonódott ágak kötelék gyanánt tartják meg egymást. Ha pedig mégiscsak sikerül kihúzni egy-egy karót, nem marad nagy rés a helyén, és könnyű egy másikkal pótolni.

6.

(1) Quinctius másnap katonáival, akik a sánckarókat is magukkal vitték, hogy bárhol tábort tudjanak verni, (2) rövid menetelés után Pheraitól mintegy hat mérföldnyire állapodott meg. Ezután felderítőket küldött ki, hogy megtudja, Thesszália melyik részén található az ellenség, és mire készül.[1] (3) A király Larisza[2] környékén tartózkodott. Ő már értesült arról, hogy a rómaiak Thébaitól Pheraihoz vonultak, és mivel ő maga is szeretett volna minél hamarabb túlesni az ütközeten, továbbvonult az ellenség felé, és Pheraitól mintegy négy mérföldnyire ütötte fel táborát.

(4) Másnap mindkét fél harckész csapatokat küldött ki a város fölött emelkedő magaslatok elfoglalására. Amikor ezek az elfoglalandó hegyháttól nagyjából egyenlő távolságra jártak, és észrevették egymást, (5) megálltak, és nyugodtan megvárták a futárokat, akiket visszaküldtek a táborukba utasításért, hogy mi a teendő most, hogy váratlanul szembetalálkoztak az ellenséggel. (6) Aznap még nem kezdtek ütközetet, hanem visszarendelték őket a táborba. Másnap ugyanezekért a magaslatokért lovas csatát vívtak, amelyben – főképpen az aitóloknak köszönhetően – a király lovasait megfutamították és visszaűzték táborukba.

(7) Mindkét fél hadműveleteit meglehetősen akadályozta a fákkal sűrűn benőtt terep, a külvárosra jellemző kertek és a kőkerítésektől összeszűkülő, sőt nemegyszer zsákutcában végződő utak. (8) Ezért mindkét vezér úgy határozott, hogy elhagyja ezt a vidéket. Mintha valami közös utasítást követnének, mindketten Szkotusszába vonultak, Philipposz abban a reményben, hogy itt gabonát talál, a római vezér pedig azért, hogy megelőzze az ellenséget, és elpusztítsa előtte a gabonát. (9) A seregek egész nap meneteltek, de mivel a dombok összefüggő vonulata ott húzódott közöttük, sehol sem pillantották meg egymást.

(10) A római sereg Phthiótisz területén, Eretriánál, Philipposz pedig az Onkhésztosz folyó fölött ütött tábort. (11) Az ellenséges seregek még másnap sem ismerték egymás tartózkodási helyét, amikor Philipposz Szkotussza környékén a Melambion nevű helységnél, Quinctius pedig a Pharszalosz melletti Thetideionnál ütötte fel táborát. (12) Harmadnap a rómaiak először a szakadó eső, majd a köd okozta, szinte éjszakai sötétség miatt cselvetéstől tartva táborukban maradtak.

[1] Polübiosz verziójában (XVIII. 19. 5–7) ezek a felderítők azonosak azokkal, akik a következőkben (4–6) összetalálkoznak az ellenséggel; Livius valószínűleg tévesen számol be két különböző csapatról.

[2] Nem Larisza Kremaszté, hanem a thesszáliai Larisza.

7.

(1) Philipposz sietni akart a meneteléssel – egyáltalán nem riasztotta vissza ettől az eső után leereszkedő ködfelhő –, ezért kiadta a parancsot az indulásra. (2) De olyan sűrű köd fedte el a napot, hogy a jelvényhordozók nem látták az utat, sem a katonák a jelvényeket, így a menetoszlop rendje felbomlott, miközben mindenki a bizonytalan kiáltásokat követte, mintha éjszaka keresné az utat. (3) Átkeltek a Künoszkephalai nevű dombvidéken, itt erős gyalogos és lovas előőrsöt hagytak, majd tábort ütöttek.

(4) A római vezér nem mozdult ugyan Thetideionnál álló táborából, de tíz lovas*turmá*t és 1000 gyalogost küldött ki az ellenség felkutatására, azzal a figyelmeztetéssel, hogy óvakodjanak minden orvtámadástól, mert ilyen ködös időben még a nyílt terep sem biztonságos. (5) Amikor ezek odaértek a megszállt magaslatokhoz, nem történt semmi: mintha mindkét fél megbénult volna a kölcsönös félelemtől. Később azonban, miután hírnököket küldtek vissza a táborba a vezérükhöz, és a váratlan látvány okozta első ijedelmük lecsillapodott, nem vártak tovább az összecsapással.

(6) A csata néhány előrerontó katona küzdelmével kezdődött, majd továbbterjedt, ahogy a többiek a visszavertek segítségére siettek. A komoly hátrányban lévő rómaiak egyik futárt a másik után küldték vezérükhöz, hogy bajban vannak, (7) mire két katonai *tribunus* vezetésével 500 lovas és 2000 gyalogos sietett a segítségükre – nagyrészt aitólok –, és ez helyrebillentette a csata mérlegét. (8) Ezzel megfordult a hadiszerencse, és most már a szorongatott makedónok kértek futárok útján segítséget királyuktól. Ő azonban a katonák nagy részét minden fegyvernemből elküldte takarmányért, hiszen aznap a mindent elborító köd miatt a legkevésbé sem számított ütközetre. Jó ideig csak kapkodott fűhöz-fához, nem tudva, mitévő legyen. (9) A futárok azonban nem hagytak nyugtot neki. Ekkor már a köd is felszállt a hegyormokról, és látni lehetett a legmagasabb csúcsra felszorított makedónokat, akik inkább a terepben, mint fegyvereikben találtak oltalmat. (10) Ekkor Philipposz úgy vélte, bármi történjék is, vállalnia kell a döntő ütközetet, hogy el ne veszítse serege védtelenül maradt részét. (11) Odaküldte Athénagoraszt, a zsoldosok vezérét a makedón és thesszáliai lovassággal és – a thrákokat kivéve – az összes segédcsapattal. (12) Amint ezek odaértek, leszorították a hegyhátról a rómaiakat, akik meg sem álltak, amíg le nem értek a völgybe, ahol már egyenletesebb volt a terep. (13) Hogy visszavonulásuk nem változott fejvesztett meneküléssé, azt főként annak köszönhették, hogy az aitól lovasság fedezte őket. Az övék volt akkoriban Hellasz legkiválóbb lovassága, noha gyalogságuk elmaradt a szomszédaiké mögött.

8.

(1) A csatában elért sikert aránytalanul nagynak feltüntető híradások – az ütközetből visszatérők ugyanis sorra azt kiáltozták, hogy a rómaiak rémülten menekülnek – a királyt, bár vonakodott, habozott és egyre azt mondogatta, (2) hogy ez hebehurgyaság, és sem az időt, sem a helyet nem tartja megfelelőnek, arra késztették, hogy összes csapatával harcba vonuljon. (3) Ugyanígy cselekedett a római hadvezér is, inkább kényszerűségből, mint a kínálkozó alkalom csábítására. A jobbszárnyat tartalékban hagyta, az elefántokat állítva a hadijelvények elé, (4) a balszárnnyal és az összes könnyűfegyverzetűvel nyomult az ellenség felé. Közben emlékeztette őket, hogy ugyanazokkal a makedónokkal fognak összecsapni, akiket az Épeiroszi-szorosnál kiűztek hegyekkel és folyókkal védett állásaikból, legyőzve a kedvezőtlen terepviszonyokat is, majd szabályos csatában leverték őket;[1] (5) azokkal, akiket korábban Publius Sulpicius vezetésével is legyőztek, amikor azok Eordaia bejáratát tartották megszállva.[2] A makedón birodalmat eddig is csak a hírneve tartotta fenn, nem az ereje, de most már végre ez a hírnév is a múlté.

(6) Ezalatt le is értek övéikhez a völgy mélyére, akik a sereg és a fővezér érkezésére újrakezdték a harcot, rohamot indítottak, és ismét megfutamították az ellenséget. (7) Philipposz a kispajzsosokkal és gyalogsága jobbszárnyával – a makedón sereg főerejével, az úgynevezett *phalanx*szal – szinte futólépésben indult az ellenség felé. (8) Megparancsolta Nikanórnak, az egyik bíborpalástosnak, hogy a többi csapattal azonnal kövesse. (9) Mihelyt felért a hegyhátra, meglátta az ott lezajlott csata nyomait – néhány ott heverő ellenséges fegyvert és halottat –, és hogy a rómaiakat elűzték innen, most pedig már az ellenséges tábor közelében dúl az ütközet. Először rendkívül megörült; (10) később azonban, amikor az ő emberei kezdtek visszafelé menekülni, és rajtuk vett erőt a rémület, egy ideig bizonytalankodott, ne vezesse-e vissza csapatait a táborba. (11) Majd amikor már közeledett az ellenség, és – arról nem beszélve, hogy hátulról kaszabolta a menekülőket, akikre a biztos halál várt, ha ő nem siet a segítségükre – már neki magának sem volt lehetősége a biztonságos visszavonulásra, (12) arra kényszerült, hogy noha serege egy része még nem érkezett meg, mindent kockára tegyen.

Az ütközetből visszatért lovasokat és könnyűfegyverzetűeket a jobbszárnyon helyezte el a kispajzsosokkal együtt.[3] (13) A makedón *phalanx*nak pedig megparancsolta, hogy tegyék le lándzsájukat, amelynek hosszúsága csak akadályoz-

[1] Vö. XXXII. 11–12.
[2] Vö. XXXI. 39. 7–15.
[3] A fordítás Lachmann szövegjavításán alapul.

za őket,[1] és karddal küzdjenek. (14) Egyszersmind, hogy csatasorát ne legyen könnyű áttörni, az arcvonal felét leemelte, és a mélységét kettőzte meg úgy, hogy megnövelte az egységek kiterjedését befelé, így arcvonala inkább mély volt, mint széles. Az egységeknek pedig megparancsolta, hogy tömörüljenek össze, zárkózzon férfi a férfihoz, pajzs a pajzshoz.[2]

9.

(1) Quinctius beengedte a hadijelvények és egységek közé azokat, akik eddig harcoltak, majd trombitaszóval jelt adatott. (2) Azt mondják, nem sok példa volt rá, hogy a csata kezdetén ilyen hatalmas erővel harsanjon fel a csatakiáltás; most ugyanis egyszerre hangzott fel mindkét sereg kiáltása, nemcsak a már harcolóké, hanem a tartalékosoké és azoké is, akik éppen most indultak az ütközetbe. (3) A király a jobbszárny élén már-már győzelmet aratott, főként a terep segítségével, mert a magaslatokról harcolt. A balszárnyon, ahová épp ekkor érkezett meg a *phalanx* utóvédet alkotó része, nagy felfordulás uralkodott. (4) A centrumban a jobbszárnyhoz közelebb álló csapatok csak álltak és nézték az ütközetet, mint valami látványosságot, amelyhez semmi közük.

(5) Az imént érkezett, inkább menetoszlopot, mint csatasort alkotó *phalanx*, amely inkább menetelésre volt felkészülve, mint harcra, éppen most jutott fel a hegyhátra. (6) Ezek ellen indított támadást Quinctius, még mielőtt felfejlődtek volna, noha látta, hogy a jobbszárnyon[3] hátrálnak az emberei. Arra számított, hogy ha a sereg egy részét visszavetik, az a többieket is magával sodorja. Először az elefántokat küldte az ellenségre. (7) Az eredmény egyértelmű volt. A makedónok már a hatalmas állatok keltette első rémület hatására azonnal futásnak eredtek. Míg a többi római a menekülők nyomába eredt, (8) az egyik katonai *tribunus* hirtelen ötlettől vezérelve mintegy 20 jelvényre való katona élén elvált bajtársainak attól a részétől, amelynek győzelme már kétségtelennek látszott, és rövid kerülő utat téve hátba támadta az ellenséges jobbszárnyat. (9) Nincs olyan hadsereg, amelyet ne zavart volna meg ez a hátulról jövő támadás, (10) de az ilyen esetben egyébként is általános zűrzavart még növelte, hogy a nehezen mozgó makedón *phalanx* nem tudott visszakanyarodni, de a vele szemközt álló ellenség sem adott erre lehetőséget, amely az előbb még meghátrált előttük, most

[1] Livius itt félreérti a forrásául szolgáló Polübiosz (XVIII. 24. 9) görög szövegét, ahol nem a lándzsa letételéről, hanem az eddig a vállukon vitt lándzsa előreszegezéséről van szó.

[2] A megfogalmazás egy híres Homérosz-hely hatását mutatja (*Íliász* XIII. 131: „pajzs pajzsot, sisak ért sisakot, hős férfiu férfit" – Devecseri Gábor fordítása), amelynek Vergilius *Aeneis*ében is megvan a párhuzama (X. 361).

[3] Ez római szemszögből valójában a balszárny (vö. XXXIII. 8. 3., Polübiosz XVIII. 25. 4).

pedig ijedségük láttán ismét rájuk támadt. (11) Ráadásul még a terep is hátrányt jelentett számukra, mert miközben a lejtőn üldözték a megvert rómaiakat, a hegyhátat, amelyről harcoltak, átengedték a hátukba kerülő ellenségnek. Egy ideig minden oldalról kaszabolták őket, majd a legtöbben fegyvereiket eldobva futásban kerestek menedéket.

10.

(1) Philipposz először néhány gyalogos és lovas kíséretében megszállt egy, a többi közül kimagasló dombot, hogy onnan figyelje, hogyan alakul a sorsa serege balszárnyának. (2) Majd amikor látta, hogy mindenki fejvesztve menekül, és körös-körül minden magaslaton római hadijelvények és fegyverek csillognak, maga is otthagyta a csatát.

(3) Quinctius a menekülők üldözése közben észrevette, hogy a makedónok felemelik lándzsájukat, ezért a szokatlan látvány hatására egy pillanatra megállította csapatait, nem tudván, mi a szándékuk. (4) Aztán megtudta, hogy a makedónok hagyományos módon ezzel jelzik a megadást. Az volt a szándéka, hogy megkíméli a legyőzötteket. (5) Katonái azonban, akik nem értették meg, hogy az ellenség feladta a harcot, és vezérük szándékát sem ismerték, rájuk támadtak, az elöl állókat levágták, a többi pedig szétfutott.

(6) A király lóhalálában menekült a Tempé felé. Itt Gonnoinál megállt egy napra, hogy összeszedje azokat, akik túlélték az ütközetet. A győztes rómaiak zsákmány reményében megrohanták az ellenség táborát, de mire odaértek, az aitólok már nagyrészt kirabolták. (7) Aznap 8000 ellenséges katonát vágtak le és 5000-et ejtettek fogságba; a győztes seregből mintegy 700-an estek el. (8) Ha hiszünk Valeriusnak, aki minden számadatot mértéktelenül eltúloz, szerinte ezen a napon 40 000 főnyi ellenséget vágtak le, 5700-at fogtak el – itt már visszafogottabban hazudik –, a zsákmányolt hadijelvények száma pedig 249 volt. (9) Claudius is 32 000 ellenséges halottról és 4300 fogolyról tud. (10) Jómagam nem a legkisebb számnak akartam mindenáron hitelt adni, hanem Polübiosz adatait fogadtam el, aki korántsem megbízhatatlan szerző a római történelem egészét, de főleg a Hellaszban történt eseményeket illetően.

11.

(1) Philipposz a nagy futás után összegyűjtötte a csata fordulatai során szétszóródott menekülőket, akik az ő nyomát követték, majd hírnököket küldött Lariszába azzal az utasítással, hogy égessék el a királyi irattár feljegyzéseit, nehogy az ellenség kezébe kerüljenek. Aztán visszatért Makedóniába. (2) Quinctius, aki a zsákmányt és a foglyokat részben eladatta, részben a katonáknak engedte át, Lariszába indult, bár még nem tudta, merre távozott és mire készül a király. (3)

Itt járult elé a király hírnökpálcás követe, látszatra azért, hogy fegyverszünetet kérjen arra az időre, amíg a csatában elesetteket összeszedik és eltemetik,[1] valójában azonban arra kért engedélyt, hogy követséget küldhessenek Rómába.

(4) A római vezér mindkettőbe beleegyezett, sőt ezenfelül azt is megüzente a királynak, hogy bizakodjon. Ezért főképpen az aitólok nehezteltek meg, akikben már alig fért meg az indulat, és azt panaszolták, hogy a győzelem megváltoztatta a fővezért: (5) az ütközet előtt még minden kisebb-nagyobb ügyet megtárgyalt szövetségeseivel, most pedig egyetlen tervébe sem vonja be őket, mindenben a saját feje után megy. (6) Most épp Philipposzt szeretné személyesen lekötelezni, hogy miután az aitólok viselték a háború súlyos terheit, a béke hasznát és gyümölcsét a római magának szüretelje le.

(7) Az aitólok valóban veszítettek megbecsültségükből, de mellőzésük okával nem voltak tisztában. Ők azt hitték, hogy ez a nyereségvágytól kikezdhetetlen jellemű férfiú a király ajándékai után sóvárog. (8) Pedig ő jogosan neheztelt az aitólokra kielégíthetetlen zsákmányéhségükért és arcátlanságukért, amellyel maguknak tulajdonították a győzelem dicsőségét, (9) olyan hiú szavakkal, hogy az mindenki fülét sértette. Másrészt előre látta, hogy ha Philipposzt elteszik az útból, és megtörik a makedón birodalom erejét, az aitólok lesznek Hellasz urai. (10) Ebből a két okból mindent elkövetett azért, hogy ezt a népet mindenki szemében lejárassa és jelentéktelennek tüntesse fel.

12.

(1) Az ellenség 15 napos fegyverszünetet kapott, és Quinctius tárgyalást tűzött ki magával a királlyal. A kitűzött időpont előtt tanácskozásra hívta össze szövetségeseit, és eléjük terjesztette a kérdést, hogy milyen békefeltételeket javasolnak.

(2) Amünandrosz, az athamanok királya röviden fejtette ki véleményét: olyan módon kell megkötni a békét, hogy Hellasznak legyen ereje megőrizni szabadságát és a békét a rómaiak elvonulása után is. (3) Az aitólok élesebb hangon nyilatkoztak. Elöljáróban néhány szót ejtettek arról, hogy a római vezér helyesen és méltányosan jár el, amikor azokkal, akik szövetségesei voltak a háborúban, a békére vonatkozó terveit is megosztja. (4) Csakhogy – folytatták – teljesen félreértelmezi a helyzetet, ha azt hiszi, tartósan biztosítani tudja a rómaiak számára a békét és Hellasznak a szabadságot, ha Philipposzt meg nem ölik vagy meg nem buktatják. Bármelyiket könnyen megteheti, csak ki kell használnia jó szerencséjét.

[1] A künoszkephalai elesettek eltemetését végül csak 192-ben végeztette el Antiokhosz király, aki így akart szívességet tenni Philipposznak (XXXVI. 8. 3–5).

(5) Quinctius erre azt felelte: Az aitólok felszólalásukban nemcsak a római politikai hagyományokkal nem számoltak, de önmagukkal is ellentmondásba kerültek. (6) Hiszen az összes eddigi tanácskozáson és tárgyaláson ők is mindig békefeltételekről, nem pedig irtóhadjáratról beszéltek; (7) a rómaiak pedig azonfelül, hogy ősrégi szokásuk megkímélni a legyőzötteket, különleges bizonyítékot szolgáltattak irgalmasságukra azzal, hogy megadták a békét Hannibalnak és a karthágóiaknak. (8) De ne is essék szó a karthágóiakról. Magával Philipposszal is hányszor kezdtek tárgyalást? Arról azonban szó sem volt soha, hogy le kell mondania a trónról. Vagy talán azért, mert egyetlen csatában vereséget szenvedett, engesztelhetetlenné fajult az ellene kezdett háború? (9) A felfegyverzett ellenség ellen ádáz dühvel kell harcolni, de a legyőzöttel szemben az tanúsítja a legnagyobb lelki nagyságot, aki a legkíméletesebb. Úgy tartják, a makedón királyok Hellasz szabadságát fenyegetik. (10) De ha megszűnik ez a birodalom és népe, akkor a thrákok, illírek, majd a gallok is – csupa vad és féktelen nép – elárasztják Makedóniát és Hellaszt. (11) Vigyázzanak, nehogy azzal, hogy megsemmisítik a közvetlen veszélyforrást, nagyobb és súlyosabb veszedelmeknek nyissanak utat!

(12) Ekkor Phaineasz, az aitólok *sztratégosz*a közbeszólt, azt bizonygatva, hogy ha Philipposz most kicsúszik a kezükből, később még nagyobb erővel fogja újrakezdeni a háborút. (13) Quinctius erre így válaszolt: „Ne háborogjatok már, inkább tanácskozzunk! Olyan feltételekkel béklyózzuk meg a királyt, hogy ne tudjon háborút kezdeni."

13.

(1) A tanácskozás ezzel véget ért. Másnap a király megérkezett a tárgyalás kijelölt helyére, a Tempébe vezető szoroshoz, (2) harmadnap pedig fogadta őt a rómaiak és szövetségeseik teljes tanácsa. (3) Itt Philipposz minden olyasmivel kapcsolatban, ami nélkül a béke nem jöhetett létre, igen bölcsen inkább önként tett engedményt, mintsem hogy vitában csikarják ki ezt tőle. (4) Kijelentette, hogy mindent elfogad, amit az előző tárgyaláson a rómaiak előírtak és a szövetségesek követeltek; a többi kérdés eldöntését pedig a *senatus*ra bízza. (5) Noha úgy tűnt, ezzel még legádázabb ellenségeit is mind lefegyverezte, az aitól Phaineasz az általános hallgatás közepette mégis feltette a kérdést: (6) „Nos, Philipposz, akkor ugye végre visszaadod nekünk Pharszaloszt, Larisza Kremasztét, Ekhinoszt és a phthiótiszi Thébait?" (7) Philipposz azt felelte, felőle aztán visszakaphatják. Thébai ügyében azonban vita támadt a római fővezér és az aitólok között.[1]

[1] Polübiosznál, Livius forrásában (XVIII. 38. 4) épp fordított a helyzet: a rómaiak egyedül Thébait engedik át az aitóloknak, a többi három várost nem – Quinctius érvelése egyébként ezzel a változattal áll összhangban.

(8) Quinctius azt állította, hogy a város a hadijog alapján került a római nép tulajdonába, mert lakói, amikor még semmi bántódásuk nem esett, és ő seregével odavonult, hogy felajánlja nekik a római nép barátságát, többre becsülték a király szövetségét, mint a rómaiakét, noha módjukban állt volna elpártolni a királytól. (9) Phaineasz így érvelt: háborús szövetségük alapján elvárja, hogy az aitólok visszakapják mindazt, ami a háború előtt birtokukban volt, (10) ráadásul első szerződésükben is úgy állapodtak meg, hogy a háborúban szerzett zsákmányból mindaz, ami mozdítható és elhajtható, a rómaiakat illeti, a föld és az elfoglalt városok pedig az aitólokat.

(11) „Ti magatok szegtétek meg ennek a szövetségnek a feltételeit – válaszolta Quinctius –, amikor minket cserbenhagyva békét kötöttetek Philipposszal.[1] (12) De ha a szerződés még érvényben volna, ez a megállapodás akkor is csak az elfoglalt városokra vonatkozik; Thesszália városai azonban önként fogadták el uralmunkat." – (13) Ezek a szavak, bár minden szövetséges egyetértéssel fogadta őket, az aitólok számára már akkor tűrhetetlenek voltak, nemsokára pedig újabb háborút és nagy csapásokat hoztak rájuk.[2]

(14) Philipposszal abban egyeztek meg, hogy ő túszként átadja fiát, Démétrioszt és néhány barátját, fizet 200 talentumot, és a többi feltétel megtárgyalására követeket küld Rómába. Hogy mindezt el tudja intézni, négyhavi fegyverszünetben állapodtak meg. (15) Abban is megegyeztek, hogy ha a *senatus* nem egyezik bele a békébe, Philipposz visszakapja a pénzt és a túszokat. Állítólag a római hadvezér főleg azért sürgette ennyire a békekötést, mert köztudott volt, hogy Antiokhosz háborúra készül, és át akar kelni Európába.

14.

(1) Ugyanebben az időben, sőt egyes tudósítások szerint ugyanezen a napon verték meg az akhájok Korinthosznál szabályos ütközetben Androszthenészt, a király vezérét. (2) Philipposz szerette volna ezt a várost hídfőállásként felhasználni a többi görög város ellen. Ezért az előkelő polgárokat kicsalta onnan azzal az ürüggyel, hogy megtárgyalják, hány lovast tud adni Korinthosz a háborúra, és túszok gyanánt magánál tartotta őket. (3) Ezenkívül az 500 makedónból és 800 fős vegyes segédcsapatokból álló, (4) már régebb óta ott tartózkodó helyőrséget is kiegészítette további 1000 makedónnal, 1200 illírrel és thrákkal, valamint 800 krétaival – ez utóbbiak mindkét oldal katonái között megtalálható-

[1] Vö. XXIX. 12. 1.

[2] Az aitólok később Philipposz és III. Antiokhosz oldalán szembeszálltak a rómaiakkal (XXXV. 12.), és a két király veresége után népük és az aitól szövetség befolyása teljesen megszűnt.

ak voltak. (5) Ehhez járult még 1000 boiót, thesszáliai és akarnan katona, egytől egyig nagypajzsosok, valamint a korinthosziak közül sorozott 700 ifjú, akikkel együtt a sereg létszáma elérte a 6000-et. Ez már felbátorította Androszthenészt arra, hogy vállalja a nyílt ütközetet.

(6) Nikosztratosz, az akhájok *sztratégosza* ekkor 2000 gyalogossal és 100 lovassal Sziküónban tartózkodott, de látva, hogy csapatai létszámát és fegyverzetét tekintve mennyire hátrányban van, nem merészkedett elő a falak mögül. (7) A király gyalogos és lovas csapatai végigportyázták Pelléné, Phliusz és Kleónai területét, (8) és végül az ellenség gyávaságán gúnyolódva már Sziküón földjére is be-betörtek, sőt körbehajózva Akhaia egész partvidékét is végigpusztították. (9) Így az ellenség egyre inkább elbízta magát, és ahogy az ilyenkor lenni szokott, fegyelmezettsége és ébersége jócskán alábbhagyott. Nikosztratosz remélve, hogy sikerül váratlanul rajtuk ütnie, (10) titokban megüzente a szomszédos városokba, hogy melyik napra melyik városból hány fegyverest küldjenek a Sztümphalosz környékén fekvő Apelauronhoz.[1] (11) Amikor a kitűzött napon minden készen állt, azonnal elindult, és anélkül, hogy tervébe bárkit is beavatott volna, éjszaka Phliusz területén át Kleónaihoz vonult. (12) 5000 gyalogos volt vele, ebből …[2] könnyűfegyverzetű, valamint 300 lovas. Felderítőket küldött ki, hogy megfigyeljék, merre portyázik az ellenség, és csapataival együtt türelmesen várt.

15.

(1) A mit sem sejtő Androszthenész, miután elhagyta Korinthoszt, a Korinthosz és Sziküón területét elválasztó Nemea folyónál ütött tábort. (2) Serege egyik felét három részre osztva útnak indította az összes lovassal együtt, hogy egyszerre pusztítsák végig Pelléné, Sziküón és Phliusz környékét. (3) A három seregrész különböző irányban elvonult. Nikosztratosz, mihelyt ezt Kleónaiban hírül vette, azonnal előreküldött egy erős zsoldoscsapatot, hogy szállják meg a szurdokot,[3] amelyen át a korinthoszi területre vivő út vezet. (4) A lovasokat rendelte a menet élére, hogy előttük járjanak, ő maga pedig kettős menetoszlopban követte őket. (5) Az egyikben a zsoldosok és a könnyűfegyverzetűek, a másikban a pajzsosok meneteltek (ezeknek a népeknek a hadseregében ők alkották a derékhadat).

(6) A gyalogosok és lovasok már nem voltak messze a tábortól, és a thrákok közül néhányan már rá is támadtak a földeken szanaszét kószáló ellenséges katonákra, amikor a táborban kitört a pánik. (7) A vezér kapkodott fűhöz-fához, hiszen eddig legfeljebb Sziküón dombjain látott egy-két ellenséges katonát, akik

[1] Az Apelauron-hegy Sztümphalosz városától délkeletre emelkedett.

[2] A számadat kiesett a szövegből.

[3] A mai Longo Potamosz völgye.

nem merészkedtek le a síkságra, azt pedig sohasem hitte volna, hogy egészen Kleónaiig kivonulnak. (8) Parancsot adott, hogy trombitaszóval hívják vissza a táborból elszéledt embereket. Katonáit addig is fegyverbe szólította, majd a gyér menetoszloppal kivonult a kapun, és felállította csatasorát a folyó fölött. (9) Serege többi részének alig jutott ideje összegyűlni és felsorakozni, így aztán az ellenség első rohamát sem bírta feltartóztatni.

(10) A makedónok közül voltak a legtöbben a helyükön, és ők veszélyeztették a legtovább az ellenség győzelmét. (11) Végül, amikor a többiek megfutamodása után fedezetlenül maradtak, a két ellenséges csatasor pedig kétfelől szorongatta őket – oldalról a könnyűfegyverzetűek, szemből a nagy- és kispajzsosok –, reménytelen helyzetükben ők is meghátráltak, (12) majd az ellenség újabb nyomására megfutamodtak, és többnyire fegyverüket is elhajítva, mivel táborukat úgysem tudták volna megvédeni, Korinthosz felé menekültek.

(13) Nikosztratosz a zsoldosokat küldte utánuk, a lovasokat és a thrák segédcsapatokat pedig a Sziküón területét pusztítók ellen, és mindenütt nagy mészárlást rendezett, talán még nagyobbat, mint az ütközetben. (14) Azok közül, akik Pellénét és Phliuszt fosztották ki, egyesek rendezetlenül és mit sem sejtve tartottak visszafelé a táborba, így kerültek a sajátjaiknak vélt ellenséges előőrsök kezébe; (15) mások a zűrzavarból megsejtették, hogy mi történt, minden irányban szétfutottak, és bolyongásuk közben a földművesek ütöttek rajtuk. (16) Ezen a napon 1500-an estek el, és 300-an kerültek fogságba. Egész Akhaia nagy félelemtől szabadult meg.

16.

(1) A künoszkephalai csata előtt Lucius Quinctius összehívta Korkürára Akarnania vezetőit, amely Hellasz népei közül egyedül maradt szövetségben a makedónokkal, és legalább valami kezdeti haladást sikerült elérnie. (2) Főként két okból tartottak ki a királlyal való barátság mellett. Az egyik népük vele született hűsége, a másik az aitólokkal szembeni félelmük és gyűlöletük. (3) Az akarnanok gyűlést hívtak össze Leukaszba. Noha itt nem jelent meg az összes akarnaniai törzs, és még akik jelen voltak, azok sem tudtak megegyezni, vezető embereik és főtisztségviselőik mégis elérték, hogy magánemberekként határozatot hozzanak a rómaiakkal való szövetségkötésről.[1] (4) Ezért minden távollévő megneheztelt. Miközben a szövetség tagjai ezen zúgolódtak, a Philipposz által oda-

[1] Livius kifejezése *(privatum decretum)* valószínűleg arra utal, hogy a jelenlévő küldöttek nem szavazhatták meg érvényesen a határozatot városaik nevében – talán mert az igennel szavazó városok csak a gyűlésen képviselték a többséget, de a szövetség egészét tekintve nem –, ezért csak magánemberekként, afféle véleménynyilvánító szavazáson mondtak igent a szövetségre.

küldött két előkelő akarnannak, Androklésznek és Ekhedémosznak nemcsak azt sikerült elérnie, hogy érvénytelenítsék a római szövetségről hozott határozatot, (5) de azt is, hogy a javaslat kezdeményezőit, Arkhelaoszt és Bianórt, a szövetség két vezetőjét a népgyűlésen hazaárulásért elítéljék, Zeuxidész *sztratégoszt* pedig, mivel ő terjesztette elő a javaslatot, megfosszák hatalmától.

(6) Az elítéltek kockázatos, de szerencsésen végződő lépésre szánták el magukat. Barátaik tanácsa ellenére, hogy ne dacoljanak a körülményekkel, és meneküljenek Korkürára a rómaiakhoz, (7) úgy döntöttek, hogy kiállnak a tömeg elé, és vagy éppen ezzel a lépésükkel enyhítik meg haragját, vagy elfogadják, amit a véletlen hoz.

(8) Amikor odaálltak a teljes gyűlés elé, először a sokaság csodálkozó sustorgása és zúgása hallatszott, majd ez is elcsendesedett, egyrészt korábbi méltóságuk iránti tiszteletből, másrészt szánalomból jelenlegi sorsuk fölött. (9) Amikor még szót is kaptak, az esdeklők hangján kezdték, de beszédük további részében, ahogy rátértek a vádak megcáfolására, annyi önbizalom volt szavaikban, amennyit csak a tiszta lelkiismeret kölcsönözhet. (10) Sőt végül, amikor odáig bátorodtak, hogy fel is panaszoljanak egyet-mást, és szemrehányást tegyenek a velük szembeni igazságtalanságért és kegyetlenségért, olyannyira megváltoztatták a hangulatot, hogy az emberek nagy szótöbbséggel megsemmisítették az ellenük hozott összes határozatot, (11) de változatlanul ragaszkodtak ahhoz, hogy térjenek vissza a Philipposszal kötött szövetséghez, és utasítsák el a rómaiak barátságát.

17.

(1) Ezeket a határozatokat hozták Leukaszban. Ez volt Akarnania fővárosa, és itt gyűlt össze tanácskozásra minden törzs. (2) Ezért, amikor megvitték Korkürára Flamininus *legatus*nak a váratlan hangulatváltozás hírét, hajóhadával azonnal elindult Leukaszhoz, és az úgynevezett Héraionnál kötött ki. (3) Innen a legkülönfélébb hajító- és ostromgépekkel a falakhoz vonult, arra számítva, hogy a hangulat az első rémület hatására ismét megváltozhat. (4) De amikor azok a békülékenységnek semmi jelét nem mutatták, szőlőlugasokat és ostromtornyokat emelt, és faltörő kost vitetett a falakhoz.

(5) Akarnania teljes egészében Aitólia és Épeirosz között húzódik, nyugatra, a Szicíliai-tenger felé néz. (6) Leukadia ma sziget, amelyet emberi kézzel ásott, sekély vizű csatorna választ el Akarnaniától. Akkoriban még félsziget volt,[1]

[1] Livius valószínűleg félreértette forrását, Polübioszt: Leukadia ugyanis már az itt elbeszélt események idején is sziget volt, ahogy a leírásból ki is derül. A hagyomány szerint még a Kr. e. VII. században vágták át a szigetet a szárazföldhöz kötő homokpadot a város korinthoszi alapítói.

amelyet nyugaton[1] egy szűk földszoros kötött össze Akarnaniával. (7) Ez a földnyelv mintegy fél mérföld hosszú volt, és 120 lépésnél alig szélesebb. Ezen fekszik Leukasz városa egy keletre, Akarnania felé néző domb mellett, (8) a város mélyebben fekvő része pedig sík vidék a Leukaszt Akarnaniától elválasztó tengerrész partján. Erről az oldalról a város mind a szárazföld, mind a tenger felől bevehető, mert itt a sekély víz inkább csak lagúnára, mint tengerre emlékeztet, a szárazföldi terület pedig teljes egészében sík, és mindenféle ostromművel könnyen megközelíthető. (9) Így aztán egyszerre több helyen omlottak össze az aláaknázott vagy faltörő kossal döngetett falak.

De amennyire kedvezett a város helyzete az ostromlóknak, annyira legyőzhetetlennek bizonyult védői elszántsága. (10) Éjjel-nappal megfeszített munkával javították a megrongált falakat, feltöltötték az omlás következtében támadt réseket, lankadatlanul állták a harcot, és inkább ők védték meg fegyvereikkel a falakat, mint a falak őket. (11) Jóval tovább kihúzták volna az ostromot, mint a rómaiak remélték, ha néhány itáliai származású, Leukaszban lakó száműzött a fellegvár felől be nem bocsátja a katonákat. (12) Ezek nagy dérrel-dúrral zúdultak le a magaslatról, de az *agorá*n csatarendben felsorakozó leukasziak szabályos ütközetben még jó ideig feltartóztatták őket.

(13) Közben azonban a rómaiak létrák segítségével több helyen elfoglalták a falakat is, és a kő- és romhalmazokon át behatoltak a városba. Így már maga a *legatus* kerítette be nagy seregével a küzdőket. (14) A körülfogottak egy részét levágták, más részük fegyvereit eldobva megadta magát a győzteseknek. (15) Néhány nap múlva, amikor megérkezett a künoszkephalai csata híre, Akarnania minden törzse meghódolt a *legatus*nak.

18.

(1) Ugyanezekben a napokban történt – mintha mindent egyszerre döntött volna el a szerencse –, hogy a rhodosziak is vissza akarták szerezni Philipposztól őseik egykori birtokát, a szárazföldön fekvő Peraia nevű területet. (2) Ezért odaküldték Pauszisztratosz *sztratégosz*t[2] 800 akháj gyalogossal és mintegy 1800, különféle segédcsapatokból összeszedett fegyveressel, (3) akik között voltak gallok, mnieszütészek, piszüébeliek, tarmianoszok,[3] a peraiai Théra lakói és laodikeiaiak Kis-Ázsiából.

[1] A szárazföld nyugati és a sziget keleti feléről van szó.

[2] A Liviusnál *praetor*nak nevezett tisztség *sztratégosz*ként való azonosítása mellett itt csak az egyéb előfordulások analógiái szólnak.

[3] A három utóbbi népcsoport Káriában élt, de nem sokat lehet tudni róluk.

(4) Pauszisztratosz ezekkel a csapatokkal a Thérában tartózkodó királyi csapatok tudta nélkül elfoglalta a Sztratonikeia[1] területén fekvő, igen kedvező helyzetű Tendébát. (5) Éppen időben érkeztek meg az erre a célra segítségül hívott akhájok is, 1000 gyalogos és 100 lovas, Theoxenosz vezetésével. (6) Deinokratész, a király helyőrségparancsnoka, hogy visszafoglalja az erődítményt, először egyenesen Tendébához vonult seregével, majd egy másik, szintén Sztratonikeia területén fekvő, Asztragon nevű erődhöz. (7) Miután itt összevonta a sokfelé elhelyezett helyőrségeket, sőt még Sztratonikeiából is odarendelte a thesszáliai segédcsapatokat, sietve továbbnyomult Alabandához,[2] ahol az ellenség tartózkodott. (8) A rhodosziak sem tértek ki az ütközet elől, és miután egymás közelében tábort ütöttek, azonnal csatára sorakoztak.

(9) Deinokratész 500 makedónt a jobbszárnyra, az agrianokat a balszárnyra állította, és a centrumban helyezte el az erődökből összevont, főként kár helyőrségeket. A lovasokkal és a krétai és thrák segédcsapatokkal fedezte a szárnyakat. (10) A rhodosziaknál az akhájok álltak a jobbszárnyon, a balszárnyon a zsoldosok válogatott gyalogos csapata, (11) a centrumban pedig a vegyes eredetű segédcsapatok. A lovasságot és kevés könnyűfegyverzetű katonájukat a szárnyak körül helyezték el. (12) Ezen a napon a csatasorok csak felálltak a köztük elfolyó, akkor épp sekély vizű patak két partján, és miután elhajítottak néhány dárdát, visszatértek táborukba.

(13) Másnap ugyanilyen rendben álltak fel, és létszámukhoz képest – egyik oldalon sem volt több 3000 gyalogosnál és 100 lovasnál – igen heves ütközetet vívtak. (14) De a seregeknek nemcsak a létszáma és fegyverzete volt hasonló, de lelkesedése és győzelmi esélyei is. (15) Elsőnek az akhájok keltek át a patakon, megrohanták az agrianokat, és ezután szinte futólépésben az egész csatasor átkelt a vízen. (16) Állóharc alakult ki, sokáig egyenlő esélyekkel. Az 1000 főnyi akháj csapat létszámfölényével visszaszorította a 400 agriant, és a balszárny megingása után mindnyájan a jobbszárnyra támadtak.

(17) A makedónokat nem lehetett kimozdítani helyükből, amíg megvoltak az egységeik és a *phalanx* sűrűre zárt alakzata. (18) De amikor bal oldaluk fedezetlen maradt, és ők dárdáikat az oldalról rájuk törő ellenséggel akarták szembefordítani, máris megzavarodtak: először saját rendjüket bontották meg, aztán futásnak eredtek, végül még pajzsukat is eldobták, és hanyatt-homlok menekülni kezdtek. Bargülia felé futottak; itt keresett menedéket Deinokratész is. (19)

[1] A több hasonló nevű város közül a káriai Sztratonikeiáról van szó.

[2] Alabanda túlságosan távol esik az itt leírt események helyszínétől, így vagy a szöveg romlott (egyes kutatók *Lobolda* olvasatot javasolnak Alabanda helyett), vagy Livius esett topográfiai tévedésbe.

A rhodosziak a nappal hátralevő részében üldözték őket, majd visszatértek táborukba.

Nem vitás, hogy ha a győztesek azonnal megtámadták volna Sztratonikeiát, a város egy kardcsapás nélkül hullott volna az ölükbe. (20) De ezt az alkalmat elszalasztották, miközben Peraia erődjeinek és falvainak elfoglalásával töltötték az időt. (21) Közben Sztratonikeia helyőrsége újra bátorságra kapott, és nemsokára Deinokratész is bevonult a falak mögé a csata túlélőivel. (22) Ezután már hiába zárták körül és kezdték ostromolni a várost, csak jóval később tudták elfoglalni, Antiokhosz segítségével.

Ez történt Thesszáliában, Akhaiában és Kis-Ázsiában, jóformán egyidőben.

19.

(1) Philipposz arra a hírre, hogy a dardánok, alábecsülve megrendült birodalma erejét, átlépték a határt, és Makedónia felső részében pusztítanak, (2) noha szinte mindenhol a földkerekségen ellene és alattvalói ellen fordult a szerencse, azt a halálnál is szörnyűbbnek vélte, ha Makedónia birtokából is kiszorítják. (3) Ezért gyorsan sorozást tartott Makedónia városaiban, majd 6000 gyalogossal és 500 lovassal meglepetésszerűen rajtaütött az ellenségen a paioniai Sztoboi környékén. (4) Igen sok embert öltek meg harc közben, és még többet azok közül, akik zsákmányra éhesen szanaszét kószáltak a földeken. Azok, akiknek alkalmuk nyílt a menekülésre, meg sem kísérelték az újabb összecsapást, hanem visszatértek saját területükre. (5) A király, miután helyreállította alattvalói önbizalmát ezzel a hadjárattal, amely egyedül nem illeszkedett a balsikersorozatba, visszatért Thesszalonikébe.

(6) Még a pun háború sem végződött annyira jókor – hogy a rómaiaknak ne kelljen egyszerre harcolniuk a punok és Philipposz ellen –, mint amennyire kapóra jött a Philipposz fölötti győzelem, amikor Antiokhosz Szíriában már javában készülődött a háborúra. (7) Nem elég, hogy könnyebb volt velük különkülön megküzdeni, mint ha összefogtak volna, de ugyanebben az időben nagy felbolydulás közepette Hispániában is kitört a háború.

(8) Antiokhosz, miután az előző nyáron meghódította Koilé Szüria[1] minden, eddig Ptolemaiosz fennhatósága alatt álló városát,[2] téli szállásra Antiokheiába vonult, de itt sem volt kevésbé tevékeny, mint nyáron. (9) Mozgósította birodal-

[1] A hellenisztikus korban így nevezték a Tripolisz és Damaszkusz között húzódó völgyet. A terület hovatartozása a III. század kezdete óta kétes volt, és állandó háborúk folytak érte a Szeleukidák és a Ptolemaidák között.

[2] Az V. szíriai háború 200-ban dőlt el Antiokhosz panioni győzelmével, de bizonyos hadműveletek még 198-ban is tartottak.

ma minden erejét; hatalmas szárazföldi és tengeri haderőt vont össze, és kora tavasszal szárazföldi úton előreküldte a sereggel két fiát,[1] valamint Ardüszt és Mithridatészt, azzal a paranccsal, hogy Szardeiszban várjanak rá. (10) Ő maga 100 emelt fedélzetű és 200 könnyebb hajóval – *kerkurosz*okkal és *lembosz*okkal – indult útnak, (11) egyrészt hogy Kilikia, Lükia és Kária egész partvidékén megkísérelje a Ptolemaiosz birodalmához tartozó városok elfoglalását, másrészt hogy seregével és hajóhadával segítséget nyújtson Philipposznak – akkor ugyanis még tartott a háború.

20.

(1) A rhodosziak sok nagyszerű és bátor tettet hajtottak már végre szárazon és vízen a rómaiak iránti hűségük bizonyságául és az egész görög nép érdekében, (2) de egyik sem volt olyan dicsőséges, mint az, hogy ekkor nem riadtak meg a roppant háborús fenyegetéstől, hanem követeket küldtek a királyhoz, hogy ne menjen túl a Khelidoniai-fokon (ez Kilikiában található, és az athéniaknak a perzsa királyokkal kötött hajdani szerződéséből ismert).[2] Ha hajóhadával és seregével nem áll meg ennél a határnál, (3) ők szembeszállnak vele; nem gyűlöletből, hanem hogy ne egyesülhessen Philipposszal, és ne akadályozhassa meg a rómaiakat Hellasz felszabadításában.

(4) Antiokhosz, miután elfoglalta Zephüriont, Szoloit, Aphrodisziaszt, Kórükoszt és – körülhajózva a szintén Kilikiában fekvő Anemurion hegyfokot – Szelinuszt is, ekkor éppen Korakésziont támadta ostromművekkel. (5) Ezeket a városokat mind, akárcsak a partvidék egyéb erődítményeit, megfélemlítéssel vagy önkéntes megadás révén kerítette hatalmába. Váratlanul érte, hogy Korakészion bezárta előtte kapuit, és feltartóztatta őt. (6) Itt fogadta a rhodosziak követeit. Noha ez az üzenet bármelyik királyt felingerelte volna, ő mérsékelte haragját, és azt válaszolta: Követeket fog küldeni Rhodoszra, (7) hogy megújítsák az ő és elődei korábbi kapcsolatait ezzel az állammal, és megnyugtassák őket, hogy nincs okuk aggodalomra jövetele miatt, mert az sem nekik, sem szövetségeseiknek nem lesz kárára vagy veszedelmére. (8) Hiszen hogy ő nem akarja megszegni barátságát a rómaiakkal, azt bizonyítja mind nemrég hozzájuk küldött követsége, mind a *senatus* megtisztelő döntései és válasza. – (9) Éppen ekkor érkeztek ugyanis vissza Rómába küldött követei, akiket ott barátságosan hallgattak meg és bocsátottak el, ahogy a helyzet megkövetelte, mivel a Philipposz elleni háború végkimenetele még bizonytalan volt.

[1] Antiokhoszt és a leendő IV. Szeleukoszt.

[2] A Kr. e. 449-es Kalliasz-féle békéről van szó, amellyel a II. perzsa háború lezárult.

(10) Miközben a király követei erről tárgyaltak az egybegyűlt rhodosziakkal, megérkezett a hír, hogy Künoszkephalainál lezajlott a döntő ütközet. Ennek hallatán a rhodosziak, miután többé nem kellett tartaniuk Philipposztól, lemondtak arról a szándékukról, hogy hajóhadukkal elébe mennek Antiokhosznak. (11) De másik céljukról nem mondtak le, hogy megvédik azoknak a Ptolemaiosszal szövetséges városoknak a szabadságát, amelyeket Antiokhosz háborúval fenyegetett. (12) Egyeseket segédcsapatokkal támogattak, másokat hírszerzéssel, előre közölve velük az ellenség szándékait; így biztosították Kaunosz, Mündosz, Halikarnasszosz és Szamosz szabadságát. (13) Nem érdemes felsorolni, hogy hol mi történt és hogyan, hiszen azokkal az eseményekkel is alig tudok megbirkózni, amelyek közvetlenül a rómaiak háborújához tartoznak.

21.

(1) Ekkortájt halt meg Attalosz király, akit Pergamonba szállítottak, miután Thébaiban rosszul lett.[1] 72 éves volt, és 44 évig uralkodott.[2] (2) A szerencse a gazdagságon kívül semmit nem adott meg neki, aminek birtokában reménye lehetett volna a trónra. Ő azonban vagyonát ügyesen és bőkezűen használta fel, és ezzel elérte, hogy először a maga, majd mások szemében sem látszott méltatlannak az uralkodásra. (3) Majd miután egyetlen ütközetben legyőzte a gallokat, akiknek félelmetes hírét csak növelte, hogy nemrég érkeztek Kis-Ázsiába,[3] felvette a királyi címet, amelynek nagyságához sohasem bizonyult méltatlannak. (4) Népét a legnagyobb igazságossággal kormányozta, páratlan hűséggel tartott ki szövetségesei mellett, kedves volt feleségéhez és gyermekeihez – akik közül négy élte túl őt[4] –, barátaihoz nyájas és nagylelkű. (5) Királyságát olyan szilárd és rendezett helyzetben hagyta hátra, hogy az uralom harmadíziglen utódai kezében maradt.[5]

(6) Ez volt a helyzet Kis-Ázsiában, Hellaszban és Makedóniában, amikor – jóllehet alig fejeződött be a Philipposz elleni háború, de a békét még biztosan nem kötötték meg – Hispania Ulteriorban roppant háború tört ki. (7) Marcus Helvius állt a provincia élén. Levélben értesítette a *senatus*t, hogy két fejedelem,

[1] Vö. XXXIII. 2. 2–3.

[2] Attalosz 269/268-ban született, és 241-ben lépett trónra.

[3] Gallok Kr. e. 279 óta laktak Kis-Ázsiában, főleg Galatia területén. Az említett csata 237-ben zajlott.

[4] Attalosz felesége a küzikoszi Apollónisz volt, négy fiuk pedig Eumenész, Attalosz, Philetairosz és Athénaiosz.

[5] Attaloszt Pergamon trónján fia, II. Eumenész (ur. 197–160), majd annak öccse, II. Attalosz (ur. 159–138) követte. Végül II. Eumenész fia, III. Attalosz (ur. 138–133) került trónra, aki végrendeletében a rómaiakra hagyta országát.

Culchas[1] és Luxinius fegyvert fogott; (8) Culchast 17 város támogatja, Luxiniust pedig két tekintélyes nagyváros, Carmo[2] és Bardo; a tengerparti vidéken pedig szomszédaik mozgolódásának hatására várhatóan fellázadnak majd Malaca, Sexi és egész Baeturia lakói, sőt azok a népek is, amelyek eddig nem mutatták ki érzelmeiket.

(9) Miután Marcus Sergius, a polgárok és idegenek közti jogvitákat intéző *praetor*[3] felolvasta ezt a levelet, az atyák úgy döntöttek, hogy a *praetor*választás befejezése után az a *praetor*, aki majd Hispaniát kapja provinciául, a lehető leghamarabb tegyen előterjesztést a *senatus*ban a hispániai háború ügyében.

22.

(1) Ez idő tájt tértek vissza a *consul*ok Rómába. Amikor összehívták a *senatus*t Bellona szentélyébe, és sikeres haditetteikért diadalmenetet kértek, (2) Gaius Atinius Labeo és Gaius Afranius nép*tribunus*ok azt követelték, hogy a két *consul* külön-külön igényelje a diadalmenetet; ők nem egyeznek bele – mondták –, hogy ebben az ügyben közös előterjesztést tegyenek, nehogy az egyenlőtlen érdemek egyenlő megbecsülésben részesüljenek. (3) Erre Quintus Minucius kijelentette, hogy mindketten Itáliát kapták meg működési területként, és egyetértésben, közös terv alapján viselték a háborút tiszttársával; (4) Gaius Cornelius pedig hozzátette, hogy amikor a boiusok a Pón átkelve megtámadták őt, hogy segítsenek az insubereknek és cenomanusoknak, tiszttársa kényszerítette őket haza otthonuk védelmére azzal, hogy feldúlta földjeiket és falvaikat.[4] (5) A *tribunus*ok azt válaszolták: Elismerik, hogy Gaius Cornelius olyan rendkívüli haditetteket hajtott végre, hogy éppoly kevéssé lehet tőle elvitatni a diadalmenetet, mint a halhatatlan istenektől a hálaadást; (6) de sem neki, sem egyetlen más polgárnak nem lehet akkora befolyása és hatalma, hogy miután megszerezte magának a jogot a jól megérdemelt diadalmenetre, a kitüntetést arcátlanul követelő tiszttársát is részesítse abban. (7) Hiszen Quintus Minucius Liguriában jelentéktelen, szóra is alig érdemes csatározásokat folytatott, Galliában emberei nagy részét elvesztette (8) – név szerint meg is említették a IV. légió két katonai *tribunus*át, Titus Iuventiust és Gnaeus Liguriust, akik elestek az egyik csatában sok más bátor férfival, polgártársaikkal és szövetségeseikkel együtt –; (9) az a néhány város és falu pedig csak színleg, ideiglenesen hódolt meg, és meghódolásukra semmiféle zálogot nem adtak.

[1] Vö. XXVIII. 13. 3.

[2] A város a turdetanusok területén feküdt, a Baetis folyótól keletre.

[3] M. Sergius valójában a polgárok jogügyeit intéző *praetor* volt (vö. XXXIII. 28. 2).

[4] Vö. XXXII. 30–31.

(10) Két napon át folyt a viszálykodás a *consul*ok és nép*tribunus*ok között. Végül a *consul*ok meghajoltak a *tribunus*ok állhatatossága előtt, és külön-külön terjesztették elő kérésüket.

23.

(1) Gaius Corneliusnak egyhangúlag megszavazták a diadalmenetet. Placentia és Cremona lakói tovább növelték a *consul* népszerűségét azzal, (2) hogy köszönettel idézték fel megszabadulásukat az ostromzár alól, sőt azt is, hogy sokukat, akik az ellenség kezébe kerültek, ő váltotta ki a rabszolgaságból. (3) Quintus Minucius épp csak megpróbálkozott kérése előterjesztésével, de látva, hogy az egész *senatus* ellene van, kijelentette: *consul*i hatalma jogán és sok más kiváló férfi példáját követve az Albai-hegyen fogja megtartani diadalmenetét.[1]

(4) Gaius Cornelius még hivatali ideje alatt tartotta meg diadalmenetét az insuberek és cenomanusok fölött. Sok hadijelvényt vittek előtte, sok gall fegyverzsákmányt szállítottak a zsákmányolt kocsikon, (5) sok előkelő gallt vezettek diadalszekere előtt, köztük – mint egyes történetírók állítják – a pun hadvezért, Hamilkart is.[2] (6) De még nagyobb feltűnést keltett a cremonai és placentiai telepesek csapata, akik sapkában vonultak kocsija mögött.[3] (7) Diadalmenetében 237 500 bronzpénzt és 79 000 ezüst*bigatus*t vittek. Katonái között fejenként 70 bronzpénzt osztott szét, a lovasok és *centurió*k ennek kétszeresét kapták.

(8) Quintus Minucius *consul* az Albai-hegyen tartotta meg diadalmenetét a ligurok és a gall boiusok fölött. Ez a diadalmenet nem volt olyan fényes sem színhelye, sem a vezér tettei tekintetében, ráadásul köztudottan nem az államkincstár fedezte a költségeit, de ami a hadijelvényeket, a kocsikat és a fegyverzsákmányt illeti, nagyjából felért a másikkal. (9) A pénz összege is majdnem ugyanannyi volt: 254 000 bronzpénz és 53 200 ezüst*bigatus*, a katonák, *centurió*k és lovasok között is fejenként ugyanannyi pénzt osztott szét, mint tiszttársa.

24.

(1) A diadalmenet után megtartották a *consul*választó gyűlést, ahol Lucius Furius Purpurio és Marcus Claudius Marcellus lettek a *consul*ok. (2) Másnap *praetor*rá választották Quintus Fabius Buteót, Tiberius Sempronius Longust, Quintus Minucius Thermust, Manius Acilius Glabriót, Lucius Apustius Fullót és Gaius Laeliust.

[1] Lásd a XXVI. 21. 6 jegyzetét.

[2] Lásd a XXXI. 21. 17 jegyzetét.

[3] Lásd a XXX. 45. 5 jegyzetét.

(3) Az év vége felé megérkezett Titus Quinctius levele, amelyben tudatta, hogy Thesszáliában szabályos csatában megütközött Philipposszal, és az ellenséges sereget szétverte és megfutamította. (4) Ezt a levelet Marcus Sergius *praetor* először a *senatus*ban olvasta fel, majd az atyák utasítására a nép előtt is. A győzelem örömére ötnapos hálaadó ünnepet rendeltek el. (5) Nem sokkal később megérkeztek Titus Quinctius és Philipposz király követei. A makedónokat a Városon kívül álló Villa Publicába vezették, ahol szállást, ellátást és szórakozási lehetőséget kaptak, majd Bellona szentélyében fogadta őket a *senatus*. (6) Itt nem sok szó esett, mert a makedónok kijelentették, hogy a király mindenben elfogadja a *senatus* döntését. (7) Úgy határoztak, hogy ősi hagyomány szerint tíz megbízottat küldenek ki,[1] hogy Titus Quinctius fővezér az ő javaslatuk alapján szabja meg Philipposznak a békefeltételeket, és kikötötték, hogy a küldöttség tagjai között ott legyen Publius Sulpicius és Publius Villius is, akiknek *consul* korukban Makedónia volt a működési területük.

(8) Cosa lakói ekkoriban terjesztették elő kérésüket, hogy növeljék meg telepeseik számát; a *senatus* 1000 telepes összeírását rendelte el, (9) azzal a megszorítással, hogy nem vehetnek be közéjük olyat, aki Publius Cornelius és Tiberius Sempronius *consul*sága után [218] Róma ellen harcolt.[2]

25.

(1) A Római Játékokat ebben az évben a *circus*ban és a színpadon Publius Cornelius Scipio[3] és Gnaeus Manlius Vulso *curulis aedilis*ek rendezték meg, a szokásosnál nagyobb pompával, a nézők pedig vidámabb hangulatban vettek részt rajta a háborús győzelmek miatt. A játékokat háromszor ismételték meg teljes egészükben. (2) A Plebejus Játékokat hétszer ismételték meg; ezeket Manius Acilius Glabrio és Gaius Laelius rendezte meg. (3) Ugyanők három bronzszobrot állítottak bírságpénzekből Ceresnek, Libernek és Liberának.

(4) Lucius Furius és Marcus Claudius Marcellus *consul*ok [196], amikor tisztségük elfoglalása után sor került a provinciák elosztására, és a *senatus* mindkettőjüknek Itáliát jelölte ki működési területül, azt próbálták elérni, hogy Itáliával együtt Makedónia odaítéléséről is döntsön a sorshúzás. (5) Marcellus, aki különösen vágyott erre a provinciára, azt hangoztatta, hogy a béke csak tettetett és csalóka, és mihelyt a hadsereget kivonják onnan, a király újrakezdi a háborút. Ezzel elbizonytalanította az atyákat véleményükben, (6) és talán el is érte volna célját, ha Quintus Marcius Ralla és Gaius Atinius Labeo nép*tribunus*ok be nem

[1] Lásd a XXX. 43. 4 jegyzetét.
[2] Vagyis a II. pun háború idején szembefordult Rómával.
[3] Nem Africanus, hanem Nasica.

jelentik, hogy vétót emelnek, ha előzőleg nem kérdezhetik meg a köznépet: akarja-e és elrendeli-e, hogy Philipposz királlyal békét kössenek? (7) A Capitoliumon terjesztették a kérdést a köznép elé, és mind a 35 *tribus* igennel szavazott.

(8) Egy Hispániából érkezett szomorú hír is hozzájárult ahhoz, hogy mindenki értékelje a Makedóniával létrejött béke hatályba lépését. (9) Nyilvánosságra került egy levél, mely szerint Gaius Sempronius Tuditanus *proconsul*[1] Hispania Citeriorban csatát vesztett, seregét szétverték és megfutamították, az ütközetben sok kiváló férfi elesett, és Tuditanus, akit súlyos sebbel hoztak ki az ütközetből, nem sokkal később meghalt.

(10) A *senatus* úgy döntött, hogy mindkét *consul* működési területe Itália legyen, kapják meg hozzá az előző *consul*ok légióit, és sorozzanak négy új légiót, kettőt a Városnak, kettőt pedig azért, hogy a *senatus* által kijelölt helyre küldjék őket. (11) Titus Quinctius Flamininust utasították, hogy eddigi seregével maradjon provinciájában; fővezéri megbízatása megfelelő módon való meghosszabbításáról már úgyis gondoskodtak előzőleg.

26.

(1) Ezután a *praetor*ok működési területeit sorsolták ki. Lucius Apustius Fullónak jutott a városbeliek, Manius Acilius Glabriónak a polgárok és idegenek közti jogviták intézése, (2) Quintus Fabius Buteo kapta meg Hispania Ulteriort, Quintus Minucius Thermus Hispania Citeriort, Gaius Laelius Siciliát, Tiberius Sempronius Longus Sardiniát. (3) A *consul*okat utasították, hogy Quintus Fabius Buteónak és Quintus Minuciusnak, akik Hispánia két felét kapták provinciául, adjanak át tetszésük szerint egyet-egyet az általuk sorozott négy légióból, (4) továbbá a szövetségesek és latinok közül 4000 gyalogost és 300 lovast mindkettőjüknek. Ez a két *praetor* parancsot kapott, hogy a lehető leghamarabb induljanak el a rájuk bízott területre. (5) Hispániában a háború, amely annak idején a pun háborúval együtt ért véget, négy év után tört ki újra.

(6) Mielőtt ezek a *praetor*ok elutaztak volna a szinte új háborúba – hiszen a hispánok ekkor ragadtak fegyvert először saját maguktól, pun hadsereg vagy hadvezér támogatása nélkül –, és maguk a *consul*ok is felkerekedtek volna a Városból, a szokásos módon parancsot kaptak, hogy hárítsák el a hírül adott csodajeleket. (7) Publius Villius római lovagot útban Sabinum felé egy villámcsapás megölte a lovával együtt. (8) Capena környékén villámcsapás érte Feronia

[1] Tuditanus valójában *praetor*i hivatali évét töltötte Hispániában, de mint helytartó *proconsul*i hatáskörrel rendelkezett.

szentélyét. A Figyelmeztető Iuno templomában két lándzsa hegye égni kezdett; (9) a Porta Esquilinán egy farkas hatolt be a Városba, majd annak legnépesebb részén át leszaladt a Forumra, aztán a Vicus Tuscuson és a Cermaluson átvágva szinte sértetlenül menekült ki a Porta Capenán keresztül. Ezeket a csodajeleket kifejlett áldozati állatokkal hárították el.

27.

(1) Gnaeus Cornelius Blasio, aki Gaius Sempronius Tuditanus előtt Hispania Citerior helytartója volt, ezekben a napokban tartotta meg *ovatió*ját a *senatus* határozata alapján. (2) 1515 font aranyat, 20 000 font ezüstöt, 34 500 vert *denarius*t vittek előtte. (3) Lucius Stertinius, aki meg sem próbált diadalmenetet igényelni magának, 50 000 font Hispania Ulteriorból hozott ezüstöt adott át a kincstárnak, (4) saját zsákmányrészéből pedig két boltívet emeltetett a marhavásártéren, Fortuna és Matuta Anya szentélye előtt,[1] egyet pedig a Circus Maximusban, és ezekre aranyozott szobrokat állíttatott. (5) Nagyjából ez történt a tél folyamán.

Titus Quinctius eközben Elateiában töltötte a telet. A szövetségesek sokféle kéréssel járultak elé, köztük a boiótok is, akik Philipposz seregében szolgált honfitársaikat szerették volna visszakapni. Kérésük meghallgatásra talált. (6) Quinctius könnyen ráállt a dologra, nem mintha úgy vélte volna, hogy megérdemlik, hanem mert Antiokhosz király már gyanúsan viselkedett, ezért meg kellett nyerni Róma számára a görög városok rokonszenvét. (7) De alig küldte vissza nekik honfitársaikat, máris kiderült, mennyire nem hálásak neki ezért a boiótok. Philipposzhoz küldtek követeket, hogy köszönetet mondjanak neki honfitársaik hazaengedéséért, mintha a király ezzel nekik, nem pedig Quinctiusnak és a rómaiaknak tett volna szívességet. (8) Ráadásul a boiót szövetség legközelebbi választógyűlésén csak azért választottak meg egy bizonyos Brakhüllészt *boiótarkhész*nek, mert ő volt a király seregében szolgáló boiótok parancsnoka,[2] (9) a római szövetség híveit, Zeuxipposzt, Peiszisztratoszt és a többieket[3] pedig mellőzték. (10) Ezek a férfiak nemcsak pillanatnyilag nehezteltek meg ezért, de a jövőtől is félni kezdtek: ha ilyesmi megtörténhet, miközben a római sereg szinte a kapuik előtt táborozik, (11) mi vár majd rájuk akkor, ha a rómaiak hazatérnek Itáliába, Philipposz pedig a szomszédból támogatni fogja híveit, és leszámol azokkal, akik az ellenpárthoz tartoztak?

[1] Ezek valószínűleg a szentélyek bejáratául is szolgáló kapuívek voltak.

[2] Polübiosz tanúsága szerint (XVIII. 1. 2) Brakhüllész a nikaiai békekötéskor is Philipposz mellett volt.

[3] A Róma-párti boiótok közül Livius még Antiphiloszról és Dikaiarkhoszról (vö. XXXIII. 1. 3, 2. 6) tesz említést név szerint.

28.

(1) Elhatározták, hogy addig teszik el láb alól Brakhüllészt, a királypártiak vezetőjét, amíg számíthatnak a közelben a római haderőre. (2) Kilesték az alkalmat, amikor Brakhüllész az állam által biztosított étkezés után ittasan tartott hazafelé néhány herélt kíséretében, akik a lakomán a népes vendégsereget szórakoztatták. (3) Ekkor hat fegyveres – három itáliai és három aitól – körülfogta és megölte. A kísérői szétszaladtak, segítségért kiáltoztak, az egész város felbolydult, az emberek fáklyákkal futkostak mindenfelé, a merénylők azonban kimenekültek a legközelebbi kapun.

(4) Kora hajnalban a nép, mintha gyűlést hirdettek volna, vagy kikiáltó hívta volna össze őket, nagy számban gyűlt össze a színházban. (5) Azt hangoztatták ugyan, hogy Brakhüllészt saját fajtalan kísérői ölték meg, de magában mindenki gyanította, hogy Zeuxipposz volt a gyilkosság értelmi szerzője. (6) Egyelőre úgy határoztak, hogy elfogják és kínvallatásnak vetik alá azokat, akik vele voltak. (7) Amíg ezeket felkutatták, Zeuxipposz, hogy a gyanút elhárítsa magáról, teljes nyugalommal megjelent a gyűlés előtt, és kijelentette: nagyot tévednek, ha a szörnyű gyilkosság elkövetésével ezeket a férfiaknak is alig nevezhető lényeket gyanúsítják. (8) Számos meggyőző érvet hozott fel állítása bizonyítására, így többekkel sikerült elhitetnie, hogy ha bűnös lenne, nem mert volna kiállni a tömeg előtt, és nem hozta volna szóba a gyilkosságot, amíg rá nem kényszerítik. (9) Mások viszont biztosra vették: arcátlan módon maga megy elébe a vádnak, hogy elterelje magáról a gyanút.

Nem sokkal később kínpadra vonták Brakhüllész ártatlan kísérőit,[1] és ezek, mivel nem tudtak semmit, a közvélemény hatása alatt megnevezték Zeuxipposzt és Peiszisztratoszt. Vallomásukból azonban nem derült ki, hogy honnan tudhatnának bármit is. (10) Zeuxipposz egy bizonyos Sztratónidasszal együtt még az éjszaka Tanagrába menekült, inkább saját lelkiismeretétől, mint a semmibe be nem avatott emberek vallomásától rettegve. (11) Peiszisztratosz a vallomásokkal mit sem törődve Thébaiban maradt.

Zeuxipposznak volt egy szolgája, aki az egész ügyben üzenetvivőként és segítőként működött közre. Peiszisztratosz félelmében, hogy ez a szolga feljelenti, rákényszerítette, hogy valóban feljelentse. Levelet küldött Zeuxipposznak, hogy tegye el láb alól a beavatott szolgát, (12) mert a tett végrehajtásában jó segítőtársuk volt ugyan, de annak eltitkolására szerinte már kevésbé alkalmas. Megparancsolta a futárnak, hogy a levelet mielőbb adja át Zeuxipposznak. (13) A küldött azonban, mivel Zeuxipposzt nem tudta azonnal elérni, éppen ennek

[1] A görögöknél a rabszolgák tanúvallomása csak akkor számított bizonyító erejűnek, ha kínvallatás útján jutottak hozzá.

a szolgának adta át a levelet, hisz úgy tudta, hogy mind közül ő a leghűségesebb az urához, és hozzáfűzte, hogy Peiszisztratosz ebben a levélben Zeuxipposz számára életbevágóan fontos dolgot közöl. (14) A szolga megígérte, hogy azonnal átadja a levelet, de mivel rosszat sejtett, felbontotta és végigolvasta. Aztán félelmében visszamenekült Thébaiba, és feljelentést tett a tisztségviselőknél.

Zeuxipposz, aki megijedt szolgája szökésétől, Anthédónba tette át székhelyét, úgy vélve, itt nagyobb biztonságban húzhatja meg magát. (15) Peiszisztratoszt többekkel együtt kínvallatásnak vetették alá, majd kivégezték.

29.

(1) A gyilkosság a thébaiakat és az összes boiótiait eszeveszett gyűlöletre tüzelte a rómaiak ellen, mert meg voltak győződve arról, hogy Zeuxipposznak a szövetség egyik vezetője elleni merénylete mögött a római vezér áll.[1] De sem haderejük, sem hadvezérük nem volt a háború újrakezdéséhez. (2) Ezért a háborúhoz legközelebb eső megoldást, az orvtámadásokat választották. Egyes katonákkal a szállásukon végeztek, másokkal pedig akkor, amikor azok különböző céllal közlekedtek a téli szálláshelyek között. (3) Volt, akit útközben csaltak egy általuk jól ismert leshelyre, volt, akit egy-egy előre megfontolt szándékkal üresen hagyott fogadóba vittek, és ott ütöttek rajta. (4) Végül már nemcsak a gyűlölet sarkallta őket ilyen merényletekre, de a zsákmány vágya is, mivel az útra kelő katonák rendszerint pénzt is vittek magukkal az övükben, hogy üzleteljenek.

(5) Kezdetben csak néhányan, majd napról napra egyre többen tűntek el. Így egész Boiótiának rossz híre kelt, és a katonák nagyobb félelemmel távoztak táborukból, mint ha ellenséges területen lennének. (6) Ekkor Quinctius megbízottakat küldött szét a városokba, hogy vizsgálják ki az orvtámadások ügyét. Kiderült, hogy a legtöbb gyilkosságot a Kópaisz-mocsár környékén követték el. Az iszapból kiásott és a tóból kihúzott holttestekhez kövek és korsók voltak kötözve, hogy súlyukkal lehúzzák őket a mélybe. Sok bűntényre Akraiphia és Koróneia környékén derült fény.[2]

(7) Quinctius először a tettesek kiadatását követelte, továbbá hogy a boiótok adjanak össze az 500 katonáért – ennyien vesztek ugyanis oda – 500 talentum kártérítést. (8) Egyik követelését sem teljesítették; a városok csak szóban hatá-

[1] Polübiosz szövegéből (XVIII. 43. 7–12) kiderül – bár Livius diplomatikusan elhallgatja –, hogy Flamininus valóban hallgatólagos beleegyezését adta a gyilkossághoz, és ő irányította Zeuxipposzékat Alexamenosz aitól *sztratégosz*hoz, aki gyakorlati segítséget is nyújtott nekik.

[2] A két város a Kópaisz-tó keleti, illetve nyugati oldalán feküdt.

rolódtak el a történtektől, mondván, egyetlen gyilkosság sem állami határozatból történt. Erre Quinctius követeket küldött Athénba és Akhaiába, hogy tanúul hívják a szövetségeseket, hogy ő igazságos és jogos háborút fog indítani a boiótok ellen. (9) Ezután megparancsolta Appius Claudiusnak,[1] hogy a sereg egyik részével vonuljon Akraiphiába, a másik felével pedig ő vette körül Koróneiát; menetoszlopaik különböző irányban indultak el Elateiából, és útközben végigpusztították a földeket.

(10) A boiótokat megrázta ez a csapás, és mindenütt általánossá vált a rettegés és menekülés. Ezért követeket küldtek, de azokat nem engedték be a római táborba. Épp akkor érkeztek oda az akhájok és az athéniak. (11) Az akhájok közbenjárása bizonyult hathatósabbnak, mivel ők eleve elhatározták, hogy ha nem tudják kieszközölni a békét a boiótok számára, harcba szállnak ellenük a rómaiak oldalán. (12) Az akhájok jóvoltából a boiótok engedélyt kaptak, hogy a római vezér elé járuljanak és beszéljenek vele. Ő pedig azzal a feltétellel, hogy kiszolgáltatják a bűnösöket, és büntetésül összeadnak 30 talentumot, megadta nekik a békét, és abbahagyta az ostromot.

30.

(1) Néhány nap múlva megérkezett Rómából a tíz megbízott, és az ő javaslatuk alapján megkötötték a békét Philipposszal, a következő feltételekkel: (2) Európa és Kis-Ázsia minden görög városa szabadon élhet, a saját törvényei szerint. Ezek közül azokból, amelyek Philipposz hatalmában voltak, a király kivonja csapatait, és kiürítve átadja őket a rómaiaknak még az Iszthmoszi Játékok megkezdése előtt.[2] (3) Philipposz kivonja helyőrségeit a kis-ázsiai Eurómosz, Pédasza, Bargülia, Iaszosz, Mürina, Abüdosz, Thaszosz és Perinthosz városokból is,[3] mert ezekről is úgy döntöttek, hogy legyenek szabadok. (4) Kiosz polgárainak szabadsága ügyében Quinctius megírja Prusziasznak, Bithünia királyának, hogyan döntött erről a *senatus* és a tíz megbízott. (5) Philipposz visszaadja a rómaiaknak a foglyokat és a szökevényeket, továbbá átadja minden emelt fedélzetű hajóját, kivéve ötöt és a nagysága miatt szinte irányíthatatlan, 16 sor evezővel hajtott királyi gályát. (6) Nem lehet 5000 főnél nagyobb hadserege, és nem tarthat elefántokat. Nem viselhet háborút Makedónia határain kívül a *senatus* jóváha-

[1] Ap. Claudius Pulcher, aki aztán 185-ben lett *consul*.

[2] A szerződés valójában csak az eddig is független görög városok szabadságát rögzítette; a Philipposz uralma alatt lévők most a rómaiak kezére kerültek, és helyzetük egy darabig bizonytalan maradt.

[3] Livius pontatlanul fogalmaz: a lémnoszi Mürina, a hasonló nevű szigeten fekvő Thaszosz és a thrákiai Perinthosz nem tartozik a kis-ázsiai városok közé.

gyása nélkül.[1] (7) 1000 talentumot fizet a római népnek, a felét azonnal, a másik felét 10 év alatt kell törlesztenie.

(8) Valerius Antias úgy tudósít, hogy 10 éven át évi 4000 font ezüstöt róttak ki a királyra hadisarcként,[2] Claudius pedig úgy, hogy 30 éven át évi 4200 fontot, azonnal pedig 20 000 fontot kellett fizetnie. (9) Szintén ő említ egy záradékot, amelyben Philipposznak kifejezetten megtiltották, hogy háborút indítson Attalosz fia, Eumenész ellen, aki akkor foglalta el a trónt.

(10) Mindezek biztosítékául Philipposz túszokat adott, köztük saját fiát, Démétrioszt is. Valerius Antias még hozzáfűzi, hogy Aigina szigetét és az elefántokat a távollévő Attalosznak ajándékozták,[3] (11) a rhodosziak megkapták Sztratonikeiát és a többi, eddig Philipposz kezén lévő káriai várost, az athéniak pedig Lémnosz, Imbrosz, Délosz és Szkürosz szigetét.[4]

31.

(1) A feltételeket minden görög város helyeselte, csak az aitólok morgolódtak titokban a tíz megbízott döntése ellen, (2) mondván: Ezek csak üres szavak, a szabadság puszta látszatával felékesítve. Hisz mi az oka, hogy a városok egy részét átadják a rómaiaknak, de ezek nincsenek név szerint felsorolva, (3) míg másokat, amelyeket felsorolnak, nem adnak át, hanem szabadnak nyilvánítanak? Hacsak nem arról van szó, hogy a rómaiak csak a Kis-Ázsiában fekvő városoknak adnak szabadságot, amelyek már a távolság következtében is védettebbek, viszont a görög anyaország városait, Korinthoszt, Khalkiszt, Óreoszt, Eretriát és Démétriaszt, amelyeket meg sem neveztek, hatalmukba kerítik?

Nem volt egészen alaptalan ez a vádaskodás. (4) Korinthosz, Khalkisz és Démétriasz sorsáról ugyanis nem tudtak dönteni, mert a *senatus*i határozat, amellyel a tíz megbízottat útnak indították a Városból, úgy rendelkezett, hogy Hellasz és Kis-Ázsia többi városa egyértelműen legyen szabad, (5) de erről a három városról a megbízottak maguk döntsenek az államérdek és saját lelkiismeretük szerint, ahogy az állam helyzete megkívánja. (6) Márpedig kétségtelen

[1] A békeszerződésnek ezt a két pontját valószínűleg a karthágóiakkal kötött békéből vette át és kapcsolta ide az annalisztikus történetírás. Philipposz a békekötés után is viselt háborúkat Makedónián kívül a saját szakállára, elefántokat pedig valószínűleg sohasem használt.

[2] Ha egy talentum 80 fontnak felel meg, akkor ez az összeg azonos a Livius által fentebb említett második, részletekben fizetendő 500 talentummal.

[3] Ez az adat nyilvánvalóan téves, hiszen Attalosz – aki egyébként már 210-ben megszerezte Aiginát, tehát nem szorult volna rá erre az ajándékra – ekkor már nem élt.

[4] Bizonyos, hogy Délosz és Lémnosz csak 167-ben került az athéniak birtokába, és valószínűleg Imbrosszal és Szkürosszal is hasonló a helyzet.

volt, hogy Antiokhosz király, mihelyt elég erősnek érzi magát, azonnal át fog kelni Európába, és nem akarták otthagyni neki prédául ezeket a kedvező fekvésű városokat.

(7) Quinctius a tíz megbízottal Elateiából átkelt Antiküraba, majd innen Korinthoszba. Itt szinte napokon át Hellasz szabadságáról tárgyaltak a tíz megbízott tanácskozásán. (8) Quinctius egyre amellett kardoskodott, hogy egész Hellaszt szabadnak kell nyilvánítani, ha azt akarják, hogy az aitólok elhallgassanak végre, és a római név mindenkiben igaz rokonszenvet és tiszteletet keltsen, (9) és ha be akarják bizonyítani, hogy valóban Hellasz felszabadításáért keltek át a tengeren, nem pedig azért, hogy megszerezzék maguknak Philipposz hatalmát. (10) Mások a városok szabadsága ügyében nem mondtak neki ellent, de úgy vélték, hogy ezek jobban járnak, ha még egy ideig a római helyőrségek védelmére bízzák magukat, mint ha Philipposz helyett Antiokhoszt kapják meg uruknak. (11) Végül úgy döntöttek, hogy Korinthoszt visszaadják az akhájoknak, de a korinthoszi fellegvárban római helyőrség marad, Khalkiszt és Démétriaszt pedig megtartják mindaddig, amíg le nem számolnak az Antiokhosz okozta gondokkal.

32.

(1) Eljött az Iszthmoszi Játékok hagyományos ideje, amelyen a görögök mindig nagy számban gyűltek össze, részben mert népük vele született hajlamánál fogva vonzották őket az olyan látványosságok, ahol az emberek mindenféle művészetekben, testi erőben és gyorsaságban versenyeznek egymással, (2) részben mert a vidék rendkívül kedvező fekvése miatt, amely a két egymással szemben fekvő tenger révén[1] minden földi jóval ellátja az embereket, ez a fontos piac Kis-Ázsia és Hellasz találkozóhelye volt. (3) Ez alkalommal azonban nemcsak a szokásos céllal sereglettek össze mindenhonnan, hanem azért is, mert mindenki feszülten várta, milyen lesz ezután Hellasz helyzete és a maguk sorsa. Mindenki mást gondolt arról, mit fognak lépni a rómaiak, és nem is csak magukban, hanem nyíltan hangot is adtak véleményüknek; azt pedig szinte senki sem volt hajlandó elhinni, hogy egész Hellaszból ki fognak vonulni.

(4) Miután a nézők elfoglalták helyüket, a kikiáltó a harsonással együtt a szokásos módon kilépett a küzdőtér közepére, ahonnan a játékok kezdetét egy ünnepélyes kötött szöveggel be szokták jelenteni. A harsonaszó csendre intette a nézőket, a kikiáltó pedig a következőket hirdette ki: (5) „A római *senatus* és Titus Quinctius fővezér Philipposz király és a makedónok legyőzése után kinyilvánítja,

[1] Az Iszthmoszt északnyugatról a Korinthoszi-, délkeletről a Szaróni-öböl határolja.

hogy Korinthosz, Phókisz, Lokrisz minden polgára,[1] továbbá Euboia szigetének, Magnésziának, Thesszáliának, Perrhaibiának, és a phthiótiszi Akhaiának lakói szabadok, adómentesek, és a saját törvényeik szerint élhetnek." – (6) Felsorolta mindazokat a népeket, amelyek eddig Philipposz uralma alatt voltak.

A kikiáltó szavainak hallatán az embereken olyan öröm lett úrrá, hogy teljes egészében fel sem tudták fogni. (7) Alig hitték el, amit hallottak, álmélkodva néztek egymásra, mintha hiú álomkép játszana velük, és mivel nem hittek a saját fülüknek abban, ami rájuk vonatkozott, szomszédaikat kezdték kérdezgetni. (8) Visszahívták a kikiáltót, mivel mindenki égett a vágytól, hogy szabadsága hírüladóját ne csak hallja, hanem lássa is. Ő újra kihirdette ugyanazt. (9) Ekkor, mivel örömük bizonyossággá vált, akkora örömrivalgással kísért tapsban törtek ki, és ezt annyiszor ismételték, hogy ez is nyilvánvalóan bizonyította: nincs az életnek olyan ajándéka, amely a sokaságnak annyira kedves volna, mint a szabadság.

(10) Ezután sietősen lebonyolították a játékokat, de a látványosságra senki nem figyelt oda igazán, mert ez az egyetlen boldogság annyira betöltötte lelküket, hogy nem maradt benne hely más örömnek.

33.

(1) Amikor aztán a játékok véget értek, szinte mindnyájan futásnak eredtek, hogy a római fővezér elé jussanak. (2) Neki pedig, miközben az egész tömeg rárohant, hogy találkozhasson vele és megérinthesse jobbját, és koszorúkat, virágfüzéreket dobált felé, már-már az élete forgott veszélyben. (3) De még csak 33 éves volt,[2] és egyrészt ifjúi ereje, másrészt a roppant dicsőségből fakadó öröm tartotta benne a lelket. (4) Nemcsak pillanatnyilag árasztott el mindent a lelkesedés, hanem napokon át meg-megújult a hálatelt gondolatokban és beszélgetésekben. (5) Van egy nép a világon – mondogatták –, amely költségektől, fáradságtól, veszélytől vissza nem riadva mások szabadságáért kezd háborút, (6) és ezt nem a közvetlen szomszédságában, közelében vagy akár vele egy szárazföldön lakó emberekért teszi, (7) de még a tengereken is átkel, hogy az egész földkerekségen sehol se állhasson fenn jogtalan uralom, hanem mindenütt a jog, igazság és törvény legyen a legfőbb hatalom. A kikiáltó egyetlen szavára Hellasz és Kis-Ázsia minden városa visszanyerte szabadságát. (8) Mindezt célul kitűzni vakmerő lélekre vallott, megvalósításához pedig hihetetlen hősiesség és szerencse kellett.

[1] Valójában Lokrisz nyugati része továbbra is az aitólok fennhatósága alatt maradt, csak a keleti rész nyerte el a szabadságot.

[2] Polübiosz (XVIII. 12. 5) és Plutarkhosz (*Flamininus* 2. 2) szerint Flamininus még 30 éves sem volt, amikor megpályázta a *consul*ságot. Eldönthetetlen, hogy melyik adat a helyes.

34.

(1) Az Iszthmoszi Játékok befejezése után Quinctius és a tíz megbízott fogadta a királyok, népek és városok követségeit. (2) Legelőször Antiokhosz király követei nyertek bebocsátást. Nagyjából ugyanazokat az alaptalan állításokat hangoztatták, mint azelőtt Rómában,[3] (3) de most korántsem olyan homályos választ kaptak, mint akkor, amikor Philipposz veresége előtt még bizonytalan volt a helyzet. A rómaiak nyíltan felszólították a királyt, hogy vonuljon ki Kis-Ázsiának azokból a városaiból, amelyek korábban Philipposz vagy Ptolemaiosz király birtokában voltak; tartsa távol magát a szabad városoktól, és egyiket se zaklassa háborúval; minden görög városnak mindenütt biztosítani kell a szabadsághoz és békéhez való jogot. (4) Mindenekelőtt azonban arra szólították fel, hogy se ő maga ne keljen át Európába, se csapatokat ne küldjön oda.

(5) Miután elbocsátották a király követeit, gyűlésbe hívták a városok és a népek küldötteit. Ez gyorsan lezajlott, mivel a tíz megbízott már csak az egyes városokról korábban meghozott döntést közölte. (6) A makedónok egyik törzse, az oreszták, akik elsőnek pártoltak el Philipposztól, visszakapták saját törvényeiket. Magnészia, Perrhaibia és Dolopia lakóit szintén szabadnak nyilvánították. (7) A thesszáliaiak szövetsége a szabadságon kívül megkapta a phthiótiszi akhájokat is, a phthiótiszi Thébai és Pharszalosz kivételével. Az aitólokat, akik a szerződésre hivatkozva visszakövetelték maguknak Pharszaloszt és Leukaszt, utasították, hogy igényükkel forduljanak a *senatus*hoz; (8) a korábban is hozzájuk tartozó Phókiszt és Lokriszt azonban a határozat tekintélyével is megtámogatva nekik ítélték. (9) Korinthoszt, Triphüliát és a szintén peloponnészoszi Héraiát visszaadták az akhájoknak. (10) A tíz megbízott Óreoszt és Eretriát Attalosz fiának, Eumenész királynak akarta adni, de mivel ezzel Quinctius nem értett egyet, ebben az egyetlen ügyben a *senatus*ra hagyták a döntést. A *senatus* ezeknek a városoknak és velük együtt Karüsztosznak is megadta a szabadságot. (11) Pleuratosznak ítélték Lükhnidoszt és a parthinoszokat – ez a két illír törzs eddig Philipposz uralma alatt volt.[4] Amünandroszt illetően úgy rendelkeztek, hogy megtarthatja a háború folyamán Philipposztól elfoglalt erődöket.

35.

(1) A gyűlés végeztével a tíz megbízott felosztotta egymás között a feladatokat, és elindultak, hogy ki-ki szabaddá nyilvánítsa a rábízott területen fekvő városokat.

[3] Vö. XXXIII. 20. 8–9.

[4] A parthinoszok a 205-ös phoinikéi béke értelmében római fennhatóság alatt voltak. Polübiosz párhuzamos helyén (XVIII. 47. 12–13) *Parthosz* név szerepel, amelynek a parthinoszokkal való azonosítása kétségbe vonható.

(2) Publius Lentulus Bargüliába ment, Lucius Stertinius Héphaisztiába,[1] Thaszoszra és Thrákia városaiba, Publius Villius és Lucius Terentius Antiokhosz királyhoz, Gnaeus Cornelius Philipposzhoz. (3) Cornelius a rábízott kisebb jelentőségű üzenetek átadása után megkérdezte Philipposztól, hajlandó-e meghallgatni egy hasznos és egyúttal üdvös tanácsot. (4) A király azt felelte, hogy még hálás is lesz érte, ha olyasmit javasol neki, ami javára szolgál. (5) Ő nyomatékosan azt tanácsolta neki, hogy most, miután a békét már elnyerte, küldjön szövetségért és barátságért folyamodó követeket Rómába; (6) máskülönben, ha Antiokhosz kezdeményez valamit, még úgy tűnhet, Philipposz csak a megfelelő alkalomra várt, hogy újrakezdje a háborút.

(7) Ez a tárgyalás Philipposszal a thesszáliai Tempénél zajlott le. (8) Amikor a király azt felelte, hogy azonnal útnak indítja a követséget, Cornelius Thermopülaiba ment, ahol a görögök az év meghatározott napjain népes összejövetelt szoktak tartani, az úgynevezett pülaibeli gyűlést.[2] (9) Itt elsősorban az aitólokat figyelmeztette, hogy szilárdan és hűségesen tartsanak ki a római néppel kötött barátságuk mellett. (10) Néhány aitól vezető visszafogottan panaszolta fel, hogy a rómaiak a győzelem után már nem úgy bánnak népükkel, mint a háború alatt; (11) mások dacosabb hangon tettek szemrehányást, mondván, a rómaiak az aitólok támogatása nélkül nemhogy Philipposzt nem győzték volna le, de még Hellaszba sem tudtak volna áthajózni. (12) Cornelius erre inkább nem is válaszolt, nehogy az ügy viszálykodásba fulladjon, csak annyit mondott, hogy minden méltányos követelésüknek érvényt szerezhetnek, ha követséget küldenek Rómába. Ezért javaslatára úgy határoztak, hogy elküldik követeiket.

Így fejeződött be a Philipposz ellen vívott háború.

36.

(1) Miközben ez történt Hellaszban, Makedóniában és Kis-Ázsiában, (2) Etruriában szinte háborús állapotokat idézett elő a rabszolgák összeesküvése. A lázadás felgöngyölítésére és elfojtására Manius Acilius Glabriót, a polgárok és idegenek közti jogviták intézésével megbízott *praetor*t küldték el a két városi légió egyikével. Ő egyeseket …,[3] <másokat,> akik már összegyűltek, csatában vert le. (3) Sokat megöltek közülük, sokat fogságba ejtettek. Az összeesküvés vezetőit Acilius megkorbácsoltatta és keresztre feszíttette, a többieket visszaadta gazdájuknak.

[1] Héphaisztia Lémnosz szigetének másik nagy városa volt Mürina mellett.

[2] Lásd a XXXI. 32. 3 jegyzetét.

[3] A szöveg itt hiányos.

(4) A *consul*ok elutaztak provinciájukba. Amikor Marcellus behatolt a boiusok területére, és az egész napi meneteléstől fáradt seregével tábort ütött egy dombon, egy bizonyos Corolamus, a boiusok fejedelme nagy csapattal rajtaütött, és mintegy 3000 emberét megölte. (5) A váratlan támadás során több kiváló férfiú is elesett, köztük Tiberius Sempronius Gracchus és Marcus Iunius Silanus szövetséges parancsnokok, valamint Marcus Ogulnius és Publius Claudius, a II. légió katonai *tribunus*ai. (6) A rómaiak azonban alaposan megerősítették és buzgón védték táborukat, hiába próbálta az ellenség a csata sikerén felbuzdulva megostromolni. (7) A *consul* még jó néhány napot ebben az állandó táborban töltött, hogy sebesültjeit kezeltesse, és helyreállítsa katonái önbizalmát a súlyos megrázkódtatás után. (8) A boiusok pedig, mivel nem bírják türelemmel a várakozást, lassanként elszivárogtak erődítményeikbe és falvaikba.

(9) Marcellus ezután azonnal átkelt a Pón, és Comum területére vonult légióival, ahol az insuberek táboroztak, fegyverbe szólítva a comumiakat is. A gallok, akiket felbátorított a boiusok néhány napja elért sikere, már útközben rátámadtak a rómaiakra, és első rohamuk olyan heves volt, hogy az élcsapatok meghátráltak előttük. (10) Amikor ezt Marcellus észrevette, attól tartva, hogy ha egyszer meginogtak, vissza is szoríthatják őket, az útjukba állította az egyik marsus *cohors*ot, majd latin lovasainak összes *turmá*ját támadásra küldte az ellenség ellen. (11) Ezeknek első, majd második rohama megtörte az ellenség előrenyomulásának lendületét. Erre a római arcvonal többi része is bátorságra kapott: először megvetette a lábát, majd kemény támadásra indult. (12) A gallok nem tudtak tovább helytállni az ütközetben, sarkon fordultak, és fejvesztett menekülésbe kezdtek.

(13) Valerius Antias szerint ebben a csatában több mint 40 000 embert vágtak le a rómaiak, 87 hadijelvényt zsákmányoltak, 732 kocsit és sok arany nyakperecet, amelyek közül egy igen súlyos darabot Claudius tudósítása szerint a Capitoliumi Iuppiter szentélyében helyeztek el ajándékként. (14) Még ugyanezen a napon bevették és kirabolták a gallok táborát, és néhány nap múlva elfoglalták Comum városát is. Ezután 28 erődítmény pártolt át a *consul*hoz.

(15) A történetírók adatai abban is eltérnek, hogy a *consul* először a boiusok vagy az insuberek ellen vezette hadseregét, és hogy a győzelemmel feledtette-e a vesztett csata emlékét, vagy pedig a Comum mellett kivívott diadal fényét csorbította-e meg a boiusok földjén elszenvedett vereség.

37.

(1) A változó szerencsével zajló hadjáratok közben érkezett meg Lucius Furius Purpurio, a másik *consul* a boiusok területére a Sapinia kerületen[1] át. (2) Már

[1] Lásd a XXXI. 2. 6 jegyzetét.

közel járt Castrum Mutilumhoz, de attól félve, hogy a boiusok és ligurok együttesen bekerítik, visszavezette seregét ugyanazon az úton, amelyen jött, és nagy kerülővel, nyílt és ezért biztonságos területen át érkezett meg tiszttársához. (3) Egyesítették seregüket, majd kezdetnek egészen Felsina városáig végigfosztogatták a boiusok földjeit. (4) A város megadta magát a körülötte fekvő többi erődítménnyel együtt, és szinte az összes boius is, kivéve a hadra fogható korúakat, akik zsákmány reményében ragadtak fegyvert, most pedig az úttalan rengetegekbe vették be magukat.

(5) Ezután a sereg átvonult Liguriába. A boiusok a szurdokokban észrevétlenül követték a római menetoszlopot, amely kissé hanyag rendben vonult; azt remélték ugyanis, hogy váratlanul rajtaüthetnek a seregen, amely azt hiszi, hogy ők nincsenek a közelben. (6) Mivel nem érték utol őket, gyorsan áthajóztak a Pó túlpartjára, végigpusztították a laevusok és libuusok[1] területét, majd amikor a ligurok határvidékén át hazafelé tartottak innen a földekről összeszedett zsákmányukkal, beleütköztek a rómaiak menetoszlopába. (7) Megkezdődött a csata, gyorsabban és ádázabbul, mint ha előre kitűzött helyen és időben, lélekben felkészülve csaptak volna össze. (8) Itt megmutatkozott, mekkora ösztönző erőt jelent a bosszúvágy: a rómaiak jobban vágytak az öldöklésre, mint a győzelemre, ezért úgy küzdöttek, hogy az ellenségből jóformán hírmondó sem maradt.

(9) Miután a *consul*ok levele megérkezett Rómába, a *senatus* a sikerek örömére háromnapos hálaadó ünnepet rendelt el. Nemsokára hazatért Marcellus *consul*, és az atyák teljes egyetértésben megszavazták neki a diadalmenetet. (10) Még hivatali ideje alatt meg is tartotta diadalmenetét az insuberek és comumiak fölött; a boiusok fölötti diadalmenet reményét pedig meghagyta tiszttársának, hiszen ő egymagában vereséget szenvedett ettől a néptől, *consul*társával együtt azonban sikerült legyőznie őket. (11) Rengeteg fegyverzsákmányt és ellenséges hadijelvényt szállítottak a kezükre került szekereken, valamint 320 000 bronzpénzt és 234 000 ezüst*bigatus*t. (12) A gyalogos katonák között fejenként 80 bronzpénzt osztott szét a *consul*, a lovasok és *centurió*k között pedig ennek háromszorosát.

38.

(1) Ebben az évben Antiokhosz király a telet Epheszoszban töltötte.[2] Utána megpróbálta Kis-Ázsia összes városát visszakényszeríteni korábbi alárendelt

[1] A laevusok törzse ligur, a libuusoké gall eredetű volt.

[2] Az itt (XXXIII. 38. 1–7) leírt események valószínűleg 197 őszén és az azt követő télen játszódtak le.

helyzetébe.[1] (2) Előre látta, hogy legtöbbjük, akár mert sík helyen feküdt, akár mert nem bízott eléggé falaiban, fegyvereiben és seregében, vonakodás nélkül fel fogja venni az igát. (3) Csak Szmürna és Lampszakosz ragaszkodott szabadságához, és félő volt, hogy ha enged nekik, Szmürna példáját Aioliszban és Ióniában, Lampszakoszét pedig a Hellészpontosznál egyéb városok is követni fogják. (4) Ezért Szmürna körülzárására ő maga küldött sereget Epheszoszból, Abüdoszban állomásozó csapatait pedig átvezényelte, hogy vegyék ostrom alá Lampszakoszt, Abüdoszban csak csekély őrséget hagyva hátra. (5) De nemcsak haderejével próbált rájuk ijeszteni, hanem követek útján is igyekezett szelíden a lelkükre beszélni és megdorgálni őket átgondolatlan makacsságukért. Így akart reményt kelteni bennük, hogy kívánságuk hamarosan teljesülhet, (6) de csakis úgy, hogy ők maguk és mindenki más is világosan lássa: szabadságukat a királynak köszönhetik, nem pedig maguk vívták ki a pillanatnyi helyzetet kihasználva. – (7) Erre azok azt válaszolták, hogy Antiokhosz a legkevésbé sem lepődhet meg, sőt haragra sem gerjedhet azon, hogy ők nem viselik birkatürelemmel, ha késlelteti szabadságuk reményének beteljesülését.

(8) A király tavasszal elindult Epheszoszból hajóival a Hellészpontosz felé, szárazföldi seregét pedig átszállíttatta Abüdoszból a Kherszonészoszra. Szárazföldi és tengeri haderejét a kherszonészoszi Madütosz városánál egyesítette. (9) Mivel a lakosok bezárták előtte a kapukat, fegyvereseivel körülfogta a falakat, és már megkezdte az ostrom előkészületeit, amikor a város megadta magát. Hasonló sorstól félve meghódolt Szésztosz és a Kherszonészosz egyéb városai is. (10) Ezután teljes tengeri és szárazföldi haderejével Lüszimakheiához vonult. Amikor látta, hogy a város elhagyatott, és csaknem teljesen romokban hever (11) – néhány éve ugyanis a thrákok elfoglalták, kirabolták és felgyújtották –, elfogta a vágy, hogy újjáépítse ezt a nagynevű és előnyös fekvésű várost. (12) Ezért nagy lendülettel fogott hozzá egyszerre mindenhez. Megkezdte a házak és városfalak helyreállítását, a rabszolgának eladott lüszimakheiabelieket visszavásárolta, azokat pedig, akik elmenekültek és szétszóródtak a Hellészpontosz és a Kherszonészosz környékén, felkutatta és összegyűjtötte. (13) Előnyös feltételekkel új telepeseket is toborzott, és minden módon igyekezett benépesíteni a várost. (14) Egyszersmind, hogy többé ne kelljen tartaniuk a thrákoktól, személyesen indult el szárazföldi serege felével, hogy végigpusztítsa Thrákia legközelebbi vidékeit, serege másik felét és a hajósokat pedig hátrahagyta, hogy munkájukkal segítsék a város újjáépítését.

[1] I. Szeleukosz Nikatór a Lüszimakhosz, Thrákia *diadokhosz*-uralkodója fölött aratott korupedioni győzelem (Kr. e. 281) révén – legalábbis elméletileg – megszerezte Nagy Sándor egész egykori birodalmát Egyiptom kivételével.

39.

(1) Ekkortájt történt, hogy Lucius Cornelius, akit a *senatus* küldött, hogy simítsa el az Antiokhosz és Ptolemaiosz király között támadt viszálykodást, megállt Szélümbriában, (2) és hogy a tíz megbízott közül Publius Lentulus, Publius Villius és Lucius Terentius – az előbbi Bargüliából, az utóbbi kettő Thaszoszról – Lüszimakheiába ment. Itt találkozott velük a Szélümbriából érkező Lucius Cornelius, majd néhány nappal később odaért Antiokhosz is Thrákiából.

(3) Az első találkozó a megbízottakkal, majd az azt követő vacsorameghívás baráti és szívélyes hangulatban zajlott, de mihelyt a küldöttek megbízatásáról és Kis-Ázsia jelenlegi helyzetéről kezdtek tárgyalni, magasra csaptak az indulatok. (4) A rómaiak kertelés nélkül tudtára adták a királynak, hogy a *senatus* helyteleníti minden lépését azóta, hogy hajóhadával kifutott Szíriából, és követelték, hogy adja vissza Ptolemaiosznak mindazokat a városokat, amelyek annak uralma alatt voltak. (5) Ami pedig azokat a városokat illeti – mondták –, amelyek Philipposz birtokában voltak, majd Antiokhosz kerítette őket hatalmába, kihasználva az alkalmat, hogy Philipposzt leköti a háború a rómaiakkal: (6) tűrhetetlen, hogy a háború jutalmát, amiért a rómaiak évek hosszú során át oly sok veszélyt és fáradalmat vállaltak szárazon és vízen, most Antiokhosz élvezze. (7) De még ha a rómaiak szemet hunyhatnának a király Kis-Ázsiába érkezése fölött, mondván, az nem rájuk tartozik – az, hogy most már Európába is átkelt összes szárazföldi és tengeri haderejével, mi egyéb, mint nyílt hadüzenet Rómának? Ő ezt nyilván akkor is tagadná, ha Itáliába kelne át; csakhogy a rómaiak ezt nem fogják megvárni.

40.

(1) Antiokhosz erre így válaszolt: Furcsállja, hogy a rómaiakat ennyire érdekli, mit tehet Antiokhosz király és mit nem, meddig lett volna joga előrenyomulni szárazon és vízen, (2) de abba már nem gondolnak bele, hogy semmi közük Kis-Ázsiához, és éppoly kevés joguk van vizsgálat tárgyává tenni Antiokhosz kis-ázsiai cselekedeteit, mint Antiokhosznak a római nép itáliai tetteit. (3) Ami Ptolemaioszt illeti, akinek városait szerintük ő elfoglalta: ő a királlyal baráti viszonyban van, és azon munkálkodik, hogy ezt a közeljövőben rokoni kapcsolattal is megerősítse.[1] (4) Philipposz balsorsán sem akart nyerészkedni; amikor pedig átkelt Európába, nem a rómaiakkal szembeni ellenséges szándék vezette, hanem az, hogy úgy gondolja: a birodalom, amely egykor Lüszimakhoszé volt, majd a hadijog alapján legyőzőjére, Szeleukoszra szállt,[2] az ő hatalma alá tartozik. (5) Miközben őseit egyéb

[1] Később, 193-ban V. Ptolemaiosz Epiphanész valóban feleségül vette Antiokhosz leányát, Kleopatrát (XXXV. 13. 4), de az itt leírt események időpontjában Ptolemaiosz és Antiokhosz között még nem született meg a béke.

[2] Lásd a XXXIII. 38. 1 jegyzetét.

gondok kötötték le, ezekből a területekből először Ptolemaiosz, majd Philipposz foglalt el néhányat, hogy betelepedjenek más birtokába. (6) Ki vonhatja kétségbe, hogy a Kherszonészosz és Thrákiának legközelebbi, Lüszimakheia körül fekvő része Lüszimakhosz tulajdona volt? Ő azért jött, hogy ezeket a területeket újra ősi örökségéhez csatolja, és újjáépítse a thrákok betörésekor lerombolt Lüszimakheiát, hogy ez a város legyen fia, Szeleukosz birodalmának székhelye.

41.

(1) Miután több napot töltöttek el ilyen vitákkal, egy ellenőrizhetetlen forrásból származó híradás érkezett Ptolemaiosz király haláláról, és emiatt a tárgyalás eredménytelenül ért véget. (2) Mindkét fél úgy viselkedett, mintha nem tudna a hírről. Közben Lucius Cornelius, akinek követi megbízatása a két királyhoz, Antiokhoszhoz és Ptolemaioszhoz szólt, egy kis haladékot kért, hogy felkeresse Ptolemaioszt: (3) még jókor akart ugyanis Egyiptomba érkezni, mielőtt az uralkodóváltás miatt mozgolódás támad; Antiokhosz pedig úgy gondolta, hogy ha most lép, Egyiptom az övé lehet.

(4) Ezért útnak bocsátotta a rómaiakat, majd szárazföldi csapataival hátrahagyta fiát, Szeleukoszt, hogy folytassa Lüszimakheia megkezdett újjáépítését, (5) míg ő maga teljes hajóhadával Epheszoszba hajózott. Hogy azt a látszatot keltse, mintha semmi rosszban nem sántikálna, követeket küldött Quinctiushoz a szövetségkötés ügyében.[1] Kis-Ázsia partvidéke mellett végighajózva megérkezett Lükiába. Amikor Patarában megtudta, hogy Ptolemaiosz életben van, letett ugyan arról, hogy áthajózik Egyiptomba, (6) de azért folytatta útját Ciprus felé.[2] Amikor azonban elhaladt a Khelidoniai-hegyfok mellett, az evezőslegénység lázadása miatt egy ideig Pamphüliában, az Eurümedón folyó mellett kellett vesztegelnie. (7) Miután innen továbbindult, a Szarosz folyó torkolatvidékén egy iszonyú erővel kitörő viharban majdnem odaveszett egész hajóhadával együtt. Sok hajója összetört vagy megfeneklett a parton, sok elsüllyedt, úgyhogy egyetlen ember sem tudott róluk a szárazföldre vergődni. (8) Igen sok embere veszett oda, nemcsak névtelen evezősök és közkatonák, de a király néhány előkelő bizalmasa is. (9) Antiokhosz összeszedte a hajótörésből megmaradottakat, és miután helyzete nem engedte meg a Ciprus elleni vállalkozást, lényegesen gyengébb sereggel, mint amilyennel elindult, visszatért Szeleukeiába.[3] Itt partra vonta

[1] Ezek a követek valamiért csak a következő tavasszal érkeztek meg Quinctiushoz (XXXIV. 25. 2).

[2] Ciprus Kr. e. 295 óta a Ptolemaioszok uralma alá tartozott.

[3] A több hasonló nevű város közül Szeleukeia Pieriáról van szó, amely az Orontész torkolatánál feküdt.

hajóit, és mivel már közeledett a tél, Antiokheiába vonult vissza téli táborba. Így állt ekkor a királyok helyzete.

42.

(1) Rómában ebben az évben választottak először *triumvir*eket az áldozati lakomák megrendezésére:[1] Gaius Licinius Lucullus nép*tribunus*t, aki a testület megszervezéséről szóló törvényjavaslatot beterjesztette, Publius Manliust és Publius Porcius Laecát. A *triumvir*eknek a törvény megadta a bíborszegélyes tóga viselésének jogát is, akárcsak a *pontifex*eknek.

(2) Heves viszály támadt ebben az évben az összes pap és a városi *quaestor*ok, Quintus Fabius Labeo és Lucius Aurelius között. (3) Kellett a pénz, mert elhatározták, hogy visszafizetik a magánembereknek a háborúra összeadott kölcsön[2] utolsó részletét is. (4) Ezért a *quaestor*ok követelték az *augur*októl és *pontifex*ektől az adót, amelynek befizetését a háború folyamán elmulasztották. (5) Hiába fordultak a papok a nép*tribunus*okhoz, visszamenőleg minden kihagyott évre behajtották rajtuk az adót.

(6) Ebben az évben meghalt két *pontifex*, és helyükre újakat választottak: a Hispániában *praetor*ként elhunyt Gaius Sempronius Tuditanus helyére Marcus Marcellus *consul*t, Marcus Cornelius Cethegus helyére pedig Lucius Valerius Flaccust. Meghalt Quintus Fabius Maximus *augur* is, egészen fiatalon, még tisztséget sem viselt; ebben az évben az ő helyére nem választottak *augur*t.

(7) Ezután Marcus Marcellus *consul* megtartotta a *consul*választó gyűlést, ahol Lucius Valerius Flaccust és Marcus Porcius Catót választották meg. *Praetor*rá választották Gnaeus Manlius Vulsót, Appius Claudius Nerót, Publius Porcius Laecát, Gaius Fabricius Luscinust, Gaius Atinius Labeót és Publius Manliust.

(8) Ebben az évben Marcus Fulvius Nobilior és Gaius Flaminius, a *curulis aedilis*ek 1 000 000 *modius* búzát osztottak szét a nép között *modius*onként két bronzpénzért. A gabonát a szicíliaiak szállították Rómába Gaius Flaminius és apja iránti tiszteletből,[3] (9) Flaminius pedig megosztozott tiszttársával az ezért járó népszerűségen.

Fényes külsőségek között rendezték meg és háromszor teljes egészükben megismételték a Római Játékokat. (10) Gnaeus Domitius Ahenobarbus és Gaius Scribonius Curio plebejus *aedilis*ek sok legelőbérlőt állítottak a nép törvényszé-

[1] A szent lakomák megszervezése korábban a *pontifex*ek, majd a *curulis* tisztségviselők feladata volt.

[2] Vö. XXXI. 13.

[3] Flaminius apja a Trasumennus-tónál Kr. e. 217-ben elesett Flaminius *consul* volt, aki korábban Szicíliában volt *praetor*: ő volt Sicilia provincia első helytartója 227-ben.

ke elé; hármat el is ítéltek közülük, a bírságpénzekből pedig szentélyt építettek Faunusnak a szigeten.[1] (11) Két napon át ismételték a Plebejus Játékokat, és a játékok alkalmából az isteneknek lakomát is rendeztek.

43.

(1) Amikor Lucius Valerius Flaccus és Marcus Porcius Cato *consul*ok [195] március idusán, hivatalba lépésük napján előterjesztést tettek a *senatus*ban a provinciák ügyében, (2) az atyák így döntöttek: Mivel Hispániában annyira kezd elharapózni a háború, hogy oda már *consul*i vezetés és hadsereg szükséges, a két *consul* megállapodással vagy sorsolással döntse el, melyikük hadszíntere lesz Hispania Citerior, melyiküké Itália. (3) Amelyikük Hispániát kapja, az vigyen magával két légiót, 15 000 latin szövetségest, 800 lovast és 20 hadihajót. (4) A másik *consul* sorozzon két légiót; Gallia provincia megtartására ennyi is elég lesz, mivel az előző évben már megtörték az insuberek és boiusok harciasságát. (5) Sorshúzás útján Catónak jutott Hispánia, Valeriusnak Itália.

Ezután a *praetor*ok provinciáit sorsolták ki. Gaius Fabricius Luscinus kapta a városbeliek, Gaius Atinius Labeo az idegenek jogvitáinak intézését, Gnaeus Manlius Vulso Siciliát, Appius Claudius Nero Hispania Ulteriort, Publius Porcius Laeca Pisaet, hogy ott legyen a ligurok hátában, Publius Manliust pedig Hispania Citeriorba küldték a *consul* támogatására. (6) Titus Quinctius fővezéri megbízatását egy évre meghosszabbították a rábízott két légiónál, mivel már nemcsak Antiokhosz és az aitólok viselkedtek gyanúsan, hanem Nabisz, a spártaiak *türannosz*a is. A *consul*okat utasították, hogy ha ezek a csapatok kiegészítésre szorulnak, sorozzanak katonákat, és küldjék el őket Makedóniába. (7) Appius Claudius engedélyt kapott, hogy a légiót, amely eddig Quintus Fabius parancsnoksága alatt állt, kiegészítse 2000 újonnan besorozott gyalogossal és 200 lovassal. (8) Ugyanennyi új gyalogost és lovast vihetett Hispania Citeriorba Publius Manlius, és átadták neki azt a légiót is, amelynek eddig Quintus Minucius *praetor* volt a parancsnoka. (9) A Pisae mellett állomásozó Publius Porcius Laeca is kapott a galliai hadseregből 10 000 gyalogost és 500 lovast. Sardinia provinciában meghosszabbították Tiberius Sempronius Longus fővezéri megbízatását.

44.

(1) Miután a provinciákat így elosztották, utasították a *consul*okat, hogy mielőtt a Városból elvonulnának, a *pontifex*ek döntésének értelmében végezzék el a „megszentelt tavasz" szertartását, (2) amelyre a *senatus* javaslata és a nép utasí-

[1] A Tiberis szigete teljes egészében Aesculapius istennek volt szentelve (lásd a XI. könyv tartalmi összefoglalóját), de később más isteneknek is emeltek itt szentélyt (XXXIV. 53. 7).

tása alapján Aulus Cornelius Mammula *praetor* tett fogadalmat Gnaeus Servilius és Gaius Flaminius *consul*ok idejében [217].[1] (3) A fogadalmat a felajánlás után 21 évvel teljesítették.

Ezekben a napokban választották meg és avatták fel *augur*nak Gaius Claudius Pulchert (Appius fiát) az előző évben elhunyt Quintus Fabius Maximus helyére.[2]

(4) Amikor már mindenki furcsállni kezdte, hogy szó sem esik a Hispániában kitört háborúról, megérkezett Quintus Minucius levele, amelhogy Turda városa mellett szabályos ütközetben legyőzte Budares és Baesadines hispán hadvezéreket; 12 000 ellenséges katonát vágtak le, Budarest, az egyik fővezért elfogták, a többieket szétverték és megfutamították. (5) A levél felolvasása után már kevésbé aggódtak Hispánia miatt, ahol eddig hatalmas háborúra számítottak.

Mindenki legfőbb gondja Antiokhosz király lett, főleg a tíz megbízott hazaérkezése után. (6) A megbízottak beszámoltak Philipposszal folytatott tárgyalásaikról, hogy milyen feltételekkel adták meg neki a békét, és tudatták, hogy Antiokhosz részéről nem kevésbé súlyos háború fenyeget. (7) A király – mondták – hatalmas hajóhadával és nagyszerű szárazföldi seregével átkelt Európába, és ha nem térítette volna el őt az üres híresztelésből fakadó üres reménység, hogy megtámadhatja Egyiptomot, Hellasz hamarosan lángba borult volna. Az aitólok sem fognak ugyanis nyugton maradni, hiszen természettől fogva lázongó népség, ráadásul még neheztelnek is a rómaiakra. (8) Ezenkívül Hellasz oldalában van még egy jókora tüske: Nabisz, aki most még csak a spártaiak *türannosz*a, de ha engedik, csakhamar egész Hellasz zsarnoka lesz, aki kapzsiságban és kegyetlenségben a leghírhedtebb *türannosz*okkal is felveheti a versenyt. (9) Ha el nem veszik tőle Argoszt, a Peloponnészoszt ellenőrző fellegvárat, akkor hiába szabadították meg Philipposz uralmától Hellaszt, mert a király helyett, aki legalább messziről jött, egy közeli *türannosz* lesz az ura.

45.

(1) Miután szavahihető férfiak szájából hallották ezeket, akik ráadásul személyesen győződtek meg mindenről, (2) az atyák az Antiokhosz-féle ügyet tartották ugyan fontosabbnak, de mivel a király – ki tudja, miért – visszatért Szíriába, sürgősebbnek vélték, hogy a *türannosz*ról tárgyaljanak. (3) Hosszas vita után, hogy elég okuk van-e már a hadüzenetre, vagy pedig inkább adják meg a felhatalmazást Titus Quinctiusnak, hogy a spártai Nabisszal kapcsolatban járjon el úgy, ahogy az állam érdekében a legjobbnak látja, végül az utóbbi lehetőség mellett döntöttek. (4) Úgy vélték ugyanis, nemigen érinti az állam leglényegesebb

[1] Vö. XXII. 9.

[2] Vö. XXXIII. 42. 6.

érdekeit, hogy ez az ügy gyorsabban vagy lassabban intéződik el; (5) inkább arra kellene odafigyelniük, milyen magatartás várható Hannibaltól és a karthágóiaktól, ha kitör a háború Antiokhosszal.

(6) A Hanniballal szemben álló érdekcsoport tagjai ugyanis újra meg újra megírták főrangú római vendégbarátaiknak, hogy Hannibal futárokat és leveleket küldött Antiokhoszhoz, és a királytól is titokban követek érkeztek hozzá. (7) Amint egyes vadállatokat semmiféle módon nem lehet megszelídíteni – ez állt a levelekben –, éppúgy e férfiú lelkülete is könyörtelen és engesztelhetetlen: azt panaszolja, hogy az állam elsorvad a nagy békében és nyugalomban, elálmosodik a tétlenségtől, és csak a fegyvercsörgés riaszthatja fel kábulatából. (8) Mindezt valószínűnek is látták a rómaiak, ha visszaemlékeztek a korábbi háborúra, amelyet ez az egyetlen ember robbantott ki és vívott meg ellenük.

Hannibal egy újabb intézkedésével is maga ellen ingerelte a karthágói hatalmasok nagy részét.

46.

(1) Karthágóban ekkor a bírák testülete volt a legfőbb hatalom, elsősorban azért, mert a bírák megbízatása egész életükre szólt.[1] (2) Az ő kezükben volt minden egyes polgár vagyona, jó híre, élete. Ha valaki bármelyiküket megsértette, ezzel a testület minden tagját ellenségévé tette, és mindjárt akadt olyan is, aki vádat emelt ellene a felingerelt bírák előtt.

(3) Az ő féktelen királykodásuk idején – mert ezek nem egy szabad állam polgáraihoz illően gyakorolták korlátlan hatalmukat – történt, hogy Hannibal, miután *sufet*té választották,[2] magához rendelte a pénzügyi tisztségviselőt.[3] (4) Az rá sem hederített, egyrészt mert az ellenpárthoz tartozott, másrészt mert számíthatott rá, hogy hivatalának letétele után a bírák nagy hatalmú testületének tagja lesz, és már most is várható méltóságához illő gőgöt tanúsított. (5) Hannibal azonban ezt nem tűrhette: törvényszolgát küldött érte, hogy állítsa elő, majd a nép elé vi-

[1] A bírák testülete Karthágóban 100 vagy 104 főből állt (Arisztotelész: *Az állam* 1272b 34–37), akiket az államtanács tagjai közül választottak. Eredetileg a hadvezérek elszámoltatása volt a feladatuk (Iustinus: *Világkrónika* XIX. 2. 5–6)

[2] Livius előszeretettel alkalmazza a római tisztségek és intézmények nevét más államok esetében is. Hannibal 196-ban viselt tisztségét *praetor*ként adja meg, ez azonban nagy valószínűséggel az általa máskor pun nevén nevezett *sufet*nek felel meg. A terminológiai probléma talán onnan ered, hogy Livius itt görög forrásra támaszkodik, amely lefordítja a *sufet* szót.

[3] Livius ezt a tisztségviselőt a római *quaestor*nak felelteti meg. Ez talán a karthágói *rab* nevű hivatallal azonos, amelyet hol egy, hol két személy töltött be, hatásköre pedig az állami pénzek elosztására, felhasználásának meghatározására terjedt ki.

tette, és itt vádat emelt nemcsak ellene, hanem az egész bírói testület ellen is, amelynek gőgje és befolyása miatt a törvények és főtisztségviselők nem számítanak semmit. (6) Látva, hogy szavai tetszésre találnak, és a legalacsonyabb népréteg is érzi, hogy a bírák gőgje veszélyezteti szabadságát, (7) azonnal törvényjavaslatot terjesztett elő, és keresztül is vitte, hogy a bírákat csak egy évre válasszák, és senki se lehessen két egymást követő évben bíró. De amilyen mértékben elnyerte tettével a köznép rokonszenvét, éppen annyira megsértette az előkelők többségét.

(8) Egy másik, a közjó érdekében tett intézkedésével szintén szerzett néhány személyes ellenséget. Az állami bevételek részben a hanyag kezelés folytán tünedeztek el, részben néhány tisztségviselő és vezető ember osztozott rajtuk, mint valami zsákmányon. (9) Ezért nem volt meg a pénz a rómaiaknak évenként fizetendő hadisarcra,[1] és úgy tűnt, a magánemberekre kell súlyos adókat kivetni.

47.

(1) Hannibal, miután számba vette az államnak a szárazföldről és a tengerről befolyó bevételeit, és hogy ezt milyen célokra fordítják, mennyit emésztenek fel ebből a rendes állami kiadások, és mennyit sikkasztanak el, (2) az összes kint levő pénzt behajtotta, elengedte a magánemberekre kivetendő adót, és a nyilvánosság előtt kijelentette: az állam mostantól elég gazdag lesz ahhoz, hogy kifizesse a rómaiaknak a hadisarcot. Ígéretét meg is tartotta.

(3) Erre azok, akik évek hosszú során át a közpénzek elsikkasztásán híztak, mintha saját vagyonukat, nem pedig az ebül szerzett jószágot ragadták volna el tőlük, ádáz haragjukban a rómaiakat kezdték Hannibal ellen bujtogatni, akik maguk is keresték az ürügyet ellene. (4) Publius Scipio Africanus sokáig tiltakozott, mert nem tartotta méltónak a római néphez, hogy Hannibal vádlói mellé sorakoznak fel, az állam tekintélyével beavatkoznak a karthágói pártvillongásokba, (5) és nem elég nekik, hogy a háborúban legyőzték Hannibalt, hanem jóhiszeműségi esküt tesznek és vádiratot nyújtanak be a vádlók szokása szerint. (6) A rágalmazók végül mégis elérték, hogy a rómaiak követeket küldjenek Karthágóba, akik ott az államtanács előtt megvádolják Hannibalt, hogy Antiokhosz királlyal együtt új háború tervét szövögeti.

(7) Három követet küldtek: Gnaeus Serviliust,[2] Marcus Claudius Marcellust és Quintus Terentius Culleót. Miután ezek Karthágóba értek, Hannibal ellenségeinek tanácsára az érkezésük célját firtatóknak azt a választ adták: (8) azért jöttek, hogy segítsenek elsimítani a Massinissa numida király és a karthágóiak között felmerült ellentéteket. (9) Szavaiknak általában hitelt is adtak. Egyedül

[1] Vö. XXX. 37. 5.

[2] Valószínűleg Cn. Servilius Caepio (*consul* 203-ban).

Hannibal látott át a szitán, hogy ő a rómaiak valódi célpontja, mert hiába kötöttek békét a karthágóiakkal, őellene továbbra is engesztelhetetlen háború folyik. (10) Úgy döntött, enged a körülmények és a szerencse nyomásának.[1] Már korábban előkészített mindent a menekülésre. Hogy minden gyanút eloszlasson, aznap még megjelent a nyilvánosság előtt, majd alkonytájt polgári ruhájában[2] két kísérővel, akiket nem avatott be tervébe, kiment a városkapuhoz.

48.

(1) A megbeszélt helyen lovak várták, így még az éjjel maga mögött hagyta a Büzakionnak nevezett vidéket, és másnap elért a tenger mellett, Acholla és Thapsus között fekvő erődjébe, (2) ahol már egy felszerelt és evezősökkel ellátott hajó várta. Így távozott el Hannibal Afrikából, miközben többször fogta el a szánalom hazája, mint saját sorsa fölött.

(3) Még aznap átkelt Kerkina szigetére. Itt a kikötőben számos, áruval megrakott föníciai teherhajó tartózkodott, és amikor Hannibal partra szállt, mindenki odasereglett, hogy üdvözölje. Meghagyta, hogy ha bárki kérdezi, feleljék azt, hogy követségbe küldték Türoszba. (4) Mégis aggódni kezdett, hogy valamelyik hajó még az éjjel kifut, és elviszi a hírt Thapsusba vagy Hadrumetumba, hogy látták őt Kerkinán. Ezért áldozati lakomát rendezett, és elrendelte, hogy hívják meg a hajók kapitányait és a kereskedőket, (5) a hajókról pedig szereljék le a vitorlákat és a vitorlarudakat, hogy napfénytetőt vonjanak belőlük a parton lakomázók fölé, mivel nyár dereka volt.

(6) A lakomát aznap nagy pompával rendezték meg, amennyire a helyzet és az idő megengedte, és a vendégsereg bőséges borozgatás közben késő éjszakáig együtt maradt. (7) Hannibal, mihelyt egy pillanatra el tudott tűnni a kikötőben tartózkodók szeme elől, vitorlát bontott és elhajózott. (8) A többieket elnyomta az álom. A következő nap későn ébredtek, másnaposan, ráadásul órákat töltöttek el azzal, hogy visszaszereljék a vitorlázatot a hajókra, és használható állapotba hozzák.

(9) Karthágóban, amikor a Hannibalhoz bejáratos sokaság összecsődült a háza előcsarnokában,[3] (10) és elterjedt a hír, hogy nincs sehol, nagy sokaság gyűlt

[1] Hannibal száműzetésbe vonulása egy másik hagyomány szerint (Cornelius Nepos: *Hannibal* 7. 6) Kr. e. 196-ban történt, de a relatív kronológia szempontjai alapján Livius 195-ös dátuma tűnik hitelesnek.

[2] Livius kifejezése *(vestitu forensi)* valószínűleg nem arra utal, hogy Hannibal még a *sufet*ek hivatali öltözetét viselte, mert hivatalviselésének éve ekkor már bizonyára véget ért; inkább arról lehet szó, hogy a feltűnés elkerülése végett nem öltözött át előre utazóruhába.

[3] Livius a római viszonyok mintájára képzeli el a jelenetet, ahol az előkelőket reggelenként *cliens*eik tömege várta házuk előcsarnokában, hogy üdvözölje őket.

össze a főtéren, és mindenki az állam első emberét kereste. Egyesek ráhibáztak az igazságra, hogy száműzetésbe vonult, (11) mások úgy vélekedtek – és ezt hangoztatták többen –, hogy a rómaiak tették el láb alól. Az arcokon különböző érzelmeket lehetett megfigyelni, ahogy ebben a belső ellentétektől és pártviszályoktól megosztott városban várható is volt. Végül megérkezett a hír, hogy Hannibalt Kerkinán látták.

49.

(1) A római követek közölték a karthágói államtanáccsal: A római atyáknak biztos értesülésük van arról, hogy annak idején Philipposz királyt elsősorban Hannibal bujtotta fel, hogy háborút indítson a rómaiak ellen, (2) most pedig Antiokhoszhoz és az aitólokhoz küldött leveleket és futárokat, és Karthágó fellázításán mesterkedik. Most is csak Antiokhoszhoz indulhatott, hisz addig nem nyugszik, amíg világháborút nem robbant ki. (3) A karthágóiak ezt nem hagyhatják büntetlenül, ha biztosítani akarják a rómaiakat, hogy ez nem az ő akaratukból és állami döntés alapján történt. – (4) A karthágóiak azt felelték, hogy mindent meg fognak tenni, amit a rómaiak elvárnak tőlük.

(5) Hannibal szerencsésen megérkezett Türoszba, ahol Karthágó alapítói[1] a tisztelet mindenféle megnyilvánulásával fogadták a nagy hírű férfiút, mintha csak második hazájába érkezett volna. De csak néhány napig maradt itt, aztán elhajózott Antiokheiába. (6) Itt az a hír fogadta, hogy a király már elutazott Kis-Ázsiába. Így csak a fiával[2] találkozhatott Daphnéban,[3] az ünnepi játékokon, aki szívélyesen fogadta. Ezután késedelem nélkül továbbhajózott. (7) Epheszoszban érte utol a királyt, aki még habozott, és nem tudott dönteni a római háború ügyében; Hannibal érkezése azonban nagy mértékben hozzájárult, hogy végső elhatározásra jusson.

(8) Az aitólok is ekkor idegenedtek el végleg a római szövetségtől, mivel a *senatus* követeiket, akik első szerződésük alapján visszakövetelték Pharszaloszt, Leukaszt és még néhány más várost, Titus Quinctiushoz utasította.

[1] Természetesen nem maguk az alapítók, hanem azok kései leszármazottai. Az ókori gondolkodásban egy-egy nép diakrón tekintetben is annyira egységet alkot, mintha minden egyes tagja a nép történetének minden pillanatában jelen lett volna.

[2] Az ifjabb Antiokhosszal.

[3] Antiokheia egyik külvárosa, ahol a királyi vadaskert és több szentély kapott helyet.

XXXIV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 195–193)

Az Oppius-törvényt, amelyet C. Oppius nép*tribunus* szavaztatott meg a pun háború alatt a matrónák szépítkezésének korlátozására, nagy vita után eltörlik, jóllehet megmaradásáért maga Porcius Cato emel szót.

Cato Hispániába utazik, ahol Emporiaiból kiindulva megkezdi a háborút, és lecsendesíti Hispania Citeriort.

T. Quinctius Flamininus befejezi győztes háborúját a spártaiak és *türannosz*uk, Nabisz ellen; tetszése szerinti békefeltételeket szab ki rájuk, és felszabadítja a *türannosz* hatalmában lévő Argoszt.

Ezenkívül: győzelmek Hispániában, valamint a gall boiusok és insuberek fölött.

A *senatus* most nézheti először a játékokat a néptől elkülönített ülőhelyekről. Ennek érdekében Sex. Aelius Paetus és C. Cornelius Cethegus *censor*ok intézkednek a köznép nagy felháborodására.

Több *coloniá*t alapítanak.

M. Porcius Cato diadalmenetet tart hispániai győzelméért.

T. Quinctius Flamininus, aki legyőzte Philipposz makedón királyt és Nabisz spártai *türannosz*t, és felszabadította egész Hellaszt, tetteiért háromnapos diadalmenetet tart.

A karthágóiak követei hírül hozzák, hogy Hannibal, aki Antiokhoszhoz menekült, vele együtt készül a háborúra. Hannibal ugyanis a türoszi Arisztón révén, akit írásbeli üzenet nélkül küldött Karthágóba, megpróbálta háborúra bujtogatni a punokat.

1.

(1) Az épphogy befejeződött vagy kitöréssel fenyegető roppant háborúk[1] gondjai közepette történt egy apróság, amely azonban annyira felkorbácsolta a szenvedélyeket, hogy komoly viták okozójává vált. (2) Marcus Fundanius és Lucius Valerius nép*tribunus*ok javaslatot terjesztettek a köznép elé, hogy töröljék el az Oppius-törvényt. (3) Ezt a törvényt még Gaius[2] Oppius nép*tribunus* fogadtatta el Quintus Fabius Maximus és Tiberius Sempronius Gracchus *consul*sága alatt [215], a pun háború viharai közepette, és azt mondta ki, hogy egyetlen asszony sem birtokolhat többet fél uncia aranynál, nem viselhet színes ruhákat, és sem

[1] A pun és makedón, illetve a szíriai és hispániai háborúkról van szó.

[2] A nép*tribunus* előneve egyes kéziratokban Marcusként szerepel.

nagyobb, sem kisebb városokban, sem ezek egymérföldes körzetében nem utazhat kocsin, csak ha hivatalos áldozatra megy.

(4) Marcus és Publius Iunius Brutus nép*tribunus*ok az Oppius-törvény védelmére keltek, és kijelentették, hogy meg fogják akadályozni a törvény eltörlését. A nemesek nagy számban léptek fel a javaslat mellett és ellen; csak úgy nyüzsgött a Capitolium a törvény támogatóinak és ellenzőinek tömegétől. (5) A matrónákat sem férjük intése, sem tisztelete, sem parancsa nem tudta otthon marasztalni. Megszállták a Város minden utcáját, a Forum minden bejáratát, és kérlelték a Forumra érkező férfiakat, hogy most, amikor az állam virágzik, és az összes polgár napról napra növekvő jólétben él, egyezzenek bele, hogy az előkelő asszonyok is visszakapják hajdani ékességeiket. (6) Napról napra nőtt az asszonysereglet, mert a vidéki városokból és a gyülekezőhelyekről is egyre többen gyűltek Rómába. (7) Már a *consul*okhoz, *praetor*okhoz és a többi főtisztségviselőhöz is odamerészkedtek, hogy kérésüket előadják. Csakhogy legalábbis az egyik *consul*ban, Marcus Porcius Catóban kérlelhetetlen férfiúra akadtak, aki az eltörlésre javasolt törvény védelmében a következő beszédet mondta:

2.

(1) „Polgárok, ha mindegyikünk kezdettől fogva érvényesítette volna a férj jogát és tekintélyét feleségével szemben, most nem lenne gondunk az összes nővel egyszerre. (2) De mivel cselekvési szabadságunkat otthon már legyűrte az asszonyi féktelenség, most már itt a Forumon is lábbal tiporják, és miután egyenként nem tudtuk ráncba szedni őket, mindannyiuktól reszkethetünk. (3) Én eddig dajkamesének tartottam azt a történetet, hogy egy szigeten az összeesküvő asszonyok írmagostul kiirtották az egész férfinemet[1] – (4) de nincs olyan embercsoport, amely ne jelentené a legnagyobb veszélyt, ha megengedjük, hogy összejárjanak és titokban összedugják a fejüket. Én bizony alig tudom eldönteni, hogy mi a rosszabb: maga ez a mostani eset vagy az általa szolgáltatott példa. (5) Az előbbi minket, *consul*okat érint, meg a többi főtisztségviselőt, az utóbbi azonban inkább benneteket, polgárok.

Ti fogtok szavazni az elétek terjesztett javaslatról, ezért a ti feladatotok mérlegelni, hogy hasznos-e az államnak vagy sem. (6) De ezért az asszonyi felzúdulásért – akár magától támadt, akár a ti ösztönzésetekre, Marcus Fundanius és Lucius Valerius – kétségtelenül a főtisztségviselők hibáztathatóak, és nem tudom, hogy ez rátok hoz-e nagyobb szégyent, *tribunus*ok, vagy a *consul*okra. (7) A ti szégyenetek, hogy a *tribunus*i lázításba már a nőket is bevonjátok; az viszont a

[1] A monda szerint Lémnosz szigetén az asszonyok minden férfit megöltek, csak a királyt, Thoaszt mentette meg lánya, Hüpszipülé.

miénk, ha hagyjuk, hogy mint egykor a köznép kivonulása,[1] most az asszonyok kivonulása kényszerítsen új törvények elfogadására.

(8) Bevallom, az előbb kissé szégyenkeztem, amikor az asszonyok seregén kellett keresztülvágnom magam a Forumig. Ha nem tartott volna vissza a tisztelet – inkább egyikük-másikuk, mint valamennyiük méltósága és életvitele iránt –, nehogy azt a látszatot keltsem, hogy a *consul* kipellengérezi őket, így szóltam volna hozzájuk: (9) »Miféle új szokás ez, kitódulni az utcákra, elállni az utakat, vadidegen férfiakat leszólítani? Nem tudtátok ezt otthon megbeszélni a saját férjetekkel? (10) Vagy talán jobban tudtok idegen férfiaknak hízelegni az utcán, mint a férjeteknek otthon? Bár ha a szemérem megtartaná a matrónákat saját helyzetük korlátai között, még otthon sem lett volna illendő azzal foglalkoznotok, hogy itt milyen törvényt terjesztenek elő vagy töröltetnek el.«

(11) Őseink úgy rendelkeztek, hogy a nők még magánügyeiket se intézhessék törvényes képviselőjük jóváhagyása nélkül, hanem alá legyenek vetve apjuk, fivérük, férjük hatalmának. Mi azonban – isten ments! – eltűrjük, hogy már az államügyekbe is beavatkozzanak, és jóformán elvegyüljenek a Forumon a csoportosulásokban és a népgyűlés tagjai között. (12) Hisz mit csinálnak most az utcákon és keresztutakon? Felsorakoznak a nép*tribunus*ok indítványa mellé, és leteszik a voksot a törvény eltörlése mellett! (13) Engedjétek csak hosszú pórázra e betörhetetlen állatfajta féktelen természetét, és reménykedjetek, hogy maguktól is tudják majd, hol a határ! (14) Ha ti magatok meg nem mutatjátok nekik, meglátjátok, hogy ez a mostani csak egy csepp az erkölcsi és törvényes szabályozások tengerében, amelyeket az asszonyok fogcsikorgatva tűrnek. Minden téren szabadságra, sőt – mondjuk ki őszintén – szabadosságra vágynak. Hisz mire nem fognak még vetemedni ezután, ha most elérik céljukat?

3.

(1) Nézzétek csak végig az asszonyokra vonatkozó összes szabályozást, amellyel őseitek megzabolázták féktelenségüket, és férjük hatalma alá rendelték őket! Ennyi kötelékkel vannak megbéklyózva, mégis alig bírtok velük. (2) No és ha hagyjátok, hogy egyiket a másik után kezdjék ki, újabb és újabb engedményeket csikarjanak ki, és végül egyenlővé váljanak a férfiakkal, akkor szerintetek elviselhetőbbek lesznek? Mihelyt veletek egyenlővé válnak, már fölétek is kerekedtek!

(3) De, Herculesre, ők nem azt kérik ám, hogy ne hozzanak ellenük új törvényt; nem a jog, hanem a jogtalanság ellen tiltakoznak. (4) Hogyne! Csak annyit kérnek, hogy egy törvényt, amelyet elfogadtatok, megszavaztatok, amelyet éveken át a gyakorlatban is igazolva láttatok, most vonjatok vissza, egyszóval hogy

[1] Kr. e. 494-ben (II. 32.).

egy törvény eltörlésével a többi tekintélyét is megrendítsétek. (5) Olyan törvény nincs, amely mindenkinek egyformán kedvező volna; csak az a kérdés, hogy a többség számára és az állam egészét tekintve hasznos-e. Ha ki-ki elteheti az útból és megsemmisítheti a számára személy szerint kényelmetlen jogszabályokat, mire jó ezentúl egy törvényt az egész közösséggel elfogadtatni, ha nyomban el is töröltetheti az, aki ellen irányul?

(6) Azért mégis szeretném hallani, mi késztette az előkelő asszonyokat arra, hogy magukon kívül kirohanjanak az utcára, és majdhogynem a Forumon gyűlésezzenek? (7) Talán az a céljuk, hogy kiválthassák Hannibal fogságába esett szüleiket, férjüket, gyermekeiket, fivéreiket? Messze nincs már ilyen balszerencsés helyzetben az állam, ne is legyen soha! De mégis, amikor így volt, ti akkor megtagadtátok az asszonyok rokoni kötelességtudattól vezérelt kérését.[1] (8) Most azonban nem a rokoni szeretet, nem is az övéikért érzett aggodalom miatt gyűltek össze. Akkor talán a vallásos érzület miatt, hogy a frígiai Pesszinuszból érkező Idai Anyát fogadják?[2] Miféle, legalábbis tisztesnek hangzó cél rejlik az asszonyok mostani lázadása mögött? (9) »Hogy aranyban-bíborban tündökölhessünk – válaszolják –, hogy ünnepen és hétköznap egyaránt kocsikázhassunk a Városban, mintegy diadalt ülve a legyőzött és eltörölt törvény, a tőletek elhódított és elragadott szavazatok fölött; hogy ne korlátozzátok többé költekezésünket és fényűzésünket.«

4.

(1) Gyakran hallhattátok, hogy rosszallom a nők, a férfiak, sőt nemcsak a magánemberek, de a főtisztségviselők költekezését is, (2) és azt, hogy a polgárok közössége két egymással ellentétes jellemhibában szenved. Ez nem más, mint a kapzsiság és a pazarlás, a két istencsapása, amely minden nagy birodalomnak vesztét okozta. (3) Minél jobbá és örvendetesebbé válik napról napra az állam helyzete, minél jobban gyarapodik birodalmunk – hiszen már Hellaszban és Kis-Ázsiában járunk,[3] amelyek bőségesen kínálják a csábítóbbnál csábítóbb élvezeteket, sőt rátesszük kezünket királyaik kincsére is –, annál inkább rettegek, hogy nem mi hódítottuk meg ezeket, inkább fordítva. (4) Higgyétek el, a Szürakuszaiból idehurcolt szobrok valójában a Városunkra támadó ellenség hadi-

[1] A cannaei csata után a *senatus* úgy döntött, hogy hozzátartozóik minden könyörgése ellenére sem váltja ki az elfogott római katonákat (XXII. 61. 3).

[2] Vö. XXIX. 14. 10–14.

[3] Kis-Ázsia említése egyelőre szónoki túlzás, hiszen a rómaiak csak 190-ben kezdtek ott hadműveleteket.

jelvényei.[1] Úgy hallom, már nagyon is sokan magasztalják és bámulják a korinthoszi és athéni műalkotásokat,[2] és gúnyolódnak a római isteneket ábrázoló agyag oromdíszeken. (5) Én jobban szeretném, ha ezek az istenek óvnának minket, és reményeim szerint ez így is lesz, ha meghagyjuk őket a helyükön.

(6) Atyáink idejében Pürrhosz nemcsak a férfiakat akarta ajándékokkal megkörnyékezni követe, Kineasz útján,[3] hanem az asszonyokat is. Akkor még nem hozták meg az Oppius-törvényt a női fényűzés korlátozására, mégsem fogadtak el semmit. (7) Mit gondoltok, miért? Ugyanazért, amiért őseink nem hoztak törvényt erről a dologról: nem volt fényűzés, amelyet korlátozni kellett volna. (8) Ahogy az ember szükségszerűen előbb ismeri meg a betegségeket, mint gyógymódjaikat, éppúgy előbb születnek meg a szenvedélyek, mint törvényes korlátozásaik. Ugyan mi tette szükségessé az 500 *iugerum*ról szóló Licinius-törvényt,[4] ha nem a földbirtok kiterjesztésének féktelen vágya? (9) Miért hozták meg az ajándékokról és adományokról intézkedő Cincius-törvényt,[5] ha nem azért, mert a köznép a *senatus* vám- és adófizetőjévé kezdett válni? (10) Így aztán nem csoda, hogy annak idején sem az Oppius-féle, sem egyéb törvényt nem tartottak szükségesnek az asszonyi költekezés korlátozására, hisz az asszonyok akkor sem fogadták el az aranyat és bíbort, ha úgy tukmálták rájuk. (11) Ha Kineasz most járná körbe a Várost ezekkel az ajándékokkal, az utcán ácsorgó asszonyok között biztosan akadna nem is egy, aki elfogadná.

Bevallom, egyes vágyaknak én még az okát vagy értelmét sem vagyok képes átlátni. (12) Az még talán természetes szégyenérzetnek vagy felháborodásnak mondható, amit akkor érzünk, ha nekünk nem szabad azt, amit másnak igen – de mondjátok, ha mindenki ugyanúgy öltözködhet, mitől fél mindegyikőtök, mit látnak meg rajta mások? (13) Valóban kellemetlen dolog a takarékosság vagy a szegénység szégyene, de a törvény mindkettőtől megment benneteket: csak azt nem viselitek, amit nem szabad viselnetek. (14) »Éppen ezt az egyenlősdit

[1] 212-ben Szürakuszai kirablásával (XXV. 40.) kezdődött és a görögországi háborúkban folytatódott a görög műkincsek Rómába szállítása, és ezek, valamint a görögökkel való állandó érintkezés hatására a római ízlés, divat, életmód nagyon megváltozott, sokkal igényesebb, fényűzőbb lett.

[2] 228-ban járt először római követség Athénban és Korinthoszban (Polübiosz II. 12. 8).

[3] Pürrhosz 280-ban a hérakleiai és/vagy 279-ben az asculumi csata után Kineaszt küldte el Rómába, hogy tárgyaljon a *senatus*sal (lásd a XIII. könyv tartalmi összefoglalóját).

[4] Ez a Kr. e. 367-ben hozott törvény megtiltotta, hogy bárkinek 500 *iugerum*nál nagyobb birtoka legyen (VI. 35. 5).

[5] A M. Cincius Alimentus javaslatára 204-ben hozott törvény korlátozta az ajándékozást, és megtiltotta, hogy az ügyvédek szolgálatukért pénzt vagy ajándékot fogadjanak el.

nem bírom – mondják erre a gazdag asszonyok. – Miért nem csilloghatok aranyban-bíborban? Miért rejthetik el más nők a szegénységüket a törvény leple mögé, azt a látszatot keltve, hogy ha a törvény megengedné, nekik is meglenne mindenük?«

Azt akarjátok, polgárok, hogy ilyen vetélkedés támadjon asszonyaitok között, (15) hogy a gazdagok mindig olyasmire vágyjanak, amit senki más nem tud megszerezni, a szegények pedig erejükön felül költekezzenek, nehogy emiatt nézzék le őket? (16) Bizony, mihelyt az válik szégyellnivalóvá, amit nem kellene szégyellni, mindjárt nem szégyelli senki azt, amit kellene. Akinek a magáéból telik rá, az megveszi majd, akinek nem telik, az kér a férjétől. (17) Szerencsétlen flótás, akár enged a kérésnek, akár nem – mert ha ő nem adja meg, láthatja majd, hogy az asszony megkapta mástól! (18) Már most is mind idegen férfiakat kérlelnek, és ami még súlyosabb: törvényt kérnek tőlük és szavazatokat, sőt egyesektől meg is kapják. A magad, vagyonod és gyermekeid kárára vagy engedékeny! Mihelyt a törvény nem korlátozza többé feleséged költekezését, te sohasem leszel rá képes. (19) Ne higgyétek, polgárok, hogy ugyanaz az állapot tér majd vissza, ami a törvény meghozatala előtt volt! (20) Biztonságosabb egy gonosztevőt vádemelés nélkül futni hagyni, mint felmenteni; ugyanígy, ha a fényűzést soha nem bolygatták volna, elviselhetőbb maradt volna, mint amilyen most lesz, ha ezt a kötelékeitől felbőszült vadállatot szabadjára engedik.

(21) Nekem az a véleményem, hogy az Oppius-törvényt semmiképpen nem szabad eltörölnünk, de bárhogyan döntötök, azt kívánom, hogy azt minden isten jó szerencsére segítse."

5.

(1) Beszédéhez hozzáfűztek néhány hasonló jellegű szót azok a nép*tribunus*ok is, akik bejelentették, hogy élni fognak vétójogukkal. Ezután Lucius Valerius így beszélt az általa beterjesztett javaslat védelmében:

„Ha csak magánemberek léptek volna fel javaslatunk mellett és ellen, csendben vártam volna meg szavazásotok eredményét, mivel úgy gondolnám, mindkét álláspont mellett elég érv hangzott el. (2) De mivel kiváló *consul*unk, Marcus Porcius nemcsak tekintélyét vetette latba javaslatom ellen, amely szavak nélkül is épp elég súllyal bír, hanem még hosszú és alaposan kidolgozott beszédben is támadta azt, szükségesnek tartom, hogy röviden válaszoljak. (3) Ő azonban több szót pazarolt a matrónák dorgálására, mint az indítványunk elleni érvelésre, ráadásul afelől is kétségek közt hagyta hallgatóit, hogy a matrónák saját elhatározásukból vagy a mi biztatásunkra követték-e el az általa kifogásolt cselekedeteket. (4) Az ügyet fogom megvédeni, nem magunkat, hiszen a *consul* csak egy szó erejéig célzott ránk, de nem vádolt meg ténylegesen.

(5) Összeesküvésnek, lázadásnak, néha egyenesen női kivonulásnak nevezte azt a tényt, hogy az asszonyok a nyílt utcán arra kértek benneteket: most, amikor már béke van, és az állam boldogan virágzik, töröljétek el a törvényt, amelyet a háború válságos időszakában hoztatok ellenük. (6) Tudom én, hogy ezek csak afféle túlzások, amelyek arra valók, hogy a tényeket felnagyítsák. Sőt azt is mindnyájan tudjuk, hogy Marcus Cato nemcsak szenvedélyes szónok, hanem olykor goromba is tud lenni, noha egyébként szelíd természetű ember. (7) Hisz végül is miért olyan példátlan cselekedet a matrónáktól, hogy egy őket érintő ügy miatt nagy számban kivonultak az utcára? Talán mindeddig soha nem jelentek meg a nyilvánosság előtt? Hadd idézzek ellened saját művedből, az Őstörténetből.[1] (8) Figyeld csak, milyen sokszor tettek már így a nők, méghozzá mindig a köz érdekében!

Már a kezdet kezdetén, Romulus uralkodása idején, amikor a Capitoliumot elfoglalták a szabinok,[2] és a Forum közepén szabályos ütközet dúlt, nem a két csatasor közé berohanó matrónák vetettek véget a küzdelemnek? (9) A királyok elűzése után, amikor a volscus légiók Coriolanus Marcius vezetésével az ötödik mérföldkőnél ütöttek tábort, nem a matrónák hárították el a támadást, amely másként felmorzsolta volna Városunkat?[3] Aztán, amikor a gallok elfoglalták Rómát, mivel váltotta meg szabadságát a Város? Nemde azzal az arannyal, amelyet a matrónák adtak össze az állam számára teljes egyetértésben?[4] (10) Hogy ne csak régi példákat idézzek: a legutóbbi háborúban, amikor pénzre volt szükség, nem az özvegyek segítették ki vagyonukkal a kincstárat?[5] Sőt, amikor válságos helyzetünkben új isteneket is segítségül hívtunk, nem a matrónák vonultak-e ki teljes létszámban a tengerpartra az Idai Anya fogadására?

»Ez mind nem tartozik ide« – mondod te. (11) Nem is az a célom, hogy ezeket az eseteket mind egy kalap alá vegyem. Elég, ha mentségükre sikerült bebizonyítanom, hogy semmi példátlan nem történt. (12) Márpedig ha senki sem ütközött meg azon, hogy olyan dolgokban, amelyek mindenkit, férfiakat és nőket egyaránt érintettek, az asszonyok az utcára vonultak, miért csodálkozunk, hogy amikor sajátosan az ő ügyükről van szó, szintén megtették? (13) Végül is mit csináltak? Szavamra, ugyancsak gőgös fülünk van, ha méltatlankodunk azon, hogy tisztességes asszonyok kéréssel fordulnak hozzánk, hisz még a rabszolgák kéréseit sem átallja meghallgatni gazdájuk!

[1] Cato csak késő öregkorában írta meg Őstörténet *(Origines)* című művét Róma és több más itáliai város történetéről, így a mű emlegetése 195-ben még anakronisztikus.

[2] Vö. I. 13.

[3] Vö. II. 40. 1–11.

[4] Vö. V. 50. 7.

[5] Vö. XXIV. 18. 13–14.

6.

(1) Most pedig rátérek vitánk lényegére. A *consul* erről kétféleképpen érvelt. Egyrészt kikelt általában bármely törvény, másrészt különösen az asszonyi fényűzés korlátozására hozott törvény eltörlése ellen. (2) Az előbbi rész, amelyben általánosságban védelmezte a törvényeket, *consul*hoz méltó volt, az utóbbi, a fényűzést ostorozó pedig megfelelt az ő rendkívül szigorú erkölcsi felfogásának. (3) Így fennáll a veszély, hogy ha nem mutatok rá mindkét érvelésének gyengéire, nem fogtok tisztán látni. (4) Én ugyanis szintén vallom, hogy nem szabad olyan törvényt eltörölni, amelyet nem egy adott helyzetre, hanem az emberek mindenkori hasznára, örök időkre hoztak, hacsak a tapasztalat nem cáfolt rá, vagy az állam helyzetének változása miatt nem vált hasznavehetetlenné. (5) Csakhogy belátom azt is, hogy azok a törvények, amelyeket egy meghatározott helyzet tett szükségessé, úgyszólván halandók, és együtt változnak a változó időkkel. (6) A békében hozott törvényeket rendszerint érvényteleníti a háború, a háborúban hozottakat a béke – ahogy egy hajó kormányzásakor is más intézkedések szükségesek jó időben, mint vihar esetén. (7) Minthogy természetük szerint így csoportosíthatóak a törvények, vajon melyik csoportba tartozik ez a törvény, amelynek a visszavonásáról tárgyalunk? (8) Talán ősi, királykori törvény, amely együtt született magával a Várossal? Vagy pedig – ami rangban ezután következik – a jogszabályok megalkotására választott *decemvir*ek vésették fel a Tizenkét Táblára?[1] Ha őseink meggyőződése szerint enélkül a matrónák nem őrizhetik meg tisztességüket, akkor számunkra is félő, hogy vele együtt a női szemérmességet és tisztaságot is eltöröljük. (9) De ki ne tudná, hogy új törvényről van szó, amelyet 20 évvel ezelőtt, Quintus Fabius és Tiberius Sempronius *consul*sága idején hoztak? Ha a római matrónák erkölcsi élete sok-sok éven át enélkül is kifogástalan volt, miért fenyegetne az a veszély, hogy ha a törvényt eltöröljük, elmerülnek a pazarlásban?

(10) Ha ez a törvény régi volna, vagy azért hozták volna, hogy korlátok közé szorítsák az asszonyi féktelenséget, akkor valóban tartanunk kellene attól, hogy eltörlésével tápot adunk szenvedélyeiknek. De az akkori körülményekből egyértelműen kiderül, hogy miért hozták a törvényt. (11) Hannibal itt volt Itáliában, győzött Cannaenál, hatalmában volt már Tarentum, Arpi, Capua, és úgy látszott, seregével Róma ellen készül.[2] (12) Szövetségeseink elpártoltak, nem volt kato-

[1] Vö. III. 34.

[2] Az itt felsorolt események inkább általánosságban festik alá a kor hangulatát, nem mindegyik volt a törvény meghozatalának konkrét előzménye: így Tarentum elpártolása csak 212-ben, Hannibal Róma elleni hadjárata pedig 211-ben történt, tehát évekkel a *Lex Oppia* születése után.

nánk a sereg kiegészítésére, nem voltak tengerészeink a hajóhad fenntartására, üres volt a kincstár. Még rabszolgákat is olyan feltétellel vásároltunk fel katonai szolgálatra, hogy vételárukat gazdáik majd a háború befejezése után kapják meg.[1] (13) Ugyanilyen fizetési határidővel vállalták az állami bérlők, hogy gondoskodnak a gabona és a háborúhoz szükséges egyéb áruk szállításáról.[2] Magunk adtunk rabszolgákat az evezők mellé, ki-ki vagyona arányában, és a zsoldjukról is mi gondoskodtunk.[3] (14) A *senator*ok kezdeményezését követve minden aranyunkat és ezüstünket felajánlottuk a köz számára; az özvegyek és árvák az államkincstárnál helyezték letétbe pénzüket. Megszabták azt is, hogy egy embernek otthon mennyi tört aranya és ezüstje, mennyi vert ezüst- és bronzpénze lehet.[4]

(15) Amikor ilyen idők jártak, matrónáinkat csak a drága ruhák és ékszerek érdekelték, olyannyira, hogy ezt az Oppius-törvénnyel kellett korlátozni? Akkor, amikor a *senatus* 30 napra korlátozta a gyász idejét, mivel mindegyik matróna gyászolt, és ezért Ceres ünnepét nem lehetett megtartani?[5] (16) Ki ne látná be, hogy ezt a törvényt az állam ínsége és nyomora írta, mert minden magánember pénzét közcélra kellett fordítani, annyi időre, amíg fennáll az ok, amiért hozták? (17) Hiszen ha minden időkre érvényesnek kell tartanunk mindazt, amit akkor a *senatus* elhatározott és a nép jóváhagyott, miért adjuk vissza a polgárok kölcsönvett pénzét? (18) Miért rendelünk meg állami építkezéseket azonnali készpénzfizetés ellenében? Miért nem vásárolunk rabszolgákat katonai szolgálatra? Miért nem mi, magánemberek állítunk evezősöket, mint akkoriban?

7.

(1) Minden más rend, minden ember érezheti, hogy az állam helyzete jobbra fordult, csak hitveseitek ne élvezzék az általános béke és nyugalom gyümölcseit? (2) Mi, férfiak bíborban járunk, hisz bíborszegélyt hord a főtisztségviselő és a pap; gyermekeink is bíborszegélyes tógát öltenek; a *coloniá*k és *municipium*ok tisztségviselőinek, itt Rómában pedig még a legalacsonyabb rangúaknak, az utcák felügyelőinek[6] is megadjuk a bíborszegélyes tóga viselésének jogát, (3) sőt nemcsak életükben viselhetik e megtisztelő megkülönböztetést, de haláluk után ezzel együtt hamvasztják el őket. Csak asszonyainkat akarjuk eltiltani a bíbor visele-

[1] Vö. XXII. 57. 11, XXIV. 18. 12.
[2] Vö. XXIII. 48. 4–49. 4.
[3] Vö. XXIV. 11. 7–9.
[4] Vö. XXVI. 18. 14; 36.
[5] Lásd XXII. 56. 4–5, a hozzá fűzött jegyzettel.
[6] Az utcák felügyelői Kr. u. 7-ben kapták meg a bíborszegélyes tóga viselésének jogát; a hivatal korábbi történetéről nem sok információ áll rendelkezésünkre.

sétől? Neked, csak mert férfi vagy, akár a lótakaród is lehet bíbor, de házad asszonyának nem engeded, hogy bíbor felsőruhát viseljen – vagyis pompásabban öltözteted a lovadat, mint a feleségedet? (4) Bár a bíbor esetében, amely kopik és elhasználódik, úgy látom, ha nem is teljesen indokolt, de talán még védhető ez a csökönyösség; de az arannyal, amelynek értékéből legfeljebb a megmunkálás költségei vonódnak le, miért fukarkodtok annyira? Hiszen, ahogy ti is tapasztaltátok, az arany inkább befektetés, mind a magánemberek, mind az állam számára.

(5) A *consul* azt állította, nem alakul ki vetélkedés az egyes asszonyok között, ha egyiknek sincs semmije. De Herculesre, az összes római asszony számára milyen fájdalmas és megalázó lesz látni, hogy a latin szövetségesek asszonyai bezzeg hordhatják a számukra tilos ékességeket, (6) azok bíborban-aranyban páváskodva kocsikáznak végig a Városon, ők meg ott talpalnak mögöttük, mintha amazok városai birtokolnák a főhatalmat, nem pedig Róma! (7) Az ilyesmi még egy férfi lelkét is megsebezné. Mit gondoltok hát, milyen hatással lesz a gyenge nőkre, akik apróságokra is olyan érzékenyek? (8) Számukra elérhetetlenek a tisztségek, a papi hivatalok, a diadalmenet, a kitüntetések, tiszteletajándékok, háborús fegyverzsákmány. (9) Ápolt külső, szép ruhák, csinos megjelenés – a nők számára ezek a hivatali jelvények, ebben lelik örömüket, erre büszkék, ezt nevezték őseink a »nők ékességének«. (10) Mi mást vetnek le, ha gyászolnak, ha nem a bíbort és aranyat? Mit öltenek fel újra, ha letelt a gyász? Mivel emelik az örömünnepek és hálaadások fényét, ha nem a szokásosnál ékesebb öltözetükkel?

(11) Ha az Oppius-törvényt eltörlitek, nyilván nem tilthatjátok majd el őket bármitől, amit most a törvény tilt meg számukra, és kevésbé lesznek hatalmatoknak alávetve leányaitok, feleségetek, vagy akár nővéreitek… (12) Az asszonyok nem szabadulnak a szolgaságból, amíg övéik élnek, de az özvegységgel, árvasággal járó szabadságtól ők maguk is borzadnak. (13) Azt szeretnék, hogy ruházkodásukat inkább a ti akaratotok, ne a törvény szabályozza. Ti pedig tartoztok nekik azzal, hogy hatalmatok és gyámságotok alatt, ne pedig rabszolgasorban tartsátok őket, és inkább az „apám" vagy „férjem", mint az „uram" megszólítást várjátok el tőlük.

(14) Gyűlöletkeltő szavakat használt az imént a *consul*, amikor asszonyi lázadást és kivonulást emlegetett. Nyilván az a veszély fenyeget, hogy mint hajdan a felbőszült köznép, ők is megszállják a Szent Hegyet vagy az Aventinust![1] (15) Mivel ők a gyengébbek, el kell tűrniük, bármit is határoztok. De amennyivel hatalmasabbak vagytok náluk, annyival mértékletesebben kell élnetek hatalmatokkal."

[1] Vö. II. 32., III. 50. 10–16.

8.

(1) A törvényt támadó és védő beszédek után másnap még sokkal nagyobb asszonytömeg tódult ki az utcákra. (2) Egyetlen összefüggő menetben megszállták a két Brutus házának bejáratát, akik meg akarták vétózni tiszttársaik javaslatát, és addig nem hagytak nekik békét, amíg le nem mondtak a vétóról. (3) Ezután már nem volt kétséges, hogy minden *tribus* a törvény eltörlésére szavaz. Így a törvényt meghozatala után 20 évvel érvénytelennek nyilvánították.

(4) Marcus Porcius *consul* az Oppius-törvény eltörlése után azonnal útnak indult Luna kikötője felé 25 hadihajóval, amelyek között öt szövetséges hajó is volt. Ide gyűjtötte össze seregét is, (5) és a part mentén végigküldött rendelettel itt vont össze mindenfajta hajót. Amikor Lunából elindult, elrendelte, hogy ezek kövessék őt a pireneusi kikötőbe,[1] mert innen indul majd teljes hajóhadával az ellenség ellen. (6) A hajók a Liguriai-hegység és a Gall-öböl mellett elhaladva összegyűltek a kijelölt napra. Ezután Rhodéhoz vitorláztak, és rohammal kiűzték a várból a hispán helyőrséget. (7) Majd Rhodéból elindulva kedvező széllel Emporiaihoz érkeztek. Itt a hajóslegénység kivételével az összes csapatot partra szállították.

9.

(1) Emporiait már ekkor két egymástól fallal elválasztott város alkotta. Az egyikben görögök laktak, akik Phókaiából származtak, akárcsak a masszaliaiak, a másikban pedig hispánok. (2) A tenger irányából nyitott görög város falainak kiterjedése nem egészen 400 lépés volt, míg a tengertől távolabb eső hispán város falait három mérföld kerületű fal vette körül. (3) A harmadik népcsoportot, a római telepeseket később az isteni Caesar telepítette ide Pompeius fiainak legyőzése után.[2] Mára egységes közösséggé olvadtak össze, miután először a hispánok, majd utóbb a görögök is megkapták a római polgárjogot.

(4) Ha akkoriban látta volna valaki a görög várost, amelyet egyik oldalról a nyílt tenger, a másikról a vad és harcias hispán nép fogott közre, csodálkozott volna, hogy mi biztosítja a védelmüket. A fegyelem volt a védelmük gyengeségükben, amelynek legszilárdabb támasza az erősebb szomszédoktól való félelem. (5) A falnak a síkság felé eső részét rendkívül jól megerődítették. Errefelé csak egyetlen kapu nyílt, és itt mindig valamelyik tisztségviselő tartott állandó őrséget. (6) Éjszaka a polgárok egyharmada kint hált a falakon; nemcsak azért, mert ez volt a szokás vagy a törvény, hanem olyan gonddal virrasztottak és jártak

[1] A *portus Veneris* néven ismert kikötővel (ma Port Vendres, Franciaország) lehet azonos.

[2] Pompeius két fia, Gnaeus és Sextus apjuk halála után is folytatták a harcot Caesar ellen, aki a hispániai Munda mellett győzte le seregüket Kr. e. 45-ben.

körbe, mintha az ellenség a kapuk előtt állna. (7) Hispánt nem engedtek be a városba, ők pedig nem léptek ki onnan komoly ok nélkül. A tenger felé mindenkinek szabad útja nyílt. (8) A hispán városrészbe nyíló kapun mindig csak nagy csoportban mentek át, mintegy a lakosság egyharmad része, amely előző éjszaka őrséget állt a falakon. (9) Azért jártak át hozzájuk, mert a hajózáshoz nem értő hispánok szívesen kereskedtek velük: egyrészt vásárolni akartak a tengeri úton behozott külföldi árukból, másrészt saját földjük terményeit exportálni. Ennek a kölcsönösen előnyös kereskedelmi kapcsolatnak az igénye nyitotta meg a hispánok városát a görögök előtt. (10) A görögök azért is biztonságban érezhették magukat, mert meghúzódhattak a rómaiak barátságának árnyékában, amelyet bár kevesebb erővel, de ugyanolyan hűséggel ápoltak, mint a masszaliaiak.

Most is előzékenyen és szívélyesen fogadták a *consul*t és seregét. (11) Cato néhány napig időzött náluk, amíg felderítette, hol található és milyen erős az ellenség hadserege, és hogy még a várakozás ideje se teljen tétlenül, egész idő alatt gyakorlatoztatta katonáit.

(12) Az évnek abban a szakában járt az idő, amikor a hispánok gabonája már a szérűn volt. Ezért Cato megtiltotta beszerzőinek, hogy gabonát vásároljanak, és visszaküldte őket Rómába, mondván: „A háború majd eltartja saját magát." (13) Aztán elindult Emporiaiból, felégette és végigpusztította az ellenség földjeit, mindenhol fejvesztett rémületet keltve.

10.

(1) Ezzel egyidőben Marcus Helviusnak, aki épp elhagyni készült Hispania Ulteriort az Appius Claudius *praetor*tól átvett 6000 főnyi erősítéssel, Iliturgi városánál[1] a keltibérek igen nagy sereggel útját állták. (2) Valerius azt írja, hogy 20 000 fegyveresük volt; ebből a rómaiak 12 000-et levágtak, elfoglalták Iliturgit, és ott az összes felnőtt férfit megölték.

(3) Helvius ezután eljutott Cato táborába. Csapatait, mivel ezt a vidéket már nem veszélyeztette az ellenség, visszaküldte Hispania Ulteriorba, majd Rómába hajózott, ahol győzelme elismeréseként *ovatio*ban vonult be a Városba. (4) 14 732 font nyers ezüstöt, vert pénzből pedig 17 023 ezüst*bigatus*t és 119 439 oscai ezüstpénzt[2] adott át a kincstárnak. (5) A *senatus* azért tagadta meg tőle a diadalmenetet, mert más fővezér jósjeleivel és nem a saját hadszínterén nyert ütközetet. Egyébként két évvel később tért haza, mint kellett volna,

[1] Lásd a XXIII. 49. 5 jegyzetét.

[2] A *denarius* Hispániában vert megfelelője.

mert miután a provinciát átadta utódjának, Quintus Minuciusnak,[1] hosszantartó, súlyos betegsége miatt nem indulhatott haza. (6) Így történt, hogy Helvius *ovatió*ja csak két hónappal előzte meg utódja, Quintus Minucius diadalmenetét. (7) Ez utóbbi 34 800 font ezüstöt, 73 000 ezüst*bigatus*t és 278 000 oscai ezüstpénzt szolgáltatott be a kincstárnak.

11.

(1) Közben Hispániában a *consul* Emporiaitól nem messze táborozott. (2) Itt kereste fel őt az ilergesek fejedelmének, Bilistagesnek három követe – egyikük a fejedelem fia volt –, és elpanaszolták, hogy erődjeiket ostrom alá vették, és nincs reményük az ellenállásra, ha a rómaiak nem küldenek nekik erősítést. (3) Elég lenne 3000 katona; ekkora haderő érkezése láttán az ellenség biztosan elvonulna.

A *consul* azt felelte: átérzi, mekkora veszély és félelem szorongatja őket, (4) de nincsenek akkora csapatai, hogy megoszthatná őket, és közben ő maga nem kerülne veszélybe, miközben nagy ellenséges sereg tartózkodik a közelben, és napról napra azt várja, hogy mikor kell nyílt csatát vállalnia.

(5) A követek erre zokogva borultak a *consul* lába elé, úgy könyörögtek, hogy ne hagyja őket magukra nehéz helyzetükben. Kihez fordulhatnak, ha a rómaiak visszautasítják őket? (6) Nincs egyetlen szövetségesük, nincs a világon semmi más reményük. (7) Nem is fenyegetné őket ez a veszély, ha hajlandóak lettek volna hűtlenné válni és összeesküdni a többiekkel. De nem volt az a fenyegetés, az a megfélemlítés, amely képes lett volna megingatni őket, (8) hiszen bíztak benne, hogy elegendő támogatást és segítséget kapnak a rómaiaktól. De ha nem kapják meg, ha a *consul* megtagadja tőlük, tanúul hívnak istent és embert, hogy – mivel nem akarnak osztozni a saguntumiak sorsában – kénytelenek lesznek akaratuk ellenére elpártolni a rómaiaktól, és inkább pusztulnak el a többi hispánnal együtt, mint egyedül.

12.

(1) A *consul* aznap válasz nélkül bocsátotta el őket. A rákövetkező éjjel két gond között hányódott. (2) Nem akarta cserbenhagyni szövetségeseit, de seregét sem akarta meggyengíteni, mert akkor vagy nem vállalhatja azonnal a döntő csatát, vagy sokat kell kockáztatnia. (3) Feltett szándéka volt, hogy nem gyengíti meg csapatait, nehogy ezalatt megszégyenítő vereséget szenvedjen. Úgy gondolta tehát, szövetségesei előtt tényleges segítségnyújtás helyett csak annak reményét csillogtatja meg. (4) Hiszen – főként háborúban – gyakran előfordul, hogy a

[1] Q. Minucius Thermus valójában Hispania Citerior helytartója volt (XXXIII. 26. 2).

látszat éppoly hathatósnak bizonyul, mint a valóság, és ha valaki hisz benne, hogy van segítsége, éppen az ebbe vetett bizalom, remény és bátorság által menekül meg, éppúgy, mintha valóban segítséget kapott volna.

(5) Ezért másnap azt válaszolta a követeknek, hogy noha nem szívesen gyengíti meg hadseregét azzal, hogy másoknak kölcsönöz belőle, most mégis inkább az ő veszélyeztetett helyzetükre van tekintettel, mint saját érdekeire. (6) Parancsot adott az összes *cohors*ban szolgáló katonák egyharmadának, hogy idejében készítsenek maguknak útravalót, amit majd magukkal visznek a hajókra, a hajók pedig harmadnapra legyenek útra készen. (7) A követség két tagját felszólította, hogy jelentsék mindezt Bilistagesnek és az ilergeseknek, a fejedelem fiát pedig szívélyes vendéglátással és ajándékokkal lekötelezve maradásra bírta. (8) A követek csak akkor indultak haza, amikor saját szemükkel látták, hogy a katonák hajóra szálltak. Miután ezt kétségbevonhatatlan tényként jelentették otthon, nemcsak övéikben, de az ellenség között is elterjedt a hír, hogy közeleg a római segítség.

13.

(1) A *consul*, miután elég meggyőző látszatot teremtett számukra, visszarendelte katonáit a hajókról. (2) Mivel már közeledett a hadműveletek számára kedvező évszak, téli táborát Emporiaitól három mérföldnyire állította fel. Innen kiindulva hol erre, hol arra vitte embereit portyázni az ellenség földjére, táborában csekély őrséget hagyva hátra. (3) Általában éjszaka indultak útnak, hogy minél messzebbre juthassanak a tábortól, és kihasználhassák a meglepetés erejét. Ezek a rajtaütések jó gyakorlatot jelentettek az újoncoknak, sok ellenséges foglyot is ejtettek, úgyhogy azok már elő sem merészkedtek erődítményeik falai mögül.

(4) Miután eléggé kiismerte saját emberei és az ellenség hangulatát, összehívatta a *tribunus*okat, a parancsnokokat, az összes lovast és *centuriót*, és így beszélt hozzájuk:

(5) „Eljött a várva várt pillanat, itt a lehetőség, hogy bebizonyítsátok hősiességeteket. Eddig inkább fosztogatók, mint katonák módjára viseltetek háborút, (6) de most igazi ütközetben, valódi ellenségként fogtok összecsapni az ellenséggel. Aztán már nemcsak földeket dúlhattok, de gazdag városokat is kifoszthattok. (7) Atyáink, amikor Hispániában még karthágói fővezérek és seregek állomásoztak, nekik pedig egy szál katonájuk sem volt itt, mégis belefoglaltatták a szerződésbe, hogy érdekszférájuk határa a Hiberus folyó legyen.[1] (8) Most

[1] Az I. pun háborút lezáró szerződés 226-ban Hasdruballal megújított változatáról van szó (XXI. 2. 7).

pedig, amikor két *praetor*, egy *consul* és három római sereg tartózkodik Hispániában, a karthágóiaknak pedig tíz éve híre-hamva sincs ezekben a provinciákban, elvesztettük uralmunkat a Hiberuson innen fekvő terület fölött. (9) Fegyverrel és bátorsággal kell visszaszereznetek, és rá kell kényszerítenetek ezt a népet – amely fel-fellázad, ha kedve tartja, de a kitartó küzdelemre képtelen –, hogy ismét felvegye a lerázott igát."

(10) Nagyjából így buzdította őket, majd kihirdette, hogy a következő éjjel az ellenséges tábor ellen vonulnak. Azzal elküldte katonáit, hogy egyenek és szedjék rendbe magukat.

14.

(1) Éjféltájban, miután madárjóslatot kért, felkerekedett, hogy tetszése szerint választhassa meg a terepet, mielőtt még az ellenség észrevenné. Csapataival megkerülte az ellenséges tábort, majd hajnalban, miután felállította csatasorát, három *cohors*ot közvetlenül a sáncok alá küldött. (2) A barbárok elcsodálkoztak, hogy kerülhetett a római vezér a hátuk mögé, és ők is rohantak a fegyvereikért.

(3) Közben a *consul* így szólt embereihez: „Katonák, csakis saját bátorságotokban bízhattok; mindent elkövettem, hogy ez így legyen. (4) Közöttünk és táborunk között ott az ellenség, mögöttünk az ellenség földje fekszik. A legdicsőbb egyúttal a legbiztonságosabb is: ha bátorságotokban van minden reményetek."

Ezután visszarendelte a *cohors*okat, hogy színlelt menekülésükkel előcsalják a barbárokat. (5) Úgy is lett, ahogy remélte. Az ellenség abban a hitben, hogy a rómaiak félelmükben hátrálnak, kirontott a tábor kapuján, és fegyveresei elözönlötték a tábor és a római csatasor között szabadon maradt területet. (6) Mialatt tolongva igyekeztek arcvonalukat kialakítani, a *consul*, aki már mindent előkészített és elrendezett, rajtaütött rendezetlen soraikon. Először a lovasokat vetette be a két szárnyról, de ezeket a jobbszárnyon azonnal visszaverték, és pánikszerű visszavonulásukkal a gyalogosok között is rémületet okoztak. (7) A *consul* ezt látva parancsot adott, hogy két válogatott *cohors* kerülje meg az ellenség jobbszárnyát, és bukkanjon fel a háta mögött, még mielőtt a gyalogos csatasorok összecsapnak. (8) Miután ezzel ráijesztett az ellenségre, ismét helyreállt az ütközetben a római lovasság riadalma miatt megingott egyensúly. A jobb szövetséges *ala* gyalogsága és lovassága azonban annyira megzavarodott, hogy egyeseket a *consul*nak saját kezűleg kellett megragadnia és visszafordítania az ellenség felé.

(9) Így, amíg hajítófegyverekkel harcoltak, az ütközet egyenlő esélyekkel folyt, de jobboldalt, ahol a rémült menekülés kezdődött, a rómaiak csak üggyel-bajjal tudtak helytállni. (10) A balszárnyon[1] és szemközt azonban a barbárok kerültek

[1] Még mindig római szemszögből nézve.

szorongatott helyzetbe, és rettegve nézegettek vissza a hátulról támadó *cohors*okra. (11) Amikor a vasgerelyek és *phalaricák*[1] elhajítása után kardot rántottak, szinte elölről kezdődött az ütközet. Már nem a távolból, láthatatlan helyről érkező lövedékek ütöttek váratlan sebeket, hanem ember ember ellen folyt a küzdelem, amelyben már csak az erő és a bátorság számított.

15.

(1) A *consul* azzal öntött erőt fáradt embereibe, hogy a második vonalból harcba indította a tartalékban várakozó *cohors*okat. (2) Így új arcvonal keletkezett. A pihent katonák új hajítófegyverekkel támadtak a kimerült ellenségre, szilaj rohamukkal úgy visszavetették őket, mintha ék alakban támadtak volna, majd szétszórták és megfutamították őket, azok pedig fejvesztve rohantak a földeken át táboruk felé.

(3) Cato látva, hogy mindenütt fut az ellenség, visszavágtatott a tartalékban várakozó II. légióhoz, és parancsot adott, hogy a hadijelvények induljanak meg előtte, a katonák pedig gyors menetben nyomuljanak előre az ellenséges tábor megostromlására. (4) Ha valamelyik katona túlságos buzgalmában megelőzte egységét, ő a sorok között odalovagolt és rávert a gerelyével, a *tribunus*oknak és *centurió*knak pedig megparancsolta, hogy fenyítsék meg.

(5) A tábor ostroma már megkezdődött, a védők kövekkel, karókkal és különféle lövedékekkel próbálták a rómaiakat elűzni a sánctól. A pihent légió érkezésekor az ostromlók harci kedve megnőtt, az ellenség pedig még elszántabban védte a sáncot. (6) A *consul* áttekintette a terepet, hogy ott törjön be, ahol a legcsekélyebb az ellenállás. Észrevette, hogy a bal oldali kapunál kevés a védő: ide vezette a II. légió *princeps*eit és *hastatus*ait. (7) Támadásukat a kapunál álló előőrs nem tudta feltartóztatni, a többiek pedig látva, hogy az ellenség már a sáncon belül van, és oda a tábor, eldobálták hadijelvényeiket és fegyvereiket. (8) Ott mészárolták őket a kapuknál, mert a szűk helyen összezsúfolódva elakadtak. A II. légió emberei hátulról kaszabolták az ellenséget, a többiek a tábort rabolták ki.

(9) Valerius Antias azt írja, hogy ezen a napon több mint 40 000 ellenséges katona esett el. Maga Cato, aki bizonyára nem kisebbíti a saját dicsőségét, annyit mond, hogy sok embert vágtak le, de számadatot nem ad meg.

16.

(1) [Úgy tartják, Cato aznap három elismerésre méltó döntést hozott. Az első az volt, hogy seregével kerülőt tett, és olyan helyen bocsátkozott ütközetbe, ahol

[1] Vö. XXI. 8. 10–12.

katonái csakis hősiességükben reménykedhettek: távol hajóitól és táborától, az ellenségtől körülvéve. (2) A második az, hogy *cohors*aival hátulról is útját állta az ellenségnek. A harmadik pedig, hogy miközben a többi katona mind az ellenség után vetette magát, a II. légiót megtartotta a hadijelvények alatt, és rendezett alakzatban, rohamlépésben a táborkapu ellen vezényelte.][1]

(3) Cato a győzelem után sem tétlenkedett. Miután jelt adott a visszavonulásra, és zsákmánnyal megrakodott embereit visszavezette táborukba, éjszaka csak néhány órányi pihenőt engedélyezett nekik, azután ismét kivezette őket a környékre fosztogatni. (4) Most, hogy az ellenség a csatavesztés után szétszóródott, szabadabban mozoghattak zsákmányolás közben. Ez a vállalkozás nem kisebb szerepet játszott az emporiaibeli hispánok és szomszédaik meghódolásában, mint az előző napi ütközet. (5) Nagy számban adták meg magukat más városok polgárai is, akik Emporiaiban kerestek menedéket. A *consul* mindegyikükkel szívélyesen bánt, és jó szóval, borral, étellel megvendégelve hazaküldte őket.

(6) Ezután mindjárt tábort is bontott, és amerre serege vonult, mindenütt a városuk megadását bejelentő követek siettek elé. Mire megérkezett Tarracóba, Hispániának a Hiberuson innen fekvő része már teljesen meghódolt, (7) a barbárok pedig a *consul*nak szánt ajándékul egymás után hozták vissza a hadifoglyokat: rómaiakat, szövetségeseket és latinokat, akik Hispániában különféle körülmények között a fogságukba estek.

(8) Ezután elterjedt a hír, hogy a *consul* Turdetaniába készül seregével, sőt a járhatatlan hegyekben lakó törzsek azt a valótlan értesülést kapták, hogy már útnak is indult. (9) Erre az alaptalan és ismeretlen forrásból származó hírre a bergistanus[2] törzshöz tartozó hét kisebb erőd elpártolt a rómaiaktól. A *consul* azonban odavonult seregével, és említésre méltó küzdelem nélkül újra megadásra kényszerítette őket. (10) Ezek az erődök nem sokkal később újra elpártoltak, amikor a *consul* visszatért Tarracóba, de még nem indult tovább onnan. Ismét leigázta őket, de most már nem volt olyan kegyes a legyőzöttekhez: egytől egyig eladták őket rabszolgának, hogy ne zavarhassák többé a békét.

17.

(1) Ezalatt Publius Manlius *praetor*, miután átvette elődje, Quintus Minucius régi hadseregét, és egyesítette Appius Claudius Nero Hispania Ulteriorból érkezett, ugyancsak régi seregével, elindult Turdetaniába.[3] (2) A turdetanusokat

[1] A részlet a kéziratok egy részében nem szerepel; több kutató kétségbe is vonja a hitelességét.

[2] Valószínűleg azonosak a XXI. 19. 7-ben említett bargusiusokkal.

[3] Itt ismét nem a Hispania Ulteriorban élő turdetanusokról, hanem a velük gyakran egy kalap alá vett, Saguntum közelében élő népcsoportról lehet szó (lásd a XXI. 6. 1 jegyzetét).

tartják Hispánia legkevésbé harcias népének, de nagy számukban bízva elébe mentek a közeledő rómaiaknak. (3) A lovassági támadás azonnal szétzilálta hadrendjüket, a gyalogos csata pedig jóformán semmi fáradságba nem került: az öreg katonák, akik jól ismerték már ezt az ellenséget és háborút, egyértelműen eldöntötték a harc kimenetelét. (4) De ezzel a csatával még nem ért véget a háború: a turdulusok 10 000 keltibér katonát fogadtak zsoldjukba, és mások fegyvereivel készültek a háborúra.

(5) Közben a *consul*, akit meghökkentett a bergistanusok lázadása, attól félve, hogy alkalomadtán a többi közösség is követheti példájukat, a Hiberuson innen lakó összes hispántól elvétette a fegyvereit. (6) Ez az intézkedés annyira felkavarta őket, hogy sokan saját kezükkel vetettek véget életüknek, mert ezek a büszke népek úgy tartják, fegyver nélkül nem élet az élet. (7) A *consul*, amikor erről tudomást szerzett, magához hívatta az összes város *senator*ait, és így szólt hozzájuk:

„Nektek legalább annyira érdeketekben áll, mint nekünk, hogy ne kezdjétek újra a háborút, (8) hiszen ez eddig mindig több bajt hozott a hispánokra, mint amennyi fáradságot okozott a római hadseregnek. Úgy gondolom, ezt egyetlen módszerrel lehet elkerülni: ha gondoskodunk arról, hogy ha akarnátok, se tudjatok fellázadni. (9) Ezt a lehető legkíméletesebb úton szeretném elérni. Ti is segítsetek ebben tanácsotokkal! Nincs tanács, amelyet szívesebben fogadnék meg, mint amit tőletek kapok."

(10) Azok nem feleltek, mire ő kijelentette, hogy kapnak néhány nap gondolkodási időt. (11) Amikor visszahívta őket, és a második tanácskozáson sem voltak hajlandóak megszólalni, egy nap alatt leromboltatta az összes város falait, majd hadba vonult azok ellen, akik még nem vetették alá magukat neki. Mihelyt egy-egy területre betette a lábát, egytől egyig meghódoltatta a környéken lakó népeket. (12) Egyedül a tekintélyes és gazdag Segestica városát kellett szőlőlugasokkal és paravánokkal bevennie.

18.

(1) Catónak azért is okozott több nehézséget az ellenség leigázása, mint azoknak a rómaiaknak, akik először keltek át Hispániába,[1] mert azokhoz maguktól pártoltak át a hispánok, akik már megelégelték a karthágóiak uralmát, (2) neki azonban akkor kellett mintegy rabszolgasorba kényszerítenie őket, amikor már megízlelték a szabadságot. Ráadásul érkezésekor általános zűrzavar fogadta: egyesek fegyverben álltak, másokat ostromzárral akartak elpártolásra kénysze-

[1] P. és Cn. Scipiónak Kr. e. 218–217-től kezdve (XXI. 60. 1–2, XXII. 22. 1).

ríteni, és nyilvánvaló volt, hogy ez utóbbiak nem tudnak sokáig ellenállni, ha idejében nem segít rajtuk.

(3) A *consul*ban azonban olyan akaraterő és rátermettség lakozott, hogy a legkisebb feladattól a legnagyobbig mindent egymaga vállalt és végzett: nemcsak kigondolta és elrendelte, amire éppen szükség volt, (4) de többnyire ő maga is hajtotta végre. Senkivel szemben sem gyakorolta fővezéri hatalmát keményebb szigorral, mint saját magával szemben: (5) igénytelenségben, virrasztásban, a fáradalmak vállalásában a legegyszerűbb katonákkal kelt versenyre, és semmiféle előjogra nem tartott igényt a seregben, rangját és hatáskörét nem számítva.

19.

(1) Turdetaniában Publius Manlius *praetor*nak sok nehézséget okoztak a háborúban az ellenség által – mint már említettem – felfogadott keltibér zsoldosok. Ezért a *praetor* levélben kért segítséget a *consul*tól, aki odavonult légióival. (2) Amikor odaért, a turdetanusok és a keltibérek külön táboroztak. A rómaiak azonnal kisebb csatározásokat kezdtek a turdetanusokkal, előőrseiket támadva, és még a megfontolatlanul vállalt összecsapásokból is mindig győztesen tértek vissza. (3) A keltibérekhez a *consul* katonai *tribunus*okat küldött, hogy tárgyaljanak velük, és terjesszenek eléjük háromféle ajánlatot, amelyek közül választhatnak. (4) Az első úgy szólt, hogy ha hajlandóak átállni a rómaiakhoz, kétszeresét kapják annak a zsoldnak, amelyben a turdetanusokkal megállapodtak. (5) A második: ha hazavonulnak, állami szinten biztosítékot kapnak arra, hogy nem vonják őket felelősségre, amiért a rómaiak ellenségeihez csatlakoztak. (6) A harmadik: ha mindenképpen folytatni akarják a háborút, határozzák meg ők a helyet és időpontot, amikor megvívják vele a döntő csatát.

(7) A keltibérek egy nap gondolkodási időt kértek. Tanácskozásuk igen viharosan zajlott le, mivel turdetanusok is voltak köztük, így nem is tudtak semmiféle döntésre jutni. (8) A rómaiak, noha bizonytalan volt, hogy békében vagy háborúban állnak-e a keltibérekkel, éppúgy hordták az utánpótlást az ellenség földjeiről és településeiről, mintha béke volna, sőt tízes csoportokban gyakran a keltibérek sáncai mögé is bejártak, mintha egyéni fegyverszünettel kölcsönös árucsere-egyezményt kötöttek volna.

(9) A *consul*, mivel nem tudta ütközetre kicsalogatni az ellenséget, először néhány könnyen mozgó *cohors*szal benyomult fosztogatni a még érintetlen területek egyikére, (10) majd arra a hírre, hogy a keltibérek minden málhájukat és felszerelésüket Seguntiában hagyták, odavonult, hogy megostromolja a várost. (11) De miután semmivel sem tudott hatni rájuk, kifizette a zsoldot nemcsak a saját embereinek, de a *praetor* katonáinak is, és egész seregét a *praetor* táborában hagyva hét *cohors*szal visszatért a Hiberushoz.

20.

(1) Ezzel a csekély haderővel több várost elfoglalt, és átpártoltak hozzá a sedetanusok, az ausetanusok és a suessetanusok. (2) A járhatatlan erdőkben lakó lacetanusok népe fegyverben maradt, részben velük született vadságuk miatt, részben bűnösségük tudatában, mert miközben a *consul*t és seregét a turdulusokkal folytatott hadakozás kötötte le, zsákmányszerző rajtaütéseket hajtottak végre a római szövetségesek területei ellen. (3) Ezért a *consul* városuk megostromlására vezette nemcsak római *cohors*ait, de szövetségesei katonáit is, akiket fűtött a jogos bosszúvágy.

(4) A város hosszan elnyúlt, de szélessége nem állt ezzel arányban. A *consul* mintegy 400 lépésnyi távolságban állapodott meg seregével. (5) Itt előőrsként néhány kiválasztott *cohors*ot hagyott, azzal a paranccsal, hogy ne mozduljanak el helyükről, amíg ő maga oda nem jön hozzájuk; serege többi részét pedig átvezette a város túlsó oldalára.

Minden segédcsapata közül a legnagyobb létszámú a suessetanus ifjak különítménye volt. Őket küldte a falak alá, hogy kezdjék meg az ostromot. (6) A lacetanusok, amikor felismerték ezek fegyvereit és hadijelvényeit, eszükbe jutott, hányszor tombolták végig büntetlenül a suessetanusok földjeit, hány szabályos ütközetben verték szét és futamították meg őket. Hirtelen kitárták a kaput, és mindannyian rájuk rohantak. (7) A suessetanusok még a csatakiáltásukat is alig állták ki, nemhogy a támadást. A *consul* pontosan erre számított. (8) Lovát megsarkantyúzva az ellenséges falak alatt elvágtatott a *cohors*aihoz, magához vette őket, és – miután a védők mind kiözönlöttek a suessetanusok üldözésére – a csendes és őrizetlenül hagyott városrészen át bejuttatta a városba. (9) Még vissza sem értek a lacetanusok, ő már elfoglalta az egészet. Nemsokára meg is adták magukat, mivel fegyvereiken kívül nem maradt egyebük.

21.

(1) Győzelme után azonnal a Bergium nevű erődhöz vonult, amely a rablók legfőbb menedékhelye volt: innen indultak fosztogatni a provincia békés vidékeire. (2) A bergistanusok egyik főembere átszökött a várból a *consul*hoz, és mentegetni kezdte magát és honfitársait, mondván, a vezetés nem az ő kezükben van: a rablók, akiket befogadtak, hatalmukba kerítették az erődöt. (3) A *consul* felszólította, hogy térjen haza, találjon ki valami elfogadható magyarázatot távollétére, (4) és ha majd azt látja, hogy ő a falak alá nyomult, és a rablók figyelmét teljesen a falak védelme köti le, akkor ne feledje, hogy támogatóival együtt most kell elfoglalnia a fellegvárat.

(5) A főember úgy tett, ahogy Cato meghagyta neki. A barbárok hirtelen két tűz közé kerültek: kívülről a rómaiak mászták meg a falakat, míg bent elesett a

fellegvár. A *consul* a város bevétele után a fellegvár elfoglalóinak és rokonaiknak meghagyta szabadságát és vagyonát, (6) a többi bergistanust eladatta a *quaestor*ral, a rablókat pedig kivégeztette. (7) Miután a provinciában helyreállította a nyugalmat, nagy vámokat vetett ki a vas- és ezüstbányákra, és intézkedései következtében a provincia napról napra gazdagabb lett.[1]

(8) A Hispániában elért sikerek örömére az atyák háromnapos hálaadó ünnepet rendeltek el.

22.

(1) Ezen a nyáron a másik *consul*, Lucius Valerius Flaccus Galliában a Litana-erdőség mellett szabályos csatában győzelmet aratott egy boius csapat fölött. (2) A források szerint 8000 gallt öltek meg; a többiek feladták a háborút, és szétszéledtek falvaikba és földjeikre. (3) A *consul* a nyár hátralevő részében a Pó mellett, Placentiában és Cremonában állomásozott seregével, és újjáépíttette, amit ezekben a városokban a háború lerombolt.

(4) Míg Itáliában és Hispániában ez volt a helyzet, Hellaszban Titus Quinctius oly módon töltötte téli táborozásának idejét, hogy – az aitólok kivételével, akik a győzelemből nem húztak annyi hasznot, mint remélték, és nem volt ínyükre a hosszú tétlenség – egész Hellasz a béke és szabadság közös áldásait élvezte, kiválóan meg volt elégedve helyzetével, (5) és éppúgy csodálta a római vezérnek a győzelem után tanúsított mérsékletét, igazságosságát és önuralmát, mint derekas helytállását a háborúban. Aztán megérkezett a *senatus* határozata, hogy megindítják a háborút a spártai Nabisz ellen. (6) Miután ezt Quinctius elolvasta, egy kijelölt napra gyűlésbe hívta Korinthoszba minden szövetséges állam küldötteit. A vezetők mindenhonnan nagy számban összegyűltek a találkozón, még az aitólok sem hiányoztak. Quinctius a következő beszédet intézte hozzájuk:

(7) „A Philipposz elleni háborút görögök és rómaiak közös szándékkal és összehangolt terv alapján vívták, de mindkettőnek más oka volt erre a háborúra. (8) Philipposz hol azzal sértette meg a rómaiakhoz fűződő barátságát, hogy támogatta ellenségünket, Karthágót,[2] hol azzal, hogy megtámadta szövetségeseinket Hellaszban; (9) veletek pedig úgy bánt, hogy ha saját sérelmeinket elfelejtettük volna is, a rajtatok esett méltánytalanság is éppen elég ok lett volna nekünk a háborúra.

[1] Ez természetesen nem a hispánok, hanem a rómaiak szempontjából értendő; Róma jövedelmei növekedtek jelentősen azzal, hogy a gazdag bányákat római vállalkozóknak adták bérbe.

[2] Philipposz 215-ben szövetséget kötött Hanniballal (XXIII. 33–34., 39. 1–4).

(10) Mai tanácskozásunk eredménye azonban teljesen tőletek függ. Felteszem nektek a kérdést: Argoszt, amelyet, mint tudjátok, Nabisz kerített hatalmába,[1] meghagyjátok-e az ő birtokában, (11) vagy úgy tartjátok méltányosnak, hogy ez a Hellasz szívében fekvő, nagy hírű, ősi város visszanyerje szabadságát és a Peloponnészosz és Hellasz többi városával egyenlő helyzetét? (12) Ez a tanácskozás, mint látjátok, teljes egészében egy benneteket érintő tárgy körül forog; a rómaiaknak csak annyi közük van hozzá, hogy Hellasz felszabadításával szerzett dicsőségük nem lehet teljes és csorbítatlan, amíg egyetlen városa is szolgaságban sínylődik. (13) De ha benneteket nem érdekel a város sorsa, nem nyugtalanít a káros példa és a veszély, hogy ez a baj ragályként továbbharapódzik – mi azt is méltányos megoldásnak fogadjuk el. Ebben a dologban kérem véleményeteket, és ahhoz fogom tartani magam, amit a többség határoz."

23.

(1) A római hadvezér beszéde után sorban meghallgatták a többiek véleményét. (2) Az athéni küldött a leghálásabban méltatta a rómaiak Hellasz érdekében tett szolgálatait – hogy amikor támogatásukat kérték Philipposz ellen, segítségükre siettek, (3) most pedig Nabisz ellen kérés nélkül, önként ajánlják fel a segítséget –, és felháborodásának adott hangot, amiért némelyek e roppant érdemekről képesek lekicsinylően nyilatkozni, és rosszindulatú célzásokat tesznek a jövőre, (4) ahelyett hogy elismernék, mennyi hálára kötelezték őket a múltban. Világos volt, hogy ez a támadás az aitóloknak szólt.

(5) Így aztán Alexandrosz, az aitólok egyik vezető embere[2] először az athéniakat vette célba, mondván, hajdan a szabadság bajnokai és élharcosai voltak, most pedig a közös ügy árulóivá lettek, hogy hízelgésükkel szerezzenek érdemeket maguknak. (6) Azután felpanaszolta, hogy az akhájok, Philipposz hajdani katonái, majd bukása után cserbenhagyói nemcsak Korinthoszt kapták vissza, de azon mesterkednek, hogy Argosz is az övék legyen; (7) ezzel szemben az aitólokat, akik elsőként szálltak szembe Philipposszal, és mindig is a rómaiak szövetségesei voltak, csalárdul megfosztják Ekhinosztól és Pharszalosztól, noha a szerződésben kikötötték, hogy Philipposz legyőzése után ők kapják meg ezeket a városokat és területüket.[3] (8) Kétszínűséggel vádolta a rómaiakat: a szabadságnak csak a puszta nevét csillantották meg, Démétriaszban és Khalkiszban azonban helyőrséget tartanak – holott Philipposznak, amikor vonakodott kivonni csapatait ezekből a városokból, mindig azt hozták fel, (9) hogy

[1] Vö. XXXII. 38.
[2] Vö. XXXII. 33. 9.
[3] Vö. XXXIII. 13. 5–7.

Hellasz soha nem lesz szabad, amíg Démétriaszban, Khalkiszban és Korinthoszban megszálló haderő tartózkodik –; (10) most pedig Argoszt és Nabiszt használják ürügynek, hogy Hellaszban maradhassanak hadseregükkel együtt. Szállítsák át légióikat Itáliába, (11) és az aitólok megígérik, hogy Nabisz vagy megállapodás alapján, önszántából vonja ki helyőrségét Argoszból, vagy ők fogják fegyverrel kényszeríteni, hogy alkalmazkodjon egész Hellasz közös akaratához.

24.

(1) Ezek a hencegő szavak először Arisztainoszt, az akhájok *sztratégosz*át ingerelték válaszra. (2) „A Legjobb és Leghatalmasabb Zeusz és Héra Királynő, Argosz védelmezője[1] óvjon meg attól – mondta –, hogy ezért a városért a spártai *türannosz* és az aitól útonállók marakodjanak, és olyan választás elé kerüljön, hogy még rosszabbra fordulhat a sorsa, ha ti visszaszerzitek, mint amikor a *türannosz* elfoglalta. (3) Ettől a rablóbandától, Titus Quinctius, a közöttünk fekvő tenger sem véd meg bennünket; mi lesz velünk, ha a Peloponnészosz szívében szereznek maguknak hídfőállást? Ezek csak nyelvük szerint görögök és csak külsőre emberek, (4) de elvadultabb erkölcsök és szokások szerint élnek, mint bármelyik barbár, sőt, mint a ragadozó vadállatok! Ezért arra kérünk benneteket, rómaiak, hogy vegyétek vissza Nabisztól Argoszt, és Hellaszban teremtsetek olyan rendet, hogy távozásotok után az aitólok garázdálkodásával szemben is biztosítva legyünk!"

(5) Miközben mindenki egyfolytában az aitólok ellen háborgott, a római vezér így szólt: Válaszolt volna az aitólok szavaira, ha nem látná, mennyire ellenséges velük szemben minden résztvevő; így azonban az ő feladata az indulatok lecsillapítása, nem pedig felkorbácsolása. (6) Ezért a rómaiakról és az aitólokról elhangzott legutóbbi véleményhez nem is fűz semmit, és csak arról kéri a nyilatkozatukat, hogy háborút indítsanak-e Nabisz ellen, ha nem hajlandó Argoszt visszaadni az akhájoknak.

(7) Miután mindannyian a háború mellett szavaztak, felszólította őket, hogy minden város saját lehetőségeihez mérten küldjön segédcsapatokat. Az aitólokhoz még követet is küldött, nem mintha bármi eredményt remélt volna, inkább azért, hogy leplezetlenül feltárják szándékaikat – így is lett.

25.

(1) A katonai *tribunus*oknak parancsot adott, hogy rendeljék ide a sereget Elateiából. (2) Ugyanezekben a napokban adott választ Antiokhosz szövetségkö-

[1] Livius szövegében az istennevek római megfelelői (Iuppiter és Iuno) szerepelnek, a rómaiak számára megszokott kultikus jelzőkkel.

tésért folyamodó követeinek:[1] ő semmiről sem dönthet a tíz megbízott távollétében, ezért kérésükkel keressék fel a *senatus*t Rómában.

(3) Az Elateiából átvezényelt csapatokat személyesen vezette Argosz alá. Kleónainál csatlakozott hozzá Arisztainosz *sztratégosz* 10 000 akháj gyalogossal és 1000 lovassal, és seregüket egyesítve onnan nem messze ütöttek tábort. (4) Másnap leereszkedtek az argoszi síkságra, és Argosztól mintegy négy mérföldnyire választottak maguknak táborhelyet.

(5) A lakón helyőrség parancsnoka Püthagorasz volt, a *türannosz* veje és egyszersmind feleségének fivére. A rómaiak érkezésekor mindkét fellegvárat – Argoszban ugyanis kettő van – és a többi kedvezőnek vagy veszélyeztetettnek látszó helyet jelentős védősereggel erősítette meg. (6) De az előkészületek közben sehogy sem tudta eltitkolni a rómaiak érkezése miatti félelmét. Ráadásul nem volt elég a külső fenyegetés, bent a városban is lázadás tört ki.

(7) Élt Argoszban egy Damoklész nevű ifjú, akiben több volt az elszántság, mint a megfontoltság. Először néhány alkalmas emberrel eskü terhe alatt összebeszélt, hogy elűzik a helyőrséget; csakhogy miközben igyekezett gyarapítani az összeesküvés erejét, óvatlanul ítélte meg az emberek megbízhatóságát. (8) Amikor a társaival folytatott megbeszélés közben a parancsnok egy poroszló útján magához hívatta, rájött, hogy tervüket elárulták: arra buzdította jelenlévő társait, hogy inkább ragadjanak fegyvert vele együtt, semhogy a kínpadon végezzék be életüket. (9) Már indult is az *agorá*ra néhány társával együtt, azt kiáltozva, hogy aki a város javát akarja, csatlakozzon hozzá, a szabadságharc kezdeményezőjéhez és vezéréhez. (10) De buzdítása senkire nem hatott, mert nem láttak erre kézenfekvő lehetőséget, kellő katonai támogatást pedig még kevésbé. (11) Miközben így kiáltozott, a spártaiak körülfogták, és társaival együtt megölték. Azután még másokat is elfogtak: (12) többeket kivégeztek, néhányat pedig bebörtönöztek, akik aztán a következő éjjel kötélen leereszkedtek a falakról, és átszöktek a rómaiakhoz.

26.

(1) Quinctiust a szökevények biztosították, hogy ha a római sereg a kapuk előtt állt volna, felkelésük nem maradt volna eredménytelen, (2) és ha táborával közelebb nyomul, az argosziak sem maradnak többé tétlenek. Ezért könnyen mozgó gyalogosokat és lovasokat küldött ki, (3) akik a várostól nem egészen 300 lépésnyire álló Külarabisz nevű *gümnaszion* mellett megütköztek a kapun kitörő spártaiakkal, és nem túl nagy küzdelem árán visszaszorították őket a városba. A római vezér aztán éppen ott ütötte fel táborát, ahol az ütközet lezajlott.

[1] Vö. XXXIII. 41. 5.

(4) Itt egy napig várakozott, hogy nem tör-e ki újabb felkelés. Amikor belátta, hogy a polgárokat megbénítja a félelem, összehívta a haditanácsot, hogy Argosz ostromáról tárgyaljanak. (5) A görög vezérek Arisztainosz kivételével egyhangúlag úgy vélekedtek, hogy mivel Argoszért folyik a háború, itt is kell azt elkezdeni. (6) Quinctius ezzel egyáltalán nem értett egyet, és egyértelmű helyesléssel hallgatta az általános véleménnyel szembehelyezkedő Arisztainosz érvelését. (7) Hozzá is fűzte: Ha az argosziak érdekében vállalták a háborút a *türannosz* ellen, jókora következetlenség volna az ellenséget békén hagyni és Argoszt venni ostrom alá. (8) Ő bizony megtámadja Spártát, a háború tűzfészkét és magát a *türannosz*t.

Ezzel feloszlatta a haditanácsot, és málhamentes *cohors*okat küldött gabonáért. Ami a környéken érett volt, mind levágták és behordták, ami pedig még zöld volt, azt letiporták és tönkretették, hogy az ellenség később ne vehesse hasznát. (9) Ezután felkerekedett, és a Partheniosz-hegyen át, Tegea mellett elvonulva harmadnap Karüai mellett ütötte fel táborát. Még nem hatolt be az ellenséges területre, előbb megvárta szövetségesei segédcsapatait. (10) Philipposztól 1500 makedón katona, valamint 400 thesszáliai lovas érkezett. Most már nem a segédcsapatokra kellett várnia, mert abból volt bőven, hanem az élelemszállításra kötelezett környékbeli városok küldeményeire. (11) Igen jelentős tengeri haderő is összegyűlt. Már megérkezett Lucius Quinctius Leukaszból 40 hajóval, továbbá 18 emelt fedélzetű rhodoszi hajó, a Küklaszok környékén pedig ott várakozott Eumenész király 10 emelt fedélzetű hajóval, 30 *lembos*szal és még többféle kisebb hajóval.

(12) Sok spártai száműzött is összegyűlt a római táborban, akiket a *türannosz*ok kegyetlensége kényszerített elhagyni hazájukat, és most azt remélték, hogy hazajuthatnak. (13) A jó néhány emberöltő alatt, amióta Spártában *türannosz*ok uralkodtak, az egymást váltó zsarnokok tevékenysége során elég sokan kerültek száműzetésbe.[1] (14) Vezetőjük Agészipolisz volt, akit származása jogán megilletett volna Spárta trónja; őt még gyermekkorában taszította ki Lükurgosz *türannosz*, Kleomenész, az első spártai *türannosz* halála után.[2]

[1] Erős túlzás, hiszen III. Kleomenész, az első *türannosz* 235-ben került trónra, majd 227-ben törölte el a kettős királyságot Spártában.

[2] III. Kleomenész 219-ben halt meg; ekkor lépett Spárta egyik (Eurüpontida) trónjára Lükurgosz, majd hamarosan száműzte III. Agészipoliszt, aki a másik (Agiada) trón várományosaként Kleomenész jogos utódja lett volna.

27.

(1) A *türannosz*, noha körös-körül szárazon és vízen ilyen roppant háború fenyegette, és ha józanul felbecsülte a maga és az ellenség haderejét, nem sok jóra számíthatott, mégsem adta fel. (2) Krétáról újabb 1000 válogatott ifjút mozgósított – 1000 ugyanis már ott volt nála –, valamint 3000 zsoldos katonát, saját alattvalói közül pedig 10 000-et tartott fegyverben, a hegyi falvak földművese-it is beleértve. (3) A várost árokkal és sánccal erősítette meg. Hogy megelőzzön minden belső zavargást, megfélemlítéssel és szigorú büntetésekkel tartotta féken az embereket, ha már nem számíthatott arra, hogy azok a javát akarják.

(4) Mivel egyes polgárok magukra vonták gyanúját, minden csapatát kivezette a Dromosznak nevezett mezőre, (5) majd parancsot adott, hogy a spártaiakat fegyvertelenül hívják gyűlésbe, az összegyűlt tömeget pedig körülvette fegyveres testőrségével. (6) Először néhány szóban megmagyarázta, miért kell a jelenlegi helyzetben elnézniük neki, ha mindentől fél és óvakodik. Az ő javukat szolgálja – mondta –, ha azokat, akik a mostani körülmények között gyanússá váltak, inkább eleve megakadályozzák a bajkeverésben, semmint hogy nekilássanak, és azután sújtson le rájuk a büntetés. (7) Ezért ő néhány embert őrizetbe vétet arra az időre, amíg az őket fenyegető vihar elvonul, és miután visszaverték az ellenséget – amelytől sokkal kevésbé kell félniük, ha sikerül megelőzni a belső árulást –, azonnal szabadon bocsátja majd őket.

(8) Ezután felolvastatta mintegy 80 előkelő ifjú nevét, és amint nevük hallatán jelentkeztek, börtönbe vettette őket. (9) A következő éjszakán mindnyájukat kivégeztette. Ezután néhány helótát (ezek a hegyi falvak földműves őslakói), akiket megrágalmaztak, hogy át akartak szökni az ellenséghez, korbácsütésekkel végigkergettek az összes utcán, majd kivégezték őket. Nabisz annyira megbénította a tömeget rémuralmával, hogy annak eszébe sem jutott semmi felforgató gondolat. (10) Csapatait a falakon belül tartotta, mert tudta, hogy serege nyílt csatában nem ér fel az ellenséggel, és mert nem merte elhagyni a várost, amikor ilyen feszült és bizonytalan volt a közhangulat.

28.

(1) Quinctius, miután minden szükséges előkészületet megtett, felkerekedett állandó táborából, és másnap elért Szellasziához, az Oinusz folyó mellé, ahol a hagyomány szerint egykor Antigonosz makedón király vívott ütközetet Kleomenész spártai *türannos*szal.[1] (2) Amikor megtudta, milyen nehezen járható és szűk a lefelé vezető út, rövid kerülő úton embereket küldött előre a hegyeken

[1] A szellasziai csata Kr. e. 222-ben zajlott.

át, hogy akadálymentesítsék az ösvényt. Így kellő szélességű, tiszta úton érkezett az Eurótasz folyóhoz, amely szinte közvetlenül Spárta falai alatt folyik.

(3) Amikor a rómaiak hozzákezdtek a táborhely kiméréséhez, maga Quinctius pedig előrement a lovassággal és málhamentes gyalogosaival, a *türannosz* segédcsapatai nagy rémületet és zűrzavart okozva rájuk támadtak. A rómaiak nem számítottak ilyesmire, hiszen egész úton egy lélekkel sem találkoztak, és úgy vonultak, mintha békés területen haladnának át. (4) A pánik jó darabig tartott, miközben a gyalogosok a lovasokat, a lovasok a gyalogosokat hívták segítségül, mert magában egyik sem bízott. (5) Végül hadijelvényeikkel odaértek a légiók is, és amikor az élen haladó *cohors*ok beavatkoztak a harcba, az előbb még nagy rémületet okozó ellenség fejvesztve menekült vissza a városba. (6) A rómaiak csak annyira húzódtak vissza a faltól, hogy lőtávolon kívül legyenek, és egy ideig rendezett csatasorban várakoztak. Miután az ellenség nem vonult ki ellenük, visszatértek táborukba.

(7) Másnap Quinctius a város melletti folyó közelébe, közvetlenül a Menelaosz-hegy lábához vezette felsorakozott csapatait. A légiók *cohors*ai haladtak elöl, a könnyűfegyverzetűek és a lovasok zárták a menetet. (8) Nabisz a falak mögött felsorakoztatta hadijelvényeik alatt és készenlétbe helyezte zsoldoscsapatait, legfőbb reménységét, hogy hátulról támadjon rá az ellenségre. (9) Miután a római utóvéd is elhaladt mellettük, egyszerre több helyen is kitörtek a városból, ugyanakkora hűhóval, mint az előző napon. (10) A római menet végén Appius Claudius haladt. Ő már felkészítette embereit, hogy számítsanak ilyesmikre. Azonnal meg is fordította a hadijelvényeket, és az egész menetoszlop visszakanyarodott az ellenség felé. (11) Így, mintha rendezett csatasorok csaptak volna össze, jó ideig szabályos ütközet folyt. Végül Nabisz katonái menekülni kezdtek. Ez rendezettebben folyt volna, ha nem a környéket jól ismerő akhájok veszik őket üldözőbe. Nagy öldöklést rendeztek közöttük, sőt a szélrózsa minden irányába menekülők többségét fegyvereitől is megfosztották.

(12) Quinctius Amüklai mellett ütötte fel táborát. Innen kiindulva végigpusztította a város kies és sűrűn lakott környékét, és mivel már egyetlen ellenség sem merészkedett ki a kapun, táborát áthelyezte az Eurótasz folyó mellé. Innen aztán végigdúlta a Taügetosz alatt elterülő völgyet és a tengerpartig húzódó földeket.

29.

(1) Lucius Quinctius körülbelül ugyanekkor kerítette hatalmába a tengerparti városokat részben önkéntes megadás, részben megfélemlítés vagy erőszak révén. (2) Amikor aztán megtudta, hogy a spártaiak a tengeri hajózáshoz szükséges minden felszerelésüket Gütheionban tárolják, a római tábor pedig nincs mesz-

sze a tengertől, elhatározta, hogy teljes haderejével ostrom alá veszi a várost. (3) Gütheion akkoriban igen erős volt, egyrészt polgárainak és egyéb lakóinak nagy száma miatt, másrészt mert el volt látva mindenféle hadifelszereléssel. (4) Quinctius nagy fába vágta a fejszéjét, de éppen a legjobbkor sietett segítségére Eumenész király és a rhodoszi hajóhad.

(5) Összevonták a három hajóhad tengerészeit, és ez a roppant sereg néhány nap alatt elvégzett minden munkát, amire a szárazföld és a tenger felől egyaránt jól erődített város ostromához szükség volt. (6) Teknősbékákat vittek a falak alá, amelyek alatt aknákat kezdtek ásni, és a faltörő kosok is működésbe léptek. Sűrű ütéseiktől összeomlott az egyik torony, és zuhanás közben ledöntötte a környező falrészt is. (7) A rómaiak, hogy a védtelenné vált helyről elvonják az ellenség figyelmét, egyszerre próbálták kierőszakolni a bejutást az öböl felől, ahol simább volt a terep, és az omlás következtében megnyílt úton. (8) Kis híján be is törtek az ostromlott helyeken, de támadásuk lendületét visszafogta a felcsillanó remény, hogy a város megadja magát, majd ennek gyors meghiúsulása.

A város élén két egyenlő hatalmú parancsnok állt, Dexagoridasz és Gorgópasz. (9) Dexagoridasz üzent a római *legatus*nak, hogy át akarja adni a várost. Csakhogy amikor már az átadás idejében és módjában is megállapodtak, Gorgópasz megölette az árulót, és miután egyedül maradt, még elszántabban védte a várost. (10) Az ostrom folytatása még nehezebbé vált, ám ekkor megérkezett Titus Quinctius 4000 válogatott katonával. (11) Amikor felsorakoztatott arcvonala megjelent a vártól nem messze álló egyik dombtető szegélyén, a másik oldalon pedig ostromművei felől Lucius Quinctius indult támadásra szárazon és vízen, (12) reménytelen helyzete végül Gorgópaszt is arra az elhatározásra kényszerítette, amelyért vezértársát halállal büntette. (13) Azzal a feltétellel, hogy a várost védő katonákkal együtt szabadon elvonulhat, átadta a várost Quinctiusnak.

(14) Még mielőtt Gütheiont átadták volna, Püthagorasz, az Argoszban hátrahagyott parancsnok a város védelmének feladatát a pellanai Timokratészre ruházta, majd 1000 zsoldos katonával és 2000 argoszival elvonult Nabiszhoz Spártába.

30.

(1) Nabiszt kezdetben megrémítette a római hajóhad érkezése és a tengerparti városok meghódolása, de azután megnyugodott, és egy kicsit még reménykedni is kezdett, amiért emberei megtartották Gütheiont. (2) De amikor meghallotta, hogy ezt a várost is átadták a rómaiaknak, belátta, hogy mivel a szárazföldön teljesen körülzárta az ellenség, így nem maradt reménye, és most a tengertől is végleg elvágták, (3) engednie kell a szerencsének. Először hírnökpálcás követet küldött az ellenséges táborba, hogy kiderítse, hajlandóak-e követeit fogadni.

(4) Miután ebbe beleegyeztek, Püthagorasz a római hadvezér elé járult, de megbízatása mindössze arról szólt, hogy szervezze meg a tárgyalást a *türannosz* és a fővezér között.

(5) Quinctius összehívta a haditanácsot, és mivel mindenki úgy nyilatkozott, hogy meg kell adni a lehetőséget a tárgyalásra, kitűzték a napot és a helyszínt. (6) Miután csekély fegyveres kísérettel megérkeztek a köztük középtájt elterülő dombokhoz, *cohors*aikat mindkét oldalról jól látható őrhelyen hagyták, (7) majd leereszkedtek a síkságra – Nabisz válogatott testőreivel, Quinctius pedig fivére, Eumenész király, a rhodoszi Szószilasz, az akháj Arisztainosz és néhány katonai *tribunus* kíséretében.

31.

(1) A *türannosz*, akinek szabad választást engedtek, hogy akar-e elsőként beszélni, így szólt:

„Titus Quinctius és ti, többi jelenlévők! Ha magamtól is rá tudnék jönni, hogy miért üzentétek és kezdtétek meg ellenem a háborút, szó nélkül kivártam volna szerencsém alakulását. (2) Így azonban nem bírtam magammal: mielőtt elpusztulnék, mindenáron meg kell tudnom, miért. (3) Hiszen, Herculesre, ha ti olyan emberek volnátok, mint állítólag a karthágóiak, akiknek a szövetségi hűség sem szent, akkor nem csodálnám, hogy abból sem csináltok nagy ügyet, miként jártok el velem szemben. (4) De amikor rátok nézek, látom, hogy rómaiak vagytok, akik az isteni dolgok közül a szerződéseket, az emberi világban a szövetségi hűséget tartjátok a legszentebbnek. (5) Ha pedig magamba nézek, remélem, ugyanaz az ember vagyok, akit államom nevében – a többi spártaihoz hasonlóan – ősi szerződés, személy szerint pedig barátság és szövetség köt hozzátok,[1] amelyet nemrég a Philipposz elleni háborúban újítottunk meg.

(6) Igen ám – mondjátok –, de én ezt megsértettem és semmissé tettem azzal, hogy hatalmamban tartom Argosz városát. (7) Hogyan védekezzem ezzel a váddal szemben? A tényekre hivatkozzam-e vagy a helyzetre? A tények kétszeresen is igazolnak engem. Először is, Argosz lakosai maguk hívtak be és adták át nekem városukat,[2] így csak átvettem azt, nem pedig elfoglaltam. Másodszor:

[1] Nabisz állításával kapcsolatban nehéz tisztázni az igazságot. A rómaiak 210-ben, Pelopsz uralkodása idején kötöttek szövetséget Spártával. Igaz, hogy Livius Nabiszt Kr. e. 205-ben, a phoinikéi békével kapcsolatban a rómaiak oldalán említi (XXIX. 12. 14), de később, a 197-ben létrejött általános megállapodás ismertetésében (XXXII. 39. 1–40. 4) már nem beszél ilyen szövetségről. Nabisz „szövetséges és barát" státuszáról nem tudunk semmit, így kérdéses marad, hogy ő vagy Flamininus ferdíti-e el a valóságot.

[2] Vö. XXXII. 38.

amikor átvettem a várost, az nem a ti szövetségesetek volt, hanem Philipposz oldalán állt. (8) A helyzet pedig annyiban ment fel engem a vád alól, hogy amikor szövetséget kötöttünk egymással, Argosz már a birtokomban volt, és ti csak azt kötöttétek ki, hogy küldjek számotokra segédcsapatokat a háborúhoz, de azt már nem, hogy vonjam ki helyőrségemet Argoszból. (9) Egyszóval az Argoszról szóló vitában bizony én maradok felül, egyrészt eljárásom jogszerűségét tekintve – hiszen nem a ti városotokat vettem birtokomba, hanem az ellenségét, (10) és nem erővel kényszerítettem, hanem önként adta meg magát nekem –, másrészt a ti hallgatólagos elismerésetek folytán is, hiszen szövetségünk feltételei szerint ti Argoszt meghagytátok nekem.

(11) Ami mégis hátrányossá teszi helyzetemet, az *türannosz*i címem és cselekedeteim, hogy szabadnak nyilvánítom a rabszolgákat, és a szűkölködő köznépet telepesekként földhöz juttatom. (12) Ami a címet illeti, csak azt válaszolhatom, hogy bármilyen vagyok is, ugyanaz vagyok, akivel, Titus Quinctius, személyesen kötöttél szövetséget. (13) Úgy emlékszem, akkor királynak szólítottatok, most pedig, látom, *türannosz*nak neveztek. Ha én változtattam volna meg uralkodói címemet, én tartoznék magyarázattal következetlenségemért – de nem én tettem, hanem ti.

(14) Ami pedig azt illeti, hogy rabszolgák felszabadításával gyarapítottam a lakosság számát, és földet osztottam a nincsteleneknek, itt is jogosan hivatkozhatom a helyzetre. (15) Ezeket az intézkedéseket, bármilyenek is, már megtettem, amikor szövetséget kötöttetek velem, és elfogadtátok segédcsapataimat a Philipposz elleni háborúhoz. (16) De ha most cselekedtem volna így – megkérdezhetném, mennyiben bántottalak meg ezzel benneteket, mennyiben szegtem meg barátságunkat, de inkább azt mondom, őseim szokása és hagyománya alapján tettem. (17) Ne próbáljátok saját törvényeitekhez és intézményeitekhez mérni azt, ami Spártában történik. Semmi szükség rá, hogy mindent egyenként összehasonlítsunk. Ti vagyoni helyzete alapján válogatjátok ki a lovast, a gyalogost, és az a célotok, hogy csak néhányan emelkedjenek gazdagságuk révén a többiek fölé, a köznép pedig ezeknek legyen alárendelve. (18) A mi törvényhozónk[1] nem azt akarta, hogy az állam kormányzása egy kis csoport kezében legyen – ezt nevezitek ti *senatus*nak –, sem azt, hogy egyik vagy másik rend kiváltságos helyzetet élvezzen az államban, hanem meg volt győződve arról, hogy a vagyon és méltóság kiegyenlített elosztása révén lehet elérni, hogy sokan fogjanak fegyvert hazájukért.

[1] Spárta törvényei a Kr. e. VIII. században élt, félig-meddig mitikussá vált Lükurgosz nevéhez fűződnek.

(19) Elismerem, hogy a spártai tömörséghez képest elég hosszasan beszéltem. Néhány szóban is összefoglalhattam volna mondanivalómat: barátságunk megkötése óta nem adtam okot arra, hogy megbánjátok azt."

32.

(1) Szavaira a római fővezér így válaszolt:

„Barátságot és szövetséget veled nem kötöttünk, csak Pelopsszal, Spárta jogos és törvényes királyával.[1] (2) Az ebben a szerződésben biztosított jogokból azok a *türannosz*ok is hasznot húztak, akik később erőszakkal szerezték meg a hatalmat Spártában, mivel minket hol a pun, hol a gall, hol egyre újabb háborúk sorozata kötött le – te is ezt tetted legutóbb, a makedón háborúban. (3) Jókora következetlenség lett volna, ha mi, akik Hellasz szabadságáért viseltünk háborút Philipposz ellen, barátságot kötünk egy *türannos*szal, méghozzá egy olyannal, aki a valaha élt *türannosz*ok között a legkegyetlenebb és legerőszakosabb saját alattvalóival szemben. (4) Még akkor is, ha te nem csalárdul foglaltad el és tartod hatalmadban Argoszt, nekünk, akik egész Hellaszt felszabadítjuk, vissza kellett volna adnunk Spárta ősi szabadságát és saját törvényeit is, amelyeket az imént úgy emlegettél, mint valami második Lükurgosz. (5) Talán csak arra van gondunk, hogy Philipposz kivonja helyőrségeit Iaszoszból és Bargüliából, de Argoszt és Spártát, ezt a két nagy hírű várost, Hellasz egykori ékességeit hagyjuk a te lábad alatt heverni, hogy szolgaságuk elhomályosítsa Hellasz felszabadításával szerzett dicsőségünket?

(6) De hát – mondhatnád – az argosziak Philipposz pártján álltak! Nos, nem várjuk el tőled, hogy helyettünk haragudj. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez két, legfeljebb három ember bűne volt, nem az egész polgárságé – (7) Herculesre, ahogy azzal is, hogy téged és helyőrségedet egyáltalán nem állami határozat alapján hívtak és fogadtak be a fellegvárba. (8) Tudjuk, hogy a thesszáliaiak, phókisziak és lokrisziak teljes egyetértésben Philipposz mellett álltak, és mégis, egész Hellasszal együtt őket is felszabadítottuk. Szerinted mit fogunk tenni az argosziak esetében, akiknek semmi efféle állami határozat nincs a rovásukon?

(9) Azt mondtad, mi a szemedre vetjük, hogy rabszolgákat szabadítottál fel, és földet osztottál a nincsteleneknek. Nem mondom, ezek sem jelentéktelen szempontok, de mit számít mindez azokhoz a szörnyűségekhez képest, amelyeket te és embereid naponta sorozatosan elkövetnek? (10) Engedélyezz csak szabad gyűlésezést Argoszban vagy Spártában, ha igaz vádakat szeretnél hallani féktelen rémuralmad ellen! (11) Korábbi gaztetteidről nem is szólva, micsoda vérfürdőt rendezett Argoszban a te derék Püthagorasz vejed, jóformán a

[1] Pelopsz, a XXXIV. 26. 14-ben említett Lükurgosz fia Kr. e. 210–206 között uralkodott.

szemeim láttára?[1] Milyen mészárlást csaptál te magad, amikor már majdnem Spárta területére értem?[2] (12) Rajta, vezettesd elő bilincsbe verve azokat, akiket a gyűlésen elfogattál, és minden polgár füle hallatára kijelentetted, hogy fogságban fogod őket tartani; hadd lássák szerencsétlen szüleik, hogy élnek, és alaptalanul gyászolják őket!

(13) »És ha mindez valóban így történt, nektek, rómaiak, mi közötök hozzá?« Ezt mondanád Hellasz felszabadítóinak? Ezt mondanád azoknak, akik átkeltek a tengeren, háborút viseltek szárazon és vízen, hogy felszabadíthassák Hellaszt? (14) »De – mondod – kimondottan titeket és a veletek kötött barátságot és szövetséget nem sértettem meg.« Hányszor bizonyítsam rád, hogy igenis megsértetted? De nem szaporítom a szót, csak a lényeget foglalom össze. (15) Nos, mivel lehet megsérteni a barátságot? Nemde leginkább két dologgal: ha szövetségeseimet ellenségednek tekinted, és ha szövetséget kötsz ellenségeimmel. (16) Te mindkettőt elkövetted. Ahhoz képest, hogy szövetségesünk voltál, fegyveres erővel elfoglaltad a velünk szövetséges Messzénét, amelyet ugyanolyan jogállással fogadtunk barátságunkba, mint Spártát.[3] (17) Ellenségünkkel, Philipposszal pedig nemcsak szövetségre, hanem – isten ments! – hadvezére, Philoklész közvetítésével még rokonságra is léptél.[4] (18) Sőt, mintha háborút folytatnál ellenünk, kalózhajóiddal veszélyeztetted a tengert a Malea körül, és jóformán több római polgárt ejtettél fogságba vagy öltél meg, mint Philipposz. (19) A hadseregünknek utánpótlást szállító hajók számára még Makedónia partvidéke is biztonságosabb volt, mint Malea hegyfoka. (20) Úgyhogy nagyon kérlek, ne emlegesd a szövetségi hűséget és jogokat, hagyd a néppárti szónoklatokat, és beszélj úgy, mint *türannosz* és ellenség!"

33.

(1) Ezután Arisztainosz szólalt meg: hol intette, hol már-már kérlelte Nabiszt, hogy amíg lehet, amíg itt az alkalom, mentse magát és vagyonát. (2) Azután név szerint felsorolta a szomszédos városok *türannosz*ait, akik lemondtak hatalmukról, visszaadták népüknek a szabadságot, és aggastyánéveiket polgártársaik között élték le, biztonságban, sőt megbecsüléstől övezve.

(3) Ezek a beszédek hangzottak el a két fél részéről, amikor a tárgyalásnak vége szakadt, mert már-már rájuk esteledett. Másnap Nabisz kijelentette, hogy

[1] Vö. XXXIV. 25. 11–12.

[2] Vö. XXXIV. 27. 8–9.

[3] Messzéné valószínűleg 210-ben kötött szövetséget Rómával, Nabisz pedig 201-ben foglalta el a várost.

[4] Vö. XXXII. 38. 3.

eleget tesz a rómaiak óhajának: eltávozik Argoszból és kiüríti a várost, sőt a hadifoglyokat és szökevényeket is visszaadja. (4) Kérte, hogy ha van még más követelésük, azt adják írásba, hogy bizalmasaival együtt dönthessen a dologról. (5) Így a *türannosz* is időt nyert a tanácskozásra, Quinctius is összehívta a haditanácsot, amelyen a szövetségesek vezetői is részt vettek. (6) Itt a legtöbben azon a véleményen voltak, hogy folytassák a háborút, és döntsék meg a *türannosz* uralmát, mert semmi más módon nem lehet biztosítani Hellasz szabadságát. (7) Sokkal jobb lett volna – mondták – meg sem kezdeni a háborút ellene, mint a megkezdett háborút félbehagyni. (8) Magának Nabisznak a helyzetét is megerősítik azzal, hogy mintegy elismerik uralmát, és ha arra hivatkozhat, hogy a római nép szentesítette zsarnokságát, példája más városokban is sokaknak buzdításul szolgálhat, hogy polgártársaik szabadságára törjenek.

(9) Maga a fővezér inkább a békekötés felé hajlott. Belátta ugyanis, hogy ha az ellenséget beszorítják a falak mögé, nem marad más hátra, mint az ostromzár, (10) ez viszont hosszadalmasnak ígérkezik. Hiszen nem Gütheiont fogják ostromolni – amely nem is az ostromnak köszönhetően, hanem megadással került hatalmukba –, hanem a fegyverrel-vitézzel rendkívül jól ellátott Spártát. (11) Az egyetlen reményük az lett volna, ha seregükkel közelebb hatolva széthúzást és lázadást tudnak támasztani a lakosság között; de hiába látták a védők szinte a kapukig előrenyomulni a hadijelvényeket, senki nem mozdult.

(12) A *consul* azt is hozzáfűzte, hogy amint Villius, aki Antiokhosznál járt követségben, visszatérőben hírül hozta, a királlyal fennálló béke sem szilárd többé: Antiokhosz ugyanis a korábbinál sokkal jelentősebb szárazföldi és tengeri haderővel kelt át Európába. (13) Ha az ő seregét leköti Spárta körülzárása, vannak-e más csapatok, amelyekkel a rómaiak felvehetik a harcot az erős és nagy hatalmú király ellen?

(14) Ezeket az okokat sorolta fel a nyilvánosság előtt. Magában azonban amiatt aggódott, hogy az új *consul*nak a sorshúzás a görög hadszínteret juttatja, és ő kénytelen lesz utódjának átengedni az általa kezdett háború győztes befejezését.

34.

(1) Ellenérvei egyáltalán nem hatottak szövetségeseire, így aztán látszólag hagyta magát meggyőzni tőlük, és ezáltal mégiscsak mindenkit a maga terve mellé állított.

(2) „Az istenek fordítsák jóra! – mondta. – Ha így akarjátok, vegyük ostromzár alá Spártát! De tudjátok, milyen hosszadalmas dolog a városok ostroma, amelybe sokszor előbb unnak bele az ostromlók, mint az ostromlottak; ezért már most készüljetek fel arra, hogy Spárta falai alatt töltjük a telet! (3) Ha a

hosszú ostrom csak fáradsággal és veszéllyel járna, arra biztatnálak benneteket, hogy testben és lélekben készüljetek fel ezek elviselésére. (4) De emellett sok pénzbe is fognak kerülni az ostromművek, az ostrom- és hajítógépek, amelyek egy ilyen hatalmas város ostromához kellenek, és a tél folyamán számotokra és számunkra szükséges élelem előteremtése is. (5) Ezért, hogy ne essetek hirtelen pánikba, és szégyenszemre abba ne hagyjátok a megkezdett vállalkozást, azt javaslom: előbb írjon ki-ki a saját városának, és tudakolja meg, mekkora annak elszántsága és ereje. (6) Segédcsapatom több is van, mint elég, és minél többen vagyunk, annál több mindenre lesz szükségünk. Az ellenség területén nem maradt semmi a puszta földön kívül; ráadásul jön a tél, amely megnehezíti a távolból való beszerzést."

(7) Ezek a szavak késztették először arra mindnyájukat, hogy ki-ki számba vegye saját hazája gondjait: általános a közöny és az irigykedés, az otthon maradók ócsárolják a hadba vonulókat, (8) a szabadság az egyetértés útjában áll, az állam szegény, a magánemberek pedig nem szívesen járulnak hozzá a költségekhez. (9) Így hangulatuk egy csapásra megváltozott: felhatalmazták a fővezért, hogy cselekedjen úgy, ahogy a római nép és a szövetségesek államainak érdekében szükségesnek tartja.

35.

(1) Quinctius ezután már csak *legatus*ai és katonai *tribunus*ai részvételével a következő feltételeket állapította meg a *türannos*szal való békekötéshez: (2) Nabisz hat hónapra szóló fegyverszünetet köt a rómaiakkal, Eumenész királlyal és a rhodosziakkal. Titus Quinctius és Nabisz azonnal követeket küldenek Rómába, hogy a *senatus* a békekötést jóváhagyásával erősítse meg. (3) A fegyverszünet kezdete az a nap legyen, amelyen a békefeltételeket írásban átadják Nabisznak. Ettől az időponttól számítva Nabisz tíz napon belül kivonja minden helyőrségét Argoszból és a többi, argoszi területen fekvő városból, (4) és a városokat kiürítve és szabadon átadja a rómaiaknak. Egyetlen rabszolgát sem vihet el onnan, sem királyi, sem állami, sem magántulajdonban lévőt; a korábban elhurcolt állami vagy magántulajdonú rabszolgákat pedig rosszhiszeműség nélkül vissza kell adnia tulajdonosaiknak. (5) Visszaszolgáltatja a tengerparti városoktól elvett hajókat, és nem tarthat fenn hajóhadat, csak két *lembosz*t, amelyeket legfeljebb 16 evező hajt. (6) Minden Rómával szövetséges államnak visszaadja az onnan való szökevényeket és foglyokat, a messzénébelieknek pedig visszaszolgáltatja minden, még előteríthető tulajdonukat, amit gazdája azonosítani tud. (7) Megengedi a spártai száműzöttek feleségeinek, hogy ha akarják, gyermekeikkel együtt kövessék férjüket, de egyiküket sem lehet kényszeríteni, hogy osztozzon férjével a számkivetésben. (8) Nabisz zsoldos katonáinak, akik haza-

szöktek vagy átálltak a rómaiakhoz, minden tulajdonukat rendben át kell adni. (9) Kréta szigetén egy város sem lehet Nabisz birtokában; azokat, amelyeket eddig birtokolt, átadja a rómaiaknak. Krétaiakkal vagy másokkal sem szövetséget nem köthet, sem háborút nem folytathat. (10) Minden városból, amelyet ő ad át a rómaiaknak, vagy amely magát és vagyonát a római nép védelme és fennhatósága alá helyezte, kivonja összes helyőrségét, és távol tartja tőlük magát és embereit. (11) Nem alapíthat sem várost, sem erődöt, sem a saját területén, sem másén. Biztosítékként a feltételek teljesítésére öt túszt kell adnia, akiket a római vezér jelöl ki, köztük saját fiát is; továbbá azonnal ki kell fizetnie 100 talentum ezüstöt, majd nyolc éven át évi 50 talentumot.

36.

(1) Ezeket a feltételeket írásban rögzítették és elküldték Spártába, miután a tábort közelebb vitték a városhoz. (2) A *türannosz*nak egyik feltétel sem volt ínyére, kivéve azt, hogy várakozása ellenére nem történt említés a száműzöttek visszafogadásáról. Leginkább azonban az zavarta, hogy elveszíti hajóit és a tengerparti városokat. (3) A tengerből ugyanis nagy hasznot húzott, mivel kalózhajóival a Maleától kezdve az egész tengerpartot veszélyeztette; ezenkívül a parti városokban sorozott fiatalság jelentette hadserege számára messze a legjobb katonai utánpótlást.

(4) Szűk körben fontolta meg a feltételeket bizalmasaival, ezek azonban mind továbbterjesztették a híreket, hiszen jellemző az uralkodók csatlósaira, hogy általában a hűségükre, de főleg a titoktartásukra nem lehet számítani. (5) Az emberek nem egyhangúlag bírálták az összes feltételt, hanem inkább ki-ki azt, ami őt érintette. Aki egy száműzött asszonyát vette feleségül, vagy annak vagyonából birtokolt valamit, úgy méltatlankodott, mintha az övét vennék el, nem pedig a másét kellene visszaadnia. (6) A *türannosz* által felszabadított rabszolgák előtt nemcsak az rémlett fel, hogy elveszítik szabadságukat, hanem az is, hogy a korábbinál sokkal borzalmasabb szolgasors vár rájuk, ha visszakerülnek felbőszült gazdáik hatalmába. (7) A zsoldos katonák azon bosszankodtak, hogy békében mit sem nyerhetnek a katonáskodásból, ráadásul vissza sem térhetnek hazájukba, ahol legalább annyira gyűlölik a *türannosz*ok hatalmának kiszolgálóit, mint őket magukat.

37.

(1) Kezdetben csak csoportokba verődve, egymás között zúgolódtak ezek miatt, majd egyszer csak mindenki rohant a fegyvereiért. (2) A *türannosz* a nagy felfordulásból látta, hogy a tömeg már magától is eléggé felbőszült, ezért gyűlést hívatott össze. (3) Ismertette a rómaiak követeléseit, sőt hozzá is költött egy-két

még súlyosabb és felháborítóbb pontot, a hallgatóság vagy annak egy-egy csoportja pedig mindegyik hallatán felhördült. Erre a *türannosz* feltette a kérdést: szerintük mit tegyen, mit feleljen nekik minderre? (4) Szinte egy emberként kiáltották, hogy ne is feleljen, hanem folytassa a háborút. Mindenki – ilyen a tömeg – biztatta, hogy tartson ki, bizakodjon, hisz bátraké a szerencse.

(5) A *türannosz* biztatásuktól fellelkesülve kijelentette, hogy Antiokhosz és az aitólok is melléjük állnak majd, de neki magának is elég nagy serege van, hogy kibírja az ostromot. (6) Az emberek úgy elfelejtették a békét, mintha soha szóba sem került volna, és már futottak is őrhelyeikre, nem bírván tovább elviselni a tétlenséget. Néhányan kitörtek a városból, hogy provokálják a rómaiakat; dárdákat is hajítottak rájuk, ami a rómaiak kétségeit is mindjárt eloszlatta afelől, hogy folytatniuk kell-e a háborút.

(7) Ezután négy napon át könnyű csatározások folytak, kezdetben anélkül, hogy bármelyik fél döntő sikert ért volna el. (8) Az ötödik napon szinte szabályos ütközet alakult ki, amelyből a megvert spártaiak olyan rémülten futottak vissza a városba, hogy néhány, a menekülőket üldöző római katona is behatolt a városba a falak között ekkoriban található folytonossági hiányokon át.

38.

(1) Quinctius, miután ezzel kellőképpen elvette az ellenség kedvét a kitörésektől, belátta, hogy nincs más hátra, csak az ostrom. Futárok útján iderendelte Gütheiontól az egész hajóslegénységet. Közben katonai *tribunus*aival együtt körbelovagolta a falakat, hogy szemügyre vegye a város helyzetét. (2) Spártának egykor nem voltak védőfalai, csak nemrég, a *türannosz*ok húztak falakat a nyílt, lapályos területek köré, míg a magasabb, nehezen megközelíthető pontokat erődítmény helyett fegyveres előőrsökkel oltalmazták.[1] (3) Amikor Quinctius mindent gondosan megvizsgált, elhatározta, hogy ostromgyűrűt alkalmaz, és összes csapatát felsorakoztatta a város körül. Mintegy 50 000 embere volt: rómaiak és szövetségeseik, gyalogosok és lovasok, szárazföldi csapatok és tengerészek. (4) Egyesek létrákat, mások fáklyákat vittek magukkal, ismét mások olyan eszközöket, amelyek nemcsak az ostromra, de a rémületkeltésre is alkalmasak. A parancs úgy szólt, hogy mindnyájan egyszerre nyomuljanak fölfelé csatakiáltást hallatva, hogy a megrettent spártaiak azt se tudják, hová fussanak először segítséget vinni. (5) A vezér három részre osztotta serege főerejét: az első résznek a Phoibeionnál

[1] A Spárta körüli erődítési munkák valójában már 315-ben vagy 295-ben megkezdődhettek, amikor Kasszandrosz, illetve Démétriosz Poliorkétész megtámadta a várost. Nabisz fejezte be a falrendszer építését, ekkor azonban még nem volt készen.

kellett támadnia, a másodiknak a Diktünnaionnál,[1] a harmadiknak az úgynevezett Heptagoniainál – ezek mind nyílt, fallal nem védett helyek.

(6) Miután a várost ekkora fenyegetés vette körül, a *türannosz* először a hirtelen felharsanó kiáltások és a riasztó hírek hatására hol személyesen sietett a leginkább szorongatott helyekre, hol másokat küldött oda. (7) Később azonban, amikor már mindent elöntött a rémület, annyira eltompult az agya, hogy nem tudott sem használható utasításokat adni, sem másokra hallgatni, és nemcsak az ötletekből fogyott ki, de alig volt magánál.

39.

(1) A spártaiak kezdetben a szűk bejáratoknál feltartóztatták a rómaiakat, és egyszerre három arcvonaluk harcolt különböző irányban. Aztán a küzdelem, ahogy fokozódott, egyre egyenlőtlenebbé is vált. (2) A spártaiak hajítódárdákkal küzdöttek, amelyek ellen a rómaiaknak nagypajzsuk kiváló védelmet nyújtott, ráadásul a lövedékek egy része erőtlenül csapódott be, más része el sem ért a célig. (3) A szűk terepen és a nagy tolongásban ugyanis nemcsak hely nem volt, ahol a védők nekifuthattak volna a dárdahajításnak – márpedig ez adja a legnagyobb lendületet –, de még arra sem volt módjuk, hogy a lábukat akadálytalanul és szilárdan megvetve kíséreljék meg a dobást. (4) Így aztán a szemtől szembe elhajított lövedékek testet sohasem értek, a pajzsokban is csak ritkán akadtak meg. A magasabb pontokat körös-körül megszállva tartó spártaiak azért megsebeztek néhány rómait, (5) majd amikor azok előrenyomultak, váratlanul a háztetőkről is el-eltalálták őket nemcsak dárdákkal, de tetőcserepekkel is. (6) Erre pajzsukat a fejük fölé emelték, és olyan szorosan összezárták, hogy nemcsak a vaktában elhajított, de a kis távolságból közéjük célzott lövedékeknek sem hagytak rést, és teknősbéka-alakzatban nyomultak fölfelé.

(7) Kezdetben a római és ellenséges katonákkal zsúfolt szűk sikátorok egy darabig feltartották őket, de miután az ellenséget lépésről lépésre visszaszorítva a város egyik tágabb utcáján értek, támadásuk lendületét nem lehetett többé megállítani. (8) A spártaiak megfutottak, és fejvesztetten menekültek a magasabb helyekre, Nabisz pedig pánikba esett, mintha a várost már el is foglalták volna, és csak arra gondolt, hogy ő maga merre juthatna ki. (9) Püthagorasz volt az, aki egyébként is vezérhez méltó lélekjelenlétről és felelősségtudatról tett tanúbizonyságot, és most is egyedül ő akadályozta meg a város elfoglalását: parancsot adott, hogy gyújtsák fel a fal mellett álló épületeket. (10) Ezek pillanatok alatt lángba borultak, hiszen akik máskor oltani szokták a tüzet, most inkább még szították is. (11) A tetők rádőltek a rómaiakra, a cserépdarabokat és a szenesedő

[1] Apollón, illetve az Artemisszel azonosított Diktünna szentélyénél.

gerendákat már nem fogták meg a pajzsok, a lángok egyre terjedtek, a füst pedig még nagyobb rémületet, mint veszélyt okozott.

(12) Így aztán a városon kívül tartózkodó rómaiak, akik épp ekkor indítottak volna rohamot, inkább visszahúzódtak a falak alól, de azok is visszavonultak, akik már bent voltak a városban, nehogy a hátuk mögött támadt tűzvész elzárja őket bajtársaiktól. (13) Amikor Quinctius látta, mi folyik, visszavonulót fúvatott. Így a szinte már elfoglalt városból visszarendelt rómaiak visszatértek táborukba.

40.

(1) Quinctius, akit több reménnyel töltött el az ellenség félelme, mint maga az elért siker, a következő három napon át rettegésben tartotta a védőket: hol támadásokkal zaklatta őket, hol ostromművek építésével, hol a menekülési útvonalakat igyekezett elzárni. (2) Ezek a fenyegető előkészületek rákényszerítették a *türannoszt*, hogy ismét elküldje Püthagoraszt követségbe. Quinctius először nem volt hajlandó fogadni őt, és kiutasította a táborból, végül azonban, amikor az a térdéhez borulva alázatosan könyörögni kezdett, mégiscsak meghallgatta.

(3) Püthagorasz úgy kezdte beszédét, mintha mindenben alávetné Spárta sorsát a rómaiak döntésének. (4) Majd amikor ezzel a nyilvánvalóan soha meg nem valósuló, üres beszéddel nem ment semmire, végül abban maradtak, hogy a néhány nappal azelőtt írásban rögzített feltételek alapján fegyverszünetet kötnek. A rómaiak megkapták a pénzt és a túszokat.

(5) Miközben a *türannosz* ostrom alatt állt, az argosziak felbátorodtak az egymás után érkező futárok híreitől, hogy Spártát kis híján már el is foglalták; (6) mivel pedig Püthagorasz is elvonult a helyőrség főerejével, nem féltek többé a fellegvár kis létszámú őrségétől. Egy bizonyos Arkhipposz vezetésével el is kergették őket, (7) a pellanai Timokratészt pedig, mivel kíméletes városparancsnokuk volt, szabadon engedték, szavukat adva neki, hogy nem esik bántódása.

A nagy vidámság közepette érkezett meg hozzájuk Quinctius, miután megadta a békét a *türannosz*nak, elbocsátotta Spártából Eumenészt és a rhodosziakat, testvérét, Lucius Quinctiust pedig visszaküldte a hajóhadhoz.

41.

(1) A polgárok boldogan hirdették meg legsűrűbben látogatott ünnepüket, a nagy hírű Nemeai Játékokat[1] – amelyeket a háború viszontagságai miatt nem tartottak meg a hagyományos időben –, épp a római hadsereg és vezér bevo-

[1] A Nemeai Játékokat Kr. e. 573 óta rendezték meg kétévente, minden *olümpiasz* 1. és 3. évének júliusában.

nulásának időpontjára, és a játékok védnökéül magát a fővezért kérték fel. (2) Számos okuk volt rá, hogy örömük megsokszorozódjon: visszakapták Spártából honfitársaikat, akiket előbb Nabisz, aztán nemrég Püthagorasz hurcolt el; (3) azok is visszatértek, akik akkor menekültek el, amikor Püthagorasz felfedezte összeesküvésüket, és megkezdte a vérengzést; oly hosszú idő után[1] megláthatták a szabadságot és felszabadítóikat, a rómaiakat, akik értük vállalták a háborút a *türannosz* ellen. Ráadásul a Nemeai Játékok napján jelentette be a kikiáltó annak megerősítését, hogy az argosziak szabadok. (4) De amennyire boldogok voltak az akhájok, hogy Argosz ismét visszanyerte helyét az akháj szövetségben, annyira megkeserítette örömüket, hogy Spárta szolgasorban maradt, és a *türannosz* fenyegető jelenléte nem szűnt meg. (5) Az aitólok fel is hánytorgatták ezt minden egyes gyűlésen. Philipposz ellen – mondták – addig nem ért véget a háború, amíg ki nem vonult az utolsó görög városból is. Bezzeg Spártát meghagyták a *türannosz*nak, (6) a város törvényes királyának,[2] aki járt is a római táborban, és a többi tekintélyes polgárnak pedig számkivetésben kell élnie. A római nép Nabisz zsarnokságának kiszolgálója lett.

(7) Quinctius visszavezette csapatait Argoszból Elateiába, ahonnan elindult a Spárta elleni hadjáratra.

(8) Egyes történetírók szerint a *türannosz* nem a városból kiindulva vívta a háborút, hanem tábort ütött a római táborral szemben, (9) és miközben itt sokáig késlekedett az aitól segédcsapatok érkezésére várva, a rómaiak végül megtámadták takarmányszállító katonáit, és rákényszerítették a döntő ütközetre. (10) Ebben vereséget szenvedett, elvesztette táborát is, és ekkor kért békét. Állítólag 14 000 embere esett el, és több mint 4000 került fogságba.

42.

(1) Nagyjából egyszerre érkezett meg Rómába Titus Quinctius beszámolója a Spárta elleni hadjáratról és Marcus Porcius *consul* levele Hispániából. A *senatus* elrendelte, hogy mindkettőjük nevében három-három napos hálaadó ünnepet kell tartani.

(2) Lucius Valerius *consul*, akinek a provinciájában beállt a nyugalom, miután a Litana-erdőség mellett szétverte a boius sereget,[3] visszatért Rómába a választógyűlés megtartására. (3) Az ő elnökletével választották meg *consul*nak Publius Cornelius Scipio Africanust (másodszor) és Tiberius Sempronius Longust –

[1] Pontosan három év.

[2] Spárta királyi trónjára a *türannosz*ok által száműzött Agészipolisz tartott igényt (lásd XXXIV. 26. 14, a hozzá fűzött jegyzettel).

[3] Vö. XXXIV. 22. 1–2.

mindkettőjük apja a II. pun háború első esztendejében [218] volt *consul*.[1] Ezután tartották meg a *praetor*választó gyűlést, (4) ahol megválasztották Publius Cornelius Scipiót,[2] Gnaeus Cornelius Merendát és Blasiót, Gnaeus Domitius Ahenobarbust, Sextus Digitiust és Titus Iuventius Talnát. (5) A *consul* a választógyűlések végeztével visszatért provinciájába

Ebben az évben egyes ferentinumiak új előjogot próbáltak szerezni maguknak: hogy azok a latinok, akik feliratkoznak telepesnek egy római *coloniá*ba, nyerjék el a római polgárjogot.[3] (6) Egyesek közülük feliratkoztak Puteoli, Salernum és Buxentum telepesei közé,[4] és ezen a jogcímen római polgároknak adták ki magukat; a *senatus* azonban úgy ítélte, hogy nem azok.

43.

(1) Publius Cornelius Scipio (másodszor) és Tiberius Sempronius Longus *consul*ok évének [194] kezdetén érkeztek meg Rómába Nabisz *türannosz* követei. (2) A *senatus* a Városon kívül, Apollo szentélyében fogadta őket. Kérésük az volt, hogy nyilvánítsák érvényesnek a Titus Quinctiusszal rögzített békefeltételeket, és ezt el is érték.

(3) Amikor a provinciák kérdését terjesztették a *senatus* elé, a *senator*ok nagy többsége a mellé a vélemény mellé sorakozott fel, hogy mivel Hispániában és Makedóniában a háború már befejeződött, mindkét *consul* működési területe Itáliában legyen. (4) Scipio viszont úgy vélekedett, hogy Itáliának elég lesz az egyik *consul*, a másik számára Makedóniát kell kijelölni. Súlyos háború fenyeget Antiokhosz részéről – mondta –, aki már magától is eljutott odáig, hogy átkelt Európába. (5) Mit gondolnak, mire lesz még képes, ha egyik oldalról az aitólok, a rómaiak nyílt ellenségei szólítják harcba, a másik oldalról Hannibal, a rómaiakra mért vereségekről nevezetes hadvezér tüzeli?

(6) Miközben a *consul*ok provinciáiról folytatódott a vita, a *praetor*ok kisorsolták feladataikat. Gnaeus Domitiusnak jutott a városbeliek, Titus Iuventiusnak az idegenek jogvitáinak intézése, (7) Publius Corneliusnak Hispania Ulterior, Sextus Digitiusnak Citerior, a két Gnaeus Cornelius közül Blasio kapta meg Siciliát, Merenda Sardiniát.

[1] Lásd XXI. 6. 3, a hozzá fűzött jegyzettel.

[2] Természetesen nem Africanusról, hanem Scipio Nasicáról van szó.

[3] A ferentinumiak jogi helyzete „latin szövetséges" volt, és ezek nem kaphattak római polgárjogot. Igaz, hogy annak idején, 306-ban felajánlották nekik, de ők akkor a Rómától való függetlenséget választották. A római polgárjog elnyeréséhez pedig nem volt elég feliratkozniuk egy római *coloniá*ba telepesnek, hanem valóban oda is kellett települniük.

[4] A *coloniá*król vö. XXXII. 29. 3–4, 45. 1–2.

(8) Úgy döntöttek, hogy Makedóniába nem szükséges újabb sereget küldeni, és elrendelték, hogy az ott tartózkodó sereget Quinctius hozza haza Itáliába és szerelje le; elrendelték a Marcus Porcius Cato vezetésével Hispániában tartózkodó sereg elbocsátását is. (9) Mindkét *consul*nak Itáliát jelölték ki működési területként, és utasították őket, hogy sorozzanak két városi légiót, úgyhogy a *senatus* által megjelölt seregek elbocsátása után Rómának összesen 8 légiója maradt.

44.

(1) A „megszentelt tavasz" fogadalmát az előző évben, Marcus Porcius és Lucius Valerius *consul*ok alatt [195] teljesítették.[1] (2) Amikor Publius Licinius *pontifex* bejelentette először a *pontifex*ek testületének, majd a testület felhatalmazásával az atyáknak is, hogy a fogadalom teljesítésénél hiba történt, a *senatus* elhatározta, hogy a *pontifex*ek döntése alapján a fogadalmat újra teljesíteni kell, egyszersmind a szokásos költséggel meg kell rendezni az ugyanakkor felajánlott nagyszabású játékokat is;[2] (3) a „megszentelt tavasz" pedig arra a jószágra érvényes, amely Publius Cornelius és Tiberius Sempronius *consul*ok idejében március 1. és április 30. között születik.

(4) Ezután megtartották a *censor*választó gyűlést, ahol Sextus Aelius Paetus és Gaius Cornelius Cethegus lettek a *censor*ok. Akárcsak az előző *censor*ok, ők is Publius Scipiót, a *consul*t tették meg a *senatus* első emberének. A névjegyzékből csak három *senator*t hagytak ki, akik közül egyik sem viselt még *curulis*i tisztséget. (5) Azzal pedig igazán nagy hálára kötelezték a *senator*i rendet, hogy megparancsolták a *curulis aedilis*eknek, hogy a Római Játékokon a *senator*ok ülőhelyét különítsék el a néptől; eddig ugyanis a tömeg közé elvegyülve ültek. A lovagok közül is csak igen keveset fosztottak meg lovától, egyszóval egyik renddel szemben sem jártak el szigorúan. Ők állíttatták helyre és bővíttették ki Libertas csarnokát[3] és a Villa Publicát is.

(6) Lezajlott a „megszentelt tavasz" és a Római Játékok, amelyekre Servius[4] Sulpicius Galba tett fogadalmat *consul*ként. Miközben az emberek figyelmét a játékok nyújtotta látványosság kötötte le, Quintus Pleminius, akit az istenek és emberek ellen Lokriszban elkövetett számtalan vétke miatt vetettek börtönbe,

[1] XXXIII. 44. 1–3.

[2] A 217-es *ver sacrum*mal együtt felajánlott játékokat 207-ben már megrendezték (XXVII. 33. 8), így most ezek megismétléséről lehet szó.

[3] Libertas csarnokában kapott helyet a *censor*i irattár.

[4] Helyesebben P. Sulpicius Galba, a 200-as év *consul*ja.

(7) felbérelt néhány embert, hogy éjszaka kezdjenek egyszerre több helyen gyújtogatni a Városban, hogy míg a polgárokat megzavarja az éjszakai riadalom, őt megszöktethessék börtönéből. (8) Néhány bűntársa feljelentést tett, így kitudódott az ügy, és a *senatus* elé került. Pleminiust levitték a pincebörtönbe, és kivégezték.[1]

45.

(1) Ebben az évben római polgárokból álló *coloniá*kat alapítottak[2] Puteoliban, Volturnumban és Liternumban, mindegyik városba 300 embert telepítve. (2) Szintén római polgárokból álló *coloniá*kat alapítottak Salernumban és Buxentumban. A *coloniá*k alapítását a következő háromfős bizottság végezte: Tiberius Sempronius Longus, az az évi *consul*, Marcus Servilius és Quintus Minucius Thermus. (3) A campaniaiak egykori földjét osztották szét erre a célra. Sipontumban, egy valaha Arpihoz tartozó területen szintén római polgárokból álló *coloniá*t alapított egy másik hármas bizottság: Decimus Iunius Brutus, Marcus Baebius Tamphilus és Marcus Helvius. (4) Római polgárokból álló *coloniá*t alapítottak Tempsában és Krotónban is. Tempsa földjét a bruttiusoktól foglalták el, akik annak idején a görögöket űzték el onnan; Krotónt görögök lakták. (5) Krotónba Gnaeus Octavius, Lucius Aemilius Paullus és Gaius Laetorius, Tempsába pedig Lucius Cornelius Merula, Quintus …[3] és Gaius Salonius *triumvir*ek végezték az áttelepítést.

(6) Ebben az évben több csodajelet is láttak Rómában, és vidékről is sokat jelentettek. A Forumon, a Comitiumon és a Capitoliumon vércseppeket láttak. Többször is földeső esett. A Vulcanus-szobor feje lángba borult. (7) Jelentették, hogy a Nar folyóban tej folyt, és hogy Ariminumban egy szabad szülőktől származó gyermek szem és orr nélkül, Picenum környékén pedig láb és kéz nélkül jött a világra. A csodajelek elhárításáról a *pontifex*ek döntése alapján gondoskodtak. (8) Áldozati kilencedet is tartottak, mivel Atriából jelentették, hogy a környéken kőeső esett.

46.

(1) Lucius Valerius Flaccus *proconsul* Galliában Mediolanium mellett döntő ütközetet vívott a gall insuberekkel és a boiusokkal, akik Dorulatus vezetésével átkeltek a Pón, hogy fellázítsák az insubereket. 10 000 ellenséges katona esett

[1] Vö. XXIX. 22. 10.

[2] Vö. XXXII. 29. 3–4.

[3] A szöveg itt hiányos.

el. (2) Tiszttársa, Marcus Porcius Cato ezekben a napokban tartotta meg diadalmenetét hispániai győzelmeiért. A diadalmenetben 25 000 font nyers ezüstöt, 123 000 ezüst*bigatus*t, 540 000 oscai ezüstpénzt és 1400 font aranyat vittek. (3) Katonái között fejenként 270 bronzpénzt osztott szét a zsákmányból, a lovasok ennek háromszorosát kapták.

(4) Tiberius Sempronius *consul*, miután megérkezett provinciájába, először a boiusok területére hatolt be légióival. Boiorix, a törzs ekkori fejedelme két fivére segítségével egész népét feltüzelte egy újabb háborúra. Táborát nyílt terepen állította fel, hogy ezzel is megmutassa: ha az ellenség behatol a területére, ő azonnal felveszi velük a harcot. (5) A *consul* az ellenség létszámát és elszántságát látva futárt küldött tiszttársához, hogy legyen szíves, sürgősen csatlakozzon hozzá; ő igyekszik valahogy elhúzni az időt, amíg meg nem érkezik. (6) Amiért a *consul* halogató taktikához folyamodott, ugyanazért siettették az ütközetet a gallok – nem is szólva arról, hogy az ellenség habozása csak növelte harci kedvüket –, hogy döntésre vihessék a dolgot, mielőtt a *consul*ok egyesítenék seregeiket.

(7) Két napig azonban beérték azzal, hogy harcra készen felsorakoztak, hátha valaki kivonul ellenük. Harmadnap már a sáncok alá nyomultak, és minden oldalról egyszerre megtámadták a római tábort. (8) A *consul* azonnal fegyverbe kiáltotta katonáit, majd miután felfegyverkeztek, egy ideig még visszatartotta őket, részben azért, hogy növelje az ellenség ostoba elbizakodottságát, részben azért, hogy beossza, melyik kapun melyik csapat fog kitörni. (9) A két légió azt a parancsot kapta, hogy a két oldalkapun át vonuljon ki; de a gallok már közvetlenül a kijáratnál zárt alakzatban állták el az útjukat. (10) Sokáig folyt a harc a szűk helyen; nemcsak kardforgató jobbjukkal küzdöttek, hanem pajzsukkal és testsúlyukkal feszültek neki az ellenségnek, és próbálták eltolni – (11) a rómaiak, hogy hadijelvényeikkel kijussanak a táborból, a gallok, hogy behatolhassanak oda, vagy legalább megakadályozzák a rómaiak kitörését. (12) De a csatasorok egyik irányba sem tudtak elmozdulni, amíg végül Quintus Victorius, a II. légió rangidős *centurió*ja és Gaius Atinius, a IV. légió katonai *tribunus*a a kétségbeesett küzdelemben gyakran alkalmazott módszerhez nem folyamodott: kiragadta a hadijelvényt hordozója kezéből, és az ellenség közé dobta. (13) A jelvényért megindult elkeseredett küzdelem során először a II. légió katonáinak sikerült kitörniük a kapun.

47.

(1) A II. légió már a sáncon kívül harcolt, a IV. pedig még mindig a kapun próbált kijutni, amikor a tábor túlsó oldaláról új csatazaj hallatszott. (2) A gallok betörtek a hátsó kapun, és levágták a makacsul ellenálló Lucius Postumius

Tympanus *quaestor*t,[1] Marcus Atinius és Publius Sempronius szövetséges parancsnokokat és mintegy 200 közkatonát. (3) El is foglalták a tábornak ezt a részét, végül azonban a *consul* odaküldött a hátsó kapu védelmére egy különleges szövetséges *cohors*ot, amely részben legyilkolta, részben kikergette a táborból a sánc mögé behatolt ellenséget, a benyomulók előtt pedig elzárta az utat. (4) Körülbelül ezzel egyidőben két különleges *cohors*szal együtt a IV. légió is kirontott a kapun. Így a tábor körül egyszerre három küzdelem zajlott három különböző helyen, és a zűrzavaros kiáltások a harcolók figyelmét saját küzdelmükről minduntalan bajtársaik bizonytalan sorsára terelték. (5) Egészen délig megmaradt az erők és nagyjából az esélyek egyensúlya is. Amikor aztán az erőfeszítés és a hőség hatására a puhány, petyhüdt, a szomjúságot rosszul tűrő gallok kezdtek visszahúzódni a csatából, a rómaiak megrohanták azt a néhány ellenséget, aki még ellenállt, szétverték és táborukig üldözték őket.

(6) A *consul* ekkor visszavonulót fúvatott, amire a sereg többsége visszafordult, de egy részük, amelyet hatalmába kerített a harci vágy és a remény, hogy elfoglalhatják az ellenséges tábort, egészen a sáncig nyomult. (7) A gallok számbeli fölényük tudatában mindannyian kitörtek a táborból ellenük, szétverték a rómaiakat, akik most már hanyatt-homlok menekülve tértek vissza táborukba, amit a *consul* parancsára nem tettek meg. Így váltakozott mindkét oldalon a megfutamodás és a győzelem. (8) A gallok közül azonban mintegy 11 000-en, míg a rómaiak közül csak 5000-en estek el. A gallok visszavonultak területük belsejébe, a *consul* pedig Placentiához vezette légióit.

48.

(1) Egyes történetírók szerint Scipio egyesítette seregét tiszttársáéval, és végigpusztították a boiusok és a ligurok területét, ameddig az erdők és mocsarak engedték; mások szerint anélkül, hogy bármi említésre méltó haditettet hajtott volna végre, visszatért Rómába a választások megtartására.

(2) Ugyanebben az évben Titus Quinctius Elateiában, ahová téli szállásra vitte seregét, egész télen igazságot szolgáltatott, és megváltoztatta azokat a rendelkezéseket, amelyeket Philipposz vagy helytartói önkényesen hoztak egyes városokban, hogy saját támogatóik befolyását gyarapítsák a többiek jogainak és szabadságának rovására.

(3) Kora tavasszal gyűlést hívott össze Korinthoszba, és maga is odautazott. Itt beszédet intézett az összes városból összegyűlt küldöttekhez, akik úgy to-

[1] A *quaestor* főhadiszállása a római tábor hátsó kapujánál volt, ezért is nevezték azt *porta quaestoriá*nak.

longtak körülötte, mint valami népszónoklat közönsége. (4) Először arról beszélt, hogyan kötöttek barátságot a rómaiak a görögséggel, és mi mindent vittek végbe az őelőtte Makedóniában tevékenykedő hadvezérek, majd saját maga. (5) Mindezt viharos tetszés fogadta, kivéve amikor Nabisz került szóba. Mindenki úgy látta, korántsem méltó Hellasz felszabadítójához, (6) hogy nem buktatta meg ezt a *türannosz*t, aki nemcsak saját hazáját sanyargatja, de az összes szomszéd államot is rettegésben tartja, és most tovább szívhatja a leghíresebb város vérét.

49.

(1) Quinctius jól tudta, hogy ilyen a közhangulat. Beismerte, hogy hallani sem akart volna békekötésről a *türannos*szal, ha az nem rántotta volna magával Spártát is a pusztulásba. (2) De mivel csak e tekintélyes város romlása árán dönthették volna meg a *türannosz* hatalmát, tanácsosabbnak látszott, ha meghagyják őt a helyén – miután kihúzták a méregfogát, és szinte minden erejétől megfosztották, hogy ne árthasson többé senkinek –, (3) semmint hogy hagyják a várost belehalni a túl kemény gyógykezelésbe és éppen a szabadság visszanyerése közben elpusztulni.

(4) A múlt eseményeit felidéző szavaihoz hozzáfűzte: Az a szándéka, hogy visszatér Itáliába, és magával viszi egész seregét is. (5) Tíz napon belül hallani fogják a hírt, hogy Démétriaszból és Khalkiszból kivonta a helyőrséget. Az Akrokorinthoszt pedig most, a szemük láttára fogja kiüríteni és átadni az akhájoknak, (6) hogy mindenki meggyőződhessen róla, a rómaiak szokása-e a hazudozás, vagy inkább az aitólioké, akik széltében hirdették, milyen kár volt a római népre bízni szabadságuk ügyét, mert Hellasz csak új urakat kapott a makedónok helyett. (7) De az aitólok sohasem mérlegelték sem szavaikat, sem cselekedeteiket. A többi várost azonban figyelmezteti, hogy barátaikat ne szavaik, hanem tetteik alapján ítéljék meg, mert így tudhatják meg, kiben bízhatnak, kiben nem. (8) Mértékkel éljenek a szabadsággal, amely helyes arányban vegyítve egészséges az egyén és a közösség számára egyaránt, de ha túlzásba viszik, nemcsak másokat nyom el, de saját birtokosai számára is irányíthatatlan, pusztító erővé válik. (9) A városokban a vezetők és a rendek törekedjenek az együttműködésre, és az összes város tartsa szem előtt mindannyiuk közös érdekeit. Ha egyetértenek, sem király, sem *türannosz* nem bírhat el velük; (10) de a széthúzás és a belviszály teljesen kiszolgáltatja őket a rájuk leselkedőknek, mert a belső versengésben alulmaradó érdekcsoport inkább külső támogatást keres, de nem enged polgártársainak. (11) A görögöknek most már maguknak legyen gondjuk rá, hogy megvédjék és megőrizzék idegen fegyverekkel kivívott, mások becsületessége révén visszanyert szabadságukat, hadd lássa a római nép, hogy méltók voltak a felszabadulásra, és ajándéka jó kezekbe került.

50.

(1) Atyai szavainak hallatán egész közönsége örömkönnyekben tört ki, amivel még magát a szónokot is zavarba hozták. (2) A hallgatóság egy darabig helyeslően zúgott, és arra intették egymást, hogy e szavakat, mint valami jósigéket, véssék mélyen szívükbe és lelkükbe.

(3) Miután elcsendesedtek, Quinctius arra kérte őket, hogy ha akadnak náluk rabszolgasorban lévő római polgárok, kutassák fel őket, és két hónapon belül küldjék el hozzá Thesszáliába; hiszen nekik maguknak sem válik becsületükre, ha a felszabadított földön felszabadítóik rabszolgasorban sínylődnek. (4) Válaszul mind így kiáltottak: sok egyéb mellett azért is köszönettel tartoznak neki, hogy felhívta a figyelmüket erre a szent és elkerülhetetlen kötelességükre. (5) Igen sok rabszolga volt ugyanis a birtokukban a pun háborúban fogságba esettek közül, akiket Hannibal eladott rabszolgának, mivel övéik nem váltották ki őket. (6) Nagy számukat jól szemlélteti Polübiosz adata, mely szerint megváltásuk az akhájoknak összesen 100 talentumába került, ugyanis mindegyikükért 500 *denarius* kárpótlást állapítottak meg a tulajdonosoknak.[1] (7) Ennek alapján egyedül Akhaiában 1200 ilyen rabszolga volt. Ebből arányosan kikövetkeztethető, hogy hozzávetőleg mennyien lehettek egész Hellaszban.

(8) Még fel sem oszlatták a gyűlést, máris láthatták a hátuk mögött, amint az Akrokorinthoszból leereszkedik a helyőrség, majd a kapuhoz vonul és eltávozik. (9) A menethez a fővezér is csatlakozott. Mindenki utánatódult, megmentőjükként és szabadítójukként üdvözölve őt. Elbúcsúzott tőlük, hazaküldte őket, és ugyanazon az úton, amelyen érkezett, visszatért Elateiába. (10) Innen minden csapatát útnak indította Appius Claudius *legatus* vezetésével, azzal az utasítással, hogy Thesszálián és Épeiroszon át vonuljanak Órikoszba, és ott várják meg őt, mert onnan akarja átszállítani seregét Itáliába. (11) Fivérének, Lucius Quinctius *legatus*nak, a hajóhad parancsnokának is megírta, hogy ide vonja össze a teherhajókat Hellasz egész partvidékéről.

51.

(1) Ő maga Khalkiszba indult, és miután nemcsak Khalkiszból, de Óreoszból és Eretriából is kivonta a helyőrségeket, gyűlésbe hívta Euboia városait, (2) és búcsúzóul emlékeztette őket, hogy milyen helyzetben találta és most milyen helyzetben hagyja itt államukat. (3) Ezután Démétriaszba utazott, és onnan is elhozta a helyőrséget. Itt is, akárcsak Korinthoszban és Khalkiszban, minden polgár kivonult a búcsúztatására, amikor folytatta útját Thesszáliába.

[1] Egy *denarius* nagyjából egy *drakhmá*nak felel meg, amelyből pedig 6000 tesz ki egy talentumot.

(4) Thesszália városait nemcsak fel kellett szabadítania, hanem a teljesen vegyes és zavaros polgári közösségekben valami elfogadható rendet is kellett teremtenie. (5) A felfordulás oka nemcsak a korra jellemző hibákban vagy a király erőszakos és önkényes rendelkezéseiben rejlett, hanem a nép izgága természetében is, amely a kezdet kezdetétől egészen napjainkig[1] egyetlen választást, gyűlést vagy tanácskozást sem bírt ki lázongás és zavarkeltés nélkül.

(6) Quinctius elsősorban vagyoni helyzetük alapján választotta ki a vének tanácsának tagjait és a bírákat, és a polgári közösségekben azoknak biztosított nagyobb befolyást, akiknek az általános biztonság és nyugalom a leginkább érdekében állt.

52.

(1) Miután vagyoni alapon megszervezte Thesszáliát, Épeiroszon át Órikoszba ment, ahonnan az átkelést tervezte. (2) Órikoszból minden csapatát átszállíttatta Brundisiumba. Innen szinte diadalmenetben vonultak végig egész Itálián a Városig, és akkora menetben vitték előttük a zsákmányt, mint amekkora saját seregük volt. (3) Miután megérkeztek Rómába, a *senatus* a Városon kívül fogadta Quinctiust, hogy meghallgassa cselekedeteiről tartott beszámolóját, és örömmel szavazta meg számára a jól megérdemelt diadalmenetet.

(4) A diadalmenet három napon át tartott. Az első napon a fegyvereket és a bronz- és márványszobrokat vitték a menetben – ezeknek nagyobb részét Philipposztól zsákmányolták, kisebb részét a városoktól szerezték –, a másodikon pedig a nyers, tört és vert aranyat és ezüstöt. (5) A nyers ezüst súlya 18 270 font volt. A tört ezüst főleg a legkülönfélébb, többnyire dombordíszes edényekből állt; volt köztük néhány rendkívül művészi darab is. Volt sok bronzból készült műtárgy is, valamint tíz ezüstpajzs. (6) Vert ezüstpénzből 84 000 attikai érme[2] volt; ezeket *tetrakhmá*nak[3] nevezik, és a benne lévő ezüst súlya körülbelül három *denarius*ának felel meg. (7) Aranyból 3714 font volt, ezenkívül egy színarany pajzs és 14 514 Philipposz-arany.[4] (8) A harmadik napon 114 aranykoszorút vonultattak fel, a városok ajándékait. (9) Utánuk vezették az áldozati állatokat, Quinctius kocsija előtt pedig számos előkelő foglyot és túszt, közöttük Démétrioszt, Philipposz király fiát és a spártai Armenészt, Nabisz *türannosz* fiát. (10) Ezután hajtott be a Városba maga Quinctius. Kocsiját nagy tömegben követték a kato-

[1] Az utalás valószínűleg inkább Livius forrása, Polübiosz korára vonatkozik.

[2] Az „attikai" jelző itt nem a pénzérmék származási helyére, hanem típusára és súlyára utal.

[3] A *tetradrakhma* rövidebb neve.

[4] Ezeket az arany*sztatér*okat II. Philipposz, Nagy Sándor apja bocsátotta ki először, így nem V. Philipposzról, hanem őróla kapták a nevüket.

nák, hiszen egész seregét hazaszállította a provinciából. (11) A gyalogosok között fejenként 250 bronzpénzt osztott szét, a *centurió*k ennek kétszeresét, a lovasok háromszorosát kapták. (12) Igazi látványosságot nyújtottak a menetben a fogságból kiszabadított polgárok, akik kopaszra nyírt fejjel vonultak mögötte.[1]

53.

(1) Ennek az évnek a végén Quintus Aelius Tubero nép*tribunus* a *senatus* határozata értelmében javaslatot terjesztett a köznép elé, és meg is született a néphatározat arról, hogy alapítsanak két latin *coloniá*t, az egyiket Bruttiumban, a másikat Thurioi területén. (2) A telepítés végrehajtására hármas bizottságokat választottak három évig tartó felhatalmazással: Bruttiumba Quintus Naeviust, Marcus Minucius Rufust és Marcus Furius Crassipest; Thurioi környékére Aulus Manliust, Quintus Aeliust és Lucius Apustiust. Ezt a két választógyűlést Gnaeus Domitius városi *praetor* vezette le a Capitoliumon.

(3) Ebben az évben több templomot is felszenteltek. Az egyiket a Megmentő Iunónak a zöldségpiacon,[2] amelyet négy évvel azelőtt ajánlott fel Gaius Cornelius *consul* a galliai háborúban, és abban az évben meg is rendelte az építését; most ő szentelte fel mint *censor*. (4) A másik templom Faunusé volt: ezt két évvel azelőtt bírságpénzekből rendelték meg Gaius Scribonius és Gnaeus Domitius *aedilis*ek; most Domitius szentelte fel mint városi *praetor*. (5) Fortuna Primigenia templomát a Quirinalis-dombon Quintus Marcius Ralla szentelte fel, a külön erre a feladatra megválasztott kétfős bizottság tagjaként. (6) A szentély felépítésére tíz évvel azelőtt, a pun háborúban tett fogadalmat Publius Sempronius Sophus *consul*, és *censor*i évében ő rendelte meg a felépítését is.[3] (7) Iuppiter szentélyét a szigeten Gaius Servilius *duumvir* szentelte fel; ezt hat évvel azelőtt, a gall háborúban ajánlotta fel Lucius Furius Purpurio *praetor*,[4] később, *consul*i évében pedig ő is rendelte meg a felépítését.

Ezek voltak az év eseményei.

[1] Ahogy más esetekben a sapka, most a tüntetőleg viselt kopaszság szimbolizálta, hogy ezek a polgárok Quinctiusnak köszönhetik szabadságukat: a haj lenyírása szintén a rabszolgák felszabadításával kapcsolatos rítusok közé tartozott.

[2] A kéziratokban *Iuno Sospita* helyett *Iuno Matuta* szerepel, de a latin irodalomban a Matuta sehol sem fordul elő Iuno jelzőjeként. Vö. még: XXXII. 30. 10.

[3] A fogadalomtétel Kr. e. 204-ben történt (vö. XXIX. 36. 8). Az említett *consul* valójában P. Sempronius Tuditanus volt, P. Sempronius Sophus ugyanis Kr. e. 268-ban, még az I. pun háború előtt volt *consul*, majd 252-ben *censor*. További problémát jelent, hogy Tuditanus 209-ben, tehát a fogadalomtétel előtt öt évvel volt *censor*, így nem rendelhette meg a még tervben sem lévő templom felépítését.

[4] Vö. XXXI. 21. 12, ahol a felajánlás címzettje Veiovis, Iuppiter alvilági aspektusa.

54.

(1) Publius Scipio hazaérkezett provinciájából, Galliából, hogy megválasztassa az új *consul*okat. Megtartották a *consul*választó gyűlést, amelyen Lucius Cornelius Merulát és Quintus Minucius Thermust választották meg. (2) Másnap *praetor*rá választották Lucius Cornelius Scipiót, Marcus Fulvius Nobiliort, Gaius Scriboniust, Marcus Valerius Messallát, Lucius Porcius Licinust és Gaius Flaminiust. (3) Aulus Atilius Serranus és Lucius Scribonius Libo *curulis aedilis*ek először rendeztek a Megalesia alkalmával színpadi játékokat. (4) Ezek az *aedilis*ek rendezték meg először a Római Játékokat úgy, hogy a *senatus* a nézőtéren a néptől elkülönítve ült. Mint minden újítást, ezt is alaposan kitárgyalták az emberek. Egyesek úgy vélekedtek, hogy a legtekintélyesebb rend végre elnyerte az őt már régóta megillető bánásmódot. (5) Mások úgy értelmezték a dolgot, hogy amennyivel gyarapodott ezáltal az atyák tekintélye, annyit veszített méltóságából a nép, és minden ilyesféle, a rendeket egymástól elkülönítő megkülönböztetés az egyetértés és a mindenkinek egyaránt kijáró szabadság megcsorbítását jelenti. (6) A nézők 558 évig vegyesen ültek a nézőtéren – mondták. – Mi történt most hirtelen, amiért az atyák nem akarják többé, hogy a nézőtéren közéjük keveredjen a köznép? (7) Miért tartja méltóságán alulinak a gazdag, hogy egy szegény üljön mellette? Ez valami újfajta, kihívó önkényeskedés, amelyet eddig egyetlen nép *senatus*a sem hiányolt és nem hozott szokásba.

(8) Állítólag végül maga Africanus is megbánta, hogy *consul*ként ő javasolta ezt az intézkedést. Ennyire az az elfogadott hozzáállás, hogy a régi hagyományoktól nem jó eltérni: az emberek szívesebben maradnak a régi szokásoknál, kivéve ha a gyakorlat egyértelművé teszi számukra a változás szükségességét.

55.

(1) Lucius Cornelius és Quintus Minucius *consul*i évének [193] elején olyan gyakran érkezett híradás földrengésekről, hogy az emberek nemcsak ezt unták már, de a miattuk bejelentett engesztelő ünnepeket is. (2) Nem lehetett a *senatus*t összehívni és a közügyekkel foglalkozni, mert a *consul*okat lekötötték az áldozati és engesztelési szertartások. (3) Végül utasították a *decemvir*eket, hogy tekintsenek bele a sorskönyvekbe, és szakvéleményük alapján háromnapos könyörgést tartottak. (4) Felkoszorúzott fejjel könyörögtek minden isten vánkosa előtt, és elrendelték, hogy az egy családhoz tartozók mind együtt vegyenek részt a könyörgésen. Továbbá a *consul*ok a *senatus* felhatalmazásával elrendelték, hogy olyan napon, amelyet egy földrengés bejelentése miatt ünnepnappá nyilvánítottak, senki sem tehet jelentést újabb földrengésről.

(5) Ezután először a *consul*ok, majd a *praetor*ok sorsolták ki provinciáikat. (6) Corneliusnak jutott Gallia, Minuciusnak a ligurok földje. A *praetor*ok

közül a sorshúzás alapján Gaius Scribonius kapta meg a városbeliek, Marcus Valerius az idegenek jogvitáinak intézését, Lucius Cornelius Siciliát, Lucius Porcius Sardiniát, Gaius Flaminius Hispania Citeriort, Marcus Fulvius pedig Ulteriort.

56.

(1) A *consul*ok, akik ebben az évben nem számítottak háborúra, levelet kaptak a Pisae élén álló Marcus Cinciustól, (2) amelyben közölte, hogy az egész ligur nép minden gyülekezőhelyen összeesküdött: 20 000 fegyveresük először Luna területét pusztította végig, majd átlépték a határt Pisae felé, és az egész tengerpartot végigportyázták. (3) Ezért Minucius *consul*, aki Liguriát kapta provinciául, az atyák jóváhagyásával felment a szónoki emelvényre, (4) és elrendelte, hogy az előző évben sorozott két városi légió tíz nap múlva gyülekezzen Arretiumban; helyettük majd besoroz két új városi légiót. (5) Közölte továbbá a katonaállításra kötelezett szövetségesekkel és latinokkal, vagyis tisztségviselőikkel és követeikkel, hogy keressék fel őt a Capitoliumon. (6) Összesen 15 000 gyalogost és 500 lovast követelt tőlük, a hadköteles ifjak számának arányábxyan elosztva az egyes városok között, (7) és felszólította őket, hogy a Capitoliumtól meg se álljanak a kapukig, hanem induljanak haza sorozni, hogy mielőbb együtt legyen a sereg. (8) Fulviusnak és Flaminiusnak egyenként 3000 római gyalogost és 100 lovast szavaztak meg kiegészítésül, valamint 5000 latin szövetséges gyalogost és 200 lovast; a *praetor*ok arra is utasítást kaptak, hogy mihelyt megérkeznek provinciájukba, szereljék le a régóta szolgáló katonákat.

(9) A városi légiókból igen sok katona fordult a nép*tribunus*okhoz ügyének kivizsgálását kérve, aki már teljesítette hadkötelezettségét, vagy betegség miatt akarta felmentetni magát a szolgálat alól. (10) Mindezt azonban keresztülhúzta Tiberius Sempronius levele, amelyben az állt, hogy 10 000 ligur harcos érkezett Placentia környékére, tűzzel-vassal végigpusztították a környéket egészen a *colonia* faláig és a Pó partjáig, sőt már a boiusok törzse is lázadásra készül. (11) A *senatus* ezért szükségállapotot hirdetett, és nem hagyta jóvá, hogy a nép*tribunus*ok kivizsgálják azoknak az ügyét, akik a rendeletben meghirdetett gyülekezés alól ki akarták vonni magukat. (12) Azt is hozzáfűzték, hogy azok a latin szövetségesek, akik Publius Cornelius és Tiberius Sempronius seregében szolgáltak, és ezek a *consul*ok elbocsátották őket, gyülekezzenek Etruriában a Lucius Cornelius *consul* által kijelölt helyen és időpontban; (13) továbbá hogy Lucius Cornelius *consul* útban provinciája felé minden útjába eső városban és vidéken besorozhatja, felfegyverezheti és magával viheti azokat, akiket erre alkalmasnak tart, és joga van közülük bárkit bármikor leszerelni.

57.

(1) Miután a *consul*ok megtartották a sorozást, és elindultak provinciájukba, Titus Quinctius kérte, hogy a *senatus* hallgassa meg beszámolóját azokról az intézkedésekről, amelyeket a tíz megbízottal egyetértésben tett, és ezeket legyen szíves jóváhagyásával megerősíteni. (2) Ezt az atyák könnyebben megtehetik – mondta –, ha az egész Hellaszból, Kis-Ázsia nagy részéből és a királyoktól érkezett követségeket is meghallgatják.

(3) A követségeket Gaius Scribonius városi *praetor* vezette a *senatus* elé, és mind barátságos választ kaptak. (4) Az Antiokhosz követeivel való tárgyalás hosszabbnak ígérkezett, ezért ezt a tíz megbízottra hagyták, akik közül többen is jártak a királynál Kis-Ázsiában vagy Lüszimakheiában.[1] (5) Titus Quinctiusnak jutott a feladat, hogy az ő társaságukban hallgassa meg a király követeit, és olyan választ adjon nekik, amely megfelel a római nép méltóságának és érdekeinek.

(6) A király követségét Menipposz és Hégészianax vezették. Menipposz így beszélt: Nem érti, mi lehet az, ami megbízatásukkal kapcsolatban nem egyértelmű, hiszen ők egyszerűen azért jöttek, hogy a rómaiak barátságát kérjék, és szövetséget kössenek velük. (7) Azoknak a szerződéseknek, amelyekkel államok vagy királyok barátságot kötnek egymással, három fajtája van. Az első az, amikor a háború vesztesének előírják a feltételeket: ekkor minden a katonai fölényben lévő fél birtokában van, és neki joga van kedve szerint megszabni, mit hagy meg a legyőzöttnek, és mit vesz el tőle büntetésül. (8) A második az, amikor a háborúban egyik fél sem kerekedett a másik fölé, ezért kiegyenlített feltételekkel kötnek békét és barátságot: ilyenkor megegyezéses alapon rendezik a háborút kiváltó ellentéteket, és ha valamelyik fél a háború következtében veszített birtokaiból, ezt vagy ősi jogaiknak, vagy mindkét fél érdekeinek figyelembe vételével rendezik. (9) A harmadik fajta szerződés az, amikor olyanok találkoznak és kötnek szövetségi szerződéssel barátságot, akik sohasem viseltek háborút egymás ellen: ekkor senki nem szab feltételeket a másiknak, mert ilyesmi csak győztes és legyőzött között lehetséges. (10) Antiokhosz a harmadik csoportba tartozik. Ezért furcsának találja, milyen alapon szabják meg a királynak a rómaiak, hogy Kis-Ázsia mely városait nyilvánítsa szabadnak és adómentesnek, melyeket kötelezhet adófizetésre, melyekbe nem teheti be a lábát a király helyőrsége és maga a király. (11) Így legfeljebb ellenségükkel, Philipposszal köthetnek békét, de szövetségi szerződést barátjukkal, Antiokhosszal már nem.

[1] Vö. XXXIII. 39–41.

58.

(1) Quinctius erre így válaszolt:

„Ha már mindenáron kategóriák szerint akartok tárgyalni és felsorolni a barátságkötés különféle fajtáit, én is előterjesztek két feltételt, és megmondhatjátok a királynak, hogy ezek teljesítése nélkül szó sem lehet barátságkötésről a római néppel. (2) Először: ha azt akarja, hogy ne foglalkozzunk a kis-ázsiai városokkal, ő is tartsa távol magát Európa minden részétől. (3) Másodszor: ha ő nem hajlandó megmaradni Kis-Ázsia határai között, és átjár Európába, a rómaiaknak is hadd legyen joguk fenntartani Kis-Ázsia városaihoz fűződő baráti kapcsolataikat, sőt újabbakat is kötni."

(4) De hát ezt még hallani is felháborító – mondta erre Hégészianax –, hogy Antiokhoszt el akarják tiltani Thrákia és a Kherszonészosz városaitól, (5) amelyeket dédapja,[1] Szeleukosz, miután Lüszimakhoszt háborúban legyőzte és megölte a csatamezőn,[2] nagy dicsőséggel szerzett meg és hagyott rá örökségül, Antiokhosz pedig hasonló dicsőséggel vette vissza őket a thrákoktól, részben fegyverrel, részben újra benépesítve az elhagyott városokat – így Lüszimakheiát is[3] –, visszahíva lakóikat, és a lerombolt vagy leégett városrészeket hatalmas költséggel újjáépíttetve. (6) Hogy lehet egyáltalán párhuzamot vonni a két dolog között: hogy Antiokhoszt megfosztják ily módon elnyert, ily módon visszaszerzett birtokától, illetve hogy a rómaiak békén hagyják Kis-Ázsiát, amely soha nem is volt az övék? (7) Antiokhosz szeretné ugyan elnyerni a rómaiak barátságát, de csak akkor, ha ez dicsőségére, nem pedig szégyenére válik.

(8) Mire Quinctius: „Ha már azt mérlegeljük, mi a tisztességes – mert valóban ez az egyetlen, vagy legalábbis az első, amit a földkerekség vezető népének és egy ilyen nagy királynak mérlegelnie illik –, (9) melyik tűnik tisztességesebb eljárásnak: ha szabadságot szánunk a görög városoknak mindenütt a világon, vagy ha szolgasorba és adófizetésre kényszerítjük őket? (10) Ha Antiokhosz úgy véli, becsületére válik, ha újra igájába hajtja azokat a városokat, amelyeket dédapja szerzett meg a győztes jogán, de nagyapja és apja sohasem tekintett a magáénak,[4] (11) akkor a római nép meg úgy tekinti: hűsége és következetessége kötelezi arra, hogy ne adja fel önként vállalt feladatát, Hellasz szabadságának megoltalmazását. (12) Feltett szándéka, hogy amint megszabadította Hellaszt Philipposztól, éppúgy Kis-Ázsia görögök lakta városait is megszabadítja Antiokhosztól. (13) Nem azért küldtek a görögök telepeseket Aioliszba és Ióniába,

[1] Valójában ükapja.

[2] Lásd a XXXIII. 38. 1 jegyzetét.

[3] Vö. XXXIII. 38. 10–14.

[4] Antiokhosz apja II. Szeleukosz Kallinikosz, nagyapja II. Antiokhosz Theosz volt.

hogy királyok rabszolgáivá váljanak, hanem hogy gyarapítsák törzsüket, és az egész földkerekségen elterjesszék ezt az ősrégi népet."

59.

(1) Hégészianax zavarba jött, hisz nem tagadhatta, hogy inkább az a tisztességes ügy, amely a szabadság nevét tűzi zászlajára, nem pedig az, amely a szolgaságét. Ekkor Publius Sulpicius, a tíz megbízott közül a legidősebb így szólt: „Elég a mellébeszélésből! (2) Válasszatok egyet a két feltétel közül, amelyeket Quinctius az imént világosan ismertetett, vagy felejtsétek el a barátságkötést!" (3) Menipposz így felelt: „Csakhogy nekünk nem áll szándékunkban, sőt felhatalmazásunk sincs rá, hogy bármi olyan feltételbe beleegyezzünk, amely Antiokhosz birodalmát megcsonkítja."

(4) Másnap Quinctius az összes görög anyaországbeli és kis-ázsiai küldöttséget a *senatus* elé vezette. Hogy megtudják, hogyan viszonyul a római nép a görög városokhoz, és hogyan Antiokhosz, ismertette velük a király és a maga követeléseit. (5) Felszólította őket, hogy vigyék hírül városaikba: a római nép, amilyen bátorsággal és hűséggel megvédte szabadságukat Philipposszal szemben, ugyanúgy fogja megvédeni Antiokhosztól is, ha ki nem vonul Európából.

(6) Ekkor Menipposz kérlelni kezdte Quinctiust és az atyákat, hogy ne hozzanak elhamarkodottan olyan döntést, amellyel az egész földkerekség nyugalmát felkavarják. (7) Várjanak egy ideig – mondta –, és adjanak a királynak is gondolkodási időt. Ha majd közlik vele a feltételeket, mérlegelni fogja a dolgot, és vagy el tud érni valami engedményt, vagy ő fog engedni a béke érdekében.

(8) Így az ügyet teljes egészében elhalasztották. Úgy döntöttek, ugyanazokat küldik követségbe a királyhoz, akik Lüszimakheiában már jártak nála: Publius Sulpiciust, Publius Villiust és Publius Aeliust.

60.

(1) Alighogy ez a küldöttség útnak indult, követek érkeztek Karthágóból, és bejelentették, hogy Antiokhosz egyértelműen háborúra készül, méghozzá Hannibal segítségével. A rómaiak attól kezdtek tartani, hogy egyúttal újra kitör a pun háború is. (2) Hannibal, mint korábban említettem,[1] hazájából Antiokhoszhoz menekült. A király nagy becsben tartotta őt, amit egyedül azzal sikerült elérnie, hogy Antiokhosz régóta forgatta már magában a rómaiak elleni háború gondolatát, és erről a fontos ügyről senki mással nem tudott ilyen gyümölcsöző beszélgetéseket folytatni.

[1] Vö. XXXIII. 49. 7.

(3) Hannibal véleménye sohasem változott: a háborút Itáliában kell megvívni. Itáliában a külföldi ellenség utánpótlásra és emberanyagra talál. (4) Ha ott nem sikerül lázadást kirobbantani, és a római nép az Itálián kívüli háborúban felhasználhatja Itália erejét és csapatait, nincs az a király, nincs az a nép, amely megállhatna színe előtt. (5) A maga számára 100 emelt fedélzetű hajót, 10 000 gyalogost és 1000 lovast kért. A hajóhaddal – mondta – először Afrikába indulna, mert meggyőződése szerint rá tudná venni a karthágóiakat, hogy újrakezdjék a háborút; (6) ha pedig mégis tétováznak, majd Itália valamelyik részén felszítja a háborút a rómaiak ellen. A király keljen át Európába összes többi csapatával, és tartsa őket készenlétben valahol Hellaszban: még ne keljen át Itáliába, de álljon készen rá – ez elég is ahhoz, hogy fenntartsa a háború látszatát és hírét.

61.

(1) Hannibal, miután megnyerte a királyt tervének, honfitársait is elő akarta készíteni a dologra. Írni azonban nem mert nekik, nehogy véletlenül elfogják a levelét, és szándékai napvilágra kerüljenek. (2) Találkozott Epheszoszban egy Arisztón nevű türoszi emberrel, akinek rátermettségéről egyszerűbb feladatok segítségével már meggyőződött. Őt küldte el utasításokkal ellátva Karthágóba, miután elhalmozta ajándékokkal és a király által is megerősített ígéretekkel. (3) Megadta neki azoknak a nevét, akikkel találkoznia kellett, és megtanította azokra a titkos jelszavakra is, amelyekkel kétségtelenül igazolhatja, hogy az ő megbízását teljesíti.

(4) Miután Arisztón megjelent Karthágóban, érkezésének céljáról Hannibal ellenségei éppoly hamar értesültek, mint barátai. (5) Először csak szűk körű beszélgetésekben és lakomákon került sűrűn szóba a dolog, (6) később azonban egyesek az államtanácsban is kijelentették, hogy semmit sem ér Hannibal száműzetése, ha a távolból is folytathatja felforgató tevékenységét, bujtogathatja az embereket, megzavarhatja az állam nyugalmát. (7) Itt ez az Arisztón nevű türoszi jövevény – mondták –, aki Hannibal és Antiokhosz király megbízatásait teljesíti a városban: egyesek naponta folytatnak vele titkos tárgyalásokat, és valami sötét tervet forralnak, amely hamarosan kitör, és mindnyájuk vesztét okozza.

(8) Mindenki azt kiáltozta, hogy elő kell állítani Arisztónt, ki kell kérdezni, mit akar itt, és ha el nem árulja, követek kíséretében Rómába kell küldeni. Már elég súlyosan meglakoltak egyetlen ember meggondolatlanságáért – mondták. – (9) Ha egy magánember hibát követ el, vére szálljon a saját fejére, de az államot nemcsak a bűntől, de még a bűn hírétől is meg kell őrizni.

(10) Elő is állították Arisztónt. Ő elszántan bizonygatta ártatlanságát, és védekezése legfőképp arra támaszkodott, hogy levelet senkinek nem hozott. (11) Csakhogy nem tudta kielégítően megmagyarázni jövetelének okát, és nem-

igen sikerült kivágnia magát, amikor rábizonyították, hogy csak a Barka-párt tagjaival folytatott megbeszéléseket. (12) Ezután vita támadt. Egyesek azt javasolták, hogy azonnal tartóztassák le és vessék börtönbe mint kémet. Mások viszont azt mondták, nem kell ekkora feneket keríteni a dolognak: káros példaként szolgálhat, ha jövevényeket csak úgy ok nélkül felelősségre vonnak, (13) hisz ugyanilyen bánásmódban lehet majd részük a karthágóiaknak Türoszban vagy más kereskedővárosokban, ahol gyakran megfordulnak. (14) Így aznap elhalasztották a döntést.

Arisztón azonban a punokkal szemben maga is igazi pun ravaszsággal élt. Naplementekor a város leglátogatottabb pontján, a tisztségviselők mindennapi székhelye fölé kifüggesztett néhány teleírt viasztáblát, majd a harmadik őrségváltás idején hajóra szállt és elmenekült.

(15) Másnap, amikor a *sufet*ek leültek bírói székükbe, felfedezték a táblákat, levették és elolvasták. Az állt benne, hogy Arisztón megbízatása nem magántermészetű volt, hanem állami szinten a véneknek szólt – így hívták Karthágóban az államtanácsot. (16) Mivel ily módon a vád sok embert kezdett érinteni, az egyes emberek ügyében alábbhagyott a nyomozás. Mindamellett úgy döntöttek, követeket küldenek Rómába, hogy a *consul*ok és a *senatus* tudomására hozzák az ügyet, és egyúttal panaszt tegyenek Massinissa jogsértő cselekedetei miatt is.

62.

(1) Massinissa ugyanis, amikor tudomására jutott, hogy a karthágóiak elveszítették a rómaiak bizalmát, ráadásul az államon belül sincs egyetértés – az államtanács gyanakszik a vezetőkre Arisztónnal folytatott tárgyalásaik miatt, a nép pedig az államtanácsra szintén Arisztón levele miatt –, úgy vélte, itt az alkalom, hogy halásszon a zavarosban. (2) Végigpusztította a karthágóiak tengerparti területeit, néhány várost pedig, amelyek eddig a karthágóiaknak tartoztak beszolgáltatással, arra kényszerített, hogy ezentúl neki fizessenek adót. (3) Ezt a területet, a Kis-Syrtis termékeny talajú partszegélyét Emporiának nevezik. Ennek egyik városa Lepcis, amely napi egy talentum adót fizetett a karthágóiaknak. (4) Ezt a területet Massinissa ekkoriban teljes egészében veszélyeztette, sőt egy részéről kétségessé is vált, hogy az ő birodalmához vagy a karthágóiakhoz tartozik-e. (5) Amikor pedig meghallotta, hogy a karthágóiak Rómába készülnek, egyrészt hogy tisztázzák magukat a vádak alól, másrészt hogy panaszt emeljenek ellene, maga is követeket küldött Rómába, hogy gyanúsításaikkal súlyosbítsák a vádakat, és egyszersmind tisztázzák az adófizetők jogállását.

(6) A *senatus*ban először a karthágóiakat hallgatták meg a türoszi idegenről. Beszámolójuk aggodalommal töltötte el az atyákat, hogy egyszerre kell majd háborút viselniük Antiokhosz és a punok ellen. (7) Főképpen azért gyanakodtak, hogy a punokat felelősség terheli, mert noha úgy döntöttek, hogy az idegent

elfogják és Rómába küldik, végül futni hagyták hajójával együtt. (8) Ezután kezdődött meg a vita a király követeivel a földterület ügyében. A karthágóiak egyrészt a határok jogán védték álláspontjukat, (9) mondván, ez a föld azokon a határokon belül fekszik, amelyekkel Publius Scipio a győzelem után megszabta a karthágói felségterület kiterjedését. Másrészt arra hivatkoztak, hogy ezt a király is elismerte: (10) amikor üldözőbe vette az országából menekülő Aphtirt, aki a numidák egy részével Küréné környékén kószált, szívesség gyanánt kérte tőlük, hogy engedjék átvonulni ezen a vidéken – nyilván annak tudatában, hogy az egyértelműen Karthágó fennhatósága alá tartozik.

(11) A numidák viszont igyekeztek bebizonyítani, hogy a Scipio határkijelöléséről szóló állításuk színtiszta hazugság. Másrészt pedig – mondták –, ha az ember megvizsgálja a karthágóiak jogigényének valódi eredetét, van-e akár egy talpalatnyi saját földjük Afrikában? (12) Idegenből jöttek ide, és csak szívességből kaptak egy akkora területet, amekkorát egy ökör felhasogatott bőrével be lehetett keríteni, hogy erődített várost építsenek rajta.[1] Amennyivel túllépték eredeti telephelyük, a Bursa[2] határait, azt mind erőszakkal és jogtalansággal szerezték. (13) A most szóban forgó földről sem tudják bizonyítani, hogy kezdettől fogva mindig is az övék volt, de még azt sem, hogy hosszú időn át birtokolták. Erre a földre, ahogy alkalmuk adódott, hol ők támasztottak igényt, hol a numida királyok, és mindig az tartotta hatalmában, akinek nagyobb volt a katonai ereje. (14) A *senatus* hagyja csak a helyzetet a régiben, ahogy akkor is volt, amikor a karthágói nép még nem volt a rómaiak ellensége, sem a numida király a szövetségesük és barátjuk; és ne lépjen közbe, hadd legyen a terület azé, aki meg tudja tartani.

(15) A *senatus* úgy döntött, hogy mindkét fél követségének azt válaszolják: megbízottakat küldenek Afrikába, hogy ott helyben döntsék el a karthágói nép és a király között folyó vitát. (16) Publius Scipio Africanust, Gaius Cornelius Cethegust és Marcus Minucius Rufust küldték el, akik meghallgatták az érveket, megszemlélték a helyzetet, majd anélkül, hogy bármelyikük javára döntöttek volna, függőben hagyták az ügyet. (17) Hogy maguktól döntöttek-e így, vagy így szólt a megbízatásuk, kérdéses; az viszont bizonyos, hogy pillanatnyilag az a megoldás látszott megfelelőnek, ha nem foglalnak állást, inkább hagyják őket viszálykodni. (18) Ha nem így lett volna, Scipio, aki jól ismerte a körülményeket, és mindkét féllel szembeni érdemeinek köszönhetően megvolt a tekintélye is, egyetlen biccentéssel megoldhatta volna a vitás helyzetet.

[1] Vö. Vergilius: *Aeneis* I. 367–368.

[2] Karthágó fellegvára. A név a sémi *bcr* ('erődít') gyökből származik. Az ökörbőr mondája valószínűleg görög népetimológián alapul: görögül a *bürsza* szó cserzett állatbőrt jelent.

XXXV. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 193–192)

P. Scipio Africanus követségbe megy Antiokhoszhoz. Epheszoszban tárgyal az Antiokhosz mellé szegődött Hanniballal, és lehetőség szerint igyekszik megnyugtatni, hogy nincs oka félni a rómaiaktól. Társalgásuk közben felteszi a kérdést, hogy Hannibal szerint ki volt a legnagyobb hadvezér, mire ő azt válaszolja, hogy Nagy Sándor makedón király, mert maroknyi csapatával számtalan hadsereget vert szét, és olyan messzi vidékeket járt be, amelyek megpillantásában ember nem is reménykedhetett. Scipio kérdésére, hogy kinek adná a második helyet, azt feleli, Pürrhosznak; ő volt ugyanis a táborépítés első nagy mestere, és senki sem tudta olyan ügyesen kiválasztani a táborhelyet, elhelyezni az őrségeket. Végül arra a kérdésre, hogy kit tesz a harmadik helyre, azt mondja, saját magát. Scipio nevetve kérdezi: „És akkor mit mondanál, ha engem is legyőztél volna?" Mire Hannibal: „Akkor Nagy Sándor, Pürrhosz és az összes többi hadvezér elé helyezném magamat."

Rengeteg csodajel mutatkozik, például Cn. Domitius *consul* tehene megszólal: „Róma, vigyázz!"

Nabisz spártai *türannosz* elpártol a rómaiaktól az aitólok felbujtására, akik Philipposzt és Antiokhoszt is megpróbálják rávenni, hogy indítsanak háborút a római nép ellen. Miután azonban háborút vív Philopoimén akháj *sztratégosz* ellen, az aitólok meggyilkolják.

Az aitólok szintén elpártolnak a római néptől, amellyel addig barátságban álltak. Miután megkötik a szövetséget Antiokhosszal, Szíria királyával, az háborút indít Hellasz ellen, több várost elfoglal, köztük Khalkiszt és egész Euboiát.

Ezenkívül: hadműveletek a ligurok földjén; felkészülés az Antiokhosz elleni háborúra.

1.

(1) Annak az évnek az elején, amelyben mindez történt [193], Sextus Digitius *praetor* számos, említésre alig méltó ütközetet vívott Hispania Citerior törzseivel, amelyek közül sokan fellázadtak Marcus Cato távozása után. (2) Ezeket a csatákat többnyire elvesztette, így utódjának alig feleannyi katonát adott át, mint amennyit ő maga átvett. (3) Minden bizonnyal egész Hispánia lázadó kedve megnőtt volna ettől, ha a másik *praetor*, Publius Cornelius Scipio (Gnaeus fia) nem vív olyan sok győztes ütközetet a Hiberuson túl. (4) Nem kevesebb mint 50 város át is pártolt hozzá ijedtében. Scipio mindezt még *praetor*ként hajtotta végre. (5) Már *propraetor* volt, amikor rajtaütött a lusitanusok menetén, akik a

túlsó provincia végigdúlása után rengeteg zsákmánnyal megrakodva tartottak hazafelé. A nap harmadik órájától a nyolcadikig folyt az eldöntetlen küzdelem.

Scipio a serege létszámát tekintve hátrányban volt, de minden egyéb szempontból fölényben, (6) hiszen tisztán fegyveresekből álló, pihent csatasort vezetett az ellenség hosszan elnyúló, a sok jószág miatt nehézkesen haladó, a hosszú meneteléstől kimerült menetoszlopa ellen. (7) Az ellenség ugyanis a harmadik őrségváltás idején indult el, az éjszakai menetelést még nappal is folytatták három órán keresztül, és a megerőltető út után pihenőidő nélkül következett a csata. (8) Így az ütközet elején még volt bennük némi testi-lelki elevenség, és kezdetben még meg is zavarták a rómaiakat, aztán egy kis időre kiegyenlítetté vált a küzdelem. Válságos helyzetében a *praetor* játékokat ajánlott fel Iuppiternek arra az esetre, ha sikerül szétvernie és megsemmisítenie az ellenséget. (9) Végül a rómaiak erőteljesebben kezdtek előrenyomulni, a lusitanus sereg pedig meghátrált, majd futásnak is eredt. (10) A győztesek a menekülő ellenség üldözése közben mintegy 12 000 embert vágtak le, 540-et ejtettek fogságba – majdnem mind lovasokat –, és 130 hadijelvényt zsákmányoltak. A római sereg 73 katonát vesztett.

(11) A csata Ilipa városától nem messze zajlott le. Publius Cornelius ide vezette vissza zsákmánnyal megrakott, győztes seregét. Az egész zsákmányt közszemlére tették a város előtt, (12) és a tulajdonosok megkapták a lehetőséget, hogy azonosítsák holmijukat. Ami megmaradt, átadták a *quaestor*nak, hogy árverezze el, és a befolyt pénzt szétosztották a katonák között.

2.

(1) Amikor Hispániában ezek az események lejátszódtak, Gaius Flaminius *praetor* még el sem indult Rómából.[1] (2) Így ő és barátai beszélgetéseikben inkább a vereségekkel foglalkoztak, mint a győzelmekkel. (3) Sőt azt is megpróbálta elérni – arra hivatkozva, hogy a provinciában ilyen magasra csaptak a háború lángjai, ő pedig Sextus Digitius hadseregéből csak egy maroknyi túlélőt fog megkapni, akik ráadásul tele vannak félelemmel a vereségek után –, (4) hogy szavazzák meg neki az egyik városi légiót; ezt a *senatus* határozata értelmében sorozással kiegészítené, a teljes létszámból kiválasztana 6200 gyalogost és 300 lovast, (5) és ezzel a légióval vívná meg a háborút, mert Sextus Digitius hadseregével már nem sokat lehet kezdeni.[2]

[1] Késlekedése valószínűleg annak tudható be, hogy a naptár eltolódása miatt a főtisztségviselők márciusi hivatalba lépése valójában késő őszre esett, és ezért meg kellett várniuk, amíg a tenger hajózhatóvá válik, csak azután indulhattak el provinciájukba.

[2] Eredetileg 3000 újonnan sorozott római gyalogost és 100 lovast szavaztak meg neki, a szövetségeseket nem számítva (XXXIV. 56. 8).

(6) Az idősebb *senator*ok kijelentették, hogy a *senatus* nem hozhat határozatot magánemberek légbőlkapott híresztelései alapján, amelyeket azért találtak ki, hogy a főtisztségviselőknek kedvében járjanak. Semmi nem tekinthető hiteles értesülésnek, csak amit a *praetor*ok írásban vagy követek útján jelentenek provinciájukból. (7) Ha Hispániában mégiscsak szükségállapot támad, a *praetor* Itálián kívül szedjen katonákat rendkívüli mozgósítás keretében.

A *senatus* ezzel arra célzott, hogy Hispániában rendeljenek el rendkívüli mozgósítást. (8) Valerius Antias azonban azt írja, hogy Gaius Flaminius még Szicíliába is elhajózott, hogy katonákat sorozzon; aztán útban Szicíliából Hispánia felé egy vihar Afrikába sodorta, ahol feleskette a Publius Africanus seregéből ott maradt, elszéledt katonákat; (9) majd a két provinciában összeszedett sereget Hispániában egy harmadik sorozással egészítette ki.

3.

(1) Itáliában is egyre súlyosbodott a ligur háború. Pisaet már 40 000 ember tartotta körülzárva, és napról napra özönlöttek oda az újabb csapatok a háború hírére és a zsákmány reményében. (2) Minucius *consul* a katonák gyülekezésére kitűzött napon Arretiumba érkezett. Innen négyszögletes menetoszlopban Pisaehoz vezette seregét, és mivel az ellenség áthelyezte táborát a folyó[1] túlsó partjára, mindössze egy mérföldnyire a várostól, a *consul* bevonult a városba, amelyet kétségtelenül az ő érkezése mentett meg. (3) Másnap maga is a folyó túlsó partján, az ellenségtől mintegy fél mérföldnyire ütötte fel táborát. Ezután kisebb összecsapásokban védte a szövetségesek földjeit a pusztítástól. (4) Csatába azonban még nem mert bocsátkozni, mert újonc, különféle eredetű katonái még nem szoktak eléggé össze ahhoz, hogy megbízzanak egymásban. (5) A ligurok azonban létszámfölényükben bizakodva többször is csatára sorakoztak, készen a döntő ütközetre, és mivel rengeteg katonájuk volt, sok zsákmányoló csapatot is küldtek szanaszét a határszélekre; amikor pedig már sok zsákmányolt jószágot tereltek össze, készen állt az őrizet, hogy a csordákat elhajtsa a ligurok erődjeibe és falvaiba.

4.

(1) Míg a ligur háború nem terjedt tovább Pisaenál, a másik *consul*, Lucius Cornelius Merula a ligur terület peremén át a boiusok földjére vonult, ahol a háború egészen másképp alakult, mint a ligurok elleni. (2) Itt a *consul* sorakoztatta fel seregét a csatára, és az ellenség tért ki az ütközet elől; aztán a rómaiak,

[1] Az Auser (mai nevén Serchio) folyóról van szó, amely Pisae közelében torkollott az Arnusba.

mivel senki nem szállt szembe velük, szétszéledtek zsákmányolni. A boiusok még tulajdonuk védelmében sem akartak csatába bocsátkozni, hát tűrték, hogy büntetlenül fosztogassák javaikat. (3) A *consul*, miután tűzzel-vassal mindent végigpusztított, elhagyta az ellenséges területet, és seregével Mutina felé indult, óvatlanul, mert azt hitte, már békés vidéken jár.

(4) Mihelyt a boiusok észrevették, hogy az ellenség eltávozott területükről, teljes csendben utánaeredtek, alkalmas helyet keresve a cselvetésre. Éjszaka elhaladtak a római tábor mellett, és megszállták egy erdős szurdokot, amelyen a római seregnek át kellett vonulnia. (5) De mivel nem voltak eléggé óvatosak, a *consul*, aki egyébként késő éjjel szokta felszedni táborát, most megvárta a napkeltét, nehogy egy hirtelen támadt ütközetben a sötétség is tovább növelje a rémületet, és noha már nappali fényben indult el, még egy lovas*turmá*t is előreküldött felderítésre. (6) Miután a lovasok jelentették, hogy mekkora az ellenséges sereg és hol tartózkodik, parancsot adott, hogy az egész menet rakja le a málháját középre, és a *triarius*ok vonjanak köré sáncot, majd serege többi részével felsorakozva az ellenség ellen nyomult. (7) Ugyanígy tettek a gallok is, miután belátták, hogy cselvetésüket felfedezték, és szabályos csatába kell bocsátkozniuk, ahol csak a legbátrabbak maradhatnak életben.

5.

(1) A második óra táján kezdődött az ütközet. A bal szövetséges *ala* és a különleges egységek küzdöttek az első vonalban, élükön két *consul*viselt *legatus*sal: Marcus Marcellusszal[1] és az előző évi *consul*al, Tiberius Semproniusszal. (2) Az új *consul* hol legelöl tartózkodott a hadijelvényeknél, hol a tartalékban álló légiókat fogta vissza, nehogy harci vágyukban előrerontsanak, mielőtt megkapnák a jelet. (3) Megparancsolta, hogy ezeknek a légióknak a lovasságát Quintus és Publius Minucius katonai *tribunus*ok vezessék nyílt terepre, a csatasoron kívülre, hogy ha majd jelt ad, akadálytalanul indulhassanak támadásra. (4) Miközben így készülődött, futár érkezett hozzá Tiberius Sempronius Longustól ezzel az üzenettel: A különleges egységek már nem tudják feltartóztatni a gallok támadását. (5) Igen sokat levágtak közülük, és a még életben lévők harci kedve is megcsappant a kimerültség és a félelem miatt. Legyen szíves, küldje segítségükre az egyik légiót a kettő közül, mielőtt még szégyenletes vereséget szenvednének.

(6) A *consul* a II. légiót küldte oda, a különleges egységeket pedig visszavonták. Amikor pihent embereivel, összes egységével a légió is beavatkozott a harcba, újult erővel lángolt fel a küzdelem. A bal szövetséges *alá*t kivonták a csatából,

[1] M. Claudius Marcellus Kr. e. 196-ban volt *consul*.

és a jobb *ala* nyomult előre az első vonalba. (7) A nap égető sugaraival perzselte a hőséget rosszul tűrő gallokat, de azok sűrűre zárva egységeiket, hol egymásnak, hol pajzsuknak feszülve helytálltak a római támadásokkal szemben. (8) A *consul* ezt látva parancsot adott Gaius Livius Salinatornak, a szövetséges lovasság parancsnokának, hogy szélsebes vágtában induljon rohamra, és bontsa meg egységeiket, a légiók lovasságát pedig hagyja tartalékban.

(9) A fergeteges lovasroham először megingatta és összezavarta, majd szétzilálta a gallok csatasorát, de még ekkor sem futamodtak meg. (10) Vezéreik ugyanis útjukat állták, és dárdájuk nyelével ütlegelték megzavarodott embereik hátát, hogy visszakényszerítsék őket egységeikbe, ezt azonban a közéjük vágtató szövetséges lovasság nem engedte. (11) A *consul* még egy kis erőfeszítésre kérte katonáit: kezükben a győzelem; addig nyomuljanak az ellenségre, amíg látják, hogy össze van zavarodva, mert ha hagyják, hogy rendezze sorait, kezdhetik elölről az egész ütközetet, és ki tudja, mi lesz a vége. Megparancsolta a zászlóhordozóknak, hogy induljanak előre a hadijelvényekkel. (12) Mindnyájan nekifeszültek, és végre megfutamították az ellenséget. Amikor azok sarkon fordultak, és itt is, ott is fejvesztett menekülésbe kezdtek, csak akkor küldték utánuk a légiók lovasságát.

(13) Ezen a napon 14 000 boiust vágtak le, 1092-t fogtak el élve, köztük 721 lovast és három vezért; 212 hadijelvényt és 63[1] kocsit zsákmányoltak. (14) De a rómaiak sem véráldozat nélkül vívták ki győzelmüket. Több mint 5000 római és szövetséges katona esett el, 23 *centurio*, négy szövetséges parancsnok, valamint Marcus Genucius, Quintus Marcius és Marcus Marcius, a II. légió katonai *tribunus*ai.

6.

(1) Nagyjából egyidőben érkeztek meg Rómába a két *consul* levelei, amelyekben Lucius Cornelius a boiusok ellen Mutinánál vívott csatáról számolt be, Quintus Minucius pedig ezt írta Pisaeból: (2) A sorsolás alapján neki kellene ugyan megtartania a választógyűlést, Liguriában azonban annyira bizonytalan a helyzet, hogy távozása végveszélybe sodorná a szövetségeseket, és kárt okozna az államnak. (3) Az atyák legyenek szívesek üzenni tiszttársának, hogy ő térjen vissza Rómába a választások megtartására, mivel ő már végzett a maga háborújával. (4) Ha nem volna erre hajlandó, mivel ez a sorshúzás alapján nem az ő feladata, ő azt teszi, amire a *senatus* utasítja, de az atyák kétszer is gondolják meg, nem szolgálná-e jobban az állam érdekeit egy *interregnum* vállalása, mint az, hogy ő ilyen helyzetben otthagyja provinciáját.

[1] A kéziratok egy részében 102 szerepel.

(5) A *senatus* megbízta Gaius Scriboniust,[1] hogy küldjön két, a *senator*i rendhez tartozó követet Lucius Cornelius *consul*hoz, akik elviszik hozzá tiszttársának a *senatus*hoz írt levelét, (6) és közlik vele, hogy ha ő nem utazik Rómába az új főtisztségviselők megválasztására, a *senatus* inkább hajlandó áttérni az *interregnum*ra, hogy ne kelljen Quintus Minuciust hazahívni a még eldöntetlen háborúból. (7) A követek visszatérve jelentették, hogy Lucius Cornelius eljön Rómába levezetni a választásokat.

(8) Lucius Corneliusnak a boiusokkal vívott csata után írott levele nagy vitát váltott ki a *senatus*ban. Cornelius *legatus*a, Marcus Claudius több *senator*nak magánlevélben azt írta, (9) hogy a győzelem a római nép szerencséjének és katonái hősiességének köszönhető, viszont a *consul* hibáztatható azért, hogy sok katona odaveszett, az ellenséges sereg pedig kicsúszott a kezükből, holott alkalmuk lett volna megsemmisíteni. (10) Állítása szerint azért esett el annyi katona, mert a tartalék csapatok későn indultak el a szorongatott helyzetben lévők támogatására; az ellenség pedig azért menekülhetett el, mert a légiók lovassága későn kapta meg a jelet, és nem üldözhette a menekülőket.

7.

(1) A *senatus* úgy döntött, hogy ebben az ügyben nem hoz elhamarkodott határozatot, és megtárgyalását akkorra halasztották, amikor az atyák nagyobb számban gyűlnek össze. (2) Volt ugyanis egy másik, sürgősebb gondjuk: a polgárság az uzsora terhe alatt szenvedett. Jóllehet sokféle uzsoratörvényt hoztak már, hogy megfékezzék a harácsolást, ezeket az uzsorások ravaszul megkerülték: az adósleveleket szövetségesek nevére írták át, akikre ezek a törvények nem vonatkoztak. Így az adósok roskadoztak a szabályozatlan uzsorakamatok alatt. (3) Az atyák keresték a módját, hogyan vethetnének ennek véget. Úgy döntöttek, kitűznek egy napot, méghozzá a legutóbbi Feralia-ünnepet.[2] Minden szövetségesnek be kellett jelentenie, ha ennél a napnál később római polgárnak pénzt kölcsönzött, és a hitelezőnek minden azóta adott kölcsön esetében el kellett fogadnia, hogy ha perre kerül a sor, adósa választhatja meg, mely törvények alapján folyjon az eljárás. (4) Miután a bejelentésekből kiderült, hogy mekkorára rúgott a csalárd módon nyújtott kölcsönök összege, Marcus Sempronius nép*tribunus* az atyák jóváhagyásával javaslatot terjesztett a köznép elé, (5) és meg is született a néphatározat, hogy a szövetségesekkel és a latinsággal szemben is a római polgárokra érvényes hiteltörvényeket kell alkalmazni.[3]

[1] Ő volt a városi *praetor*.

[2] Február 21., a halottak ünnepe.

[3] Csak akkor, ha a hitelt római polgár vette fel.

(6) Ez történt Itáliában otthon és háborúban.

Hispániában a háború korántsem volt olyan jelentős, mint amennyire a hír felnagyította. (7) Gaius Flaminius Hispania Citeriorban elfoglalta az oretanusok földjén Ilucia városát,[1] majd téli táborba vezette katonáit. A tél folyamán jó néhány alkalommal folytatott említésre sem méltó csatározásokat az ellenség – vagy inkább rablóbandák – kitöréseinek megfékezésére, váltakozó sikerrel és jelentős emberveszteséggel. (8) Nagyobb tetteket hajtott végre Marcus Fulvius. Toletum városa mellett szabályos ütközetet vívott a vaccaeusok, vettonok és keltibérek ellen, seregüket szétverte és megfutamította, Hilernus királyt pedig élve elfogta.

8.

(1) Miközben Hispániában ezek történtek, Rómában közeledett a választógyűlés napja. Ezért Lucius Cornelius *consul* Marcus Claudius Marcellus *legatus*ra hagyta seregét, és Rómába utazott. (2) Amikor a *senatus*ban beszámolt tevékenységéről és a provincia helyzetéről, (3) felpanaszolta az atyák és összeírtak előtt, hogy noha ő egyetlen győztes csatával sikeresen fejezett be egy ilyen jelentős háborút, mégsem adtak hálát a halhatatlan isteneknek. Ezután azt kérte, hogy szavazzák meg a hálaadó ünnepet és egyúttal a diadalmenetet is. (4) Mielőtt azonban a javaslat előterjesztésére sor került volna, Quintus Metellus volt *consul* és *dictator* így szólt: Egyszerre érkezett meg Lucius Cornelius *consul*nak a *senatus*hoz szóló jelentése és Marcus Marcellusnak a *senator*ok nagy részéhez intézett levelei, amelyek ellentmondanak egymásnak. (5) Ezért elhalasztották a tanácskozást, hogy az ügyet a levelek íróinak jelenlétében vitathassák meg. Ezért ő arra számított, hogy a *consul*, aki nyilván tudta, hogy *legatus*a kedvezőtlen dolgokat írt róla, ha már úgyis Rómába kellett jönnie, őt is magával hozza; (6) hisz amúgy is helyénvalóbb lett volna, ha seregét a fővezéri megbízatással rendelkező Tiberius Semproniusnak, nem pedig egy *legatus*nak adja át. (7) Így azonban úgy tűnik, szántszándékkal tartotta távol ezt az embert, holott ha mindazt, amit írt, személyesen is elmondja, szemtől szemben megcáfolhatja a *consul* állításait, vagy ha nem mond igazat, az ő szavait cáfolhatják meg, míg csak ki nem derül a tiszta igazság. (8) Ő ezért azt javasolja, hogy egyelőre a *consul* egyik kérését se teljesítsék.

(9) A *consul*t azonban nem lehetett eltántorítani, hogy be ne terjessze az indítványt a hálaadó ünnepről és a diadalmenetről. Erre azonban Marcus és Gaius Titinius nép*tribunus*ok kijelentették, hogy ha erről *senatus*i határozat születik, ők óvást emelnek ellene.

[1] Talán azonos a Castulótól északkeletre fekvő Ilugóval.

9.

(1) Az előző évben választották *censor*okká Sextus Aelius Paetust és Gaius Cornelius Cethegust. (2) A vagyonbecslést lezáró tisztító áldozatot Cornelius mutatta be. 243 704 polgárt írtak össze.

Ebben az évben nagy árvizek voltak; a Tiberis elöntötte a Város lapályos részeit, (3) és a Porta Flumentana[1] közelében össze is omlott néhány épület. Mennykőcsapás érte a Porta Caelimontanát, és mellette a falba is több helyen beleütött a villám. (4) Ariciában, Lanuviumban és az Aventinuson kőeső esett. Capuából azt jelentették, hogy hatalmas raj darázs repült a *forum*ra, és Mars szentélyében telepedett meg; a darazsakat gondosan összeszedték és elégették. (5) A csodajelek miatt utasították a *decemvir*eket, hogy tekintsenek bele a sorskönyvekbe. Áldozati kilencedet rendeztek, könyörgést rendeltek el, és megtisztították a Várost. (6) Ezekben a napokban szentelt fel Marcus Porcius Cato egy kis szentélyt a Szűz Victoriának Victoria temploma mellett, két évvel azután, hogy építésére fogadalmat tett.

(7) Ugyanebben az évben latin *coloniá*t szervezett Castrum Frentinumban egy háromfős bizottság, amelynek tagjai a következők voltak: Aulus Manlius Vulso, Lucius Apustius Fullo és Quintus Aelius Tubero, aki a telepítésről szóló törvényjavaslatot előterjesztette.[2] 3000 gyalogos és 300 lovas vonult oda, ami ilyen nagy földterülethez képest nem sok. (8) A gyalogosoknak 30, a lovasoknak 60 *iugerum* föld jutott volna fejenként, de Apustius javaslatára a föld egyharmad részét tartalékolták, hogy ha később szükségesnek tartják, új telepeseket toborozhassanak. Így a gyalogosok 20, a lovasok pedig 40 *iugerum*ot kaptak.

10.

(1) Az év már a vége felé járt, és a *consul*választó gyűlés előtt eddig példátlan hevességgel lángolt fel a választási küzdelem. (2) Sok befolyásos patrícius és plebejus jelölt pályázott: a patríciusok közül Publius Cornelius Scipio (Gnaeus fia), aki fényes győzelmek után nemrég tért haza Hispania provinciából, Lucius Quinctius Flamininus, a Hellaszban állomásozó hajóhad volt parancsnoka és Gnaeus Manlius Vulso; (3) a plebejusok közül pedig Gaius Laelius, Gnaeus Domitius, Gaius Livius Salinator és Manius Acilius.

(4) Minden tekintet Quinctiusra és Corneliusra irányult, mivel mindketten patríciusok lévén egy helyre pályáztak, és mivel mindkettőjük mellett nemrég szerzett katonai dicsőségük esett latba. (5) Mindenekelőtt azonban a jelöltek

[1] Ez a kapu a Capitolium és a Tiberis között volt.

[2] Ez az alapítás valószínűleg megegyezik a XXXIV. 53. 1–2-ben leírt thurioibeli *colonia*-alapítással.

rokonai, a kor két leghíresebb hadvezére szította a versengést. Scipio dicsősége volt a nagyobb, de éppen ezért nagyobb irigység is övezte; Quinctiusé azonban frissebb volt, hiszen ebben az évben tartott diadalmenetet. (6) Ehhez még hozzájárult, hogy Scipio már csaknem tíz éve állandóan szem előtt volt – ami csökkenteni szokta a nagy emberek tekintélyét, pusztán azért, mert a közvéleménynek elege lesz belőlük –, hisz Hannibal legyőzése után ismét elnyerte a *consul*ságot, sőt a *censor*i tisztséget is viselte.[1] (7) Quinctius esetében viszont minden, ami népszerűségét növelte, friss és új keletű volt; diadalmenete óta semmit nem kért és nem is kapott a néptől. (8) Ő nem unokatestvére, hanem édestestvére érdekében lép fel – hangoztatta –, aki *legatus*a és a háború vezetésében segítőtársa volt; ő a szárazföldön hadakozott, bátyja a tengeren. (9) Ezzel el is érte, hogy testvérét előnyben részesítsék egy olyan jelölttel szemben, akit nem kisebb rokon, mint Africanus támogatott; aki mellett ott állt a Cornelius nemzetség, sőt egyikük *consul*ként vezette a választógyűlést; akit egykor a *senatus* megtisztelő előzetes ítélete az állam legderekabb emberének nyilvánított,[2] és így méltónak talált arra, hogy ő fogadja a Pesszinuszból a Városba érkező Idai Anyát.

(10) Lucius Quinctius és Gnaeus Domitius Ahenobarbus lettek a *consul*ok [192]; Africanusnak, aki Gaius Laeliust támogatta, ennyire nem volt befolyása még a plebejus *consul* megválasztására sem. (11) Másnap megválasztották *praetor*nak Lucius Scribonius Libót, Marcus Fulvius Centumalust, Aulus Atilius Serranust, Marcus Baebius Tamphilust, Lucius Valerius Tappót és Quintus Salonius Sarrát.

Az *aedilis*i tisztséget ebben az évben kiválóan töltötte be Marcus Aemilius Lepidus és Lucius Aemilius Paullus. Sok legelőbérlőt ítéltek el,[3] (12) a bírságpénzekből aranyozott pajzsokat helyeztek el a Iuppiter-szentély oromzatán, és két oszlopcsarnokot építettek, az egyiket a Porta Trigeminán kívül, amelyhez a Tiberisnél egy rakpart is csatlakozott, a másikat a Porta Fontinalistól Mars oltáráig, amelyen át el lehetett jutni a Mars-mezőre.

11.

(1) Liguriában sokáig semmi említésre méltó nem történt, az év végén azonban kétszer is nagyon veszélyesre fordult a helyzet. Az ellenség ostrom alá vette a *consul* táborát, amelyet csak nagy nehezen sikerült megvédeni, (2) majd nem sokkal később, amikor a római menetoszlop egy szűk szurdokon vonult át, a ligur sereg megszállta a kijáratot. (3) A *consul*, mivel errefelé nem tudott kijutni,

[1] Scipio 205-ben és 194-ben volt *consul*, a *censor*ságot pedig 199-ben viselte.

[2] Vö. XXIX. 14. 7–9.

[3] Ezek az állami földből a béreltnél nagyobb területet használtak fel.

megfordította a menetoszlopot, úgy indult visszafelé. Csakhogy az ellenség egy része mögöttük is megszállta a szurdok kijáratát. A rómaiaknak nemcsak a lelkében, de szinte a szeme előtt is felrémlett a caudiumi vereség emléke.[1]

(4) A segédcsapatok között volt mintegy 800 numida lovas is. Parancsnokuk megígérte a *consul*nak, hogy lovasaival bármelyik oldalon kitör a szurdokból, csak annyit mondjon meg, melyik irányban van több falu. (5) Ezeket akarja megtámadni – mondta. – Legelőször is felgyújtja a házakat, hogy a ligurok ijedtükben otthagyják a szurdokot, amelyet megszállva tartanak, és hozzátartozóik segítségére siessenek.

(6) A *consul* megdicsérte a parancsnokot, és jutalmak ígéretével halmozta el. A numidák lóra szálltak, és elkezdtek fel-alá nyargalászni az ellenséges előőrsök előtt, de nem támadtak meg senkit. (7) Első látásra szánalmasan festettek: apró, karcsú termetű lovak és emberek, a lovasok nem viselnek övet, jóformán fegyvertelenek a náluk lévő gerelyeket nem számítva; (8) a lovakon nincs zabla,[2] mozgásuk szétengedett, merev nyakkal, előrenyújtott fejjel vágtáznak.[3] A numidák készakarva fokozták ezt a szánalmas összhatást: látványosan szerencsétlenkedtek, le-lecsúsztak a lóról. (9) Így a ligurok, akik kezdetben feszülten, készenlétben várakoztak az előőrsökön, hátha támadás éri őket, most már nagyrészt fegyvertelenül, ülve szórakoztak rajtuk. (10) A numidák hol a közelükbe lovagoltak, hol visszamenekültek, de egyre közelebb kerültek a szurdok kijáratához, mintha irányíthatatlan lovaik akaratuk ellenére ragadnák őket arrafelé. Végül megsarkantyúzták lovaikat, áttörtek az ellenséges előőrsök között, (11) és amint kiértek a nyílt mezőre, az út mentén minden házat felgyújtották. Aztán a legközelebbi falut is lángba borították, és tűzzel-vassal végigpusztítottak mindent.

(12) Az ellenség először a füstöt vette észre, aztán meghallotta a falvakból a bajba jutottak kiáltozását, végül pedig a menekülő öregek és gyermekek a táborban is nagy felbolydulást keltettek. (13) Így aztán ki-ki tervszerűtlenül, a saját feje után elrohant, hogy megvédelmezze tulajdonát. Táboruk egy pillanat alatt kiürült, és a *consul* az ostromzár alól megszabadulva elért kitűzött úti céljához.

[1] Vö. IX. 1–5.

[2] Lásd a XXI. 44. 1 jegyzetét.

[3] Az ókori görög és római lovaskultúrában – akárcsak manapság – a ló mozgása akkor számított szépnek, ha „fel volt igazítva", ami azt a testtartást jelenti, amelyben a ló a lovassal együtt optimális egyensúlyi állapotban van, és a lábai egyenletesen terhelődnek. Ennek egyik jele, hogy a ló nyaka megfelelően ívelt.

12.

(1) De sem a boiusok, sem a hispánok, akikkel ebben az évben hadakoztak a rómaiak, nem voltak olyan ádáz ellenségeik, mint az aitól szövetség. (2) Miután a rómaiak kivonták csapataikat Hellaszból, az aitólok először azt remélték, Antiokhosz benyomul majd az Európában támadt hatalmi űrbe, és Philipposz meg Nabisz sem marad majd veszteg. (3) De amikor látták, hogy sehol semmi mozgás, úgy gondolták, nekik kell megkavarniuk az állóvizet, nehogy terveik a halogatás miatt idejétmúlttá váljanak. Ezért gyűlést hívtak össze Naupaktoszba.[1] (4) Itt *sztratégosz*uk, Thoasz elpanaszolta, milyen jogtalanságokat követtek el a rómaiak, és milyen nehéz helyzetben van Aitólia: az összes görög törzs és város közül ők részesültek a legkevesebb megbecsülésben a győzelem után, amely valójában nekik volt köszönhető. (5) Azt javasolta, küldjenek követeket az összes királyhoz, és ne csak szándékaikat puhatolják ki, hanem mindegyiküket személyre szabott módon biztassák is fel a Róma elleni háborúra. (6) Nabiszhoz Damokritoszt, Philipposzhoz Nikandroszt, Antiokhoszhoz pedig Dikaiarkhoszt, a *sztratégosz* testvérét küldték el.[2]

(7) Damokritosz ezt fejtegette a spártai *türannosz*nak: Azzal, hogy elvették tőle a tengerparti városokat, egyeduralma erejét vesztette, hiszen innen szerezte katonáit, hajóit és tengerészeit. Most szinte városa falai mögé bezárva kell néznie, hogyan uralkodnak az akhájok a Peloponnészoszon. (8) Tulajdona visszaszerzésére sohasem lesz többé alkalma, ha a mostanit elszalasztja. Most nem tartózkodik római sereg Hellasz földjén, és Gütheion meg a többi lakóniai tengerparti város nem ér annyit a rómaiaknak, hogy ismét átküldjék légióikat Hellaszba. – (9) Ezzel akarta cselekvésre bírni a *türannosz*t, hogy ha majd Antiokhosz átkel Hellaszba, ő annak tudatában, hogy megszegte a rómaiakkal kötött barátságot a szövetségeseikkel szemben elkövetett jogtalanságaival, csatlakozzon hozzá.

(10) Nikandrosz is hasonló szavakkal próbálta feltüzelni Philipposzt, és beszédéhez annyival bőségesebb anyagot talált, amennyivel magasabbról zuhant le és amennyivel többet veszített a király, mint a *türannosz*. (11) Ehhez még felidézte a makedón királyok régi dicsőségét, hogy hogyan járta be ez a nép győzedelmesen az egész földkerekséget. Azt is hozzáfűzte, hogy terve a vállalkozás kezdetére és végére egyaránt biztonságot ígér: (12) hiszen egyrészt azt tanácsolja, hogy Philipposz ne mozduljon, amíg Antiokhosz át nem kelt sere-

[1] Ez a gyűlés a Kr. e. 193-as tavaszi Panaitólika lehetett.

[2] A kalüdóni Damokritosz 200/199-ben és 193/192-ben, a trikhónioni Nikandrosz 190/189-ben, 184/183-ban és 177/176-ban, Dikaiarkhosz pedig 195/194-ben volt az aitól szövetség *sztratégosz*a.

gével Hellaszba; (13) másrészt vele szemben, aki Antiokhosz nélkül is olyan sokáig bírta a háborút a rómaiak és az aitólok ellen, mennyi erővel tudnának helytállni a rómaiak, ha csatlakozik hozzá Antiokhosz, és szövetségesei lesznek az aitólok, akik akkoriban a rómaiaknál is veszélyesebb ellenfélnek bizonyultak? (14) Azt sem mulasztotta el megemlíteni, hogy Hannibal fogja vezetni a sereget, a rómaiak született ellensége, aki több vezérüket és katonájukat ölte meg, mint amennyit életben hagyott. – (15) Így beszélt Nikandrosz Philipposszal.

Dikaiarkhosz azonban másképp fordult Antiokhoszhoz. Először is kijelentette, hogy Philipposzt a rómaiak rabolták ki, de az aitólok győzték le; az aitólok juttatták be a rómaiakat Hellaszba, senki más, és ők adták nekik a győzelemhez szükséges haderőt is. (16) Aztán elmondta, mennyi gyalogos és lovas csapatot fognak adni Antiokhosznak a háborúra, milyen elhelyezést szárazföldi és milyen kikötőket tengeri hadereje számára. (17) Végül egy önkényes hazugságot is megengedett magának Philipposszal és Nabisszal kapcsolatban: hogy mindketten készen állnak a háború újrakezdésére, és meg fogják ragadni az első kedvező alkalmat, hogy visszaszerezzék, amit a háborúban elveszítettek.

(18) Így szervezték az aitólok a háborút a rómaiak ellen egyszerre az egész földkerekségen.

13.

(1) A két király azonban egyáltalán nem, vagy csak később volt hajlandó elszánni magát a cselekvésre. Nem úgy Nabisz, aki azonnal embereket küldött minden tengerparti faluba, hogy zavargást keltsenek. Egyes vezetőket ajándékokkal állított maga mellé, másokat, akik szilárdan kitartottak a római szövetség mellett, megöletett. (2) Titus Quinctius Lakónia egész tengerpartjának védelmét az akhájokra bízta. Így ők azonnal követeket küldtek a *türannosz*hoz, hogy emlékeztessék a rómaiakkal kötött szerződésre, (3) és figyelmeztessék, hogy ne zavarja meg a békét, amelyre annyira törekedett. Egyszersmind csapatokat küldtek Gütheion alá, amelyet a *türannosz* már ostrom alá vett, és követséget Rómába, hogy hírül vigyék mindezt.

(4) Antiokhosz király, aki ezen a télen a föníciai Raphiában feleségül adta a lányát Ptolemaiosz egyiptomi királyhoz, visszatért Antiokheiába, majd Kilikián és a Taurosz-hegységen átkelve tél végére megérkezett Epheszoszba. (5) Innen kora tavasszal elküldte Szíriába fiát, Antiokhoszt, hogy őrizze birodalma legtávolabbi részét, és távollétében előzzön meg minden mozgolódást a háta mögött. Aztán összes szárazföldi csapatával elindult, hogy megtámadja a Szidé környékén lakó piszidákat.[1]

[1] Szidé városa valójában Pamphüliában volt.

(6) Ekkoriban érkeztek meg Elaiába[1] a római követek, Publius Sulpicius és Publius Villius, akiket – mint említettem – Antiokhoszhoz küldtek, de az utasítás szerint először Eumenészt kellett felkeresniük. Innen felmentek Pergamonba, Eumenész királyi székhelyére. (7) Eumenésznek minden vágya volt háborút indítani Antiokhosz ellen. Úgy gondolta, ha megmarad a béke, félelmetes szomszédja lesz ez a nála sokkal hatalmasabb király, viszont ha háborúra kerül a sor, Antiokhosz éppoly kevéssé állja majd meg a helyét a rómaiakkal szemben, mint Philipposz. (8) Ez esetben vagy teljesen megdől majd a hatalma, vagy ha legyőzik és békét kötnek vele, sok mindent, amit elvesznek tőle, ő fog megkapni, és attól fogva római segítség nélkül is könnyen meg tudja majd védeni magát vele szemben. (9) Ha pedig valami nem úgy alakul, ahogy kellene, számára még mindig jobb lesz, ha a rómaiak szövetségeseként fogadja el, bármit hoz is a szerencse, mint hogy egymaga vesse alá magát Antiokhosz uralmának, vagy ha erre nem hajlandó, erőszakkal és fegyverrel kényszerítsék rá. (10) Ezért minden tekintélyét és rábeszélőkészségét latba vetve igyekezett a rómaiakat rábírni a háborúra.

14.

(1) Sulpicius megbetegedett, ezért Pergamonban maradt. Villius arra a hírre, hogy a királyt leköti a Piszidia elleni háború, Epheszoszba utazott. (2) Néhány napi ott-tartózkodása folyamán igyekezett minél többször találkozni a szintén ott időző Hanniballal, (3) hogy kipuhatolja szándékait, és ha lehetséges, megnyugtassa, hogy semmiféle veszély nem fenyegeti őt a rómaiak részéről. (4) Beszélgetéseik más eredményt nem hoztak ugyan, de az lett a következményük – mintha csak Villius szántszándékkal erre törekedett volna –, hogy Hannibal ettől fogva kevésbé élvezte a király bizalmát és nagyrabecsülését.

(5) Acilius görög nyelvű műve nyomán Claudius[2] azt írja, hogy a követségnek Publius Africanus is tagja volt, és Epheszoszban beszélt Hanniballal. Egyik beszélgetésüket még idézi is: (6) Amikor Africanus azt kérdezte, ki volt Hannibal szerint a legnagyobb hadvezér, ő azt válaszolta, hogy Nagy Sándor makedón király, (7) mert maroknyi csapatával óriási hadseregeket vert szét, és bejárta a földkerekség határait, amelyek megpillantásában ember nem is reménykedhetett. (8) Scipio kérdésére, hogy kinek adná a második helyet, azt felelte, Pürrhosznak. (9) Ő volt ugyanis a táborépítés első nagy mestere – mondta –, és ehhez senki sem tudta olyan ügyesen kiválasztani a helyet, elhelyezni az őrségeket. Ráadásul az emberek megnyerésének művészetéhez is annyira értett, hogy Itália népei külföl-

[1] Pergamon kikötője.

[2] Lásd a XXV. 39. 12 jegyzetét.

di király létére inkább adták volna neki az uralmat, mint a félszigeten oly régóta vezető szerepet játszó római népnek. (10) Végül arra a kérdésre, hogy kit tesz a harmadik helyre, habozás nélkül saját magát nevezte meg. Erre Scipióból kitört a nevetés, és így szólt: (11) „És akkor mit mondanál, ha engem is legyőztél volna?" „Akkor – felelt Hannibal – Nagy Sándor, Pürrhosz és az összes többi hadvezér elé helyezném magamat." (12) Ez a pun ravaszságra valló, rejtélyes válasz és a benne foglalt bók, amelyre nem számított – hogy Hannibal kiemelte őt a többi hadvezér közül mint olyat, aki senkihez nem fogható – egészen meghatotta Scipiót.

15.

(1) Villius Epheszoszból továbbutazott Apameiába.[1] A római követek érkezésének hírére Antiokhosz is odament, hogy találkozzon vele. (2) Apameiai találkozásuk folyamán nagyjából ugyanolyan vita zajlott le közöttük, mint Rómában a király követei és Quinctius között. A tárgyalások azonban félbeszakadtak arra a hírre, hogy meghalt a király fia, Antiokhosz, akit – mint az előbb említettem – a király Szíriába küldött. (3) Gyász töltötte be a királyi palotát, mindenki nagy veszteségnek érezte az ifjú halálát, aki már számos bizonyítékát adta kiválóságának; nyilvánvalóan megvoltak benne az adottságok ahhoz, hogy ha tovább él, nagy és igazságos uralkodó váljon belőle. (4) Amennyire szerette és nagyra tartotta őt mindenki, annyira gyanúsnak találták halála körülményeit; azt beszélték, apja félt, hogy öregkorában háttérbe szoríthatja őt egy ilyen utód, ezért megmérgeztette néhány herélt segítségével, akik efféle aljas szolgálatokkal szokták megnyerni uruk kegyeit. (5) A titkos bűntett egyik okaként azt is emlegették, hogy a király odaadta Lüszimakheiát másik fiának, Szeleukosznak,[2] de Antiokhosznak már nem tudott hasonló székhelyet adni, hogy a megtiszteltetés látszatával őt is eltávolítsa környezetéből. (6) A királyi udvarban a látszat szerint mégis jó néhány napig mély gyász uralkodott, a római követ pedig, hogy ne lábatlankodjon ott ebben az alkalmatlan időben, elutazott Pergamonba.

A király abbahagyta a megkezdett háborút,[3] és visszatért Epheszoszba. (7) Itt, miközben a gyász miatt zárva volt a palota, titkos tanácskozásokat folytatott egy bizonyos Minniónnal, aki bizalmasainak legbelső köréhez tartozott. (8) Minnión, aki egyáltalán nem ismerte a külföldi helyzetet, a király erejét szíriai és ázsiai sikerei alapján ítélte meg,[4] és meg volt győződve róla, hogy

[1] A frígiai Apameiát I. Antiokhosz alapította Kelainai közelében.

[2] Vö. XXXIII. 40. 6.

[3] Vö. XXXV. 13. 5.

[4] Kr. e. 212 és 205 között Antiokhosz sikeres hadjáratokat folytatott Armenia, Parthia és Baktria ellen, és eljutott egészen Indiáig.

nemcsak az igazság áll a király oldalán, mivel a rómaiak követelései teljességgel elfogadhatatlanok, hanem a háborúban is föléjük fog kerekedni. (9) Mivel a király nem szeretett volna a követekkel vitatkozni – akár mert már tapasztalta, hogy ebből semmi jó nem sül ki számára, akár mert felkavarta a friss gyász –, Minnión ajánlkozott, hogy majd ő elmondja a saját ügyük mellett szóló érveket, és rábeszélte, hogy hívassa oda a követeket Pergamonból.

16.

(1) Sulpicius már felépült betegségéből, így mindketten Epheszoszba utaztak. Minnión kimentette a királyt, és annak távollétében kezdték meg a tárgyalást. (2) Minnión a következő, előre megírt beszéddel állt elő:

„Látom, rómaiak, tetszetős ürügyként használjátok a görög városok felszabadítását. Csakhogy tetteitek nincsenek összhangban szavaitokkal, és más törvényt írtatok elő Antiokhosznak, mint amivel ti magatok éltek. (3) Hisz mennyivel görögebbek Szmürna és Lampszakosz lakói, mint Neapolis, Rhégion és Tarentum polgárai, akiktől adót szedtek[1] és szerződésetek alapján hajókat követeltek? (4) Miért küldtök évenként Szürakuszaiba és Szicília egyéb görög városaiba katonai hatalommal rendelkező *praetor*t vesszőnyalábokkal és bárdokkal? Mi mást felelhetnétek erre, mint ezt: miután fegyverrel legyőztétek őket, ezeket a feltételeket szabtátok ki rájuk. (5) Nos, Antiokhosz ugyanezt a magyarázatot adja nektek Szmürna, Lampszakosz, Iónia és az aioliszi városok helyzetére. (6) Ősei háborúban legyőzték ezeket a városokat, adót és beszolgáltatást róttak ki rájuk, ő pedig most érvényesíti velük szemben ősi jogait. Ezért szeretném, ha ehhez mérten adnátok választ a királynak, amennyiben a méltányosság alapján tárgyalunk, nem pedig a háborúra keresünk ürügyet."

(7) Szavaira Sulpicius így válaszolt:

„Udvariasan járt el Antiokhosz: tudta, hogy semmi mást nem hozhat fel a maga védelmében, ezért jobbnak látta, ha ezt inkább valaki más mondja el helyette. (8) Hisz mi a közös azoknak a városoknak a helyzetében, amelyeket te összehasonlítottál? Mi Rhégion, Neapolis és Tarentum lakóitól, amióta fennhatóságunk alá kerültek, szakadatlanul érvényes, mindig is gyakorolt, soha fel nem függesztett jogunkon követeljük meg, amire a szerződés kötelezi őket. (9) De te vajon elmondhatod-e, hogy amiként ezek a népek sem a maguk, sem bárki más erejéből nem változtattak a szerződésen, (10) éppúgy Kis-Ázsia városai is, amióta Antiokhosz őseinek birtokába kerültek, megszakítás nélkül a ti birodalmatok fennhatósága alatt maradtak, nem pedig egy részük Philipposz,

[1] A három város közül egyedül Tarentumnak kellett adót fizetnie a II. pun háborúban történt elpártolása miatt.

más részük Ptolemaiosz birtokában volt, ismét más részük sok éven át szabadságot élvezett anélkül, hogy ezt bárki is elvitatta volna tőlük? (11) Hiszen ha az, hogy egykor a sanyarú idők kényszere miatt szolgaságba kerültek, felhatalmazást jelent arra, hogy emberöltők múltán ismét visszakényszerítsétek őket a szolgasorba, (12) ennyi erővel azt is mondhatnánk, hogy hiába szabadítottuk fel Hellaszt Philipposz uralma alól, mert utódai visszakövetelhetik majd Korinthoszt, Khalkiszt, Démétriaszt és egész Thesszáliát.

(13) De miért én képviselem a városok ügyét? Méltányosabb lenne, ha álláspontjukat mi és maga a király is saját szavaikból ismernénk meg."

17.

(1) Azzal behívatta a városok küldötteit, akiket Eumenész már korábban felkészített és ellátott utasításokkal, mert úgy vélte, amennyivel csökken Antiokhosz ereje, annyival fog nőni saját birodalma. (2) Többet is bebocsátottak egyszerre, és ki-ki a maga panaszait vagy követeléseit kezdte hajtogatni, méltányos és méltánytalan dolgokat vegyesen, így a vita hamarosan civakodássá fajult. A követek végül úgy tértek vissza Rómába, ahogy jöttek, teljes bizonytalanságban, nem engedtek semmiből, de nem is értek el semmit.

(3) A király, miután elbocsátotta őket, tanácskozást tartott a Róma elleni háború ügyében. A résztvevők egymást múlták felül harciasságban, mert mind azt remélte, hogy minél keményebben nyilatkozik a rómaiakról, annál jobban beférkőzhet a király kegyeibe. (4) Gyalázták a rómaiakat fennhéjázó követeléseikért, hogy úgy akarnak feltételeket szabni Antiokhosznak, Kis-Ázsia leghatalmasabb királyának, mint egy legyőzött Nabisznak. (5) Bár Nabisznak legalább meghagyták a szülővárosa, Spárta fölötti uralmat; (6) de bezzeg azt már felháborítónak tartják, ha Szmürna és Lampszakosz Antiokhosz parancsainak engedelmeskedik! – (7) Mások úgy vélekedtek, hogy egy ilyen nagy királynak ezek a városok apró, említésre sem méltó okot jelentenek a háborúra, de az elnyomó uralom mindig apróságokkal kezdődik: nyilván a perzsáknak sem egy göröngyre és egy korty vízre volt szükségük, amikor földet és vizet kértek a spártaiaktól.[1] (8) Ugyanígy próbálkoznak a rómaiak is ezzel a két várossal; mihelyt a többi város látja, hogy ez a kettő lerázta az igát, ők is átpártolnak majd a szabadságot hozó néphez. (9) Ha a szabadság nem jobb a szolgaságnál, akkor is mindenki vonzóbbnak találja a változás reményét a jelen helyzetnél, bármilyen is az.

[1] A föld és víz átadása a meghódolás jelképes cselekedete volt (vö. Hérodotosz VII. 133). A Szeleukida Birodalom a régi perzsa uralkodók örökösének tekintette magát.

18.

(1) A tanácskozáson ott volt az akarnan Alexandrosz is. Ő korábban Philipposz bizalmasa volt, de nemrég faképnél hagyta őt, és inkább a hatalmasabb Antiokhosszal tartott. (2) Mivel tisztában volt a hellaszbeli helyzettel, és a rómaiakat is jól ismerte, olyan rangot ért el a király bizalmasai között, hogy a titkos tanácskozásokon is részt vehetett. (3) Mintha nem is arról kellett volna dönteni, hogy megindítsák-e a háborút vagy sem, hanem hogy hol és milyen módon vívják, azt bizonygatta, hogy szinte látja lelki szemei előtt a kétségtelen győzelmet, ha a király átkel Európába, és a hadjárat kiindulópontjául megszállja Hellasz egy részét. (4) Először is – mondta – fegyverben fogja találni a Hellasz köldökénél lakó aitólokat,[1] készen arra, hogy élharcosokként vállalják a háború legnehezebb feladatait. (5) Hellasz egyik „szárnyán", a Peloponnészoszon Nabisz mindent megmozgat majd, hogy visszaszerezze Argosz városát és a tengerparti városállamokat, amelyekből a rómaiak kikergették őt, és Spárta falai közé zárták; (6) a másikon, Makedóniában a háborút jelző első trombitaszóra Philipposz is fegyvert ragad. Ő ismeri Philipposz büszkeségét, ismeri jellemét, tudja, hogy mint egy ketrecbe zárt, megláncolt vadállatnak, régóta félelmetes indulatok feszülnek a lelkében. (7) Arra is jól emlékszik, hányszor kérte a háborúban Philipposz az összes istentől, hogy adják mellé Antiokhoszt segítségül; ha most teljesül ez az óhaja, azonnal újrakezdi a háborút. (8) Csak habozni és késlekedni nem szabad, mert azon fordul meg a győzelem, hogy előre lefoglalják maguknak a megfelelő helyeket és fegyvertársakat. Hannibalt pedig haladéktalanul el kell küldeni Afrikába, hogy megosszák a rómaiak erejét.

19.

(1) Hannibalt nem hívták meg a tanácskozásra, mert a Villiusszal folytatott beszélgetések miatt a király gyanús szemmel kezdett nézni rá, és attól fogva semmi megbecsülésben nem volt része. (2) Kezdetben csendben viselte ezt a megszégyenítést. Azután jobbnak látta, ha kideríti a hirtelen kegyvesztettség okát, és tisztázza magát: egy megfelelő pillanatban nyíltan megkérdezte a királytól, miért neheztel rá. Miután megtudta, így szólt hozzá:

(3) „Nos, Antiokhosz, amikor még apró gyermek voltam, apám, Hamilkar áldozat közben odavezetett az oltárhoz, és ünnepélyesen megesketett, hogy soha nem leszek barátja a római népnek.[2] (4) Ez volt az én katonai esküm, amelynek

[1] A görögök úgy tartották, hogy a delphoi Apollón-szentély legbensőbb részében lévő kő, az *omphalosz* ('köldök') a föld középpontja.

[2] Vö. XXI. 1. 4.

jegyében 36 évig szolgáltam,[1] ez száműzött engem hazámból már a béke idején, miután pedig onnan számkivetésbe vonultam, ez vezérelt a te udvarodba. Ha te nem váltod valóra reményemet, ez vezet majd máshová innen, bárhová, ahol még erőt és fegyvert találhatok, hogy ha bárhol a földkerekségen van még ellensége a római népnek, felkutassam. (5) Úgyhogy ha valamelyik embered az én befeketítésem által akar előtted még kedveltebbé válni, találjon ki ellenem valami más rágalmat. (6) Gyűlölöm a rómaiakat, és ők is gyűlölnek engem. Apám, Hamilkar és az istenek a tanúim, hogy az igazat mondom. Egyszóval, ha a rómaiak elleni háború tervével foglalkozol, számítsd Hannibalt bizalmasaid legbelső köréhez; ha viszont valamiért rákényszerülsz a békére, annak a megtárgyalására keress magadnak más tanácsadót!"

(7) Hannibal szavai nemcsak mély hatást tettek a királyra, de meg is engesztelték iránta. Tanácskozásukat azzal fejezték be, hogy meg kell indítani a háborút.

20.

(1) Rómában széltében-hosszában beszélték, hogy Antiokhosz lesz a következő ellenség, de még csak lélekben készültek a háborúra. (2) Mindkét *consul*nak Itáliát jelölték ki működési területéül, azzal, hogy sorshúzás vagy megállapodás útján döntsék el egymás között, melyikük tartja meg a választógyűlést ebben az évben; (3) amelyiküknek ezzel nem kell törődnie, készüljön fel rá, hogy szükség esetén Itálián kívül is bevesse légióit. (4) Ezt a *consul*t felhatalmazták, hogy két új légiót sorozzon, a latin szövetségesekből pedig 20 000 gyalogost és 800 lovast. (5) A másik *consul* megkapta azt a két légiót, amelyeknek Lucius Cornelius, az előző évi *consul* volt a parancsnoka, és ugyanebből a seregből 15 000 latin és szövetséges gyalogost és 500 lovast. (6) Quintus Minucius fővezéri megbízatását meghosszabbították Liguriában eddigi hadserege élén, és meghagyták neki, hogy kiegészítésül sorozzon be 4000 római gyalogost és 150 lovast, a szövetségesektől pedig ugyanerre a célra hajtson be 5000 gyalogost és 250 lovast. (7) Gnaeus Domitiusnak jutott a megbízatás, hogy Itálián kívül arra a hadszíntérre vonuljon, amelyet a *senatus* majd kijelöl számára, Lucius Quinctiusnak pedig Gallia és a választógyűlés megtartása.

(8) Ezután a *praetor*ok sorsolták ki provinciáikat. Marcus Fulvius Centumalus kapta a városbeliek, Lucius Scribonius Libo az idegenek jogvitáinak intézését, Lucius Valerius Tappónak jutott Sicilia, Quintus Salonius Sarrának Sardinia, Marcus Baebius Tamphilusnak Hispania Citerior, Aulus Atilius Serranusnak Ulterior. (9) Az utóbbi kettő provinciáját először a *senatus*, majd a köznép határozata alapján megváltoztatták: (10) Atilius a hajóhadat és Makedóniát kapta,

[1] Kr. e. 237-től, amikor apjával tartott Hispániába, egészen a zamai csatáig (Kr. e. 202).

Baebius a bruttiusokat, (11) Hispánia két felében pedig meghosszabbították Flaminius és Fulvius fővezéri megbízatását. Atiliusnak a két előző évi városi légiót kellett magával vinnie Bruttiumba, a szövetségesektől pedig 15 000 gyalogost és 500 lovast kellett követelnie.

(12) Baebius Tamphilust utasították, hogy építtessen 30 ötevezősoros hajót, a javítóműhelyekből bocsássa vízre a még használható régi hajókat, és sorozzon legénységet; a *consul*ok pedig parancsot kaptak, hogy adjanak át neki 1000 római, valamint 2000 szövetséges és latin gyalogost. (13) A nyilvánosságnak szánt változat szerint ezt a két *praetor*t és a két – szárazföldi és tengeri – hadsereget Nabisz ellen akarták bevetni, aki már nyíltan ostrom alá vette a római nép szövetségeseit. (14) Egyelőre azonban várták az Antiokhoszhoz küldött követeket, és a *senatus* utasította Gnaeus Domitius *consul*t, hogy megérkezésükig ne hagyja el a Várost.

21.

(1) Fulvius és Scribonius *praetor*okat, akiknek Róma városában az igazságszolgáltatás volt a feladata, megbízták, hogy azon a hajóhadon felül, amelynek Baebius volt a kijelölt parancsnoka, szerezzenek be még 100 ötevezősoros hajót.

(2) Mielőtt a *consul* és a *praetor*ok elutaztak provinciáikba, könyörgést tartottak a csodajelek miatt. (3) Jelentették ugyanis, hogy Picenumban egy kecske egyszerre hat gidát ellett,[1] Arretiumban félkezű fiúgyermek született, (4) Amiternumban földeső esett, Formiaeban villámcsapás érte a városkaput és falat, és – ez keltette a legnagyobb rémületet – Gnaeus Domitius *consul* egyik marhája megszólalt: „Róma, vigyázz!" (5) A többi csodajel elhárítására könyörgést tartottak, a marhát pedig a *haruspex*ekre bízták, hogy gondosan őrizzék és etessék.

A Tiberis még nagyobb erővel zúdult rá a Városra, mint az előző évben; elsodort két hidat,[2] ledöntött számos épületet, főként a Porta Flumentana környékén. (6) A Capitoliumon meglazult egy hatalmas sziklatömb – vagy a záporoktól, vagy egy enyhe, máshol nem is észlelhető földrengéstől –, lezuhant a Vicus Iugariusra, és több embert összezúzott. A víz alá került földeken az ár mindenfelé állatokat sodort el, tanyákat döntött le.

(7) Mielőtt Lucius Quinctius *consul* megérkezett provinciájába, Quintus Minucius Pisae környékén szabályos ütközetet vívott a ligurokkal. 9000 ellenséges katonát ölt meg, a többit szétverte, megfutamította és visszakergette táborukba. (8) Késő éjszakáig tartott a heves küzdelem a tábor körül. (9) Éjszaka a ligurok titokban elvonultak, a rómaiak pedig hajnalban behatoltak az üres táborba. Kevés

[1] A kecskék általában 1–3 gidát ellenek.

[2] A Tiberis szigetét a jobb és bal parttal összekötő Pons Fabriciust és Pons Cestiust.

zsákmányt találtak, mivel a ligurok időről időre haza szokták küldeni, amit a falvakban összeraboltak. (10) Minucius ezután pillanatnyi nyugalmat sem hagyott az ellenségnek: Pisae környékéről betört Liguriába, és tűzzel-vassal végigpusztította az erődöket és falvakat. (11) Itt a római katonaság bőségesen megrakodhatott az etruriai zsákmánnyal, amelyet ide küldtek a fosztogatók.

22.

(1) Ekkortájt érkeztek vissza Rómába a királyokhoz[1] küldött követek. (2) Mivel semmi olyasmiről nem számoltak be, ami a közeljövőben elegendő okot adott volna a háborúra – kivéve a spártai *türannos*szal kapcsolatban, akiről az akháj követek is jelentették, hogy a szerződést megszegve ostrom alá vette a lakóniai tengerpartot –, Atilius *praetor*t küldték el hajóhadával Hellaszba a szövetségesek megvédelmezésére, (3) és mivel Antiokhosz részéről nem láttak veszélyt, úgy döntöttek, mindkét *consul* utazzon el provinciájába. Domitius a legrövidebb úton, Ariminum felől, Quinctius pedig Ligurián át nyomult be a boiusok területére. (4) A két ellentétes irányban haladó *consul*i sereg menetoszlopa széltében-hosszában végigdúlta az ellenséges területet. Először a boiusok néhány lovasa menekültek át a rómaiakhoz parancsnokaikkal együtt, azután a vének tanácsa egytől egyig, végül pedig mintegy 1500 ember, mindazok, akiknek volt némi vagyonuk vagy méltóságuk.

(5) Szintén kedvezően alakult a hadi helyzet ebben az évben Hispánia mindkét részében. Gaius Flaminius szőlőlugasok segítségével elfoglalta a jól megerődített, gazdag Licabrum városát, és foglyul ejtett egy nagy hírű fejedelmet, Corribilót. (6) Marcus Fulvius *proconsul* két szerencsés ütközetet vívott egy-egy ellenséges sereggel, elfoglalt két hispániai várost, Vesceliát és Helót, számos kisebb erőddel együtt, míg mások önként pártoltak át hozzá. (7) Ezután behatolt az oretanusok földjére, ahol hatalmába kerített két várost, Nolibát és Cusibist, majd továbbvonult a Tagus folyóhoz. Itt állt Toletum, egy kicsi, de jól megerősített helyen fekvő város. Miközben ezt ostromolta, a vettonoktól nagy felmentő sereg érkezett a toletumiak segítségére. (8) Fulvius ezt a sereget szabályos ütközetben legyőzte, és miután szétverte őket, ostromművek segítségével bevette Toletumot.

23.

(1) Az atyákat azonban ekkoriban kevésbé érdekelték a már zajló háborúk, mint az Antiokhosz elleni, még meg sem kezdődött háború előérzete. (2) Noha követeik útján mindenről újra meg újra tájékozódtak, az ismeretlen forrásokból,

[1] Eumenészhez és Antiokhoszhoz.

vaktában felröppenő híresztelések sok valótlanságot is kevertek az igazsághoz. (3) Többek között híre jött, hogy Antiokhosz, mihelyt megérkezik Aitóliába, azonnal hajóhadat fog küldeni Szicília ellen. (4) Ezért a *senatus*, noha Atilius *praetor*t már elküldte a hajóhaddal Hellaszba, (5) mégis – mivel a szövetségesek jóindulatának megtartásához nemcsak csapatok kellettek, hanem tekintélyes férfiak is – követségbe küldte Hellaszba Titus Quinctiust, Gnaeus Octaviust, Gnaeus Serviliust és Publius Villiust. Ezenkívül úgy döntöttek, hogy Marcus Baebius vonuljon légióival Bruttiumból Tarentum és Brundisium környékére, és szükség esetén keljen át innen Makedóniába; (6) Marcus Fulvius *praetor* pedig küldjön egy 20 hajóból álló flottát Szicíliába a partvidék védelmére; ennek a hajóhadnak a parancsnoka – ez Lucius Oppius Salinator volt, (7) az előző évi plebejus *aedilis* – kapjon fővezéri hatalmat. A *praetor*nak továbbá meg kellett írnia tiszttársának, Lucius Valeriusnak: (8) fennáll a veszély, hogy Antiokhosz király hajóhada Aitóliából átkel Szicíliába, ezért a *senatus* úgy látja jónak, hogy meglévő seregét rendkívüli sorozás útján egészítse ki mintegy 12 000 gyalogossal és 400 lovassal, és ezekkel biztosítsa provinciája Hellasz felé néző partvidékét. (9) Ezt a sorozást a *praetor* nemcsak Szicíliában tartotta meg, de a környező szigeteken is,[1] és az összes, Hellasz felé néző tengerparti várost helyőrséggel erősítette meg.

(10) A híreszteléseknek új tápot adott, hogy megérkezett Rómába Eumenész öccse, Attalosz, és hírül hozta, hogy Antiokhosz király átkelt seregével a Hellészpontoszon, az aitólok pedig úgy készülnek, hogy mire odaér, már fegyverben álljanak. (11) A *senatus* köszönetet mondott a távollévő Eumenésznek és a jelenlévő Attalosznak, akinek egy üres épületben szállást, ellátást és szórakozási lehetőséget szavaztak meg, és meg is ajándékozták két lóval, két rend lovasfelszereléssel, valamint 100 font súlyú ezüst- és 20 font súlyú aranyedényekkel.

24.

(1) Mivel újabb és újabb híradások tudósítottak arról, hogy a háború kitörése küszöbön áll, ebben a helyzetben fontosnak tartották, hogy a lehető leghamarabb megválasszák a *consul*okat. (2) Ezért a *senatus* úgy határozott, hogy Marcus Fulvius *praetor* azonnal írjon a *consul*nak, és közölje vele a *senatus* döntését, hogy provinciáját és seregét *legatus*aira bízva térjen vissza Rómába, (3) és már útközben küldje előre a rendeletet, amelyben kitűzi a *consul*választó gyűlés napját. A *consul* eleget tett az írásbeli utasításnak, előreküldte a rendeletet, majd maga is megérkezett Rómába.

[1] Valószínűleg Máltán és a Lipari-szigeteken.

(4) Ebben az évben is igen heves volt a választási küzdelem, mivel három patrícius vetekedett egy helyért: Publius Cornelius Scipio (Gnaeus fia), akit az előző évben nem választottak meg, Lucius Cornelius Scipio és Gnaeus Manlius Vulso. (5) Végül Publius Scipio nyerte el a *consul*ságot, úgyhogy nyilvánvalóvá vált, hogy előző évben nem megtagadták a tisztséget ettől a tekintélyes férfiútól, csak később ruházták rá. Tiszttársul a plebejus Manius Acilius Glabriót adták mellé. (6) Másnap megválasztották *praetor*nak Lucius Aemilius Paullust, Marcus Aemilius Lepidust, Marcus Iunius Brutust, Aulus Cornelius Mammulát, Gaius Liviust és Lucius Oppiust – ők mindketten a Salinator melléknevet viselték. Ez volt az az Oppius, aki a 20 hajóból álló hajóhadat Szicíliába vezette.

(7) Közben, amíg az új főtisztségviselők kisorsolták provinciáikat, Marcus Baebius parancsot kapott, hogy egész seregével keljen át Brundisiumból Épeiroszba, és várakozzon csapataival Apollónia körül. (8) Marcus Fulvius városi *praetor*nak pedig az volt a feladata, hogy építtessen 50 új ötevezősoros hajót.

25.

(1) Így készült fel a római nép Antiokhosz minden lépésére. (2) Nabisz pedig nem halogatta többé a háborút, hanem teljes erejével ostromolta Gütheiont, miközben az akhájok földjeit pusztította bosszúból, amiért segítséget küldtek az ostromlottaknak. (3) Az akhájok nem merték megkezdeni a háborút, amíg követségük vissza nem tért Rómából, (4) mert tudni akarták, mi a *senatus* döntése. Követeik visszaérkezése után gyűlést hívtak össze Sziküónba,[1] és követeket küldtek Titus Quinctiushoz, hogy tanácsot kérjenek tőle. (5) A gyűlésen mindnyájuk véleménye arra hajlott, hogy nyomban meg kell kezdeni a háborút, de Titus Quinctius levele, amelyben azt tanácsolta, hogy várják meg a római *praetor*t és hajóhadát, elbizonytalanította őket. (6) A vezetők közül néhányan kitartottak eredeti véleményük mellett; mások úgy vélték, ha már tanácsot kértek valakitől, illenék meg is fogadni; a többség pedig arra várt, mi lesz Philopoimén véleménye. (7) Ő volt akkoriban a *sztratégosz*, és mindenkit felülmúlt bölcsességben és tekintélyben.

Philopoimén elöljáróban megdicsérte az aitóloknak azt a jó szokását, hogy amikor a *sztratégosz* háború ügyében kéri a gyűlés döntését, ő maga nem nyilvánít véleményt; majd felszólította őket, hogy minél hamarabb döntsék el, mit akarnak; (8) ő mint *sztratégosz* lelkiismeretesen és gondosan végre fogja hajtani határozataikat, és amennyire az emberi bölcsességen múlik, azon lesz, hogy akár a béke, akár a háború mellett döntenek, ne legyen okuk megbánni. – (9) Ez a szónoklat sokkal hatékonyabban sarkallta az embereket a háborúra, mint ha

[1] Ez a gyűlés *szünklétosz*, azaz rendkívüli szövetségi gyűlés volt.

nyíltan ezt javasolta volna, kimutatva ezzel, hogy a hadvezéri szerepre vágyik. (10) Így hát teljes egyetértésben a háború mellett döntöttek, és szabad kezet adtak a *sztratégosz*nak abban, hogy ennek idejét és módját meghatározza.

(11) Philopoimén – amellett, hogy Quinctius is így látta jónak – maga is azon a véleményen volt, hogy meg kell várniuk a római hajóhadat, amely meg tudja védeni Gütheiont a tenger felől. (12) De attól félve, hogy a dolog nem tűr halasztást, hisz nemcsak Gütheion forog végveszélyben, de a város segítségére küldött csapatok is, vízre bocsáttatta az akhájok hajóit.

26.

(1) A *türannosz* maga is szervezett egy kisebb hajóhadat, hogy megakadályozza, hogy az ostromlottak a tenger felől erősítést kapjanak – régi hajóhadát ugyanis a szerződés szerint átadta a rómaiaknak. Az új flotta három emelt fedélzetű hajóból, valamint *lembosz*okból és *prisztisz*ekből állt. (2) Hogy kitapasztalja új hajóinak mozgékonyságát, és egyszersmind hogy minden készen álljon a küzdelemre, naponta kiküldte evezőseit és katonáit a nyílt tengerre, ahol tengeri ütközetet mímelve gyakorlatoztak – meg volt ugyanis győződve arról, hogy az ostrom sikere múlhat azon, ha elzárja a tengeren érkező segítség útját.

(3) Az akháj *sztratégosz* mestere volt ugyan a szárazföldi hadviselésnek, és e téren bármelyik híres hadvezérrel felvette a versenyt tapasztalatban és találékonyságban, de a hajókhoz egyáltalán nem értett. (4) Arkadiai volt, szárazföldi ember, ráadásul idegenben szerzett tapasztalatai sem voltak azt leszámítva, hogy korábban Kréta szigetén katonáskodott segédcsapatok parancsnokaként.[1] (5) Volt egy ősrégi négyevezősorosa, amelyet 80 évvel azelőtt zsákmányoltak, amikor Kraterosz felesége, Nikaia utazott rajta Naupaktoszból Korinthoszba.[2] (6) Philopoimén a hajó hírnevétől fellelkesülve – az ugyanis egykor a királyi flotta jól ismert darabja volt – Aigionnál vízre bocsáttatta ezt a vén, korhadt, már-már széteső vízijárművet. (7) Ez haladt most a flotta élén vezérhajóként, fedélzetén a patraibeli Tiszónnal, a hajóhad parancsnokával, amikor Gütheiontól eléjük hajózott a lakóniai flotta. (8) Alig ütközött neki egy új és szilárd hajótest,

[1] Philopoimén Kr. e. 220–210 és 200–194 között tartózkodott Kréta szigetén zsoldosvezérként.

[2] Kraterosz Antigonosz Gonatasz féltestvére volt, és egy ideig ő állt a korinthoszi makedón helyőrség élén. Később fia, Alexandrosz vette át tőle ezt a tisztet, aki 252-ben fellázadt Antigonosz ellen. Plutarkhosz adata szerint (*Aratosz* 17. 2) az ő feleségét hívták Nikaiának. Az évszámhoz szintén fér némi kétség: 272-ből nem tudunk nyílt ellentétről az akhájok és a makedónok között (252-ből már igen, így ez az év inkább szóba jöhet), ráadásul Plutarkhosz (*Philopoimén* 14. 5) sem 80, hanem 40 évvel azelőtti időpontról beszél.

a régi hajó, amelynek egyébként is minden eresztékén beszivárgott a víz, ripityára tört, és fogságba esett mindenki, aki rajta volt. (9) A vezérhajó elvesztése után a többi elmenekült, ahogy csak az evezői bírták. Maga Philopoimén egy könnyű felderítőhajón menekült el, és meg sem állt, amíg Patraiba nem érkezett. (10) De a vereség egyáltalán nem törte meg ezt a sok vihart megért katonaembert. Épp ellenkezőleg: miután kudarcot vallott a tengeri háborúban, amelyhez nem értett, annál több reményt fűzött ahhoz a harcmodorhoz, amelyben gyakorlata volt, és azt bizonygatta: hamarosan gondoskodik arról, hogy a *türannosz* öröme ne tartson sokáig.

27.

(1) Nabisz önbizalmát megnövelte ez a győzelem, és biztos volt abban is, hogy a tenger felől már semmitől sem kell félnie; (2) ezért megfelelő helyeken felállított őrségekkel a szárazföldi utakat is le akarta zárni. Csapatai egyharmadát visszahívta Gütheion alól, és Pleiai[1] mellett ütött tábort. (3) Ez a hely Leukait[2] és Akriait ellenőrzi, ahonnan az ellenséges sereg érkezését várni lehetett. Mivel ez állandó tábor volt, és csak kevés embernek jutott sátor, a többség nádból font magának kunyhót, és lombokkal fedte be, hogy legalább árnyékban legyen. (4) Philopoimén, mielőtt még az ellenség látókörébe ért volna, elhatározta, hogy meglepetésszerű hadicselt alkalmaz, amelyre azok nincsenek felkészülve.

(5) Egy Argosz környéki rejtett horgonyzóhelyen apró hajókat vont össze; ezeket megrakta harckész katonákkal, főleg kispajzsosokkal, akik parittyákkal, gerelyekkel és egyéb könnyű fegyverekkel voltak felszerelve. (6) Azután a part mentén hajózva elért az ellenséges tábor közelében lévő hegyfokig, ott partra szállt, majd éjszaka általa jól ismert ösvényeken Pleiaihoz vonult. Miközben a táborban az őrök békésen aludtak, semmi veszélyt sem gyanítva a közelben, minden oldalról tűzcsóvákkal árasztotta el a kunyhókat. (7) Sokan elpusztultak a lángok között, mielőtt még észrevették volna, hogy itt az ellenség; de akik észrevették, azok sem tudtak segíteni. (8) Mindent elpusztított a tűz és vas, csak nagyon kevesen tudtak elmenekülni a kettős veszedelemből Gütheion alá, a nagyobbik táborba. (9) Amíg a rémület megbénította az ellenséget, Philopoimén továbbindult, hogy végigpusztítsa a Tripoliszt, Lakónia Megalépoliszhoz legközelebb eső területét. (10) Sok jószágot és embert hajtott el innen, majd visszavonult, mielőtt még a *türannosz* Gütheionból csapatokat tudott volna küldeni a földek védelmére.

[1] A település valószínűleg a mai Korkula-hegy oldalában feküdt.

[2] Ez a Korkula-hegytől délkeletre fekvő síkság antik neve lehetett.

(11) Ezután Tegeában vonta össze seregét, és ugyanide hívta gyűlésbe az akhájokat és szövetségeseiket. Ezen az épeiroszi és akarnaniai elöljárók is jelen voltak. (12) Itt úgy határozott, hogy – mivel emberei a szégyenletes tengeri vereség után eléggé visszanyerték harci kedvüket, az ellenséget pedig hatalmában tartja a rémület – Spárta ellen indul, mert véleménye szerint ez volt az egyetlen mód, hogy az ellenséget rábírják Gütheion ostromának feladására.

Az ellenséges területen először Karüainál ütött tábort. (13) Éppen aznap esett el Gütheion. Philopoimén erről mit sem tudva a Spártától tíz mérföldnyire emelkedő Barboszthenész[1] hegyre helyezte át táborát. (14) Nabisz viszont Gütheion visszafoglalása után elindult könnyen mozgó seregével, gyors menetben elvonult Spárta mellett, és elfoglalta a „Pürrhosz táborának" nevezett helyet, mert biztosra vette, hogy az akhájok is erre pályáznak. Innen indult el, hogy szembeszálljon az ellenséggel. (15) Az ellenséges menetoszlop a keskeny úton majdnem öt mérföld hosszúra nyúlt. A menet végén a lovasok és a segédcsapatok legnagyobb része haladt, mivel Philopoimén azt gyanította, hogy a *türannosz* hátulról támad majd seregére legmegbízhatóbbnak tartott csapataival, a zsoldosokkal. (16) Egyszerre két váratlan körülmény is aggodalomba ejtette: egyrészt a kiszemelt hely már az ellenség birtokában volt, másrészt pedig látta, hogy az ellenség az elővédnek állta útját ott, ahol a sziklákkal borított úton minden további előrehaladás lehetetlennek látszott a könnyűfegyverzetű csapatok segítsége nélkül.

28.

(1) Philopoimén azonban éppen a menetelésben és a stratégiai pontok elfoglalásában rendelkezett különleges ügyességgel és tapasztalattal, és nemcsak háborúban, hanem békében is elsősorban ebben fejlesztette magát. (2) Amikor úton volt valahová, és nehezen járható szurdokba ért, minden oldalról szemügyre vette a hely sajátosságait. Ha egyedül utazott, magában töprengett el rajta, ha mások is voltak vele, nekik tette fel a kérdést: (3) Ha ezen a helyen feltűnne az ellenség, milyen intézkedésre volna szükség, ha elölről, jobbról, balról vagy hátulról támadna? Fogadhatják őket szabályos csatasorba fejlődve, vagy rendezetlen, éppen csak menetelésre alkalmas menetoszlop formájában. (4) Gondolatban vagy kérdés-felelet útján kereste a válaszokat: Ő maga hol foglalna állást? Hány fegyverest vetne be, és milyen fegyvereket használna – mert ezen is sok múlhat? Hol hagyná a rakományt, a málhát és a fegyverteleneket, milyen és mekkora csapatra bízná őrizetüket? (5) Célszerűbb volna-e folytatnia megkezdett útját, vagy inkább arrafelé menjen vissza, amerről jött? (6) Hol választana helyet a tábor számára? Mekkora területet sáncolna körbe? Honnan lehet könnyen vizet

[1] A név a kéziratok egy részében *Barnosthenes* alakban szerepel.

szerezni, hol talál takarmányt és fát? Másnap, amikor felszedik a tábort, melyik útvonal lesz a legbiztonságosabb, és hogyan rendezi majd el a menetet? (7) Kora ifjúságától kezdve ilyen kérdések és töprengések kötötték le gondolatait, úgyhogy ebben a témában nem lehetett neki újat mondani.

(8) Most mindenekelőtt megállította a menetet. Aztán a krétai segédcsapatokat és az úgynevezett tarentumi lovasokat, akik két-két lovat vezettek száron,[1] a menet élére rendelte, a lovasságnak meghagyta, hogy kövesse őket, és elfoglalt egy sziklát egy hegyi patak fölött, ahonnan biztosíthatták a vízellátást. (9) Itt összegyűjtötte és fegyveres őrséggel vette körül az összes málhát és az egybeterelt lovászokat, és amennyire a terep adottságai engedték, erődített tábort emelt. A sziklás és egyenetlen terepen nem volt könnyű felállítani a sátrakat.

(10) Fél mérföldnyire voltak az ellenségtől. Mindkét sereg ugyanabból a patakból vett vizet könnyűfegyverzetű fedezet mellett. De még mielőtt ütközetre került volna sor, ahogy az egymás közelében táborozó ellenfelek között szokásos, leszállt az éjszaka. (11) Nyilvánvaló volt, hogy másnap csatát kell vívniuk a patak mellett a vízhordók védelmében. Ezért Philopoimén éjszaka egy völgyben, ahová az ellenség már nem látott el, annyi kispajzsos katonát rejtett el, amennyi csak észrevétlenül meg tudott ott bújni.

29.

(1) Hajnalban a krétai könnyűfegyverzetűek és a tarentumi lovasok a patak partján csatába bocsátkoztak az ellenséggel. A krétaiak parancsnoka a közülük való Télemnasztosz volt, a lovasok élén a megalépoliszi Lükortasz[2] állt. (2) Az ellenség vízhordóit szintén krétai segédcsapatok és tarentumi típusú lovasság fedezte. A viadal jó ideig kétesélyes volt, mivel mindkét oldalon hasonló származású emberek és azonos fegyvernemek küzdöttek. (3) Amint azonban folytatódott a küzdelem, a *türannosz* segédcsapatai kerekedtek felül, nemcsak mert létszámfölényben voltak, hanem mert Philopoimén utasította a parancsnokokat, hogy némi ellenállás után futamodjanak meg, és csalják az ellenséget a leshely közelébe. Azok hanyatt-homlok tódultak a menekülők után; aztán a völgykatlanban a legtöbbjük már megsebesült vagy elesett, mire észrevette volna az elrejtőzött ellenséget.

[1] Így nevezték a könnyűlovasok egy bizonyos fajtáját, amely több *diadokhosz*-állam hadseregében is használatos volt. A tarentumi lovasok kerek pajzzsal és gerelyekkel voltak felszerelve, így elsősorban távolsági harcmodorra, előcsatározásokra voltak alkalmasak. A megjelölés ebben a korban már nem a lovasok származására, hanem csak a fegyvernem tarentumi eredetére utal.

[2] Lükortasz (a történetíró Polübiosz apja) tehát ekkor *hipparkhosz*i tisztséget töltött be az akháj szövetségben, ami rangban a *sztratégosz* után következik.

(4) A kispajzsosok, amennyire a völgy szélessége engedte, alakzatban felsorakozva kuporodtak le, úgyhogy egységeik közé könnyen be tudták fogadni menekülő bajtársaikat. (5) Most ezek a pihent, sértetlen, rendezett csapatok felkeltek, és rátámadtak a rendezetlen, szétzilált, a küzdelemtől és sebektől kimerült ellenségre. (6) A győzelem nem volt kétséges. A *türannosz* csapatai azonnal sarkon fordultak, és jóval sebesebb futással, mint ahogy az előbb üldözték ellenfeleiket, táborukba menekültek. Menekülésük közben sokat levágtak vagy elfogtak közülük. (7) Táborukban is kitört volna a fejetlenség, ha Philopoimén visszavonulót nem fúvat, bár nem az ellenségtől, hanem a meggondolatlan előrenyomulás közben veszélyeket rejtő, szakadékos tereptől tartva.

(8) A csata eredménye és az ellenséges vezér jelleme alapján Philopoimén arra következtetett, hogy annak most ugyancsak inába szállt a bátorsága. Ezért a segédcsapatok egyik katonáját átküldte hozzá szökevény gyanánt, (9) hogy hiteles értesülésként közölje vele: az akhájok úgy döntöttek, hogy másnap előrenyomulnak az Eurótaszig, amely szinte ott folyik a város falai alatt, és elzárják az utat, hogy a *türannosz* ne tudjon kedve szerint visszavonulni a városba, (10) a városból pedig ne szállíthassanak utánpótlást a táborába; sőt egyúttal megpróbálják majd rábírni a lakosság egy részét a *türannosz*tól való elpártolásra.

(11) Nabisz nemigen hitt a szökevény szavainak, de legalább nagy félelmében talált végre egy elfogadható ürügyet, hogy elhagyja táborát. (12) Másnap megparancsolta Püthagorasznak, hogy a lovasokkal és segédcsapatokkal lásson el előőrsszolgálatot a sánc előtt, ő maga pedig, mintha ütközetre vonulna ki, serege főerejével elindult, és parancsot adott, hogy erőltetett menetben vonuljanak a város alá.

30.

(1) Philopoimén, amikor látta, hogy menetoszlopuk rohamlépésben vonul a szűk és lejtős úton, a krétai segédcsapatokat és egész lovasságát rászabadította a tábor előtt álló ellenséges előőrsre. (2) Ezek látva, hogy itt az ellenség, bajtársaik pedig cserbenhagyták őket, először megpróbáltak visszavonulni táborukba. Amikor aztán a teljes akháj csatasor harcra készen odanyomult, (3) félelmükben, hogy táborostul az ellenség kezére kerülnek, elhatározták, hogy elindulnak övéik menetoszlopa után, amely már jókora távolságot megtett.

(4) Az akhájok kispajzsosai azonnal megrohanták és kirabolták a tábort, a többiek pedig meg sem álltak, hanem üldözőbe vették az ellenséget. Az út olyan volt, hogy egy menet még akkor sem haladhatott rajta végig zavartalanul, ha nem fenyegette ellenség. (5) Amikor azonban az utóvédnél megkezdődött a küzdelem, és a velőtrázó csatakiáltás a rettegő menet végéről elhallatszott az elejéig, mindenki eldobálta fegyvereit, és az utat övező erdőkbe menekült.

Az utat egy pillanat alatt járhatatlanná tette a fegyverek tömege, főleg a lándzsák, amelyek többnyire heggyel az ellenség felé estek le, és mint valami sánckarók, akadályozták az előrenyomulásban.

(6) Philopoimén megparancsolta a segédcsapatoknak, hogy amennyire tőlük telik, üldözzék az ellenséget és ne hagyják lélegzethez jutni, hisz legalábbis a lovasság nehezen tud majd elmenekülni; (7) ő maga pedig nehézfegyverzetű csapatait egy könnyebben járható úton az Eurótasz folyóhoz vezette. (8) Itt napnyugtakor letáborozott, és megvárta az ellenség üldözésére hátrahagyott könnyűfegyverzetűeket. Ezek az első őrségváltás idején azzal a hírrel érkeztek meg, hogy a *türannosz* néhány emberével elért a városba, a sereg többi része pedig fegyvertelenül bolyong ide-oda a szurdok teljes hosszában. Erre megparancsolta, hogy egyenek és szedjék rendbe magukat, (9) serege többi részéből pedig, amely korábban érkezett a táborba, ezért már evett és pihent is egy keveset, kiválogatott egy különítményre való embert, akik egy szál kardot vihettek magukkal, és azonnal útnak indult velük. A város két kapujától Pharai és a Barboszthenész felé vezető utakon állította fel őket, mert úgy vélte, hogy a menekülő ellenség erre próbál majd visszajutni a városba.

(10) Várakozásában nem is csalódott. A spártaiak ugyanis, amíg még világos volt, félreeső ösvényeken a szurdok belsejébe húzódtak. Amikor aztán beesteledett, és megpillantották az ellenséges tábor tüzeinek fényét, rejtett utakon igyekeztek annak a környékét is kikerülni; (11) de amikor túljutottak rajta, és már biztonságban hitték magukat, leereszkedtek a nyílt utakra. Itt több helyen is rajtuk ütött a lesben álló ellenség, és olyan sokat megöltek vagy elfogtak közülük, hogy az egész seregnek alig egynegyede tudott elmenekülni.

(12) Philopoimén, miután a *türannosz*t beszorította a városba, a következő közel 30 napot a lakóniai földek feldúlásával töltötte. Miután meggyengítette, sőt jóformán megtörte a *türannosz* erejét, hazatért.[1] (13) Dicső tettei alapján az akhájok a római vezérhez mérték őt, sőt ami a lakónok elleni háborút illeti, még fölé is helyezték.

31.

(1) Mialatt az akhájok és a *türannosz* között folyt a háború, a római követek körbejárták a szövetségesek városait, mert aggódtak, hogy egy részüket az aitólok Antiokhosz pártjára csábították. (2) A legkevesebb fáradságot az akhájok felkeresésére fordították; ők is Nabisz ellenségei voltak, és ez elég ok volt arra, hogy

[1] Plutarkhosz (*Philopoimén* 15. 3) tudósításából kiderül, hogy ezek után Flamininus közvetítésével fegyverszünet jött létre az akhájok és Nabisz között, és a *türannosz* lemondott a lakóniai tengerpart városairól.

a rómaiak teljesen megbízzanak hűségükben. (3) Először Athénba, aztán Khalkiszba, onnan pedig Thesszáliába mentek, majd miután a thesszáliaiak népes gyűlésén beszédet tartottak, Démétriasz felé vették útjukat. (4) Ide hívták össze a magnésziaiak gyűlését.

Ezen már körültekintőbben kellett beszélniük, mert a vezető emberek egy része elidegenedett a rómaiaktól, és szívvel-lélekkel Antiokhosz és az aitólok pártjára állt. (5) Amikor ugyanis hírét vették, hogy a rómaiak hazaküldik Philipposz túszként náluk lévő fiát, és elengedik a rárótt hadisarcot, egyéb ellenőrizhetetlen hírekkel együtt az is a fülükbe jutott, hogy Démétriaszt is vissza akarják adni neki. (6) Eurülokhosz, a magnésziaiak elöljárója néhány párthívével együtt úgy vélte, ennél még az is jobb lenne, ha az aitólok és Antiokhosz behívása révén teljes fordulatot idéznének elő. (7) Velük szemben tehát úgy kellett érvelni, hogy miközben eloszlatják alaptalan aggodalmukat, Philipposzt se fordítsák maguk ellen azzal, hogy keresztülhúzzák reményeit, hiszen ő minden tekintetben fontosabb volt, mint a magnésziaiak. (8) A követség így csak arra emlékeztette hallgatóságát, hogy a rómaiak egész Hellaszt lekötelezték a szabadság ajándékával, de különösen ezt a várost, (9) hiszen itt a makedónok nemcsak helyőrséget tartottak, de királyi palotát is építettek, hogy a polgárok mindig maguk előtt lássák elnyomójukat. (10) Mindez azonban hiábavaló volt – mondták –, ha az aitólok Antiokhoszt ültetik Philipposz királyi palotájába, és a régi, megszokott király helyett újat, ismeretlent kapnak.

(11) A magnésziaiak legfőbb tisztségviselőjét *magnétarkhész*nak hívták. Ezt a tisztséget akkor Eurülokhosz viselte, aki most méltósága tudatában kijelentette: ő és a magnésziaiak nem hagyhatják figyelmen kívül, milyen hírek terjengenek széltében-hosszában arról, hogy Démétriaszt vissza akarják adni Philipposznak, és minden követ hajlandóak megmozgatni, hogy ezt elkerüljék. – (12) Meggondolatlanul még azt is hagyta kicsúszni a száján a beszéd hevében, hogy Démétriasz most is csak látszólag szabad, valójában minden a rómaiak kénye-kedve szerint történik.

(13) Ezekre a szavakra felzúgott a tömeg, a merész kijelentést helyeslők és kárhoztatók kiáltásai egybevegyültek. Quinctius szörnyű haragra lobbant: kezét az égre tárva az isteneket szólította, hogy legyenek tanúi a magnésziaiak hálátlanságának és hitszegésének. (14) Szavai mindenkit rémülettel töltöttek el. Ekkor Zénón, az egyik elöljáró, aki köztiszteletben állt részint kifogástalan életmódja miatt, részint azért, mert mindvégig leplezetlenül a rómaiak mellett állt, könnyek között kérte Quinctiust és a római küldötteket, hogy egyetlen ember esztelenségéért ne hibáztassák az egész közösséget. (15) Mindenki maga felel a saját őrültségéért – mondta. – A magnésziaiak nemcsak szabadságukat, de mindent, ami az embernek szent és drága, Titus Quinctiusnak és a római népnek köszön-

hetnek. (16) Senki sem kérhet olyasmit a halhatatlan istenektől, amit ők meg ne kaptak volna a rómaiaktól, és inkább fordulnának megszállott dühvel saját maguk ellen, semhogy megsértsék a rómaiakhoz fűződő barátságukat.

32.

(1) Beszédéhez a tömeg könyörgése is csatlakozott. Eurülokhosz a gyűlésről rejtekutakon a kapuhoz menekült, innen pedig egyenesen Aitóliába. (2) Az aitólok ugyanis napról napra egyre inkább kimutatták elpártolási szándékukat. Ráadásul éppen ekkoriban érkezett haza államuk vezető embere, Thoasz, akit Antiokhoszhoz küldtek követségbe, és magával hozta Menipposzt, a király követét is.

(3) Ők ketten, mielőtt a gyűlés fogadta volna őket, mindenütt elhintették, hogy mekkora a király szárazföldi és tengeri hadereje: (4) roppant nagy gyalogos és lovas sereg közeledik, a király még elefántokat is szerzett Indiából, de mindenekelőtt – úgy gondolták, ezzel tehetik a legnagyobb hatást a tömegre – annyi aranyat hoz magával, hogy megvehetné akár még a rómaiakat is.

(5) Előre lehetett látni, hogy egy ilyen szónoklat milyen hatást kelt majd a gyűlésen. A római követeket ugyanis mindenről folyamatosan tájékoztatták, így a követek érkezéséről és tevékenységéről is. (6) Noha a helyzet szinte reménytelennek látszott, Quinctius mégis úgy vélte, hasznos volna, ha a gyűlésen szövetségeseinek néhány küldötte is részt venne, hogy emlékeztessék az aitólokat a római szövetségre, és legyen, aki szabadon szót mer emelni a király követével szemben. (7) Erre a feladatra az athéniak látszottak a legalkalmasabbaknak államuk tekintélye és az aitólokhoz fűződő régi szövetségük miatt.[1] Őket kérte hát meg Quinctius, hogy küldjék el követeiket a Panaitólika gyűlésére.

(8) A gyűlésen Thoasz szólalt fel elsőként, és beszámolt követjárásáról. Utána bebocsátották Menipposzt, aki így beszélt: Az lett volna a legjobb Hellasz és Kis-Ázsia minden lakójának, ha Antiokhosz akkor avatkozhatott volna be, amikor Philipposz helyzete még szilárd volt. (9) Mindenki megtarthatta volna, ami az övé, és nem került volna minden a rómaiak hatalma és irányítása alá. (10) „De még most is – folytatta –, ha állhatatosan végigviszitek, amit tervbe vettetek, Antiokhosz az istenek segítségével és az aitólok támogatásával képes lesz rá, hogy bármennyire megingott is a görögök helyzete, visszaszerezze korábbi méltóságukat. (11) Ennek az alapja azonban csak olyan szabadság lehet, amely képes a maga erejéből fennmaradni, nem pedig mások kényétől-kedvétől függ."

(12) Az athéniak, akik közvetlenül a király követe után kaptak szót, a királyt meg sem említették, csak emlékeztették az aitólokat a római szövetségre és Titus

[1] Az athéniak Kr. e. 277 és 265 között kötöttek szövetséget az aitólokkal.

Quinctiusnak egész Hellasz érdekében tett szolgálataira: (13) nehogy elhamarkodott döntéseikkel meggondolatlanul felborítsák ezt a szövetséget, mert a forrófejű, vakmerő döntések csak első látásra gyümölcsözőek, de végrehajtásuk már nehéz, eredményük pedig gyászos. A római követek, köztük Titus Quinctius, itt tartózkodnak a közelben. (14) Amíg nem született semmiféle döntés, inkább szóban tárgyalják meg velük a vitás kérdéseket, semhogy vészterhes háborúra fegyverezzék Ázsiát és Európát.

33.

(1) A felforgatásra szomjas tömeg teljesen Antiokhosz pártján állt, és úgy vélték, a rómaiakat nem is szabad a gyűlés elé engedni. A vezetők közül főképpen az öregebbek érték el tekintélyükkel, hogy a gyűlés fogadja őket. (2) Quinctius, amikor az athéniak értesítették erről a határozatról, úgy gondolta, el kell mennie Aitóliába: (3) vagy elér valamit, vagy az egész világ tanú lesz rá, hogy a háborúért az aitólokat terheli a felelősség, a rómaiak pedig jogosan, sőt szinte szükségszerűen ragadnak majd fegyvert.

(4) Érkezése után a gyűlésen először arról beszélt, hogyan kezdődött az aitólok és a rómaiak szövetsége, és hogy az aitólok hányszor szegték meg a szerződéskötéskor tett esküjüket. Majd néhány szóban megemlékezett a városok jogi helyzetéről, amelyekről a vita folyt. (5) Ha az aitólok – mondta – ennek ellenére úgy vélik, hogy vannak jogos követeléseik, mennyivel tisztább dolog lett volna követeket küldeni Rómába, akár vitát akarnak indítani, akár kéréssel fordulni a *senatus*hoz, (6) ahelyett hogy mint valami gladiátoredzők, egymásnak uszítják a római népet és Antiokhoszt, akiknek a küzdelme megrázkódtatja majd az egész világot, és pusztulásba sodorja Hellaszt? Ráadásul a háború pusztítását senki sem fogja hamarabb megérezni, mint azok, akik okozták.

(7) A római vezér szinte jóslatként elhangzott szavai süket fülekre találtak.

Ezután Thoasz és párthívei, akiknek beszédeit egyhangú lelkesedéssel fogadták, (8) keresztülvitték, hogy el se halasszák a gyűlést, hanem ott, a rómaiak orra előtt hozzák meg a határozatot, amellyel behívják Antiokhoszt, hogy szabadítsa fel Hellaszt, és döntőbíráskodjon az aitólok és a rómaiak között. (9) Ezt a kihívó határozatot *sztratégosz*uk, Damokritosz még egy külön sértéssel is tetézte.[1] Amikor Quinctius elkérte tőle ezt a határozatot, ő a férfiú méltóságát csöppet sem tisztelve kijelentette, (10) hogy most sürgősebb dolga van, de a határozatot és a választ hamarosan megadja majd Itáliában, ha tábora a Tiberis partján áll. (11) Ekkora eszeveszettség szállta meg ekkoriban az aitól népet és tisztségviselőit.

[1] Damokritosz későbbi sorsáról lásd XXXVI. 24. 12, XXXVII. 46. 5.

34.

(1) Quinctius és a követek visszatértek Korinthoszba. <Az aitólok, nehogy úgy tűnjön, mintha …>[1] csendben üldögélve várnák a király érkezését, (2) a rómaiak eltávozása után nem hívták ugyan gyűlésbe az egész szövetséget, de az *apoklétosz*ok tanácskozásán – így nevezték a válogatott férfiakból álló belső tanácsot – arról tárgyaltak, hogyan lehetne Hellaszban fordulatot előidézni. (3) Abban mindnyájan egyetértettek, hogy a városokban a vezetők és az előkelő réteg mind a római szövetség mellett van[2] és elégedett a mostani helyzettel, viszont a nagy tömeg és mindazok, akiknek a helyzete nem úgy alakul, mint szeretnék, teljes változást akarnak. (4) Az aitólok egy megvalósítását és célját tekintve nemcsak merész, de egyenesen arcátlan tervet kovácsoltak: hogy hatalmukba kerítik Démétriaszt, Khalkiszt és Spártát. (5) Mindegyik városba egy-egy vezető emberüket küldték el: Khalkiszba Thoaszt, Spártába Alexamenoszt,[3] Démétriaszba Dioklészt.

(6) Ez utóbbinak a számkivetett Eurülokhosz volt segítségére, akinek száműzetésbe vonulásáról és annak okáról már korábban esett szó,[4] mivel ez volt az egyetlen reménye, hogy visszatérhet hazájába. (7) Levelet írt rokonainak, barátainak és párthíveinek, mire azok mozgósították Eurülokhosz gyermekeit és feleségét,[5] hogy gyászruhában, az oltalomkeresők jelvényeivel[6] jelenjenek meg a nagy nyilvánosság előtt, és mind együtt, mind külön-külön kérleltek mindenkit, ne engedjék, hogy Eurülokhosz a száműzetésben vénüljön meg, hisz ítélet nélkül, ártatlanul került oda. (8) Az egyszerű embereket elfogta a részvét, a becstelenek és lázadó hajlamúak pedig reménykedni kezdtek, hogy az aitólok mozgolódását kihasználva megbolygathatják a helyzetet, így mindegyikük Eurülokhosz visszahívására szavazott.

(9) Miután ezek az előkészületek megtörténtek, Dioklész útnak indult az egész lovassággal – mert ekkor éppen ő volt a *hipparkhosz*[7] –, azzal az ürüggyel, hogy száműzött vendégbarátját visszakíséri hazájába. Egy nap és egy éjszaka

[1] A mondat eleje szövegromlás miatt nem értelmezhető pontosan; a fordítás McDonald kiegészítését veszi alapul.

[2] A rómaiak intézkedéseikben általában az előkelőbbeknek kedveztek (lásd Flamininus rendcsinálását Thesszáliában: XXXIV. 51. 4–6).

[3] Alexamenosz Kr. e. 197/196-ban volt az aitól szövetség *sztratégosz*a.

[4] Lásd XXXV. 31–32.

[5] A szánalomkeltés bevett gyakorlata volt a görögöknél, főleg bírósági eljárásokon, hogy a vádlott családja is nagy könnyhullatással igyekezett meglágyítani azok szívét, akiktől a családfő sorsa függött.

[6] A kegyelemért könyörgők hagyományos jelvényei: szalagok és olajfaágak.

[7] Lásd a XXXV. 29. 1 jegyzetét.

alatt igen nagy utat tett meg, és kora hajnalban, amikor már csak hat mérföldnyire volt a várostól, három kiválasztott *turmá*val előrement, a többi lovasnak pedig meghagyta, hogy kövessék. (10) A kapu közelébe érve megparancsolta, hogy mindnyájan szálljanak le, és száron vezessék lovaikat, az alakzatot is felejtsék el, ahogy útközben szokás, hogy inkább a parancsnok kíséretének, mint seregének véljék őket. (11) Az egyik *turmá*t otthagyta a kapunál, nehogy kizárják az utána jövő lovasságot, majd a város közepén és az *agorá*n keresztül kézen fogva vezette hazáig Eurülokhoszt, aki elé sokan kijöttek, hogy szerencsét kívánjanak neki. (12) Aztán a város egyszer csak tele lett lovasokkal; megszállták a fontosabb helyeket, majd szétküldték őket a házakba, hogy végezzenek az ellenpárt vezetőivel. Így került Démétriasz az aitólok hatalmába.

35.

(1) Spárta esetében nem is a várost kellett megtámadniuk, hanem a *türannosz*t tőrbe csalniuk: (2) a rómaiak már megfosztották tengerparti városaitól, az akhájok beszorították Spárta falai mögé, így aztán aki előbb öli meg, az arathatja le a spártaiak hálaját mindenért. (3) Ürügyük is volt, hogy embereket küldjenek be hozzá, mivel ő maga kérlelte állandóan az aitólokat, hogy küldjenek neki segédcsapatokat, hiszen az ő biztatásukra kezdte újra a háborút.

(4) Alexamenosz 1000 gyalogost és 30 válogatott fiatal lovast kapott. Ezeknek Damokritosz *sztratégosz* a szövetség fentebb említett titkos tanácsában ilyen eligazítást adott: (5) Nehogy azt higgyék, hogy őket az akhájok elleni háborúra küldik, vagy olyan vállalkozásra, amelyről bármit is előre sejthetnek. Készüljenek fel rá, hogy ha a körülmények Alexamenoszt bármilyen váratlan elhatározásra késztetik, készségesen végrehajtsák a parancsát, tűnjön az bármilyen meglepőnek, átgondolatlannak vagy vakmerőnek, és úgy fogadják azt, mintha tudnák, hogy éppen ennek a végrehajtására küldték oda őket.

(6) Így készítették fel Alexamenosz embereit, akikkel most megérkezett a *türannosz*hoz. Amint Nabisz elé járult, első dolga volt, hogy biztatni kezdje őt: (7) Antiokhosz már átkelt Európába, csakhamar itt terem Hellaszban, a szárazföld és a tenger fegyvertől-vitéztől hemzseg majd. A rómaiak is be fogják látni, hogy nem holmi Philipposszal állnak szemben. Gyalogosa, lovasa és hajója annyi van, mint égen a csillag, elefántjainak csatasora már puszta megjelenésével el fogja dönteni a háborút. (8) Az aitólok készen állnak, hogy amikor a helyzet úgy kívánja, egész seregükkel Spártába vonuljanak, de teljes haderejüket a királynak akarták bemutatni, amikor majd megérkezik. (9) Nabisznak is azon kell lennie, hogy meglévő csapatait ne hagyja fedél alatt sorvadozni a nagy tétlenségben: vezesse ki őket, rendezzen fegyveres hadgyakorlatot, fokozza harci kedvüket és eddze testüket. (10) A megszokással könnyebb lesz elviselniük a

megterhelést, sőt ezt a vezér közvetlensége és kedvessége akár még kellemessé is varázsolhatja.

Ettől fogva Nabisz gyakran kivezette csapatait a város előtt fekvő síkságra, az Eurótasz folyóhoz. (11) A *türannosz* testőrsége többnyire a csatasor közepén helyezkedett el, ő maga pedig legfeljebb három lovas – köztük általában Alexamenosz – kíséretében a hadijelvények előtt lovagolt fel-alá a szárnyak egyik szélétől a másikig. (12) A jobbszárnyon álltak az aitólok, egyrészt a *türannosz* eddigi segédcsapatai, másrészt az Alexamenosszal érkezett 1000 ember.

(13) Alexamenosz felvette azt a szokást, hogy hol a *türannosz* kis létszámú kíséretével együtt járt körbe az egységek között, hogy felhívja a figyelmét a szükséges intézkedésekre, (14) hol pedig odalovagolt a jobbszárnyra, saját embereihez, majd mintha csak a szükséges utasításokat adta volna ki, visszatért a *türannosz*hoz. (15) A merénylet végrehajtására kitűzött napon, miután egy darabig a *türannosz* mellett lovagolt, odament honfitársaihoz, (16) és így szólt a vele ideküldött lovasokhoz:

„Ifjak, itt az idő, hogy bátran végrehajtsátok azt a feladatot, amelyet a parancs szerint az én vezetésemmel buzgón teljesítenetek kell. Legyen készen a lelketek és a jobbotok, ne késlekedjen senki, hanem azonnal tegye, amit tőlem lát! (17) Aki megtorpan, és saját elgondolásával keresztülhúzza az enyémet, az tudja meg, hogy többé nem látja viszont házi isteneit!" Mindnyájan megborzadtak, és visszaemlékeztek rá, hogy milyen utasítással indultak útnak.

(18) A *türannosz* a balszárny felől közeledett, Alexamenosz utasította lovasait, hogy tegyék le lándzsájukat,[1] és figyeljék őt; közben maga is legyűrte a roppant vállalkozás előtt támadt szorongását. Amikor a *türannosz* a közelébe ért, nekivágtatott, átszúrta a lovát, őt pedig letaszította a földre. Amikor már a földön feküdt, a lovasok agyonszurkálták: (19) először több szúrás csak a mellvértjét találta el, majd a testéig is eljutottak a döfések, és Nabisz, mielőtt a centrumból segítségére siethettek volna, kiszenvedett.

36.

(1) Alexamenosz az összes aitóllal erőltetett menetben elindult, hogy elfoglalják a palotát. (2) A testőröket, mivel a szemük láttára történt a gyilkosság, először megbénította a rémület. (3) De amikor látták, hogy az aitól csapat elvonul, odagyűltek a *türannosz* otthagyott holttestéhez, és – holott az ő feladatuk lett volna Nabisz életét megvédeni és halálát megbosszulni – bámészkodó tömeg kerekedett belőlük. (4) Nem is mozdult volna senki, ha Alexamenosz a fegyvereket letéve nem hívja azonnal gyűlésbe a tömeget, és a helyzetnek megfelelő

[1] Lásd a XXXIII. 8. 13 jegyzetét.

beszédet nem mond előttük. Ezután az aitólok nagy részét továbbra is fegyverben tartotta, de senkit nem bántottak.

(5) Ahogy azonban egy ilyen álnok tervnél várható is volt, minden intézkedés csak a tettesek bukását siettette. (6) A vezér bezárkózott a királyi palotába, és éjt nappallá téve kutakodott a *türannosz* kincstárában. Az aitólok, mintha elfoglalták volna a várost, ahol a felszabadító szerepét szerették volna eljátszani, fosztogatni kezdtek. (7) A spártaiakat méltatlan viselkedésük és az irántuk érzett megvetés felbátorította, hogy szervezkedni kezdjenek.

Egyesek azt hangoztatták, hogy ki kell űzni az aitólokat, és vissza kell szerezni szabadságukat, amelyet csalárdul elvettek tőlük azzal az ürüggyel, hogy visszaállítják. Mások úgy vélekedtek, hogy tervük végrehajtásához kellene egy vezér is, ezért a látszat kedvéért állítsanak egy fejedelmi származású vezetőt a maguk élére. (8) Volt egy királyi vérből származó, még gyermekkorú fiú, Lakónikosz,[1] aki a *türannosz* gyermekeivel együtt nevelkedett. Fogták és felültették egy lóra, majd fegyvert ragadtak, és ölni kezdték a városban kószáló aitólokat. (9) Ezután megrohanták a palotát, és levágták a néhány emberével ellenálló Alexamenoszt. Rakásra ölték azokat az aitólokat is, akik a Khalkioikosz, Athéna bronzlapokkal borított szentélye mellett gyűltek össze. (10) Csak néhányuknak sikerült fegyvereiket elhányva elmenekülniük, részben Tegeába, részben Megalépoliszba, ahol a főtisztségviselők letartóztatták őket, és eladták rabszolgának.

37.

(1) Philopoimén a *türannosz* meggyilkolásának hírére Spártába ment, ahol teljes pánik uralkodott. (2) Kihívta a városból a vezetőket, olyan hangon szólt hozzájuk, ahogy Alexamenosznek kellett volna, és ezzel rábírta őket, hogy csatlakozzanak az akháj szövetséghez. (3) Már csak azért sem volt nehéz dolga, mert éppen ekkor érkezett meg Gütheionba Aulus Atilius 24 ötevezősoros hajóval.

(4) Ugyanezekben a napokban Thoasz Khalkisz környékén az egyik száműzött vezető, Euthümidasz segítségével, akit Titus Quinctius és a követek érkezése után a Róma-pártiak kényszerítettek távozni hazájából, (5) és a kioszi Hérodórosz támogatásával, aki gazdag kereskedő lévén Khalkiszban is nagy befolyással bírt, Euthümidasz támogatóit már előkészítette az árulásra. Neki azonban nem volt akkora szerencséje, mint amilyen Démétriasz Eurülokhosz révén való elfoglalását kísérte.

(6) Euthümidasz Athénból, választott lakhelyéről először Thébaiba, majd Szalganeuszba ment, Hérodórosz pedig Thronionhoz. (7) Innen nem messze, a

[1] Nem egészen bizonyos, hogy Liviusnál (illetve feltételezett forrásában, Polübiosznál) a *Laconicus* személynévként szerepel-e, vagy pusztán a fiú spártai származására utal.

Maliszi-öbölben tartózkodott Thoasz 2000 gyalogossal, 200 lovassal és mintegy 30 könnyű teherhajóval. Utasította Hérodóroszt, hogy ezeken 600 gyalogost szállítson át Atalanté szigetére,[1] (8) innen pedig keljen át Khalkiszba, ha majd látja, hogy a szárazföldi csapatok közelednek Auliszhoz és az Euriposzhoz. (9) Maga Thoasz a sereg többi részével főként éjszaka menetelve, amilyen gyorsan csak tudott, Khalkiszhoz vonult.

38.

(1) Miküthión és Xenokleidész, akik Euthümidasz száműzése után a legfőbb hatalmat birtokolták Khalkiszban, akár mert maguktól gyanút fogtak, akár mert értesültek a dologról, első rémületükben úgy gondolták, nincs más menekvés, csak a szökés. (2) Később, amikor ijedségük lecsillapodott, és belátták, hogy ezzel nemcsak hazájukat árulnák el és hagynák cserben, de a rómaiakkal való szövetséget is, a következő tervet sütötték ki. (3) Eretriában éppen ebben az időben tartották az amarünthoszi Artemisz évenkénti áldozati ünnepét, amelyre nemcsak a helybéliek gyűlnek össze, de Karüsztosz lakói is. (4) Ide küldték el követeiket, akik arra kérték Eretria és Karüsztosz lakóit, hogy könyörüljenek meg rajtuk, akikkel egy szigeten születtek, és legyenek tekintettel a római szövetségre is: ne tűrjék, hogy Khalkisz az aitólok kezére jusson, (5) hiszen ha Khalkiszt megkapják, egész Euboia az övék lesz, és ha a makedón uralom gyötrelmes volt, még sokkal elviselhetetlenebb lesz az aitólóké.

(6) Mindkét nép elsősorban a rómaiakra való tekintettel szánta el magát a cselekvésre, hiszen nemrég tapasztalták meg hősiességüket a háborúban, igazságosságukat és jóindulatukat a győzelem után. Így a két város felfegyverezte és elküldte harcosai legjavát. (7) Khalkisz lakói ezekre bízták falaik védelmét, ők maguk pedig teljes seregükkel átkeltek az Euriposzon, és Szalganeusz mellett ütöttek tábort. (8) Innen először hírnökpálcás küldöttet, majd követséget menesztettek az aitólokhoz, és megkérdezték: milyen szavakkal vagy tettekkel sértették meg őket, szövetségeseiket és barátaikat, hogy ellenük támadnak?

(9) Thoasz, az aitólok vezére így válaszolt: Nem támadó szándékkal jön, hanem azért, hogy felszabadítsa őket a római uralom alól. (10) Mostani láncaik csillogóbbak ugyan, de sokkal súlyosabbak, mint amikor makedón helyőrség tartotta megszállva fellegvárukat. – A khalkisziak azt felelték, hogy ők nem szolgálnak senkinek, és nem szorulnak senki védelmére. (11) Ezzel a követek hazamentek a tárgyalásról. Thoasz és az aitólok, mivel minden reményük a meglepetésszerű rajtaütésben volt, (12) szabályos háborúra, a tenger és a szárazföld felől megerődített város ostromára pedig nem volt elég erejük, visszatértek hazájukba.

[1] Atalanté szigete az Opuszi-öbölben található.

(13) Euthümidasz, amikor hallotta, hogy honfitársai Szalganeusz mellett táboroznak, az aitólok pedig eltávoztak, maga is visszatért Thébaiból Athénba, (14) Hérodórosz pedig, miután több napon át hiába várta feszült figyelemmel a jeladást Atalantéról, kiküldött egy felderítőhajót, hogy megtudja a késedelem okát. Miután értesült arról, hogy szövetségesei feladták a vállalkozást, visszatért Thronionba, ahonnan jött.

39.

(1) Ezek hallatán Quinctius is elindult hajóival Korinthoszból, és az Euriposz Khalkisz felőli részén találkozott Eumenész királlyal. (2) Megállapodtak, hogy Eumenész Khalkiszban 500 főnyi őrséget hagy hátra, ő maga pedig Athénba megy. (3) Quinctius folytatta útját eredeti célja, Démétriasz felé, abban a reményben, hogy Khalkisz felszabadulása a magnésziaiakat is arra fogja ösztönözni, hogy visszatérjenek a római szövetséghez. (4) Hogy támogatóinak valami katonai segítséget is nyújtson, írt a thesszáliaiak *sztratégosz*ának, Eunomosznak,[1] hogy fegyverezze fel az ifjúságot, Villiust pedig előreküldte Démétriaszba, hogy fürkéssze ki a hangulatot, mert csak úgy akart belevágni a dologba, ha az emberek egy komolyabb része hajlik a régi szövetséghez való visszatérésre.

(5) Villius egy ötevezősoros hajón megérkezett az öböl bejáratához. Amikor a magnésziaiak egész sokasága odacsődült, megkérdezte: mint barátaihoz vagy mint ellenségeihez jöjjön hozzájuk? (6) Eurülokhosz, a *magnétarkhész* azt felelte, hogy barátokhoz érkezett, de tartsa távol magát a kikötőtől, hagyja, hogy a magnésziaiak szabadságban és egyetértésben éljenek, és tárgyalás ürügyén ne keltsen nyugtalanságot a nép között. (7) Ezután a beszélgetés szóváltássá fajult: a római szemrehányást tett a magnésziaiaknak hálátlanságukat, és megjósolta a küszöbön álló csapásokat, a tömeg pedig lehurrogta vádaskodásaival hol a *senatus*, hol Quinctius ellen. Így Villius dolgavégezetlenül tért vissza Quinctiushoz. (8) Quinctius pedig megüzente a thesszáliai *sztratégosz*nak, hogy vezesse haza csapatait, és hajóival visszatért Korinthoszba.

40.

(1) A római történelemmel összefonódó görög események eltérítettek eredeti „pályámról", nem mintha önmagukban érdemes lenne foglalkozni velük, hanem mert ezek vezettek az Antiokhosz elleni háborúhoz.

(2) Miután kijelölték az új *consul*okat – itt hagytam el elbeszélésem fonalát –, Lucius Quinctius és Gnaeus Domitius *consul*ok elindultak provinciájukba, Quinctius a ligurok, Domitius a boiusok ellen. (3) A boiusok nyugton maradtak,

[1] Eunomosz a 193/192-es év utolsó négy hónapjában volt *sztratégosz*.

sőt véneik tanácsa a gyermekeikkel és a parancsnokok a lovassággal együtt, összesen 1500-an, meg is adták magukat a *consul*nak. (4) A másik *consul* végigpusztította a ligurok földjét, több erődjüket elfoglalta, ahol nemcsak a legkülönfélébb zsákmány és foglyok jutottak a kezére, de jó néhány, az ellenség fogságába került polgárt és szövetségest is kiszabadított.[1]

(5) *Senatus*i és néphatározat alapján ugyanebben az évben *coloniá*t alapítottak Vibóban,[2] ahová 3700 gyalogos és 300 lovas települt át. (6) Letelepítésüket Quintus Naevius, Marcus Minucius és Marcus Furius Crassipes *triumvir*ek intézték. A gyalogosok fejenként 15 *iugerum* földet kaptak, a lovasok ennek kétszeresét. A terület utoljára a bruttiusok birtokában volt, akik a görögöktől vették el.

(7) Rómában egyszerre két esemény keltett rendkívüli rémületet. Az egyik tartósabb volt, de kevésbé megrázó: 38 napon át rengett a föld. A 38 nap alatt az aggodalom és félelem miatt minden hivatalos tevékenység szünetelt, majd a jelenség elhárítására háromnapos könyörgést tartottak. (8) A másik esemény viszont nemcsak alaptalan ijedelmet, de sokaknak komoly anyagi kárt is okozott. Tűzvész tört ki a marhavásártéren, amely egy napon és egy éjszakán át tombolt a Tiberisre néző épületek között; az összes bolthelyiség a lángok martaléka lett a bennük lévő értékes árukkal együtt.

41.

(1) Az év már a vége felé közeledett, és napról napra komolyabbá váltak az Antiokhosz-féle háborúról szóló hírek és velük az atyák aggodalma is. (2) Ezért tárgyalni kezdtek az újonnan kijelölt főtisztségviselők működési területéről, hogy mindenki odaadóbban készüljön a maga feladatára. (3) Úgy döntöttek, hogy a *consul*oknak Itália lesz a működési területe, valamint az, amit majd a *senatus* kijelöl – mindenki tudta, hogy ez az Antiokhosz király elleni háborút fedi. (4) Annak a számára, akinek ez utóbbi jut, a római polgárok közül 4000 gyalogost és 300 lovast, a latin szövetségesekből pedig 6000 gyalogost és 400 lovast szavaztak meg. (5) Lucius Quinctius *consul*t utasították a sorozás végrehajtására, hogy ne legyen fennakadás emiatt, és az új *consul* azonnal elindulhasson a *senatus* által kijelölt helyre.

(6) A *praetor*ok provinciáiról is döntöttek. Úgy határoztak, hogy az elsőként kisorsolt *praetor* kapja mind a városbeliek, mind a polgárok és idegenek közti jogviták intézését, a második Bruttiumot, a harmadik a hajóhadat, amellyel oda

[1] Az elbeszélés valószínűleg a XXXI. 21. 7–22. 4-ben leírt események másik forrás alapján történt feldolgozása.

[2] Vö. XXXIV. 53. 2.

kell majd hajóznia, ahová a *senatus* rendeli, a negyedik Siciliát, az ötödik Sardiniát, a hatodik Hispania Ulteriort. (7) Ezenkívül utasították Lucius Quinctius *consul*t, hogy sorozzon római polgárokból két új légiót, a szövetségesek és latinok közül pedig 20 000 gyalogost és 800 lovast. Ennek a seregnek lesz a parancsnoka az a *praetor*, aki Bruttiumot kapja.

(8) Ebben az évben két Iuppiter-templomot szenteltek fel a Capitoliumon. Ezeket Lucius Furius Purpurio ajánlotta fel;[1] az egyiket a galliai háborúban *praetor*ként, a másikat *consul*ként. A felszentelési szertartást Quintus Marcius Ralla *duumvir* végezte.

(9) Ebben az évben több ízben hoztak súlyos ítéletet uzsoráskodás miatt magánemberek ellen, akiket Marcus Tuccius és Publius Iunius Brutus *curulis aedilis*ek vádoltak be. (10) A befolyt bírságpénzekből a Capitoliumon egy aranyozott négyesfogatot, Iuppiter szentélyfülkéjének oromzata fölött pedig 12 aranyozott pajzsot helyeztek el. A Porta Trigeminán kívül álló oszlopcsarnokot szintén ők hosszabbították meg az ácsok negyedéig.[2]

42.

(1) Mialatt a rómaiak minden figyelmüket az új háború előkészületeire fordították, Antiokhosz sem maradt tétlen. (2) Három város foglalta le: Szmürna, Alexandreia Tróasz és Lampszakosz; ezeket addig a napig sem ostrommal nem sikerült bevennie, sem egyezkedés útján szövetségesévé tennie, de nem is hagyhatta őket ott a hátában, amíg átkel Európába. (3) Visszatartotta az is, hogy nem tudott dönteni Hannibal ügyében. Először is nem jöttek meg idejében azok a nyitott hajók, amelyekkel át akarta őt küldeni Afrikába. (4) Aztán már arról is vita kezdődött, hogy átküldjék-e oda egyáltalán. Főképpen az aitóliai Thoasz volt ellene, aki, miután egész Hellasz nyugalmát felkavarta, megérkezett a hírrel, hogy Démétriasz a birtokukba került. (5) Ahogy sok görögöt hazugságokkal hozott lázba, amikor a király csapatainak létszámát a sokszorosára nagyította, ugyanúgy hazugságokkal szította most fel a király reményeit is, mondván: mindenkinek leghőbb vágya, hogy hívják be őt, (6) és ha majd megpillantják a királyi hajóhadat, már csődülnek is mindnyájan a partra.

[1] Mivel L. Furius 200-ban Veiovisnak is felajánlott egy templomot (XXXI. 21. 12), amelyet fel is avatott a Tiberis szigetén (XXXIV. 53. 7), *consul* korában tett felajánlásáról pedig nem tudunk, itt talán tévesen kapcsolódik az ő nevéhez e két új templom.

[2] Ez a negyed az Aventinus és a Tiberis között feküdt. Rómában több ilyen jellegű és elnevezésű hely volt, mert a hasonló mesterséget űző kézművesek, kereskedők általában egy helyen telepedtek le.

Ő vetemedett arra is, hogy Hannibal ügyében megingassa a király szinte már végleges elhatározását. (7) Kijelentette, hogy nem lenne szabad elküldeni a király flottájából a hajók egy részét, de még ha elküldik, akkor is bárkit inkább állítsanak az élükre, mint éppen Hannibalt. (8) Hiszen ő száműzött, ráadásul pun, aki helyzete vagy jelleme sugallatára képes naponta ezer új ötlettel előállni; (9) a katonai dicsőség pedig, amely őt mintegy hozományként a király mellett tartja, túlzottan nagy ahhoz képest, hogy ő csak a király egy hadvezére. Minden tekintet a királyra irányuljon, a király lássék egyetlen parancsnokuknak, egyetlen hadvezérüknek! (10) Ha Hannibal elveszít egy hajóhadat vagy egy hadsereget, ez a veszteség nem lesz nagyobb, mint ha bármely más vezér lelkén száradna. De ha valami sikert ér el, az már Hannibal dicsősége lesz, nem Antiokhoszé! (11) Ha pedig osztályrésze lesz az a szerencse, hogy a háborúban végleges vereséget mér Rómára, lehet-e remélni, hogy Hannibal megmarad a király alattvalójának, és alárendeli magát egyetlen embernek, holott jóformán hazáját sem tűrte meg maga fölött? (12) Ifjúkorától fogva a világuralom körül forgott minden reménye és gondolata, és nem úgy viselkedett, mint aki vénségére majd hajlandó lesz bárki uralmát eltűrni. (13) Semmi szüksége a királynak Hannibalra mint hadvezérére, bár attól még lehet a háborúban kísérője és tanácsadója. (14) Ha módjával használ fel egy ilyen nagy tehetséget, az nem lesz terhes és előnytelen számára, de ha képességei teljes kibontakoztatását várja tőle, az mindkettőjüket agyonnyomja súlyával.

43.

(1) Nincs jellem, amely annyira hajlana az irigységre, mint azé, akinek lelki nagysága nem ér fel származásával és rangjával, mert az ilyen gyűlöli másban az értéket és a kiválóságot. (2) Azonnal elvetették az ötletet, hogy Hannibalt elküldik Afrikába, pedig a háború kezdetén ez volt az egyetlen használható tervük.

A király leginkább azon fellelkesülve, hogy Démétriasz a rómaiaktól az aitólokhoz pártolt, elhatározta, hogy nem halogatja tovább átkelését Hellaszba. (3) Mielőtt felszedte volna a horgonyt, a tengerpartról felment Ilionba, hogy áldozatot mutasson be Athénának.[1] Visszatérve a hajóhadhoz útnak indult 40 emelt fedélzetű és 60 nyitott hajóval, 200, különféle élelmiszerrel és egyéb hadifelszereléssel megrakott teherhajó kíséretében. (4) Először Imbrosz szigetén kötött ki, majd továbbhajózott Szkiathoszra. Itt bevárta a nyílt tengeren szétszóródott hajóit, végül Pteleonnál elérte a szárazföldet.

[1] Így tett hadjáratának megkezdése előtt Xerxész (Hérodotosz VII. 43. 2), Nagy Sándor (Plutarkhosz: *Alexandrosz* 15. 7) és L. Scipio (XXXVII. 37. 3) is. A városvédő Athéna Trójának is védőistensége volt.

(5) Itt járult elé Eurülokhosz *magnétarkhész* és több magnésziai előkelőség. A király örömében, hogy mennyien kijöttek a fogadására, másnap hajóival befutott a város kikötőjébe, csapatait pedig onnan nem messze tette partra. (6) 10 000 gyalogosa, 500 lovasa és hat elefántja volt, ami a védtelen Hellasz megszállására is alig volt elég, nemhogy a rómaiak elleni háborúra.

(7) Az aitólok, amikor hírét vették, hogy a király Démétriaszba érkezett, gyűlést hívtak össze, és határozatot hoztak, hogy behívják őt. (8) A király, mivel már előre értesült a határozathozatal tervéről, addigra elindult Démétriaszból, és megérkezett a Maliszi-öbölbe, Phalarába. (9) Innen, miután megkapta a határozatot, továbbment Lamiába, ahol a sokaság rendkívüli lelkesedéssel, tapssal, kiáltozással és a túláradó öröm egyéb, a tömegre jellemző megnyilvánulásaival fogadta.

44.

(1) Miután megérkeztek a gyűlésre, ahová a királyt Phaineasz *sztratégosz* és más főemberek csak nagy üggyel-bajjal tudták bevezetni, csendet parancsoltak, és Antiokhosz szólalt fel először.

(2) Beszédét mentegetőzéssel kezdte, amiért sokkal kisebb sereggel érkezett, mint mindnyájan remélték és várták. (3) Lássák ebben az ő irántuk való végtelen jóakaratának legnagyobb bizonyítékát – mondta –, mert noha még semmilyen szempontból nem volt teljesen felkészülve, sőt az idő sem volt még alkalmas a hajózásra, követeik hívására mégis késlekedés nélkül útnak indult, és meg volt győződve arról, hogy az aitólok, mihelyt meglátják, még ha egyedül jött volna, akkor is úgy gondolnák, hogy biztonságuk záloga csakis őbenne rejlik. (4) Ő azonban bőségesen valóra fogja váltani azoknak a reményeit is, akik pillanatnyilag azt hiszik, csalódtak várakozásukban. (5) Mihelyt kora tavasszal hajózhatóvá válik a tenger, egész Hellasz megtelik fegyvereivel, vitézeivel, lovaival, az egész tengerpart hajóival, (6) és sem költséget, sem veszedelmet, sem fáradságot nem kímélve leveri a görögök nyakáról a római igát, végre valóban szabaddá teszi őket, és köztük is az aitólokat emeli az első helyre. (7) Seregével együtt mindenféle utánpótlás is érkezik majd Kis-Ázsiából. Jelenleg azonban az aitólok feladata, hogy embereit gabonával és elfogadható áron egyéb élelmiszerrel is ellássák.

45.

(1) Nagyjából így beszélt a király – szavait általános tetszés fogadta –, majd eltávozott a gyűlésről. (2) Távozása után vita támadt az aitólok két elöljárója, Phaineasz és Thoasz között. (3) Phaineasz úgy vélte, a királyt nem a háború vezéreként kellene igénybe venni, hanem békeközvetítőként és döntőbíróként a római néppel

támadt vitás kérdésekben. (4) Az ő érkezése és méltósága sokkal inkább tiszteletet ébreszt majd a rómaiakban, mint a fegyverei. Az emberek, hogy ne legyenek kénytelenek háborút kezdeni, önként hajlandóak sok olyan engedményre, amelyekre háborúval és fegyverekkel nem lehetne rákényszeríteni őket.

(5) Thoasz azzal vádolta Phaineaszt, hogy valójában nem a békére törekszik, hanem le akarja fújni a katonai előkészületeket, hogy a király lendületét veszítse a halogatás következtében, a rómaiak pedig időt nyerjenek a felkészülésre. (6) Hiszen annyiszor küldtek már követséget Rómába, annyiszor tárgyaltak magával Quinctiusszal, hogy eléggé bebizonyosodott: Rómát a legcsekélyebb méltányosságra sem tudják rábírni. Ha nem hiúsult volna meg minden reményük, nem is fordultak volna segítségért Antiokhoszhoz. (7) Mivel ezt a segítséget hamarabb megkapták, mint bárki is várta volna, nem szabad ellankadniuk, inkább kérlelniük kell a királyt, hogy miután megtette a legfontosabb lépést, és személyesen megjelent mint Hellasz megmentője, hozza el szárazföldi és tengeri haderejét is. (8) Fegyverrel még el tud érni valamit a király, de fegyver nélkül semmi súlya nem lesz a rómaiak szemében, nemhogy az aitólok, de még a saját maga ügyében sem.

(9) Ez a vélemény győzött; úgy határoztak, hogy a királyt kikiáltják fővezérüknek, és kiválasztottak 30 előkelőt, akikkel tanácskozhat, ha szükségét érzi.

46.

(1) Ezzel a gyűlés feloszlott, a sokaság szétszéledt, ki-ki a maga városába. A király másnap arról tárgyalt az *apoklétosz*okkal, hol kezdjék a háborút. (2) Úgy látták a legjobbnak, ha először Khalkiszt támadják meg, amelynek elfoglalásával az aitólok nemrég hiába próbálkoztak; ehhez inkább gyorsaságra, mint nagy erőfeszítésre és jó felszereltségre van szükség. (3) Így a király az 1000 gyalogossal, akik vele tartottak Démétriaszból, átvonult Phókiszon, míg az aitól vezérek újra mozgósították a katonaköteles korosztály egy csekély részét, és egy másik útvonalon a király elé mentek Khairóneiáig, majd tíz emelt fedélzetű hajón vele tartottak. (4) A király Szalganeusz előtt ütött tábort, majd az aitól vezérekkel együtt átkelt az Euriposzon. Amikor a kikötő közelében partra szállt, Khalkisz tisztségviselői és előkelői is kivonultak a kapuk elé. A két fél néhány képviselője találkozott, hogy tárgyaljanak.

(5) Az aitólok nyomatékosan azt tanácsolták a khalkisziaknak, hogy a római szövetség felbontása nélkül kössenek a királlyal is szövetséget és barátságot, (6) hisz nem azért kelt át Európába, hogy háborút kezdjen, hanem hogy felszabadítsa Hellaszt, méghozzá valóban, nem pedig csak szóban és színleg, mint a rómaiak tették. (7) A görög városok számára az a leghasznosabb, ha mindkét barátságot fenntartják, így ugyanis az egyik fél túlkapásaitól mindig megóvja

őket a másik megbízható védelme. (8) Ha nem engedik be a királyt, meglátják, máris milyen megpróbáltatások köszöntenek rájuk, hiszen a római segítség messze van, Antiokhosz pedig ellenségként áll a kapuk előtt, és saját erejükből semmi esélyük ellene.

(9) Erre Miküthión, az egyik khalkiszi vezető így válaszolt: Nem érti, kiknek a felszabadítására érkezett Antiokhosz Európába, otthagyva saját királyságát. (10) Hiszen tudomása szerint Hellaszban egyetlen városban sincs római helyőrség, egy sem fizet adót a rómaiaknak, egyre sem kényszerítettek nem kívánt törvényeket igazságtalan szerződéssel. (11) Így hát a khalkisziak nem szorulnak felszabadítóra, hiszen szabadok, sem fegyveres védelemre, mert a római nép jóvoltából nemcsak szabadságot, de békét is élveznek. (12) Nem utasítják vissza sem a király, sem az aitólok barátságát. Első baráti cselekedetük az lehetne, hogy elhagyják a szigetet és elvonulnak. (13) Ők ugyanis szilárdan elhatározták, hogy nemcsak falaik mögé nem engednek be senkit, de szövetséget sem kötnek senkivel a rómaiak beleegyezése nélkül.

47.

(1) Amikor mindezt jelentették a hajóknál várakozó királynak, ő úgy döntött, hogy egyelőre visszatér Démétriaszba – hiszen túl kevés katonát hozott magával ahhoz, hogy erőszakos lépésre szánja el magát. (2) Démétriaszban, miután első kísérlete balul ütött ki, tanácskozott az aitólokkal a további teendőkről. Úgy határoztak, hogy kísérletet tesznek a boiótok, az akhájok és Amünandrosz,[1] az athamanok királya megnyerésére. (3) Úgy vélték, a boiótok Brakhüllész halála[2] és az ezt követő események óta elhidegültek a rómaiaktól, (4) Philopoimén, az akhájok elöljárója pedig Quinctius gyűlölt ellenségévé vált, mivel mindketten maguknak követelték a spártai háború dicsőségét.[3] (5) Amünandrosz felesége, Apamé egy bizonyos megalépoliszi Alexandrosznak volt a lánya, aki azzal kérkedett, hogy ő Nagy Sándor leszármazottja, ezért két fiának a Philipposz és Alexandrosz, lányának pedig az Apamé nevet adta. (6) Az asszonyt, akit házassága királynévá emelt, idősebb fivére, Philipposz is követte Athamaniába. (7) Philipposzban, aki hiú természetű ember volt, az aitólok és Antiokhosz elültették a reményt, hogy ő lehet Makedónia királya, hiszen ő valóban királyok sarja; ehhez csak az kell, hogy Amünandroszt és az athamanokat Antiokhosz oldalára állítsa. (8) Ez az üres ígérgetés nemcsak Philipposznál talált hitelre, de még Amünandrosznál is.

[1] Vö. XXXI. 28.; XXXIII. 34.
[2] Vö. XXXIII. 28.
[3] Lásd a XXXV. 30. 12 jegyzetét.

48.

(1) Akhaiában Antiokhosz és az aitólok követeit Titus Quinctius jelenlétében, Aigionban fogadta a gyűlés. (2) Először Antiokhosz követét hallgatták meg, csak utána az aitólokat. A király követe fennhéjázó hangon – mint általában azok, akik királyok asztaláról élnek – eget-földet betöltő, semmitmondó szóáradatba kezdett, mondván: (3) lovasok mérhetetlen sokasága van átkelőben a Hellészpontoszon Európába, részben a *kataphraktosz*nak nevezett páncélosok, részben lovas íjászok, akik menekülés közben a lóról hátrafelé nyilazva még biztosabban célba találnak, és ez ellen nincs biztos fedezék. (4) Jóllehet szerinte ez a lovas haderő már maga is képes lett volna akár egész Európa egyesült seregeit maga alá gyűrni, (5) még ezerféle gyalogos csapatot is felsorolt, és olyan sosem hallott népnevekkel dobálózott, hogy ráijesszen hallgatóságára, mint dahák,[1] médek,[2] elámiak[3] és kaduszioszok.[4] (6) A tengeri haderőnek pedig – mondta –, amelyet Hellasz egy kikötője sem tudna befogadni, jobbszárnyát a szidóniak és türosziak, balszárnyát az arvadiak[5] és a pamphüliai Szidé lakói alkotják, akikkel egy nép sem ért fel soha sem a hajózás művészetét, sem a tengeri hadviselést tekintve. (7) A pénzt és egyéb hadifelszerelést már említeni is felesleges: ők maguk is tudják, hogy Kis-Ázsia országai mindig is bővelkedtek aranyban.

A rómaiak tehát – mondta – nem holmi Philipposszal vagy Hanniballal találják magukat szemben, egy városállam első emberével vagy egy Makedónia határai közé szorult uralkodóval, hanem egész Kis-Ázsiának és Európa egy részének nagy királyával. (8) Ő azonban, noha a Kelet legvégső határáról jött el, hogy felszabadítsa Hellaszt, semmi olyasmit nem akar az akhájoktól, ami megsértené a rómaiakhoz, régebbi szövetségeseikhez és barátaikhoz fűződő hűségüket. (9) Nem azt kéri, hogy ragadjanak fegyvert az ő oldalán a rómaiak ellen, csak annyit, hogy maradjanak semlegesek: kívánják mindkét félnek a békét, amint az ellenségek közös barátaihoz illik, de ne avatkozzanak be a háborúba.

[1] A dahák egy indoiráni népcsoport, amelyet a szakákkal, illetve a szkítákkal rokonítanak; tagjai már Nagy Sándor ellen, majd mellette is küzdöttek lovas íjászokként.

[2] Az elámiak (görög nevükön elümaioszok) a Kr. e. VII. században elbukott elámi állam népének leszármazottai, amely addigra betagozódott a perzsa, majd a Szeleukida birodalomba.

[3] A médek említését egyes kutatók későbbi betoldásnak tartják, hiszen velük a görögök sokat találkoztak történelmük során, így nem illenek a névről sem ismert népek felsorolásába.

[4] A kaduszioszok szintén egy harcias, de elsősorban gyalogosan küzdő iráni nép voltak, akik közül kiváló gerelyhajítók kerültek ki.

[5] Ezeket a föníciai városokat Antiokhosz az V. szíriai háborúban (Kr. e. 202–195) hajtotta uralma alá.

(10) Nagyjából ugyanezt a kívánságot tolmácsolta Arkhidamosz, az aitólok követe: válasszák a legkönnyebb és legbiztonságosabb utat, őrizzék meg semlegességüket, maradjanak a háború tétlen szemlélői, várják meg, hogyan alakul mások sorsa, miközben önmagukat egyáltalán nem sodorják veszélybe. (11) Ezután azonban nem tudta nyelvét megfékezni, és ócsárolni kezdte hol az összes rómait együttvéve, hol személy szerint Quinctiust. (12) Hálátlannak nevezte őket, és szemükre hányta, hogy nemcsak a Philipposz fölött aratott győzelmet köszönhetik az aitólok hősiességének, hanem az életüket is, hiszen Quinctiust és seregét ők mentették meg.[1] (13) Egyáltalán teljesített Quinctius valaha bármilyen hadvezéri feladatot? Ő csak azt látta a csatában, hogy madárjóslatot kér, áldozatot mutat be, fogadalmat tesz, mint valami jós vagy áldozópap, miközben ő, Arkhidamosz a saját testével védte őt az ellenség dárdáitól.

49.

(1) Quinctius erre így felelt: Arkhidamosz elsősorban nem arra volt tekintettel, hogy kikhez beszél, hanem arra, hogy kik hallják még a szavait. (2) Az akhájok ugyanis nagyon jól tudják, hogy az aitólok minden bátorsága a szavakban merül ki, tettekre már nem jut belőle, és inkább a gyűléseken és szónoklatokban fényeskedik, semmint a csatasorban. (3) Ezért a követ nem nagyon törődött az akhájok véleményével, mert tudja, hogy ezek jól ismerik a fajtáját; inkább a király követeinek és az ő személyük révén a távollévő királynak ágált. (4) Ha pedig valaki eddig nem tudta volna, mi köti össze Antiokhosz királyt és az aitólokat, most megláthatta követeik szavaiból: hogy hazudoznak egymásnak, nemlétező hadseregekkel dicsekszenek, így dagadnak és dagasztják egymás keblét hiú reményekkel.

(5) „Ezek azt hangoztatják – folytatta –, hogy ők győzték le Philipposzt, az ő hősiességük mentette meg a rómaiakat, és mint hallottátok, majd melléjük álltok ti meg a többi város és szövetség is, a király pedig gyalogosai és lovasai végeláthatatlan tömegével dicsekszik, és hajóhadával, amely alól ki sem látszik a tenger. (6) Mindez kísértetiesen hasonlít egy khalkiszi vendégbarátom lakomájára, aki igen derék ember és gyakorlott házigazda. A nyári napforduló napján részesített bennünket szíves vendéglátásban, mi pedig csak csodálkoztunk, honnan került az asztalára az évnek ebben a szakában ilyen bőséges és változatos vadászzsákmány. (7) Erre házigazdánk, aki nem olyan hetvenkedő természetű, mint ezek itt, fülig érő szájjal elárulta, hogy a változatosság egyedül a fűszerezésnek köszönhető, és amit mi vadhúsnak hittünk, közönséges házisertéstől származik."

[1] Vö. XXXIII. 7. 13.

(8) Ez a hasonlat jól illik a király csapataira – mondta –, amelyeket az imént Antiokhosz követe nagy hivalkodva felemlegetett. A sokféle fegyvernem és a sok sosem hallott nevű nép, a dahák, kaduszioszok, elámiak mind csak szírek, született szolganépség, akik rabszolgának sokkal alkalmasabbak, mint katonának. (9) „Bárcsak szemetek elé tudnám idézni, akhájok, hogyan futkosott ide-oda a nagy király, egyszer Démétriaszból Lamiába az aitólok gyűlésére, aztán Khalkiszba! (10) Láthatnátok, hogy a király táborában alig van annyi katona, mint két vacak kis foghíjas légióban; láthatnátok, amint a király jóformán úgy koldulja össze az aitóloktól a gabonát, hogy legyen mit szétosztania csapatai között, (11) vagy uzsorakamatra próbál kölcsönt felvenni, hogy kifizethesse a zsoldot, vagy épp Khalkisz kapui előtt ácsorog, majd mivel onnan kizárták, gyorsan megtekinti Auliszt és az Euriposzt, aztán vissza is tér Aitóliába. Kár volt a királynak megbíznia az aitólokban, de az aitóloknak is a hencegő királyban. (12) Már csak ezért se hagyjátok magatokat becsapni, inkább higgyetek a rómaiak megbízható és kipróbált hűségében! (13) Szerintük számotokra az a legjobb megoldás, ha nem avatkoztok be a háborúba, pedig épp ellenkezőleg: semmi sem szolgálja kevésbé a ti érdekeiteket, hiszen így köszönet és méltóság nélkül váltok a győztes jutalmává."

50.

(1) Mindenki úgy látta, Quinctius találóan válaszolt mindkét követnek, így könnyű volt elérnie, hogy beszéde a vele rokonszenvezők körében tetszésre találjon. (2) Minden vita és fontolgatás nélkül, egyhangúlag kijelentették, hogy az akháj népnek ugyanazok a barátai és ellenségei, akiket a római nép annak tart, és elhatározták, hogy megüzenik a háborút Antiokhosznak és az aitóloknak. (3) Segédcsapataikat is azonnal elküldték oda, ahová Quinctius javasolta: 500-500 katonát Khalkiszba és Peiraieuszba. (4) Athénban ugyanis már-már kitört a belviszály, mert egyesek Antiokhosz oldalára próbálták állítani a megvásárolható tömeget,[1] felcsillantva előtte a várható bőkezűsködés reményét. Végül a rómaiak párt-ján lévők odahívták Quinctiust, és egy bizonyos León nevű ember vádemelése nyomán elítélték és számkivetésbe küldték Apollodóroszt, az elpártolás kezdeményezőjét.

(5) Az akhájoktól tehát elutasító válasszal tért vissza a követség a királyhoz. A boiótok nem adtak határozott feleletet, mondván: ha Antiokhosz Boiótiába érkezik, majd eldöntik, mi a teendő.

[1] Az eseményekben benne lehetett a khalkiszi Euthümidasz keze is, aki Athénban töltötte száműzetését (37. 6).

(6) Antiokhosz, amikor meghallotta, hogy az akhájok és Eumenész király egyaránt csapatokat küldtek Khalkisz védelmére, úgy vélte, sietnie kell, hogy az ő csapatai megelőzzék, sőt ha sikerül, még útközben feltartóztassák az ellenséget. (7) Odaküldte Menipposzt mintegy 3000 emberrel és Polüxenidaszt a teljes hajóhaddal, ő maga pedig néhány nap múlva indult el 6000 saját katonájával és azzal a nem túl nagy létszámú aitól sereggel, amelyet Lamiában hamarjában össze tudtak szedni neki. (8) Az 500 akháj és Eumenész király kis csapata a khalkiszi Xenokleidész vezetésével biztonságban átkelt az Euriposzon, mivel az útvonalakat még nem szállta meg az ellenség, és bejutottak Khalkiszba. (9) A római katonák, szintén mintegy 500 ember, akkor érkeztek meg, amikor Menipposz már tábort vert Szalganeusz előtt a Hermész-szentélynél, ahol Boiótiából át lehet jutni Euboia szigetére. (10) Miküthión is velük volt, akit éppen azért küldtek követségbe Quinctiushoz Khalkiszból, hogy segédcsapatokat kérjen. (11) Amikor azonban látta, hogy a szorost megszállta az ellenség, visszafordult az Auliszba vezető útról a Délion felé, hogy onnan keljen át Euboiára.

51.

(1) A Délion egy Apollón-szentély a tenger fölött, öt mérföldnyire Tanagrától. Innen a tengeren nem egészen négy mérföld hosszú az út Euboia szemközti partjáig. (2) Ezt a szentélyt és berket az a vallásos tisztelet és szent törvény védte, amely a görögül *aszülon*nak nevezett szentélyeket.[1] (3) A római katonák ezért – és mivel a háborút még nem üzenték meg,[2] és nem is kezdődött meg azzal, hogy valaki kardot rántott és vért ontott volna – a legnagyobb nyugalommal elszéledtek megnézni a szentélyt és a ligetet, vagy fegyvertelenül sétálgattak a parton, (4) sokan pedig szétszóródtak a földeken, hogy fát és takarmányt gyűjtsenek. Ekkor Menipposz váratlanul több helyen is lecsapott a szanaszét kószáló katonákra, lekaszabolta őket,[3] 50-et közülük élve fogott el. Igen kevesen menekültek meg, köztük Miküthión, akit egy kis teherhajó vett a fedélzetére. (5) A katonák elvesztése rosszkor jött ugyan Quinctiusnak és a rómaiaknak, ugyanakkor jócskán hozzájárult ahhoz, hogy az Antiokhosz elleni háború megindítása jogosnak legyen tekinthető.

(6) Antiokhosz Auliszhoz vonult seregével, és részben saját emberei, részben az aitólok közül ismét szószólókat küldött Khalkiszba, hogy súlyosabb fenyegetések kíséretében ismételjék meg múltkori követeléseit. Hiába tiltakozott Miküthión és Xenokleidész, könnyűszerrel elérte, hogy kinyissák előtte a kapu-

[1] A szentélyhez tartozó területen az oda menekülők bántatlanságot élvezhettek.
[2] Antiokhosznak csak az akhájok üzentek formálisan hadat, a rómaiak még nem.
[3] Itt valószínűleg számadat is állhatott az eredeti szövegben.

kat. (7) A Róma-pártiak a király érkezésekor elhagyták a várost. Az akhájok és Eumenész katonái kezükben tartották Szalganeuszt, az Euriposznál pedig egy kis létszámú római csapat emelt erődöt, hogy innen ellenőrizhesse a környéket.

(8) Menipposz Szalganeuszt, maga a király pedig az Euriposznál épült erődítményt vette ostrom alá. Először az akhájok és Eumenész katonái adták fel őrhelyüket, miután kialkudták maguknak a szabad elvonulást. A rómaiak elszántabban védték az Euriposzt. (9) Amikor azonban a szárazföld és tenger felől egyaránt körülzárták őket, és látták, hogy már hozzák az ostrom- és hajítógépeket, ők sem tűrték tovább az ostromzárt. (10) Amikor Euboia fővárosa már a király birtokában volt, a sziget többi városa sem vonakodott elfogadni uralmát; ő pedig úgy gondolta, nagyszerű kezdete a háborúnak, hogy ezt a nagy szigetet számos előnyös helyen fekvő városával együtt hatalmába kerítette.

XXXVI. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 191)

Acilius Glabrio *consul* Thermopülainál Philipposz király segítségével legyőzi Antiokhoszt, kiszorítja Hellaszból, és leigázza az aitólokat.

P. Cornelius Scipio Nasica *consul*ként felszenteli az Istenanya szentélyét, akit ő maga vitt fel a Capitoliumra, miután a *senatus* őt ítélte a legderekabb férfiúnak. Legyőzi és megadásra kényszeríti a gall boiusokat, és diadalmenetet tart fölöttük.

Ezenkívül: tengeri győzelmek Antiokhosz király hadvezérei fölött.

1.

(1) Az atyák utasították a hivatalba lépő *consul*okat, Publius Cornelius Scipiót (Gnaeus fiát) és Manius Acilius Glabriót [191], (2) hogy mielőtt előterjesztést tesznek a provinciák ügyében, áldozzanak kifejlett állatokat mindazokban a szentélyekben, amelyekben szent lakomát szoktak rendezni az év nagyobb részében,[1] és könyörögjenek azért, hogy a *senatus*nak az új háborúval kapcsolatos terve jól és szerencsésen végződjön a *senatus* és a római nép számára. (3) Ezek az áldozatok mind jól sikerültek: már az első áldozatoknál kedvező előjelek mutatkoztak, és a *haruspex*ek azt a szakvéleményt adták, hogy a háborúban a római nép felségterülete növekedni fog, az előjelek pedig győzelmet és diadalmenetet ígérnek. (4) Amikor mindezt hírül adták az atyáknak, és lelkük megszabadult a vallásos aggodalmaktól, (5) úgy rendelkeztek, hogy a következő kérdést kell a népgyűlés elé terjeszteni: akarják-e és elrendelik-e a hadba lépést Antiokhosz király és követői ellen? Ha a javaslatot megszavazzák, a *consul*ok legyenek szívesek a provinciák ügyét újonnan a *senatus* elé terjeszteni.

(6) Publius Cornelius a nép elé terjesztette és megszavaztatta az indítványt. Ezután a *senatus* úgy döntött, hogy a *consul*ok sorsolják ki egymás között az itáliai és a görög hadszínteret. Akinek Hellasz jut, az – azon a seregen kívül, amelyet Lucius Quinctius *consul* sorozott be és állíttatott ki e célra a *senatus* megbízásából – (7) kapja meg azt a sereget is, amelyet az előző évben a *senatus* határozata alapján Marcus Baebius *praetor* szállított át Makedóniába. (8) Ez a *consul* engedélyt kapott arra is, hogy ha a helyzet megkívánja, az Itálián kívüli szövetségesektől is elfogadhasson segédcsapatokat, de ezek létszáma nem lehet nagyobb 5000 főnél. Úgy határoztak, hogy Lucius Quinctiust, az előző évi *consul*t

[1] Itt olyan szentélyekről van szó, ahonnan az istenszobrot nem vitték el külön szent lakomára, hanem a szentélyében hevert állandó vánkoson, és ott vendégelték meg. A szent lakomának ez a változata csak ebből a korszakból adatolt.

kinevezik *legatus*nak erre a háborúra. (9) A másik *consul*, akinek Itália jut, a két előző évi *consul* serege közül azzal folytassa a háborút a boiusok ellen, amelyikkel akarja; a másikat viszont küldje vissza Rómába, mert ez tölti majd be a városi légiók szerepét, készen arra, hogy oda vonuljon, ahová a *senatus* rendeli.

2.

(1) Így döntött a *senatus* ezekben az ügyekben, még mielőtt eldőlt volna, ki melyik hadszínteret kapja. Csak ekkor utasították a *consul*okat, hogy sorsoljanak. Aciliusnak jutott Hellasz, Corneliusnak Itália. (2) A sorsolás eredményének ismeretében a *senatus* a következő határozatot hozta: Minthogy a római nép úgy döntött, hogy hadba lép Antiokhosz király és mindazok ellen, akik az ő uralma alatt állnak, a *consul*ok rendeljenek el ezért általános könyörgést, Manius Acilius *consul* pedig tegyen fogadalmat, hogy nagyszabású játékokat rendeznek Iuppiternek és ajándékokat helyeznek minden isten vánkosára.

(3) A *consul* a következő szavakkal mondta Publius Licinius *pontifex maximus* után a fogadalom szövegét: „Ha a háború, amelynek felvállalását Antiokhosz ellen a római nép elrendelte, a *senatus* és a római nép óhaja szerint fejeződik be, (4) akkor neked, Iuppiter, a római nép tíz egymást követő napon át nagyszabású játékokat rendez majd, és minden vánkosra ajándék kerül a *senatus* által e célra megszavazott pénzösszegből. (5) Bármelyik tisztségviselő rendezze is meg ezeket a játékokat bármely helyen és időben, a játékok számítsanak szabályosan megrendezettnek és az ajándékok átadottnak." – Ezután a két *consul* rendeletére kétnapos könyörgést tartottak.

(6) Mihelyt a *consul*ok kisorsolták működési területüket, azonnal sorsoltak a *praetor*ok is. Marcus Iunius Brutus kapta mindkét igazságszolgáltatást, Aulus Cornelius Mammula Bruttiumot, Marcus Aemilius Lepidus Siciliát, Lucius Oppius Salinator Sardiniát, Gaius Livius Salinator a hajóhadat, Lucius Aemilius Paullus Hispania Ulteriort. (7) A hadseregeket a következőképpen osztották el közöttük: Aulus Cornelius megkapta azokat az új katonákat, akiket az előző évben a *senatus* határozata értelmében Lucius Quinctius *consul* sorozott be, azzal az utasítással, hogy lássa el a Tarentum és Brundisium környéki tengerpart teljes hosszának védelmét. (8) Lucius Aemilius Paullust utasították, hogy azon a seregen kívül, amelyet Marcus Fulvius *proconsul*tól fog átvenni, vigyen magával Hispania Ulteriorba 3000 új gyalogost és 300 lovast, akiknek kétharmad része latin szövetséges, egyharmad része pedig római polgár legyen. (9) Hasonló erősítést küldtek Hispania Citeriorba Gaius Flaminiusnak, akinek fővezéri megbízatását meghosszabbították.

(10) Marcus Aemilius Lepidus parancsot kapott, hogy elődjétől, Lucius Valeriustól a provinciával együtt seregét is vegye át; (11) Lucius Valeriust legyen

szíves ott tartani a provinciában *propraetor*ként, és a provinciát úgy ossza fel, hogy egyik fele Akragasztól a Pakhünosz-fokig, a másik a Pakhünosztól Tündariszig terjedjen, és ezt a partszakaszt 20 hadihajóval Lucius Valerius őrizze. (12) Ez a *praetor* azt is feladatul kapta, hogy a gabonatized kétszeresét hajtsa be, vitesse le a tengerpartra és szállíttassa át Hellaszba. (13) Lucius Oppius is hasonló utasítást kapott Szardínián a kétszeres gabonatizedről, de ezt nem Hellaszba, hanem Rómába kellett eljuttatnia. (14) Gaius Livius *praetor*, akinek a sorshúzásnál a hajóhad jutott, azt a parancsot kapta, hogy 30 felkészített hajóval a lehető leghamarabb keljen át Hellaszba, és vegye át Atiliustól a hajóit. (15) Marcus Iunius *praetor* feladata az lett, hogy javíttassa ki és szerelje fel a javítóműhelyekben lévő régi hajókat, és állítsa ki a hajóhad legénységét felszabadított rabszolgákból.

3.

(1) Afrikába két háromfős követséget küldtek, egyet Karthágóba és egyet Numídiába, hogy gabonát kérjenek a görög anyaországban állomásozó sereg számára, amelyet a római nép ki fog fizetni. (2) A polgárság figyelmét olyannyira lekötötte a háborús előkészületek gondja, hogy Publius Cornelius *consul* rendeletben közhírré tette: (3) akik *senator*ok, véleménynyilvánítási joguk van a *senatus*ban[1] vagy kisebb tisztséget viselnek, azok közül senki sem távozhat olyan messzire Rómától, hogy még aznap ne tudjon visszaérni, és öt *senator* egyidejűleg nem tartózkodhat Rómán kívül.

(4) Gaius Livius *praetor*t a hajóhad gyors előkészítésében egy ideig akadályozta a tengerparti *coloniá*kkal támadt vitája. (5) Ezek ugyanis, amikor szolgálatra kényszerítették őket a flottánál, fellebbeztek a nép*tribunus*okhoz,[2] akik a *senatus*hoz utasították őket. A *senatus* egyetlen ellenszavazat nélkül úgy döntött, hogy nem mentesíti ezeket a *coloniá*kat a flottaszolgálat alól. (6) A *praetor*ral a szolgálatmentességért szembehelyezkedő *coloniá*k a következők voltak: Ostia, Fregenae, Castrum Novum, Pyrgi, Antium, Tarracina, Minturnae és Sinuessa.

[1] Azokról van szó, akik *curulis*i tisztséget viseltek vagy viselnek, és így részt vehetnek a *senatus* ülésein, de amíg nem választják meg a következő *censor*okat, hivatalosan nem kerülnek be a *senator*ok névjegyzékébe.

[2] A tengerparti *coloniá*k, amelyeket a partvidék védelmére alapítottak, kötelesek voltak ezt a szolgálatot folyamatosan ellátni, és ennek fejében lakóikat nem sorozták be katonának. Csak végszükségben kényszerítették őket katonai szolgálatra, így például a pun háború legnehezebb szakaszában (XXVII. 9. 7–10. 10 és 38. 1–5). Úgy látszik, az újabban alapított *coloniá*k lakói már nem kapták meg ezt a kedvezményt (XXXII. 29.), ezért nincsenek felsorolva a tiltakozók között.

(7) Ezután Manius Acilius *consul* a *senatus* határozata alapján kérdést intézett a *fetialis*ok testületéhez: mindenképpen magával Antiokhosz királlyal kell-e közölni a hadüzenetet, vagy elég, ha az egyik helyőrségének jelentik be; (8) illetve szerintük szükséges-e az aitóloknak külön is háborút üzenni, és a hadüzenet előtt fel kell-e mondani velük szemben a szövetséget és barátságot.[1]

(9) A *fetialis*ok azt válaszolták, hogy már korábban, amikor Philipposz ügyében kérdezték meg őket,[2] eldöntötték a kérdést: teljesen mindegy, hogy a hadüzenetet személyesen a királynak adják-e át vagy valamelyik helyőrségének. (10) A barátság felmondása pedig véleményük szerint már megtörtént, amikor az aitólok a római követek többszöri követelésére sem tartották méltányosnak, hogy akár jóvátételt, akár kártérítést adjanak. (11) Az aitólok már előbb megüzenték a háborút, amikor erőszakkal elfoglalták Démétriaszt,[3] a rómaiak szövetségeseinek városát, (12) szárazon és vízen ostromolni kezdték Khalkiszt,[4] és áthívták Európába Antiokhosz királyt, hogy indítson háborút a római nép ellen.

(13) Miután megtettek minden szükséges előkészületet, Manius Acilius *consul* elrendelte, hogy azok a katonák, akiket Lucius Quinctius besorozott, illetve a szövetségesek és a latinság állított ki az ő parancsára, és most vele kell tartaniuk a hadszíntérre, továbbá az I. és III. légió katonai *tribunus*ai mindannyian Brundisiumban gyülekezzenek május idusán. (14) Ő maga május 3-án hagyta el a Várost hadvezéri köpenyben, és ugyanezekben a napokban utaztak el a *praetor*ok is provinciájukba.

4.

(1) Ekkoriban érkeztek meg Rómába a két király, Philipposz és Ptolemaiosz követei. Philipposz segédcsapatokat, pénzt és gabonát ígért a háborúhoz; (2) az egyiptomi uralkodótól pedig 1000 font arany és 20 000 font ezüst érkezett, (3) de a rómaiak ebből semmit sem fogadtak el. Köszönetet mondtak a két királynak, és bár mindkettő megígérte, hogy teljes haderejükkel Aitóliába vonulnak és részt vesznek a háborúban, Ptolemaiosz segítségét nem vették igénybe. (4) Philipposz követeinek azonban azt a választ adták, hogy hálára kötelezi a *senatus*t és a római népet, ha nem hagyja cserben Manius Acilius *consul*t.

[1] Az aitólok 211-ben kötöttek szövetséget a rómaiakkal, és bár közben Philipposzhoz pártoltak, a szövetséget hivatalosan még egyik fél sem mondta fel.

[2] A II. makedón háború előtt (XXXI. 8. 3).

[3] Vö. XXXV. 34. 5–12.

[4] Vö. XXXV. 37. 4–38. 14, 46., 50–51.

(5) Követek érkeztek a karthágóiaktól és Massinissa királytól is. A karthágóiak … *modius* búzát[1] és 500 000 *modius* árpát ajánlottak fel a hadseregnek, és megígérték, hogy ennek a mennyiségnek a felét Rómába is elszállítják. (6) Kérték a rómaiakat, hogy fogadják el ezt tőlük ajándékba; sőt saját költségükön hajóhadat is állítanak ki nekik, (7) és azonnal, egy összegben kiegyenlítik a még éveken át több részletben fizetendő hadisarcot.[2] (8) Massinissa követei felajánlották, hogy a király 500 000 *modius* búzát és 300 000 *modius* árpát szállít a hadseregnek Hellaszba, 300 000 *modius* búzát és 250 000 *modius* árpát Rómába, Manius Acilius *consul*nak pedig 500 lovast és 30 elefántot küld.

(9) A gabona ügyében mindkét küldöttség azt a feleletet kapta, hogy a római nép csak akkor fogadja el, ha kifizetheti. A karthágóiaktól nem kérték a hajóhadat sem, nem számítva azokat a hajókat, amelyeknek kiállítására a szerződés kötelezte őket.[3] A hadisarc dolgában is azt felelték, hogy nem fogadják el határidő előtt.

5.

(1) Mialatt Rómában ez történt, Khalkiszban Antiokhosz, hogy téli szállásán se vesztegesse az időt, egyrészt követek útján igyekezett megnyerni a városokat, másrészt egyes városok is küldtek hozzá követeket. Így szövetségük egyhangú határozata alapján megjelentek előtte az épeirosziak, a Peloponnészoszról pedig az élisziek.

(2) Az élisziek segítséget kértek az akhájok ellen, mert úgy gondolták, hogy azok először az ő városukat fogják megtámadni, amiért nem szavazták meg a hadüzenetet Antiokhosznak. (3) 1000 gyalogost küldtek a segítségükre a krétai Euphanész vezetésével.

Az épeirosziak küldöttsége egyik fél iránt sem volt nyílt és őszinte. Szerették volna elnyerni a király jóindulatát, de közben arra is próbáltak ügyelni, hogy meg ne sértsék a rómaiakat. (4) Azt kérték ugyanis Antiokhosztól, hogy ne keverje bele őket elhamarkodottan ebbe az ügybe, hiszen épp az ő területük fekszik Itáliával szemben és választja el attól Hellasz többi vidékét, így nekik kell majd felfogniuk a rómaiak első támadását. (5) Ha van rá lehetőség – mondták –, hogy szárazföldi és tengeri haderejével személyesen védelmezze Épeiroszt,

[1] A pontos számadat kiesett a szövegből; az egyes kéziratokban szereplő 1000 pedig valószínűtlenül kevésnek látszik.

[2] Ennyire megnőttek Karthágó bevételei Hannibal intézkedéseinek következtében (XXXIII. 47.). A rómaiak azonban nem fogadták el az ajánlatot, hogy így Karthágó minél tovább tőlük függő helyzetben maradjon.

[3] A szerződésnek ilyen pontjáról nem tudunk.

az összes épeiroszi örömmel fogadja be őt városaiba és kikötőibe. Ha viszont erre nincs módja, kérik, hogy ne tegye ki őket védtelenül és fegyvertelenül a római háborúnak.

(6) Ezzel a követjárással nyilvánvalóan azt akarták elérni, hogy amennyiben a király nem nyomul be Épeiroszba – és ezt tartották valószínűbbnek –, ne köteleződjenek el a római hadsereg ellenében, de közben azért a király jóindulatát is elnyerjék, hiszen ha jött volna, ők befogadták volna; (7) ha pedig mégis benyomul, akkor is számíthassanak a rómaiak bocsánatára, hiszen nem lévén képesek megvárni távolról érkező segítségüket, kénytelenek voltak engedni a közvetlen nyomásnak. (8) A király hirtelenjében nem is tudott mit felelni erre a kétértelmű üzenetre, ezért közölte, hogy majd követeket küld hozzájuk, hogy azok megtárgyalják velük a mindkettőjüket érintő kérdéseket.

6.

(1) Ő pedig elindult Boiótiába, amelynek lakosai a rómaiakkal szembeni gyűlöletüket a már említett eseményekkel indokolták: Brakhüllész meggyilkolásával és Quinctius koróneiai bosszúhadjáratával a római katonák elleni gyilkosságsorozat miatt.[1] (2) Csakhogy a boiót nép hajdan szilárd egyéni és közösségi erkölcse valójában már több emberöltő óta hanyatlott, és sokan jutottak olyan helyzetbe, amelyet társadalmi átalakulás nélkül nem lehetett tovább fenntartani. (3) Amikor a király Thébaiba érkezett, mindenhonnan kiözönlöttek elé a boiótiai előkelők. Itt a szövetségi gyűlésen – jóllehet a Délionnál és Khalkisznál a római csapatok megtámadásával már megtette az első egyértelmű és nem csekély háborús lépéseket[2] – (4) hasonló beszédet mondott, mint Khalkisznál az első tárgyaláson, később pedig követei útján az akhájok gyűlésén: ő csak a barátságukat kéri, nem azt, hogy üzenjenek hadat a rómaiaknak. (5) Mindenki átlátott a szitán, mégis olyan, óvatosan megfogalmazott határozatot hoztak, amely a királynak kedvezett a rómaiakkal szemben.

(6) A király, miután ezt a népszövetséget is megnyerte magának, visszatért Khalkiszba. Innen levelet küldött az aitólok vezetőinek, hogy gyűljenek össze Démétriaszban az általános haditerv egyeztetése végett, majd maga is odahajózott a gyűlés kitűzött napjára. (7) Meghívták a tanácskozásra Amünandroszt is Athamaniából, sőt a már hosszú ideje mellőzött pun Hannibal is ott volt.

(8) A tanácskozás a thesszáliai szövetségről szólt, mert minden résztvevő úgy látta, hogy érdemes volna megnyerni jóindulatukat. (9) Csak abban támadt

[1] Vö. XXXIII. 27–29.
[2] Vö. XXXV. 50–51.

nézetkülönbség, hogy egyesek azonnali lépéseket sürgettek, mások azt mondták – mivel nagyjából tél dereka volt –, hogy várjanak vele kora tavaszig; (10) volt, aki beérte volna a követek útján való kapcsolatfelvétellel, de volt, aki úgy vélte, a teljes haderővel kellene odavonulni, és megfélemlítéssel hatni rájuk, ha tétováznak.

7.

(1) A vita szinte kizárólag ekörül forgott, de amikor Hannibalt szólították név szerint véleménye kifejtésére, ő a következő beszéddel elérte, hogy a király és a többi jelenlévő a háború egészére fordítsa figyelmét:

(2) „Ha Hellaszba való átkelésünk óta máskor is bevontatok volna már a tanácskozásba, amikor Euboia, az akhájok és Boiótia sorsáról folyt a vita, ugyanazt a véleményt fejtettem volna ki, mint ma, amikor Thesszáliáról tanácskozunk. (3) Szerintem elsősorban Philipposzt és a makedónokat kell minden lehetséges eszközzel rábírnunk, hogy álljanak mellénk a háborúban. (4) Hiszen a vak is láthatja, milyen magatartás várható Euboiától, boiótoktól és thesszáliaiaktól. Minthogy ezek a népek nem rendelkeznek önálló haderővel, félelmükben mindig az épp a közelükben lévő hatalomnak hízelkednek, majd ugyanerre a félelemre hivatkozva próbálnak később a másik féltől bocsánatot nyerni. Így hát, amint megpillantják a római hadsereget Hellaszban, (5) azonnal visszapártolnak majd a megszokott uralomhoz, és még csak bántódásuk sem esik amiatt, hogy – amikor te voltál a közelükben, a rómaiak pedig távol – nem akarták megtapasztalni a te és sereged erejét.

(6) Százszor sürgetőbb és előbbre való, hogy Philipposzt magunk mellé állítsuk, mint hogy ezeket! Ő ugyanis, ha egyszer belekeveredett a dologba, azt többé nem teheti meg nem történtté; ráadásul akkora haderőt bocsáthatna rendelkezésünkre, amely nem egyszerűen támogatást jelent a Róma elleni háborúban, hanem a közelmúltban egymaga is helytállt a rómaiakkal szemben. (7) Ha őt sikerül megnyernünk magunknak – ne keltsenek megütközést szavaim –, hogyan is kételkedhetnék a háború sikerében, amikor látom, hogy azok, akiknek a segítségével a rómaiak legyőzték Philipposzt, most a rómaiak ellen sorakoznak fel? (8) Az aitólok, akik köztudottan Philipposz valódi legyőzői, most az ő oldalán fognak harcolni a rómaiak ellen; (9) Amünandrosz és az athaman nép pedig, akik az aitólok után a legtöbbet tették a háború sikeréért, szintén mellettünk fognak állni. (10) Philipposz akkor, mivel te nem avatkoztál be, egyedül viselte a háború terhét. Most azonban ti, két hatalmas király, Ázsia és Európa seregei élén harcoltok majd egyetlen nép ellen, amely – hogy az én hol sikeres, hol balszerencsés vállalkozásomat ne is említsem – atyáink korában

nem volt képes állni a sarat egyetlen ellenféllel, Épeirosz királyával szemben;[1] pedig mi volt ő hozzátok képest?

(11) De milyen alapon remélem én, hogy Philipposz szövetségre léphet velünk? Egyrészt ott a közös érdek, minden szövetség legerősebb köteléke, másrészt, aitólok, a tőletek származó értesülések. (12) Követetek, az itt jelenlévő Thoasz ugyanis sokféle érvvel biztatta Antiokhoszt, hogy keljen át Hellaszba, de mindenekelőtt azt hangoztatta állandóan, hogy Philipposz tombol tehetetlen dühében, és nehezen viseli a szolgaság feltételeit, amelyeket béke címén kényszerítettek rá. (13) Láncra vert, bezárt vadállathoz hasonlította a felbőszült királyt, amely fel akarja törni ketrece zárait.[2] Nos, ha valóban ilyen dühös, oldozzuk el mi a láncról, törjük fel mi a ketrecét, hogy sokáig visszafojtott haragját a közös ellenségre zúdíthassa! (14) Ha pedig követségünk egyáltalán nem hat rá, akkor azon legyünk, hogy ha már nem tudjuk magunk mellé állítani, ne engedjük ellenségeinkhez csatlakozni. (15) Fiad, Szeleukosz úgyis Lüszimakheiában tartózkodik. Ha ő seregével átvonul Thrákián, és pusztítani kezdi Makedónia hozzá legközelebb eső vidékeit, könnyen rákényszerítheti Philipposzt, hogy ne a rómaiaknak nyújtson segítséget, inkább a saját dolgával törődjön.

(16) Nos, hallhattad véleményemet Philipposzról. Azt pedig kezdettől tudtad, hogyan képzelem el én az egész háború vezetését. Ha akkor hallgattál volna rám, a rómaiak most nem arról kapnának híreket, hogy elesett az euboiai Khalkisz, és bevették azt a kis erődöt az Euriposznál,[3] hanem arról, hogy háború dúlja Etruriát, a ligur és az Alpokon inneni gall partokat, és – amitől a leginkább rettegnek – hogy Hannibal Itáliában van. (17) Most is azt tanácsolom, gyűjtsd ide egész tengeri és szárazföldi haderődet, a flottát pedig kövessék utánpótlással megrakott teherhajók, mert most túl kevesen vagyunk ugyan a háború feladataihoz, de szűkös készleteinkhez képest mégis túl sokan. (18) Amikor majd minden haderődet összevontad, oszd meg a hajóhadat. Egyik felét tartsd készenlétben Korkürán, hogy a rómaiak ne tudjanak szabadon és biztonságban átkelni ide, (19) a másik felét küldd el Itália Szardíniával és Afrikával szemközti partjaihoz, te magad pedig nyomulj egész szárazföldi votegeddel Büllisz területére. (20) Innen egyrészt biztosíthatod Hellaszt, a rómaiak előtt pedig azt a látszatot keltheted, hogy át akarsz kelni Itáliába, és ha a helyzet úgy kívánja, valóban át is kelhetsz. Ezt tanácsolom neked én, aki nem vagyok ugyan a legjártasabb a háború minden fajtájában, de jó és rossz tapasztalataimból megta-

[1] Utalás Pürrhosz Kr. e. 280–275 között folytatott itáliai hadjáratára.
[2] Vö. XXXV. 18. 6.
[3] Vö. XXXV. 51. 7–10.

nultam, hogyan kell háborút viselni a rómaiak ellen. (21) Ígérem, hogy tanácsaim végrehajtásában hűséges és fáradhatatlan segítőd is leszek. Helyeseljék az istenek is azt a tervet, amelyet te a legjobbnak ítélsz!"

8.

(1) Lényegében így hangzott Hannibal beszéde, amelyet hallgatói inkább csak pillanatnyilag helyeseltek, ahelyett hogy valóban végrehajtották volna tanácsait. Mindebből ugyanis semmi nem valósult meg, csak annyi, hogy a király elküldte Polüxenidaszt, hogy hozza át hajóhadát és csapatait Kis-Ázsiából.

(2) Követeket küldtek Lariszába a thesszáliaiak gyűlésére, az aitóloknak és Amünandrosznak pedig kijelöltek egy napot, amelyen seregükkel Pheraiban kellett gyülekezniük. A király is sietve ide vonult csapataival. (3) Mialatt Amünandroszra és az aitólokra várt, 2000 emberrel elküldte a megalépoliszi Philipposzt, hogy szedje össze a makedónok csontjait Künoszkephalainál, ahol a nagy Philipposz háborúja befejeződött.[1] (4) Erre vagy a megalépoliszi beszélte rá,[2] hogy így nyerje el a makedónok rokonszenvét és tegye ellenszenvessé előttük királyukat, aki temetetlenül hagyta katonáit, vagy a királyok veleszületett hiúsága folytán magának Antiokhosznak jutott eszébe ez a látszólag nemes cselekedet, valójában üres formaság.

(5) A szanaszét heverő csontokat egy helyre halmozták, és azóta közös sírhalom fedi őket. Ezzel azonban a makedónokban nem sikerült semmiféle hálát ébreszteniük, de annál inkább felháborították Philipposzt. (6) Bár addig úgy gondolta, majd a hadiszerencse lesz a tanácsadója, most azonnal értesítette Marcus Baebius *propraetor*t, hogy Antiokhosz betört Thesszáliába, úgyhogy legyen szíves, induljon el téli táborából; ő majd kivonul elé, hogy egyeztessék a szükséges tennivalókat.

9.

(1) Antiokhosz már Pherai mellett táborozott, és csatlakoztak hozzá az aitólok és Amünandrosz is, amikor követek érkeztek hozzá Lariszából, és megkérdezték: miféle szóval vagy tettel ártottak neki a thesszáliaiak, hogy háborúval zaklatja őket? (2) Egyszersmind arra kérték, hogy követek útján tárgyaljon velük mindarról, amiről szeretne, de ne a hadsereg füle hallatára. (3) Ezzel egyidőben Hippolokhosz vezetésével 500 főnyi védősereget küldtek Pherai alá. Ez azonban

[1] Vö. XXXIII. 7–10.

[2] A megalépoliszi Philipposz a makedón trón várományosának tartotta magát (XXXV. 47. 7).

nem tudott bejutni a városba, mivel a király csapatai már minden utat megszállták, így aztán visszatért Szkotusszába.

(4) A király szelíd hangnemben válaszolt a lariszai követeknek: ő nem azért nyomult be Thesszáliába, hogy háborút kezdjen, hanem hogy megvédje és megerősítse a thesszáliaiak szabadságát. (5) Pheraiba is elküldte egy megbízottját, hogy hasonló értelemben tárgyaljon a városbeliekkel. Pherai lakói nem adtak neki választ, hanem maguk is követet küldtek a királyhoz: Pauszaniaszt, a város legtekintélyesebb polgárát. (6) Ő lényegében ugyanúgy beszélt – hisz a helyzet is hasonló volt –, mint a khalkisziak az Euriposz-szoros mellett folytatott tárgyaláson,[1] (7) sőt néhány harciasabb kijelentést is megengedett magának. A király erre azt üzente a pheraibelieknek, hogy kétszer is fontolják meg, nehogy, miközben nagyon körültekintően terveznek a jövőre, olyan döntést hozzanak, amelynek a jelenben látják kárát. Azzal elbocsátotta a követet.

(8) Amikor a követjárás eredményét jelentették Pheraiban, a polgárok csöppet sem inogtak meg elhatározásukban, hogy hűségesek maradnak a rómaiakhoz, és eltűrik, bármit hoz is a hadiszerencse. (9) Így hát minden erejükkel készülődtek, hogy megvédjék városukat. A király minden oldalról egyszerre kezdte meg a falak ostromát, (10) és mivel nagyon jól tudta – nem is volt kétséges –, hogy az első megtámadott város ostromának sikerétől függ, megvetéssel vagy félelemmel tekint-e majd rá egész Thesszália népe, az ostromlottakkal szemben minden irányból bevetette a rémületkeltés összes eszközét.

(11) A védők kitartóan állták az első rohamot, de moráljuk megingott, miután sokan elestek vagy megsebesültek közülük. (12) Vezetőik korholó szavai azonban újra megszilárdították elszántságukat, hogy tartsanak ki célkitűzésük mellett. Mivel csapataik megfogyatkoztak, feladták a külső falgyűrűt, és a város belső részébe vonultak vissza, amelyet kisebb kerületű fal védelmezett. Végül megtörtek a csapások súlya alatt, és félve, hogy ha rohammal veszik be a várost, a győztes részéről nem számíthatnak kegyelemre, megadták magukat.

(13) A király ezután egy pillanatig sem késlekedett: hogy kihasználja a még friss rémületet, 4000 fegyverest küldött Szkotussza alá. Itt a védők nem halogatták a megadást, (14) mert a szemük előtt lebegett Pherai védőinek eleven példája, akiket a szükség mégiscsak rákényszerített arra, amit kezdetben makacsul elutasítottak. A várossal együtt Hippolokhoszt és a lariszai helyőrséget is kiszolgáltatták. (15) A király sértetlenül szabadon engedte mindnyájukat, mert azt remélte, ez a magatartás nagy mértékben meg fogja könnyíteni, hogy elnyerje a lariszaiak rokonszenvét.

[1] Vö. XXXV. 38. 8–10.

10.

(1) Miután mindezzel Pherai alá érkezésétől számítva 10 napon belül végzett, egész seregével Krannónhoz vonult, és alighogy odaért, mindjárt el is foglalta. (2) Ezután Kieriont, Métropoliszt és a körülöttük található erődöket vette be, így Atrax és Gürtón kivételével már minden az ő hatalmában volt ezen a vidéken. (3) Ekkor döntött úgy, hogy megtámadja Lariszát, abban bízva, hogy a városbeliek – vagy mert megijesztette őket a többi város elfoglalása, vagy mert meghatódtak a helyőrségek jóindulatú szabadon bocsátásán, vagy az önként meghódoló számos város példájára – nem fognak tovább makacskodni. (4) Megfélemlítés gyanánt elrendelte, hogy az elefántok a hadijelvények előtt haladjanak, és négyszögletes menetoszlopban vonult a város alá, úgyhogy a polgárok nagy részének hangulata a közeli ellenségtől való rettegés és a távoli szövetségessel szembeni kötelességérzet között ingadozott.

(5) Ugyanezekben a napokban Amünandrosz athaman csapatok élén elfoglalta Pelinnaiont, Menipposz pedig, aki 3000 aitól gyalogossal és 200 lovassal benyomult Perrhaibiába, rohammal bevette Malloiát és Khüretiait, és végigdúlta a Tripolisz[1] környékét. (6) Gyorsan végeztek mindezzel, majd visszatértek Larisza alá a királyhoz. Éppen akkor értek oda, amikor Antiokhosz haditanácsot tartott arról, hogy mitévők legyenek Larisza ügyében. (7) A vélemények megoszlottak. Egyesek úgy vélték, nem szabad tovább halogatni a fegyveres fellépést: a nyílt, sík terepen fekvő és minden irányból jól megközelíthető város falait minden ponton egyszerre kell ostromművekkel és gépekkel megtámadni. (8) Mások ellene vetették, hogy ez a város összehasonlíthatatlanul erősebb, mint Pherai volt, ráadásul itt a tél, az az évszak, amely semmiféle katonai vállalkozásra nem alkalmas, de legkevésbé városok körülzárására és ostromára. (9) A király remény és félelem között ingadozott, de újra bátorsággal töltötte el a pharszaloszi követek érkezése, akik éppen városuk átadását akarták bejelenteni.

(10) Közben Marcus Baebius a dasszaréták földjén találkozott Philipposszal, és közös elhatározással Appius Claudiust küldték Larisza védelmére, aki nagy menetteljesítményekkel Makedónián keresztül a Gonnoi fölött húzódó hegyláncig nyomult. (11) Gonnoi városa Lariszától 20 mérföldnyire, közvetlenül a Tempé nevű szurdok bejáratánál fekszik.[2] (12) Claudius itt nagyobb táborhelyet jelölt ki, mint csapatai létszáma megkívánta, és a kelleténél több tüzet is gyújtatott, így az ellenség előtt sikerült azt a látszatot keltenie, hogy az egész római sereg itt tartózkodik Philipposz királlyal együtt. (13) Ezért Antiokhosz a közeledő télre hivatkozott emberei előtt, és mindössze egy nap várakozás után visz-

[1] A perrhaibiai Tripolisz Azórosz, Püthion és Dolikhé városokból állt.

[2] Gonnoi valójában 4 kilométerre feküdt a Tempé bejáratától.

szatért Larisza alól Démétriaszba, az aitólok és athamanok pedig visszavonultak saját területeikre. (14) Appius – noha küldetését már teljesítette, mert az ostromzár megszűnt – levonult Lariszába, hogy szövetségesei elszántságát a jövőre nézve is megerősítse. (15) A lakosság kétszeresen is örvendezett, egyrészt mert az ellenség eltávozott földjükről, másrészt római helyőrséget láthattak falaikon belül.

11.

(1) A király Démétriaszból Khalkiszba ment, ahol beleszeretett egy helybéli hajadonba, Kleoptolemosz lányába. (2) Először követek útján, majd személyesen ostromolta kérésével a lány apját, aki nem szívesen kötelezte el magát a nyomasztóan nagy sorsfordulatot jelentő rokonság mellett. Amikor végül sikerült elnyernie beleegyezését, hét országra szóló lakodalmat csapott, mintha mindenütt béke honolt volna. A tél hátralevő részében – feledve, hogy mekkora fákba vágta egyszerre a fejszéjét: a Róma elleni háborúba és Hellasz felszabadításába – kizárólag lakomázással, a borhoz társuló egyéb gyönyörökkel, majd ezektől inkább elfáradva, semmint eltelve alvással töltötte idejét.

(3) Ez a fényűző életmód hatalmába kerítette a király összes hadvezérét is, akik a téli táborok élén álltak, elsősorban Boiótiában; (4) sőt rákaptak a közkatonák is. Egyikük sem vette a fáradságot, hogy felfegyverkezzen, nem látták el az előőrs- és éjszakai őrszolgálatot, nem végeztek el semmiféle tábori munkát vagy katonai feladatot. (5) Így a király, amikor kora tavasszal Phókiszon át megérkezett Khairóneiába, ahol parancsa szerint az egész seregnek mindenhonnan össze kellett gyűlnie, egykettőre észrevette, hogy a katonák éppoly kevéssé töltötték szigorú fegyelemben a telet, mint fővezérük.

(6) Ezután elrendelte, hogy az akarnan Alexandrosz és a makedón Menipposz vezessék a csapatokat az aitóliai Sztratoszba. Ő maga áldozatot mutatott be Apollónnak Delphoiban, majd továbbvonult Naupaktoszba. (7) Itt tanácskozott Aitólia vezetőivel, majd a Kalüdón és Lüszimakheia mellett Sztratosz felé vezető úton találkozott a Maliszi-öblön át érkező katonáival. (8) Itt Mnaszilokhosz, az egyik, sok ajándékkal megvásárolt akarnaniai elöljáró igyekezett saját népét a király mellé állítani, sőt megnyerte szándékának Kleitosz *sztratégoszt* is, aki ekkor kezében tartotta a legfőbb hatalmat. (9) Kleitosz látta, hogy Akarnania fővárosának, Leukasznak a lakóit nem egykönnyen lehet rávenni az elpártolásra, mert tartanak az Atilius vezetésével Kephallénia mellett tartózkodó római hajóhadtól. (10) Ezért cselhez folyamodott velük szemben. A gyűlésen kijelentette, hogy meg kell védelmezni Akarnania belső területeit, ezért minden fegyverfogható embernek ki kell vonulnia Medión és Thürreion alá, (11) hogy ezek a városok ne jussanak Antiokhosz és az aitólok kezére. Erre néhányan azt felel-

ték, hogy nincs értelme nagy hűhóval mozgósítani az egész népet, elég lesz egy 500 főből álló védősereg is. Amikor megkapta ezt a sereget, 300 katonát Medi-ónban, 200-at Thürreionban helyezett el helyőrségként; azt próbálta elérni, hogy ezek mint túszok kerüljenek majd a király kezére.

12.

(1) Ezekben a napokban érkeztek a király követei Medionba. Meghallgatásuk után a népgyűlésen arról tanácskoztak, mit válaszoljanak neki: (2) egyesek úgy vélekedtek, hogy ki kell tartani a római szövetség mellett, mások úgy, hogy nem szabad visszautasítani a király barátságát. (3) Úgy látszott, Kleitosz felszólalása kínálja a közbülső megoldást, ezért ezt fogadták el: küldjenek követeket a királyhoz, és kérjék a beleegyezését ahhoz, hogy a medióniak ezt a fontos ügyet az akarnanok gyűlése elé terjesszék. (4) A követségbe szántszándékkal beválasztották Mnaszilokhoszt és támogatóit, akik titokban értesítették a királyt, hogy induljon el csapataival a város alá, ők maguk pedig húzták az időt. (5) Így aztán alighogy útra keltek, Antiokhosz már ott volt a földjükön, sőt nemsokára kapuik előtt termett. Miközben azok, akik nem voltak beavatva az árulásba, kapkodtak fűhöz-fához, és hamarjában fegyverbe kiáltották az ifjúságot, Kleitosz és Mnaszilokhosz beengedték a királyt a városba. (6) Egyesek saját elhatározásukból sereglettek köré, de a félelem hatására azok is odagyűltek, akik másként gondolkodtak. A király jóindulatú szavakkal lecsillapította rémületüket, és amikor híre terjedt kíméletességének, ebben bízva számos akarnaniai város hozzá pártolt.

(7) Mediónból Thürreionba ment, miután követeivel együtt előreküldte hozzájuk Mnaszilokhoszt is. Csakhogy miután fény derült Mediónnál alkalmazott cselére, Thürreion lakói már óvatosabbak voltak, de nem kezdtek jobban félni. (8) Köntörfalazás nélkül azt válaszolták, hogy nem kötnek új szövetséget a római hadvezérek jóváhagyása nélkül, majd bezárták kapuikat, és a falakra fegyvereseket állítottak. (9) Éppen a legjobbkor ért oda Quinctius küldötte, Gnaeus Octavius, hogy az akarnanok hűségét megerősítse. Miután csapatokat és néhány hajót kapott Aulus Postumiustól, akit Atilius *legatus*[1] bízott meg Kephallénia védelmével, Leukaszba ment, és reményt öntött a szövetségesekbe azzal a hírrel, (10) hogy Manius Acilius *consul* átkelt a tengeren légióival, és Thesszáliában már római tábor áll.

(11) Ez a híresztelés hihetőnek látszott, mivel az évnek ebben a szakában már hajózható volt a tenger. Ezért a király helyőrséget telepített Medionba és néhány

[1] Atilius ekkor valószínűleg *propraetor*i rangban volt.

más akarnaniai városba, majd elvonult Thürreion alól, és Aitólia és Phókisz városain át visszatért Khalkiszba.

13.

(1) Marcus Baebius és Philipposz király, akik már a tél folyamán találkozót tartottak a dasszaréták földjén, miután Appius Claudiust elküldték Thesszáliába, hogy vessen véget Larisza ostromának, (2) visszatértek téli táborukba, mivel az idő még alkalmatlan volt a hadműveletekre. Most, kora tavasszal egyesítették csapataikat, és levonultak Thesszáliába. (3) Antiokhosz ekkor Akarnaniában tartózkodott.

Ahogy közeledtek, Philipposz a perrhaibiai Malloiát támadta meg, Baebius pedig Phakiont; ezt szinte az első rohammal el is foglalta, majd hasonló gyorsasággal Phaüttoszt is hatalmába kerítette. (4) Innen visszatért Atraxba, és miután innen kiindulva bevette Khüretiait és Eritikiont, az elfoglalt városokba helyőrségeket rendelt, és ismét egyesült a Malloiát ostromzár alatt tartó Philipposszal. (5) A római sereg érkezésekor – vagy a túlerőtől való félelmükben, vagy a megbocsátás reményében – a város lakói megadták magukat. Ezután Baebius és Philipposz egyesített seregükkel elindultak, hogy visszafoglalják az athamanok hatalmába került városokat. (6) Ezek a következők voltak: Aiginion, Erikinion, Gomphoi, Szilana, Trikka, Meliboia és Phalória. (7) Aztán körülfogták Pelinnaiont, amelyet 500 gyalogossal és 40 lovassal a megalépoliszi Philipposz védett. Az ostrom megkezdése előtt követek útján figyelmeztették: ne kényszerítse őket, hogy a végső eszközökhöz folyamodjanak. (8) Erre elég kihívóan azt válaszolta, hogy ő rábízta volna a sorsát akár a rómaiakra, akár a thesszáliaiakra, de Philipposz hatalmába nem fog kerülni.

(9) Nyilvánvaló volt tehát, hogy erőszakhoz kell folyamodniuk. Mivel úgy tűnt, egyidejűleg Limnaiont is ostrom alá vehetik, úgy döntöttek, hogy a király vonuljon Limnaionhoz, és Baebius maradt ott, hogy folytassa Pelinnaion ostromát.

14.

(1) Épp ezekben a napokban történt, hogy Manius Acilius *consul*, aki 10 000 gyalogossal, 2000 lovassal és 15 elefánttal kelt át a tengeren, utasította katonai *tribunus*ait, hogy a gyalogos csapatokkal induljanak el Lariszához, ő pedig a lovassággal Limnaion alá vonult Philipposzhoz. (2) A *consul* érkezésére a város habozás nélkül megadta magát, kiszolgáltatták a királyi helyőrséget és velük együtt az athamanokat is.

(3) A *consul* Limnaiontól Pelinnaionhoz vonult. Itt először az athamanok adták meg magukat, majd a megalépoliszi Philipposz is. (4) Ő, amikor elvonult

őrhelyéről, váratlanul szembetalálkozott Philipposz királlyal, aki gúnyosan parancsot adott, hogy üdvözöljék királyként, majd odalépett hozzá, és királyi méltóságához nemigen illő tréfával testvérének nevezte. (5) Philipposzt ezután a *consul* elé vitték, aki parancsot adott, hogy vegyék őrizetbe, és nem sokkal később megbilincselve Rómába küldte. A többi athamant és Antiokhosz király katonáit, akik helyőrségként szolgáltak a napokban meghódolt városokban, összesen mintegy 3000 embert, Philipposz királynak adták át.

(6) A *consul* Lariszába ment, hogy ott megvitassák a háború egész haditervét. Útközben járultak elé Kierion és Métropolisz követei, hogy bejelentsék városuk meghódolását. (7) Philipposz különösen az athaman foglyokkal bánt kíméletesen, hogy általuk megnyerje magának népüket. Remélni kezdte, hogy hatalmába kerítheti Athamaniát, ezért odavezette seregét, de előbb hazaküldte a foglyokat városaikba. (8) Ezek nagy hatással voltak honfitársaikra, amikor elbeszélték a király irántuk tanúsított kegyességét és bőkezűségét. (9) Amünandrosz pedig – aki, ha otthon maradt volna, még megerősíthette volna egyesek hűségét – feleségével és gyermekeivel elhagyta az országot, és Ambrakiába menekült, félve, hogy kiszolgáltatják Philipposznak, régi ellenségének és a rómaiaknak, akiket méltán bőszített fel mostani elpártolása. Így aztán egész Athamania Philipposz hatalmába és fennhatósága alá került.

(10) A *consul* néhány napot Lariszában töltött, főleg azért, hogy teherhordó állatai kipihenhessék magukat a tengeri út, majd később a menetelések után. Aztán a rövid pihenőtől szinte megifjodott seregével Krannónba vonult. (11) Érkezésekor megadta magát Pharszalosz, Szkotussza és Pherai, Antiokhosz bennük tartózkodó helyőrségével együtt. A helyőrség tagjait megkérdezte, hogy vele akarnak-e maradni; azt az 1000 embert, akik igennel feleltek, átadta Philipposznak, a többit lefegyverezve visszaküldte Démétriaszba.

(12) Ezután elfoglalta Proernát a körülötte fekvő kis erődökkel együtt, majd továbbvonult a Maliszi-öböl felé. Amikor a Thaumakoi alatt lévő szoroshoz közeledett, a városbeli ifjúság mind egy szálig fegyvert ragadott, elhagyta a várost, lesbe állt az erdőkben és utakon, és a magasabb pontokról támadásokat intézett a római menetoszlop ellen. (13) A *consul* először odaküldött hozzájuk néhány embert, hogy kerüljenek a közelükbe, elegyedjenek szóba velük, és beszéljék le őket erről az esztelenségről. Amikor azonban látta, hogy nem hagyják abba, egy *tribunus* vezetésével körbeküldött két egységet, elvágta a fegyveresek elől a városba vezető utat, és elfoglalta az üresen maradt várost. (14) A védők, meghallva hátuk mögött a város elfoglalását jelző kiáltást, rohantak vissza erdei leshelyeikről, de lekaszabolták őket.

(15) A *consul* Thaumakoitól másnap megérkezett a Szperkheiosz folyóhoz, majd végigpusztította a hüpataiak földjét.

15.

(1) Ezalatt Antiokhosz Khalkiszban tartózkodott, és már látta, hogy Hellaszban nem jutott többre, mint hogy Khalkiszban kellemesen töltötte a telet, és kötött egy rangján aluli házasságot. Most már vádolta az aitólokat és Thoaszt üres ígéreteik miatt; (2) Hannibalt viszont csodálta, nemcsak mint bölcs férfiút, hanem mert jóformán látnokként jósolta meg előre mindazt, ami most történik. Hogy azonban elhamarkodott vállalkozását ne tegye tönkre még tétlenséggel is, követeket küldött Aitóliába, hogy szedjék össze egész haderejüket, és gyülekezzenek Lamiában. (3) Ő maga is odavonult mintegy 10 000 főnyi gyalogossal – a létszámot a Kis-Ázsiából később érkezettekkel egészítette ki – és 500 lovassal.

(4) Itt azonban jóval kevesebben jelentek meg, mint addig bármikor. Csak a vezető emberek voltak ott néhány *cliens*ük kíséretében, akik azt bizonygatták: ők minden követ megmozgattak, hogy hazájukból a lehető legtöbb embert mozgósítsák, (5) de sem befolyásukkal, sem szép szóval, sem paranccsal nem tudtak hatni azokra, akik vonakodnak a katonai szolgálattól. A királyt tehát mindenki cserbenhagyta, Kis-Ázsiában késlekedő alattvalói éppúgy, mint szövetségesei, akik nem adták meg a segítséget, amellyel behívásakor kecsegtették. Így aztán visszavonult a Thermopülai-szoroson belülre.

(6) Ez a hegygerinc úgy osztja ketté Hellasz középső részét, mint az Appenninek hegyvonulata Itáliát. (7) A Thermopülai-szoros előtt fekszik északról Épeirosz, Perrhaibia, Magnészia, Thesszália, Akhaia Phthiótisz és a Maliszi-öböl; (8) a szoroson belül, déli irányban található Aitólia nagyobbik része, Akarnania, Lokrisz, Phókisz, Boiótia és mellette Euboia szigete, amögött a tengerbe hegyfok módjára benyúló Attika földje, majd a Peloponnészosz. (9) Ennek a Leukasztól és a nyugati tengertől Aitólián át a keleti tengerig[1] húzódó hegységnek a földje göröngyös, itt is, ott is sziklák emelkednek, így nemhogy egy hadsereg, de még málhát nem cipelő utazók sem találnának egykönnyen rajta átvezető ösvényt. (10) A hegység legszélső, keleti nyúlványait Oiténak nevezik, amelynek legmagasabb orma a Kallidromon. Ennek a Maliszi-öböl felé nyúló völgyében egy 60 lépésnél nem szélesebb út vezet. (11) Ez az egyetlen hadiút, amelyen egy hadsereg is át tud vonulni, ha nem ütközik ellenállásba. (12) Ezért nevezik egyesek Pülainak, mások pedig – mivel magában a szorosban meleg források is fakadnak – Thermopülainak[2] ezt a helyet, amelyet egykor a perzsákkal szembeszálló spártaiak tettek nevezetessé,[3] bár nem annyira küzdelmük, mint inkább haláluk volt emlékezetes.

[1] A nyugati tenger az Ión-tenger, a keleti az Égei-tenger.

[2] A Pülai név jelentése ‘kapu’, Thermopülaié pedig ‘meleg kapu’.

[3] Leónidasz spártai király és 300 harcosa Kr. e. 480-ban a görög–perzsa háborúban.

16.

(1) Antiokhoszban korántsem volt ennyi elszántság most, amikor a szoros „kapuin" belül felütötte táborát, és erődítmények segítségével próbálta még járhatatlanabbá tenni a szurdokot. (2) Mindent megerődített, kettős sánccal és árokkal, sőt ahol szükséges volt, még fallal is – rengeteg, építőanyagnak alkalmas kő hevert ugyanis szanaszét. (3) Bízott benne, hogy itt aztán nem erőszakolja ki az átkelést a római sereg, ezért a 4000 aitólból – mert ennyien gyűltek össze – egy részt helyőrségként Hérakleiába[1] küldött, amely közvetlenül a szoros bejáratánál fekszik, (4) egy másik részt Hüpatába. Biztosra vette ugyanis, hogy a *consul* meg fogja támadni Hérakleiát, arról pedig máris sok jelentés érkezett, hogy Hüpata körül mindent végigpusztítanak.

(5) A *consul* feldúlta először Hüpata, majd Hérakleia környékét – az aitólok segítségének egyik város sem vette sok hasznát –, majd közvetlenül a szoros bejáratánál, a meleg források mellett, a király táborával szemben táborozott le. Mindkét aitól csapat bezárkózott Hérakleiába. (6) Antiokhoszt, aki az ellenség megpillantása előtt még úgy vélte, hogy mindent jól megerősített és elzárt őrségekkel, most elfogta az aggodalom: hátha a rómaiak a fölötte emelkedő hegyeken átvezető ösvényeket találnak – (7) hiszen hallotta, hogy így kerítették be egykor a perzsák a spártaiakat, nemrég pedig ugyanezek a rómaiak Philipposzt.[2] (8) Ezért üzenetet küldött Hérakleiába az aitólokhoz: legalább annyi hasznukat hadd vegye ebben a háborúban, hogy körös-körül megszállják és biztosítják a hegycsúcsokat, nehogy a rómaiak valahol átkeljenek.

(9) Az üzenet hallatán nézeteltérés támadt az aitólok között. Egyesek úgy vélték, menniük kell, engedelmeskedve a király parancsának. Mások viszont úgy gondolták, maradjanak csak Hérakleiában, és várják ki, melyik félnek kedvez a hadiszerencse: (10) így ha a király vereséget szenved a *consul*tól, pihent csapataikkal a közelben fekvő városaik segítségére siethetnek, ha pedig a király győz, üldözőbe vehetik a menekülés közben szétszóródott ellenséget. (11) A két csoport nemcsak kitartott a maga véleménye mellett, de végre is hajtotta elgondolását. 2000-en ottmaradtak Hérakleiában, 2000-en pedig három csapatra oszolva megszállták a Kallidromon, Rhoduntia és Tikhiusz nevű hegycsúcsokat.

17.

(1) A *consul*, látva, hogy a magasabb pontokat megszállták az aitólok, 2000-2000 válogatott gyalogossal elküldte *consul*viselt *legatus*ait, Marcus Porcius Catót

[1] Hérakleia Trakhiniáról van szó. A város megszállásával Antiokhosz megakadályozta, hogy a rómaiak ugyanazt a kerülő utat használják, mint a perzsák 480-ban.

[2] Épeiroszban, az Aóosz folyó völgyében (XXXII. 12).

és Lucius Valerius Flaccust[1] az aitólok erődítményei ellen: Flaccust a Rhoduntiához és a Tikhiuszhoz, Catót a Kallidromonhoz. (2) Mielőtt elindította volna csapatait az ellenség ellen, gyűlésbe hívta katonáit, és a következő rövid beszédet intézte hozzájuk:

„Látom, katonák, hogy minden egységben igen sokan vannak közületek, akik már katonáskodtak ezen a hadszíntéren Titus Quinctius vezetésével és jósjeleivel. (3) A makedón háborúban az Aóosz folyónál fekvő szurdokon sokkal nehezebb volt áthatolni, mint ezen. (4) Itt ugyanis valóban kapuk vannak:[2] a két tenger között minden egyéb út el van zárva, ezt az egyetlen átjárót hagyta meg a természet. Ott megfelelőbb terepen szilárdabban felépített erődítmények álltak, nagyobb létszámú volt az ellenséges sereg, és sokkal kiválóbb katonákból állt. (5) Ott ugyanis makedónok, thrákok, illírek álltak, megannyi igen harcias törzs, itt viszont szírek és kis-ázsiai görögök, a leghitványabb, rabszolgaságra született emberfajta. (6) Az a király kiváló harcos volt, aki kora ifjúságától fogva sok tapasztalatot szerzett a thrákokkal, illírekkel és összes többi szomszédjával vívott háborúkban. (7) Ez azonban – hogy korábbi életéről ne is szóljak – olyan ember, aki azért kelt át Kis-Ázsiából Európába, hogy háborút indítson a rómaiak ellen, erre egész téli táborozása alatt annyit sikerült felmutatnia, hogy szerelmes lett, feleségül vette egy honfitársai között is alig ismert családból való magánembernek a lányát, (8) és ifjú férjként, mint aki már dugig ette magát a menyegzői lakomán, a változatosság kedvéért csatát vállalt.

Serege főerejét és legnagyobb reménységét az aitólok jelentették, a világ leghiúbb és legmegbízhatatlanabb népe, ahogy ti már korábban tapasztaltátok, és most megtapasztalja Antiokhosz is. (9) Nem jelentek meg kellő számban a gyülekezésen, a táborban sem lehetett őket együtt tartani, és még egymás között is civakodnak. Noha kivívták, hogy rájuk bízzák Hüpata és Hérakleia védelmét, egyiket sem védték meg, inkább a hegycsúcsokra menekültek, vagy bezárkóztak Hérakleiába. (10) A király maga is beismerte, hogy a sík mezőn nemcsak csatát vállalni nem merne sehol, hanem még tábort sem mer ütni nyílt terepen: feladta az egész, előtte fekvő területet, amelyet dicsekvő szavai szerint tőlünk és Philipposztól vett el, (11) és a sziklák közé rejtőzött. De még nem is a szoros bejárata előtt táborozott le, mint a hagyomány szerint egykor a spártaiak, hanem mélyen annak belsejében. Nem mutatta-e ki ezzel a rettegését éppúgy, mint ha egy város falai mögé zárkózott volna be, hogy ott várja meg az ostromot? (12) De Antiokhosznak éppoly kevés oltalmat fog nyújtani a szoros, mint az

[1] Más források szerint (pl. Polübiosz XX. 10. 10, Plutarkhosz: *Marcus Cato* 12. 1) a 195. év két *consul*ja nem *legatus*i, hanem katonai *tribunus*i rangban vett részt a háborúban.

[2] A Thermopülai-szoros három átjárója közül Antiokhosz a keletinél ütött tábort.

aitóloknak az általuk elfoglalt magaslatok. Mindenhol megfelelően előkészítettük és biztosítottuk, hogy csata közben az ellenségen kívül semmi más akadályba ne ütközzetek.

(13) Az lebegjen a szemetek előtt, hogy ti nemcsak Hellasz szabadságáért harcoltok – noha az is elég magasztos jogcím, hogy a Philipposz uralma alól már felszabadított népet most megszabadítsuk az aitóloktól és Antiokhosztól –, és nemcsak az lesz a jutalmatok, ami most a király táborában található, (14) hanem zsákmányotok lesz mindaz a felszerelés is, amelyet ellenfeleitek napokon belül várnak Epheszoszból, utána pedig Kis-Ázsiát, Szíriát, és az összes dúsgazdag napkeleti országot megnyitjátok majd a római hatalom előtt. (15) Mi akadálya lesz ezután, hogy a Gadestól a Vörös-tengerig terjedő birodalmunknak a földkerekséget övező óceán legyen a határa, és az egész emberiség az istenek után másodikként a római névnek hódoljon? (16) E roppant jutalmakhoz méltó elszántság ébredjen bennetek, hogy holnap az istenek segítségével döntsön a fegyver!"

18.

(1) Ezután feloszlatta a gyűlést, és katonái, mielőtt ettek és felfrissítették magukat, előkészítették fegyvereiket. Kora hajnalban kitűzette a csatára szólító jelet, majd a szűk hely természetéhez alkalmazkodva keskeny arcvonalban állította fel seregét. (2) A király, amikor megpillantotta az ellenséges hadijelvényeket, maga is elővezette csapatait. Könnyűfegyverzetű katonái egy részét a sánc előtt, az első vonalban, serege főerejét, a *szarisszophoroszoknak* nevezett makedónokat[1] pedig, mint valami védőbástyát, az erődítmények körül helyezte el. (3) Melléjük a balszárnyra a dárdavetőket, íjászokat és parittyásokat állította, közvetlenül a hegy lábához, hogy fentről lefelé támadják az ellenség védtelen oldalát.[2] (4) A makedónoktól jobbra, egészen az erődítések szélénél, ahol az utat a tengerig nyúló iszapos mocsár és vízzel teli gödrök miatt járhatatlan terep zárja el, az elefántokat állította fel a szokásos fedezettel, mögéjük a lovasságot, majd csekély távolságban második vonalként egyéb csapatait.

(5) A sánc elé állított makedónok kezdetben könnyen visszaverték a minden irányból feljutni próbáló rómaiakat, mert jelentős támogatást kaptak azoktól, akik a magasabb helyről jégesőszerűen zúdították le parittyáik lövedékeit, nyilaikat és dárdáikat egyszerre. (6) Később, amikor az ellenség növekvő és immár feltartóztathatatlan tömegben támadott, kiszorultak helyükről, és egységeiket

[1] A Szeleukidák hadseregében a „makedón" megjelölés eredetileg valóban az etnikai csoportra utalt, később azonban ez is inkább fegyvernemi megjelöléssé alakult.

[2] „Védtelennek" a jobb oldal számít, mivel a pajzs a bal kézben van.

lassan visszavonva az erődítmények mögé húzódtak, ahol a sáncon előreszegezett lándzsájukkal szinte egy másik sáncot alkottak. (7) A sánc ugyanis olyan alacsony volt, hogy a küzdők fölé emelte ugyan a védőket, de hosszú lándzsájukkal el tudták érni a lent álló ellenséget. (8) A sáncot óvatlanul rohamozó rómaiak közül sokat keresztül is szúrtak. Így a támadók vagy eredmény nélkül visszavonultak volna, vagy még többen estek volna el közülük, ha Marcus Porcius – miután a Kallidromon-csúcsról elűzte, sőt nagyrészt le is vágta az aitólokat, akiket ott váratlanul lepett meg, többségüket alvás közben – nem jelenik meg a tábor fölött emelkedő dombon.

19.

(1) Flaccus vállalkozását a Tikhiusznál és a Rhoduntiánál nem kísérte ilyen szerencse: hasztalanul próbált feljutni ezekig az erődökig.

(2) A makedónok és a király táborában tartózkodó többi katona először, amíg a távolból a tolongáson és a menetelő seregen kívül semmit nem lehetett kivenni, azt hitték, hogy az aitólok jönnek segítségükre, mert a távolból észrevették, hogy csata folyik. (3) De mihelyt a közelből felismerték a hadijelvényeket és fegyverzetet, és rájöttek tévedésükre, egyszerre akkora rémület vett erőt mindnyájukon, hogy pajzsukat eldobva futásnak eredtek. (4) Üldözőiket részben a védművek akadályozták, részben a szűk völgy, amelyben az üldözést folytatniuk kellett, leginkább azonban az, hogy az utóvédet az elefántok alkották, (5) és ezeket a gyalogosok csak üggyel-bajjal tudták megelőzni, a lovasok pedig semmiképpen sem, mert lovaik féltek tőlük, és nagyobb zűrzavart keltettek saját soraik között, mint a csatában. A tábor kirablása is meglehetősen sokáig tartott.

Mindennek ellenére aznap Szkarpheiáig követték az ellenséget. (6) Sok emberüket és lovukat ölték meg vagy fogták el már útközben, sőt végeztek azokkal az elefántokkal is, amelyeket nem tudtak elfogni. Aztán visszatértek táborukba, (7) amely ellen aznap, éppen miközben a csata folyt, a Hérakleiában tartózkodó aitól helyőrség támadást kísérelt meg; igen vakmerő vállalkozásuk azonban semmiféle eredménnyel nem járt.

(8) A *consul* a következő éjszaka a harmadik őrségváltáskor előreküldte a lovasokat, hogy üldözzék az ellenséget, a légiókat pedig kora hajnalban indította útnak. (9) A király jókora előnyt szerzett, mert a fejvesztett menekülés után meg sem állt Elateiáig. Csak itt szedte össze azokat, akik túlélték a csatát és a menekülést, azután hiányos fegyverzetű, maroknyi csapatával visszavonult Khalkiszba. (10) A római lovasság magát a királyt ugyan nem érte utol Elateiánál, sikerült azonban rajtaütnie szétszóródott menetoszlopának nagy részén, akik megálltak itt-ott, mert kimerültek vagy eltévedtek, hisz az ismeretlen utakon nem volt vezetőjük. (11) Senki sem menekült meg az egész seregből a királyt

kísérő 500 emberen kívül, ami még akkor is nagyon kevés, ha Polübiosz nyomán 10 000-re tesszük a királlyal Hellaszba érkezett katonák számát. (12) Hát még ha Valerius Antiasnak hinnénk, aki azt állítja, hogy 60 000 ember volt a király seregében, és ebből 40 000 esett el, fogságba pedig több mint 5000-en kerültek 230 hadijelvénnyel együtt! (13) A rómaiak a csata során 150 embert vesztettek, azok közül pedig, akik az aitólok támadása ellen védekeztek, nem többet 50-nél.

20.

(1) Miközben a *consul* átvezette seregét Phókiszon és Boiótián, az elpártolásban vétkes városok[1] lakói kiálltak a kapuk elé az oltalomkeresők jelvényeivel,[2] félve, hogy ellenségként kezelik és kifosztják őket. (2) A római menetoszlop azonban ezekben a napokban, mintha békés területen vonulna át, sehol semmiben nem tett kárt, míg csak Koróneia területére nem érkezett. (3) Itt már felszította a katonák haragját Antiokhosz király szobra Athéna Itónia szentélyében,[3] ezért engedélyt kaptak, hogy feldúlják a templom környékét. Később azonban felmerült a gondolat, hogy a szobrot a boiótok közös határozata alapján állították fel, így hát méltatlanság lenne haragjukat egyedül Koróneia földjén kitölteni. (4) Ezért a sereget azonnal visszarendelték, és véget vetettek a pusztításnak. A boiótok csak szóbeli megrovásban részesültek, amiért hálátlansággal fizettek a rómaiaktól nemrégiben kapott nagy jótéteményekért.

(5) A csata időpontjában a királynak tíz hajója állomásozott Iszidórosz vezetésével Thronionnál, a Maliszi-öbölben. Ide menekült a vesztett csata hírével a súlyosan sebesült akarnan Alexandrosz. A hajók a friss rémület hatására átkeltek az euboiai Kénaionba, ahol Alexandrosz meghalt és eltemették. (6) Három hajó, amelyek Kis-Ázsiából ugyanebbe a kikötőbe futottak be, a sereg pusztulásának hírére visszatért Epheszoszba. Iszidórosz Kénaionból áthajózott Démétriaszba, hátha a király menekülés közben erre veszi az útját.

(7) Ugyanezekben a napokban Aulus Atilius, a római hajóhad parancsnoka feltartóztatta a király nagy utánpótlás-szállítmányát, miután az elhaladt az Androsz szigeténél fekvő tengerszoros mellett.[4] Egyes hajókat elsüllyesztett, másokat elfogott, (8) azok pedig, amelyek a hajóraj végén haladtak, visszafordultak Kis-Ázsia felé. Atilius így egy flottára való zsákmányolt hajóval érkezett

[1] Phókisz 196 óta az aitól szövetség tagja volt, így az ottani városok számára elkerülhetetlen volt az elpártolás.

[2] Lásd a XXXV. 34. 7 jegyzetét.

[3] Valószínűleg Athéna Itónia volt a boiót szövetség védőistennője.

[4] Vagyis Androsz és a tőle északnyugatra fekvő Euboia, vagy pedig Androsz és a tőle délkeletre fekvő Ténosz sziget között lévő tengerszoros mellett.

vissza Peiraieuszba, ahonnan elindult, és a rengeteg gabonát szétosztotta az athéniak és a többi, ezen a vidéken lakó szövetséges között.

21.

(1) Antiokhosz a *consul* érkezésekor elindult Khalkiszból. Először Ténoszra ment, majd innen átkelt Epheszoszba. (2) A Khalkiszba érkező *consul* előtt kitárták a kapukat, mert közeledésére Arisztotelész, a király hadvezére elhagyta a várost. (3) Euboia többi városa is küzdelem nélkül adta meg magát. Néhány nap múlva, amikor mindenütt helyreállt a béke, anélkül hogy bármelyik várost sérelem érte volna, visszavezették Thermopülaihoz a sereget, amely a győzelem után tanúsított önmérsékletéért még sokkal nagyobb dicséretet érdemelt, mint magáért a győzelemért.

(4) Innen a *consul* elküldte Rómába Marcus Catót, hogy az ő révén a *senatus* és a római nép hiteles beszámolót kapjon az eseményekről. (5) Cato Kreuszából, a theszpiaibelieknek a Korinthoszi-öböl belsejében fekvő kereskedelmi telepéről az akhaiai Patraiba utazott, Patraiból Aitólia és Akarnania partjai mentén Korkürára, majd innen az itáliai Hüdruszba hajózott. (6) Ezután a szárazföldön gyalogszerrel, rendkívüli iramban haladva öt nap alatt megérkezett Rómába. Virradat előtt ért a Városba, és a kaputól egyenesen Marcus Iunius *praetor*hoz sietett. (7) A *praetor* virradatkor összehívta a *senatus*t. Lucius Cornelius Scipio, akit a *consul* néhány nappal korábban küldött el, útban odafelé értesült róla, hogy Cato megelőzte a *senatus*ban, és épp akkor lépett be, amikor az beszámolt a történtekről.[1]

(8) A két *legatus*t ezután a *senatus* utasítására a nyilvánosság elé vezették, ahol megismételték az aitóliai eseményekről a *senatus* előtt elmondott beszámolójukat. (9) A *senatus* elrendelte, hogy tartsanak háromnapos hálaadó ünnepet, és hogy a *praetor*[2] 40 kifejlett állatot áldozzon azoknak az isteneknek, akiknek jónak látja.

(10) Ugyanezekben a napokban vonult be *ovatió*ban a Városba Marcus Fulvius Nobilior, aki két éve utazott el Hispániába mint *praetor*. (11) A menetben 130 000 ezüst*bigatus*t és a vert pénzen felül 12 000 font ezüstöt és 127 font aranyat vittek előtte.[3]

[1] Acilius talán azért küldött két követet is Rómába, hogy beszámoljanak az eseményekről, mert így két tanúval is alátámaszthatta üzenetének hitelét; annál is inkább, mert Catóval nem volt éppen baráti kapcsolatban.

[2] A városi *praetor* mint a távollévő *consul* helyettese.

[3] A Fulvius diadalmenetéről szóló beszámoló megismétlődik a XXXVI. 39. 1–2-ben.

22.

(1) Acilius *consul* Thermopülaitól üzenetet küldött előre Hérakleiába az aitóloknak: Legalább most térjenek észhez, miután megtapasztalták, mennyire nem bízhatnak a királyban; adják át Hérakleiát, aztán gondolkodjanak el azon, hogy a *senatus* bocsánatát kérjék őrültségükért, vagy ha tetszik, eltévelyedésükért. (2) Ebben a háborúban más görög városok is elpártoltak jótevőiktől, a rómaiaktól, de miután elmenekült a király, akiben bizakodva megszegték kötelességüket, nem tetézték vétküket megátalkodottsággal, ezért visszafogadták őket a római nép oltalmába. (3) Az aitólok is, noha ők nem pusztán csatlakoztak a királyhoz, hanem egyenesen ők hívták be,[1] és nemcsak részt vettek, de vezető szerepet játszottak a háborúban, elkerülhetik a megtorlást, ha készek a megbánásra.

(4) Üzenetére nem érkezett békülékeny válasz, így nyilvánvaló volt, hogy a fegyverekre kell bízni a döntést, és noha a királyt legyőzték, az aitólok elleni háború még teljes egészében hátra van. A *consul* Thermopülaitól Hérakleiához helyezte át táborát, és hogy kiismerje a város fekvését, még aznap minden oldalról körüllovagolta a falakat.

(5) Maga Hérakleia az Oité-hegy lábánál, a síkságon fekszik, de fellegvára jóval fölötte, egy körös-körül meredek magaslaton helyezkedik el. (6) A *consul*, miután mindent szemügyre vett, amit kellett, úgy határozott, hogy egyszerre négy ponton támadja meg a várost. (7) Az Aszóposz folyónál, amerre a *gümnaszion* is van, az ostromművek és az ostrom gondját Lucius Valeriusra bízta; a falakon kívül fekvő, szinte még a városnál is sűrűbben lakott terület ostromához Tiberius Sempronius Longust rendelte; (8) a Maliszi-öböl mellett fekvő, nehezen megközelíthető oldalra Marcus Baebiust, a másik kis folyóhoz, a Melaszhoz az Artemisz-szentéllyel szemben Appius Claudiust állította. (9) Ezek versengve készítették el néhány nap alatt az ostromtornyokat, faltörő kosokat és minden egyéb ostromfelszerelést. (10) Hérakleia teljesen mocsaras, magas fákkal sűrűn benőtt környéke bőséges anyagot kínált a legkülönbözőbb ostromgépek elkészítéséhez, (11) másrészt pedig, mivel az aitólok bemenekültek a falak mögé, a rómaiak az előváros elhagyott házaiban találhattak nemcsak mindenféle célra alkalmas gerendákat és deszkákat, hanem különböző nagyságú téglákat, termésköveket és szikladarabokat is.

23.

(1) A várost a rómaiak inkább ostromművekkel, mint fegyverekkel ostromolták, az aitólok viszont fegyverrel védekeztek. (2) Amikor a faltörő kos döngette a falat, nem hurkot eresztettek le, hogy a szokásos módon azzal hárítsák el az

[1] Vö. XXXV. 12. 15–18.

ütéseket, hanem tömegesen fegyvert ragadva kitörtek, sőt néhányan még fáklyákat is vittek, hogy a töltésekre hajítsák őket. (3) A falban kitörésre alkalmas boltíves kijáratok is voltak, sőt a lerontott falak helyreállítása közben még több ilyet hagytak, hogy minél több ponton ronthassanak ki az ellenségre.

(4) Az első napokban, amíg erejük teljében voltak, ezt elszántan és tömegesen folytatták, azután létszámuk és lelkesedésük már napról napra fogyott. (5) A sok szorongató nehézség között ugyanis semmi nem merítette ki őket annyira, mint a virrasztás. A rómaiaknak annyi katonájuk volt, hogy válthatták egymást az őrségben, az aitóloknál viszont kis létszámuk miatt éjjel-nappal szüntelenül ugyanazokat terhelte ez a feladat. (6) 24 napon és éjszakán át tartott a küzdelem megszakítás nélkül a négy oldalról ostromló ellenséggel szemben, és nem akadt egy pillanatnyi harcmentes időszak sem.

(7) A *consul*, amikor – egyrészt az idő múlása miatt, másrészt a szökevények által hozott hírekből – már tudta, hogy az aitólok kimerültek, a következő tervhez folyamodott. (8) Az éjszaka közepén visszavonulót fúvatott, egyszerre minden katonáját visszahívta az ostromtól, hogy a nappal harmadik órájáig maradjanak veszteg a táborban. (9) Ezután újrakezdődött az ostrom, ismét eltartott vagy éjfélig, majd a nappal harmadik órájáig szünetelt. (10) Az aitólok azt hitték, hogy a rómaiak az őket is gyötrő fáradtság miatt szakítják félbe az ostromot, ezért mihelyt az ostromlók visszavonulót fújtak, ők is mindnyájan otthagyták őrhelyüket, mintha ugyanazt a parancsot követnék, és a nappal harmadik órája előtt egyetlen fegyveres sem mutatkozott a falakon.

24.

(1) A *consul* éjfélkor félbeszakította ugyan az ostromot, de a negyedik őrségváltás idején három oldalról ismét teljes erővel megkezdte a támadást, (2) a negyedik oldalon lévő Tiberius Semproniusnak pedig meghagyta, hogy katonáit készenlétben tartva várjon a jeladásra, mert feltételezte, hogy az ellenség az éjszakai zűrzavarban oda fog csődülni, ahonnan a csatakiáltást hallja.

(3) Az aitólok egy része álmából ébredezve próbált erőt venni fáradtságán és kialvatlanságán, mások, akik még ébren őrködtek, a sötétben rohantak a csatazaj irányába. (4) Az ostromlók részben a leomlott falak romjain át igyekeztek behatolni, részben létrák segítségével kísérelték meg a feljutást, az aitólok pedig mindenhonnan odarohantak, hogy segítsék a többieket velük szemben. (5) Egyedül a városon kívül fekvő épületek oldalát nem védte és nem támadta senki; az ostromlók azonban feszült figyelemmel várták a jeladást, védő viszont egy szál sem volt ott.

(6) Már hajnalodott, amikor a *consul* jelt adott. A rómaiak a legkisebb ellenállás nélkül hatoltak át a leomlott falakon, de létráik segítségével a még állókon

is. Amikor felharsant a város elfoglalását jelző kiáltás, az aitólok otthagyták őrhelyeiket, és mindenhonnan a fellegvárba menekültek. (7) A győztesek a *consul* engedélyével kirabolták a várost – nem annyira haragból vagy gyűlöletből, inkább azért, hogy a katonák, akiket már oly sok, az ellenségtől elfoglalt városban tartottak féken, mégiscsak élvezhessék néha győzelmük gyümölcseit.

(8) A *consul*, amikor déltájban visszahívta katonáit, két részre osztotta seregét. Az egyiket a hegy lábától körbeküldte egy sziklához, amely ugyanolyan magas volt, mint a fellegvár, csak egy völgy választotta el attól, (9) de a két csúcs szinte össze van nőve egymással, úgyhogy a szikláról át lehet dárdázni a fellegvárba. A sereg másik felével a *consul* várta a jelet azoktól, akiknek hátulról kellett feljutniuk a sziklára, hogy a városból majd felnyomuljon a várba. (10) A fellegvárban tartózkodó aitólok nem bírták ki a sziklát megszálló csapatok első csatakiáltását, majd a rómaiaknak a városból kiinduló rohamát, nemcsak mert lélekben már teljesen megtörtek, hanem mert a legkevésbé sem készültek ott fel egy hosszabb ostromzár elviselésére, (11) hiszen nők, gyerekek és egyéb harcképtelen népség is összezsúfolódott a fellegvárban, amely ezt a nagy sokaságot befogadni is alig tudta, nemhogy ellátni. Így aztán az első rohamra eldobták fegyvereiket, és megadták magukat.

(12) Többek között Damokritosz, az aitólok egyik elöljárója is római kézre került. Ő volt az, aki a háború kezdetén Titus Quinctiusnak, amikor az kért egy példányt az aitólok Antiokhosz behívásáról szóló határozatából, azt felelte, hogy majd Itáliában odaadja, ha az aitólok ott ütötték fel táborukat.[1] Arcátlansága miatt a rómaiak még jobban örültek, hogy a kezükre került.

25.

(1) Ugyanabban az időben, amikor a római sereg Hérakleia alatt küzdött, Philipposz a közös haditerv alapján Lamiát ostromolta. Thermopülainál ugyanis találkozott a Boiótiából visszatérő *consul*lal, hogy gratuláljon neki és a római népnek a győzelemhez, és kimentse magát, amiért betegsége miatt nem tudott részt venni a hadjáratban. (2) Különböző irányban indultak tovább onnan, hogy egyszerre kezdjék meg a két város ostromát. (3) A kettő mintegy hét mérföldnyire van egymástól, és mivel Lamia dombon helyezkedik el, és épp az Oité környéke felé néz, a távolság csekély volta szemmel látható, és az egész terep jól áttekinthető.

(4) A rómaiak és a makedónok, mintha versenyre hívták volna ki egymást, éjjel-nappal minden erejüket az ostromművek építésére és a harcra fordították. Csakhogy a makedónokra nehezebb feladat várt, mivel a rómaiak töltéssel, szőlőlugasokkal, kizárólag a föld színén álló eszközökkel folytatták az ostromot,

[1] Vö. XXXV. 33. 9–10.

míg a makedónok föld alatti aknákat ástak, és a sziklás terepen gyakran akadtak kovakőbe, amelyen a csákány is alig fogott.

(5) Mivel a megkezdett munka nemigen haladt, a király a lakosság vezetőivel folytatott tárgyalásokon próbálta elérni, hogy adják fel a várost, (6) mert nem kételkedett abban, hogy ha Hérakleia előbb esik el, az itteniek inkább a rómaiaknak adják meg magukat, mint neki, a *consul* pedig saját népszerűségét növeli majd azzal, hogy feloldja az ostromzárt. (7) Véleményében nem is csalódott. Hérakleia bevétele után azonnal üzenet érkezett, hogy hagyjon fel az ostrommal, mert méltányosabb, hogy a győzelem jutalma a római katonáké legyen, akik csatában küzdöttek meg az aitólokkal. (8) Így a király elvonult Lamia alól, amelyet a szomszéd várost ért szerencsétlenség mentett meg a hasonló sorstól.

26.

(1) Az aitólok néhány nappal Hérakleia elfoglalása előtt gyűlést tartottak Hüpatában, (2) és követeket küldtek Antiokhoszhoz, köztük Thoaszt, aki már régebben is járt nála. Megbízatásuk szerint elsősorban azt kellett kérniük a királytól, hogy gyűjtse össze ismét szárazföldi seregét és hajóit, és keljen át Hellaszba, (3) másodsorban pedig azt, hogy ha személyesen nincs erre lehetősége, küldjön nekik pénzt és segédcsapatokat: nemcsak méltósága és adott szava kötelezi őt arra, hogy ne hagyja cserben szövetségeseit, (4) de saját birodalmának biztonsága érdekében sem engedheti, hogy a rómaiak az aitól szövetség kiiktatása után gond nélkül átkelhessenek Kis-Ázsiába egész seregükkel.

(5) Színigazat mondtak, így szavaik annál nagyobb hatással voltak a királyra. Ezért egyelőre ellátta a követeket a háború folytatásához szükséges pénzzel, és megígérte, hogy szárazföldi és tengeri segédcsapatokat is fog küldeni. (6) A követek közül egyedül Thoaszt tartotta magánál, aki szívesen maradt ott, hogy személyesen sürgethesse az ígéretek teljesítését.

27.

(1) Hérakleia elvesztése azonban végleg megtörte az aitólok harci kedvét. (2) Néhány nappal azután, hogy a háború újrakezdése és a király visszahívása végett követeket menesztettek Kis-Ázsiába, feladták háborús terveiket, és békét kérő szószólókat küldtek a *consul*hoz. (3) Amikor ezek beszélni kezdtek, a *consul* félbeszakította szavaikat azzal, hogy most más, fontosabb teendői vannak. Felszólította őket, hogy térjenek vissza Hüpatába, tíznapos fegyverszünetet engedélyezett nekik, és velük küldte Lucius Valerius Flaccust, hogy őneki mondják el mindazt, amiről vele akartak tárgyalni, és esetleges egyéb közlendőiket.

(4) Amikor a követek visszaérkeztek Hüpatába, az aitólok vezetői összegyűltek Flaccusnál, és a tanácsát kérték, hogy hogyan tárgyaljanak majd a *consul*lal.

(5) Azt tervezték, hogy bevezetésként a szerződésekben biztosított ősi jogaikra és a római népnek tett szolgálataikra hivatkoznak, (6) de Flaccus leintette őket: Inkább ne emlegessenek olyasmit, amit saját maguk sértettek meg és tettek semmissé. Sokkal többet érhetnek el azzal, ha elismerik felelősségüket, és beszédükben végig az esdeklők hangján szólnak, hiszen nem saját igazuk, csakis a római nép nagylelkűsége mentheti meg őket. (7) Megígérte, hogy ha alázatosan adják elő kérésüket, ő is támogatja majd őket a *consul* előtt, majd Rómában a *senatus*nál, ahová szintén el kell küldeniük követeiket.

(8) Mindannyian úgy látták, hogy számukra az a menekülés egyetlen útja, ha a római nép jóindulatára bízzák magukat; így ugyanis a rómaiak becsületérzésére fognak hatni, hogy ne bántsák az esdeklőket, ők pedig változatlanul a maguk urai maradnak, ha valami kedvezőbbet csillant fel előttük a szerencse.

28.

(1) Miután a *consul* elé járultak, Phaineasz, a küldöttség vezetője hosszú beszédét, amelyben számos fordulattal igyekezett enyhíteni a győztes haragját, azzal fejezte be, hogy az aitólok magukat és minden tulajdonukat a római nép jóindulatára bízzák.[1] (2) A *consul* ezt hallva kijelentette: „Kétszer is gondoljátok át, aitólok, hogy így adjátok-e meg magatokat!" Phaineasz ekkor megmutatta a határozatot, amely ezt írásban is világosan rögzítette. (3) „Nos – mondta a *consul* –, minthogy így adjátok meg magatokat, követelem, hogy haladéktalanul szolgáltassátok ki nekem honfitársatokat, Dikaiarkhoszt,[2] az épeiroszi Menesztaszt (ő volt az, aki csapataival bevonult Naupaktoszba, és elpártolásra kényszerítette a várost),[3] továbbá Amünandroszt[4] és azokat az athaman vezetőket, akiknek a tanácsára elpártoltatok tőlünk."

(4) Phaineasz szinte félbeszakította a római szavait: „Nem rabszolgasorba adtuk át magunkat, hanem a te jóindulatodra bíztuk, és biztos vagyok benne, hogy csak tájékozatlanságodban követelsz tőlünk olyasmit, ami nem egyeztethető össze a görög szokásokkal."

(5) „Herculesre – felelte a *consul* –, engem aztán nem érdekel, hogy az aitólok szerint mi felel meg a görög szokásoknak, amíg én római szokás szerint érvé-

[1] Ezek a szavak a feltétel nélküli megadás formuláját alkották, de ennek az aitólok szemmel láthatólag nem voltak tudatában.

[2] Ő hívta be Görögországba Antiokhoszt (vö. XXXV. 12. 15–18).

[3] Naupaktosz az aitól szövetség tagja volt, így a többi aitóllal együtt szükségszerűen ez a város is elpártolt a rómaiaktól. Menesztaszról nem tudunk többet, de valószínűleg nem épeiroszi tisztségviselőként, hanem magánemberként tette, amit tett, mert ennek nem volt kihatása az épeiroszi szövetség sorsára.

[4] Vö. XXXV. 47.

nyesítem hatalmamat veletek szemben, akik az előbb saját határozatotokkal adtátok meg magatokat, miután vereséget szenvedtetek a háborúban! (6) Ha tehát nem teljesítitek a parancsomat nagyon sürgősen, bilincsbe veretlek benneteket!" Azzal előhozatta a láncokat, és a *lictor*okkal körülvétette a követeket.[1]

Ekkor már megtört Phaineasz és a többi követ büszkesége, és végre átlátták a saját helyzetüket. (7) Phaineasz így válaszolt: ő és a jelenlévő aitólok tisztában vannak vele, hogy végre kell hajtaniuk a parancsot, de ennek elrendeléséhez az aitólok gyűlésének döntése kell, ezért tíznapos fegyverszünetet kér. (8) Flaccus közbenjárására az aitólok megkapták a fegyverszünetet, és visszatértek Hüpatába.

Amikor itt a kiválasztottak, az úgynevezett *apoklétosz*ok tanácskozásán Phaineasz ismertette a követeléseket, és elmondta, hogy ők maguk kis híján milyen sorsra jutottak, (9) a vezetők keseregtek ugyan sorsuk miatt, de úgy döntöttek, engedelmeskedniük kell a győztesnek, és az aitólokat az összes városból gyűlésbe kell hívni.

29.

(1) Amikor azonban az egész gyülekezet meghallotta ugyanezt, annyira elkeseredtek a parancs kegyetlensége és méltánytalansága miatt, hogy még ha béke lett volna is, ez az indulathullám magával sodorta volna őket a háborúba. (2) Haragjukhoz hozzájárult még egyrészt az, hogy a feltételeket nehéz volt teljesíteni – hisz legalábbis Amünandrosz királyt képtelenség volt kiszolgáltatniuk –, (3) másrészt egy véletlenül felcsillanó reménysugár. Nikandrosz ugyanis éppen ekkor érkezett vissza Antiokhosz királytól, és hiú reménnyel töltötte el a tömeget, mondván, roppant háború előkészületei folynak szárazon és vízen.

(4) Nikandrosz, miután Antiokhosznál eleget tett követi megbízatásának, hajóra szállt Aitólia felé, és 12 napra rá kikötött a Maliszi-öbölben fekvő Phalarában.[2] (5) A pénzt innen elszállította Lamiába, majd estefelé málhamentes kíséretével elindult Hüpata felé a makedón és a római tábor közti terület jól ismert ösvényein. De belesétált egy makedón előőrsbe, és a király elé vezették, aki még javában lakomázott. (6) Philipposz, amikor jelentették neki a dolgot, nem ellenségként, hanem vendégbarátként fogadta a betoppanót. Meghívta, hogy heveredjen le, és lakomázzon vele, (7) majd amikor a többi vendéget szélnek eresztette, őt ott tartotta. Biztosította, hogy ami a saját személyét illeti, nincs mitől félnie, (8) az aitólokat azonban hibáztatta aljas terveikért, amelyek mindig

[1] Polübiosz tudósítása szerint (XX. 10. 8) Acilius valóban meg is láncoltatta a követeket, hogy átérezzék az aitólok döntésének súlyát.

[2] Polübiosznál (XX. 11. 2) az áll, hogy Nikandrosz oda-vissza az egész utat 12 nap alatt járta meg.

saját fejükre szállnak vissza, mert ők hívták be Hellaszba először a rómaiakat, aztán Antiokhoszt. (9) Ő azonban – mondta – fátylat borít a múltra, amelyet könnyebb kárhoztatni, mint helyrehozni, és nehéz helyzetükben nem fog semmi rosszat tenni ellenük. (10) De az aitólok is hagyják abba végre az ellene való acsarkodást, főleg pedig maga Nikandrosz ne felejtse el ezt a napot, amelyen megkímélte az életét. – (11) Azzal kíséretet adott mellé, amíg biztonságos helyre nem jut. Így Nikandrosz megérkezett Hüpatába, éppen akkor, amikor ott a rómaiakkal való békekötésről tanácskoztak.

30.

(1) Manius Acilius a Hérakleia környékén szerzett zsákmányt részben eladatta, részben átengedte a katonáknak. Amikor meghallotta, hogy a hüpatai tanácskozáson nem a béke mellett döntöttek, és az aitólok Naupaktoszban gyűltek össze, hogy innen szálljanak szembe a háború egész viharával, (2) előreküldte 4000 katonával Appius Claudiust, hogy foglalja el a magaslatokat ott, ahol a hegységen nehéz az átkelés, (3) ő maga pedig felment az Oitéra, és áldozatot mutatott be Herculesnek azon a helyen, amelyet Pürának neveznek,[1] mert a monda szerint itt hamvadt el az isten halandó teste. Ezután felkerekedett egész seregével, és az út hátralevő részét komolyabb akadály nélkül tette meg. (4) Amikor azonban megérkezett a Koraxhoz – ez a legmagasabb hegy Kallipolisz és Naupaktosz között –, nemcsak sok teherhordó jószága zuhant le terhével együtt a mélységbe, hanem emberei is megszenvedték az utat. (5) Így aztán könnyen beláthatta, milyen tehetetlen ellenséggel áll szemben, amely még egy ilyen nehezen járható szurdokot sem volt képes megszállni, hogy megakadályozza az átkelést.

(6) Ezután sokat tűrt seregével leereszkedett Naupaktoszhoz, a fellegvárral szemben egy erődítményt emelt, és csapatait a falak helyzete szerint szétosztva körülvette a város többi részét. Ez az ostrom nem kevesebb munkával és fáradsággal járt, mint Hérakleiánál.

31.

(1) Az akhájok is ebben az időben kezdték ostromolni a peloponnészoszi Messzénét, mert nem akart csatlakozni az akháj szövetséghez. (2) Két város maradt kívül az akháj szövetségen, Messzéné és Élisz, mert az aitólokkal rokonszenveztek. (3) Az éliszjek azonban Antiokhosz Hellaszból való kiűzése után mérsékeltebb hangú választ adtak az akhájok követeinek, mondván: a királyi helyőrség[2] elvonulása után majd fontolóra veszik, mit tegyenek. (4) A messzénéiek viszont

[1] A név jelentése görögül: 'halotti máglya'.

[2] Vö. XXXVI. 5. 2–3.

válasz nélkül küldték el a követeket, és megindították a háborút. (5) De amikor az ellenséges sereg elözönlötte és széltében-hosszában felperzselte területüket, és táborát ott látták városuk közelében, pánikba estek, és követeket küldtek Khalkiszba a szabadságukat visszaadó Titus Quinctiushoz azzal az üzenettel, hogy a messzénéiek a rómaiaknak hajlandóak megnyitni kapuikat és átadni városukat, de az akhájoknak nem.

(6) Quinctius a követek meghallgatása után azonnal útra kelt, és Megalépolisz környékéről üzenetet küldött Diophanésznek, az akhájok *sztratégosz*ának,[1] hogy azonnal vonja vissza seregét Messzéné alól, és jelentkezzen nála. (7) Diophanész engedelmeskedett a felszólításnak, feloldotta az ostromzárt, ő maga pedig málha nélkül, seregét megelőzve útnak indult, és Andania, egy Megalépolisz és Messzéné között fekvő kis város környékén találkozott Quinctiusszal. (8) Kifejtette, hogy miért kezdte meg az ostromot, mire Quinctius szelíden megrótta, amiért az ő jóváhagyása nélkül fogott egy ilyen jelentős vállalkozásba, majd utasította, hogy oszlassa fel a seregét, és ne zavarja meg a mindannyiuk javára létrehozott békét. (9) A messzénéieknek megparancsolta, hogy fogadják vissza a száműzötteket, és csatlakozzanak az akháj szövetséghez; ha pedig mentesülni szeretnének valamitől vagy valamire biztosítékot kérni a jövőre, felkereshetik őt Korinthoszban.

(10) Diophanésznek meghagyta, hogy azonnal hívja össze számára az akhájok gyűlését. Itt panaszt emelt Zakünthosz szigetének jogtalan elfoglalása miatt, és követelte, hogy adják vissza azt a rómaiaknak. (11) Zakünthosz azelőtt Philipposz makedón király birtokában volt,[2] ő pedig Amünandrosznak adta ellenszolgáltatásként azért, hogy serege Athamanián át vonulhatott Felső-Aitóliába; ezzel a hadjárattal törte meg az aitólok ellenállását, és kényszerítette őket, hogy békéért folyamodjanak.[3] (12) Amünandrosz a megalépoliszi Philipposzt tette meg a sziget elöljárójává, majd a háború folyamán, amelyet Antiokhosszal szövetségben folytatott a rómaiak ellen, Philipposzt visszarendelte katonai szolgálatra, és helyére az akragaszi Hieroklészt küldte.

32.

(1) Ő azonban, miután Antiokhosz Thermopülainál megfutamodott, Amünandroszt pedig Philipposz elűzte Athamaniából, saját elhatározásából hírnököket

[1] Diophanész Kr. e. 192/191-ben viselte az akháj szövetségben a *sztratégosz*i tisztséget.

[2] Philipposz Kr. e. 217-ben foglalta el először Zakünthoszt. 211-ben M. Valerius Laevinus vette be a szigeten lévő várost (XXVI. 24. 15), majd 207 táján ismét Philipposz következett soron.

[3] Ez még Kr. e. 207-ben történt (vö. XXIX. 12. 1).

küldött Diophanészhez, az akhájok *sztratégosz*ához, és egy kialkudott pénzösszeg ellenében átadta a szigetet az akhájoknak. (2) A rómaiak azonban úgy tartották méltányosnak, hogy a sziget a háború díjaként az övék legyen, hiszen Manius Acilius *consul* és a római légiók nem Diophanésznek és az akhájoknak vívták meg a thermopülai csatát.

(3) Diophanész ezzel szemben hol magát és népét mentegette, hol azt próbálta bizonyítani, hogy eljárásuk jogszerű volt. (4) De az akhájok közül jó néhányan tanúsították, hogy ők már kezdetben is helytelenítették a dolgot, sőt most is kifogásolták *sztratégosz*uk makacsságát. Az ő javaslatukra úgy döntöttek, hogy az ügyben Titus Quinctiusra bízzák a döntést.

(5) Quinctius kérlelhetetlen volt, ha ellenállásba ütközött, de annál szelídebben viselkedett, ha engedékenységet tapasztalt. Hangjából és tekintetéből minden indulat eltűnt, és kijelentette: „Ha előnyösnek tartanám az akhájok szempontjából, hogy a sziget az ő birtokukban legyen, magam javasolnám a *senatus*nak és a római népnek, hogy engedjék át nektek. (6) Csakhogy a teknősbéka is addig van védve minden sebzéssel szemben, amíg behúzódik a páncéljába, mihelyt azonban bármelyik tagját kinyújtja, az a része kiszolgáltatottá és védtelenné válik. (7) Úgy látom, ugyanígy vagytok ti, akhájok is, akiket mindenfelől tenger vesz körül. Mindazt, ami a Peloponnészosz határain belül van, (8) könnyen magatokhoz tudjátok csatolni, és utána meg is tudjátok tartani. De ha mohóságotokban többre vágytok, és átlépitek ezeket a határokat, az a részetek, amely azokon kívül kerül, védtelenül marad, és mindenféle csapásnak ki lesz téve."

(9) Szavaival az egész gyűlés egyetértett, és mivel Diophanész sem mert tovább ellenkezni, Zakünthoszt átadták a rómaiaknak.

33.

(1) Ekkortájt Philipposz király – miután megkérdezte a Naupaktosz alá induló *consul*tól, hogy ő addig visszafoglalja-e a római szövetségtől elpártolt városokat, (2) és igenlő választ kapott – Démétriaszhoz vonult csapataival, mert jól tudta, hogy ott most mekkora fejetlenség uralkodik. (3) A polgárok ugyanis elvesztették minden reményüket, belátták, hogy Antiokhosz cserbenhagyta őket, az aitóloktól pedig semmi támogatást nem remélhetnek, és éjjel-nappal várták ellenségük, Philipposz vagy még nála is ádázabb – mert még jogosabban haragvó – ellenségeik, a rómaiak támadását. (4) A városban Antiokhosz katonáinak szervezetlen sokasága tartózkodott. Eleinte csak kevesen maradtak itt helyőrségként, majd többen is ide menekültek a vesztett ütközet után, általában már fegyvertelenül. Ezeknek nem volt sem elég erejük, sem bátorságuk, hogy kiálljanak egy ostromot. (5) Ezért amikor Philipposz előreküldött követei megcsil-

lantották előttük a reményt, hogy kegyelmet kaphatnak, azt válaszolták, hogy kapuik nyitva állnak Philipposz előtt.

(6) Philipposz bevonulásakor a vezetők közül néhányan elhagyták a várost, Eurülokhosz[1] pedig önkezével vetett véget életének. Antiokhosz katonáit az előzetes megállapodásnak megfelelően Makedónián és Thrákián keresztül Lüszimakheiába vitték makedón kísérettel, hogy biztosítsák sértetlenségüket. (7) Démétriaszban néhány hajójuk is állomásozott Iszidórosz parancsnoksága alatt, amelyek szintén távozhattak parancsnokukkal együtt. Philipposz ezután visszafoglalta Dolopiát, Aperantiát[2] és Perrhaibia néhány városát.

34.

(1) Mialatt Philipposz ezeket véghezvitte, Titus Quinctius, miután visszakapta az akháj szövetségtől Zakünthoszt, átkelt Naupaktoszba, (2) amely már két hónapja állt ostrom alatt, és közel volt az összeomláshoz. Nyilvánvaló volt, hogy ha erőszakkal foglalják el a várost, az aitólok népéből hírmondó sem marad.

(3) Quinctius joggal neheztelt az aitólokra, mert nem felejtette el, hogy egyedül ők szólták le dicsőségét, amikor felszabadította Hellaszt,[3] és hogy egyáltalán nem vették figyelembe véleményét, amikor intő szóval megjósolta nekik mindazt, ami éppen most teljesedett be, hogy elriassza őket esztelen kezdeményezésüktől.[4] (4) Mégis, mivel feladatának hitte, hogy az általa felszabadított Hellaszban egyetlen népet se engedjen kiirtani, fel s alá kezdett járkálni a falak előtt, hogy az aitólok könnyen felismerhessék. (5) Az előőrsök valóban hamar felismerték, és az összes egységen végigfutott a hír, hogy Quinctius van itt. Így aztán mindenhonnan a falakra sereglettek az emberek, és kinyújtott kézzel, kórusban kiáltozva kérték Quinctiust nevén szólongatva, hogy segítsen rajtuk, mentse meg őket.

(6) Akkor, noha kiáltozásuk megindította őt, keze intésével jelezte, hogy nem tud segíteni. (7) Amikor azonban találkozott a *consul*lal, így szólt hozzá: „Tényleg nem látod, Manius Acilius, mi folyik itt, vagy nagyon is jól látod, de szerinted ez nemigen befolyásolja az egész helyzetet?" (8) Ezzel már fel is csigázta a *consul* kíváncsiságát, aki visszakérdezett: „Mondd hát: miről van szó?"

„Nem veszed észre – folytatta Quinctius –, hogy Antiokhosz legyőzése után itt vesztegeted az időt két város ostromával, miközben fővezérséged éve lassan lejár, (9) Philipposz viszont, aki még csak nem is látta az ellenség csatasorát és

[1] Vö. XXXV. 31. 13.

[2] Aperantia területe Dolopiától délnyugatra feküdt.

[3] Vö. XXXIII. 11. 4–6.

[4] Vö. XXXV. 33. 4–7.

jelvényeit, nemcsak egyes városokat, hanem sok népet is birodalmához csatolt: Athamaniát, Perrhaibiát, Aperantiát, Dolopiát; és míg neked és katonáidnak mindössze két város jutott győzelmeitek jutalmául, Philipposz már Hellasz számos népére kiterjesztette uralmát? (10) Márpedig nekünk nem annyira az áll érdekünkben, hogy az aitólok befolyását és erejét megtörjük, mint az, hogy Philipposz hatalma ne nőjön meg túlságosan."

35.

(1) A *consul* egyetértett mindezzel, de meg-megkörnyékezte a szégyen, hogy félbe kell hagynia az ostromot. Ettől fogva Quinctiusra bízta az egész vállalkozást.

(2) Quinctius visszament ahhoz a falrészhez, ahonnan az aitólok nem sokkal azelőtt lekiabáltak hozzá. Most még nagyobb hévvel kérték, hogy könyörüljön meg az aitól népen, mire ő felszólította őket, hogy küldjenek ki hozzá néhány embert. (3) Azonnal kiment hozzá maga Phaineasz más vezetőkkel együtt, és Quinctius lába elé borultak. Erre ő így szólt hozzájuk: „Csak balszerencsés helyzetetek miatt fékezem indulataimat és szavaimat. (4) Most beteljesedett, amit előre megmondtam, és még az a tudat sem vigasztalhat benneteket, hogy nem érdemeltétek meg mindezt. Engem azonban valamiképpen arra szemelt ki a sors, hogy Hellasz gondozója legyek, ezért továbbra is jót teszek még az arra méltatlanokkal is. (5) Küldjetek szószólókat a *consul*hoz, és kérjetek tőle fegyverszünetet annyi időre, amíg követeket küldhettek Rómába azzal, hogy ügyetekben a *senatus*ra bízzátok a döntést; én pedig mellétek állok a *consul* előtt, megvédlek titeket és közbenjárok értetek."

(6) Úgy tettek, amint Quinctius tanácsolta, a *consul* pedig nem utasította el a követséget. Fegyverszünetet engedélyezett egy kitűzött napig, ameddig a követek meghozhatják Rómából a választ, feloldotta az ostromzárt, és seregét Phókiszba küldte.

(7) Ezután Titus Quinctiusszal együtt áthajózott Aigionba, az akhájok gyűlésére. Itt az éliszickről és a spártai száműzöttek hazajuttatásáról folyt a tárgyalás. Egyik ügyben sem született döntés, mert az akhájok úgy szerették volna intézni, hogy a száműzöttek hazajuttatása az ő érdemük legyen, az éliszick pedig azt akarták, hogy inkább saját elhatározásukból vegyék fel őket az akháj szövetségbe, ne a rómaiak kívánságára.

(8) Az épeirosziak követei a *consul* elé járultak. Szövetségi hűségük köztudottan nem volt makulátlan: bár katonát nem adtak Antiokhosznak, de azzal gyanúsították őket, hogy pénzzel támogatták a királyt, azt pedig maguk sem tagadták, hogy követeket küldtek hozzá. (9) Kérésükre, hogy hadd maradjanak meg a korábbi baráti viszonyban a rómaiakkal, a *consul* azt válaszolta: Még nem tudja, ellenségnek vagy megbékélt népnek tekintse-e őket. (10) Ezt majd a *senatus*

fogja megítélni, ezért ő döntés nélkül Rómába utasítja őket, és 90 napnyi fegyverszünetet engedélyez a dolog lebonyolítására.

(11) A Rómába küldött épeiroszi követek a *senatus* elé járultak. Mivel itt inkább azt sorolták fel, hogy milyen ellenséges viszonyra valló dolgokat nem tettek, nem pedig az ellenük felhozott vádak alól próbálták tisztázni magukat, olyan választ kaptak, amelyből kitűnt, hogy nem sikerült bizonyítaniuk ügyük igazát, de azért bocsánatot nyertek.

(12) Ekkoriban vezették a *senatus* elé Philipposz király követeit is, akik gratuláltak a győzelem alkalmából. Kérésükre a *senatus* megengedte, hogy áldozatot mutassanak be a Capitoliumon,[1] és aranyból készült ajándékot helyezzenek el a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiter szentélyében. (13) 100 font súlyú aranykoszorút helyeztek el ott. A király követei nemcsak barátságos választ kaptak, hanem átadták nekik Philipposz fiát, Démétrioszt is, aki túszként volt Rómában,[2] hogy vigyék haza apjához. (14) Így ért véget az a háború, amelyet Manius Acilius *consul* viselt Hellaszban Antiokhosz király ellen.

36.

(1) A másik *consul*, Publius Cornelius Scipio, aki a sorsolásnál Galliát kapta provinciául, mielőtt elindult volna a boiusok elleni háborúba, azt kérte a *senatus*tól, hogy szavazzon meg neki pénzt a játékok megrendezésére, amelyeket *praetor*ként fogadott Hispániában a csata döntő pillanatában. (2) Ez példa nélkül álló és méltánytalan követelésnek látszott.[3] Ezért úgy döntöttek, hogy a játékok költségeit, amelyeknek megtartására a *senatus* megkérdezése nélkül, saját elhatározásából tett fogadalmat, a saját zsákmányrészéből, ha erre a célra fenntartott egy bizonyos összeget, vagy ha nem, a saját pénzéből kell fedeznie. (3) A Publius Cornelius által rendezett játékok tíz napon át tartottak.

Körülbelül ebben az időben szentelték fel az Idai Nagy Istenanya templomát. Az istennőt, amikor Publius Cornelius Scipio (a későbbi Africanus) és Publius Licinius *consul*sága idején [205] Kis-Ázsiából Rómába szállították, ez a Publius Cornelius vitte a tengerpartról a Palatiumra.[4] (4) A templom építését a *senatus*

[1] Nagy megtiszteltetés, mert az idegenek általában ki voltak zárva a római vallási szertartásokból.

[2] Vö. XXXIII. 30. 10; XXXV. 31. 5.

[3] Nem Scipio eljárása volt szokatlan, hanem éppen a *senatus*é, hiszen gyakran megtörtént, hogy hasonló felajánlás költségeit a *senatus* megkérdezése nélkül az államkincstárból fedezték (XXXIX. 5. 7–10; XL. 44. 8–11). A visszautasításnak tehát valami más oka lehetett, mint amit Livius említ.

[4] Vö. XXIX. 14. Az Istenanya Rómába érkezése valójában 204-ben történt, bár még 205-ben indult útnak.

határozata alapján Marcus Livius és Gaius Claudius *censor*ok pályáztatták meg Marcus Cornelius és Publius Sempronius *consul*ok idejében [204], és a megrendelés után 13 évvel Marcus Iunius Brutus szentelte fel. A felszentelés alkalmával játékokat is tartottak; Valerius Antias tudósítása szerint ezek voltak az első színházi játékok, és Megalesiának nevezték őket.[1]

(5) Iuventas templomát a Circus Maximusban Gaius Licinius Lucullus *duumvir* szentelte fel. (6) Ennek felépítésére 16 évvel azelőtt tett fogadalmat Marcus Livius *consul* azon a napon, amelyen megsemmisítette Hasdrubalt és seregét [207],[2] és építését ugyancsak ő pályáztatta meg mint *censor*, Marcus Cornelius és Publius Sempronius *consul*sága idején. (7) Ennek a templomnak a felszentelésekor is tartottak játékokat, és az egész szertartást annál aggályosabb figyelemmel rendezték meg, mivel küszöbön állt az új háború Antiokhosz ellen.

37.

(1) Az év kezdetén, amelyben mindez történt – amikor Manius Acilius már elutazott a háborúba, de Publius Cornelius *consul* még Rómában tartózkodott –, (2) a feljegyzések szerint két szelíd marha felment a lépcsőn a Carinae egyik házának tetejére. A *haruspex*ek elrendelték, hogy az állatokat égessék el elevenen, és hamvaikat szórják a Tiberisbe. (3) Jelentették, hogy Tarracinában és Amiternumban többször is kőeső esett; Minturnaeban villámcsapás érte Iuppiter szentélyét és a *forum* körül lévő boltokat; Volturnumban a folyó torkolatában két hajóba belecsapott a villám, és hamuvá égtek. (4) A csodajelek miatt a *senatus* határozata értelmében a *decemvir*ek beletekintettek a Sibylla-könyvekbe, és kinyilatkoztatták, hogy böjtöt kell alapítani Ceres tiszteletére, és ezt négyévenként meg kell ülni;[3] (5) továbbá tartsanak áldozati kilencedet és egynapos könyörgést, amelyen a könyörgők koszorút viselnek; Publius Cornelius *consul* pedig áldozzon a *decemvir*ek által megnevezett isteneknek az általuk meghatározott állatokkal.

(6) Miután az isteneket megbékítették a fogadalmak megfelelő teljesítésével és a csodajelek elhárításával, a *consul* elutazott provinciájába, és ott megparan-

[1] Nem tudjuk, mi állhatott Valerius Antias szövegében, de az itt idézett adatnak ellentmond Livius másik hivatkozása Antiasra, mely szerint a történetíró már a 194-es évre vonatkozóan feljegyezte, hogy ekkor különítették el a *senator*ok ülőhelyeit a színházban (XXXIV. 44. 5). Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy M. Accius drámaíró és régiségkutató az első római drámaelőadás időpontját Iuventas templomának felszentelésével kapcsolta össze, és mindkét eseményt 197-re tette.

[2] Vö. XXVII. 48. – bár ezen a helyen Livius nem említi a fogadalmat.

[3] A négyévenkénti böjt időpontjául később október 4-ét tűzték ki.

csolta Gnaeus Domitius *proconsul*nak, hogy hadseregét elbocsátva térjen vissza Rómába, ő maga pedig benyomult légióival a boiusok területére.

38.

(1) Ekkoriban történt, hogy a ligurok átoktörvénnyel sorozott seregükkel[1] egy éjszakán váratlanul megrohanták Quintus Minucius *proconsul* táborát. (2) Minucius felsorakoztatott embereit napkeltéig visszatartotta a sánc mögött, csak arra ügyelve, hogy az ellenség át ne juthasson az erődítményeken. (3) Kora hajnalban aztán egyszerre két kapun tört ki seregével. Várakozása ellenére a ligurokat nem sikerült az első rohammal elsöpörniük. (4) Több mint két óra hosszat állták a kétesélyes küzdelmet. Végül, amikor egyik csapat a másik után rontott elő, és pihent katonák váltották fel a kimerülteket a harcban, a ligurok, akiket sok egyéb mellett a virrasztás is kimerített, végre megfutottak. Több mint 4000 ellenséges katonát vágtak le, míg a rómaiak és szövetségeseik közül kevesebb mint 300-an estek el.

(5) Mintegy két hónappal később Publius Cornelius *consul* szabályos csatában fényes győzelmet aratott a boiusok fölött. (6) Valerius Antias azt írja, hogy 28 000 ellenséges harcost öltek meg, 3400-at ejtettek foglyul, 124 hadijelvényt, 1230 lovat és 247 kocsit zsákmányoltak; a győztesek közül 1484-en estek el. (7) Jóllehet szerzőnk számadatai nemigen érdemelnek hitelt, mert e téren a túlzásban nem akad párja, a győzelem nagysága azonban a következőkből is kitűnik: a rómaiak a tábort is elfoglalták, a boiusok közvetlenül az ütközet után megadták magukat, a *senatus* pedig a győzelem alkalmából hálaadó ünnepet rendelt el, és kifejlett áldozati barmokat vágtak.

39.

(1) Ugyanebben az időben vonult be *ovatió*ban a Városba a Hispania Ulteriorból visszatért Marcus Fulvius Nobilior. (2) A menetben 12 000 font ezüstöt, 130 000 ezüst*bigatus*t és 127 font aranyat vonultatott fel.[2]

(3) Publius Cornelius *consul* túszokat szedett a boius néptől, büntetésül elvette földjüknek nagyjából a felét, hogy a római nép, ha akar, *coloniá*kat létesíthessen rajta. (4) Ezután a diadalmenet biztos reményében hazatért Rómába, és elbocsátotta seregét, meghagyva nekik, hogy a diadalmenet napján gyülekezzenek Rómában. (5) A megérkezése utáni napon összehívta a *senatus*t Bellona szentélyébe, és miután beszámolt tevékenységéről, kérte, hogy diadalmenetben vonulhasson be a Városba.

[1] Vö. IV. 26.

[2] Vö. XXXVI. 21. 10–11.

(6) Publius Sempronius Blaesus nép*tribunus* úgy vélekedett, hogy a diadalmenet dicsőségét ne tagadják meg Scipiótól, de halasszák későbbre: A ligurok és a gallok elleni háborúk mindig is összefonódtak egymással, hiszen ezek a szomszédos népek kölcsönösen segítették egymást. (7) Ha Scipio a boiusokon aratott győzelem után átvonult volna győztes seregével a ligurok területére, vagy pedig csapatai egy részét elküldte volna Quintus Minuciusnak, akit ott már harmadik éve köt le a bizonytalan eredménnyel folyó küzdelem, be is lehetett volna fejezni a ligurok elleni háborút. (8) Ő azonban hazahozta katonáit, hogy részt vegyenek diadalmenetén,[1] holott még kiváló szolgálatot tehettek volna az államnak – sőt most is tehetnének, ha a *senatus* a diadalmenet elhalasztásával jóvátenné azt, amit Scipio a diadalmenet siettetése miatt elmulasztott. (9) Utasítsák tehát a *consul*t, hogy légióival térjen vissza provinciájába, és azon legyen, hogy leverjék a ligurokat is. Amíg ezeket nem kényszerítik a római nép hatalma és fennhatósága alá, a boiusok sem fognak nyugton maradni, ezért mindkét népre ki kell terjeszteni vagy a békét, vagy a háborút. (10) Néhány hónap múlva, a ligurok legyőzése után Publius Cornelius majd *proconsul*ként megtarthatja diadalmenetét, sok más ember példáját követve, akik nem hivatali idejükben tartották meg diadalmenetüket.

40.

(1) A *consul* erre ezt válaszolta: A sorsolásnál nem ő kapta a liguriai hadszínteret, nem a ligurok ellen viselt háborút, és nem is fölöttük akar diadalmenetet tartani. (2) Bízik benne, hogy Quintus Minucius hamarosan legyőzi őket, és méltán kér és kap majd engedélyt a diadalmenet megtartására. (3) Ő a gall boiusok fölött akar diadalmenetet tartani, akiket csatában legyőzött, táborukból kiűzött, két nappal a csata után egész törzsüket hódoltatta, és túszokat szedett tőlük a jövendő béke zálogául. (4) Ami pedig még sokkal jelentősebb tény: ő annyi gallt ölt meg a csatában, amennyivel – legalábbis ami a boiusokat illeti – római hadvezér meg sem ütközött őelőtte. (5) Az 50 000 embernek több mint a felét levágták, sok ezret foglyul ejtettek, a boiusok közül már csak az aggok és gyerekek vannak életben. (6) Furcsállhatja-e ezek után bárki, hogy a győztes sereg, amely egy szál ellenséget sem hagyott meg a hadszíntéren, eljött Rómába, hogy megünnepelje *consul*ja diadalmenetét? (7) Ha a *senatus* ezeket a katonákat másik hadszíntéren is be akarja vetni, mit gondolnak, hogy fogják készségesebben vállalni a másik veszélyt, az újabb fáradságot? Akkor-e, ha huzavona nélkül elnyerik a korábbi veszély és fáradozás jutalmát, vagy akkor, ha a valóság helyett csak a reményt kapják, ráadásul egyszer már abban is csalódniuk kellett? (8) Ami

[1] A győztes hadvezér általában csak seregével együtt tarthatott diadalmenetet.

őt illeti, neki egész életére elég annak a napnak a dicsősége, amelyen a *senatus* őt küldte ki az Idai Anya fogadására, mert őt ítélte a legderekabb férfiúnak.[1] (9) Ha ez a felirat áll majd Publius Scipio Nasica képmása alatt,[2] az elég tisztesség és megtiszteltetés lenne számára akkor is, ha nem járulna hozzá *consul*ság és diadalmenet.

(10) A *senatus* nemcsak egyhangúlag megszavazta neki a diadalmenetet, de tekintélyével még a nép*tribunus*t is rábírta, hogy hagyjon fel a tiltakozással. (11) Így Publius Cornelius még *consul*ként tartotta meg diadalmenetét a boiusok fölött. Ezen a diadalmeneten gall kocsikra rakva ott vitette a fegyvereket, hadijelvényeket, a legkülönfélébb fegyverzsákmányt, a gall bronzedényeket, és az elfogott nemesekkel együtt egy ménesben felvezette a zsákmányolt lovakat is. (12) 1471 arany nyakperecet, ezenkívül 247 font aranyat, 2340 font részben nyers, részben tört ezüstöt – az utóbbit a maguk korántsem művészietlen módján készített gall edények formájában – és 234 000 ezüst*bigatus*t vonultatott fel. (13) A kocsiját követő katonák között fejenként 125 *as*t osztott szét, a *centurió*k ennek kétszeresét, a lovasok háromszorosát kapták.

(14) Másnap gyűlést hívott össze, hogy beszámoljon tevékenységéről és az őt ért sérelemről, hogy az egyik *tribunus* más háborújába akarta őt belekeverni, hogy ne élvezhesse saját győzelme gyümölcseit. Ezután elbocsátotta kiszolgált katonáit.

41.

(1) Mialatt Itáliában ezek történtek, Antiokhosz Epheszoszban mit sem törődött a római háborúval, gondolván, a rómaiak úgysem kelnek át Kis-Ázsiába. Ezt a hamis biztonságérzetet számos bizalmasa táplálta benne, vagy tájékozatlanságból, vagy hízelgésből. (2) Egyedül Hannibal, akinek a szava ekkoriban a legnagyobb súllyal esett latba a király előtt, mondogatta egyre: Ő bizony nem kételkedik abban, hogy a rómaiak át fognak kelni Kis-Ázsiába, sőt inkább azt furcsállja, hogy még nincsenek ott. (3) Rövidebb a hajóút Hellasztól Kis-Ázsiáig, mint Itáliától Hellaszig, és Antiokhosz sokkal komolyabb ok az átkelésre, mint az aitólok; a római fegyverek pedig nem kevésbé erősek a tengeren, mint a szárazföldön. Hajóhaduk már régóta Malea körül tartózkodik, (4) és értesülései szerint nemrég újabb hajóhad és új fővezér érkezett Itáliából a háború folytatására. (5) Egyszóval Antiokhosz ne áltassa magát tovább a béke hiú reményével! Hamarosan Kis-Ázsiában, sőt Kis-Ázsiáért kell összecsapnia a rómaiakkal szá-

[1] Vö. XXIX. 14.

[2] Az előkelőbb római házak előcsarnokában ott álltak az ősök szobrai, és ezek talapzatán tábla tüntette fel címeiket és nevezetes tetteiket.

razon és vízen, és vagy megfosztja hatalmuktól a világuralomra törő rómaiakat, vagy ő veszíti el birodalmát.

(6) A király úgy látta, hogy egyedül ő sejtette és mondta meg híven előre az igazságot. Így útra kész, felszerelt hajóival elindult a Kherszonészosz felé, hogy őrséggel erősítse meg azt a vidéket, hátha a rómaiak szárazföldi úton jönnek majd. (7) Polüxenidasznak pedig megparancsolta, hogy készítse fel és bocsássa vízre a flotta többi részét, és felderítőhajókat küldött szét a szigetek közé, hogy mindenről értesüléseket szerezzen.

42.

(1) Gaius Livius, a római hajóhad parancsnoka 50 emelt fedélzetű hajójával elindult Rómából Neapolis felé, ahová gyülekezőt hirdetett azoknak a nyitott hajóknak, amelyeket a Tirrén-tenger parti szövetségeseknek a szerződés alapján ki kellett állítaniuk. (2) Innen Szicília felé indult, a szoroson áthaladva elhajózott Messzana mellett, majd maga mellé vette a segítségére küldött hat pun hajót, behajtotta Rhégiontól, Lokroitól és a hasonló jogállású szövetségesektől azokat a hajókat, amelyeknek kiállítására kötelezve voltak, végül Lakinionnál megszemlélte hajóhadát, és kifutott a nyílt tengerre.

(3) Miután kikötött Korkürán, az első útjába eső görög városállamban, tájékozódott a katonai helyzetről – Hellaszban ugyanis még nem mindenütt állt teljesen helyre a béke – és a római hajóhad hollétéről. (4) Amikor megtudta, hogy a *consul* és a király a Thermopülai-szorosnál őrködik,[1] a hajóhad pedig Peiraieuszban állomásozik, úgy gondolta, minden oka megvan a sietségre, ezért már folytatta is útját a Peloponnészosz felé. (5) Egyből végigpusztította Szamét[2] és Zakünthoszt,[3] mivel ezek az aitólokhoz húztak, majd Maleához hajózott, és szerencsés hajóút után néhány nap múlva megérkezett Peiraieuszba, a régi flottához.

(6) Szküllaionnál szembejött vele három hajóval Eumenész király, aki sokáig Aiginán várakozott, nem tudván eldönteni, hazatérjen-e, hogy saját királyságát védelmezze – hallotta ugyanis, hogy Antiokhosz Epheszoszban tengeri és szárazföldi sereget gyűjt –, vagy ne tágítson a rómaiak mellől, akiknek sorsától az övé is függ.

(7) Peiraieuszban Aulus Atilius átadta utódjának 25 emelt fedélzetű hajóját, aztán visszatért Rómába. (8) Livius 81 emelt fedélzetű és sok kisebb – részben

[1] Ekkor folyhatott Hérakleia és Lamia ostroma (XXXVI. 22–25.).

[2] Szamé szigete azonos Kephalléniával.

[3] Zakünthosz feldúlása nyilván még a sziget akháj, illetve római kézre kerülése (vö. XXXVI. 32.) előtt történt.

nyitott és döfőorros, részben döfőorr nélküli, felderítésre szolgáló – hajóval átkelt Déloszra.

43.

(1) Acilius *consul* ekkoriban ostromolta Naupaktoszt. Liviust Délosznál néhány napig késleltette az ellenszél – ez a legviharosabb rész a Küklaszok között, amelyeket kisebb-nagyobb tengerszorosok választanak el egymástól.

(2) Polüxenidasz, amikor a többfelé elhelyezett felderítőhajók révén értesült arról, hogy a római hajóhad Délosznál tartózkodik, futárokat küldött a királyhoz. (3) Ő erre abbahagyta a Hellészpontosznál folyó előkészületeket, és amilyen gyorsan csak lehetett, visszatért Epheszoszba döfőorros hajóival. Azonnal haditanácsot hívott össze: megkockáztassanak-e egy tengeri ütközetet? (4) Polüxenidasz azon a véleményen volt, hogy nem szabad késlekedniük, és mindenképpen vállalniuk kell a csatát, mielőtt még Eumenész hajóhada és a rhodoszi hajók egyesülnének a rómaiakkal. (5) Így még nagyjából egyenlő számúak lesznek, de minden egyéb téren övék a fölény, mind a hajók gyorsaságát, mind a segédcsapatok sokféleségét tekintve. (6) Hiszen a római hajók eleve szakszerűtlenül épültek, ezért nehezen mozognak; ráadásul még tartalék készletekkel is meg vannak terhelve, mivel ellenséges föld felé tartanak. (7) Saját hajóikon viszont a katonákon és fegyvereken kívül nem lesz egyéb súly, hiszen békés hátországot hagynak maguk mögött. Az is nagy előny számukra, hogy ismerik a tengert, a partokat és a széljárást, amelyek mind meg fogják zavarni az errefelé járatlan ellenséget. – (8) Javaslatával mindenkit meggyőzött, hiszen nemcsak tanácsot adott, de készen állt arra, hogy ezt meg is valósítsa.

Két napot töltöttek a felkészüléssel, majd 200 kisebb méretű hajóval, amelyek közül 70 emelt fedélzetű volt, a többi pedig nyitott, elindultak Phókaiába. (9) Amikor itt a király hírét vette a római hajóhad közeledésének, eltávozott a Szipülosz melletti Magnésziába, hogy megszervezze szárazföldi csapatait; ő maga ugyanis nem szándékozott részt venni a tengeri ütközetben. A hajóhad Erüthrai kikötője, Kisszusz felé vette útját, (10) arra számítva, hogy ott jobb helyzetben várhatja az ellenséget.

(11) A rómaiak, mihelyt elültek a több nap óta fúvó északi szelek, elindultak Déloszról Phanaiba, Khiosznak az Égei-tengerre néző kikötőjébe. Itt visszafordultak a város felé, élelmet vettek fel, majd áthajóztak Phókaiába.[1]

(12) Eumenész útnak indult a hajóhadához Elaiába, majd néhány nappal később 24 emelt fedélzetű és valamivel több nyitott hajóval ismét csatlakozott Phókaiában a tengeri ütközetre készülődő és felszerelkező rómaiakhoz.

[1] Phókaia ekkor megadta magát a rómaiaknak (vö. XXXVII. 32. 9).

(13) Ekkor elindult a 105 emelt fedélzetű és valamivel több mint 50 nyitott hajó. Kezdetben a keresztbefújó északi szél miatt a part felé sodródtak, ezért arra kényszerültek, hogy szinte libasorban haladjanak egymás után; majd amikor a szél ereje kissé alábbhagyott, megpróbáltak átkelni a Kisszusz fölött fekvő kórükoszi kikötőbe.[1]

44.

(1) Polüxenidasz az ellenség közeledésének hírére megörült, hogy itt az alkalom az ütközetre. Balszárnyát kiterjesztette a nyílt tenger felé, a jobbszárnyon pedig utasította a hajók parancsnokait, hogy fejlődjenek fel a szárazföldig, és egyenes arcvonalat alkotva nyomult előre az ütközetre. (2) Ennek láttán a római parancsnok bevonatta a vitorlákat, elfektette az árbocokat, felgöngyöltette a kötélzetet, így várta be az utána érkező hajókat. (3) Már majdnem 30 hajó alkotta az arcvonalat. Hogy ezekkel elérje a balszárny szélességét, felállíttatta a vészárbocozatot és a nyílt tenger felé indult, a mögötte haladó hajókat pedig utasította, hogy tartsanak orral a part felé, és helyezkedjenek szembe az ellenség jobbszárnyával.

(4) Eumenész haladt leghátul, de amikor a kötélzet bevonásakor megindult a nyüzsgés, a lehető leggyorsabb haladásra ösztökélte hajóit. (5) Már jól láthatta őket az egész ellenséges hajóraj. A római hajóhad élén két pun hajó haladt, ővelük tartott szembe a király három hajója. (6) Mivel létszámfölényben voltak, két királyi hajó közrefogta az egyiket, először mindkét oldalon lehorzsolták az evezőit, majd a fegyveresek is átugráltak, a védőket a vízbe dobálták vagy lemészárolták, és elfoglalták a hajót. (7) A másik hajó, amely egyenlő esélyekkel szállt harcba, a másik elfoglalását látva visszamenekült a flottához, mielőtt még egyszerre három ellenséges hajó venné körül.

(8) Livius erre éktelen haragra gerjedt, és vezérhajóján az ellenség felé nyomult. A két hajó, amelyek bekerítették az egy szál pun hajót, hasonló céllal megindult ellene. Erre ő megparancsolta, hogy az evezősök mindkét oldalon engedjék a vízbe evezőjüket, hogy biztosítsák a hajó egyensúlyát, majd dobjanak vaskampókat a közeledő ellenséges hajókra, (9) amikor pedig gyalogos csatává alakul a küzdelem, tanúsítsanak római hősiességet, és ne vegyék férfiszámba a király rabszolgáit. Most egyetlen hajó jóval könnyebben győzött le és fogott el kettőt, mint az előbb két hajó egyet. (10) Ekkor már minden ponton összetalálkozott a két hajóhad, és itt is, ott is folyt az összekeveredett hajók viadala. (11) Eumenész, aki utolsónak érkezett a már dúló ütközetbe, mihelyt látta, hogy Livius zavart keltett az ellenség balszárnyán, a jobbszárny ellen indított támadást, ahol egyenlő esélyekkel folyt a harc.

[1] Kórükosznak nevezték a mai Çeşme-félsziget legdélibb hegyfokát.

45.

(1) Nem sokkal ezután megfutamodott az ellenség, először a balszárnyon. Amikor ugyanis Polüxenidasz belátta, hogy az ellenség katonái bátorságban egyértelműen felülmúlják az övéit, felvonta a vészárbocozatot, és fejvesztett menekülésbe kezdett. Csakhamar követték a példáját azok is, akik a szárazföld közelében Eumenésszel bocsátkoztak ütközetbe. (2) A rómaiak és Eumenész, amíg evezőseik győzték erővel, és reményük lehetett rá, hogy legalább az utóvédet zaklathatják, kitartóan üldözték őket. (3) De aztán belátták, hogy hiába igyekeznek, mert élelemmel megterhelt hajóikat játszva lehagyják az ellenség terheletlen hajói, és feladták az üldözést. Addigra 13 hajót elfogtak a rajtuk lévő katonákkal és evezősökkel együtt, tizet pedig elsüllyesztettek. (4) A római hajóhad vesztesége az az egy pun hajó volt, amelyet az ütközet kezdetén a két ellenséges hajó közrefogott. Polüxenidasz meg sem állt Epheszosz kikötőjéig.

(5) A rómaiak aznap ott maradtak, ahonnan a király hajóhada kifutott; másnap pedig elindultak az ellenség után. Körülbelül félúton szembetalálkoztak a Pauszisztratosz vezetésével közeledő 25 emelt fedélzetű rhodoszi hajóval. (6) Ezekkel egyesülve követték az ellenséget Epheszoszig, ahol az öböl bejárata előtt csatára sorakoztak. Miután rákényszerítették a vesztes felet veresége beismerésére, hazaküldték a rhodosziakat és Eumenészt.

(7) Ezután a rómaiak útban Khiosz felé először Erüthrai földjének első kikötője, Phoinikusz előtt hajóztak el, éjjel horgonyt vetettek, másnap pedig átkeltek a szigetre, a város alá. Itt eltöltöttek néhány napot, főleg azért, hogy az evezősök kipihenhessék magukat, majd átkeltek Phókaiába. (8) Itt a hajóhadból négy ötevezősorost hátrahagytak a város védelmére, aztán Kanaiba érkezett a flotta. Mivel már közeledett a tél, a hajókat partra vonták, és árokkal-sánccal vették körül.

(9) Az év végén Rómában megtartották a választógyűlést, ahol minden szem Africanusra szegeződött:[1] Lucius Cornelius Scipiót és Gaius Laeliust választották meg *consul*nak, hogy ők fejezzék be az Antiokhosz ellen indított háborút. Másnap megválasztották *praetor*nak Marcus Tucciust, Lucius Aurunculeiust, Gnaeus Fulviust, Lucius Aemiliust, Publius Iuniust és Gaius Atinius Labeót.

[1] P. Cornelius Scipio jelenléte és magatartása erősen befolyásolta a választást, hiszen az egyik megválasztott *consul* saját öccse lett, a másik pedig, Laelius, a Scipiók meghitt barátja, aki 211-ben jelentős szerepet töltött be Scipio mellett Hispániában, majd később Afrikában. Az új *consul*ok így mindketten számíthattak Africanus segítségére egy esetleges kis-ázsiai hadjáratban.

XXXVII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 190–189)

L. Cornelius Scipio *consul* háborúba indul Antiokhosz király ellen. Minden római vezér közül elsőként kel át Kis-Ázsiába. *Legatus*aként vele tart testvére, Scipio Africanus; felajánlotta ugyanis, hogy *legatus*ként elkíséri bátyját, amennyiben neki ítélik a görög hadszínteret, jóllehet úgy volt, hogy azt C. Laelius kapja, aki nagy befolyással rendelkezett a *senatus*ban.

Regillus a rhodosziak segítségével Müonnészosznál győzelmet arat Antiokhosz király hajóhada fölött.

Africanus fia fogságba esik, de Antiokhosz visszaküldi őt apjához.

L. Cornelius Scipio Eumenész, Attalosz fia, Pergamon királya segítségével legyőzi Antiokhoszt, akivel megkötik a békét azzal a feltétellel, hogy vonuljon ki minden, a Taurosz hegységen inneni területéről. L. Scipio, aki befejezte a háborút Antiokhosszal, az Asiaticus melléknevet kapja hasonló megtiszteltetésül, mint fivére.

Megalapítják Bononia *coloniá*t.

Eumenész, akinek a segítségével legyőzték Antiokhoszt, új területeket csatolhat királyságához. A rhodosziak, akik szintén támogatták a rómaiakat, ugyancsak kapnak néhány várost. Aemilius Regillus, aki tengeri csatában legyőzte Antiokhosz hadvezéreit, megtartja a tengeri győzelemért járó diadalmenetét. M'. Acilius Glabrio is diadalmenetet tart a Hellaszból kiszorított Antiokhosz és az aitólok fölött.

1.

(1) Lucius Cornelius Scipio és Gaius Laelius *consul*ok évében [190] a *senatus*ban legelőször – közvetlenül a vallási intézkedések után – az aitólok ügyét tűzték napirendre. Az aitóliai követek is ezt sürgették, mivel rövid volt a fegyverszünet, Titus Quinctius pedig, aki akkor érkezett vissza Hellaszból Rómába, támogatta őket ebben. (2) Az aitólok, minthogy több reményt fűztek a *senatus* jóindulatához, mint saját igazukhoz, alázatos hangon beszéltek, és régebbi szolgálataik emlegetésével próbálták ellensúlyozni újabb keletű gaztetteiket. (3) De amíg ott álltak, mindenfelől záporoztak rájuk a *senator*ok nem is annyira választ, mint inkább bűnük beismerését sürgető kérdései, miután pedig kiküldték őket a Curiából, heves szóváltás támadt miattuk az atyák között. (4) A bosszúvágy erősebbnek bizonyult ügyükben a szánalomnál, mivel az atyák nemcsak mint ellenségre haragudtak rájuk, hanem azért is, mert féktelen és összeférhetetlen népségnek tartották őket.

(5) Több napig tartó vita után végül úgy döntöttek, hogy nem adják meg nekik a békét, de nem is tagadják meg tőlük. Két lehetőséget terjesztettek eléjük: vagy beleegyeznek, hogy a *senatus* saját belátása szerint döntsön róluk, vagy pedig fizetnek 1000 talentumot, és vállalják, hogy ugyanazok lesznek a barátaik és az ellenségeik, mint a rómaiaknak. (6) Hasztalan próbálták megtudni, hogy miben kell a *senatus* döntésére bízniuk magukat, semmilyen egyértelmű választ nem kaptak. Így békekötés nélkül küldték el őket, azzal az utasítással, hogy még aznap hagyják el a Várost, 15 napon belül pedig Itáliát is.

(7) Ezután a *consul*ok működési területéről kezdtek tárgyalni. Mindketten Hellaszra vágytak. Laeliusnak nagy befolyása volt a *senatus*ban, ezért amikor a *senatus* felszólította őket, hogy sorsolással vagy közös megegyezéssel döntsék el a provinciák sorsát, ő kijelentette: illendőbb volna, ha a döntést a sorsolás helyett az atyák ítéletére bíznák. (8) Scipio erre azt válaszolta: mérlegelni fogja, hogy mit tegyen. Egyedül öccsével beszélte meg a dolgot, aki azt tanácsolta, hogy nyugodtan engedje át a *senatus*nak a döntést. Erre közölte tiszttársával, hogy javaslata szerint fog cselekedni. (9) Míg a *senatus* az indítvány hatására felajzott hangulatban készült a várható összecsapásra – ez a fordulat ugyanis újszerű volt, vagy a hasonló esetek az idők folyamán feledésbe merültek –, Publius Scipio Africanus felajánlotta, hogy ha az atyák testvérének, Lucius Scipiónak juttatják a görög hadszínteret, ő is vele tart mint *legatus*a. (10) Ez a nagy tetszéssel fogadott nyilatkozat elejét vette a vetélkedésnek. Mindenki kíváncsi volt, hogy Antiokhosz királynak jelent-e komolyabb segítséget a legyőzött Hannibal, vagy a *consul*nak a győztes Africanus és a római légiók; ezért majdnem egyhangúlag úgy döntöttek, hogy Scipio kapja meg Hellaszt, Laelius pedig Itáliát.[1]

2.

(1) Ezután a *praetor*ok sorsolták ki a működési területeket. Lucius Aurunculeius kapta a városbeliek, Gnaeus Fulvius az idegenek jogvitáinak intézését, Lucius Aemilius Regillus a hajóhadat, Publius Iunius Brutus Etruriát, Marcus Tuccius Apuliát és a bruttiusokat, Gaius Atinius Szicíliát. (2) Majd a *consul*nak, akinek a görög hadszínteret odaítélték, ráadásként ahhoz a két légióhoz, amelyeket Manius Aciliustól kellett átvennie, a római polgárok közül 3000 gyalogost és 100 lovast, a latin szövetségesekből 5000 gyalogost és 200 lovast adtak, (3) és

[1] Cicerónál (*Philippicák* XI. 17) fennmaradt egy másik hagyomány a hadszínterek odaítéléséről, amely jobban összhangban áll Laeliusnak a Scipiók iránti töretlen hűségével. Eszerint a sorshúzás L. Scipiónak juttatta volna Hellaszt, de a *senatus*nak (amelyben ekkor valószínűleg nem a Scipiók hívei voltak többségben) kétségei voltak az ő képességeit illetően, ezért akarta inkább Laeliusra bízni a feladatot. Ekkor lépett közbe P. Scipio.

hozzáfűzték, hogy miután megérkezik a hadszínterére, ha az állam érdekében úgy látja helyesnek, keljen át seregével Kis-Ázsiába. (4) A másik *consul*nak egészen új sereget szavaztak meg: két római légiót, valamint a latin szövetségesekből 15 000 gyalogost és 600 lovast. (5) Quintus Minuciust – mivel írásban jelentette, hogy végzett feladatával, és az összes ligur népcsoport megadta magát – utasították, hogy vezesse hadseregét Liguriából a boiusok földjére és adja át Publius Cornelius *proconsul*nak, (6) aki épp kitelepítette a boiusokat arról a földterületről, amelyet vereségük után elvett tőlük. Marcus Tuccius *praetor*nak adták az előző évben besorozott két városi légiót, továbbá 15 000 latin és szövetséges gyalogost és 600 lovast, hogy biztosítsa velük Apuliát és a bruttiusok földjét. (7) Aulus Corneliust, az előző évi *praetor*t, aki a bruttiusok földjén állomásozott seregével, utasították, hogy ha a *consul* jónak látja, ő is szállítsa át légióit Aitóliába, és adja át Manius Aciliusnak, ha az ott akar maradni; (8) ha viszont Acilius inkább vissza akar térni Rómába, akkor Aulus Cornelius maradjon ezzel a sereggel Aitóliában. Úgy döntöttek, hogy Gaius Atinius Labeo vegye át Sicilia provinciát és a hadsereget Marcus Aemiliustól, és ha akar, kiegészítésül sorozzon be ott a provinciában 2000 gyalogost és 100 lovast. (9) Publius Iunius Brutust megbízták, hogy Etruria számára sorozzon új sereget: egy római légiót, a szövetségesek és latinok közül pedig 10 000 gyalogost és 400 lovast. (10) Lucius Aemilius, akire a tengeri hadviselést bízták, parancsot kapott, hogy vegyen át Marcus Iunius előző évi *praetor*tól 20 hadihajót legénységgel együtt, ezenkívül sorozzon be 1000 főnyi hajóslegénységet és 2000 gyalogost, majd ezekkel a hajókkal és csapatokkal menjen Kis-Ázsiába, és vegye át a hajóhadat Gaius Liviustól. (11) Sardinián és mindkét Hispaniában meghosszabbították egy évvel a vezérek megbízatását eddigi seregüknél. (12) Elrendelték, hogy Siciliában és Sardinián ebben az évben a gabonatized kétszeresét hajtsák be; a szicíliai gabonát teljes egészében szállítsák Aitóliába a hadsereghez, a szardíniai gabonának pedig az egyik felét szintén oda küldjék, a másikat pedig Rómába.

3.

(1) Úgy döntöttek, hogy mielőtt a *consul*ok elindulnának hadszíntereikre, a *pontifex*ek közreműködésével el kell hárítaniuk a csodajeleket. (2) Rómában a Világrasegítő Iuno templomát[1] mennykőcsapás érte, amitől az oromzat és az ajtószárnyak megrongálódtak. Puteoliban több helyen belecsapott a villám a városfalba és a kapuba, és két embert meg is ölt. (3) Nursiában megbízható híradás szerint derült égből vihar támadt, és itt is meghalt két szabad ember. Tusculum lakói jelentették, hogy náluk földeső esett, a reateiek pedig azt, hogy

[1] A szülést segítő Iuno Lucina temploma a Cispius-dombon állt.

földjükön egy öszvérkanca lecsikózott. (4) Mindezeket a csodajeleket elhárították, a Latin Ünnepeket pedig megismételték, mert a laviniumiak nem kapták meg a húsból az őket megillető részt.[1] (5) Ezek miatt a vallási aggályok miatt könyörgést is tartottak azokhoz az istenekhez, akiket a *decemvir*ek a sorskönyvek alapján kijelöltek. (6) Az áldozati szertartáson tíz nemes ifjú és tíz hajadon vett részt, akiknek apja és anyja még életben volt, és a *decemvir*ek éjszaka szopós állatokat áldoztak. (7) Publius Cornelius Scipio Africanus még elutazása előtt egy boltívet emeltetett a Capitoliumon, az oda felvezető úttal szemben;[2] ezen hét aranyozott szobor és két paripa állt, előtte pedig két márványmedence volt elhelyezve.

(8) Ezekben a napokban Manius Acilius két *cohors*a 43 aitóliai előkelőt hozott Rómába, köztük Damokritoszt és fivérét. A foglyokat a Lautumiaeba zárták, a *cohors*ok pedig Lucius Cornelius *consul* parancsára visszatértek a sereghez.

(9) Szerencsét kívánó követek érkeztek Ptolemaiosz és Kleopatra egyiptomi uralkodóktól[3] abból az alkalomból, hogy Manius Acilius *consul* kiűzte Hellaszból Antiokhosz királyt. (10) Egyszersmind biztatták a rómaiakat, hogy keljenek át seregükkel Kis-Ázsiába, hiszen nemcsak ott, hanem Szíriában is teljes a rémület, az egyiptomi uralkodók pedig felkészülten várják majd a *senatus* minden rendelkezését. (11) A *senatus* köszönetet mondott az uralkodóknak, és elrendelte, hogy ajándékozzák meg a követeket fejenként 4000 bronzpénzzel.

4.

(1) Cornelius *consul*, miután Rómában elvégezte minden teendőjét, a nép előtt rendeletben közhírré tette, hogy azok a katonák, akiket ő sorozott be kiegészítésül, és akik Aulus Cornelius *propraetor*ral Bruttiumban tartózkodnak, mindnyájan gyűljenek össze *quintilis* 15-én Brundisiumban. (2) Kijelölt három *legatus*t is – Sextus Digitiust, Lucius Apustiust és Gaius Fabricius Luscinust –, hogy a tengerpart minden pontjáról Brundisiumba vonják össze a hajókat. Amikor minden készen állt, hadvezéri köpenyt öltve elutazott a Városból. (3) A *consul*t távozásakor mintegy 5000 római és szövetséges önkéntes várta, akik Publius Africanus fővezérsége alatt töltötték le katonaidejüket, és most újra szolgálatra jelentkeztek.

[1] Lásd a XXXII. 1. 9 jegyzetét.

[2] Valószínűleg átjárásra is szolgáló kapuívről van szó (XXXIII. 27. 4), amely a Clivus Capitolinus tetején állt.

[3] V. Ptolemaiosz Epiphanész és I. Kleopatra. Egyiptomban az uralkodó feleségét gyakran társuralkodónak tekintették.

(4) Azokban a napokban, amikor a *consul* elindult a háborúba, az Apollo tiszteletére rendezett játékok[1] közben, *quintilis* 11-én a derült nappali égbolt fénye elhomályosult, mivel a hold eltakarta a nap korongját.[2] (5) Ekkor kelt útra Lucius Aemilius Regillus is, akire a tengeri hadviselés jutott. Lucius Aurunculeiusnak a *senatus* meghagyta, hogy építtessen 30 ötevezősoros és 20 háromevezősoros hajót, mert a hírek szerint Antiokhosz a tengeri ütközet után a korábbinál sokkal nagyobb hajóhadat szervezett.

(6) Az aitólok, amikor követeik azzal tértek vissza Rómából, hogy semmi remény a békére, noha a Peloponnészosz felé néző egész tengerpartjukat végigpusztították már az akhájok, (7) csak a fenyegető veszélyre gondoltak, az őket ért kárra nem: megszállták a Korax-hegyet, hogy elzárják a rómaiak útját, mert biztosra vették, hogy azok kora tavasszal visszatérnek, és folytatják Naupaktosz ostromát.

(8) Acilius tudta, hogy az aitólok erre számítanak, ezért jobbnak látta, ha meglepi őket valamivel: azzal, hogy ostrom alá veszi Lamiát. (9) Ezt a várost – gondolta – Philipposz már úgyis kis híján eltörölte a föld színéről,[3] most azonban lakói semmi effélére nem számítanak, épp ezért váratlanul lehet majd rajtuk ütni. (10) Fel is kerekedett Elateiából, és az ellenség területén először a Szperkheiosz folyó mellett ütötte fel táborát, majd éjszaka továbbindult innen, és kora hajnalban ostromgyűrűbe fogta a falakat.

5.

(1) A váratlan fordulat, mint általában, nagy rémületet és zűrzavart keltett. Aznap, a hirtelen támadt veszedelemben a lakosság mégis várakozáson felüli állhatatossággal védte a várost: miközben az ellenség mindenfelől ostromlétrákat támasztott a falaknak, a férfiak harcoltak, a nők pedig mindenféle lövedékeket és szikladarabokat hordtak nekik a falakra. (2) Acilius déltájban visszavonulót fúvatott, és katonáit visszavezette a táborba. Ettek, pihentek, felfrissültek, Acilius pedig, mielőtt feloszlatta a haditanácsot, meghagyta nekik, hogy virradat előtt legyenek készen teljes fegyverzetben; amíg el nem foglalják a várost, nem hozza őket vissza a táborba.

(3) Ugyanakkor indított támadást, mint előző nap, ismét több helyütt, és mivel a védők ereje, lövedéke és főleg harci kedve már fogytán volt, néhány óra

[1] Az ún. *Ludi Apollinares,* amelyeket a II. pun háború idején alapítottak, és július első napjaiban ültek meg (XXV. 12. 8–15).

[2] Ez a napfogyatkozás mai időszámítás szerint Kr. e. 190. március 14-én volt.

[3] Vö. XXXVI. 25.

leforgása alatt elfoglalta a várost. A zsákmányt részben eladatta, részben szétosztotta, majd haditanácson tárgyalta meg a további tennivalókat.

(4) Senki sem javasolta, hogy vonuljanak Naupaktoszhoz, mivel az aitólok megszállva tartották a Korax melletti szurdokot. Hogy azonban mégse töltsék tétlenül a nyarat, és a rómaiak késlekedése következtében ne élvezhessék az aitólok a békét, amelyet a *senatus*tól nem kaptak meg, Acilius úgy döntött, támadást indít Amphissza ellen. Seregét Hérakleiától az Oitén keresztül vezette a város alá. (5) Tábort ütött a falak előtt, majd hozzákezdett az ostromhoz, de nem gyűrűbe fogva a várost, mint Lamiánál, hanem ostromművek segítségével. Egyszerre több helyen vetett be faltörő kost, és amikor már döngették a falakat, a védők akkor sem próbáltak semmiféle ellenintézkedést alkalmazni vagy kitalálni az efféle ostromgépek ellen. (6) Minden reményüket fegyvereikbe és bátorságukba vetették, és sűrű kitörésekkel zaklatták az ellenség előőrseit, de még az ostromművek és ostromgépek körül tartózkodókat is.

6.

(1) Ennek ellenére a fal már több helyen leomlott, amikor megérkezett a hír, hogy Acilius utódja Apollóniánál partra szállt seregével együtt, és Épeiroszon és Thesszálián keresztül közeledik. (2) A *consul* 13 000[1] gyalogosával és 500 lovasával már a Maliszi-öbölnél járt. Megbízottakat küldött előre Hüpatába, hogy szólítsák fel a polgárokat a város átadására, de ezek azt a választ kapták, hogy a városbeliek az aitólok együttes határozata nélkül nem tesznek semmit. Hogy ne tartsa fel őt Hüpata ostroma, miközben még Amphisszát sem foglalták el, előreküldte testvérét, Africanust, és Amphissza ellen vonult. (3) Érkezésekor a város minden lakója, fegyveres és fegyvertelen, otthagyta a falaitól már nagyrészt megfosztott várost, és felhúzódott a fellegvárba, amelyet bevehetetlennek tartanak.

(4) A *consul* innen mintegy hat mérföldnyire ütötte fel táborát. Itt találkoztak az athéniak követei először Publius Scipióval – aki, mint említettem, előrement –, majd a *consul*lal, hogy szót emeljenek az aitólok érdekében. (5) Africanustól meglehetősen barátságos hangú választ kaptak, ő ugyanis kereste a módját az aitól háború elfogadható lezárásának, mivel már Kis-Ázsián és Antiokhosz királyon járt az esze. Felszólította az athéniakat: ne csak a rómaiakat győzködjék, hogy a háború helyett válasszák inkább a békét, de az aitólokat is.

(6) Az athéniak biztatására hamarosan nagy létszámú aitól küldöttség érkezett Hüpatából. Először Africanust keresték fel, és a vele folytatott beszélgetés megerősítette bennük a béke reményét: felidézte, hogy Hispániában, majd később

[1] Sigonius szövegjavítása a kódexekben szereplő 3000 helyett.

Afrikában sok törzs és nép ajánlotta magát az ő oltalmába, és mindannyiukban mélyebb nyomokat hagyott az ő szívélyessége és jóindulata, mint a harctéren tanúsított hősiessége. (7) Úgy látszott, a dolog már el is van intézve; de amikor a *consul* elé járultak, ő ugyanazt a választ ismételte el, mint amellyel a *senatus* elkergette őket. Az aitólok, akiket most mintha újonnan ért volna ez a csapás, belátták, hogy sem az athéniak követsége, sem Africanus engedékeny válasza nem használt nekik, és annyit mondtak, hogy szeretnék a dolgot honfitársaik elé terjeszteni.

7.

(1) Visszatértek Hüpatába, de képtelenek voltak bármiféle döntésre jutni. Egyrészt nem tudták, honnan kerítsenek 1000 talentumot, másrészt attól féltek, hogy ha feltétel nélkül a rómaiak hatalmába adják magukat, személyükben is bántalom érheti őket. (2) Ezért visszaküldték az előbbi követséget a *consul*hoz és Africanushoz, hogy megkérjék őket: ha valóban meg akarják adni nekik a békét, és nemcsak áltatják vele a bajbajutottakat, akkor vagy engedjenek a kártérítés összegéből, vagy kössék ki a feltétlen megadással kapcsolatban, hogy az a polgárok személyét nem érinti. (3) A *consul*t semmiféle változtatásra nem tudták rávenni, így ez a követség is dolgavégezetlenül távozott.

(4) Velük tartottak az athéniak követei is. Vezetőjük, Ekhedémosz új reményt öntött az aitólokba, akik már belefáradtak a sok visszautasításba, és hiábavaló siránkozással gyászolták népük sorsát: azt tanácsolta, kérjenek hat hónapos fegyverszünetet, hogy elküldhessék követeiket Rómába. (5) Ez a haladék – mondta – nem fogja súlyosbítani jelenlegi gondjaikat, hiszen már úgyis elérték a mélypontot; a közbeeső időben azonban sok minden történhet, ami könnyíthet mostani nehéz helyzetükön. (6) Ekhedémosz javaslatára ismét ugyanazokat küldték el. Ezek először Publius Scipióval tanácskoztak, majd az ő közbenjárásával kieszközölték a *consul*nál a kívánt időre szóló fegyverszünetet. (7) Amphissza körül is megszűnt az ostromzár. Manius Acilius átadta seregét a *consul*nak, és elutazott a provinciából, a *consul* pedig Amphisszától visszatért Thesszáliába, hogy Makedónián és Thrákián át Kis-Ázsiába vonuljon.

(8) Ekkor Africanus így szólt fivéréhez: „Magam is helyeslem az általad választott útvonalat, Lucius Scipio, de átvonulásunk teljes egészében Philipposz jóindulatán múlik. (9) Ha ő továbbra is hűséges államunkhoz, biztosítani fogja számunkra az átkelést, ellátást, minden élelmezési és egyéb támogatást, amire egy hadseregnek hosszabb menetelés közben szüksége van. De ha ő cserbenhagy, nem bízhatsz semmiben, amikor Thrákián átkelsz. (10) Ezért azt tanácsolom, először puhatold ki a király hangulatát. Ennek az a legjobb módja, ha küldöttünk váratlanul lepi meg őt, hogy ne készülhessen fel a szerepjátszásra."

(11) Tiberius Sempronius Gracchust szemelték ki a feladatra, mert ő volt akkoriban a leginkább tettre kész az ifjak közül. Amphisszából, ahonnan útnak indították, váltott lovakon nyargalt Pellába Philipposzhoz, és szinte hihetetlen gyorsasággal már harmadnap oda is ért. (12) A király épp lakománál ült, már jócskán beborozott, és éppen önfeledt hangulata oszlatott el minden gyanút, hogy készül valamire. (13) Aznap szívélyesen fogadta a vendéget, aki másnap meggyőződhetett róla, hogy a seregnek bőséges ellátmányt készítettek elő, hidakat vertek a folyók fölé, és kijavították a nehezen járható útszakaszokat. (14) Ugyanolyan gyorsan, ahogy érkezett, visszatért a hírrel, és Thaumakoiban találkozott a *consul*lal. A sereg ezután nagyobb biztonságérzettel és jobb kilátásokkal indult el Makedóniába, ahol minden készen várta. (15) Az érkezőket a király fejedelmi pompával fogadta és bocsátotta útjukra. Igen megnyerően és szívélyesen viselkedett, és ezek a vonások sokat nyomtak a latban Africanusnál, aki minden egyéb tekintetben kiváló ember volt, de a kedélyes társaságot sem vetette meg, ha az nem párosult fényűzéssel. (16) Nemcsak Makedónián, hanem Thrákián is úgy vonultak keresztül, hogy Philipposz végig ellátta őket és mindent előkészített számukra, így érkeztek meg a Hellészpontoszhoz.

8.

(1) Antiokhosz, aki a kórükoszi tengeri csata[1] után egész télen akadálytalanul folytathatta háborús előkészületeit szárazon és vízen, főképp hajóhadának helyreállítására fordította figyelmét, nehogy teljesen elveszítse ellenőrzését a tenger fölött. (2) Sokszor eszébe jutott, hogy a rómaiak a rhodoszi hajóhad távollétében győzték le őt; ha a rhodosziak is részt vesznek majd az ütközetben – márpedig még egyszer nem követik el azt a hibát, hogy elkésnek –, igen sok hajóra lesz szüksége, ha ütőképességben és nagyságban utol akarja érni az ellenséges hajóhadat.

(3) Ezért Hannibalt elküldte Szíriába, hogy mozgósítsa a föníciaiak hajóit, Polüxenidaszt pedig utasította, hogy ha már az ütközetben kudarcot vallott, most annál nagyobb buzgalommal munkálkodjon a meglévő hajók kijavításán és újak kiállításán. (4) Ő maga Frígiában töltötte a telet, és mindenhonnan ide vonta össze a segédcsapatokat. Követséget küldött még a galaták földjére is, akik ekkoriban még harciasabbak voltak, régi törzsük még nem fajzott el, és megőrizték gall bátorságukat. (5) Fiát, Szeleukoszt egy hadsereggel Aioliszban hagyta, hogy féken tartsa a tengerparti városokat, amelyeket Pergamon felől Eumenész, Phókaia és Erüthrai[2] felől a rómaiak biztattak elpártolásra.

[1] Vö. XXXVI. 44.–45.

[2] Erüthrai valószínűleg a kórükoszi csata után pártolt át Antiokhosztól a rómaiakhoz.

(6) A római hajóhad, mint már említettem, Kanai mellett töltötte a telet. Tél derekán megérkezett ide Eumenész király 2000[1] gyalogossal és 500 lovassal. (7) Felvetette, hogy a Thüateira környékén fekvő ellenséges földeken nagy zsákmányra tehetnének szert, és rávette Liviust, hogy küldjön el vele 5000 katonát. Néhány nap múlva tekintélyes zsákmánnyal tértek vissza.

9.

(1) Közben Phókaiában pártviszály tört ki, mert néhányan megpróbálták Antiokhosz számára megnyerni a tömeg rokonszenvét. (2) Súlyos terhet rótt rájuk a hajók téli ott-tartózkodása, a hozzájárulás, hogy 500 tógát és 500 tunikát követeltek tőlük, (3) valamint a gabonahiány, amely miatt a hajóhad és a római helyőrség el is hagyta a várost. Ekkor aztán felbátorodott az az érdekcsoport, amely a gyűléseken igyekezett a köznépet Antiokhosz oldalára állítani. (4) Az államtanács és az előkelők úgy vélték, ki kell tartaniuk a római szövetség mellett, de az elpártolásra buzdítók nagyobb hatással voltak a tömegre.

(5) A rhodosziak, mivel a múlt nyáron elkéstek, most annál korábban, már a tavaszi napéjegyenlőség idején elküldték 36 hajóból álló hajóhadukat, ismét Pauszisztratosz vezetésével. (6) Már Livius is elindult Kanaiból 30 saját hajóval és az Eumenész királlyal együtt érkezett hét négyevezősorossal a Helléspontosz felé, hogy megtegye az előkészületeket a sereg átszállítására, amelyet a szárazföld felől várt. (7) Hajórajával először az úgynevezett Akháj-öbölbe futott be, aztán Ilionnál partra szállt, áldozatot mutatott be Minervának,[2] jóindulatúan meghallgatta a közeli Elaiuszból, Dardanoszból és Rhoiteionból érkezett követségeket, amelyek városukat a rómaiak oltalmába ajánlották. (8) Majd a Helléspontosz bejáratához hajózott; tíz hajót lehorgonyzott Abüdosszal szemben, hajóhada többi részével pedig átkelt Európába, hogy ostrom alá vegye Szésztoszt.

(9) Katonái már-már a falak alá nyomultak, amikor *gallus*-papok[3] jöttek ki hozzájuk a kapuk elé ünnepi öltözetben. Kijelentették, hogy ők, az istennő szolgái az Istenanya parancsára járulnak a rómaiak elé, kíméletet kérni falaik és városuk számára. (10) Egyiküknek sem esett bántódása. Utánuk teljes számban kivonult az államtanács a tisztségviselőkkel együtt, hogy átadják a várost.

(11) A hajóraj innen átkelt Abüdoszba. Itt, miután a tárgyalásokon hasztalan próbálták a lakosság jóindulatát megnyerni, nem kaptak barátságos választ, megkezdték az ostrom előkészítését.

[1] Szövegjavítás a kódexekben szereplő 20 000 helyett – ennyi katonát ugyanis egy Pergamon méretű állam biztosan nem tudott volna kiállítani.

[2] Lásd XXXV. 43. 3, a hozzá fűzött jegyzettel.

[3] Kübelé istennő eksztatikus kultuszának herélt papjai.

10.

(1) Míg a Hellészpontosznál ez történt, Polüxenidasz, a király hadvezére, aki egyébként rhodoszi száműzött volt, arra a hírre, hogy honfitársainak hajóraja elindult hazulról, (2) és parancsnokuk, Pauszisztratosz a nép előtt tartott beszédében gőgös és megvető hangon nyilatkozott őróla, rendkívüli versengési vágy támadt benne amazzal szemben, és éjjel-nappal csak azon tanakodott, hogyan tudna tettekkel rácáfolni a fennhéjázó szavakra. (3) Elküldte hozzá egy közös ismerősüket azzal az üzenettel, hogy ha Pauszisztratosz megengedné, ő nagy szolgálatot tenne neki és hazájának, Pauszisztratosz pedig segíthetne neki hazajutni. (4) Pauszisztratosz csodálkozva kérdezte, hogy miről van szó; majd a küldött kérésére szavát adta, hogy együttműködik, főleg pedig titokban tartja a dolgot. (5) Erre a küldött így szólt: Polüxenidasz Pauszisztratosz kezére fogja játszani a király egész hajóhadát, vagy legalábbis annak nagy részét, és ezért a jelentős szolgálatért semmi egyebet nem kér cserébe, csak hogy hazatérhessen.

(6) Olyan nagy dologról volt szó, hogy Pauszisztratosz sem el nem hihette elsőre, sem el nem utasíthatta. Áthajózott a szamoszi Panormoszba,[1] és itt megállt, hogy alaposabban végére járhasson az ajánlatnak. (7) Futárok jártak köztük ide-oda, de Pauszisztratosz gyanakvása csak akkor oszlott el végleg, amikor követe előtt Polüxenidasz egy saját kezével írt iratban kötelezte magát, hogy teljesíteni fogja ígéretét, és a táblákat saját pecsétjével lezárva küldte el. (8) Ezzel a záloggal – vélte Pauszisztratosz – az áruló mintegy az ő kezébe adta magát, mert egy király alattvalója nem engedheti meg magának, hogy saját kezűleg írt bizonyítékot szolgáltasson önmaga ellen.

Ezután megállapodtak a színleg felajánlott árulás végrehajtási módjában. (9) Polüxenidasz megígérte, hogy mindenféle előkészületet elszabotál: a hajóhadat nem látja el kellő számú evezőssel és legénységgel, (10) egyes hajókat javítás ürügyén kihúzat a partra, másokat szétküld a szomszédos kikötőkbe; csak néhány hajót hagy ott Epheszosz kikötője előtt a nyílt tengeren, és ha a helyzet úgy hozza, hogy ki kell hajóznia, csak ezeket küldi csatába.

(11) Pauszisztratosz, amikor meghallotta, hogy Polüxenidasz milyen hanyagul készíti majd fel hajóhadát, maga is azonnal követte a példáját. Hajóhada egy részét Halikarnasszoszba küldte utánpótlásért, más részét Szamosz városához, <ő maga pedig Panormoszban maradt,>[2] hogy készen álljon, ha az áruló jelt ad a támadásra. (12) Polüxenidasz még rá is játszott a megtévesztésre: egyes hajóit partra vonatta, helyreállíttatta a javítóműhelyeket, mintha még több hajót is

[1] A mai Szamosz városa melletti öböl.

[2] A kéziratok szövege itt hiányos. A fordítás Müller kiegészítését követi.

partra akarna húzni, az evezősöket pedig nem Epheszoszba rendelte a téli táborból, hanem titokban Magnésziában[1] gyűjtötte össze.

11.

(1) Épp ekkoriban érkezett Szamoszra magánügyben Antiokhosz egy katonája. Elfogták, mert kémnek hitték, és Panormoszba vitték a flottaparancsnok elé. (2) Amikor az megkérdezte tőle, mi a helyzet Epheszoszban, a katona – nem tudni, félelemből-e, vagy mert övéihez való hűsége amúgy sem volt makulátlan – mindent őszintén elmondott: a hajóhad felszerelve és harcra készen áll a kikötőben, (3) az egész evezőslegénységet Magnésziába küldték, csak néhány hajót vontak ki a partra, a javítóműhelyeket befedik,[2] egyszóval soha nem folyt még nagyobb lendülettel a tengeri csatára való készülődés. (4) A félrevezetett és hiú reménységgel eltelt Pauszisztratosz azonban nem tudott hinni szavainak.

Polüxenidasz, miután mindent kellőképpen előkészített, éjszaka odarendelte Magnésziából az evezőslegénységet, és gyorsan vízre bocsáttatta a partra vont hajókat is. A nappalt nem annyira készülődéssel töltötte, inkább azzal, hogy álcázza a hajóhad indulását. (5) Napnyugta után futott ki 70 emelt fedélzetű hajóval, és széllel szemben még hajnal előtt elérte Pügela kikötőjét. Itt a fenti okból ismét nyugalomban töltötte a nappalt, majd éjszaka áthajózott Szamosz legközelebbi partjaihoz. (6) Itt egy Nikandrosz nevű kalózkapitányt utasított, hogy öt emelt fedélzetű hajóval induljon a Palinuroszhoz,[3] onnan pedig vezesse fegyvereseit a földeken át a legrövidebb úton Panormoszhoz, az ellenség háta mögé. Ő ezalatt két részre osztotta hajóhadát, hogy mindkét oldalról meg tudja szállni az öböl bejáratát, majd maga is elindult Panormosz felé.

(7) Pauszisztratoszt egy pillanatra megzavarta a váratlan fordulat, de azután régi katona lévén hamar visszanyerte lélekjelenlétét. Úgy vélte, az ellenséget könnyebb lesz feltartóztatnia a szárazföldön, mint a tengeren, (8) ezért csapatait két részre osztva a tengerbe félkörívben benyúló, az öblöt lekerítő két hegyfokhoz vezette, gondolván, így könnyen visszaverheti a két tűz közé került ellenséget. Amikor a szárazföld felől megjelenő Nikandrosz meghiúsította ezt a szándékát, hirtelen meggondolta magát, és elrendelte, hogy mindenki szálljon hajóra. (9) Erre hatalmas zűrzavar támadt a katonák és a hajósok között, és

[1] A Maiandrosz menti Magnésziáról van szó.

[2] Talán olyan ideiglenes dokkokról lehet szó, amelyeket addig nem lehet befedni, amíg hajó van bennük. Az olvasat azonban kétséges: a fordítás alapjául szolgáló *tegi* szövegváltozat mellett az épp ellentétes jelentésű *detegi* is előfordul.

[3] Nem azonos az itáliai Palinurus-fokkal, hanem annak egy szamoszi névrokona.

szinte menekülésszerűen özönlöttek a hajókra, látva, hogy a szárazföld és a tenger felől egyaránt körülfogták őket.

(10) Pauszisztratosz úgy vélte, hogy menekülésük egyetlen lehetősége, ha kitörnek az öböl bejáratán át, és kijutnak a nyílt tengerre. Ezért mihelyt látta, hogy emberei mind a hajókon vannak, parancsot adott, hogy kövessék, és gyors evezőcsapásokkal elsőként indult el az öböl kijárata felé. (11) Már-már átjutott a szoroson, amikor Polüxenidasz három ötevezősorosa bekerítette. Hajója a döfőorroktól meglékelve süllyedni kezdett, a védőket lövedékek árasztották el, és köztük hősies harc után Pauszisztratosz is halálát lelte. (12) A többi hajót részben még az öbölben, részben már az öböl előtt elfogták, némelyik pedig már akkor Nikandrosz kezére jutott, miközben eloldozták a szárazföldtől. (13) Csak öt rhodoszi és két kószi hajó menekült meg, amelyek két, az orrukból előrenyúló rúdra függesztett vasedényekben nagy lánggal égő tüzet vittek:[1] a lobogó lángok keltette rémületet kihasználva utat törtek maguknak a hajók zárt alakzatán keresztül. (14) Az erüthraibeli háromevezősorosok, miután Szamosztól nem messze szembetalálkoztak a menekülő rhodoszi hajókkal, amelyek támogatására jöttek, visszatértek a Hellészpontoszhoz, a rómaiakhoz.

(15) Ekkoriban foglalta el Szeleukosz árulás révén Phókaiát: a város egyik kapuját az őrség kinyitotta előtte. Ezután félelemből hozzá pártolt Kümé és az ottani tengerpart több városa is.

12.

(1) Miközben Aioliszban ez történt, Abüdosz jó néhány napig tűrte az ostromzárt, mivel falait királyi helyőrség védte. (2) Mostanára azonban mindenki belefáradt, ezért a tisztségviselők Philótasznak, a helyőrség parancsnokának az engedélyével tárgyalni kezdtek Liviusszal a város átadásának feltételeiről. Csak abban nem tudtak megegyezni, hogy a királyi csapatok fegyveresen vagy fegyvertelenül vonulhassanak-e el. (3) Erről folyt a vita, amikor megérkezett a rhodoszi hajóhad vereségének híre, mire a rómaiak inkább hagyták az egészet. (4) Livius, mivel aggódott, hogy Polüxenidasz a nagy sikeren felbátorodva megtámadhatja Kanainál tartózkodó hajóhadát, feladta Abüdosz ostromát és a Hellészpontosz ellenőrzését, és vízre bocsátotta Kanainál partra vont hajóit; Eumenész pedig Elaiába ment.

(5) Livius az egész hajóhaddal, amelyhez két mitülénéi háromevezősorost is csatolt, elindult Phókaia felé. Amikor hallotta, hogy ezt erős királyi helyőrség védelmezi, és nincs messze onnan Szeleukosz tábora, (6) végigdúlta a tenger-

[1] Ez a megoldás Pauszisztratosz saját fejlesztése volt.

parti vidéket, nagyrészt emberekből álló zsákmányát a hajókra terelte, aztán éppen csak megvárta Eumenészt és hajóhadát, már indult is Szamosz felé.

(7) A rhodosziakon vereségük hírére először rendkívüli rémület és gyász vett erőt. Hisz nem elég, hogy elpusztultak hajóik és embereik, odalett ifjúságuk színe-virága is, (8) mivel a nemesség sok tagja vonult hadba többek között Pauszisztratosz szavára, aki méltán élvezett rendkívüli tekintélyt polgártársai körében. Azután gyászuk haragra változott, amiért cselfogás, méghozzá saját honfitársuk cselfogásának áldozatai lettek. (9) Azonnal kiküldtek tíz hajót, majd néhány nap múlva újabb tízet, és mindegyik fölé Eudamoszt rendelték, akiről úgy gondolták, hogy egyéb katonai erények tekintetében messze elmarad ugyan Pauszisztratosztól, de éppen mivel kevesebb a bátorsága, óvatosabb hadvezér lesz.

(10) A rómaiak és Eumenész király először Erüthrai partjainál kötöttek ki hajóhadukkal. Itt töltöttek egy éjszakát, majd másnap elérték a Kórükosz-hegyfokot Teósznál. (11) Mivel innen Szamosz legközelebb eső részére akartak hajózni, meg sem várták a napfelkeltét, amelyből a kormányosok következtethettek volna a várható időjárásra, és így kiszolgáltatták magukat a bizonytalan időnek. (12) Már útjuk felét megtették, amikor az északkeleti szél északira fordult, és a hajókat dobálni kezdték a felkavarodott tenger hullámai.

13.

(1) Polüxenidasz úgy gondolta, az ellenség Szamosz felé indul majd, hogy egyesüljön a rhodoszi hajóhaddal, ezért útra kelt Epheszoszból. Először Müonnészosznál állt meg,[1] majd átkelt a Makrisz nevű szigetre, hogy ha a római hajóhad itt elhalad, alkalma legyen rajtaütni a csoporttól esetleg elmaradozó hajókon vagy az utóvéden. (2) Látva, hogy a hajóhadat szétszórta a vihar, először úgy vélte, itt a jó alkalom a támadásra. De a széllökések nemsokára sűrűsödni kezdtek, egyre magasabbra korbácsolták a hullámokat, (3) és Polüxenidasz belátta, hogy nem tud a közelükbe férkőzni. Ezért áthajózott Aithalia szigetére, hogy másnap innen csapjon le a nyílt tengerről Szamosz felé tartó hajókra. (4) A római hajóhadnak egy kis része sötétedéskor befutott egy elhagyatott szamoszi kikötőbe,[2] a többi egész éjjel a nyílt tengeren hánykolódott, de aztán azok is elérték ezt a kikötőt. (5) Miután itt földművesektől megtudták, hogy az ellenséges hajóhad Aithaliánál tartózkodik, haditanácsot tartottak: vállalják-e azonnal az ütközetet, vagy pedig várják meg a rhodoszi hajóhadat? Úgy döntöttek, elha-

[1] A mai Doganbey-félsziget nyugati oldalán.

[2] A szövegből nem derül ki világosan, hogy ez a kikötő valóban Szamoszon volt-e, vagy pedig a szárazföldön, de a szamosziak hatalmában.

lasztják a dolgot, és visszamentek Kórükoszba, ahonnan jöttek. (6) Polüxenidasz, miután hiába őrködött, szintén visszatért Epheszoszba. Amikor az ellenség elhagyta a tengert, a római hajók végre átjutottak Szamoszba. (7) Néhány nap múlva befutott ide a rhodoszi hajóraj is. Hogy úgy tűnjön, csak erre vártak, azonnal elindultak Epheszosz felé, hogy vagy megvívják a döntő ütközetet, vagy ha az ellenség kitér az összecsapás elől, rákényszerítsék félelme beismerésére – ez ugyanis igen fontos volt a városok hangulata szempontjából.

(8) A római hajók arcvonalba fejlődve megálltak az öböl bejáratával szemközt. Miután senki sem szállt szembe velük, a hajóhad két részre oszlott. Az egyik lehorgonyzott a tengeren az öböl bejáratánál, a másik pedig partra tette a katonákat. (9) Ezek széltében végigdúlták a földeket, de amikor rengeteg zsákmányukat terelve Epheszosz városfalaihoz közeledtek, kitörést intézett ellenük a helyőrség parancsnoka, a makedón Andronikosz. Elvette tőlük a zsákmány nagy részét, és visszakergette őket hajóikhoz a tengerpartra. (10) Másnap a rómaiak nagyjából félúton csapdát állítottak, és menetoszlopban a város ellen vonultak, hogy kicsalják a falak mögül a makedón parancsnokot. Mivel azonban éppen ettől tartva nem merészkedett elő, visszatértek hajóikhoz. (11) A flotta, minthogy az ellenség szárazon és vízen egyaránt kitért az összecsapás elől, visszaindult Szamoszra, ahonnan jött.

Innen a *praetor* elküldte az itáliai szövetségesek és a rhodosziak két-két háromevezősoros hajóját a rhodoszi Epikratész vezetésével, hogy védelmezzék a Kephalléniai-szorost, (12) amelyet a spártai Hübrisztasz és kephalléniai emberei veszélyeztettek kalózkodásukkal, lehetetlenné téve az Itáliából érkező szállítmányok átjutását.

14.

(1) Epikratész Peiraieuszban találkozott a hajóhad új parancsnokával, Lucius Aemilius Regillusszal. (2) Ő a rhodosziak vereségének hírére, mivel neki magának csak két ötevezősoros hajója volt, visszavitte magával Kis-Ázsiába Epikratészt négy hajójával együtt;[1] elkísérték az athéniak nyitott hajói is. (3) Az Égei-tengeren át Khioszra hajózott. Késő éjszaka megérkezett oda Szamoszról a rhodoszi Timaszikratész is két négyevezősorossal. Amikor Aemilius elé vezették, kijelentette, hogy védelmi feladattal küldték ide; ez a partszakasz ugyanis veszélyessé vált a teherhajók számára, mert a Hellészpontoszból és Abüdoszból kiindulva gyakran rajtuk ütnek a király hajói.

[1] Kephalléniánál 18 római hajó állomásozott (vö. XXXVII. 2. 10), így ott nem volt szükség Epikratész segítségére.

(4) Aemilius, miközben Khioszról áthajózott Szamoszra, szembetalálkozott a Livius által a fogadására küldött két rhodoszi négyevezősorossal és Eumenész királlyal, aki két ötevezősorossal jött elé. (5) Miután megérkezett Szamoszra, átvette Liviustól a hajóhadat, az előírt szertartás szerint elvégezte a szokásos áldozatot, és összehívta a haditanácsot. Itt Gaius Livius – az ő véleményét kérdezték ugyanis először – kijelentette: A legmegbízhatóbb tanácsot mindig az adja, aki azt javasolja a másiknak, amit ő maga cselekedne a helyében. (6) Neki az volt a terve, hogy az egész hajóhaddal Epheszoszba indul, sóderral telerakott teherhajókat visz magával, és elsüllyeszti azokat az öböl bejáratánál. (7) Az öböl elzárása már csak azért sem nehéz feladat, mert bejárata olyan, mint egy folyó: hosszú, keskeny és sekély. Így az ellenséget elvágta volna a tengertől, és az nem vehette volna többé hasznát hajóhadának.

15.

(1) Ezt a javaslatot senki sem helyeselte. Eumenész király feltette a kérdést: Mi lesz azután? Ha az elsüllyesztett hajókkal elzárják a tengerre vezető kijáratot, hajóhadukkal szabadon eltávoznak majd, hogy megsegítsék szövetségeseiket és rettegésben tartsák az ellenséget, vagy ettől még továbbra is egész hajóhadukkal ostromzár alatt tartják az öblöt? (2) Ha ugyanis eltávoznak, nyilvánvaló, hogy az ellenségnek első dolga lesz kiemelni az elsüllyesztett hajókat, és kisebb fáradsággal fogja felszabadítani az öböl bejáratát, mint ahogy ők elzárták. Ha pedig továbbra is itt kell rostokolniuk, akkor mire jó elzárni az öblöt? (3) Sőt, éppen visszafelé sül majd el a dolog: míg az ellenség egész nyáron vígan éli világát a teljes biztonságot nyújtó kikötőben és a rendkívül gazdag városban, ahol Kis-Ázsiából mindent megkap, a rómaiak egyfolytában őrködhetnek kint a nyílt tengeren, kiszolgáltatva hullámoknak, viharoknak, (4) mindenben hiányt szenvedve; ahelyett, hogy ők tartanák az ellenséget ostromzár alatt, saját maguk lesznek mozdulatlanságra kárhoztatva, és addig sem tehetik, amit kell.

(5) Eudamosz, a rhodoszi hajóhad parancsnoka inkább csak nemtetszését fejezte ki, de nem terjesztett elő új megoldási javaslatot. (6) A rhodoszi Epikratész úgy vélekedett, hogy egyelőre ne törődjenek Epheszosszal, küldjék el a hajóhad egy részét Lükiába, és nyerjék meg szövetségesnek Patarát, a vidék fővárosát. (7) Ez rendkívül hasznos lesz két szempontból is. Egyrészt a rhodosziak, ha békés viszonyban lesznek a szigetükkel szemben fekvő szárazfölddel, minden erejüket egyedül az Antiokhosz elleni háborúra fordíthatják, (8) másrészt pedig megakadályozhatják, hogy a Kilikiában szerveződő hajóhad csatlakozzon Polüxenidaszhoz. (9) Ezt az indítványt igen nagy helyesléssel fogadták, de emellett

úgy határoztak, hogy Regillus az egész flottával hajózzon az Epheszoszi-öbölhöz, és ijesszen rá az ellenségre.

16.

(1) Gaius Liviust két római ötevezősorossal, négy rhodoszi négyevezősorossal és két nyitott szmürnai hajóval Lükiába küldték, azzal az utasítással, hogy előbb álljon meg Rhodoszon, és adjon tájékoztatást az egész haditervről. (2) A városok, amelyek mellett elhaladt – Milétosz, Mündosz, Halikarnasszosz, Knidosz, Kósz –, készségesen teljesítették parancsait. (3) Amint Rhodoszra érkezett, közölte az ottaniakkal küldetése célját, és véleményüket kérte. Mindenki biztosította őt támogatásáról. Meglévő hajóhadát három négyevezősorossal egészítette ki, és továbbhaladt Patara irányába.

(4) Kezdetben a kedvező szél egyenesen a város felé vitte őket, és remélni kezdték, hogy a meglepetés erejével elérhetnek valamit. Aztán megfordult a szél, és a hullámok mozgása kiszámíthatatlanná vált. Evezőik segítségével elérték ugyan a partot, (5) de a város közelében nem találtak biztonságos horgonyzóhelyet; a kikötő bejárata előtt, a nyílt vízen pedig nem maradhattak, mert a tenger háborgott, és közeledett az éjszaka. (6) Ezért elhajóztak a város falai mellett a nem egészen két mérföldnyire fekvő Phoinikusz kikötőjébe, amely megvédte a hajókat a tenger dühétől. (7) Csakhogy fölötte meredek sziklák emelkedtek, amelyeket a város lakói egykettőre el is foglaltak a helyőrségben lévő királyi csapatok segítségével.

(8) Livius, noha a hely kedvezőtlen volt a partraszállás szempontjából, ellenük küldte az isszai segédcsapatokat és a szmürnaiak könnyen mozgó katonáit. (9) Ezek meg is állták helyüket mindaddig, amíg nem kezdődött komoly összecsapás, csak lövedékekkel és néhány fős kisebb rajtaütésekkel zaklatták egymást. (10) De amikor egyre többen rohantak elő a városból, és végül már az egész lakosság kiözönlött, Livius aggódni kezdett, hogy segédcsapatait bekeríthetik, sőt még hajóit is veszély fenyegetheti a szárazföld felől. (11) Ezért nemcsak katonáit, hanem a hajóslegénységet és az evezősök csapatát is az ütközetbe vezényelte, úgy fegyverezve fel őket, ahogy éppen sikerült. (12) De még így is kétesélyes volt a harc, és a véletlenszerűen kialakult viadalban számos katona mellett Lucius Apustius is elesett.

Végül mégiscsak szétverték, megfutamították és visszakergették városukba a lükiaiakat, a rómaiak pedig komoly véráldozat árán kivívott győzelmükkel visszatértek hajóikra. (13) Innen a Telmésszoszi-öbölbe hajóztak, amelyet egyik oldalról Kária, a másikról Lükia határol. Lemondva a Patarával kapcsolatos további próbálkozásokról, a rhodosziakat hazaengedték, (14) Livius pedig Kis-

Ázsia partjai mellett haladva átkelt Hellaszba, hogy ott találkozzon az akkoriban Thesszália táján tartózkodó Scipiókkal, majd Itáliába hajózzon.

17.

(1) Amikor Aemilius hírét vette, hogy Lükiában abbahagyták a hadműveleteket, és Livius visszaindult Itáliába, bár maga is dolgavégezetlenül tért vissza Szamoszra, miután a vihar visszavetette Epheszosztól, (2) szégyenletesnek tartotta a Patara elleni hadjárat balsikerét. Elhatározta hát, hogy egész hajóhadával elindul oda, és teljes haderejével ostrom alá veszi a várost. (3) Elhaladva Milétosz és a szövetséges partvidék többi része mellett, Iaszosznál szállt partra, a Bargüliai-öbölben. Ezt a várost királyi helyőrség tartotta megszállva. A rómaiak könyörtelenül végigpusztították a környéket, (4) majd Aemilius embereket küldött, hogy kezdjenek tárgyalni a város előkelőivel és tisztségviselőivel, és próbálják kipuhatolni hangulatukat. Ezek azt válaszolták, hogy nincs lehetőségük a szabad döntésre. Erre Aemilius a város alá vonult, hogy megostromolja.

(5) A rómaiaknál több iaszoszi száműzött is tartózkodott. Csapatostul kezdték kérlelni a rhodosziakat, hogy ne engedjék elpusztítani ártatlan városukat, amely nekik szomszédjuk és rokonuk.[1] Az ő száműzésük egyetlen oka – mondták – Róma iránti hűségük volt, (6) a királyi helyőrség rémuralma pedig, amely miatt nekik távozniuk kellett, gúzsba kötve tartja a városban maradottakat. Iaszosz minden polgárának egyetlen vágya megszabadulni a király által rájuk kényszerített szolgaságtól. – (7) A rhodosziakat meghatotta a kérés. Eumenész király támogatását is megnyerték közbenjárásukhoz, és egyrészt az iaszosziakhoz fűződő rokonságukra hivatkozva, másrészt a királyi helyőrség által megszállt város balsorsát felpanaszolva elérték, hogy felhagyjanak az ostrom tervével.

(8) Továbbindultak, és végighajózva Kis-Ázsia békés partjai mellett, megérkeztek a Rhodosszal szemben fekvő Lorüma kikötőjébe. Itt a katonai *tribunus*ok először csak a szállásukon kezdtek pusmogni egymás között, (9) ami aztán magának Aemiliusnak is fülébe jutott: a hajóhadat elviszik Epheszoszból, igazi háborújuk színhelyéről, hogy aztán a hátuk mögött hagyott ellenség büntetlenül garázdálkodhasson a sok közeli szövetséges város között. (10) Ez a zúgolódás elgondolkodtatta Aemiliust. Odahívatta a rhodosziakat, és megkérdezte tőlük, hogy a patarai kikötőben elfér-e az egész hajóraj. Azok azt felelték, hogy nem. Aemilius ezt jó ürügynek találta arra, hogy felhagyjon a vállalkozással, és hajóhadával visszatért Szamoszra.

[1] A rhodosziak és az ostromlott iaszosziak egyaránt a dór néptörzshöz tartoztak.

18.

(1) Ekkortájt Antiokhosz fia, Szeleukosz, aki az egész tél folyamán Aioliszban tartózkodott seregével, segítséget nyújtva a szövetségeseknek és végigdúlva azokat, akiket nem tudott szövetségesnek megnyerni, (2) elhatározta, hogy behatol Eumenész király területére, amíg az Lükia tengerparti városait ostromolja a rómaiakkal és rhodosziakkal együtt, távol országától. (3) Először Elaia alá nyomult seregével, de aztán inkább lemondott a város ostromáról, könyörtelenül végigpusztította a környéket, majd elindult, hogy megostromolja Pergamont, a királyság fővárosát és legfontosabb erődítményét.

(4) Attalosz[1] kezdetben előőrsöket telepített a város elé, és inkább csak zaklatta az ellenséget lovasságának és könnyűfegyverzetű csapatainak kitöréseivel, de feltartani nem tudta őket. (5) Végül, mivel ezekben a kisebb összecsapásokban megtapasztalta, hogy serege semmilyen szempontból nem ér fel az ellenségével, visszahúzódott a falak mögé, és megkezdődött az ostrom.

(6) Körülbelül ugyanebben az időben indult el Antiokhosz is Apameiából, és különböző népekből álló, hatalmas seregével először Szardeisznál, majd Szeleukosz táborától nem messze, a Kaikosz folyó forrásánál épített állandó tábort. (7) Seregének legfélelmetesebb részét 4000 gall zsoldos alkotta. Ezeket küldte el néhány egyéb katonájával együtt,[2] hogy minden irányban dúlják végig Pergamon területét.

(8) Amikor ezek a hírek megérkeztek Szamoszra, először Eumenészt szólította haza az országát pusztító háború: hajóhadával Elaiába indult, ahol lovas és könnyen mozgó gyalogos egységek várták. Ezek védelme alatt, mielőtt az ellenség észrevehette vagy intézkedhetett volna, Pergamon alá sietett. (9) Itt újrakezdődtek a kitörések és kisebb csatározások, Eumenész azonban szemmel láthatóan kerülte a döntő összecsapást.

Néhány nap múlva Szamoszról Elaiába érkezett a király segítségére a rhodoszi és a római hajóhad is. (10) Antiokhosz a hír hallatán, hogy Elaiában partra tették csapataikat, és egyetlen öbölben ennyi hajóhad egyesült – és mivel ugyanakkor arról is értesült, hogy a *consul* már Makedóniában van seregével, és előkészületeket tesz a Hellészpontoszon való átkelésre –, úgy vélte, itt az ideje a béketárgyalások megkezdésének, mielőtt szárazon és vízen egyaránt szorongatott helyzetbe kerül. (11) Egy Elaiával szemközti magaslaton ütötte fel táborát. (12) Itt hagyta hátra minden gyalogos csapatát, és 6000 főnyi lovasságával levonult a közvetlenül Elaia falai alatt elterülő síkságra, hírnökpálcás követet küldve Aemiliushoz, hogy szeretne tárgyalásokat kezdeni a békéről.

[1] Eumenész király öccse.

[2] A szöveg rossz állapota miatt nem lehet tudni, milyen egyéb egységekről volt szó.

19.

(1) Aemilius haditanácsot tartott, amelyre meghívta a rhodosziakat és Pergamon alól Eumenészt is. A rhodosziak nem utasították el a békekötés gondolatát, Eumenész viszont azt mondta, egyrészt megalázó lenne ilyen helyzetből tárgyalni a békéről, másrészt pedig úgysem tudnák dűlőre vinni a dolgot. (2) „Hogyan őrizhetnénk meg méltóságunkat – kérdezte –, ha falaink mögé bezárva ostrom alatt állunk, és jóformán csak elfogadhatjuk a ránk szabott békefeltételeket? És vajon ki tartja majd érvényesnek azt a békét, amelyet a római *consul* távollétében, a *senatus* felhatalmazása és a népgyűlés utasítása nélkül kötöttünk? (3) Kérdezlek téged: ha megkötötted a békét, azonnal visszatérsz-e Itáliába a hajóhaddal és a hadsereggel együtt, vagy pedig megvárod, hogy mit dönt erről a *consul*, a *senatus* és a nép? (4) Nincs más lehetőséged, mint hogy itt maradj Kis-Ázsiában. Ismét téli táborban helyezed majd el csapataidat, amelyeknek élelmezése a szövetségeseket fogja terhelni, minthogy megszűnt a háború. (5) Azután pedig, ha úgy tetszik azoknak, akiknek hatalmában áll dönteni erről, kezdhetjük megint a legelejéről azt a háborút, amelyet az istenek segítségével még a tél beállta előtt befejezhetnénk, ha mostani lendületünket nem törjük meg halogatással." (6) Ez a vélemény győzött: Antiokhosznak azt válaszolták, hogy a *consul* megérkezése előtt nincs lehetőség a béketárgyalásra.

(7) Antiokhosz, miután békekötési kísérlete meghiúsult, végigpusztította Elaia, majd Pergamon környékét, aztán hátrahagyva ott fiát, Szeleukoszt, Adramüttion ellen vonult, és benyomult a Homérosz költeménye révén híressé vált Thébé termékeny síkságára.[1] (8) A királyi sereg katonái egyetlen más vidéken sem tettek szert gazdagabb zsákmányra. Megérkezett Adramüttionhoz Aemilius és Eumenész is, kerülő utat téve hajóikkal, hogy megvédjék a várost.

20.

(1) Épp ezekben a napokban érkezett Akhaiából Elaiába 1000 gyalogos és 100 lovas Diophanész vezetésével.[2] Miután partra szálltak, Attalosz eléjük küldött emberei éjszaka bejuttatták őket Pergamonba. (2) Mind régi, tapasztalt harcosok voltak, vezérük pedig Philopoiménnek, az akkori idők legkiválóbb görög hadvezérének tanítványa volt. Két napot szántak rá, hogy az emberek és lovaik kipihenjék magukat, és ezalatt megfigyeljék az ellenség előőrseit, hogy hol és mikor szoktak előretörni és visszahúzódni.

[1] Homérosz az *Íliász*ban többször említi a Plakosz alatti Thébét, amelyet Akhilleusz rombolt le, és amely Andromakhé és Khrűszéisz szülővárosa volt (I. 366–369, VI. 396–398).

[2] Vö. XXXVI. 31. 6.

(3) A király csapatai nagyjából a domb tövéig nyomultak előre, amelyen a város emelkedett. Így mögöttük akadálytalanul folyhatott a zsákmányolás, hiszen a városból senki sem ütött ki rájuk, még annyira sem, hogy az előőrsöket dárdázza messziről. (4) Attól fogva, hogy a városbeliek félelmükben behúzódtak a falak mögé, a király csapatai kezdték lebecsülni őket, ami hanyagsághoz vezetett. Lovaikat igen sokan nem is nyergelték és kantározták fel. (5) Alig néhányan maradtak fegyverben az egységeiknél, a többiek szétszéledtek mindenfelé a síkságon: néhányan ifjak módjára játszottak, pajzánkodtak, vagy éppen az árnyékban falatoztak, sőt némelyek álomba merülve heverésztek.

(6) Diophanész Pergamon magasából figyelte mindezt. Parancsot adott embereinek, hogy fegyverkezzenek fel, és álljanak készenlétben a kapunál; ő maga pedig Attalosz elé járult, és bejelentette neki szándékát, hogy rajtaütést kísérel meg egy ellenséges előőrs ellen. (7) Attalosz ebbe csak vonakodva egyezett bele, mert tudta, hogy 100 lovasukra 600, 1000 gyalogosukra 4000 főnyi ellenség jut majd. Diophanész kivonult a kapun, és megállt az ellenséges előőrs közelében, a megfelelő alkalomra várva. (8) Vállalkozását Pergamonban is inkább őrültségnek, mint merészségnek tartották, de az ellenség is csak egy pillanatra figyelt fel rájuk; majd amikor látták, hogy nem történik semmi, maguk sem változtattak szokásos hanyagságukon, sőt még ki is gúnyolták amazokat, hogy ilyen kevesen vannak.

(9) Diophanész egy ideig nyugalomban tartotta embereit, mintha csak nézelődni jöttek volna ki. (10) De amikor látta, hogy az ellenséges katonák otthagyták egységeiket, parancsot adott gyalogosainak, hogy amennyire tudják, kövessék, majd a lovasokkal együtt nekieredt *turmá*ja élén, és az összes lovas és gyalogos egyszerre felharsanó csatakiáltása közepette váratlanul megrohamozta az ellenséges előőrsöt.

(11) Nemcsak az embereket fogta el a rémület, de a lovakat is: kötőféküket elszakítva zűrzavart és felfordulást keltettek saját seregükben. (12) Csak néhány ló maradt nyugton a helyén, de ezeket sem tudták egykönnyen felnyergelni, felkantározni és megülni, mert az akháj lovasok létszámukhoz képest aránytalanul nagy rémületet keltettek. (13) Közben az egységekbe rendeződött és harcra kész akháj gyalogság rátámadt a rendetlenül szétszóródott és szinte félálomban heverő ellenségre, és a síkságon mindenütt megkezdődött a mészárlás és menekülés. (14) Diophanész, amíg biztonságban tehette, folytatta a fejvesztve menekülő ellenség üldözését, és az akháj népnek nagy dicsőséget szerezve – hiszen Pergamon falain nemcsak a férfiak álltak ott nézőseregként, de az asszonyok is – tért vissza a város védelmére.[1]

[1] Utalás az *Íliász* egy részletére, az ún. *teikhoszkopiá*ra (III. 121–244), amelyben Trója vénei és asszonyai figyelik a város előtti síkon folyó küzdelmet (bár ők természetesen nem az akhájoknak szurkolnak).

21.

(1) Másnap a király előőrsei már fegyelmezettebben és rendezettebben foglalták el állásaikat a várostól fél mérfölddel távolabb, az akhájok pedig nagyjából ugyanakkor és ugyanaddig nyomultak előre, mint előző nap. (2) Több órán át figyelt éberen mindkét fél, mintha a következő pillanatban várná a támadást. Amikor napnyugta felé eljött az idő, hogy visszatérjenek táborukba, a király emberei egyesítették csapataikat, és inkább menetelésre, mint harcra alkalmas alakzatban megkezdték az elvonulást. (3) Diophanész nem mozdult a helyéről, amíg látótávolságban voltak. Azután az előző napihoz hasonló lendülettel megrohanta az utóvédet, és megint olyan rettegést és zűrzavart keltett, hogy a hátba támadott ellenségből egyetlen ember sem állt meg, hogy szembeszálljon velük, inkább pánikszerűen, a menetelés rendjét is csak tessék-lássék megtartva menekültek vissza táborukba. (4) Az akhájok merészsége arra kényszerítette Szeleukoszt, hogy elvonuljon Pergamon területéről.

Antiokhosz arra a hírre, hogy a rómaiak Adramüttion védelmére keltek, a várostól ugyan távol tartotta magát, a környéket azonban végigpusztította, majd elfoglalta Peraiát, Mitüléné gyarmatvárosát.[1] (5) Az első rohammal bevette Kottont, Korülénoszt, Aphrodisziaszt és Prinnét, azután Thüateirán átvonulva visszatért Szardeiszba. (6) Szeleukosz ott maradt a tengerparton, egyes városokat rettegésben tartott, másokat védelmébe vett.

A római hajóhad Eumenésszel és a rhodosziakkal együtt Mitülénébe ment, majd visszatért Elaiába, ahonnan elindult. (7) Innen útban Phókaia felé kikötöttek egy Bakkheion nevű szigeten Phókaia városával szemben, és könyörtelenül végigfosztogatták az összes templomot és szobrot, noha eddig tartózkodtak ezektől – ez a sziget pedig csodálatosan gazdag volt effajta ékességekben. Aztán továbbhajóztak a város felé. (8) Felosztották egymás között a feladatokat, így kezdtek hozzá az ostromhoz. Úgy tűnt, hogy ostromművek nélkül, csupán fegyverekkel és létrákkal is el lehet foglalni. Amikor azonban az Antiokhosz által küldött 3000 főnyi helyőrség bejutott a városba, (9) azonnal felhagytak az ostrommal, és mindössze az ellenséges város körül fekvő területeket pusztították végig, majd a hajóhad visszavonult a szigetre.

22.

(1) Úgy határoztak, hazaengedik innen Eumenész királyt, hogy megtegye a szükséges előkészületeket a *consul* és hadserege hellészpontoszi átkeléséhez, a római és rhodoszi hajóhad pedig visszatér Szamoszra, és ott őrködik, hogy

[1] Livius pontatlanul fogalmaz, bár korábban még helyesen használta az elnevezést: Peraia nem egy város, hanem egy nagyobb terület neve.

Polüxenidasz ne mozdulhasson Epheszoszból. Így a király visszatért Elaiába, a rómaiak pedig Szamoszra. (2) Itt meghalt Marcus Aemilius, a *praetor* fivére.

A rhodosziak, miután részt vettek a temetésén, 13 saját hajóval, valamint egy kószi és egy knidoszi ötevezősorossal elindultak Rhodosz felé, hogy ott állomásozzanak, és feltartóztassák a hírek szerint Szíria felől közeledő hajórajt. (3) Két nappal azelőtt, hogy Eudamosz megérkezett hajórajával Szamoszról, Pamphilidasz vezetésével Rhodoszról is elindítottak 13 hajót – kiegészítve a Kária mellett őrszolgálatot teljesítő négy hajóval – az említett szíriai hajóraj ellen, és felszabadították a király csapatai által ostromolt Daidalát és egyéb peraiai erődöket.

(4) Úgy döntöttek, hogy azonnal induljon el Eudamosz is, és az ő hajóraját is megerősítették hat nyitott hajóval. (5) Ki is futott, és a tőle telhető legnagyobb sebességgel haladva a Megiszté nevű kikötőnél utolérte a korábban útra kelt hajókat. Miután az egyesített flottával befutott Phaszéliszba, úgy látta a legjobbnak, ha itt várja meg az ellenséget.

23.

(1) Phaszélisz Lükia és Pamphülia határán fekszik. Messze benyúlik a tengerbe, így aki Kilikiából Rhodosz felé tart, a szárazföldnek ezt a pontját pillantja meg először, és a városból korlátlan kilátás nyílik a tengerre. Elsősorban azért szemelték ki ezt a helyet, hogy épp útjában legyenek a királyi hajóhadnak. (2) Viszont nem számoltak azzal, hogy milyen egészségtelen a vidék és az évszak – éppen nyár dereka volt –, ráadásul a szokatlan kigőzölgés megbetegedéseket okozott az emberek, főleg az evezősök között. (3) A járványtól megrémülve eltávoztak onnan, és a Pamphüliai-öböl mellett elhaladva az Eurümedón folyóhoz hajóztak. Itt értesültek Aszpendosz lakóitól arról, hogy az ellenség már Szidé mellett tartózkodik.

(4) A királyi hajóhad útja a vártnál tovább tartott, mivel ebben az évszakban északnyugati szelek fújnak, ami számukra épp kedvezőtlen volt. (5) A rhodosziak 32 négyevezősorossal és négy háromevezősorossal rendelkeztek. A királyi hajóhad 37 nagyobb méretű hajóból állt, köztük három hétevezősorosból és négy hatevezősorosból; ezenkívül még tíz háromevezősorosuk is volt. Egy őrtoronyból ők is észrevették az ellenség közeledtét.

(6) Másnap virradatkor mindkét hajóraj kifutott az öbölből azzal a szándékkal, hogy aznap megütköznek. A rhodosziak abban a pillanatban, hogy megkerülték a Szidénél a tengerbe nyúló hegyfokot, megpillantották egymást az ellenséggel. (7) A királyi hajóhad balszárnyát, amely a nyílt tenger felől állt velük szemben, Hannibal vezette, a jobbszárnyat pedig Apollóniosz, a bíborpalástosok egyike. Hajóikat már egyenes arcvonalba sorakoztatták. (8) A rhodosziak hosz-

szú oszlopban közeledtek: elöl haladt Eudamosz vezérhajója, a sort Kharikleitosz zárta, a hajóhad középső részének pedig Pamphilidasz volt a parancsnoka.

(9) Eudamosz látva, hogy az ellenség már hadrendbe fejlődött, és kész az összecsapásra, kifutott a nyílt tengerre, és megparancsolta a nyomában haladó hajóknak, hogy a sorrendet megtartva zárkózzanak fel egy vonalba. (10) Ez az utasítás először zavart keltett, mert ő nem jutott ki olyan messze a nyílt tengerre, hogy az összes hajó fel tudjon fejlődni a part irányában, ráadásul ő maga elhamarkodottan, mindössze öt hajóval a többi elé vágva megtámadta Hannibalt, míg a többiek nem tudták követni, mivel a parancs szerint fel kellett fejlődniük. (11) Az oszlop végén haladók számára a part mentén már nem maradt hely, és miközben ezek kapkodva rendezkedtek, a jobbszárnyon már megkezdődött a harc Hannibal ellen.

24.

(1) De a rhodosziak gyakorlott tengerészek voltak, nagyszerű hajókkal, így egy pillanat alatt feltalálták magukat. (2) Egyes hajóik gyorsan felfejlődtek a nyílt tenger felé, így a part mellett ki-ki helyet biztosított az utána érkezőnek. Ha pedig valamelyik nekirontott döfőorrával egy ellenséges hajónak, vagy szétroncsolta annak orrát, vagy lesodorta az evezőit, vagy ha szabad helyet talált az egységek között, elment mellette, és a tatjának támadt neki. (3) A legnagyobb rémületet az keltette, hogy az egyik hétevezősoros királyi gályát egy sokkal kisebb rhodoszi hajó egyetlen döféssel meglékelte. Ekkor az ellenséges jobbszárny már szemmel láthatóan a menekülésre hajlott. (4) A nyílt tengeren Eudamosz, noha minden egyéb tekintetben fölényben volt, nehéz helyzetbe került Hannibal hajóinak számbeli túlsúlya miatt, és már-már a bekerítés veszélye fenyegette. De a vezérhajóról adott jelzésre, amellyel a szétszóródott hajórajt egybe szokták gyűjteni, segítségére sietett az összes hajó, amelyek a jobbszárny ellen már győzelmet arattak. (5) Ekkor Hannibal és a körülötte lévő hajók megfutamodtak, a rhodosziak pedig nem tudták üldözőbe venni őket, mert evezőseik nagy része beteg volt, ezért hamarabb kimerültek.

(6) Amikor megálltak a nyílt tengeren, hogy egyenek valamit és visszanyerjék erejüket, Eudamosz elnézte, amint az ellenség nyitott hajókkal elvontatja sérült és megcsonkított hajóit, és alig több mint 20 épen maradt hajójával visszavonul, a vezérhajó tornyából csendet parancsolt, és így kiáltott: „Gyertek, ezt nézzétek, mert nem mindennapi látvány!" (7) Mindnyájan talpra ugrottak, nézték az ellenség rémült menekülését, és szinte egy hangon kiáltották, hogy vegyék őket üldözőbe.

(8) Magának Eudamosznak a hajóját számos ütés rongálta meg, ezért Pamphilidasznak és Kharikleitosznak adott parancsot, hogy amíg nem látják veszé-

lyesnek, üldözzék az ellenséget. (9) Egy ideig követték őket, de amikor Hannibal már a szárazföldhöz közeledett, féltek, hogy a szél ott tartja őket az ellenséges partoknál. Ezért visszatértek Eudamoszhoz, és üggyel-bajjal Phasséliszba vontatták azt az elfogott hétevezősorost, amelyet az első összecsapáskor lékeltek meg. (10) Ezután visszatértek Rhodoszba, nem annyira győzelmi mámorban úszva, mint inkább egymást okolva, hogy noha lehetőségük lett volna rá, nem süllyesztették el vagy ejtették fogságba az ellenség egész hajóhadát.

(11) Hannibal, akinek ez az egyetlen vesztes csata a teljes vereséget jelentette, még ekkor sem mert végighajózni Lükia mellett, noha a lehető leghamarabb szeretett volna egyesülni a király régi hajóhadával. (12) Ráadásul hogy erre ne is legyen módja, a rhodosziak odaküldték Kharikleitoszt 20 döfőorros hajóval Patarához, a Megiszté nevű kikötőbe. (13) Eudamoszt utasították, hogy a rábízott hajóhad hét legnagyobb hajójával térjen vissza Szamoszra a rómaiakhoz, hogy latba vetve minden bölcsességét és tekintélyét, rábírja őket Patara megtámadására.

25.

(1) A rómaiak nagyon megörültek a győzelem hírének, majd a rhodosziak érkezésének. (2) Nyilvánvaló volt, hogy ha a rhodosziak letudták ezt a gondot, és nem lesz más dolguk, biztosítani fogják ennek a tengerrésznek a nyugalmát. De mivel Antiokhosz elindult Szardeiszből, és tartani lehetett attól, hogy a tengerparti városokat támadás éri, nem adhatták fel Iónia és Aiolisz védelmét. (3) Így Pamphilidaszt küldték el négy emelt fedélzetű hajóval a Patara mellett tartózkodó hajóhadhoz.

(4) Antiokhosz nemcsak a közeli városok helyőrségeit vonta össze, hanem követeket küldött Prusziaszhoz, Bithünia királyához is egy levéllel, amelyben gyalázkodó hangon szólt a rómaiak átkeléséről Kis-Ázsiába. (5) Azért jöttek – írta –, hogy minden királyságot megsemmisítsenek, hogy az egész földkerekségen ne maradjon más birodalom a rómain kívül. (6) Philipposz és Nabisz már térdre kényszerült, most harmadikként ő következik, és egymás után sorra kerülnek a legyőzöttek szomszédai is, ahogy a tűzvész harapódzik egyik tetőről a másikra. (7) Őutána Bithünia jelenti majd a következő lépést, hiszen Eumenész már önként vállalta a szolgaságot.

(8) Prusziaszt felkavarta az üzenet, de Scipio *consul*nak – és még inkább a *consul* öccsének, Africanusnak – a levele minden gyanúját eloszlatta. Scipio megemlítette a római nép hagyományos gyakorlatát, hogy mindenféle megtiszteltetéssel igyekszik növelni a vele szövetséges királyok tekintélyét, de még inkább a saját életéből vett példákkal beszélte rá Prusziaszt, hogy igyekezzen rászolgálni barátságára. (9) Hispániában – írta – azok a fejedelmek, akik az ő oltalmára

bízták magukat, távozásakor már királyok voltak. Massinissa nemcsak apja királyságát nyerte vissza, hanem megkapta Syphax országát is, aki korábban elűzte őt; (10) most pedig nemcsak Afrika királyai közül tűnik ki rendkívüli gazdagságával, hanem versenyezhet hatalomban és fenségben az egész földkerekség bármelyik uralkodójával. (11) Philipposz és Nabisz a rómaiak ellenségei voltak, Titus Quinctius háborúban győzte le őket, mégis megmaradhattak királyságukban. (12) Sőt Philipposznak a múlt évben a hadisarcot is elengedték, visszakapta túszként elvitt fiát, sőt a római hadvezérek beleegyezésével ismét birtokába vehetett néhány várost Makedónián kívül. Nabisz is ilyen kitüntető bánásmódban részesülhetett volna, ha el nem bukik elsősorban saját eszeveszettsége, aztán az aitólok cselvetése folytán.

(13) A király elhatározását főképpen Gaius Livius érkezése erősítette meg, aki *praetor* korában a hajóhad parancsnoka volt, most pedig követként jött hozzá Rómából, (14) és felvilágosította őt, hogy mennyivel biztosabb reménye van Rómának a győzelemre, mint Antiokhosznak, és mennyivel sérthetetlenebbnek és maradandóbbnak ígérkezik a rómaiakkal kötött barátság.

26.

(1) Antiokhosz, miután a Prusziasszal való szövetség terve meghiúsult, Szardeiszból Epheszoszba ment, hogy megszemlélje már jó néhány hónapja felszerelt és útra kész hajóhadát – (2) inkább azért, mert belátta, hogy szárazföldi csapatai nem tudnak helytállni a római sereggel és vezéreivel, a két Scipióval szemben, nem pedig azért, mintha a tengeren valaha is siker koronázta volna próbálkozásait, vagy pedig akkor éppen nagy és megalapozott reményeket fűzött volna hozzá.

(3) Egyelőre mégis növelte bizakodását az a hír, hogy a rhodoszi hajóhad nagy része Patara mellett tartózkodik, Eumenész király pedig összes hajójával a *consul* elé ment a Hellészpontoszhoz. (4) Az is jócskán szította harci kedvét, hogy Szamosznál sikerült egy rhodoszi hajóhadat ravaszul tőrbe csalva megsemmisíteni. (5) Ebben bizakodva elküldte Polüxenidaszt a hajóhaddal, hogy mindenképpen próbáljon csatát vállalni, ő maga pedig Notionhoz vezette csapatait. Ez a Kolophónhoz tartozó, a tengerpartra épült város mintegy két mérföldnyire van Ó-Kolophóntól.[1] (6) Antiokhosz egyrészt hatalmába akarta keríteni magát a várost, mivel az olyan közel volt Epheszoszhoz, hogy minden szárazon vagy vízen végrehajtott hadmozdulat ott zajlott a kolophóniak orra

[1] Notion valójában Kolophón egy városrészének számított, kb. 17 kilométerre az óvárostól. Ez az oka annak, hogy Livius beszámolójában nem válik egyértelműen szét egymástól a két város.

előtt, ők pedig mindenről azonnal értesítették a rómaiakat; (7) másrészt biztos volt benne, hogy az ostrom hírére a rómaiak hajóhadukkal azonnal a szövetséges város segítségére sietnek Szamoszról, és ezzel Polüxenidasznak lehetősége nyílik az ütközetre. (8) Ezért ostromművek segítségével megkezdte a város ostromát. Kétoldalt egyenlő hosszú sáncot vont a tengerig, mindkét felől szőlőlugasokat és töltést épített a falak közvetlen közelébe, és teknősbékák alatt odavitette a faltörő kosokat is. (9) A kolophóniak rémületükben szószólókat küldtek Szamoszra Lucius Aemiliushoz, és könyörögve kérték a *praetor* és a római nép oltalmát.

(10) Aemilius már nehezen viselte Szamoszon a hosszas tétlenséget, mert bármire inkább számított, mint arra, hogy Polüxenidasz, akinek már kétszer hiába kínálták fel a csatát,[1] most alkalmat fog adni az ütközetre. (11) Ráadásul megalázónak tartotta, hogy míg Eumenész hajóhada segít a *consul* légióit átszállítani Kis-Ázsiába, neki itt kell lekötnie magát bizonytalan időre, hogy segítségére legyen az ostromlott Kolophónnak. (12) A rhodoszi Eudamosz azonban, aki korábban is Szamoszon tartóztatta őt, amikor el akart menni a Hellészpontoszhoz, a többiekkel együtt állhatatosan győzködte: (13) mennyivel célszerűbb akár a szövetségeseket felmenteni az ostromzár alól, akár még egyszer legyőzni az ellenség egyszer már megvert hajóhadát, és teljesen kiragadni a kezéből a tenger fölötti uralmat, mint cserbenhagyni a szövetségeseket, átengedni a Kis-Ázsia és tengerei fölötti hatalmat Antiokhosznak, nem végezni el a rábízott feladatot, és elhajózni a Hellészpontoszhoz, ahol Eumenész hajóhada mellett nincs szükség még rá is!

27.

(1) Elindultak Szamoszról, hogy utánpótlást szerezzenek, mivel minden készletük elfogyott. Khioszra készültek; ez volt ugyanis a rómaiak éléskamrája, minden Itáliából ideküldött teherszállító hajó úti célja. (2) Már körbehajóztak a várostól a sziget Khiosz és Erüthrai felé eső, az északi szélnek kitett oldalára, és készültek az útra, amikor a *praetor* levélben értesítést kapott, hogy Itáliából nagy mennyiségű gabona érkezett Khioszra, a bort szállító hajók útját viszont késlelteti a viharos időjárás. (3) Közben arról is tudomást szerzett, hogy a teósziak készségesen ellátták a király hajóhadát élelmiszerrel, és 5000 korsó bort is ígértek nekik. Erre hajóhadával félúton egyszer csak Teósz felé fordult, azzal a szándékkal, hogy vagy szépszerével rábírja őket az ellenségnek előkészített élelem átadására, vagy pedig ellenségként fog bánni velük.

[1] Vö. XXXVII. 13. 6–11, 15. 7.

(4) Már a part felé irányították a hajók orrát, amikor Müonnészosz tájékán megjelent mintegy 15 hajó. A *praetor* először azt hitte, hogy a király hajóhadához tartoznak, és üldözőbe vette őket. Aztán kiderült, hogy kalózok gyorsjáratú hajói és *lemboszai*. (5) Miután végigrabolták a khioszi tengerpartot, éppen hazafelé tartottak mindenféle zsákmánnyal, és meglátva a nyílt tengeren közeledő hajórajt, menekülni kezdtek. Ők voltak a gyorsabbak, hiszen az ő hajóik könnyebbek voltak és erre a célra készültek, ráadásul a parthoz is ők jártak közelebb. (6) Így mielőtt a római hajóhad a nyomukba érhetett volna, Müonnészoszra menekültek. A *praetor*, bár nem ismerte a helyet, követte őket abban a reményben, hogy ki tudja csalni hajóikat az öbölből.

(7) Müonnészosz egy hegyfok Teósz és Szamosz között. Maga a domb kúp alakú, a lábánál meglehetősen széles, és hegyes csúcsban végződik. A szárazföld felől keskeny ösvényen lehet megközelíteni, a tenger felől a hullámverés által alámosott sziklák határolják: egyes helyeken a víz fölé emelkedő sziklapárkányok az alattuk horgonyzó hajókon is túlnyúlnak. (8) A római hajók nem merészkedtek ezek közelébe, nehogy kitegyék magukat a sziklákat megszálló kalózok lövedékeinek, hanem csak vesztegették az időt. (9) Végül estefelé felhagytak a haszontalan vállalkozással, és másnap megérkeztek Teószhoz. A *praetor* a város mögött fekvő, úgynevezett geraisztoszi kikötőben helyezte el hajóit, és elküldte katonáit, hogy dúlják fel a város környékét.

28.

(1) A teósziak, mivel közvetlenül szemük előtt folyt a pusztítás, az esdeklők szalagjait és jelvényeit viselő szószólókat küldtek a római vezérhez. Ezek megpróbálták tisztázni városukat mindenféle, a rómaiak ellen irányuló cselekedet vagy szó vádja alól, (2) mire a *praetor* szemükre hányta, hogy a király hajóhadát bőségesen ellátták mindenféle élelemmel, és hogy mennyi bort ígértek Polüxenidasznak. Ha ugyanezt megadják a római hajóhadnak – mondta –, visszarendeli a zsákmányoló csapatokat, de ha nem, ellenségként bánik velük. (3) Miután a követek otthon közölték ezt a szigorú választ, a tisztségviselők gyűlésbe hívták a népet, hogy eldöntsék, mitévők legyenek.

(4) Polüxenidasz a királyi hajóhaddal éppen ezen a napon futott ki Kolophónból. Amikor meghallotta, hogy a rómaiak elhagyták Szamoszt, Müonnészosznál megkergették a tengeri rablókat, és most Teósz földjét pusztítják, hajóik pedig a geraisztoszi kikötőben tartózkodnak, (5) horgonyt vetett Müonnészosszal szemközt, a hajósok által Makrisznak nevezett sziget egy rejtett öblében. (6) Innen, közvetlen közelből derítette fel, mit csinál az ellenség. Kezdetben nagyon bízott benne, hogy amiként Szamosznál sikerült vereséget mérnie a rhodoszi hajóhad-

ra azzal, hogy megszállta a kikötő szűk kijáratát, most ugyanígy le tudja győzni a rómaiakat is. A hely természete valóban hasonló itt is: (7) a két egymás felé tartó hegyfok között annyira összeszűkül az öböl, hogy két hajó egymás mellett már nehezen tud kijutni.

(8) Polüxenidasz úgy tervezte, hogy éjszaka megszállja a bejáratot; a két hegyfokhoz 10-10 hajót rendel, hogy kétfelől oldalba kapják a kijövő hajókat; a többi hajóról pedig, mint Panormosznál is tette, partra szállítja a fegyvereseket, és egyszerre üt rajta az ellenségen szárazon és vízen. (9) Ez a terve be is vált volna, ha a rómaiak, miután a teósziak beleegyeztek követeléseik teljesítésébe, nem látták volna jobbnak inkább a város előtt fekvő kikötőben rakni hajóikra az élelmet. (10) Állítólag a rhodoszi Eudamosz hívta fel a figyelmüket a másik öböl előnytelen voltára, amikor a szűk bejáratnál két hajó összeakadt, és evezőik is összetörtek. (11) Emellett a *praetor* döntéséhez az is hozzájárult, hogy a szárazföld veszélyesnek ígérkezett, mert onnan nem messze volt Antiokhosz állandó tábora.

29.

(1) Miután a hajóhadat teljes titokban átvitték a városhoz, a katonák és a hajósok partra szálltak, hogy az élelmet, de főleg a bort szétosszák a hajók között. (2) Déltájban egy földművest vezettek a *praetor* elé, aki jelentette, hogy már második napja horgonyoz egy hajóhad Makrisz szigeténél, és nem sokkal ezelőtt néhány hajó meg is mozdult, mintha indulásra készülnének. (3) A *praetor*t megdöbbentette ez a váratlan fordulat. Trombitásaival jelt adatott, hogy a vidéken szétszéledt emberei térjenek vissza, és *tribunus*okat küldött a városba, hogy parancsolják a hajókra a katonákat és hajósokat. (4) Úgy kapkodtak fűhöz-fához, mintha tűz ütött volna ki vagy elesett volna a város: egyesek rohantak a városba, hogy visszahívják bajtársaikat, mások a városból futottak vissza a hajókhoz, mindenki összevissza kiabált, amibe még a trombiták is beleharsogtak, a parancsokat hallani sem lehetett, de végül mégiscsak sikerült összegyűlni a hajóknál.

(5) A nagy tolongásban ki-ki alig tudta felismerni és elérni saját hajóját. A tengeren és a parton már-már veszélyessé vált volna a zűrzavar, ha Aemilius és Eudamosz nem osztják meg egymás között a feladatokat: Aemilius a vezérhajóval elsőnek futott ki az öbölből a nyílt tengerre, ahol egymás után fogadta és arcvonalba rendezte az őt követő hajókat, (6) míg Eudamosz a rhodoszi hajókkal ott maradt a part mellett, hogy az emberek tolongás nélkül felszállhassanak, és mindegyik hajó akkor fusson ki, amikor minden készen áll. (7) Ily módon az először kifutó hajók a *praetor* szeme előtt fejlődtek fel, míg a rhodosziak alkották az utóvédet, és hadrendbe sorakozva futottak ki a nyílt tengerre, mintha máris látnák a király hajóhadát.

A Müonnészosz- és a Kórükosz-hegyfok között jártak, amikor feltűnt az ellenség. (8) A hosszú sorban közeledő királyi hajóhad, amelyben a hajók párosával egymás mellett haladtak, szintén hadrendbe fejlődött velük szemben, de annyival megnyújtotta balszárnyát, hogy megkerülhesse és átfoghassa a római jobbszárnyat. (9) Amikor a leghátul haladó Eudamosz észrevette, hogy a rómaiak nem tudják kellőképpen megnyújtani arcvonalukat, és jobbszárnyukat épphogy be nem kerítették, hajóival gyorsított – márpedig az egész hajóhadban a rhodoszi hajók voltak messze a leggyorsabbak –, és kipótolta a jobbszárnyat. Így saját hajója a vezérhajóval került szembe, amelyen Polüxenidasz tartózkodott.

30.

(1) A két hajóhad között már mindenhol megkezdődött az ütközet. A rómaiak részéről 80 hajó vett részt a harcban, köztük 22 rhodoszi; (2) az ellenséges hajóhad 89 hajót számlált, a legnagyobb közülük három hatevezősoros és két hétevezősoros volt. A rómaiak hajóik ütőképessége és katonáik bátorsága tekintetében jóval felülmúlták az ellenséget, a rhodosziak számára pedig hajóik gyorsasága, kormányosaik ügyessége és evezőseik gyakorlottsága jelentett előnyt. (3) A legnagyobb rémületet azonban azok a hajók keltették az ellenség között, amelyeknek az orrán tűz égett, és ahogy Panormosznál egyedül ez tette lehetővé a körülzárt rhodosziak megmenekülését, most is elsősorban ez biztosította a győzelmet.[1]

(4) A királyi hajók ugyanis a szemből közeledő tűztől félve kitértek, hogy orrukkal neki ne ütközzenek, így döfőorrukat nem tudták használni, (5) viszont rézsútos irányban kitették magukat az ellenség döféseinek. Ha pedig valamelyik nekirohant egy tüzes hajónak, azt elborította a ráomló tűzáradat, így a katonák inkább a lángok oltásán szorgoskodtak, mint a harcban. (6) A sikert azonban, mint a háborúban mindig, elsősorban a katonák bátorsága biztosította. A rómaiak, miután áttörték az ellenséges arcvonal közepét, visszakanyarodva hátba támadták a rhodosziakkal harcoló királyi hajókat, így pillanatok alatt elsüllyesztették Antiokhosznak nemcsak a centrumát, de a balszárnyon bekerített hajóit is. (7) A még sértetlen jobbszárnyat nem is annyira saját veszedelmes helyzete, hanem inkább bajtársai veresége töltötte el rémülettel. Amikor látták, hogy a többieket bekerítették, Polüxenidasz vezérhajója pedig vitorlát bont, cserbenhagyva a többieket, ők is gyorsan felállították a vészárbocozatot, és menekülni kezdtek; a szél is segítette útjukat Epheszosz felé.

Az ütközetben 42 hajót vesztettek; (8) ebből 13 az ellenség kezébe került, a többit pedig felgyújtották vagy elsüllyesztették. A rómaiaknak két hajója ment

[1] Vö. XXXVII. 11. 13.

tönkre, jó néhány pedig megrongálódott. (9) Egy rhodoszi hajót emlékezetes körülmények között el is fogott az ellenség. Amikor döfőorrával nekirontott egy szidóni hajónak, az ütközéstől lerepült a hajóról a horgony, és egyik ágával, mint valami vaskampó, beleakadt a másik hajó orrába. (10) Erre a rhodosziak rémülten elkezdtek hátrafelé evezni, hogy elszakadjanak az ellenségtől, de közben a magukkal húzott horgonykötél beleakadt az evezőkbe, és az egyik oldalon lesodorta őket. Az irányíthatatlanná vált hajót éppen az fogta el, amelyet meglékelt, aztán többé nem szabadult tőle.

Lényegében így zajlott le a müonnészoszi tengeri ütközet.

31.

(1) Antiokhosz rémületében – hiszen miután elveszítette a tenger fölötti uralmat, nem bízhatott többé abban, hogy meg tudja védeni távoli birtokait – kiürítette Lüszimakheiát, hogy a helyőrségen rajta ne üssenek a rómaiak. Hogy ez milyen helytelen döntés volt, azt a későbbi események bizonyították. (2) Nemcsak a rómaiak első támadásától védhette volna meg könnyen Lüszimakheiát, hanem egész télen át kibírta volna az ostromzárt is; ezzel az ostromlókat is a legínségesebb helyzetbe hozhatta volna, és közben, ha alkalma adódik, megpróbálkozhatott volna a békekötéssel. (3) Az elvesztett tengeri ütközet után nemcsak Lüszimakheiát engedte át az ellenségnek, hanem Kolophón ostromával is felhagyott, és visszavonult Szardeiszba. (4) Innen megbízottakat küldött Kappadókiába Ariarathészhoz,[1] hogy mozgósítsák a segédcsapatokat, és még mindenhová, ahová csak tudott: össze akarta vonni csapatait, mert mindent arra tett fel, hogy megvívja a döntő ütközetet.

(5) Regillus Aemilius a tengeri győzelem után Epheszosz alá indult. A kikötő előtt felsorakoztatta hajóit, és miután kicsikarta az ellenségből a beismerést, hogy végleg lemondott a tengerről, továbbállt Khioszra, ahová a tengeri csata előtt indult Szamoszról. (6) Itt kijavíttatta az ütközetben megrongálódott hajókat, majd Lucius Aemilius Scaurust 30 hajóval elküldte a Hellészpontoszhoz, hogy segítsen a hadsereg átszállításában. A rhodosziakat megajándékozta a zsákmány egy részével és a hajókról szerzett győzelmi emlékekkel,[2] és hazaengedte őket. (7) A rhodosziak azonban mindenkit megelőzve igyekeztek segíteni a *consul* csapatainak átszállításában, és csak akkor tértek vissza Rhodoszra, amikor ezt a szolgálatot is teljesítették.

[1] IV. Ariarathészt (ur. Kr. e. 220–163) többszörös rokonság fűzte a Szeleukidákhoz: anyja II. Antiokhosz lánya volt, ő pedig III. Antiokhosz lányát vette feleségül.

[2] Ilyen volt a hajó döfőorra *(rostrum)*, vagy a hajó nevére utaló vagy védőistenét ábrázoló szobor vagy festmény.

(8) A római hajóhad Khioszról átkelt Phókaiába. Ez a téglalap alakú város egy tengeröböl végében fekszik. 2,5 mérföld kerületű fal övezi, amely végül kétfelől ék alakban fut össze. Ezt a részt a helybéliek Lamptérnak nevezik, (9) szélessége 1,2 mérföld. Innen egy mérföld hosszú földnyelv nyúlik be a tengerbe, és mintegy választóvonalként osztja ketté az öblöt nagyjából középen. Ahol ez a keskeny bejárathoz csatlakozik, két ellentétes irányba néző, rendkívül biztonságos kikötőt alkot. (10) A délre fekvőt Nausztathmosznak[1] nevezik, mert valóban rengeteg hajó fér el benne, a másik közvetlenül a Lamptér mellett fekszik.

32.

(1) A római hajóhad megszállta ezeket a teljesen biztonságos öblöket. A *praetor*, még mielőtt létrákkal és ostromművekkel megkezdte volna a falak ostromát, jónak látta küldötteket meneszteni a városba, hogy felderítsék a tisztségviselők és a főrangú polgárok hangulatát. Amikor a városbeliek hajthatatlannak mutatkoztak, egyszerre két ponton kezdte meg az ostromot. (2) Az egyik hely nem volt sűrűn beépítve, de meglehetősen nagy területet foglaltak el ott az istenek szentélyei. Először itt tolták a falak alá a faltörő kosokat, és kezdték döngetni a falakat és tornyokat, (3) majd amikor a védők odasereglettek, a másik részhez is odatolták a faltörő kost, és ettől kezdve két helyen rombolták a falakat. (4) Amikor ezek ledőltek, és a római katonák közvetlenül a romhalmazon át próbáltak betörni, mások pedig létrákkal próbáltak feljutni a falakra, (5) a városbeliek olyan elszántan védekeztek, hogy világosan kitűnt: biztosabb védelmet nyújtanak nekik fegyvereik és elszántságuk, mint a falak. (6) A *praetor*t katonái veszélyeztetett helyzete arra kényszerítette, hogy visszavonulót fúvasson, nehogy óvatlanságukban kiszolgáltassa őket az őrjöngő védők kétségbeesett dühének.

(7) A városbeliek még a harc megszűnte után sem gondoltak pihenésre, hanem mindenhonnan összesereglettek, hogy befalazzák és eltorlaszolják az omlás következtében támadt réseket. (8) Lázas foglalatosságuk közben ért oda hozzájuk Quintus Antonius, akit a *praetor* küldött, hogy szemrehányást tegyen nekik makacsságukért, és közölje velük: a rómaiaknak még fontosabb, mint nekik, hogy a küzdelem ne végződjön városuk pusztulásával; (9) ha hajlandóak kijózanodni, megkapják a lehetőséget, hogy ugyanolyan feltételekkel[2] adják át városukat, mint annak idején Gaius Liviusnak.

(10) A védők ennek hallatán öt nap gondolkodási időt kértek. Közben utánaérdeklődtek, hogy remélhetnek-e segítséget Antiokhosztól. Amikor a hozzá

[1] A név jelentése: ‘hajómegálló’.

[2] Lásd XXXVI. 43. 11, a hozzá fűzött jegyzettel.

küldött követek hírül hozták, hogy a királytól semmi támogatást nem várhatnak, végre kinyitották kapuikat, kikötve, hogy ne bánjanak velük ellenségként. (11) Amikor a csapatok jelvényeik alatt benyomultak a városba, a *praetor* kihirdette: azt akarja, hogy katonái megkíméljék a meghódolt városbelieket. Erre mindenki zúgolódni kezdett: tűrhetetlen, hogy a phókaiabeliek, akik sohasem voltak hű szövetségesek, inkább mindig ádáz ellenségek, szégyenszemre elkerüljék büntetésüket. (12) Azzal, mintha a *praetor* parancsot adott volna rá, a katonák szétszéledtek, hogy kirabolják a várost.

Aemilius először tiltakozott, megpróbálta visszatartani őket, mondván: egy várost akkor szokás kirabolni, ha elfoglalták, nem pedig ha meghódolt, és még ilyenkor is a fővezér dönt, nem a katonák. (13) Bosszúvágyuk és kapzsiságuk azonban erősebbnek bizonyult a fővezér parancsánál. Erre a *praetor* kikiáltókat küldött szét a városba, magához hívatott az *agorá*ra minden szabad polgárt, hogy ne essen bántódásuk, és amennyire tőle tellett, szavát minden tekintetben megtartotta: (14) visszaadta nekik a várost, földjeiket és saját törvényeiket, majd mivel a tél már közeledett, Phókaia kikötőit választotta hajóhada téli tartózkodási helyéül.

33.

(1) Ez idő tájt a *consul*, miután átvonult Ainosz és Maróneia területén,[1] értesült róla, hogy a király hajóhada Müonnészosz mellett vereséget szenvedett, és Lüszimakheiából kivonták a helyőrséget. (2) Az utóbbi hírnek sokkal jobban örült, mint a tengeri győzelemnek, különösen amikor odaértek, és a város – mintha csak a sereg bevonulására készült volna – a legkülönbözőbb készletekkel megrakva fogadta őket, holott ők arra számítottak, hogy hosszú ostrom vár rájuk, és közben hihetetlen ínséget és fáradságot kell majd kiállniuk. (3) Itt maradtak állandó táborban néhány napig, hogy megvárják a málha és a gyengélkedők megérkezését, mert minden thrákiai erődben hátrahagyták azokat, akik kimerültek a betegségtől és a hosszú úttól. (4) Miután ezek mind csatlakoztak a sereghez, folytatták útjukat, és a Kherszonészoszon átvonulva megérkeztek a Hellészpontoszhoz.

Itt, mivel Eumenész király mindent gondosan előkészített, úgy keltek át, mintha barátságos partvidékre tartanának, rendezetten, senkitől sem akadályoztatva, pedig egyes hajók itt, mások ott értek partot. (5) A rómaiak önbizalma alaposan megnőtt, amikor látták, hogy nem akadályozzák meg átkelésüket Kis-

[1] A két városban Antiokhosz által odatelepített helyőrség tartózkodott (vö. XXXVII. 60. 7), de úgy tűnik, ezekkel nem került sor összecsapásra.

Ázsiába, holott fel voltak készülve rá, hogy ezt kemény küzdelemben kell kiharcolniuk.

(6) Ezután jó ideig a Hellészpontosz mellett táboroztak, mert eljöttek a szent *ancile* pajzsok körülhordozásának napjai, amelyeken vallási okokból nem indulhattak útnak.[1] (7) Ez az ünnep Publius Scipio számára személyes vallási kötelezettséget is jelentett, mivel Salius-pap volt, ezért már korábban el kellett hagynia a hadsereget. Már csak ezért is várniuk kellett, hogy utolérje őket.

34.

(1) Ezalatt megérkezett a táborba Antiokhosz követe, a büzantioni Hérakleidész azzal a megbízatással, hogy a békéről tárgyaljon. (2) Küldetése sikerébe vetett reményét növelte a római sereg késlekedése és habozása, hiszen ő azt várta, hogy mihelyt Kis-Ázsia földjére lépnek, máris hanyatt-homlok sietnek majd a király tábora ellen. (3) Mégis úgy döntött – és a királytól is ezt az utasítást kapta –, hogy először nem a *consul*t, hanem Publius Scipiót keresi fel. Benne volt a legfőbb reménye, nemcsak mert lelki nagysága és már rég kielégült dicsőségszomja miatt ő volt a legengedékenyebb, (4) és mert a népek jól tudták, hogyan viselkedett győzelmei után Hispániában, majd Afrikában, de azért is, mert fogságba esett fia a király kezében volt.[2] (5) Hogy hol, mikor és milyen körülmények között került fogságba, abban – szokás szerint – a történetírók elbeszélései eltérnek egymástól. Egyesek szerint a háború kezdetén, amikor Khalkiszból Óreoszba tartott, bekerítették a király hajói. (6) Mások úgy tudják, hogy amikor a Kis-Ázsiába való átkelés után egy fregellaebeli lovas*turmá*val felderítésre küldték a királyi táborhoz, kizúdult ellenük az ellenséges lovasság, ő pedig visszavonulás közben a nagy kavarodásban leesett a lováról, aztán két ellenséges lovas elfogta és a király elé vitte. (7) Abban viszont megegyeznek a források, hogy az ifjú még akkor sem élvezhetett volna szívélyesebb és kegyesebb bánásmódot, ha a király békés viszonyban lett volna Rómával, és személyes vendégbarátság fűzte volna őt a Scipiókhoz.

(8) Ezért várta meg a követ Publius Scipio visszaérkezését, és csak azután járult a *consul* elé, hogy a hozott üzenetet előadja.

35.

(1) A teljes létszámban összegyűlt haditanács előtt hallgatták meg a követ szavait. (2) Azzal kezdte, hogy bár eddig is sok követség járt ide-oda a béke ügyében eredménytelenül, ő éppen azért reméli, hogy kieszközölheti a békét, mert

[1] A Salius-papok márciusi szertartásai jelezték a hadviselési szezon kezdetét.

[2] Scipio két fia, Lucius és Publius közül valószínűleg Lucius vett részt a hadjáratban.

az előző követségeknek ez nem sikerült. Azokon a tárgyalásokon ugyanis Szmürna, Lampszakosz, Alexandreia Tróasz és az Európában fekvő Lüszimakheia volt a vita tárgya. (3) De Lüszimakheiából már ki is vonult a király, így senki nem mondhatja, hogy vannak még birtokai Európában; a három kis-ázsiai várost pedig kész átadni, sőt ha vannak egyéb városok, amelyeket a rómaiak fel akarnak szabadítani a király uralma alól, mert az ő pártjukon álltak, azokat is. (4) Sőt a király hajlandó a római népnek a háborús költségek felét is megtéríteni. – (5) Ezek voltak a feltételek. Beszéde további részében a követ figyelmeztette a rómaiakat: Ne feledjék, milyen változékony az emberélet; mérsékelten használják ki szerencséjüket, és ne szorongassák azt, aki balszerencsés helyzetben van! (6) Korlátozzák Európára birodalmuk területét, amely így is végtelenül hatalmas; ráadásul ezt is könnyebb volt apránként megszerezni, mint ezután egészében megtartani. (7) Ha pedig Kis-Ázsiából is le akarnak szakítani egy részt, a király a béke és egyetértés kedvéért beletörődik, hogy az ő önmérsékletét legyőzi a rómaiak telhetetlensége; csak a határok ne maradjanak bizonytalanok.

Csakhogy mindaz, amit a követ nyomós érvnek hitt a békekötés mellett, a rómaiak szemében csekélységnek látszott. (8) Ők elvárták, hogy a király teljes egészében térítse meg a háború költségeit, (9) ha már ő a felelős annak kitöréséért; továbbá hogy ne csak Ióniából és Aioliszból vonják ki a királyi helyőrségeket, (10) hanem, ahogy annak idején egész Hellasz visszanyerte szabadságát, most ugyanúgy Kis-Ázsia összes városának fel kell szabadulnia – ez pedig nem valósulhat meg másként, csak úgy, ha a király lemond Kis-Ázsiának a Taurosz hegységig terjedő részéről.

36.

(1) A követ, amikor látta, hogy a haditanács előtt nem tud méltányos feltételeket elérni, megbízatása értelmében megpróbálta négyszemközt megkörnyékezni Publius Scipiót. (2) Mindenekelőtt közölte vele, hogy a király kész váltságdíj nélkül visszaadni a fiát, majd – nem ismerve Scipio jellemét és a római erkölcsöt – rengeteg aranyat ígért neki és részesedést a teljes királyi hatalomból, éppen csak a királyi cím kivételével,[1] ha segít kieszközölni a békét. (3) Ajánlatára Scipio így válaszolt:

„Azt, hogy nem ismered sem a római népet, sem engem, akihez küldetésed szólt, nem is furcsállom annyira, mert látom, hogy annak helyzetével sem vagy tisztában, akitől jöttél. (4) Ha úgy akartatok volna békét kérni, hogy mi még aggódunk a háború kimenetele miatt, akkor meg kellett volna tartanotok Lü-

[1] Polübiosz tudósítása szerint (XXI. 15. 4) Antiokhosz nem a királyságból, csak annak jövedelmeiből ígért részesedést Scipiónak. Livius bizonyára félreértelmezte forrását.

szimakheiát, hogy be se tehessük a lábunkat a Kherszonészoszra, vagy utunkat állnotok a Hellészpontosznál, hogy ne jussunk át Kis-Ázsiába. (5) Ti azonban tétlenül néztétek átkelésünket Kis-Ázsiába, és nemcsak a zablát, hanem az igát is magatokra vettétek. Miért most akartok egyenlő felekként vitát nyitni, amikor már kénytelenek vagytok elfogadni uralmunkat?

(6) A király nagylelkű ajándékai közül én csak a legnagyobbat fogadom el, a fiamat; ami pedig a többit illeti, arra kérem az isteneket, soha ne jussak olyan helyzetbe, hogy rájuk szoruljak; mert vágyakozni biztosan nem fogok utánuk. (7) A király meg fogja tapasztalni, milyen hálás vagyok rendkívüli jótéteményéért, ha magánemberként szüksége lesz egy másik magánember hálájára. De mint államférfi, nem fogadok el tőle és nem is adok neki semmit. (8) Amit jelen pillanatban adhatok, az egy jó tanács. Menj, közöld vele, hogy én üzenem: hagyjon fel a háborúval, és egyetlen békefeltételünket se utasítsa vissza!"

(9) Az üzenet egyáltalán nem hatott a királyra, aki úgy vélte, hogy semmit nem veszíthet a háborúban, hiszen máris úgy diktálják neki a békefeltételeket, mintha legyőzték volna. Egy ideig szóba sem hozta többé a békét, hanem minden figyelmét a háborús előkészületekre fordította.

37.

(1) A *consul*, miután minden szükséges előkészületet megtett tervei végrehajtásához, elindult állandó táborából. Először Dardanoszhoz, majd Rhoiteionhoz vonult – mindkét város lakói kiözönlöttek a fogadására. (2) Innen továbbment Ilionba, és a falak tövében elterülő síkságon ütötte fel táborát. (3) Aztán felment a városba és a fellegvárba, és áldozatot mutatott be Athénának, a város védőjének. Ilion lakói szóban és tettben mindenféle tiszteletadással fogadták a tőlük származó rómaiakat,[1] de a rómaiak is örömmel időztek származásuk helyén.

Ezután továbbindultak, és hatodszorra már a Kaikosz folyó forrásánál ütöttek tábort. (4) Szintén itt a közelben szállt partra Eumenész király, aki a Hellészpontosztól először Elaiába akart téli táborozásra visszatérni hajóhadával, de az ellenszelek miatt napokig nem tudta megkerülni a Lekton-hegyfokot. Ezért inkább partra szállt, és hogy ő is ott lehessen a hadjárat megkezdésekor, a legrövidebb úton a római táborba vonult egy kis csapat élén. (5) A táborból visszaküldték Pergamonba, hogy gondoskodjon utánpótlásról, majd miután átadta a gabonát a *consul* által kijelölt embereknek, újból visszatért az állandó táborba. Az volt a szándékuk, hogy több napra ellátják magukat kész élelemmel, és még a tél beköszönte előtt az ellenség ellen indulnak.

[1] A rómaiak az Aeneas vezetésével Ilionból (Trójából) Itáliába vándorolt menekültek utódainak tartották magukat (I. 1.).

(6) A király tábora Thüateira mellett állt. Amikor itt Antiokhosz hírül vette, hogy Publius Scipio megbetegedett és Elaiába szállították, követeket küldött, hogy kísérjék vissza hozzá a fiát. (7) Nemcsak az apai szívnek esett jól az ajándék, hanem a testére is gyógyítólag hatott az öröm. (8) Amikor végre betelt fia ölelésével, így szólt: „Tolmácsoljátok köszönetemet a királynak, és mondjátok meg neki: most csak azzal a tanáccsal tudom ezt meghálálni neki, hogy ne bocsátkozzon ütközetbe, csak miután hírét vette, hogy én visszatértem a táborba!"

(9) Antiokhosz, noha 60 000 gyalogosa és több mint 12 000 lovasa időről időre felszította harci kedvét és győzelmi reményeit, mégis annyira tisztelte ennek a rendkívüli embernek a tekintélyét, akiben egyetlen mentsvárát látta a háború kiszámíthatatlan fordulatai esetére, hogy visszahúzódott, átkelt a Phrügiosz folyón, és táborát a Szipülosz melletti Magnésziánál ütötte fel. (10) Hogy a rómaiak ne támadhassák meg védőműveit, amíg ő időt próbál nyerni, tábora körül hat könyök mély és tizenkét könyök széles árkot húzatott, (11) ezt kívülről kettős sánccal vette körül, a belső peremén pedig falat építtetett, amelyet sűrűn megrakott tornyokkal, hogy ezekből könnyen megakadályozhassa az ellenség átkelését az árkon.

38.

(1) A *consul* abban a hiszemben, hogy a király Thüateira közelében tartózkodik, szakadatlan meneteléssel öt nap alatt elért a hürkaniai síkságra.[1] (2) Amikor megtudta, hogy a király már elvonult innen, a nyomába eredt, és a Phrügiosz folyó innenső partján, az ellenségtől négy mérföldnyire ütötte fel táborát. (3) Itt mintegy 1000 lovas – legnagyobbrészt galaták, köztük néhány dahával és egyéb népekből való lovas íjásszal – nagy dérrel-dúrral átkelt a folyón, és megtámadta az előőrsöket. (4) Először rémületet keltettek a rómaiak között, akik fel sem voltak sorakozva. De később, ahogy tovább folyt a harc, a rómaiak száma egyre nőtt, mivel a közeli táborból könnyen kaptak erősítést, a királyi csapatok azonban kimerültek, és nem bírtak a túlerővel. Ezért megpróbáltak visszavonulni, de a part mellett, mielőtt még belegázolhattak volna a folyóba, sokat megöltek közülük az őket szívósan üldöző rómaiak.

(5) Ezután két napon át nyugalom volt, egyik fél sem kelt át a folyón. Harmadnap a rómaiak mindannyian egyszerre keltek át, és az ellenségtől mintegy 2,5 mérföldnyire ütötték fel táborukat. (6) Miközben a tábor kijelölésével és megerődítésével voltak elfoglalva, 3000 válogatott lovas és gyalogos a királyi seregből rémisztő zűrzavart keltve rájuk támadt. (7) Náluk jóval kevesebb római látta el az előőrsszolgálatot, de magukban is egyenlő ellenfélnek bizonyultak:

[1] A Thüateira és Magnészia közti terület.

anélkül hogy az erődítési munkától egyetlen katonát is elszólítottak volna, először megállították, majd az egyre hevesebbé váló harcban megfutamították az ellenséget, közülük 100 embert megöltek, és mintegy 100-at el is fogtak.

(8) A következő négy napon át mindkét sereg hadrendben felsorakozva állt a saját sánca előtt. Az ötödik napon a rómaiak a síkság közepéig nyomultak előre, (9) Antiokhosz azonban nem hozta közelebb hadijelvényeit, így utolsó sora a sánctól nem egészen 1000 lábnyira állt.

39.

(1) A *consul* látva, hogy az ellenség halogatja az ütközetet, másnap összehívta a haditanácsot: Mitévő legyen, ha Antiokhosz nem ad lehetőséget az összecsapásra? (2) Közeleg a tél, és a katonáknak vagy továbbra is sátrakban kell lakniuk, vagy ha úgy dönt, hogy téli táborba vonulnak, a háborút csak jövő nyáron lehet folytatni.

(3) A rómaiak még soha egyetlen ellenségükre sem néztek ilyen megvetéssel. Minden oldalról azt kiáltozták, hogy azonnal vonuljon ki katonáival, és használja ki lelkesedésüket. (4) Ezek ugyanis, mintha nem is sok ezer harcossal kellene megküzdeniük, hanem ugyanannyi birkát lemészárolniuk, készen álltak akár az árkokon és sáncon keresztül is betörni az ellenség táborába, ha az nem hajlandó kivonulni az ütközetre. (5) Gnaeus Domitiust kiküldték felderíteni az útvonalat és megvizsgálni, hol lehet megközelíteni az ellenséges sáncot. Miután ő visszatért, és mindenről pontos felvilágosítást adott, úgy határoztak, hogy másnap közelebb vonulnak táborukkal. Harmadnap a hadijelvényeket előrevitték a síkság közepéig, és a sereg csatarendbe kezdett sorakozni.

(6) Antiokhosz is belátta, hogy nem folytathatja tovább az időhúzást, mert a csata halogatásával csak övéi morálját rontaná és az ellenség esélyeit növelné. Ezért maga is kivonult csapataival, és olyan messzire nyomult előre táborától, hogy ebből kitűnjön: elszánta magát az ütközetre.

(7) A római csatasor szinte teljesen egységes képet nyújtott emberek és a fegyvernemek tekintetében egyaránt. Két római légió meg két latin és szövetséges *ala* alkotta, mindegyik 5400 főt számlált. (8) A centrumban álltak a rómaiak, a szárnyakat a latinok alkották. Az első vonalban álltak a *hastatus*ok, mögöttük a *princeps*ek, leghátul pedig a *triarius*ok. (9) Ezen a szabványos csatasoron kívül, tőle jobbra, az arcvonallal egy szintben helyezte el a *consul* Eumenész gyalogos segédcsapatait, akik az akháj kispajzsosokkal vegyesen álltak fel, és együtt mintegy 3000 embert tettek ki. Utánuk következett a nem egészen 3000 főnyi lovasság – közülük 800 Eumenész katonája volt, a többi mind római –, (10) a csatasor legszélére pedig a tralliszok és krétaiak 500-500 fős csapatait rendelte a *consul*. (11) Úgy vélte, a balszárny nem szorul ilyen segédcsa-

patok támogatására, mert ott védelmet nyújtott a folyó[1] és meredek partjai, de négy lovas*turmá*t azért odarendelt. (12) Ez volt az egész római haderő, valamint még 2000 thrák és makedón vegyesen, akik önként csatlakoztak hozzájuk; ezeket a tábor védelmére hagyták hátra. (13) A 16 elefánt helyét a *triarius*ok mögött, a tartaléknál jelölték ki. Egyrészt ennyien nyilvánvalóan nem tudták volna feltartóztatni a király 54 elefántját, másrészt az afrikai elefántok még egyenlő létszámú indiai elefánttal szemben sem tudnak helytállni, mert az indiaiak jóval nagyobbak és harciasabbak is.[2]

40.

(1) A király csatarendje a sokféle nép, a fegyverek és segédcsapatok különbözősége miatt sokkal tarkább képet mutatott. 16 000 gyalogos, az úgynevezett *phalanx*harcosok makedón módon voltak felfegyverkezve. Ezek alkották a centrumot. Arcvonaluk tíz szakaszra volt felosztva, (2) a szakaszokat két-két elefánt választotta el egymástól, és a csapatok az élvonaltól számítva mélységben 32 sorra tagozódtak.[3] (3) Ez volt a királyi sereg főereje, amely megjelenésével, különösen a fegyveresek közül kimagasló elefántokkal félelmetes látványt nyújtott. (4) Ezek az állatok hatalmas növésűek voltak, és megjelenésüket még inkább tiszteletet parancsolóvá tette homlokvédőjük, fejdíszük és a hátukon elhelyezett torony, amelyben a hajtó mellett még négy fegyveres állt.

(5) Antiokhosz a *phalanx*harcosok jobb oldalára 1500 galata gyalogost állított, melléjük pedig 3000 *kataphraktosz*nak nevezett páncélos lovast. Ezeket egy mintegy 1000 fős, *agémá*nak nevezett lovas csapattal egészítette ki: (6) ezek médek voltak, válogatott férfiak, valamint több, ugyanarról a vidékről való nép lovasai vegyesen. Szorosan melléjük 16 elefánt került tartalékként. (7) Ugyanezt a szárnyat kissé megnyújtotta azzal, hogy itt helyezte el a királyi testőrséget is – ezeket fegyverzetükről *argüraszpisz*oknak[4] nevezték. (8) Ezután 1200 daha lovas íjász következett, majd 3000 könnyűfegyverzetű katona, nagyjából egyenlő arányban krétaiak és tralliszok; melléjük volt rendelve még 2500 müsziai íjász. (9) A seregszárny szélét 4000 vegyesen felállított kürtiosz[5] parittyás és elámi íjász alkotta.

[1] A Phrügiosz folyóról van szó.

[2] Természetesen nem a szavannákról ismert afrikai elefántról *(Loxodonta africana africana)* van szó, hanem a punok által is használt erdei elefántról *(Loxodonta africana cyclotis)*, amelynek marmagassága mindössze 3 m körül van, szemben az indiai elefánt 3,7 m-es marmagasságával.

[3] A *phalanx* átlagos mélysége 16 sor volt.

[4] A szó jelentése: 'ezüstpajzsos'.

[5] A kürtioszok törzse Média Atropaténé hegyeiben élt; őket tartják a mai kurdok őseinek.

(10) A balszárnyon a *phalanx*harcosok mellett sorakozott fel 1500 galata gyalogos és 2000, hozzájuk hasonló módon felfegyverzett kappadókiai, akiket Ariarathész küldött a királynak. (11) Ezek mellett 2700 főnyi vegyes származású segédcsapat állt, valamint 3000 *kataphraktosz* és 1000 egyéb lovas – a királyi lovas*ala* az előbbiekéhez hasonló fegyverzetben, de a lovasok és lovaik páncélzata könnyebb volt –: ezek többnyire szírek voltak frígekkel és lüdekkel keveredve. (12) Itt, a lovasság előtt álltak a négylovas kaszás szekerek, a dromedárnak nevezett tevék, amelyeken arab íjászok ültek négy könyök hosszú, kikönnyített karddal felszerelve, hogy a magasból is elérjék az ellenséget. (13) Ezután a jobbszárnyhoz hasonlóan egyéb csapatok következtek: először tarentumiak,[1] majd 2500 főnyi galata lovasság, továbbá 1000 új-krétai[2] és 1500 hasonló fegyverzetű kár és kilikiai, valamint ugyanennyi trallisz és 4000 kispajzsos harcos – piszidák, pamphüliaiak és lükiaiak –, (14) majd annyi kürtiosz és elámi segédcsapat, mint a jobbszárnyon, és tőlük kis távolságra 16 elefánt.

41.

(1) A király maga a jobbszárnyon tartózkodott, a balszárny vezetését fiára, Szeleukoszra és testvére fiára, Antipatroszra[3] bízta, a centrum irányítását pedig három parancsnoknak adta:[4] Minniónnak, Zeuxisznak[5] és az elefántos egységek vezetőjének, Philipposznak.[6] (2) A levegő ködös volt a hajnali párától, amely a nap előrehaladtával felhőzetté emelkedett; (3) ebből mindenütt nedvesség csapódott ki, mintha valami esős déli szél hozta volna. Ez a rómaiakat nem zavarta különösebben, viszont annál kellemetlenebbé tette a királyi csapatok helyzetét. A rómaiak ugyanis, mivel arcvonaluk rövid volt, a félhomály ellenére annak minden részét jól belátták, és majdnem mindnyájan nehéz fegyverzetet viseltek, a kard és a dárda pedig nem tompul el a nedvesség hatására. (4) A király csapatainak arcvonala azonban annyira elnyúlt, hogy a szárnyakat már a centrumból

[1] Lásd XXXV. 28. 8, a hozzá fűzött jegyzettel.

[2] Erről az egységről nem sokat lehet tudni. Feltételezések szerint újfajta módon (pajzzsal) felfegyverzett krétaiakról, vagy pedig krétai módra felfegyverzett zsoldosokról lehet szó.

[3] Antipatrosz valószínűleg inkább unokatestvére, mint unokaöccse volt Antiokhosznak; így az „unokaöcs" cím még II. Szeleukosz alatt ragadhatott rá. Kr. e. 217-ben részt vett a raphiai csatában IV. Ptolemaiosz ellen, majd 198-ban a panioni csatában a Ptolemaioszok szolgálatában álló aitóliai Szkopasz ellen.

[4] Livius nem említi Hannibalt a parancsnokok között. Nasica később beszédében azt mondja, hogy Hannibal részt vett az ütközetben (XXXVIII. 58. 10).

[5] Zeuxisz 205 óta működött Lüdiában Antiokhosz *sztratégosz*aként.

[6] Már a raphiai csatában is Philipposz állt az elefántos egységek élén.

sem látták, még kevésbé a másik szárnyról; ráadásul íjaik húrja, parittyáik és a gerelyek lendítőszíjai megereszkedtek a nedvességtől. (5) A négylovas kaszás szekerek pedig, amelyekkel Antiokhosz szét akarta zilálni az ellenség sorait, inkább saját emberei között okoztak riadalmat.

(6) Ezek a szekerek nagyjából a következő módon voltak felszerelve. A rúd mellett az igából szarvak módjára tíz könyök hosszú dárdák meredtek előre, amelyek mindent és mindenkit felnyársaltak, ha eléjük került. (7) Az iga két végéből két-két kasza állt ki, az egyik az igával egy szintben, a másik lejjebb, a föld felé fordítva. Az előbbi azokat vágta ketté, akik oldalról kerültek az útjába, a másik pedig azokat, akik elestek, vagy be akartak bújni a szekér alá. A kerekek tengelyére ugyanígy mindkét oldalon két-két különböző irányba mutató kasza-él volt erősítve.

(8) Az ily módon felszerelt szekereket, mint említettem, a király az első vonalba állította, mivel ha középen vagy hátul jelölte volna ki a helyüket, a saját soraikon kellett volna keresztülhajtani őket. (9) Meglátta ezt Eumenész, aki jól ismerte ezt a harcmodort, és tudta, milyen kétes segítséget nyújtanak ezek a kocsik, ha valaki ahelyett, hogy szabályosan veszi fel velük a harcot, inkább ráijeszt a lovakra. Ezért parancsot adott, hogy a krétai íjászok, parittyások és dárdavetők <néhány lovas*turmá*val együtt>[1] induljanak ellenük, nem zárt alakzatban, hanem minél jobban szétszóródva, és minden oldalról egyszerre zúdítsák rájuk lövedékeiket. (10) A lovakat ez a „vihar" – részben a mindenfelől hulló lövedékek okozta sebek, részben a zűrzavaros kiáltozás – annyira megvadította, hogy zabolátlanul összevissza kezdtek száguldozni. (11) A könnyűfegyverzetűek, a mozgékony parittyások és a fürge krétaiak egy pillanat alatt kitértek előlük, viszont az üldözésükre induló lovasság tovább növelte a zűrzavart és rémületet a lovak és a szintén megbokrosodott tevék között, amihez még a körülöttük álló tömeg összevissza kiáltozása is hozzájárult. (12) Így aztán a négyesfogatokat kiszorították a két arcvonal között elterülő síkságról, és miután ez a kis közjáték véget ért, csak akkor adták meg a jelet mindkét oldalon, és indult el a két sereg, hogy megkezdjék az igazi ütközetet.

42.

(1) De nemsokára éppen ez a jelentéktelen dolog vált a tényleges vereség okozójává. A tartalékban várakozó segédcsapatok, amelyek a közvetlen közelükben álltak, szintén halálra rémültek a kaszás szekerek riadt száguldozásától, így maguk is menekülni kezdtek, és fedezetlenül hagyták az arcvonalat egészen a páncélos

[1] A szöveg hiányos, a kiegészítésből csak a „lovas" biztos (az *equitum* szó még szerepel a szöveghagyományban).

lovasságig. (2) Ezek, amikor a tartalékosok szétszóródása után hozzájuk is eljutott a római lovasság, még az első rohamot sem tudták feltartóztatni: egy részük szétszaladt, a többieket pedig, akik nehéz páncélzatuk és fegyvereik miatt nem tudtak elmenekülni, felmorzsolták.

(3) Ekkor az egész balszárny megingott, és amikor már a lovasság és a *phalanx*harcosok között álló segédcsapatokban is zavar támadt, a rémület elhatolt a csatasor közepéig. (4) Mihelyt a közéjük rohanó menekülők miatt itt is felbomlottak az egységek, és a rendkívül hosszú lándzsák (makedón nyelven *szarisszá*k) használata is lehetetlenné vált, a római légiók előrenyomultak, és elhajították dárdáikat a megzavarodott ellenségre. (5) A római katona még a térközökben felállított elefántok láttán sem rémült meg, hiszen az afrikai háborúkban már megtanulta, hogyan kell kitérni a szörnyeteg rohama elől, hogyan kell oldalról dárdákkal támadni. vagy ha sikerül hozzá közelebb férkőzni, karddal átvágni az inait.

(6) A rómaiak szemből már majdnem az egész centrumot felőrölték, a bekerített tartalék csapatokat pedig már hátulról kaszabolták, amikor hírét vették, hogy a másik oldalon övéik menekülnek, és már a tábor közeléből hallották a bajba jutottak segélykiáltásait. (7) Antiokhosz ugyanis a jobbszárnyon észrevette, hogy a rómaiak a folyóban bízva semmiféle tartalékot nem állítottak oda, mindössze négy lovas*turmá*t, amelyek szintén inkább övéikhez igyekeznek felzárkózni, és védtelenül hagyják a partot. Itt indított hát támadást segédcsapataival és a páncélos lovassággal. (8) Nemcsak szemből nyomult rájuk, hanem a folyó felől megkerülte a seregszárnyat, és már oldalról is szorongatta őket. Végül a rómaiak lovassága megfutamodott, majd a gyalogság legközelebb álló része is fejvesztve menekülni kezdett a tábor felé.

43.

(1) A tábor parancsnoka Marcus Aemilius katonai *tribunus* volt, annak a Marcus Lepidusnak a fia, aki néhány évvel később *pontifex maximus* lett. (2) Amerre menekülni látta övéit, a tábor teljes őrségével útjukat állta. Először felszólította őket, hogy álljanak meg, és menjenek vissza harcolni, korholva őket gyávaságukért és szégyenletes megfutamodásukért. (3) Aztán fenyegetni kezdte őket, hogy saját vesztükbe rohannak vakon, ha nem fogadnak szót. Végül jelt adott katonáinak, hogy koncolják fel a legelöl futókat, a mögöttük menekülőket pedig fegyverrel kergessék vissza a csatába. (4) A nagyobb fenyegetettség legyőzte a kisebbet: a két tűz közé szorult katonák először megtorpantak, majd visszatértek az ütközetbe, de 2000 bátor férfiból álló csapata élén Aemilius is harciasan szembeszállt a király utánuk tóduló embereivel. (5) Sőt Eumenész öccse, Attalosz, látva övéi menekülését a balszárnyon és a tábor körüli kavarodást, szintén elin-

dult 200 lovasával a jobbszárnyról, amely az ellenség balszárnyát már az első rohammal megfutamította, és még időben megérkezett a segítségükre.

(6) Amikor Antiokhosz észrevette, hogy azok, akiknek eddig csak a hátát látta, újrakezdik a harcot, sőt a táborból és a csatasorból is új csapatok érkeznek oda, megfordította lovát, és menekülésre fogta a dolgot. (7) Így a mindkét szárnyon győztes rómaiak megindultak a tábor kirablására a hullahalmokon át – ezek egyébként leginkább a centrum helyén tornyosultak magasra, ahol a sereg főereje, a legbátrabb férfiak csoportosultak, akik ráadásul nehéz fegyverzetük miatt el sem tudtak menekülni.

(8) Legelsőként Eumenész lovasai, majd a lovasság többi része is üldözőbe vette a mezőn szétszóródott ellenséget, és sorjában levágták, akit utolértek. (9) De még nagyobb csapást jelentett a menekülők számára saját sokaságuk, amelybe kaszás szekerek, elefántok és tevék is keveredtek: felbomlott egységeik vakon rohantak egymás hegyén-hátán, és még a közéjük rohanó állatok is beléjük tapostak.

(10) A rómaiak a táborban is hatalmas mészárlást rendeztek, talán még iszonyúbbat, mint az ütközetben. A legelöl menekülők ugyanis főképpen a tábor felé vették útjukat, és az őrség ennek a sokaságnak a támogatására számítva még kitartóbban védelmezte a sáncot. (11) A rómaiak így elakadtak a kapuknál és a sáncnál, pedig azt hitték, hogy az első rohammal elfoglalják; amikor pedig végre átvágták magukat, dühükben még kegyetlenebb öldöklést rendeztek.

44.

(1) Azt mondják, aznap mintegy 50 000 gyalogost és 3000[1] lovast vágtak le, 1400 embert fogtak el, továbbá 15 elefántot a hajtójukkal együtt. (2) A rómaiak közül sokan sebesültek meg, de mindössze 300 gyalogos és 24 lovas esett el közülük, Eumenész seregéből pedig 25 katona. (3) Aznap a győztesek az ellenség táborának kirablása után hatalmas zsákmányukkal visszatértek saját táborukba. Másnap kifosztották az elesetteket, és összegyűjtötték a foglyokat. (4) Thüateirából és a Szipülosz melletti Magnésziából követek érkeztek, hogy bejelentsék városuk meghódolását.

(5) Antiokhosz elmenekült néhány emberével; útközben is többen csatlakoztak hozzá, így egy kisebbfajta fegyveres csapat élén érkezett meg éjféltájban Szardeiszba. (6) Innen arra a hírre, hogy fia, Szeleukosz és néhány barátja előrement Apameiába, a negyedik őrségváltáskor maga is elindult Apameia felé feleségével és lányával. A város védelmét Xenónra bízta, Lüdia elöljárójává pedig

[1] A kódexek egy részében 4000 áll.

Timónt tette meg, (7) de az ő tekintélyüket senki sem ismerte el: a városbeliek a várban tartózkodó katonasággal egyetértésben követeket küldtek a *consul*hoz.

45.

(1) Ez idő tájt követek érkeztek Tralleiszből, a Maiandrosz menti Magnésziából és Epheszoszból is, hogy átadják városukat. (2) Addigra Polüxenidasz a csata hírére elhagyta Epheszoszt, a lükiai Patarához hajózott a flottával, ahol a Megiszténél állomásozó rhodoszi hajóktól való félelmében partra szállt, és néhány társával a szárazföldön folytatta útját Szíria felé. (3) Kis-Ázsia városai sorra a *consul* oltalmába és a római nép hatalmába adták magukat. A *consul* már Szardeiszban tartózkodott, és Publius Scipio is megérkezett ide Elaiából, mihelyt el bírta viselni az utazás nehézségeit.

(4) Ez idő tájt hírnökpálcás követ jött Antiokhosztól, aki Publius Scipio közbenjárására engedélyt kapott a *consul*tól a király számára, hogy szószólókat küldhessen hozzá. (5) Néhány nap múlva meg is érkezett Zeuxisz, Lüdia volt elöljárója és Antipatrosz, az unokaöcs.[1] (6) Először Eumenésszel találkoztak, mert úgy vélték, hogy régi ellentéteik miatt ő a béke egyik legfőbb ellenzője; de sokkal engedékenyebbnek találták, mint akár ők maguk, akár a király remélte. Ezután felkeresték Publius Scipiót, majd az ő közvetítésével a *consul*t. (7) Kérésükre a teljes haditanácsot összehívták, hogy ott adják elő a rájuk bízott üzenetet. Itt Zeuxisz így beszélt:

„Nem is annyira azért jöttünk, rómaiak, hogy mi tegyünk javaslatokat, inkább azért, hogy megkérdezzük tőletek: milyen jóvátétellel engesztelhetnénk ki benneteket a király ballépéséért, és hogyan kaphatnánk meg a győztestől a békét és a megbocsátást. (8) Ti mindig csodálatos lelki nagysággal gyakoroltátok a megbocsátást a legyőzött királyokkal és népekkel szemben. Mennyivel nagylelkűbben és engedékenyebben illik viselkednetek ez után a győzelem után, amely a földkerekség uraivá tett benneteket! (9) Most már félre kell tennetek a vetélkedést a halandókkal, és akárcsak az isteneknek, könyörülettel kell gondoskodnotok az emberiségről."

(10) A rómaiak már a követek érkezése előtt eldöntötték, hogy mit fognak válaszolni, és ennek tolmácsolásával Africanust bízták meg. (11) Ő a hagyomány szerint a következőket mondta:

„Nekünk, rómaiaknak a halhatatlan istenek hatalmában lévő javakból csak annyi van birtokunkban, amennyit az istenek adtak. (12) De gondolkodásmódunkból fakadó lelkületünk minden sorsfordulatban ugyanaz volt és marad; nem kapatta el a jó és nem csüggesztette el a balszerencse. Hogy másokról ne is

[1] Lásd XXXVII. 41. 1, a hozzá fűzött jegyzetekkel.

beszéljünk, állításom igazolására Hannibal barátotokat idézném elétek tanúnak – de inkább benneteket magatokat idézlek. (13) Miután átkeltünk a Hellészpontoszon, de még nem is láttuk a király táborát és csatasorát, amikor még egyenlőek voltak a háború esélyei, és nem lehetett tudni, mi lesz a vége, ti béketárgyalásokat kezdeményeztetek, mi pedig még egyenlő félként elétek terjesztettük feltételeinket. Most ugyanezeket a feltételeket ajánljuk fel mint győztesek a legyőzötteknek. (14) Tartsátok távol magatokat Európától, és vonuljatok ki Kis-Ázsiának a Taurosz-hegységen inneni összes területéről. A háború költségeire fizessetek 15 000 euboiai talentumot,[1] ebből 500-at azonnal, 2500-at azután, hogy a *senatus* és a római nép jóváhagyta a békekötést, a többit 1000 talentumos részletekben 12 év alatt. (15) Eumenésznek is meg kell adnotok a 400 talentumot és a gabona hátralevő részét, amellyel apjának tartoztatok.[2] (16) Majd pedig, ha ebben megegyeztünk, szeretnénk biztosak lenni abban, hogy teljesítitek is feltételeinket: ha adtok 20 általunk kiválasztott túszt, az némi biztosítékul szolgálhat nekünk. De soha nem lehet egyértelmű számunkra, hogy a római néppel békében áll az az ország, ahol Hannibal tartózkodik; ezért mindenekelőtt az ő kiadatását követeljük. (17) Ezenkívül ki kell adnotok nekünk az aitól Thoaszt is,[3] az aitól háború okozóját, aki őket és benneteket is fegyverbe szólított ellenünk, egyiket a másik segítségével biztatva; valamint vele együtt az akarnan Mnaszilokhoszt[4] és a khalkiszi Philónt és Eubulidaszt.[5] (18) A király most rosszabb helyzetből köti meg a békét, mert túl későn szánta rá magát. Ha esetleg most is vonakodik, gondoljon arra, hogy ha egy királyt sikerült hatalma csúcsáról közepes helyzetbe kényszeríteni, a középszerűségből már nem nehéz letaszítani a mélységbe.[6]"

(19) A király olyan megbízással küldte el követeit, hogy minden békefeltételt fogadjanak el. Ezért úgy döntöttek, elküldheti követeit Rómába. A *consul* szétosztotta seregét, és a Maiandrosz menti Magnésziába, Tralleiszba és Epheszoszba küldte téli szállásra. (20) Néhány nap múlva a király túszait elhozták Epheszosz-

[1] Az euboiai talentum azonos értékű (súlyú) volt a leggyakrabban használt attikai talentummal (kb. 25 kg).

[2] Eumenész apja I. Attalosz pergamoni király volt. Livius az előző könyvekben nem említi a gabonaszállítás alapjául szolgáló szerződést; talán Antiokhosz Pergamon elleni támadása (Kr. e. 198) után kötötték.

[3] Vö. XXXV. 12.

[4] Vö. XXXVI. 11–12.

[5] A szerződés szövegét lásd még: XXXVIII. 38.

[6] Scipio beszédébe Livius valószínűleg Caesar egy mondását szövi bele, amely Suetoniusnál (*Caesar* 29. 1) maradt fenn.

ba a *consul*nak, és megérkezett a Rómába induló követség is. (21) A király követeivel egyidőben Eumenész is elutazott Rómába, és követték őket Kis-Ázsia minden népének küldöttségei.

46.

(1) Míg Kis-Ázsiában így alakult a helyzet, két *proconsul* szinte ugyanakkor érkezett vissza provinciájából diadalmenetet remélve: Quintus Minucius Liguriából, Manius Acilius pedig Aitóliából. (2) Miután meghallgatták tevékenységükről tartott beszámolójukat, Minuciustól megtagadták a diadalmenetet, Aciliusnak azonban nagy egyetértéssel megszavazták, így ő Antiokhosz király és az aitólok fölött aratott győzelméért diadalmenetben vonult be a Városba. (3) A menetben 230 hadijelvényt vittek előtte, 3000 fontnyi nyers ezüstöt, vert pénzben 113 000 attikai *tetrachmá*t és 249 000 *kisztophorosz*t, valamint igen sok súlyos, dombordíszes ezüstedényt. (4) Felvonultatta a király ezüstbútorait és nagyszerű díszruháját, a szövetséges városoktól ajándékba kapott 45 aranykoszorút és mindenféle fegyverzsákmányt. 36 előkelő foglyot vezettek előtte; részben az aitólok, részben a király hadvezéreit. (5) Damokritosz aitól hadvezér néhány nappal korábban egy éjjel megszökött börtönéből, és a Tiberis partján, mielőtt az őt üldöző őrök utolérték volna, egy karddal leszúrta magát. (6) Csak katonái nem kísérhették a hadvezér kocsiját,[1] de ezt leszámítva a diadalmenet lenyűgöző volt, mind a fényes külsőségeket, mind a dicső haditetteket tekintve.

(7) A diadalmenet örömét azonban beárnyékolta a Hispániából érkezett szomorú hír, hogy a rómaiak csatát vesztettek a lusitanusok ellen Lyco városa mellett, a bastetanusok földjén. Lucius Aemilius *proconsul* seregéből 6000-en elestek, (8) a többiek rémülten menekültek vissza sáncaik mögé, és alig tudták megvédeni táborukat, aztán menekülésszerűen, nagy napi menetekben vonultak vissza a békés területekre. (9) Ez a hír érkezett Hispániából.

A galliai Placentiából és Cremonából követek érkeztek, akiket Lucius Aurunculeius *praetor* vezetett a *senatus* elé. (10) Elpanaszolták, hogy kevés a telepesük, megtizedelték őket a háborús események és a betegség, sőt voltak, akik elköltöztek a *coloniá*ból, mert megelégelték a gallok szomszédságát. A *senatus* úgy döntött, hogy Gaius Laelius *consul* legyen szíves 6000 családot összeírni, hogy szétosszák őket a *coloniá*kba, Lucius Aurunculeius *praetor* pedig jelöljön ki *triumvir*eket ezek letelepítésére. (11) A *praetor* Marcus Atilius Serranust, Lucius Valerius Flaccust (Publius fiát) és Lucius Valerius Tappót (Gaius fiát) jelölte ki.

[1] Acilius Görögországban hagyta seregét (XXXVII. 7. 7).

47.

(1) Nem sokkal ezután, mivel már közeledett a *consul*választó gyűlés ideje, Gaius Laelius *consul* visszatért Galliából Rómába. (2) Nemcsak a Cremonába és Placentiába küldendő telepeseket írta össze a távollétében hozott *senatus*i határozat alapján, de egy javaslatot is előterjesztett arról, hogy alapítsanak két új *coloniá*t a boiusok egykori területén, az atyák pedig jóváhagyták ezt.

(3) Ekkoriban érkezett meg Lucius Aemilius *praetor* levele a müonnészoszi tengeri csatáról és arról, hogy Lucius Scipio *consul* és serege átkelt Kis-Ázsiába.[1] (4) A tengeri győzelem örömére egynapos hálaadó ünnepet rendeltek el, amelyet még egy nappal megtoldottak azért, hogy a római sereg első táborverése Ázsia területén szerencsés és örvendetes eredményt hozzon. (5) A *consul*t utasították, hogy mindkét ünnepen 20 kifejlett jószágot mutasson be áldozatul.

(6) Ezután zajlott le a *consul*választás heves viták közepette. Marcus Aemilius Lepidus is pályázott, noha a közvélemény teljesen ellene fordult, mivel otthagyta provinciáját, Siciliát, hogy pályázhasson, és ehhez nem kérte a *senatus* engedélyét. (7) Vele együtt pályázott Marcus Fulvius Nobilior, Gnaeus Manlius Vulso és Marcus Valerius Messalla is. Egyedül Fulviust választották meg *consul*nak, mivel a többiek nem kapták meg a *centuriá*któl a szükséges számú szavazatot. Másnap Fulvius, miután Lepidus veszített, Messalla pedig visszalépett, Gnaeus Manliust hirdette ki tiszttársaként.[2] (8) Ezután megválasztották a *praetor*okat: Quintus Fabius Labeót és Pictort – az utóbbit ebben az évben szentelték fel Quirinus *flamen*jévé –, Marcus Sempronius Tuditanust, Spurius Postumius Albinust, Lucius Plautius Hypsaeust és Lucius Baebius Divest.

48.

(1) Valerius Antias tudósítása szerint Marcus Fulvius Nobilior és Gnaeus Manlius Vulso *consul*sága idején [189] Rómában elterjedt egy híresztelés, amelyről szinte biztosra vették, hogy igaz. (2) Eszerint a király Lucius Scipio *consul*t és vele együtt Publius Africanust tárgyalásra hívta az ifjabb Scipio visszaadásának ürügyével, és őket is foglyul ejtette, (3) majd a vezérek elfogása után seregét azonnal a római táborhoz vezette, elfoglalta azt, és az egész római sereget megsemmisítette. (4) Emiatt – írja Antias – az aitólok ismét vérszemet kaptak, megtagadták a parancsok teljesítését, és elöljáróik útra keltek Makedóniába, a dardánok földjére és Thrákiába, hogy zsoldos segédcsapatokat toborozzanak.

[1] A Hellészpontoszon való átkelés valójában inkább már a következő *consul*i év elején történhetett.

[2] Ha Livius adata helyes, az azt jelenti, hogy a választást a hivatali év utolsó napján, március 14-én tartották, ami meglehetősen szokatlan eljárás.

(5) Aulus Cornelius *propraetor* Aulus Terentius Varrót és Marcus Claudius Lepidust[1] küldte Rómába Aitóliából, hogy mindezt hírül vigyék.

(6) Antias azt is hozzáfűzi elbeszéléséhez, hogy amikor az aitólok követeitől a *senatus*ban többek között azt is megkérdezték, honnan vették, hogy Antiokhosz király Kis-Ázsiában fogságba ejtette a római hadvezéreket és megsemmisítette a hadsereget, (7) azok azt felelték, hogy követeiktől szerezték az értesülést, akik ott voltak a *consul*nál. Mivel egyetlen más forrás sem erősíti meg ennek a hírnek a létezését, véleményem szerint a dolgot nem tekinthetjük sem bizonyosnak, sem teljesen alaptalannak.

49.

(1) Az aitólok követei, miután a *senatus* elé vezették őket, noha ügyük és helyzetük inkább azt kívánta volna, hogy vétküket vagy hibájukat beismerve alázatosan megbocsátásért folyamodjanak, (2) ehelyett a római népnek tett szolgálataikat kezdték felsorolni, és szinte szemrehányóan emlegették a Philipposz elleni háborúban tanúsított hősiességüket. (3) Fennhéjázó beszédük mindenkinek sértette a fülét, és a régi és feledésbe ment dolgok felhánytorgatásával csak azt érték el, hogy az atyák emlékezetében az aitóloknak sokkal több gaztettét, mint jótettét idézték fel. Így, noha szánalomra lett volna szükségük, csak a haragot és gyűlöletet szították fel.

(4) Az egyik *senator* megkérdezte, beleegyeznek-e, hogy sorsukról a római nép döntsön, egy másik pedig, hogy a jövőben ugyanazok lesznek-e a barátaik és ellenségeik, mint a római népnek. Amikor erre semmit sem válaszoltak, kiküldték őket a szentélyből.[2] (5) Ezután szinte az egész *senatus* felzúdult, hogy az aitólok még mindig teljesen Antiokhosz pártján állnak, ez az egyetlen reménység befolyásolja hangulatukat; ellenséges érzületükhöz kétség sem férhet, ezért háborút kell indítani ellenük, és végképp meg kell törni gőgjüket. (6) A felháborodást csak növelte, hogy az aitólok, miközben a rómaiaktól békét kértek, épp háborút indítottak Dolopia és Athamania ellen.[3]

(7) Manius Aciliusnak, Antiokhosz és az aitólok legyőzőjének javaslata értelmében a *senatus* azt a határozatot hozta, hogy az aitólokat még aznap kiutasítják a Városból, és 15 napon belül Itáliát is el kell hagyniuk. (8) Aulus Terentius Varrót adták melléjük őrizetként az útra, és közölték velük, hogy ha a jövőben Aitóliából olyan követség jön Rómába, amely nem kapott erre engedélyt a pro-

[1] A Claudius családban nem volt szokványos a Lepidus melléknév, ezért legfeljebb egy Claudiusok által örökbefogadott Aemilius Lepidusról lehet szó, vagy pedig téves az adat.

[2] A *senatus*ülést valószínűleg Bellona szentélyében tartották.

[3] Vö. XXXVIII. 1–3.

vinciát biztosító római hadvezértől, és nem kíséri római *legatus*, akkor mindegyikükkel ellenségként fognak bánni. Ezzel küldték haza az aitólokat.

50.

(1) Ezután a *consul*ok előterjesztést tettek a hadszínterek ügyében. A *senatus* úgy döntött, hogy sorsolják ki egymás közt Aitóliát és Kis-Ázsiát, (2) és akinek Kis-Ázsia jut, az vegye át a Lucius Scipio parancsnoksága alatt lévő sereget. (3) Ehhez kiegészítésül megszavaztak 4000 római gyalogost és 200 lovast, valamint a szövetségesek és latinok közül 8000[1] gyalogost és 400 lovast, hogy ezekkel a csapatokkal folytassa a háborút Antiokhosz ellen. (4) A másik *consul*nak az Aitóliában tartózkodó sereget ítélték oda, és engedélyezték, hogy kiegészítésül ugyanannyi polgárt és szövetségest sorozzon be, mint tiszttársa. (5) Ugyanez a *consul* parancsot kapott, hogy szerelje fel és vigye magával az előző évben elkészült hajókat, és ne csak az aitólok ellen vívjon háborút, hanem keljen át Kephallénia szigetére is. (6) Azzal is őt bízták meg, hogy ha az állam érdekének veszélyeztetése nélkül megteheti, jöjjön vissza Rómába a választógyűlés lebonyolítására, (7) mert az évenként hivatalba lépő főtisztségviselők mellett *censor*okat is kell választani; ha valami visszatartja, értesítse a *senatus*t, hogy nem tud Rómába jönni a választógyűlés időpontjára.

(8) A sorshúzás eredményeképpen Marcus Fulviusnak jutott Aitólia, Gnaeus Manliusnak Kis-Ázsia. Ezután a *praetor*ok sorsoltak. Spurius Postumius Albinus kapta a városbeliek és az idegenek jogvitáinak intézését, Marcus Sempronius Tuditanus Siciliát, Quintus Fabius Pictor, Quirinus *flamen*je Szardíniát, Quintus Fabius Labeo a hajóhadat, Lucius Plautius Hypsaeus Hispania Citeriort, Lucius Baebius Dives pedig Hispania Ulteriort. (9) Sicilia számára megszavaztak egy légiót és a provinciában tartózkodó hajóhadat, és úgy határoztak, hogy az új *praetor* a gabonatized kétszeresét hajtsa be a szicíliaiaktól: az egyik felét Kis-Ázsiába küldje, a másikat Aitóliába. (10) Ugyanennyi gabonát kellett behajtani a szárdoktól is, ugyanannak a két seregnek a részére. (11) Lucius Baebiusnak Hispania Ulteriorba kiegészítésül 1000 római gyalogost és 50 lovast, valamint 6000 latin gyalogost és 200 lovast küldtek. (12) Plautius Hypsaeus 1000 római gyalogost, valamint 2000 latin szövetséges gyalogost és 200 lovast vihetett magával Hispania Citeriorba. Ezen a kiegészítésen felül Hispánia mindkét része egy-egy légióval rendelkezett. (13) Az előző évi főtisztségviselők közül Gaius Laelius megbízatását egy évvel meghosszabbították eddigi seregénél. Szintén meghosszabbították Publius Iunius *propraetor* megbízatását az Etruriában állomásozó seregnél és Marcus Tuccius *propraetor*ét Bruttiumban és Apuliában.

[1] A kéziratok egy részében 6000 áll.

51.

(1) Mielőtt a *praetor*ok elindultak provinciájukba, nézeteltérés támadt Publius Licinius *pontifex maximus* és Quintus Fabius Pictor, Quirinus *flamen*je között, akárcsak apáik idejében[1] Lucius Metellus és Aulus Postumius Albinus között. (2) Annak idején Albinus, az egyik *consul* el akart utazni tiszttársával, Gaius Lutatiusszal Szicíliába a hajóhadhoz, de Metellus, a *pontifex maximus* a vallási szertartásokra hivatkozva visszatartotta. (3) Most Fabius *praetor* akart elutazni Szardíniára, és Publius Licinius tartotta vissza.[2] A *senatus*ban és a nép előtt egyaránt nagy hévvel folyt köztük a vita. (4) Mindketten megpróbálták érvényesíteni hatalmukat a másikkal szemben,[3] pénzbiztosíték letételére és pénzbüntetésre ítélték egymást, a *tribunus*okhoz fordultak, majd a népgyűléshez fellebbeztek. (5) Végül a vallási szempontok győztek. A *flamen*t utasították, hogy engedelmeskedjen a *pontifex*nek, a pénzbüntetést azonban a népgyűlés rendelkezésére elengedték. (6) A *praetor* provinciája elvesztése miatti bosszúságában le akart mondani tisztségéről, de az atyák tekintélye eltérítette szándékától: végül úgy döntöttek, hogy ő intézze az idegenek jogvitáit. (7) Ezután néhány nap alatt befejezték a sorozást, mivel nem kellett sok katonát szedni, és a *consul*ok és *praetor*ok elutaztak provinciájukba.

(8) Ezután ismeretlen forrásból terjedni kezdtek a mendemondák a kis-ázsiai eseményekről, néhány nap múlva pedig megbízható hírek érkeztek, sőt megjött Rómába a fővezér írásbeli jelentése is. (9) Ez nem is annyira a nem sokkal korábbi rémhír miatt okozott örömet – hiszen aitóliai veresége után nem féltek többé a királytól –, hanem korábbi hírneve miatt, mert amikor a háborút megindították, még félelmetes ellenfélnek tartották őt, részben hatalmas hadserege miatt, részben mert a hadműveleteket Hannibal irányította. (10) Ennek ellenére nem változtatták meg elhatározásukat, hogy a *consul*t elküldik Kis-Ázsiába, és csapatai létszámát sem csökkentették, mivel attól tartottak, hogy a gallok ellen is háborút kell vívniuk.[4]

[1] Az I. pun háború idején, Kr. e. 242-ben lezajlott vitát Livius elveszett XIX. könyvének összefoglalása említi.

[2] Egy isten *flamen*je egy napnál hosszabb ideig nem lehetett távol Rómától a naponkénti áldozat kötelezettsége miatt. Ez a korlátozás azonban ekkorra nyilván meglazult, ha egyáltalán szóba kerülhetett, hogy egy *flamen*re katonai feladatot bíznak.

[3] Fabius Pictor mint *praetor*, Licinius *pontifex* pedig ama jogánál fogva, hogy minden más papnak ő volt a felettese.

[4] A Kis-Ázsiában élő gallokról, a galatákról vagy gall-görögökről van szó, akik Antiokhoszt támogatták.

52.

(1) Nem sokkal később Marcus Aurelius Cotta, Lucius Scipio *legatus*a megérkezett Rómába Antiokhosz követeivel, Eumenész királlyal és a rhodosziakkal együtt. (2) Cotta először a *senatus*ban, majd az atyák utasítására a nép előtt is beszámolt a Kis-Ázsiában történtekről. Ezután háromnapos hálaadó ünnepet szavaztak meg, amelyen 40 kifejlett jószágot kellett feláldozni. (3) Majd elsőként Eumenészt hallgatták meg a *senatus*ban.

Miután néhány szóban megköszönte az atyáknak, hogy őt és fivérét felszabadították az ostromzár alól, és megvédték országát Antiokhosz erőszakosságával szemben, gratulált szárazon és vízen aratott győzelmeikhez, (4) hogy Antiokhosz királyt megverték, megfutamították, táborát elfoglalták, és kiszorították őt előbb Európából, majd Kis-Ázsiának a Taurosz-hegységig terjedő részéből is. (5) Azután kijelentette, hogy jobban szeretné, ha az ő érdemeit saját hadvezéreik és *legatus*aik szavaiból ismernék meg, nem pedig neki magának kellene elősorolnia őket.

(6) Szavait mindnyájan helyesléssel fogadták, és biztatták, hogy most az egyszer hagyjon fel a szerénykedéssel, mondja ki saját maga, hogy milyen illő jutalmat vár el a *senatus*tól és a római néptől, és érdemei szerint a *senatus* ezt készségesen és bőkezűen meg is tetézi, ha teheti. (7) A király erre azt válaszolta: Ha mások bíznák rá a jutalom kiválasztását, és módjában állna megkérdezni a római *senatus*t, ő szívesen kérné ennek a roppant tekintélyű testületnek a tanácsát, nehogy valami mértéktelen és szerénytelen kívánsággal hozakodjon elő. (8) Minthogy pedig éppen ők akarják megjutalmazni, annál inkább úgy helyénvaló, hogy saját maguk döntsék el, mennyire kívánnak bőkezűek lenni vele és fivérével szemben.

(9) Szavai azonban nem győzték meg az atyákat és összeírtakat; továbbra is sürgették, hogy nyilatkozzon. Miután jó ideig versengett egymással a nagylelkűség és a szerénység, aminek során a felek kölcsönös és bonyodalmas udvariassággal mutogattak egymásra, Eumenész eltávozott a szentélyből. (10) A *senatus* még ekkor is kitartott véleménye mellett. Azt mondták: Képtelenség, hogy a király ne volna tudatában, milyen reményekkel és céllal érkezett, hiszen ő tudja legjobban, mi hasznos királysága számára, és sokkal jobban ismeri a kis-ázsiai helyzetet, mint a *senatus*. Vissza kell tehát hívni, és erőnek erejével szóra kell bírni, hogy mi a kívánsága és elképzelése.

53.

(1) A *praetor* visszahívta a szentélybe a királyt, és felszólította, hogy nyilatkozzon. Erre ő a következőket mondta:

„Kitartottam volna a hallgatás mellett, atyák és összeírtak, ha nem tudnám, hogy nemsokára a rhodoszi követséget szólítjátok be, és az ő meghallgatásuk után én is kénytelen lennék nyilatkozni. (2) Ráadásul akkor annyival is nehezebb lesz elmondanom beszédemet, mert ők olyan követelésekkel fognak előállni, amelyek látszólag nem ellenem irányulnak, sőt nem is az ő saját érdeküket szolgálják. (3) A görög városok ügyéért fognak fellépni, hogy ezeknek is adjátok meg a szabadságot. De ha elérik céljukat, nyilvánvaló, hogy nemcsak a szabadságukat elnyert városokat fogják elidegeníteni birodalmamtól, hanem régi adófizetőinket is, (4) nekik pedig a nagy jótéteménnyel lekötelezett városok névleg szövetségeseik, de valójában engedelmes alattvalóik lesznek. (5) És miközben – isten ments! – ilyen nagy hatalomra törekednek, mindezt úgy állítják majd be, hogy nekik ehhez semmiféle érdekük nem fűződik, csak éppen ez méltó hozzátok és korábbi cselekedeteitekhez. (6) Ügyeljetek hát, ne hagyjátok magatokat becsapni az ilyesféle beszédtől; máskülönben egyes szövetségeseiteket háttérbe fogjátok szorítani, míg másokat túlságosan magasra emeltek, sőt végső soron azok, akik fegyvert fogtak ellenetek, jobb helyzetbe kerülnek, mint szövetségeseitek és barátaitok.

(7) Ami engem illet, én más körülmények között inkább engedek jogos igényeimből bárkivel szemben, semhogy úgy tűnjön, túl makacsul ragaszkodom azokhoz. De a ti barátságotokért, az irántatok való jóindulat igazolásáért, a tőletek származó megbecsülésért folyó küzdelemben nem tűrhetem, hogy alulmaradjak. (8) Ez a legértékesebb örökségem apámtól, aki Kis-Ázsia és Hellasz minden lakója közül a legelsőként kötött veletek barátságot,[1] és változatlan, állhatatos hűséggel ápolta azt élete utolsó napjáig. (9) Nemcsak érzületében volt hűséges és jó barátotok, hanem tevékenyen részt vett minden hellaszbeli hadjáratotokban szárazon és vízen, olyan bőven ellátott mindenféle utánpótlással, hogy egyetlen más szövetségesetek sem vehette fel vele a versenyt semmiben. (10) Végül, miközben a boiótokat a veletek való szövetségkötésre buzdította, ott esett össze beszéd közben, és nem sokkal később meg is halt.[2] (11) Én, aki az ő nyomdokain járok, nem tudtam túlszárnyalni irántatok tanúsított odaadását és buzgalmát, hiszen ebben felülmúlhatatlan volt; (12) viszont arra, hogy a tettek mezején, érdemek és a kötelezettségeimből fakadó pénzáldozatok tekintetében

[1] Eumenész király apja, Attalosz 211-ben kötött szövetséget a rómaiakkal (XXVI. 24. 9–10). Valójában Róma ekkor már szövetségben, illetve baráti kapcsolatban állt az aitólokkal, a Ptolemaidákkal és a rhodosziakkal is, így Pergamon elsősége meglehetős túlzás. Livius forrása, Polübiosz (XXI. 20. 3) árnyaltabban fogalmaz ugyanerről.

[2] Vö. XXXIII. 2. 2–3, 21. 1.

képes legyek megelőzni, lehetőséget nyújtott a szerencse, a helyzet, Antiokhosz és a Kis-Ázsiában folyó háború.

(13) Antiokhosz, Kis-Ázsiának és Európa egy részének királya felkínálta nekem a lánya kezét, megígérte, hogy azonnal visszaadja a tőlem elpártolt városokat, és megcsillantotta előttem a reményt, hogy a jövőben komolyan megnövelhetem birodalmamat, ha az ő oldalán hadba szállok ellenetek. (14) Nem fogok azzal kérkedni, hogy semmit nem vétettem ellenetek, inkább azt sorolom fel, ami méltó a házunkat hozzátok fűző ősrégi barátsághoz. (15) Hadvezéreiteket olyan mértékben támogattam gyalogos és flottaerősítéssel, hogy ebben egyetlen szövetségesetek sem tudott utolérni; szárazon és vízen utánpótlást szállítottam nekik, részt vettem mindenütt minden tengeri ütközetben,[1] fáradságot, veszélyt soha nem kerültem. (16) Elszenvedtem a háború legsúlyosabb megpróbáltatását, az ostromzárt: beszorítottak Pergamonba,[2] egy hajszálon függött a saját magam és birodalmam sorsa. (17) Aztán alighogy felszabadultam az ostromzár alól, saját ügyeimmel mit sem törődve – noha egyik oldalról Antiokhosz, a másikról Szeleukosz tábora fogta közre országom fővárosát – egész hajóhadammal a Hellészpontoszhoz siettem *consul*otok, Lucius Scipio elé, hogy segítségére legyek serege átszállításában. (18) Attól fogva, hogy seregetek átkelt Kis-Ázsiába, sohasem tágítottam a *consul* mellől, és nem volt az a római katona, aki többet tartózkodott volna táborotokban, mint én és fivéreim.[3] Egyetlen hadjárat, egyetlen lovas csata sem zajlott le nélkülem; (19) a csatasorban azt a helyet, azt a szerepet töltöttem be, amelyet a *consul* nekem szánt.

Ezzel nem azt akarom mondani, atyák és összeírtak, hogy ebben a háborúban senkinek az érdemeit nem lehet az enyéimhez mérni. (20) Egyetlen olyan néphez vagy királyhoz sem merném hasonlítani magamat, akit ti nagy megbecsülésben tartotok. (21) Massinissa ellenségből lett szövetségesetek, és nem egy virágzó birodalom uraként érkezett táborotokba segédcsapatai élén, hanem megfosztva trónjától, hazájától, minden csapatától, egyetlen lovas*turmá*val menekült hozzátok. (22) Mégis, mivel oly hűségesen és kitartóan állt mellettetek Afrikában Syphax és Karthágó ellen vívott háborútokban, nemcsak atyái királyságát adtátok vissza neki, de ehhez még Syphax birodalmának leggazdagabb részét is hozzácsatoltátok, és így Afrika leghatalmasabb uralkodójává tettétek őt.

(23) Egyszóval milyen jutalmat és megbecsülést érdemlünk tőletek mi, akik mindig szövetségeseitek voltunk, ellenségeitek soha? (24) Apám, jómagam, fi-

[1] Kivéve a müonnészoszi csatát, mert Eumenész akkor éppen L. Scipio seregét segített átszállítani Kis-Ázsiába.

[2] Vö. XXXVII. 18. 1–21. 4.

[3] Eumenész testvéreiről lásd a XXXIII. 21. 4 jegyzetét.

véreim nemcsak Kis-Ázsiában, hanem hazánktól távol, a Peloponnészoszon, Boiótiában és Aitóliában is fegyvert fogtunk értetek szárazon és vízen Philipposz, Antiokhosz és az aitólok ellen.

(25) »Mit kívánsz hát?« – kérdezhetné valaki. Nos, atyák és összeírtak, ha már mindenáron azt akarjátok, hogy nyilatkozzam, engedelmeskednem kell. Ha ti Antiokhoszt azzal a szándékkal szorítottátok ki a Taurosz ormain inneni területről, hogy ti magatok vegyétek birtokotokba ezt a földet, (26) nincs olyan szomszéd, akit szívesebben látnék ott, mint benneteket, és reményeim szerint birodalmam fennmaradásának sincs ennél biztosabb és szilárdabb záloga. (27) Ha azonban az a szándékotok, hogy eltávoztok onnan, és kivonjátok hadseregeteket, ki merem jelenteni, hogy szövetségeseitek között nincs méltóbb arra, hogy birtokába vegye a háborúban általatok megszerzett területet, mint én.

(28) »De hát olyan dicső dolog felszabadítani a szolgaságban élő városokat!« Szerintem is, feltéve, hogy soha nem léptek fel ellenségesen veletek szemben. Ha azonban Antiokhosz pártján álltak, mennyivel méltóbb a ti bölcsességetekhez és igazságszeretetetekhez, ha nem ellenségeitek, hanem érdemdús szövetségeseitek érdekeit tartjátok szem előtt!"

54.

(1) Az atyák tetszéssel fogadták a király beszédét, és szemmel látható volt, hogy minden kívánságát bőkezűen és készségesen teljesítik majd. (2) Közben a szmürnai követség meghallgatásának is szenteltek egy rövid időt, mivel a rhodoszi követség egyes tagjai még nem érkeztek meg. A szmürnaiakat nagy dicséretben részesítették, amiért inkább hajlandóak voltak a legvégsőket is eltűrni, semhogy a királynak megadják magukat.[1] Ezután vezették be a rhodosziakat.

(3) A követség vezetője elbeszélte, hogyan kezdődött a rhodosziak barátsága a római néppel, milyen érdemeket szereztek a Philipposz, majd az Antiokhosz ellen vívott háborúban, azután így folytatta: (4) „Egész fellépésünkben, atyák és összeírtak, az a legnehezebb és legkellemetlenebb számunkra, hogy Eumenésszel kell vitába szállnunk, (5) éppen azzal az egy királlyal, akivel mind magánemberként, mind – és ez még fontosabb nekünk – állami szinten vendégbaráti viszonyban állunk. (6) Nem is érzelmeink vonnak falat közénk, atyák és összeírtak, hanem a leghatalmasabb erő, a természet: mi szabad polgárok lévén mások szabadságának ügyéért is síkra szállunk, a királyok célja azonban az, hogy mindenki a szolgájuk és alattvalójuk legyen.

(7) De bárhogy áll is a dolog, a király iránti tiszteletünk megnehezíti ugyan a dolgunkat, de ez nem jelenti azt, hogy magának a kérdésnek a megtárgyalása

[1] Vö. XXXIII. 38. 3–7, XXXV. 42. 2.

nem lesz akadálytalan számunkra, vagy hogy nektek sokat kell majd törnötök a fejeteket a helyes döntésen. (8) Ha ugyanis szövetségesetek és barátotok, a király iránt, aki oly sok érdemet szerzett éppen ebben a háborúban, amelynek győzelmi díjairól beszélünk, semmi más módon nem tudnátok kifejezni megbecsüléseteket, csak úgy, hogy szabad városokat tesztek a szolgáivá, (9) akkor valóban súlyos döntés előtt állnátok: vagy kénytelenek lennétek barátotokat, a királyt üres kézzel elbocsátani, vagy következetlenné válnátok, és a Philipposz elleni háborúban szerzett dicsőséget semmivé tennétek a sok-sok város szolgasorba döntésével. (10) Ettől a kényszerű választástól azonban, amely vagy a barátotoknak járó hálát, vagy saját dicsőségeteket csorbítaná meg, csodálatosan megóv benneteket a szerencse. Hiszen az istenek kegyelméből győzelmetek legalább annyira jövedelmező, mint amennyire dicsőséges, és ebből könnyedén törleszthetitek „adósságotokat". (11) Hatalmatokba került Lükaonia, mindkét Frígia,[1] egész Piszidia, a Kherszonészosz és Európa környező területei. (12) Ha ezek közül bármelyiket odaadjátok a királynak, azzal Eumenész birodalma a többszörösére nő, ha pedig mindet megkapja, a leghatalmasabb királyokkal válik egyenlővé. (13) Tehát adott a lehetőség, hogy szövetségeseteket a győzelem jutalmából gazdaggá tegyétek anélkül, hogy letérnétek választott utatokról. Nem kell elfelednetek, milyen célkitűzést hangoztattatok előbb a Philipposz, majd most az Antiokhosz elleni háborúban, (14) hogyan jártatok el Philipposz legyőzése után, és most mire számít és mit vár tőletek mindenki, nemcsak mert egyszer már megtettétek, hanem mert ez méltó hozzátok.

Hiszen mindenki mást tart tisztességes és elfogadható háborús oknak: (15) az egyik földet, a másik falvakat, a harmadik városokat, kikötőket, tengerpartot akar szerezni magának. Ti ilyesmire addig nem is vágytatok, amíg nem volt, most pedig, hogy a földkerekség urai vagytok, már nincs is mire vágyakoznotok. (16) Ti a méltóságért és dicsőségért küzdöttetek az egész emberiség szeme előtt, amely már régóta úgy néz nevetekre és uralmatokra, mint a halhatatlan istenekére. Nehéz volt ezt kivívni és megszerezni, de talán még kevésbé egyszerű megtartani. (17) Ti magatokra vállaltátok, hogy a legősibb és – dicső múltjának, vonzó műveltségének és kultúrájának köszönhetően – leghíresebb nép szabadságát megvéditek attól, hogy a királyok rabszolgaságba kényszerítsék. Úgy illik, hogy miután ezt az egész népet védelmetekbe vettétek és *cliens*etekké fogadtátok, párt-

[1] Frígiát a perzsa kortól kezdve két részre osztották: a keletre, a szárazföld belseje felé eső fennsíkot Nagyobbik Frígiának nevezték, a Márvány-tenger partvidékét Kisebbik Frígiának.

fogásotokat minden időkre biztosítsátok számára. (18) Csakhogy az ősi görög föld városai semmivel sem görögebbek, mint gyarmatvárosaik, amelyeknek lakói egykor onnan rajzottak ki Kis-Ázsiába. (19) Lakóhelyükkel együtt nem változott meg származásuk és jellemük; sőt minden városunk tiszteletteljes versenyre mert kelni a maga anyavárosával a legkülönbözőbb szabad művészetek és erények terén.

(20) Sokan jártatok már Hellaszban, jártatok már Kis-Ázsia városaiban is. Azt leszámítva, hogy távolabb esünk tőletek, semmiben nem vagyunk hátrányban. (21) Hallottuk hírét, hogy Masszalia lakóit oly nagy tiszteletben és becsben tartjátok – egyébként jogosan –, mintha ők laknának Hellasz köldökénél; pedig ha az ember vele született természetét lakóhelyének „szellemisége" le tudná győzni, ők már régen elvadultak volna, hisz oly sok fékezhetetlen törzs él körülöttük. (22) Ők ugyanis nemcsak nyelvük hangzását, ruházatukat és külső megjelenésüket, hanem mindenekfölött erkölcseiket, törvényeiket és gondolkodásmódjukat is épségben megőrizték, és nem engedték megfertőződni azt szomszédaik káros befolyásától.

(23) Birodalmatok határa jelenleg a Taurosz-hegység; ami ezen a kapun belül fekszik, azt nem szabad távolinak tekintenetek. Ahová fegyvereitek elértek, odáig a Rómából eredő jog is hasson el! (24) A barbároknak, akik mindig uralkodóik parancsát tekintették törvénynek, hadd legyenek királyaik, ha abban lelik örömüket. A görögök helyzete sajátos ugyan, de gondolkodásmódjuk pontosan olyan, mint a tiétek. (25) Annak idején ők is világhatalomra törtek saját erejükből, de most már azt szeretnék, ha ez a hatalom mindörökre azoknál maradna, akik ma birtokolják; beérik azzal, ha a ti fegyvereitek biztosítják szabadságukat, mert saját fegyvereik erre nem képesek.

(26) »De hiszen egyes városok Antiokhosszal rokonszenveztek!« – mondhatná valaki. Mások még azelőtt Philipposszal, a tarentumiak pedig Pürrhosszal. De hogy más népeket ne is említsek, még Karthágó is szabadon él, saját törvényei alatt. (27) Gondoljátok meg, atyák és összeírtak, mennyire kötelez benneteket a saját magatok adta példa, és barátkozzatok meg a gondolattal, hogy megtagadjátok Eumenész mohóságától azt, amit saját jogos bosszúvágyatoktól is megtagadtatok.

(28) Rátok bízzuk annak megítélését, hogy mi, rhodosziak most és az összes többi háborúban, amelyeket azon a partvidéken vívtatok, mennyire bátran és hűségesen támogattunk benneteket. Most, amikor béke van, olyan tanácsot adunk, amelyet ha megfogadtok, mindenkinek el kell ismernie: ahogyan győzelmeteket kihasználtátok, még nagyobb lélekre vall, mint maga a győzelem."

Mindenki úgy találta, hogy ez a beszéd jól illett Róma nagyságához.

55.

(1) A rhodosziak után Antiokhosz követeit szólították. Ők a bocsánatkérők általános szokása szerint elismerték, hogy királyuk hibázott, és könyörögtek az atyákhoz és összeírtakhoz, hogy amikor döntést hoznak, elsősorban saját nagylelkűségük, ne a király vétke befolyásolja őket, (2) hiszen az már jobban is megbűnhődött a kelleténél. Végül kérték, hogy az atyák erősítsék meg tekintélyükkel a Lucius Scipiótól kapott békét, az általa megszabott feltételekkel. (3) A *senatus* úgy döntött, hogy a békét ebben a formában érvényesnek tekinti,[1] és néhány nap múlva a népgyűlés is megszavazta. A szerződést a Capitoliumon kötötték meg Antipatrosszal, a követség vezetőjével, Antiokhosz király unokaöccsével.

(4) Ezután meghallgatták a többi kis-ázsiai követséget is. Ezek mind ezt a választ kapták: A *senatus* az ősök szokása szerint tíz megbízottat küld Kis-Ázsiába, hogy döntsenek az ottani vitás ügyekben, és rendezzék az ellentéteket. (5) De a fő szempont az lesz, hogy Eumenész kapja meg a Taurosz-hegységig terjedő, eddig Antiokhosz birodalmához tartozó területet, kivéve Lükiát és Káriát a Maiandrosz folyóig, (6) amelyeket a rhodosziak kapnak. Kis-Ázsia egyéb városai, amelyek korábban Attalosz adófizetői voltak, mostantól Eumenésznek adóznak; azok pedig, amelyek Antiokhosznak fizettek adót, ezentúl szabadok és adómentesek. (7) A tíz megbízott tisztségére Quintus Minucius Rufust, Lucius Furius Purpuriót, Quintus Minucius Thermust, Appius Claudius Nerót, Gnaeus Cornelius Merendát,[2] Marcus Iunius Brutust, Lucius Aurunculeiust, Lucius Aemilius Paullust, Publius Cornelius Lentulust és Publius Aelius Tuberót választották ki.

56.

(1) A tíz megbízott teljes felhatalmazást kapott a helyszínen eldöntendő kérdésekben, a rendezés irányelveit azonban a *senatus* szabta meg. (2) Egész Lükaoniát, mindkét Frígiát, Müszia királyi erdeit, Lüdiát, Ióniát – kivéve azokat a városokat, amelyek az Antiokhosszal vívott csata napján szabadok voltak, (3) illetve név szerint a Szipülosz melletti Magnésziát –, Kária Hüdrélának nevezett részét,[3] Hüdréla földjének Frígiával szomszédos területeit, a Maiandrosz folyó melletti erődöket, falvakat és városokat, (4) kivéve amelyek a háború előtt szabadok voltak; valamint név szerint Telmésszoszt, a telmésszosziak táborát,

[1] A béke részleteiben (vö. XXXVIII. 38) történt néhány kisebb változás, de ezek a lényeget nem érintették.

[2] A kéziratokban Merula *cognomen* áll, de ilyen nevű államférfit ebből az időszakból nem ismerünk.

[3] Kária északkeleti része.

kivéve azt a területet, amely a telmésszoszi Ptolemaiosz[1] birtokában volt –: az összes itt felsorolt területet Eumenész királynak kellett átadniuk az utasítás szerint.

(5) A rhodosziak megkapták Lükiát a fent említett Telmésszosz, a telmésszosziak tábora és a telmésszoszi Ptolemaiosz birtokában lévő terület kivételével – ez utóbbira sem Eumenész, sem a rhodosziak nem tehették rá a kezüket. (6) Ugyancsak ők kapták Káriának azt a részét, amely Rhodosz szigetéhez közelebb, a Maiandrosz folyón túl fekszik, valamint a Piszidiával szomszédos városokat, falvakat, erődöket, földeket – azoknak a városoknak a kivételével, amelyek az Antiokhosszal Kis-Ázsiában megvívott ütközet előtti napon szabadok voltak.

(7) A rhodosziak, miután mindezért köszönetet mondtak, tárgyalást kezdtek a kilikiai Szoloi városa ügyében. Szoloi lakói – mondták – Argoszból származnak, akárcsak ők, és rokonságuk miatt testvéri szeretet fűzi össze őket;[2] ezért különleges ajándékként azt kérik, hadd szabadítsák fel ezt a várost a király igája alól. (8) Erre a *senatus*ba hívatták Antiokhosz követeit, tárgyaltak velük a dologról, de minden eredmény nélkül. Antipatrosz ugyanis a békeszerződésre hivatkozott, amellyel ellentétes volna, ha a rhodosziak, akiknek valójában nem is Szoloira, hanem Kilikiára fáj a foguk, átlépnék a Taurosz gerincét. (9) Ezután visszahívták a rhodosziakat a *senatus* elé. Elmondták nekik, hogy mennyire tiltakozott a király követe, de hozzátették: ha a rhodosziak úgy vélik, hogy ez nagyon érzékenyen érinti államuk tekintélyét, a *senatus* mindent elkövet, hogy Antiokhosz követeit jobb belátásra bírja. (10) A rhodosziak most aztán még az előbbinél is hevesebben hálálkodtak, de kijelentették, hogy inkább engednek Antipatrosz konokságának, semhogy okot szolgáltassanak a béke megbolygatására. Így Szoloi helyzetében semmi változás nem történt.

57.

(1) Azokban a napokban, amikor ezek az események lezajlottak, Masszaliából követek érkeztek azzal a hírrel, hogy Lucius Baebius *praetor*t, miközben úton volt hispániai provinciája felé, a ligurok körülfogták. (2) Kísérői nagy részét lemészárolták, ő maga pedig néhány emberével sebesülten, *lictor*ok nélkül Masszaliába menekült, ahol harmadnapra meghalt.

[1] A telmésszoszi Ptolemaiosz, Lüszimakhosz fia II. Ptolemaiosz Philadelphosztól kapta meg ezt a területet, amely aztán fiára, majd unokájára szállt. 197-ben a terület Antiokhosz kezére került.

[2] Szoloit valószínűleg a rhodosziak alapították Kr. e. 700 körül.

(3) A *senatus* ennek hallatán úgy döntött, hogy Publius Iunius Brutus, az Etruriában tartózkodó *propraetor* adja át a rábízott területet és sereget az egyik *legatus*ának, akinek jónak látja, majd utazzon el Hispania Ulteriorba, és vegye át a provinciát. (4) Ezt a *senatus*i határozatot és Spurius Postumius *praetor* levelét elküldték Etruriába, Publius Iunius *propraetor* pedig útnak indult Hispánia felé. (5) Ebben a provinciában Lucius Aemilius Paullus, Perszeusz király későbbi dicső legyőzője, noha az előző évben csatát vesztett,[1] most még utóda érkezése előtt sebtében sereget gyűjtött, és nyílt csatában legyőzte a lusitanusokat. (6) Szétverte és megfutamította az ellenséget, 18 000 fegyverest ölt meg közülük, 2300-at ejtett foglyul, és táborukat is elfoglalta. A győzelem hírére Hispániában nyugodtabbá vált a helyzet.

(7) Ez év december 28-án[2] a *senatus* határozata alapján Lucius Valerius Flaccus, Marcus Atilius Serranus és Lucius Valerius Tappo *triumvir*ek megalapították Bononia latin *coloniá*t.[3] (8) 3000 embert telepítettek ide; a lovagok fejenként 70, a többi telepes 50 *iugerum*ot kapott. A területet a gall boiusoktól foglalták el, akik annak idején az etruszkokat űzték el innen.

(9) Ebben az évben sok nagynevű ember pályázott a *censor*i tisztségre. Ha ez önmagában nem élezte volna ki eléggé a versengést, még egy másik, sokkal súlyosabb viszályt is okozott. (10) A pályázók a következők voltak: Titus Quinctius Flamininus, Publius Cornelius Scipio (Gnaeus fia), Lucius Valerius Flaccus, Marcus Porcius Cato, Marcus Claudius Marcellus és Manius Acilius Glabrio, aki Thermopülainál legyőzte Antiokhoszt és az aitólokat. (11) A nép rokonszenve az utóbbi felé hajolt, minthogy bőkezűen osztogatta az ajándékot, és ezzel igen sok embert lekötelezett. (12) Mivel sok nemest bosszantott, hogy ennyivel többre becsülnek náluk egy „új embert", Publius Sempronius Gracchus és Gaius Sempronius Rutilus nép*tribunus*ok törvénybe idézték őt azzal a váddal, hogy a király pénzének és az Antiokhosz táborában szerzett zsákmánynak jó részét nem vonultatta fel diadalmenetében, és nem is szolgáltatta be az államkincstárnak.[4]

(13) A *legatus*ok és a katonai *tribunus*ok tanúvallomásai ellentmondtak egymásnak. A tanúk között a legnagyobb figyelmet Marcus Cato keltette, de következetesen szigorú életpályájával szerzett tekintélyéből most valamelyest levont

[1] Vö. XXXVII. 46. 7–8.

[2] A római naptár szerinti dátum (január *kalendae*ja előtti 2. nap) a Caesar-féle naptárreform előtt még nem december 30-ára esett, mert a december ekkor még csak 29 napos volt.

[3] A régi Felsina városa helyén. Az alapítás tervéről vö. XXXVII. 47. 2.

[4] Elméletileg ezért nem lehetett volna vádat emelni, mert a fővezér maga rendelkezett az általa szerzett zsákmány elosztásáról; így a vádnak ez az eleme nyilván inkább a Glabrio elleni hangulatkeltést szolgálta.

hófehér pályázói tógája. (14) Tanúvallomásában azt állította, hogy azokat az arany- és ezüstedényeket, amelyeket a tábor elfoglalásakor a királytól szerzett egyéb zsákmány között látott, a diadalmenetben nem látta viszont. (15) Végül Glabrio elsősorban azért lépett vissza a pályázattól, hogy Catót népszerűtlenné tegye, amiért, míg a nemesek csak magukban méltatlankodtak, Cato, aki maga is „új emberként" pályázott, ilyen tanúhoz méltatlan esküszegéssel támadott ellene.

58.

(1) A vádlók 100 000 *as* pénzbüntetés kiszabását kérték. Az ügyben két tárgyalást tartottak. A harmadik alkalommal a vádlott már visszalépett a pályázattól, a nép pedig nem akart a pénzbüntetés ügyében szavazni, ezért a *tribunus*ok visszavonták a vádat. (2) *Censor*nak Titus Quinctius Flamininust és Marcus Claudius Marcellust választották meg.

(3) Ezekben a napokban fogadta a *senatus* a Városon kívül, Apollo szentélyében Lucius Aemilius Regillust, aki hajóhadával legyőzte Antiokhosz király hadvezérét. Miután beszámolt tevékenységéről, hogy mekkora ellenséges hajóhaddal küzdött meg, és ebből hány hajót süllyesztett és fogott el, az atyák nagy többséggel megszavazták számára a tengeri győzelemért járó diadalmenetet,[1] (4) amelyet február 1-jén tartott meg. 49 aranykoszorút vittek előtte, de a pénzösszeg nagysága nem volt méltó egy király fölött tartott diadalmenet pompájához: mindössze 34 000 attikai *tetrachmá*t és 132 300 *kisztophorosz*t tett ki. (5) Ezután a *senatus* határozata alapján hálaadó ünnepet rendeztek, amiért Lucius Aemilius Hispániában sikeresen szolgálta az állam érdekeit.

(6) Nem sokkal később megérkezett Rómába Lucius Scipio, aki – hogy melléknév tekintetében ne maradjon el fivérétől – azt szerette volna, hogy tiszteljék meg az Asiaticus névvel.[2] A *senatus* és a nép előtt egyaránt részletesen beszámolt tevékenységéről. (7) Egyesek azon a véleményen voltak, hogy ennek a háborúnak inkább csak a híre volt nagy, de nem jelentett túl nehéz feladatot, hiszen egyetlen említést érdemlő ütközettel már véget is ért, ráadásul ennek a győzelemnek a dicsőségét is már előre learatták Thermopülainál. (8) De ha jól belegondolunk, Thermopülainál elsősorban nem a király, hanem az aitólok ellen folyt a háború; hiszen Antiokhosz csak seregének apró töredékével vett részt a harc-

[1] Az első ilyet C. Duillius tartotta Kr. e. 260-ban (lásd a XVII. könyv tartalmi összefoglalóját).

[2] Maga Scipio még Asiagenus vagy Asiagenes változatban használta ezt a melléknevet; az Asiaticus forma csak az Augustus-korban vált bevetté.

ban. Kis-Ázsiában viszont egész Ázsia hadereje felvonult, mert ott a király még a Kelet legtávolabbi vidékeiről is összevonta minden népe segédcsapatait.

59.

(1) Joggal rendelték el tehát, hogy a lehető legfényesebb tisztelettel adózzanak a halhatatlan isteneknek, mivel ezt a rendkívül jelentős győzelmet még meg is könnyítették, és joggal szavazták meg a diadalmenetet a fővezérnek, (2) aki a március előtti szökőhónap utolsó napján tartotta meg azt. A diadalmenet a szemnek fényesebb látványosságul szolgált, mint testvéréé, Africanusé, de ha felidézzük a haditetteket és mérlegre tesszük a veszélyt és a küzdelmet, éppen úgy nem lehet összehasonlítani ezt a diadalmenetet a másikkal, ahogy Lucius Scipio hadvezéri tehetségét Publiuséval, vagy pedig Antiokhoszét Hannibaléval.

(3) A diadalmenetben 224 hadijelvényt, 134 város képmását, 1231 elefántagyart, (4) valamint 234 aranykoszorút, 137 420 font ezüstöt, 214 000 attikai *tetrachmá*t, 321 070 *kisztophorosz*t, 140 000 Philipposz-aranyat,[1] (5) végül 1423 fontnyi, egytől egyig dombordíszes ezüstedényt és 1023 fontnyi aranyedényt vittek előtte. Kocsija előtt 32 királyi hadvezért, elöljárót és bíborpalástost vezettek fogolyként. (6) A katonáknak fejenként 25 *denarius*t adott, a *centurió*k ennek kétszeresét, a lovasok háromszorosát kapták. A diadalmenet után a katonáknak kétszeres zsoldot és gabonaadagot osztott; egyébként járandóságaikat már a Kis-Ázsiában vívott csata után kétszeresére emelte.[2] Diadalmenetét körülbelül egy évvel azután tartotta, hogy letette a *consul*i tisztséget.

60.

(1) Ez idő tájt érkezett meg Gnaeus Manlius *consul* Kis-Ázsiába, Quintus Fabius Labeo *praetor* pedig a hajóhadhoz. (2) A *consul*nak bőségesen akadt alkalma, hogy a gallok ellen hadakozzon; a tengeren viszont Antiokhosz legyőzése után nyugalom uralkodott. Fabius azon töprengett, milyen új vállalkozásba kezdhetne, nehogy úgy tűnjön, mintha semmit sem végzett volna a rábízott hadszíntéren. Végül azt látta a legjobbnak, ha átkel Kréta szigetére. (3) Küdónia lakói ugyanis háborúban álltak a gortüniakkal és a knósszosziakkal, és állítólag igen

[1] Lásd a XXXIV. 52. 7 jegyzetét.

[2] Scipio katonái valójában nem vehettek részt a diadalmeneten, mert még nem térhettek haza Kis-Ázsiából. A járandóságnak a csata utáni kiosztásáról szóló adat azonban nagy valószínűséggel hiteles: Polübiosz szerint (XXIII. 14. 7) Scipio az Antiokhosz által kifizetett jóvátétel első részletét használta erre.

sok római vagy itáliai származású hadifogoly sínylődött rabszolgaként szerte az egész szigeten.[1]

(4) Fabius kifutott Epheszoszból hajóhadával, és mihelyt kikötött Kréta partjainál, futárokat küldött körbe a városokba, felszólítva őket, hogy tegyék le a fegyvert, gyűjtsék össze a foglyokat saját városukból és földjeikről, szolgáltassák őket vissza, és küldjenek hozzá követségeket is, hogy megtárgyalhassa velük a krétaiakat és rómaiakat egyaránt érintő kérdéseket. (5) A krétaiakat mindez nemigen hatotta meg, a foglyokat sem küldték vissza, egyedül a gortüniak. (6) Valerius Antias azt írja, hogy a háborús fenyegetéstől félve az egész szigetről 4000 foglyot küldtek vissza, és Fabius aztán erre hivatkozva kért engedélyt a *senatus*tól a tengeri győzelemért járó diadalmenet megtartására. Az engedélyt végül meg is kapta, noha semmi egyebet nem végzett.[2] (7) Ezután Fabius Krétáról visszatért Epheszoszba. Innen három hajót küldött Thrákia partjaihoz azzal a paranccsal, hogy vonják ki Antiokhosz helyőrségeit Ainoszból és Maróneiából, hogy ezek a városok is elnyerjék szabadságukat.

[1] A foglyok egy része valószínűleg a krétaiak közismert kalóztevékenysége folytán került oda.

[2] Vö. XXXVIII. 47. 5. Fabius hivatalosan Kis-Ázsia és Antiokhosz fölött tartott diadalmenetet, amelyre talán Ainosz és Maróneia felszabadítása szolgáltatta az ürügyet.

XXXVIII. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 189–187)

M. Fulvius *consul* Épeiroszban ostromzár alá veszi, majd meghódítja Ambrakiát, leigázza Kephalléniát, és a végképp megtört aitóloknak megadja a békét.

Tiszttársa, Cn. Manlius *consul* legyőzi a galatákat: a tolostobogiusokat, tectosageseket és trocmusokat, akik Brennus vezetésével keltek át Kis-Ázsiába; a Taurosz-hegységen innen egyedül ők tanúsítottak még ellenállást. Szó esik a galaták eredetéről és arról, hogyan foglalták el az általuk lakott területeket. Egy példásan bátor és erkölcsös asszony története is feljegyzésre kerül: a galaták egyik királyának felesége megöl egy *centuriót*, aki megerőszakolta, miután fogságba esett.

A *censor*ok megtartják a vagyonbecslést és a tisztító szertartást. 258 310 polgárt vesznek számba.

Barátságot kötnek Ariarathésszal, Kappadókia királyával.

Cn. Manlius a tíz megbízott vallomása ellenében, akiknek a javaslata alapján írásba foglalta az Antiokhosszal kötendő szerződést, megvédi saját ügyét a *senatus* előtt, és megtartja diadalmenetét a galaták fölött.

Scipio Africanust egyes források szerint Q. Petillius, mások szerint Naevius nép*tribunus* törvénybe idézi azzal a váddal, hogy az Antiokhosztól származó zsákmánnyal kapcsolatban megkárosította az államkincstárat. Amikor eljön a tárgyalás napja, és Scipiót a szónoki emelvényhez hívják, így szól: „Polgárok, ezen a napon győztem le Karthágót!" Azzal a nép kíséretében felmegy a Capitoliumra. Ezután önkéntes száműzetésbe vonul Liternumba, hogy ne zaklathassák tovább igaztalan vádjaikkal a nép*tribunus*ok. – Kérdéses, hogy ott vagy Rómában halt-e meg, mert mindkét helyen volt egy-egy síremléke.

Africanus bátyját, L. Scipio Asiaticust ugyanebben az ügyben szintén sikkasztással vádolják, el is ítélik, de amikor bilincsbe verve a börtönbe akarják vinni, Ti. Sempronius Gracchus nép*tribunus*, a Scipiók addigi ellensége közbelép, és ezért a jótettéért megkapja Africanus lányának kezét. Amikor a *quaestor*ok le akarják foglalni L. Scipio vagyonát az állam számára, nemcsak hogy nem találják nyomát a király pénzének, de még annyit sem tudnak elkobozni, amennyi fedezné a Scipióra kirótt bírságot. Rokonai és barátai rengeteg pénzt adnak össze, de ő nem fogadja el, csak annyit vásárol vissza, amennyi a létfenntartáshoz elég számára.

1.

(1) Mialatt Kis-Ázsiában folyt a háború, Aitóliában is nyugtalanság támadt, amely az athaman néptől indult ki. (2) Athamaniát Amünandrosz elűzése óta

Philipposz hadvezérei és helyőrségei tartották megszállva, akiknek gőgös és mértéktelen uralma alatt az emberek visszasírták Amünandroszt. (3) Amünandrosz ekkor számkivetettként Aitóliában élt.[1] Honfitársainak Athamania helyzetéről beszámoló levelei felkeltették benne a reményt, hogy visszaszerezheti uralmát. (4) Amikor visszaküldte a hozzá érkezett embereket, ezek Argitheában, Athamania fővárosában bejelentették az elöljáróknak, hogy Amünandrosz, ha majd kellőképpen tisztába jött honfitársai érzelmeivel, segédcsapatokat kér az aitóloktól, és ezek élén visszatér Athamaniába; …[2] a szövetség tanácsát alkotó „kiválasztottakkal" és *sztratégosz*ukkal, Nikandrosszal. (5) Amikor látta, hogy azok mindenre készen állnak, tudatta velük, melyik napon fog hadseregével benyomulni Athamaniába.

(6) Először csak négyen voltak, akik összeesküdtek a makedón helyőrség ellen. Ezek fejenként hat segítőtársat vettek maguk mellé a vállalkozás végrehajtásához, majd – mivel kis létszámukban nem bízhattak eléggé, ez ugyanis inkább csak tervük titokban tartását segítette, de végrehajtását már nem annyira – még egyszer ugyanennyit. (7) Így lettek 52-en. Négy csoportra oszlottak: az első Hérakleiába ment, a második Tetraphüliába, ahol egykor a király kincstárát őrizték, a harmadik Theudóriába, a negyedik Argitheába. (8) Mindnyájan úgy egyeztek meg, hogy kezdetben, mintha személyes ügyeik intézésére jöttek volna, nyugodtan járnak-kelnek az *agorá*n, a kitűzött napon azonban az egész lakosságot összehívják, hogy elűzzék a fellegvárból a makedón helyőrséget. (9) Amikor elérkezett ez a nap, és Amünandrosz 1000 aitóllal ott állt a határon, a terv szerint mind a négy helyen egyszerre kergették el a makedón helyőrséget, a többi városba pedig leveleket küldtek szét, hogy rázzák le magukról Philipposz féktelen uralmát, és helyezzék vissza királyukat atyáitól örökölt törvényes királyságába. (10) A makedónokat egyre-másra űzték el mindenhonnan. Telon városa, ahol Xenón, a helyőrség parancsnoka elfogta a levelet, és a királyi helyőrség megszállta a fellegvárat, néhány napig ellenállt az ostromlóknak. (11) Végül ezt a várost is átadták Amünandrosznak, így egész Athamania az ő hatalmába került, kivéve Athénaiont, a makedón határ közelében lévő kis erődítményt.

2.

(1) Philipposz Athamania elpártolásának hírére 6000 fegyveressel elindult, és rendkívüli gyorsasággal megérkezett Gomphoiba. (2) Itt hátrahagyva serege nagyobbik részét, amely nem lett volna alkalmas ilyen nagy menetelésekre, 2000 emberével Athénaionhoz vonult, az egyetlen helyre, amely csapatai kezén

[1] Vö. XXXVI. 14. 9.

[2] A szövegből itt kiesett néhány szó.

maradt. (3) Mivel a környéken tett próbálkozásai hamar ráébresztették, hogy mindenhol ellenséges a hangulat, visszatért Gomphoiba, majd összes csapatával ismét Athamaniába vonult. (4) Előreküldte Xenónt 1000 gyalogossal, hogy foglalja el az Argithea fölött igen kedvező helyen fekvő Aithopiát, (5) majd miután meggyőződött róla, hogy a hely az ő katonái kezén van, Zeusz Akraiosz szentélye mellett ütötte fel táborát. Innen egy napig nem mozdulhatott el a rettenetes időjárás miatt, másnap azonban folytatta útját Argithea felé. (6) Mihelyt elindultak, rögtön meglátták az athamanokat, amint sietve szétoszolnak az út mentén emelkedő dombokon. Amikor megpillantották őket, az elöl haladó hadijelvények megálltak, és az egész meneten úrrá lett a rémület és a zűrzavar. (7) Mindenki arra gondolt: mi lesz, ha a menet leereszkedik a sziklák alatt húzódó völgyekbe? (8) Ez a nyugtalanság arra késztette a királyt – aki szeretett volna gyorsan átjutni a szoroson, de ehhez az kellett volna, hogy csapatai kövessék –, hogy visszahívja az elöl haladókat, és visszaforduljon arra, amerről jött.

(9) Az athamanok először csendben, messziről követték őket, majd amikor az aitólok is csatlakoztak hozzájuk, ezeket otthagyták, hogy hátulról zaklassák a menetet, ők maguk pedig két oldalról vették azt körül. (10) Egyesek jól ismert ösvényeken eléjük vágtak, és megszállták az átjárókat. Olyan kavarodást okoztak a makedónok között, hogy azok nem rendezett menet, hanem fejvesztve menekülők módjára, sok fegyvert és embert hátrahagyva keltek át a folyón.[1] (11) Ezzel vége is szakadt az üldözésnek, és a makedónok biztonságban visszatértek Gomphoiba, onnan pedig Makedóniába.

(12) Az athamanok és aitólok Aithopiánál gyülekeztek, hogy rajtaüssenek Xenónon és 1000 makedón katonáján. (13) A makedónok, mivel nem nagyon bíztak a terepben, Aithopiától felhúzódtak egy magasabb és minden irányból meredekebb dombra. Az athamanok azonban több helyen is találtak felvezető utat, és elűzték őket onnan. (14) A szétszóródott katonákat, akik az úttalan vidéken, az ismeretlen sziklák között nem találták a menekülés útját, részben elfogták, részben megölték; sokan pedig a mélységbe zuhantak félelmükben. Csak nagyon kevesen jutottak el Xenónnal a királyhoz. Ezután fegyverszünetet kaptak, hogy eltemethessék az elesetteket.

3.

(1) Királyságának visszaszerzése után Amünandrosz követeket küldött egyrészt Rómába a *senatus*hoz, másrészt Kis-Ázsiába a Scipiókhoz, akik az Antiokhosz

[1] Ez a Pamiszosz folyó lehetett (amely nem tévesztendő össze messzénéi névrokonával).

ellen vívott döntő csata után Epheszoszban időztek. (2) Békéért folyamodott,[1] mentegette magát, amiért az aitólok segítségével foglalta vissza ősi birodalmát, és a felelősséget igyekezett Philipposzra hárítani.

(3) Az aitólok Athamaniából Amphilokhiába vonultak, és az egész népet fennhatóságuk és uralmuk alá vonták, amit azok többségükben szívesen vettek. (4) Miután visszaszerezték Amphilokhiát, hajdani birtokukat, hasonló céllal átkeltek Aperantiába, amelynek nagy része szintén küzdelem nélkül meghódolt. (5) A dolopszok, akik Philipposz birodalmához tartoztak, és soha nem is voltak az aitólok uralma alatt, először fegyvert ragadtak; de miután meghallották, hogy az amphilokhiaiak az aitólok oldalán állnak, Philipposz elmenekült Athamaniából, helyőrségeit pedig lemészárolták, maguk is faképnél hagyták Philipposzt, és az aitólokhoz pártoltak.

(6) Az aitólok meg voltak győződve róla, hogy hatékony ütközőzónát hoztak létre maguk körül a makedónokkal szemben, amikor híre érkezett, hogy Kis-Ázsiában a rómaiak legyőzték Antiokhoszt. Nem sokkal később követeik is visszatértek Rómából azzal a hírrel, hogy nincs remény a békekötésre, és Fulvius *consul* már átkelt seregével a tengeren. (7) Rémületükben rávették a rhodosziakat és az athéniakat, hogy küldjenek ők is követeket, és államuk tekintélyét latba vetve eszközöljék ki, hogy nemrég visszautasított kérésük most kedvezőbb fogadtatásra találjon a *senatus*ban, és maguk is Rómába küldték a szövetség vezetőit, hogy tegyenek még egy végső kísérletet, (8) noha amíg az ellenség nem volt ott szinte az orruk előtt, semmit nem tettek azért, hogy elkerüljék a háborút.

(9) Marcus Fulvius már átkelt seregével Apollóniába, és arról tanácskozott az épeirosziak vezetőivel, hogy hol kezdje a háborút. Az épeirosziak azt tanácsolták, hogy támadja meg Ambrakiát, amely ekkor csatlakozott az aitólokhoz. (10) Ha az aitólok a város segítségére sietnek – mondták –, akkor a város körül elterülő síkon megvívhatják a csatát; ha pedig kitérnek az összecsapás elől, az ostrom nem lesz nehéz. (11) A környéken bőven akad faanyag töltések és egyéb ostromművek építéséhez, és a hajózható Aratthosz folyó, amely közvetlenül a falak előtt folyik el, lehetővé teszi a szükséges anyagok odaszállítását. Ráadásul itt a nyár, a hadviselésre alkalmas évszak. – Ezekkel az érvekkel meggyőzték, hogy Épeiroszon át induljon el.

[1] Mivel Amünandrosz az aitólokkal szövetkezett trónja visszaszerzéséért, az aitólok pedig a római hadüzenet időpontjában Antiokhosz szövetségesei voltak, ezért áttételesen Amünandrosz is a hadüzenet hatálya alá került (vö. XXXVI. 1. 5).

4.

(1) A *consul*, amikor megérkezett Ambrakiához, úgy találta, hogy az ostrom nehéz feladat lesz. Ambrakia egy sziklás magaslat lábánál fekszik, amelyet a helybéliek Perranthésznek neveznek. (2) A város nyugatra néz, ebben az irányban a fala a földek és a folyó mellett húzódik, a magaslaton épült fellegvár pedig keletre. (3) Az Athamaniából érkező Aratthosz folyó a közeli városról elnevezett Ambrakiai-öbölbe ömlik. (4) A várost az egyik oldalon a folyó, a másikon a magaslatok védelmezik, ráadásul erős, valamivel több mint három mérföld[1] kerületű fal is övezte.

(5) Fulvius a síkság felőli oldalon két tábort építtetett egymáshoz közel, a fellegvárral szemben lévő dombon pedig egy kis erődítményt, (6) és mindezt egyetlen sánccal és árokkal akarta bekeríteni úgy, hogy a körülzárt városból ne lehessen kijutni, és kívülről se találjon bejárást senki, hogy segédcsapatokat juttasson be.

Ambrakia ostromának hírére az aitólok *sztratégosz*uk, Nikandrosz rendeletére már összegyűltek Sztratoszban. (7) Először az volt a szándékuk, hogy összes csapatukkal odavonulnak, és megakadályozzák a város ostromát. Később, amikor látták, hogy a várost már majdnem teljesen körülveszik az ostromművek, és az épeirosziak tábora ott áll a folyón túl elterülő síkságon, úgy döntöttek, hogy megosztják csapataikat. (8) Eupolemosz[2] 1000 könnyen mozgó emberével Ambrakiához vonult, és a még nem teljesen összefüggő ostromművek között behatolt a városba. (9) Nikandrosz először úgy tervezte, hogy a többi csapattal éjjel rajtaüt az épeirosziak táborán, mivel a rómaiak nem egykönnyen tudnának a segítségükre sietni a köztük lévő folyó miatt. (10) Aztán arra jutott, hogy ez a vállalkozás túl veszélyes, mert ha a rómaiak felfedezik, nem lenne biztosítva a visszavonulás; ezért inkább lemondott tervéről, és elkanyarodott, hogy végigpusztítsa Akarnaniát.

5.

(1) A *consul* elkészült a várost bekerítő sáncokkal és az ostromgépekkel, amelyekkel a falak közelébe akart nyomulni, és egyszerre öt helyen indított támadást a falak ellen. (2) Három ostromgépet egymástól egyenlő távolságra állíttatott fel a síkság felől, ahol könnyebb volt megközelíteni a várost, az úgynevezett Pürrheionnal szemben;[3] egyet Aszklépiosz szentélye közelében, egyet pedig a fellegvárral

[1] A kéziratok egy részében négy mérföld áll.

[2] Eupolemosz Kr. e. 197-ben részt vett a rómaiak oldalán a künoszkephalai csatában, majd 189/188-ban és 176/175-ben aitól *sztratégosz* volt.

[3] Pürrhosz egykori palotájáról lehet szó, mivel Ambrakia volt Pürrhosz uralmának központja (vö. XXXVIII. 9. 13).

szemközt. (3) A falakat faltörő kosokkal döngette, a faloromzatot gerendákra szerelt vaskampókkal sodorta le. A városbelieket először pánikszerű félelemmel töltötte el a látvány és a falakra iszonyú zajjal zúduló ütések. (4) De amikor látták, hogy a falak várakozásuk ellenére még mindig szilárdan állnak, összeszedték bátorságukat, és emelődaruk segítségével nagy ólom- és kődarabokat meg hatalmas fatörzseket vágtak neki a faltörő kosoknak, a kampós gerendákra vashorgokat dobtak, behúzták őket a fal mögé, és letörték a kampót a gerenda végéről; (5) ráadásul éjszakánként rajtaütöttek az ostromművek őrségén, nappal pedig az előőrsökön, így most már ők tartották rettegésben az ostromlókat.

(6) Mialatt Ambrakiánál így alakult a helyzet, az aitólok Akarnania végigpusztítása után már visszatértek Sztratoszba. Ekkor Nikandrosz *sztratégosz* reménykedni kezdett, hogy egy bátor lépéssel sikerülhet véget vetnie az ostromzárnak, ezért egy bizonyos Nikodamoszt 500 aitóllal bejuttatott Ambrakiába. (7) Kijelölt egy éjszakát és azon belül egy meghatározott időpontot, amikor Nikodamoszék kitörést intéznek a Pürrheionnal szemben lévő ellenséges ostromművek ellen, ő maga pedig a táborban tartózkodó rómaiakra ijeszt rá, mert remélte, hogy a kétfelől kitört zűrzavarban, miközben a rettegést még az éjszaka is növeli, emlékezetes tettet hajthatnak végre.

(8) Nikodamosz késő éjszaka, miután az őrség egy részét kijátszotta, más részén szívós lendülettel átverekedte magát, átjutott a hosszú sáncon, be a városba. Új bátorságot és reményt öntött a védőkbe, hogy bármibe hajlandóak legyenek merészen belevágni, és amikor eljött a kitűzött éjszaka, a terv szerint váratlan kitörést intéztek az ostromművek ellen. (9) De nagyobb volt az erőfeszítés, mint az eredmény: kívülről ugyanis egyáltalán nem indult meg a támadás, (10) vagy mert az aitól *sztratégosz*t visszatartotta a félelem, vagy mert tanácsosabbnak vélte, ha a nemrég maguk mellé állított amphilokhiabelieknek siet segítségére. Őket ugyanis teljes haderejével szorongatta Perszeusz, akit apja, Philipposz küldött oda, hogy foglalja vissza Dolopiát és Amphilokhiát.

6.

(1) Mint már említettem, a Pürrheionnál három helyen álltak római ostromművek. Ezek ellen támadtak az aitólok egyidejűleg, de nem egyforma felszereléssel és erővel. (2) Egyesek lángoló fáklyákkal, mások szurokba mártott kóccal és gyújtónyilakkal közeledtek, egész csatasorukat bevilágították a lángok. Első támadásukkal az őrök közül sokakat megöltek; (3) majd amikor a táborban is meghallották a csatakiáltást és a harci zajt, a *consul* jelt adott, a rómaiak fegyvert ragadtak és rohantak ki az összes kapun, hogy segítséget vigyenek. (4) Az egyik ponton tűzzel-vassal folyt a küzdelem, a másik két helyen az aitólok inkább csak megkísérelték a harcot, majd dolguk végezetlenül visszavonultak. Így az elkese-

redett küzdelem egyetlen helyre összpontosult. (5) A két vezér, Eupolemosz és Nikodamosz kétfelől biztatta a küzdőket, és ébren tartották bennük a reményt, hogy Nikandrosz szinte bizonyosan mindjárt itt terem, ahogy tervezték, és hátba támadja az ellenséget. (6) Ezzel egy ideig tartották is a küzdőkben a lelket. De amikor hiába várták szövetségeseik megbeszélt jeladását, csak azt látták, hogy az ellenség száma egyre növekszik, rájöttek, hogy magukra maradtak, így harci kedvük alábbhagyott. (7) Végül, amikor már alig volt lehetőségük a biztonságos visszavonulásra, feladták a harcot, és visszamenekültek a falak mögé. Sikerült azonban felgyújtaniuk az ostromművek egy részét, és sokkal több ellenséget öltek meg, mint amennyi embert ők maguk veszítettek. Nem kétséges, hogy ha végrehajtották volna az eredeti tervet, legalább egy helyen hatalmukba kerítették volna az ostromműveket, és nagy vérontást rendeztek volna az ellenség soraiban.

(8) Az ambrakiaiak és a városban lévő aitólok nemcsak ezt az éjszakai hadműveletet adták fel, hanem mivel övéik cserbenhagyták őket, később sem vállalták olyan buzgón a veszélyt. (9) Teljesen felhagytak az eddigi kitörésekkel az ellenséges előőrsök ellen, csak a falakon és a tornyokban foglalták el állásaikat, és biztos helyről folytatták a küzdelmet.

7.

(1) Perszeusz az aitólok érkezésének hírére feloldotta az ostromzárat a város körül, amelyet éppen ostromolt, és mindössze a környéket pusztította végig, majd kivonult Amphilokhiából, és visszatért Makedóniába. (2) Az aitólok szintén kénytelenek voltak hazatérni tengerpartjuk feldúlása miatt. Pleuratosz illír király ugyanis 60 *lembos*szal befutott a Korinthoszi-öbölbe, maga mellé vette az akhájok Patraiban tartózkodó hajóit is, és pusztítani kezdte Aitólia partvidékét. (3) 1000 aitólt küldtek ellene, akik rövidebb ösvényeken rendszeresen elébe vágtak, valahányszor a hajóhadnak a part kanyarulatait kellett kerülgetnie.

(4) A rómaiak Ambrakiánál, noha a több helyen bevetett faltörő kosokkal a falak jó részét ledöntötték, mégsem tudtak behatolni a városba, (5) mert a védők a lerontott fal helyén ugyanolyan gyorsan felhúzták az újat, és a romokon álló fegyveresek is felértek egy védővonallal. (6) A *consul*, mivel a nyílt erőszak nem sok eredményt hozott, egy szőlőlugasokkal előre álcázott helyen rejtett aknát kezdett ásatni. Noha a rómaiak éjjel-nappal dolgoztak, az ellenség nemcsak az ásásból nem vett észre semmit, de még azt sem, hogy a földet kihordják. (7) Csak akkor jöttek rá, mi folyik, amikor váratlanul egy nagy földtúrás tárult a szemük elé. Ijedtükben, hogy az ellenség már alá is ásta falaikat, és utat fúrt magának a városba, elhatározták, hogy árkot ásnak a falon belül a szőlőlugasokkal befedett helynél.

(8) Amikor már elérték azt a mélységet, amilyen mélyen az akna alja lehetett, több ponton teljes csendben, fülüket odaszorítva hallgatóztak, hogy merről hallják az ásás neszét. (9) Amikor ezt felfedezték, egyenesen arrafelé kezdtek ásni. Nem is került sok munkájukba: csakhamar elértek a kivájt üreghez, ahol az ellenség a falat bakokkal támasztotta alá. (10) Itt a vájatok összetalálkoztak, mivel az árokból immár egyenes út futott bele az aknába. Először a munkához használt szerszámokkal kezdték csépelni egymást, majd hamarosan a fegyveresek is megérkeztek, és megkezdődött a láthatatlan viadal az alagútban. Ez azonban hamarosan lefékeződött, mert a támadók az aknát kifeszített kecskeszőr takarókkal vagy hamarjában odavitt ajtókkal[1] tetszőleges helyen el tudták zárni. (11) A védők egy új, nem túl munkaigényes fegyvert is kitaláltak az aknában tartózkodók ellen. Fogtak egy nagy agyagkorsót, amelynek kifúrták az alját annyira, hogy egy vékony cső beleférjen. Készítettek bele egy vascsövet, a tetejére pedig egy több helyen átlyukasztott vasfedelet. A korsót tollpihével töltötték meg, és szájával az akna felé fordítva helyezték el. (12) A fedél nyílásaiból a *szarisszá*nak nevezett hosszú lándzsák meredtek előre, hogy távol tartsák az ellenséget. A pihe közé parazsat tettek, amelyet a korsó végében elhelyezett csövön át kovácsfújtatóval lángra lobbantottak. (13) Az égő toll nemcsak sűrű füsttel töltötte meg az egész aknát, de olyan borzalmasan büdös is volt, hogy odabent alig lehetett megmaradni.[2]

8.

(1) Míg Ambrakiánál így állt a helyzet, megérkeztek a *consul*hoz a szövetségi gyűlésen teljes felhatalmazással felruházott aitóliai követek, Phaineasz és Damotelész. (2) *Sztratégosz*uk ugyanis látva, hogy Ambrakia ostrom alatt áll, saját tengerpartjukat ellenséges hajóhad fenyegeti, Amphilokhiában és Dolopiában a makedónok pusztítanak, az aitólok pedig nem győzik erővel, hogy egyszerre három háborúban helytálljanak, összehívta a szövetségi gyűlést, és megkérdezte a vezetőket, hogy szerintük mi a teendő. (3) Mindnyájan azt a következtetést vonták le, hogy lehetőleg méltányos, de legalábbis elviselhető feltételekkel meg kell kötni a békét. Ők Antiokhoszban bizakodva vágtak bele a háborúba – mondták –, (4) most pedig, hogy Antiokhoszt szárazon és vízen legyőzték, és

[1] Polübiosznál (XXI. 28. 11) a takarók helyett vesszőből font pajzsok szerepelnek, az ajtók helyett pedig nagypajzsok. Utóbbi esetben egyértelműen figyelmetlenség okozta félrefordításról van szó: Livius összetévesztette forrásában a *thüreosz* ('nagypajzs') és a *thüra* ('ajtó') szavakat.

[2] Az eszköz pontosabb leírását lásd: Polübiosz XXI. 28. 12–17.

kiszorították a Taurosz-hegységen túlra, jóformán a világ végére, milyen esélyekkel folytathatnák a háborút? (5) Phaineasz és Damotelész tegyék azt, amit ebben a nehéz helyzetben az aitólok érdekében állónak és saját lelkiismeretükkel összeegyeztethetőnek tartanak; hisz milyen döntésre, milyen választásra ad még nekik lehetőséget a szerencse?

(6) Ezzel a megbízatással keltek útra a követek. Most arra kérték a *consul*t, hogy kímélje meg a várost, könyörüljön népükön, a rómaiak egykori szövetségesén, amelyet – nem mondják, hogy az őt ért sérelmek, de legalábbis – szerencsétlen helyzete késztetett őrültségekre. (7) Az aitólok az Antiokhosz elleni háborúban nem ártottak többet a rómaiaknak, mint amennyi hasznot hajtottak nekik korábban, a Philipposz elleni háborúban. Akkor nem osztogatták nekik bőven a jutalmat, hát most se részesítsék őket túlzott büntetésben.

A *consul* erre így felelt: Az aitólok elég gyakran folyamodnak békéért, de általában nem őszinte szívvel. Ha békét kérnek, kövessék Antiokhosz példáját, akit ők sodortak bele a háborúba. (8) Ő nem néhány városról mondott le, amelyek szabadságáért a háború folyt, hanem egész Kis-Ázsiáról a Taurosz-hegységig, egy dúsgazdag királyságról. (9) Meg sem hallgatja az aitólok békét kérő szavait, amíg le nem teszik a fegyvert. (10) Először is adják át összes fegyverüket és lovukat, aztán fizessenek a római népnek 1000 talentum ezüstöt, ennek felét azonnal adják is át, ha békét akarnak. Ezenkívül a szerződésbe azt is bele fogja foglaltatni, hogy ugyanazok lesznek az ellenségeik és barátaik, mint a római népnek.

9.

(1) A követek erre válasz nélkül távoztak, mivel a feltételek súlyosak voltak, ők pedig jól ismerték népük féktelen és változékony jellemét. Hazatértek, hogy amíg még nem dőlt el semmi, újra meg újra megkérdezzék *sztratégosz*uktól és a vezetőktől, mit tegyenek. (2) De azok ordítva, szitkozódva fogadták őket: meddig húzzák még a dolgot, holott megkapták az utasítást, hogy haza ne jöjjenek béke nélkül, legyen az bármilyen? Erre visszaindultak Ambrakia alá, de az akarnanok, akikkel az aitólok hadban álltak, az úton lesből rajtuk ütöttek, elfogták őket, Thürreionba vitték, és ott fogságba vetették. (3) Emiatt késtek a béketárgyalások, noha már megérkeztek a *consul*hoz az athéni és rhodoszi követek, akik azért jöttek, hogy közbenjárjanak az aitólok érdekében. (4) Az athamanok királya, Amünandrosz is megérkezett a római táborba, miután biztosítékot kapott, hogy nem esik bántódása. Őt nem annyira Aitóliának, inkább Ambrakia városának a sorsa aggasztotta, ahol száműzetése nagyobb részét töltötte.

(5) Tőlük értesült a *consul* a követek sorsáról, és elhozatta őket Thürreionból. Megérkezésük után meg is kezdték a béketárgyalásokat. (6) Amünandrosz

legfőbb gondja az volt, hogy minden erejével megpróbálja rábírni az ambrakiabelieket a megadásra. (7) Többször is kiment a falak alá, hogy a vezetőkkel tárgyaljon, de mivel nemigen jutott semmire, a *consul* engedélyével bement a városba, és részben jó tanáccsal, részben kéréssel elérte, hogy sorsukat a rómaiak döntésére bízzák. (8) Az aitólok viszont nagyszerű támogatójukra leltek Gaius Valeriusban, aki anyai részről féltestvére volt a *consul*nak, apja pedig az a Laevinus volt, aki először kötött barátságot az aitólokkal. (9) Az ambrakiabeliek, miután kikötötték, hogy az aitól segédcsapatok sértetlenül elvonulhatnak, megnyitották kapuikat.

Ezután <közölték a békefeltételeket az aitólokkal>:[1] fizessenek 500 euboiai talentumot, ebből 200-at azonnal, 300-at pedig hat éven át egyenlő részletekben; a foglyokat és szökevényeket adják át a rómaiaknak; (10) egyetlen olyan várost sem vonhatnak be szövetségükbe, amelyet Quinctiusnak Hellaszba való átkelése után a rómaiak erőszakkal elfoglaltak vagy önként lépett szövetségre velük; Kephallénia szigetére a szerződés nem vonatkozik.

(11) Noha a feltételek jóval enyhébbek voltak, mint várták, az aitólok engedélyt kaptak, hogy szövetségi gyűlésük elé terjesszék őket. (12) Itt rövid vita támadt a városok ügyében, amelyek egykor hozzájuk tartoztak, mert úgy érezték, hogy szinte a testükből tépik ki őket. Végül azonban kivétel nélkül a béke elfogadására szavaztak. (13) Az ambrakiabeliek 150 font súlyú aranykoszorút adtak a *consul*nak.[2] A bronz- és márványszobrokat és a festményeket, amelyekben Ambrakia – Pürrhosz egykori királyi székhelye lévén – sokkal gazdagabb volt a környék többi városánál, egytől egyig lefoglalták és elszállították, (14) de minden más ép és sértetlen maradt.[3]

10.

(1) A *consul*, miután elindult Ambrakiától Aitólia belseje felé, Ambrakiától 22 mérföldnyire, az amphilokhiai Argosznál ütött tábort. Itt érkeztek meg végül az aitólok követei a *consul*hoz, aki már kezdett csodálkozni, hol maradnak. (2) Amikor aztán értesült róla, hogy az aitólok gyűlése jóváhagyta a békekötést, felszólította őket, hogy utazzanak Rómába a *senatus*hoz, és megengedte, hogy közbenjáróként a rhodosziak és athéniak is velük tartsanak. Kísérőként melléjük rendelte féltestvérét, Gaius Valeriust, ő maga pedig átkelt Kephalléniára.

[1] H. J. Müller kiegészítése.

[2] Polübiosz (XXI. 30. 10) szerint az „aranykoszorú” súlya valójában 150 talentum volt.

[3] Az ambrakiaiak később panaszt emeltek Fulvius ellen a *senatus* előtt Ambrakia kirablásáért és itt tanúsított kegyetlenségéért (XXXVIII. 43), úgyhogy Fulviusnak hazatérése után védekeznie kellett a vád ellen (XXXIX. 4).

(3) Mire a követek Rómába értek, Philipposz a vezetők fülét és szívét már előre ellenük hangolta vádaskodásával: követek és levelek útján felpanaszolta, hogy Dolopiát, Amphilokhiát és Athamaniát elragadták tőle, helyőrségeit, sőt végül még fiát, Perszeuszt is elűzték Amphilokhiából. Ezzel elérte a *senatus*nál, hogy meg se hallgassa az aitólok kérését. (4) A rhodoszi és athéni követeket azonban figyelmesen végighallgatták. Mint mondják, az athéniak követe, León, Kikhésziasz fia ékesszólásával is hatott rájuk. (5) Az aitólok sokaságát egy jól ismert hasonlattal a nyugodt tengerhez hasonlította, amelyet a szél felkorbácsol: amíg híven kitartottak a római szövetség mellett, népük vele született hajlamánál fogva nyugton maradtak, (6) de miután Kis-Ázsia felől Thoasz[1] és Dikaiarkhosz,[2] Európa felől pedig Menesztasz[3] és Damokritosz[4] kezdte feltorlasztani hullámaikat, akkor támadt az a vihar, amely Antiokhoszhoz sodorta őket, mint valami zátonyra.

11.

(1) Az aitólok sok hányattatás után végül elérték, hogy sikerült megállapodni a békefeltételekben. (2) Ezek a következők voltak: „A római nép uralmát és fenségét az aitólok népe rosszhiszeműség nélkül ismerje el. Olyan hadsereget, amelyet a rómaiak szövetségesei és barátai ellen vezetnek, területén átvonulni ne engedjen, és semmi módon ne támogasson. (3) Ugyanazokat tekintse ellenségeinek, mint a római nép; ezek ellen ragadjon fegyvert és a rómaiak oldalán szálljon hadba. (4) A hadifoglyokat, a szökött katonákat és rabszolgákat adja vissza a rómaiaknak és szövetségeseiknek, kivéve azokat, akiket hazatérésük után fogtak el újra, és akiket a római nép egykori ellenségei közül fogtak el még akkor, amikor az aitólok a római csapatok részét képezték. (5) A többiek közül azokat, akiket 100 napon belül sikerül előkeríteni, rosszhiszeműség nélkül adják át a korküraiak tisztségviselőinek; akik pedig ezalatt nem kerülnek elő, azokat azonnal adják át, mihelyt megtalálják. (6) Adjanak 40 túszt, akiket a *consul* választ ki a 12–40 év közötti korosztályból; (7) a túszok között ne legyen *sztratégosz*, *hipparkhosz*, állami írnok, sem pedig olyan, aki már régebben túsz volt a rómaiaknál. Kephalléniára a békefeltételek nem vonatkoznak." (8) A fizetendő pénzösszeg nagyságát és a fizetési határidőket illetően nem változtattak a *consul*lal történt megállapodáson. Megegyeztek, hogy ha az aitólok úgy akarják, az ezüst helyett aranyat is adhatnak, ebben az esetben tíz talentum ezüst ér egy talentum aranyat. (9) „Azokat a városokat, földeket és embereket, akik valaha az aitólok

[1] Vö. XXXVI. 26.
[2] Vö. XXXV. 12. 7–9.
[3] Vö. XXXVI. 28. 3.
[4] Vö. XXXI. 32.

fennhatósága alatt voltak, de Lucius Quinctius és Gnaeus Domitius *consul*sága idején [192] vagy később fegyveres erőszak vagy önkéntes megadás révén a rómaiak fennhatósága alá kerültek, az aitólok nem igényelhetik vissza maguknak. Oiniadai a várossal és a földekkel együtt az akarnanoké legyen.[1]" – Ezek voltak az aitólokkal kötött szerződés feltételei.

12.

(1) A másik *consul*, Gnaeus Manlius azon a nyáron, sőt szinte azokban a napokban, amikor Marcus Fulvius *consul* Aitóliában mindezt végrehajtotta, Galatiában viselt háborút. Elbeszélésemet most ezzel folytatom.

(2) A *consul* kora tavasszal érkezett Epheszoszba, átvette Lucius Scipiótól a csapatokat, megszemlélte a sereget, majd beszédet mondott a katonák előtt. (3) Megdicsérte őket hősiességükért, hogy az Antiokhosz elleni háborút egyetlen ütközettel befejezték, és arra buzdította őket, hogy ugyanígy küzdjenek az új háborúban a gallok ellen,[2] akik segédcsapatokkal segítették Antiokhoszt, (4) és olyan fékezhetetlen természetűek, hogy hiába vetették vissza Antiokhoszt a Taurosz-hegységen túlra, ha meg nem törik a gallok erejét. Végül saját magáról mondott néhány szerény és őszinte szót.

(5) A katonák szívesen és sűrű tetszésnyilvánítás közepette hallgatták beszédét; úgy hitték, a gallok, akik Antiokhosz haderejének egy részét alkották, a király legyőzése után önmagukban nem jelentenek komoly kihívást. (6) A *consul* nem örült annak, hogy Eumenész éppen most tartózkodik Rómában, hiszen ő jól ismerte a vidéket és az embereket, és érdekében állt, hogy megtörjék a gallok erejét. (7) Ezért legalább Eumenész testvérét, Attaloszt odahívatta Pergamonból, és biztatta, hogy csatlakozzon hozzá a háborúban. Amikor az megígérte, hogy ő maga és serege kiveszi a részét a dologból, hazaengedte, hogy megtehesse az előkészületeket. (8) Néhány napra rá, miután a *consul* elindult Epheszoszból, Magnésziánál[3] csatlakozott hozzá Attalosz 1000 gyalogossal és 500 lovassal. Testvérének, Athénaiosznak meghagyta, hogy kövesse a többi csapattal, Pergamon védelmét pedig bízza olyan emberekre, akiket a király és az ország megbízható híveinek tart. (9) A *consul* megdicsérte az ifjút, majd az egyesült hadse-

[1] Az eddig jelentős szerepet játszó Amünandroszról az aitólokkal kötött szerződésben nem esik szó, csak később derül ki (XXXIX. 24. 8), hogy királyságát ismét, immár végleg elveszítette.

[2] A háború a Rómával szövetséges pergamoni királyság és Eumenész király érdekében indult meg a Kis-Ázsiába Kr. e. 278 körül betelepedett és az előző háborúban Antiokhoszt támogató gallok ellen (XXXVIII. 16.).

[3] A Maiandrosznál fekvő Magnésziáról van szó.

reggel a Maiandrosz folyóhoz vonult, és ott ütött tábort; a mély vízen ugyanis nem tudtak átgázolni, így hajókat kellett összevonni a sereg átszállítására. (10) Miután átkeltek a Maiandroszon, megérkeztek Hiera Kóméba.[1]

13.

(1) Itt áll Apollón nagy tiszteletben tartott szentélye és jóshelye, ahol, mint mondják, a jóspapok szépen megformált versekben közlik a jóslatokat. (2) Ezután második megállóhelyük már a Harpaszosz folyónál volt. Itt követek érkeztek hozzájuk Alabandából azzal a kéréssel, hogy egy nemrégiben elpártolt erődjüket tekintélyükkel vagy fegyvereikkel kényszerítsék vissza az ő fennhatóságuk alá. (3) Itt csatlakozott a sereghez Athénaiosz, Eumenész és Attalosz öccse, és velük a krétai Lenszosz és a makedón Korragosz, akik 1000 főnyi vegyes nemzetiségű gyalogossereget és 300 lovast hoztak magukkal. (4) A *consul* elküldött egy katonai *tribunus*t egy kis csapat élén, aki rohammal elfoglalta az erődöt, és visszaadta az alabandaiaknak.

Sehol nem térve le az útról, Antiokheiánál, a Maiandrosz folyó partján ütötte fel táborát. (5) Ennek a folyónak Kelainai városánál találhatóak a forrásai, amely egykor Frígia fővárosa volt. Kivándorolt lakosai a régi Kelainaitól nem messze alapított új városukat Szeleukosz király Apamé nevű nővéréről[2] Apameiának nevezték el. (6) A Marszüasz folyó, amely a Maiandrosz forrásaitól nem messze ered, itt ömlik a Maiandroszba; a monda úgy tartja, hogy Marszüasz Kelainaiban hívta ki versenyre Apollónt *aulos*ával.[3] (7) A Maiandrosz fent ered Kelainai fellegvárában, végigfolyik a város közepén,[4] áthalad Kárián, majd Iónián, végül a Priéné és Milétosz közötti tengeröbölbe torkollik.

(8) Antiokheiánál eljött a *consul* táborába Szeleukosz, Antiokhosz fia, hogy a Scipióval kötött szerződés értelmében ellássa a sereget gabonával. (9) Kisebb vita támadt Attalosz segédcsapataival kapcsolatban, mivel Szeleukosz azt állította, hogy Antiokhosz csak a római sereg ellátására kötelezte magát. (10) A *consul* azonban nem engedett, és ezzel le is zárta a dolgot: egy *tribunus*sal kihirdettet-

[1] Két helység is viselte ezt a nevet; az itt szereplő Hiera Kómé Káriában, a Maiandrosz északi partján feküdt.

[2] Apamé valójában I. Szeleukosz felesége volt.

[3] A monda szerint Athéna találta fel az *aulosz* nevű fúvós hangszert (a római *tibia* közeli rokonát), de eldobta, mert amikor fújta, mókásan feldagadt az arca. A hangszert Marszüasz frígiai szatír találta meg, és úgy megtanult játszani rajta, hogy magát Apollónt hívta zenei versenyre, amelyen ő az *aulos*szal, Apollón pedig hű lantjával indult. A Múzsák ítélete szerint a szatír maradt alul, és Apollón elevenen megnyúzta.

[4] A két folyó közül a Marszüasz az, amelyik végigfolyt Kelainai városán. A tévedés valószínűleg Polübioszra vezethető vissza.

te a rendeletet, hogy a római katonák ne fogadjanak el semmit, amíg Attalosz segédcsapatai meg nem kapták a maguk részét. (11) Ezután továbbvonultak a Gordiuteikhosz nevű helységig, majd innen harmadnap Tabaihoz érkeztek. Ez a város a piszidák területének a Pamphüliai-tengerre néző részén fekszik. Ez a térség még ereje teljében volt, és harcias, büszke férfiak lakták. (12) Lovasaik most is kitörést intéztek a római menetoszlop ellen, és elsőre jókora zavart okoztak benne. De amikor kiderült, hogy sem létszámban, sem hősiességben nem érnek fel a rómaiakkal, és beszorították őket városukba, bocsánatot kértek eltévelyedésükért, és felajánlották a város átadását. (13) Meghódolásukat el is fogadták, miután kiróttak rájuk 25 talentum ezüstöt és 10 000 *medimnosz* búzát.

14.

(1) Ezután a harmadik napon elértek a Kaszanész folyóhoz, majd innen továbbhaladva az első rohammal bevették Eriza városát. (2) Majd elértek a Tabuszion nevű erődhöz az Indosz folyó[1] fölött, amely egy indusról kapta a nevét, akit itt dobott le az elefántja.[2] (3) Már nem jártak messze Kibürától, és még mindig nem küldött követséget eléjük Moagetész, a város minden tekintetben megbízhatatlan és kellemetlen természetű *türannosz*a.

(4) A *consul*, hogy kipuhatolja szándékait, előreküldte Gaius Helviust 4000 gyalogossal és 500 lovassal. A csapat már-már átlépte a határt, amikor követek jöttek eléjük, és bejelentették, hogy a *türannosz* kész teljesíteni parancsaikat. (5) Kérték, hogy Helvius békésen vonuljon be területükre, tartsa vissza katonáit a földek fosztogatásától, és átnyújtottak neki 15 talentumot aranykoszorú formájában. (6) Helvius megígérte, hogy megkíméli földjüket a pusztítástól, és felszólította a követeket, hogy járuljanak a *consul* elé. (7) A *consul*, amikor a követek ugyanezt előadták neki is, így felelt: „Mi, rómaiak soha a legkisebb jelét sem tapasztaltuk a *türannosz* jóindulatának, aki közismerten olyan ember, hogy sokkal inkább a megbüntetésén kellene törnünk a fejünket, nem pedig barátsága elfogadásán." (8) A követek ezektől a szavaktól összezavarodva csak annyit kértek, hogy fogadja el a koszorút, és engedje meg a *türannosz*nak, hogy eljöjjön hozzá, személyesen beszélhessen vele és tisztázhassa magát.

(9) Másnap a *consul* engedélyével megérkezett a táborba a *türannosz*, olyan ruhában és kísérettel, amely még egy mérsékelten vagyonos magánemberhez is alig illett volna. Beszédéből is csöpögött a megtört alázat: lekicsinylően beszélt

[1] Természetesen nem azonos a mai Indus folyóval.

[2] Az első elefánthajtók, akikkel a görögök kapcsolatba kerültek, indiaiak voltak; ezért később az *Indosz* népnevet elkezdték általában az elefánthajtókra alkalmazni, nemzetiségtől függetlenül.

hatalmáról, és arról panaszkodott, hogy milyen szegények az uralma alá tartozó városok. (10) Kibüra és Szülleion mellett az úgynevezett Limné-vidék is az ő birtokában volt. Azt bizonygatta – szinte úgy, mintha maga sem bízna benne –, hogy ha mindent megvon magától és alattvalóitól, ezekből a városokból össze tud szedni talán 25 talentumot is.

(11) „Nos, nem vagyok többé kíváncsi a kisded játékaidra! – válaszolta a *consul*. – Nem elég, hogy távollétedben, követeid révén szemérmetlenül félre akartál vezetni, még szemtől szemben is ugyanolyan arcátlanul viselkedsz? (12) Zsarnokságod minden tartaléka kimerül attól a 25 talentumtól? Hát akkor számolj le nekem három napon belül 500 talentumot, máskülönben készülj fel rá, hogy végigpusztítom a földjeidet, ostrom alá veszem a városodat."

(13) A *türannosz* megrémült szavaitól, de továbbra is álnokul hangoztatta szegénységét. (14) Szép lassan, szabad emberhez nem méltó alkudozások közben, hol csűréssel-csavarással, hol könyörgéssel és krokodilkönnyekkel lefaragta az összeget 100 talentumra, amelyen felül még 10 000 *medimnosz* gabonát is kellett adnia. Mindezt hat nap leforgása alatt be is hajtották tőle.

15.

(1) A *consul* Kibürától Szindé területén át vezette tovább a sereget, és miután átkelt a Kaularész folyón, tábort ütött. (2) Másnap a menetoszlop a Kabalitisz-mocsár[1] mellett folytatta útját, és Madamprosznál állapodott meg. Amint továbbhaladtak, a közeli Lagon[2] városából a lakosság elmenekült félelmében, (3) így a csapatok kirabolták az elnéptelenedett és a legkülönbözőbb készletekkel bőségesen megrakott várost. Ezután továbbnyomultak a Lüszisz folyó forrásáig, majd a következő napon a Kobulatosz folyóig.[3] (4) Termésszosz[4] lakói ekkor éppen Iszinda fellegvárát ostromolták, miután a város már a kezükben volt. Az ostromlottak, mivel semmi más segítségben nem reménykedhettek, segélykérő követeket küldtek a *consul*hoz: (5) asszonyaikkal és gyermekeikkel be vannak zárva a fellegvárba, és napról napra várják, hogy mikor végez velük a fegyver vagy az éhség.

A *consul*nak kapóra jött az alkalom, hogy kitérőt tegyen Pamphülia felé. Odavonult, felszabadította az iszindaiakat az ostromzár alól, (6) Termésszosznak

[1] A kéziratokban *Caralitis* forma szerepel, de elég valószínű, hogy a mocsár Kabalisz városról kapta a nevét.

[2] A Liviusnál szereplő névalak valószínűleg szövegromlás folytán alakult ki. A város Lagbéval lehet azonos.

[3] A Taurosz folyó felső folyását nevezték így.

[4] A város a mai Antalyától 30 km-re északnyugatra feküdt.

pedig 50 talentum ezüst ellenében megadta a békét, akárcsak Aszpendosz lakóinak és Pamphülia többi népének. (7) Visszatérve Pamphüliából[1] egy nap alatt elért a Taurosz folyóhoz, másnap pedig a Xüliné Kómé nevű hely mellett ütötte fel táborát. Ezután szakadatlan meneteléssel vonult Kormasza városáig. (8) A közeli Darsza városát, amelyet lakói elhagytak félelmükben, a legkülönbözőbb készletekkel tele találta. Ahogy a mocsarak mentén menetelt tovább, elé járultak a Lüszinoé város[2] átadását bejelentő követek. (9) Ezután megérkeztek Szagalasszosz gazdag és a legkülönfélébb terményekben bővelkedő területére. Lakosai piszidák, a vidék legkiválóbb harcosai. De nemcsak ez a tudat növelte harci kedvüket, hanem földjük termékenysége, az emberek nagy száma és ritka jól megerődített városuk fekvése is.

(10) A *consul*, mivel nem jött elé követség a határra, csapatait szétküldte zsákmányolni a földekre. Amikor látták, hogy javaikat elviszik és elhajtják, makacsságuk végre megtört. (11) Követeket küldtek a *consul*hoz, és miután kötelezték magukat, hogy kifizetnek 50 talentumot, 20 000 *medimnosz* búzát és ugyanennyi árpát, megkapták a békét. (12) Innen a sereg továbbnyomult a Rhotrina-forrásokig, és az Aporidosz Kómé nevű falu mellett ütötte fel táborát. Másnap megérkezett ide Apameiából Szeleukosz is. (13) A *consul* a betegeket és a fölösleges málhát Apameiába vitette, majd miután kalauzokat kapott Szeleukosztól, elindult, és még aznap elért Métropolisz mezejére, másnap pedig a frígiai Düniaihoz. (14) Innen Szünnadához vonult; addigra a környéken fekvő összes városból elmenekült a lakosság. Mivel az itt összeszedett zsákmány miatt már igen lassan haladt a menetoszlop, egy nap alatt alig öt mérföldnyi utat tettek meg; így érkeztek az úgynevezett Ó-Beudoszhoz. (15) Ezután Anaburánál, másnap az Alandrosz forrásainál, harmadnap pedig Abassziosz mellett ütöttek tábort. Több napon át itt volt állandó táboruk, mert ezzel megérkeztek a tolostobogiusok területére.

16.

(1) A gallok, vagy mert kevés volt a földjük, vagy mert zsákmányra vágytak, hatalmas tömegben útnak indultak Brennus vezetésével,[3] és meg voltak győ-

[1] Manlius voltaképpen nem jutott el Pamphüliáig, legfeljebb szándékában állhatott benyomulni oda.

[2] A város Lüszinia néven is ismert.

[3] Brennus nevéhez fűződik a 279-es, balul sikerült gall támadás Delphoi ellen, amelyben a később Kis-Ázsiába átkelő tectosages törzs is részt vett. A nagy balkáni gall vándorlás ezenkívül érintette Thrákiát, Illíriát és Makedóniát is; egyik hullámának Ptolemaiosz Keraunosz makedón király is áldozatul esett.

ződve róla, hogy egyetlen útjukba eső nép sem képes felvenni velük a harcot; így érkeztek a dardánok földjére. (2) Itt viszály támadt köztük, ezért mintegy 20 000 ember Lonnorius és Lutarius fejedelmek vezetésével elvált Brennustól, és Thrákia felé folytatta útját. (3) Itt megküzdöttek az ellenálló népekkel, a békét kérőket pedig megsarcolták, majd megérkeztek Büzantionba. Jó ideig hatalmukban tartották a Márvány-tenger partvidékét, és az ottani városokat mind adófizetőikké tették. (4) Ezután feltámadt bennük a vágy, hogy átkeljenek Kis-Ázsiába, mert amióta a közelébe értek, sokat hallottak ennek a földnek roppant termékenységéről. Miután csellel bevették Lüszimakheiát, és az egész Kherszonészoszt leigázták, levonultak a Hellészpontoszhoz.[1]

(5) Amikor itt látták, hogy Kis-Ázsiát csak egy keskeny tengerszoros választja el tőlük, még inkább fellobbant bennük a lelkesedés, hogy átkeljenek. Követeket küldtek ez ügyben Antipatroszhoz, a vidék elöljárójához. Mivel azonban a tárgyalás a vártnál jobban elhúzódott, most a fejedelmek között tört ki újabb viszálykodás. (6) Lonnorius az emberek nagyobb részével visszatért Büzantionba, ahonnan jöttek, Lutarius azonban a makedónoktól, akiket Antipatrosz követség ürügyén kémkedni küldött oda, elvette két emelt fedélzetű hajójukat és három *lemboszukat*. Ezeken éjjel-nappal mindig újabb és újabb csoportok keltek át, így néhány napon belül összes csapatát átszállította. (7) Nem sokkal később Nikomédész bithüniai király segítségével Lonnorius is átkelt Büzantionból. (8) Így a gallok ismét egyesültek, és segédcsapatokat adtak Nikomédésznek a Ziboitész elleni háborúra, aki uralma alatt tartotta Bithünia egy részét. (9) Elsősorban nekik volt köszönhető, hogy Ziboitész vereséget szenvedett, és egész Bithünia Nikomédész uralma alá került.[2]

A gallok továbbálltak Bithüniából Kis-Ázsia belsejébe. A 20 000 ember között mindössze 10 000 fegyveres volt, (10) mégis úgy megrémült tőlük a Tauroszon innen lakó összes nép, hogy a közeliek és a távoliak, akár jártak náluk a gallok, akár nem, egyaránt alávetették magukat uralmuknak. (11) Végül, mivel a vándorló népet három törzs alkotta – a tolostobogiusok, a trocmusok és a tectosagesek –, három részre osztották fel Kis-Ázsiát, hogy melyik rész melyik törzsnek legyen adófizetője. (12) A trocmus törzs kapta a Hellészpontosz partvidékét, a tolostobogiusok Aioliszt és Ióniát, a tectosagesek pedig Kis-Ázsia

[1] A gallok Kis-Ázsiába való átkelése 278/277-ben történt.

[2] II. Ziboitész (ur. Kr. e. 279–276) I. Nikomédész öccse volt, aki a thüniszi partvidék birtoklásáért keveredett háborúba bátyjával. Végül Nikomédész kivégeztette őt és még egy testvérét, így sikerült uralmát megszilárdítania.

belsejét. Egészen a Tauroszig végigsarcolták Kis-Ázsiát, (13) maguknak pedig a Halüsz folyó mentén választottak lakhelyet.[1]

Nevük olyan félelmesen csengett, és ráadásul úgy el is szaporodtak, hogy végül még a szíriai királyok sem merték megtagadni tőlük az adófizetést.[2] (14) Kis-Ázsia minden lakója közül az első, aki megtagadta ezt, Attalosz volt, Eumenész király apja. Merész döntését mindenki várakozásával ellentétben a szerencse is segítette: nyílt csatában legyőzte a gallokat.[3] Annyira azonban nem sikerült megtörni őket, hogy uralmukról lemondjanak, (15) és az a rómaiak Antiokhosz elleni háborújáig változatlanul fennmaradt. Most, Antiokhosz legyőzése után pedig komolyan reménykedtek abban, hogy mivel a tengertől távol laknak, a római sereg hozzájuk már nem fog eljutni.

17.

(1) Mivel ezzel az egész Kis-Ázsia által rettegett ellenséggel kellett szembeszállniuk a római katonáknak, a *consul* gyűlésbe hívta őket, és nagyjából így beszélt hozzájuk:

(2) „Tisztában vagyok vele, katonák, hogy a gallok Kis-Ázsia minden más népét megelőzik háborús dicsőségben. (3) Ez a harcias nép, amely jóformán az egész földkerekséget végigdúlta, a legszelídebb népek között választott lakóhelyet magának. Termetük hatalmas, hajuk hosszú és vörösre festett, pajzsuk jókora, kardjuk szokatlanul hosszú, (4) ráadásul amikor csatába indulnak, énekelnek, üvöltöznek, harci táncot ropnak, (5) valami ősi szokás szerint pajzsukat zörgetve szörnyű zajt csapnak – mindezt szándékosan azért, hogy rémületet keltsenek. Ámde ilyesmitől féljenek csak a görögök, a frígek meg a károk, akiknek mindez szokatlan és sosem látott jelenség; mi, rómaiak viszont megszoktuk már a gallok lázongásait, és nagyon is átlátunk a szitán.

[1] A tolostobogiusok Pesszinusztól keletre, a tectosagesek Anküra (a mai Ankara) közelében, a trocmusok pedig a Halüsztől keletre éltek. Letelepedésük körülményeiről ellentmondanak a források, így nem lehet tudni, hogy Nikomédész vagy valamelyik másik kisázsiai uralkodó juttatta-e földhöz őket szolgálataik fejében, vagy maguk foglaltak-e földet maguknak, esetleg I. Antiokhosz engedélyezte-e nekik a letelepedést, miután 278-ban vereséget mért rájuk.

[2] Inkább arról lehetett szó, hogy egyes Szeleukida uralkodók és trónkövetelők (így Antiokhosz Hierax, illetve II. és III. Szeleukosz) jó pénzért igénybe vették a gallok segítségét egyes katonai vállalkozásaikhoz.

[3] Attalosz két győzelmet is aratott a gallok fölött a 230-as években: először a Kaikosz folyónál győzte le a tolostobogiusokat, majd Pergamon alatt ugyanőket, a tectosageseket és Antiokhosz Hieraxot.

(6) Őseink csak az első csatában, az Allia folyónál[1] futottak meg előlük. De attól fogva immár 200 éve úgy kaszabolják és kergetik őket, mint valami rémült marhacsordát, és szinte több diadalmenetet tartottak a gallok fölött, mint a földkerekség összes többi népe fölött együttvéve. (7) Mi már tapasztalatból tudjuk, hogy ha kiálljuk első rohamukat, amelyben szenvedélyes dühvel és vak indulattal minden erejüket kiadják, máris teljesen szétesnek, kimerülnek, folyik róluk a víz, fegyvereiket sem bírják többé; puhány testüket és – ha a harci düh eloszlott – éppoly puhány lelküket legyőzi a napsütés, a por, a szomjúság, még csak fel sem kell emelnünk a kardunkat hozzá.

(8) Nemcsak légió légió ellen mértük össze erőnket velük, hanem ember ember ellen is: Titus Manlius és Marcus Valerius bebizonyították,[2] hogy mennyivel többet ér a római hősiesség a gallok veszett dühénél. (9) Sőt már Marcus Manlius[3] is egymaga verte vissza a Capitoliumra felhatoló gall csapatot. Pedig őseink még a saját földjükön született, igazi gallokkal kerültek szembe. Ezek itt azonban már elfajzott keverék népség, gall-görögök, ahogy nevezik is őket. (10) Márpedig éppúgy, mint a növények és állatok esetében, az örökítőanyag nem képes olyan hatékonyan megőrizni a fajta természetét, mint amennyire befolyásolják azt a föld és az éghajlat sajátosságai ott, ahol az utódok nevelkednek. (11) A makedónok, akik az egyiptomi Alexandriában, vagy Szeleukeiában, Babilóniában és a földkerekségen szétszórt egyéb gyarmatvárosaikban laknak, szírekké, párthusokká, egyiptomiakká korcsosultak. (12) A gall földön fekvő Masszalia is elég sokat átvett szomszédai gondolkodásmódjából. És vajon mi maradt a tarentumiakban ama híres, zord és igénytelen spártai fegyelemből?[4] (13) Mindig nemesebb az, ami a saját hazájában terem, ha pedig idegen földbe ültetik, elfajzik, mert természete a táplálék hatására átalakul.

Valójában tehát gall fegyverek alatt görnyedő frígeket fogtok kaszabolni, ahogy az Antiokhosz elleni csatában tettétek, mint győztesek az eleve legyőzötteket. (14) Inkább azért aggódom, hogy túl kevés jut majd nektek a dicsőségből, mint hogy túl sok a háborúból. (15) Már Attalosz király is gyakran szétverte és megfutamította őket.[5] Higgyétek el, nemcsak a vadállatokra jellemző, hogy befogásuk után még egy ideig megmarad a vadonból magukkal hozott kezelhetetlenségük, de ha elég sokáig kapják táplálékukat emberi kézből, meg-

[1] Kr. e. 390-ben (vö. V. 38).

[2] Vö.VII. 10. és 26.

[3] Vö. V. 47.

[4] Tarentumot a hagyomány szerint a Kr. e. VIII. században spártaiak alapították, de később a város fényűző életmódjáról, elpuhultságáról vált nevezetessé.

[5] Lásd a XXXVIII. 16. 14 jegyzetét.

szelídülnek. Az emberi vadság lecsillapításának ugyanez a természetes módja. (16) Azt hiszitek, ezek ugyanolyanok, mint apáik és nagyapáik voltak? A szántóföld hiánya miatt földönfutóként hagyták el hazájukat, a legvadabb népeken verekedték át magukat Illíria zordon partvidékén, majd Paionián és Thrákián keresztül, míg végre elfoglalták ezeket a területeket. (17) Ezeket a sok bajban edződött és eldurvult embereket egy olyan föld fogadta itt, amely a legkülönfélébb javak bőségével hizlalta őket. A zsíros föld, a csodálatosan enyhe éghajlat és szomszédaik jámbor természete mind közrejátszott abban, hogy magukkal hozott vadságuk teljesen elpárolgott. (18) Herculesre, Mars fiai, óvakodjatok a kellemes kis-ázsiai élettől,[1] meneküljetek tőle minél hamarabb: félelmetes, hogy ezek a külföldi élvezetek mennyire képesek kioltani a lélek erejét, és mennyire fertőző az itt lakók életmódja és erkölcsei.

(19) Az viszont számunkra szerencsés fejlemény, hogy noha erejük nem ér fel a tiétekkel, a görögök között még mindig hajdani hírnevük övezi őket. (20) Így, ha győztök, a szövetségesek szemében akkora katonai dicsőséget szereztek, mint ha még a régi, hősies gallokat győztétek volna le."

18.

(1) A *consul*, miután feloszlatta a gyűlést, követeket küldött Eposognatushoz, az egyetlen fejedelemhez, aki hű barátja maradt Eumenésznek, és nem volt hajlandó Antiokhosznak segédcsapatokat adni a rómaiak ellen, majd felszedte táborát. Az első napon az Alandrosz folyóig jutott, a másodikon a Tüszkon[2] nevű faluig. (2) Amikor itt elé járultak az oroandaiak barátságot kérő követei, ennek fejében 200 talentumot követelt tőlük, és kérésükre megengedte nekik, hogy megvigyék a hírt haza. (3) Innen a *consul* Plitendonhoz vezette seregét, majd Alüattoi mellett ütött tábort. Ekkor értek vissza az Eposognatushoz menesztett küldöttek a fejedelem követeivel, akik arra kérték a *consult*, hogy ne támadja meg a tectosages népet; Eposognatus maga akar elmenni hozzájuk, hogy rábeszélje őket a *consul* parancsainak teljesítésére.

(4) A *consul* megadta az engedélyt, és a sereg továbbvonult az Axülon[3] nevű területen át, amely arról a sajátosságáról kapta a nevét, hogy nemhogy fa, de még

[1] Livius többször nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a keleti – görögországi és kis-ázsiai – hódítások következtében mennyi rossz, elpuhító hatás éri a rómaiakat. Már P. Scipio ellen is azt hozták fel vádul, hogy az elpuhult görög szokásoknak hódol (XXIX. 19.). A későbbiekben is szóba kerül, hogy Kis-Ázsiában a római sereg fegyelme mennyire meglazult (XXXIX. 1. 3–4 és 6. 5–9), és az Itáliában meghonosodó bacchanáliákért is a görögöket hibáztatták (XXXIX. 8–14.).

[2] Egyes kutatók szerint a névalak szövegromlással alakult ki az Atüosz Kómé helységnévből.

[3] A név jelentése: 'fátlan'.

tüskebokor vagy más tűzrevaló sem terem meg rajta, ezért itt a tüzet fa helyett marhatrágyával táplálják. (5) Amikor a rómaiak Cuballum, az egyik galata erőd mellett táboroztak, nagy dérrel-dúrral megjelent az ellenséges lovasság. Váratlan támadásukkal nemcsak zűrzavart keltettek a római előőrsök között, de több embert meg is öltek. (6) Ámde alighogy a táborban meghallották a csatazajt, az egyszerre minden kapun kiözönlő római lovasság szétszórta és megfutamította a gallokat, és a menekülők közül többeket levágott.

(7) Ettől kezdve a *consul* belátta, hogy már ellenséges területen járnak, ezért csakis előzetes felderítés után és gondosan egyben tartott menetben vonult tovább. Miután folyamatos meneteléssel elérkezett a Szangariosz folyóhoz,[1] hídépítésbe kezdett, mivel a vízen sehol sem lehetett átgázolni. (8) Az Adóreosz-hegyen eredő Szangariosz átfolyik Frígián, és Bithünia határán ömlik a Thümbriosz folyóba. A kétszeresére növekedett víztömeg, amely ezután keresztülfolyik Bithünián, és a Márvány-tengerbe ömlik,[2] nem is annyira nagyságáról nevezetes, inkább arról, hogy hatalmas mennyiségű hallal látja el az itt lakókat.

(9) Miután elkészült a híd, és átkeltek a folyón, a folyópart mellett vonultak tovább. Pesszinuszból[3] hivatásuk jelvényeivel díszítve kijöttek eléjük a Nagy Istenanya *gallus*-papjai, és látnoki versekben azt jövendölték, hogy az istennő ebben a háborúban utat mutat a rómaiaknak, megadja nekik a győzelmet és az itteni föld fölötti uralmat. (10) A *consul* azt válaszolta, hogy elfogadja az előjelet, és ott helyben tábort ütött. Másnap továbbhaladt Gordionig. (11) Ez nem túl nagy város, de ahhoz képest, hogy a szárazföld belsejében van, elég jelentős és sűrűn látogatott kereskedelmi telep. (12) Három tenger van tőle nagyjából egyenlő távolságban: a Hellészpontosz, a Szinópé melletti tenger és a másik partvidék, ahol a tengermelléki kilikiaiak laknak. Ezenkívül számos nagy néppel határos, és az ő kölcsönös hasznon alapuló kereskedelmüknek ez a hely a központja.

(13) A rómaiak most üresen találták a várost, mivel lakói elmenekültek, viszont bőségesen meg volt rakva a legkülönfélébb készletekkel. (14) Miután itt állandó tábort ütöttek, megérkeztek Eposognatus követei a hírrel: Eposognatus elutazott ugyan a gall fejedelmekhez, de semmi eredményt nem ért el. (15) A gallok tömegesen vonulnak el a síkságon fekvő falvakból és a földekről asszonyaikkal és gyermekeikkel, viszik, ami mozdítható és terelhető, és az Olümposz hegyére vonulnak, hogy ott fegyvereik és a kedvező terep segítségével védjék magukat.

[1] A Szangariosz folyó három ágból egyesül, amelyek közül itt leginkább a mai Seydi Çayról lehet szó.

[2] A Szangariosz valójában a Fekete-tengerbe ömlik.

[3] Pesszinusz volt a Kübelé-kultusz egyik központja, annak idején innen vitték Rómába az istennőt (XXIX. 11.).

19.

(1) Később az Oroandából érkezett követek még pontosabb híreket hoztak: a tolostobogiusok törzse megszállta az Olümposz-hegyet, a tectosagesek az ellenkező irányban a Magaba nevű hegyre húzódtak, (2) a trocmus törzs pedig az asszonyokat és gyermekeket a tectosageseknél hagyta, és úgy döntöttek, hogy fegyvereseikkel a tolostobogiusok segítségére indulnak. A három népcsoportnak ekkor Ortiagon, Combolomarus és Gaulotus volt a fejedelme.[1] (3) Haditervük nagyjából abban állt, hogy bármilyen hosszú időre elegendő készleteket felhalmozva a vidék legmagasabb hegyeire húzódnak, és a hosszas várakozással kifárasztják az ellenséget. (4) Hiszen a rómaiak – gondolták – ilyen meredek és kedvezőtlen terepen nem mernek majd utánuk jönni; ha mégis megpróbálják, ők akár egy kis csapattal is megállíthatják és visszaszoríthatják seregüket; ha pedig tétlenül várakoznak a hűvös hegyek lábánál, nem fogják bírni a hideget és nélkülözést. (5) Noha már pusztán a magaslatok oltalmában is bízhattak, még árkokkal és egyéb erődítményekkel is körülvették a megszállt csúcsokat. (6) A legkisebb gondot a hajítófegyverek bekészítésére fordították, gondolván, a zordon vidék épp elég követ kínál nekik.

20.

(1) A *consul*, aki nem közelharcra, hanem távolból folytatott ostromra készült, roppant mennyiségű dárdát, *veles*ek által használt gerelyt, nyilat, parittyagolyót és kisebb parittyakövet készített elő. (2) Ezzel a sok hajítófegyverrel felszerelkezve vonult az Olümposz-hegyhez, és ettől mintegy öt mérföldre ütötte fel táborát. (3) Másnap, amikor 400 lovas és Attalosz kíséretében előrenyomult, hogy szemügyre vegye a hegy terepviszonyait és a gall tábor elhelyezkedését, az ellenséges táborból kétszer annyi lovas rontott ki rájuk, és elkergette őket. A menekülők közül többeket megsebesítettek, néhányat meg is öltek.

(4) A harmadik napon egész seregével indult el a terep felderítésére, és mivel egyetlen ellenséges katona sem mutatkozott a sáncon kívül, nyugodtan körüllovagolhatta a hegyet. Megfigyelte, hogy déli irányban egy bizonyos határig lankásan emelkedő földes dombok találhatóak, északra pedig meredek, majdnem függőleges sziklák, (5) és míg a terep másutt szinte mindenütt járhatatlan, van három használható út: egy a hegy közepén, ahol földes volt a talaj, két másik, nehezebben járható ösvény pedig északkeleti és délnyugati irányban. (6) Miután mindezt megszemlélte, még aznap közvetlenül a hegy lábához telepítette táborát.

[1] A „három népcsoport" feltehetőleg nem a három törzsre utal, hanem a tolostobogiusokon belül értendő; Eposognatus a negyedik csoport fejedelme lehetett.

Másnap áldozatot mutatott be, és mivel már az első állatok levágásánál jó előjelek mutatkoztak, seregét három részre osztva megindította az ellenség ellen. (7) Ő maga a csapatok legnagyobb részével a hegy legkényelmesebb feljáratot kínáló oldalán nyomult fölfelé. Testvérét, Lucius Manliust utasította, hogy északkeletről hatoljon fel, amíg a terep engedi és biztonságban teheti, (8) de ha veszélyes és szakadékos helyre jut, ne próbálja leküzdeni a terep nehézségeit és erőszakot tenni a leküzdhetetlen akadályokon, hanem a hegyoldalon rézsútos irányban induljon el felé, és csatlakozzon az ő csapatához. (9) Gaius Helviusnak megparancsolta, hogy a harmadik seregrésszel óvatosan kerülje meg a hegy lábát, és délnyugatról meneteljen fölfelé. Attalosz segédcsapatait is három egyenlő részre osztotta, az ifjút pedig maga mellé rendelte. A lovasságot és az elefántokat a síkságnak a magaslatokhoz legközelebb eső részén hagyta hátra, (10) és elrendelte, hogy a parancsnokok éberen figyeljék, hol mi történik, hogy segítséget vihessenek oda, ahová szükséges.

21.

(1) A gallok szilárdan bízva abban, hogy a magaslatra két oldalról egyáltalán nem lehet feljutni, a délről felvezető utat akarták fegyveresekkel lezárni. Nagyjából 4000 harcost küldtek ki, hogy szállják meg az út fölött, a táboruktól nem egészen egy mérföldnyire emelkedő magaslatot; úgy vélték, innen, mint valami erődítményből, meg tudják akadályozni az ellenség feljutását. (2) A rómaiak ezt látva felkészültek az összecsapásra. A hadijelvények előtt kis távolságban a *veles*ek, az Attalosz csapataihoz tartozó krétai íjászok és parittyások, valamint a tralliszok és a thrákok meneteltek. (3) A nehézgyalogosok egységei lassan haladtak hegynek fölfelé, és a katonák úgy tartották maguk elé pajzsukat, mint akik csak a lövedékek ellen védekeznek, de nem készülnek közelharcra. (4) A csata a távolból, hajítófegyverekkel kezdődött meg, és kezdetben kiegyenlítetten folyt, mert a gallokat a terep, a rómaiakat viszont sok és sokféle távolsági fegyverük segítette. Ahogy azonban folytatódott a küzdelem, az egyensúly hamar felborult. A gallokat nem védték eléggé hosszú, de nagy testükhöz képest túl keskeny, ráadásul lapos pajzsaik.[1] (5) Támadófegyverük már nem maradt a kardjukon kívül, amelynek nem sok hasznát vették, mivel az ellenség nem bocsátkozott közelharcba. (6) Csak köveket dobálhattak, de mivel ezekről sem gondoskodtak előre, megfelelően kicsi kődarabjaik sem voltak, hanem ki-ki olyat kapott fel hamarjában, amilyen éppen a keze ügyébe esett, és gyakorlatlan dobók lévén, ezeket sem a kellő technikával és lendülettel hajították.

[1] A sík felületű gall pajzsokkal szemben a római nagypajzs ívelt volt, így körkörös irányban is védte a testet, és az ellenfél számára nehezebb volt fegyverrel megkerülni.

(7) Őket viszont, mivel rosszul védekeztek, lépten-nyomon eltalálták a mindenfelől rájuk zuhogó nyilak, ólomgolyók és gerelyek. Dühtől, félelemtől elködösült elméjükben semmiféle ötlet nem támadt, hogy mit tehetnének, és olyan harcmodorra kényszerültek, amelyre teljesen alkalmatlanok. (8) Közelharcban ugyanis, ahol az ellenfelek kölcsönösen osztják a sebeket egymásnak, a gallok bátorságát feltüzeli a bosszúvágy; ezzel szemben, amikor láthatatlan, távoli támadók ütnek sebet rajtuk könnyű fegyvereikkel, és nincs kit lerohanniuk vak dühükben, sebesült vadállatok módjára találomra egymásnak esnek. (9) Jobban is látszottak rajtuk a sebek, mivel meztelenül szoktak küzdeni.[1] Ráadásul a gallok nagy testűek és fehér bőrűek, hiszen csak csatához vetkőznek le. Így, mivel sok volt rajtuk a hús, a vér is jobban dőlt belőlük, a nyílt sebek szörnyűbb látványt nyújtottak, fehér bőrükön pedig jobban látszottak a vér fekete foltjai. (10) De nem is annyira a nyílt sebek okoznak nekik gondot, mert ha harc közben nagy, de nem mély karcolásokat szereznek, azt ők még dicsőségnek is tartják. (11) Ha azonban aprónak látszó, de fájdalmas sebet ejt rajtuk egy nyílhegy vagy mélyen behatoló ólomgolyó, és hiába keresik, sehogy sem tudják eltávolítani, dühükben és szégyenükben, hogy ilyen apróság okozza a vesztüket, a földre vetik magukat. Így hevertek most is szanaszéjjel. (12) Mások az ellenségre rohantak, de közben minden irányból agyondárdázták őket; ha pedig mégis küzdőtávolságba értek, a *veles*ek kardja végzett velük. (13) Ezek a csapatok három láb átmérőjű kerek pajzsot hordanak, jobb kezükben dárdák vannak távolsági harc céljára, és hispán karddal vannak felövezve. Ha közelharcra kerül a sor, átveszik a dárdákat a bal kezükbe, és kardot rántanak.

(14) A gallok közül már csak néhányan voltak életben. Ezek látva, hogy a könnyűfegyverzetűek föléjük kerekedtek, és már közelednek a légiók hadijelvényeik alatt, fejvesztve menekültek vissza táborukba, ahol már teljes volt a pánik, hiszen itt gyerekek, nők és egyéb harcképtelen népség zsúfolódott össze. (15) A győztes rómaiak megszállták a dombokat, amelyekről az ellenség elmenekült.

22.

(1) Ezalatt Lucius Manlius és Gaius Helvius feljutottak a lejtőn addig, amíg haladni lehetett a domboldalakon. Amikor azonban járhatatlan helyre értek, elkanyarodtak a hegyen az egyetlen út felé, (2) és mintha csak összebeszéltek volna, mindketten kis távolságból követni kezdték a *consul* csapatát – kényszerűségből választva azt a megoldást, ami eleve is a legjobb lett volna. (3) Hiszen a tartalék csapatok gyakran bizonyultak már fontosnak ilyen nehéz terepen, mert

[1] Lásd a XXII. 46. 6 jegyzetét.

ha a menet elejét visszaverik, ők fedezhetik azok visszavonulását, és friss erejükkel felválthatják őket a harcban.

(4) A *consul*, miután a légiók első egységei is elértek a könnyűfegyverzetűek által elfoglalt dombokig, lélegzetvételnyi pihenőt engedélyezett katonáinak. Közben rámutatott a dombokon szanaszét heverő gall holttestekre, és megkérdezte: (5) Miután a könnyűfegyverzetű csapatok is ennyire megállták a helyüket az ütközetben, mit várhat a légióktól, az igazi fegyverektől, legbátrabb katonái hősiességétől? El kell foglalniuk a tábort, amelyben ott lapul remegve a könnyűfegyverzetűek elől odamenekült ellenség.

(6) Mégis a könnyűfegyverzetűeket rendelte előre, akik a pihenés idejét sem töltötték tétlenül, hanem összeszedték a dombokon a dárdákat, hogy ki ne fogyjanak a hajítófegyverből. (7) Már közel jártak a táborhoz, a gallok pedig fegyveresen felsorakoztak a sánc előtt, nem bízva erődítéseik védelmében. De aztán, amikor a legkülönfélébb lövedékek zúdultak rájuk – és mivel nagy tömegben, összetömörülve álltak, alig volt olyan lövedék, amely célt tévesztett volna –, pillanatok alatt visszamenekültek a sánc mögé, és csak közvetlenül a kapuk mellett hagytak erős előőrsöket. (8) A táborba beszorított tömeget továbbra is lőtték és dárdázták a rómaiak, és az asszonyok és gyerekek sírásával összevegyült kiáltásokból sejteni lehetett, hogy sokan megsebesülnek. (9) A kapukat elálló előőrsökre a légiók élcsapatai hajították ki dárdáikat; ezek ugyan nem értek testet, de átfúrták és egymáshoz szögezték a gallok pajzsait, akik így mozgásképtelenné váltak, és nem tudták többé feltartóztatni a rómaiak támadását.[1]

23.

(1) A kapuk már nyitva álltak, a gallok pedig, még mielőtt a győztesek behatoltak volna, menekülni kezdtek a táborból a szélrózsa minden irányába. Se láttak, se hallottak, úgy rohantak az úttalan utakon, nem volt az a szakadék vagy szikla, amely útjukat állta volna, semmitől sem rettegtek, csak az ellenségtől. (2) Így igen sokan lezuhantak a szörnyű mélységbe, összetörték magukat és életüket vesztették. A *consul* a tábor elfoglalása után visszatartotta katonáit a zsákmányszerzéstől; megparancsolta, hogy ki-ki vegye üldözőbe, akit lát, és fokozzák a vert sereg rémületét. (3) Ekkor érkezett meg a másik csapattal Lucius Manlius, akit a *consul* be sem engedett a táborba, hanem azonnal az ellenség üldözésére küldött. Nemsokára maga is utánaindult, a katonai *tribunus*okra bízva a foglyok

[1] Hasonló „balesetről" számol be Caesar a helvétek elleni hadjáratának elbeszélésében (*A gall háború* I. 25. 3–4). Eszerint a helyzetet még az is súlyosbíthatta, hogy a római *pilum* hegye becsapódáskor elgörbült, ezért nem is lehetett kihúzni az összeakadt pajzsokból.

felügyeletét, mert hitte, hogy ha a nagy rémületet kihasználva a lehető legtöbb ellenséget ölik meg és fogják el, azzal be is fejezték a háborút. (4) A *consul* távozása után a harmadik csapattal odaérkező Gaius Helvius már nem tudta visszatartani embereit a tábor kirablásától, így a zsákmány a lehető legigazságtalanabb módon azoknak jutott, akik nem is vettek részt a harcban.

A lovasok sokáig nem tudtak semmit sem a csatáról, sem seregük győzelméről, ezért csak álldogáltak egy helyben. (5) Azután ők is, ameddig lovaikkal fel tudtak jutni, vadászni kezdtek a hegy lábánál szétszóródott gallokra, és levágták vagy foglyul ejtették őket. (6) Az elesettek számát nem volt könnyű megállapítani, mert hegyen-völgyön mindenfelé folyt a menekülés és az öldöklés, (7) és az ellenség közül sokan lezuhantak a járhatatlan szirtekről a völgyszakadékokba, másokat pedig az erdőben vagy a bozótban mészároltak le.

(8) Claudius szerint az Olümposz-hegyen két ütközet zajlott le, amelyekben mintegy 40 000 ellenséges katona esett el. Valerius Antias szerint azonban, aki egyébként gátlástalanabbul tódítja a számadatokat, ez a szám nem volt több 10 000-nél. (9) Az viszont kétségtelen, hogy a foglyok száma elérte a 40 000-et, mert a gallok fiatalt, öreget, minden rendű és rangú embert magukkal hurcoltak, mintha kivándorolnának, nem pedig harcba indulnának.

(10) A *consul* az ellenséges fegyvereket egy halomba hordatta és elégettette, aztán mindenkinek parancsot adott, hogy szolgáltassák be a zsákmányt; ebből azt, aminek ellenértéke az államkincstárat illette, eladatta, a többit pedig szétosztotta a katonák között, ügyelve, hogy amennyire csak lehet, méltányos részt kapjanak. (11) A gyűlés előtt mindnyájukat meg is dicsérte, és kit-kit érdeme szerint kitüntetett – elsősorban Attaloszt, amit mindenki helyesléssel fogadott, mert ez az ifjú minden fáradságban és veszélyben rendkívül hősiesen és kitartóan, ugyanakkor igen szerényen viselkedett.

24.

(1) De teljes egészében hátra volt még a tectosagesek elleni háború. A *consul* el is indult ellenük, és harmadnap megérkezett Ankürához, a vidék egyik legismertebb városához, amelytől alig több mint tíz mérföldnyire tartózkodott az ellenség. (2) Amíg itt állt a rómaiak állandó tábora, az egyik elfogott nő emlékezetes tettet követett el.

Több fogollyal együtt itt őrizték Ortiagon fejedelem rendkívül szép feleségét is.[1] Az őrség parancsnoka egy *centurio* volt, kéjvágyó és kapzsi ember, mint a katonák általában. (3) Először szépszerével próbálta az asszonyt megnyerni ma-

[1] Az asszony nevét (Chiomara) Polübiosz nyomán Plutarkhosz (*Az asszonyok erényei* 258E 2–F 10) elbeszélése őrizte meg számunkra.

gának, de látva, hogy annak lelke borzad az efféle kalandoktól, legalább a testén erőszakot tett, ha már azt hatalmába adta a szerencse. (4) Azután, hogy enyhítse a megaláztatás súlyát, felcsillantotta a reményt az asszony előtt, hogy hazajuttatja – de nem ám ingyen, ahogy egy szerelmes férfi tette volna. Meghatározott súlyú aranyat alkudott ki magának, és hogy egyik bajtársa se tudjon az ügyről, megengedte az asszonynak, hogy maga válasszon ki egyvalakit a foglyok közül, akit elküldhet a hírrel a családjához. (5) A folyó[1] mellett kijelölt egy helyet is, ahová a következő éjszaka az asszony legfeljebb két hozzátartozójának el kellett hoznia az aranyat, hogy kiváltsák a foglyot. (6) Az asszony egyik rabszolgáját ugyanott őrizték a foglyok között, így ő lett az a küldött, akit a *centurio* az éj beálltával kijuttatott az előőrsök vonalán túlra. (7) Másnap éjjel megjelent a kijelölt helyen az asszony két rokona és a *centurio* a foglyával. (8) Amikor megmutatták neki az aranyat, egy teljes attikai talentumot – ennyit kért –, az asszony saját nyelvükön felszólította őket, hogy rántsanak kardot és öljék meg a *centuriót*, miközben méri az aranyat. (9) Levágott fejét az asszony egy kendőbe csavarva magával vitte férjéhez, Ortiagonhoz, aki hazamenekült az Olümposzról. Mielőtt átölelte volna férjét, a lába elé dobta a *centurio* fejét. (10) Az csodálkozva kérdezte, hogy ez meg kinek a feje, és mi ez az egész, asszonyhoz egyáltalán nem illő cselekedet. Erre az asszony elmondta férjének, hogyan gyalázták meg, és hogyan állt ő bosszút erőszakosan megsértett tisztességéért. (11) A hagyomány szerint e matrónához illő[2] cselekedetének híréhez az utolsó pillanatig méltó maradt feddhetetlen és méltóságteljes életvitelével.

25.

(1) A tectosages törzstől követek érkeztek a *consul*hoz az Anküránál lévő állandó táborba azzal a kéréssel, hogy ne induljon tovább, amíg nem tárgyalt királyaikkal; nincs olyan békefeltétel, amelyet ne fogadnának szívesebben, mint a háborút. (2) A tárgyalást másnapra tűzték ki, és erre a célra egy, a gall tábor és Ankürа között nagyjából félúton fekvő helyet választottak. (3) A *consul* meg is jelent a megbeszélt helyen és időben 500 lovas kíséretében, de mivel egyetlen gallt sem talált ott, visszatért a táborba. (4) Ekkor ismét megjelentek a szószólók, kimentették a fejedelmeket, mondván, vallási okok miatt nem jöhettek el, (5) de eljönnek helyettük a törzsbeli előkelők, akikkel szintén nyélbe lehet ütni a dolgot. A *consul* azt felelte, hogy akkor ő is Attaloszt küldi el maga helyett.

[1] A mai Enguri Su.

[2] Az elbeszélő különös tisztelettel adózik barbár hősnőjének, amikor a római asszonyi erény megtestesítőivel helyezi őt egy sorba.

Ezen a tárgyaláson már mindkét fél megjelent. Attalosz 300 lovast vitt magával kíséret gyanánt. Meghányták-vetették a békefeltételeket, (6) de mivel a vezetők távollétében nem tudták lezárni a tárgyalást, másnapra újabb találkozót tűztek ki ugyanarra a helyre a *consul* és a királyok között. (7) A gallok részéről kettős célja volt ezeknek a látszattárgyalásoknak: egyrészt időt akartak nyerni, amíg vagyonukat, amelyet biztonságban akartak tudni, asszonyaikkal és gyerekeikkel együtt átjuttatják a Halüsz folyón, másrészt pedig csapdát akartak állítani a *consul*nak, aki nem volt felkészülve a tárgyalásokkal kapcsolatos cselvetésekre. (8) Erre a feladatra egész seregükből 1000 vakmerő és sokat próbált lovast választottak ki, és a merénylet sikerrel is járt volna, ha a szerencse nem pártol a népek joga mellé, amelynek sárba tiprását tervezték. (9) A rómaiak éppen a tárgyalás kitűzött helyszíne felé indultak takarmányért és tűzifáért; a *tribunus*ok ezt így tartották biztonságosnak, mert így a *consul* kísérete is fedezetként szolgálhatott számukra az ellenséggel szemben, (10) de a tábor felől egy további, 600 lovasból álló előőrsöt is felállítottak saját védelmükre.

(11) A *consul*, mivel Attalosz erősen állította, hogy a királyok el fognak jönni, és nyélbe üthetik végre a dolgot, a múltkori lovassági kísérettel indult el a táborból. Mintegy öt mérföldet tett meg, és már nem volt messze a kijelölt helytől, amikor hirtelen megpillantotta a sebes vágtában közeledő gall támadókat. (12) Megállította csapatát, és felszólította embereit, hogy készítsék fegyvereiket és lelküket. Az összecsapás kezdetén szilárdan felfogta a rohamot, és nem hátrált meg. Később, amikor az ellenség számbeli fölénye már nyomasztóvá vált, lassan, a *turmá*k rendjét megtartva megkezdte a visszavonulást. (13) Végül azonban, amikor az időhúzásban rejlő veszély már nem állt arányban az alakzat nyújtotta védelemmel, mindnyájan szétfutottak.

Ekkor aztán a gallok üldözőbe vették és ölni kezdték a szétszóródott menekülőket, és nagy részükkel végeztek volna is, ha a takarmánygyűjtők őrizetére kirendelt 600 lovas a segítségükre nem siet. (14) Ezek, amikor meghallották a távolból társaik rémült kiáltozását, előkészítették a bevetésre fegyvereiket és lovaikat, és friss erővel avatkoztak be a már-már elvesztett csatába. (15) Egy csapásra megfordult a hadiszerencse, és a rettegés a legyőzöttek helyett a győzteseket szállta meg. A gallokat az első rohammal szétszórták. A takarmánygyűjtők is gyülekezni kezdtek a földekről. Így a gallok mindenhol ellenséggel találták szembe magukat, és már elmenekülni sem tudtak könnyen és baj nélkül, mivel ők fáradtak voltak, a rómaiak pedig pihent lovakon üldözték őket. (16) Csak kevesen menekültek meg, fogságba pedig egyikük sem esett: túlnyomó részük életével lakolt a tárgyalás szentségének hitszegő megsértéséért. A bosszúvágytól égő rómaiak másnap minden csapatukkal az ellenség ellen vonultak.

26.

(1) A *consul* két napot szánt arra, hogy személyesen felderítse a hegy természeti adottságait, nehogy bármi is elkerülje a figyelmét. A harmadik napon, miután gondosan madárjóslatot kért, majd áldozatot mutatott be, csapatait négy részre osztva megindult: (2) két csapat a hegy középső részén, kettő pedig oldalt, a gallok seregszárnyaival szemben nyomult fölfelé. (3) Az ellenség mintegy 50 000 főnyi főereje, a tectosages és trocmus csapatok[1] a centrumban helyezkedtek el. A 10 000 fős lovasságot leszállították a lóról, mivel a nehezen járható, sziklás terepen a lovaknak nem vehették hasznát, és a jobbszárnyra állították. (4) A balszárnyat mintegy 4000 fővel Ariarathész kappadókiai katonái és Morzosz[2] segédcsapatai alkották.

A *consul*, akárcsak az Olümposz hegyénél, a könnyűfegyverzetűeket állította az első vonalba, és gondoskodott róla, hogy most is rengeteg hajítófegyver álljon rendelkezésükre. (5) Amikor egymás közelébe értek, mindkét oldalon pontosan úgy alakult a helyzet, mint a múltkori ütközetben, azt leszámítva, hogy a győztes harci kedve megnőtt a siker következtében, az ellenségé viszont <alábbhagyott>,[3] (6) mert ha nem is személy szerint őket győzték le, magukénak érezték rokonaik vereségét. Így a hasonló kezdet után a végeredmény is ugyanúgy alakult. (7) A könnyű hajítófegyverek csak úgy záporoztak a gall csatasorra. Egyikük sem mert egységéből előrerontani, nehogy minden irányból kitegye magát a lövedékeknek; viszont álló helyükben, minél jobban összetömörültek, annál több sebet kaptak, mintha a rómaiak célzottan lőttek volna. (8) A *consul* abban a meggyőződésben, hogy ha az eleve megzavarodott ellenség csak meglátja a légiók hadijelvényeit, mindnyájan azonnal futásnak erednek majd, a *veles*eket és a többi segédcsapatot beengedte a légiók egységei közé, és megindította a csatasort.

27.

(1) A gallok a tolostobogiusok vereségének emlékétől rémülten, nyilakkal a testükben, az állástól és a sebektől kimerülten a rómaiak első rohamát és csatakiáltását sem tudták elviselni. (2) Táboruk felé kezdtek menekülni, de kevesen kerestek menedéket a sáncok mögött; nagyobb részük jobbról és balról elfutott a tábor mellett, kit merre vitt a lába. (3) A győztesek a táborig követték és hátulról kaszabolták őket, majd a tábornál zsákmányra éhesen megálltak, és senki

[1] Livius korábbi közlése szerint (XXXVIII. 19. 2) a trocmus férfiak a tolostobogiusokhoz csatlakoztak, míg családjukat a tectosageseknél hagyták. Itt nyilván azokról van szó, akik túlélték az előző csatát, és most visszatértek övéikhez.

[2] Morzosz a paphlagóniai Gangra *türannosz*a volt.

[3] Itt egy szó vagy mondatrészlet kiesett a szövegből.

nem folytatta az üldözést. (4) A szárnyakon a gallok csak azért tartották tovább magukat, mert a támadók később érkeztek el hozzájuk, de aztán már az első dárdadobásokkal szemben sem tudtak helytállni.

(5) A *consul*, mivel a táborba benyomult emberei figyelmét nem tudta elvonni a zsákmányolástól, azokat küldte az ellenség üldözésére, akik a szárnyakon álltak. (6) Noha ezek elég sokáig követték az ellenséget, mégis legfeljebb 8000-et vágtak le közülük menekülés közben – csata ugyanis jóformán nem is volt –, (7) az életben maradottak pedig átkeltek a Halüsz folyón. A rómaiak nagy része az ellenség táborában töltötte az éjszakát, a többieket a *consul* visszavezette saját táborukba. Másnap számba vette a foglyokat és a zsákmányt, amely hatalmas volt, hiszen évek során át halmozta fel ez a telhetetlen rablónép, amely fegyveres erejével sok éven át tartotta hatalmában a Tauroszon inneni térséget. (8) A menekülés közben szétszóródott gallok újra egybegyűltek, nagyrészt sebesülten, fegyvertelenül, mindenüket elveszítve, és békét kérő szószólókat küldtek a *consul*hoz. (9) Ezeket Manlius Epheszoszba rendelte. Mivel már ősz dereka volt, igyekezett mielőbb elhagyni a Taurosz-hegység közelsége miatt hideg vidékeket,[1] és győztes seregét visszavezette a tengerpartra, hogy ott szállásolja el télire.

28.

(1) Mialatt Kis-Ázsiában ilyen események játszódtak, a többi hadszíntéren nyugalom uralkodott.

Rómában a *censor*ok, Titus Quinctius Flamininus és Marcus Claudius Marcellus összeállították a *senator*ok névjegyzékét, (2) és harmadízben is Publius Scipio Africanust tették meg a *senatus* első emberének. A névsorból csak négy embert hagytak ki, de közülük egyik sem viselt még *curulis*i tisztséget. A lovagok számbavételénél is igen kíméletesen jártak el. (3) Megrendelték egy támfal építését a Capitoliumon, az Aequimaelium fölött, és a Porta Capenától a Mars szentélyéig vezető út zúzottkővel való burkolását. (4) A campaniaiak megkérdezték a *senatus*tól, hogy hol kell megjelenniük vagyonbecslésre, és a *senatus* úgy döntött, hogy Rómában.[2] – Ebben az évben igen magas volt a vízállás; a Tiberis tizenkétszer öntötte el a Mars-mezőt és a Város alacsonyabban fekvő részeit.

[1] Livius ismét topográfiai tévedés áldozata lett: Manlius valójában nem járt ekkor a Taurosz-hegység közelében.

[2] Elsősorban azokról a capuaiakról van szó, akiket annak idején, a II. pun háború után büntetésül különböző helyekre telepítettek le (XXVI. 34. 7–10; XXVIII. 46. 6), és immár nem számítottak sem római, sem latin polgárnak; illetve azokról, akik esetleg szülővárosukban maradtak. Ezzel nem kapták vissza régi, szavazati jog nélküli polgárjogukat, viszont ettől kezdve be lehetett őket hívni katonának.

(5) Amikor Gnaeus Manlius *consul* már befejezte Kis-Ázsiában a gallok elleni háborút, a másik *consul*, Marcus Fulvius az aitólok megzabolázása után átkelt Kephalléniára, és követeket küldött körbe a szigeten fekvő városokba, hogy megkérdezzék, megadják-e magukat a rómaiaknak, vagy inkább megkísértik a hadiszerencsét. (6) Félelmükben inkább mindannyian meghódoltak. A *consul* túszokat követelt tőlük erejükhöz mérten, és azok át is adták őket: a szegényebb népek <… a prónnoibeliek>, Krané, Palisz és Szamé lakói pedig 20-20 túszt. (7) Kephalléniára már-már rámosolygott a nem remélt béke, amikor – nem tudni, milyen okból – az egyik város, Szamé polgárai váratlanul elpártoltak. (8) Állításuk szerint attól féltek, hogy mivel városuk igen kedvező helyen fekszik, a rómaiak kitelepítik őket onnan. Nem lehet bizonyosan tudni, hogy ez a félelem saját képzeletük szüleménye volt-e, és így alaptalan aggodalomból ébresztették-e fel az alvó szörnyeteget, vagy pedig a rómaiak valóban emlegettek ilyesmit, és ez az ő fülükbe is eljutott. (9) Csak annyi biztos, hogy noha már a túszokat is átadták, hirtelen bezárták a kapukat, és hiába küldte oda a *consul* a falak alá a túszaikat, hogy szánalmat ébresszenek szüleik és honfitársaik szívében, még ezek kérésére sem tágítottak elhatározásuktól. (10) Miután nem érkezett tőlük békülékeny válasz, megkezdődött a város ostroma. A *consul* magával hozta az Ambrakia ostrománál használt összes ostrom- és hajítógépet, katonái pedig sietve elkészítették a szükséges ostromműveket, (11) és így két helyen kezdték faltörő kossal döngetni a falakat.

29.

(1) A szamébeliek azonban mindent megtettek, hogy az ostromművek és az ellenség ne juthasson a közelükbe. (2) Védekezésüknek két fő módszere volt: egyrészt a ledöntött falrész mögött mindig ugyanolyan erős új falat húztak, másrészt ki-kiütöttek a városból hol az ellenség ostromműveire, hol az előőrsökre, és ezekben az összecsapásokban többnyire ők kerekedtek felül.

(3) A rómaiaknak egyetlen, látszólag nem túl nagyszabású ötletük támadt a megrendszabályozásukra: hívtak 100 parittyást Aigionból, Patraiból és Dümaiból. (4) Ezek népük szokása szerint már gyermekkoruktól kezdve azt gyakorolták, hogy gömbölyded köveket parittyáztak a nyílt tengerbe, amelyekkel általában tele van a tengerparti homok. (5) Így távolabbra, biztosabban és nagyobb ütőerővel tudtak lőni, mint a baleári parittyások. (6) Ráadásul az ő fegyverük nemcsak egy egyszerű szíjból állt, mint a baleáriak és más népek parittyái, hanem háromrétű nyerge volt, sok varrással megerősítve, hogy a golyó ne forogjon el lövés közben, amíg laza a szíj, hanem lendítéskor üljön meg a helyén, és úgy szálljon el, mintha íjjal lőtték volna ki. (7) Ezek a parittyások megtanultak nagy távolságból kis átmérőjű karikákon átlőni, így nemcsak az ellenség fejét, de az arcának bármely

kiszemelt pontját is el tudták találni. (8) Ezek a parittyák tartották vissza a szamébelieket a gyakori és merész kitörésektől, olyannyira, hogy a védők a falakról már könyörögve kérték az akháj parittyásokat: vonuljanak már el egy kis időre, és inkább csak nézzék, ahogy ők megküzdenek a római előőrsökkel.

(9) Szamé négy hónapig állta az ostromot. De míg a kis létszámú védőseregből naponta többen is elestek vagy megsebesültek, az életben maradottak pedig kimerültek testben és lélekben egyaránt, (10) a rómaiak egy éjszaka a Küatisz nevű fellegváron keresztül – a város ugyanis nyugat felé mélyen benyúlik a tengerbe[1] – átjutottak a városfalon, és behatoltak az *agorá*ra. (11) A szamébeliek látva, hogy az ellenség már elfoglalta városuk egy részét, asszonyaikkal és gyermekeikkel a nagyobbik fellegvárba menekültek. Innen jelentették be másnap, hogy megadják magukat. A rómaiak kifosztották a várost, és minden lakóját eladták rabszolgának.

30.

(1) A *consul*, miután Kephallénián rendezte a helyzetet, Szaméban helyőrséget hagyott, és átkelt a Peloponnészoszra, ahová már régen hívták, főként az aigioniak és a spártaiak. (2) Az akháj szövetség megalakulása óta mindig Aigionban tartották a szövetség gyűlését, vagy a város tekintélyének, vagy kedvező fekvésének köszönhetően. (3) Ebben az évben próbálta először megváltoztatni ezt a szokást Philopoimén, és javaslatot készült előterjeszteni, hogy a gyűléseket felváltva tartsák az akháj szövetséghez tartozó városokban.[2] (4) A *consul* érkezése előtt, míg a városok *damiurgosz*ai (ez náluk a legfőbb tisztségviselő neve) Aigionba hívták össze a gyűlést, Philopoimén, aki ekkor a *sztratégosz* volt, Argoszt jelölte ki a gyűlés színhelyéül. (5) Mivel előrelátható volt, hogy szinte mindenki itt fog gyülekezni, a *consul* is Argoszba jött, noha ő Aigion ügyét pártolta. Amikor itt lezajlott a vita, és Philopoimén javára dőlt el, nem erőltette tovább a dolgot.

(6) Ezután a spártaiak viszálykodása vonta magára a figyelmét. Ezt a várost elsősorban a száműzöttek nyugtalanították, akiknek nagy része a Spártától teljes egészében elcsatolt lakóniai tengerpart erődjeiben és városaiban lakott.[3] (7) A spártaiakat bosszantotta ez a helyzet. Hogy mégiscsak legyen valahol

[1] A fellegvár nevét romlott formában őrizte meg a szöveg. Livius magyarázata alapján valószínű, hogy a név a tengerhez kapcsolódott. Ennek alapján a tudósok Kümatisz (*küma* – 'hullám') vagy Küaneatisz (*küaneosz* – 'kék') névalakokat rekonstruálnak.

[2] A rendszeres évenkénti gyűléseket *(szünodosz)* tartották mindig Aigionban, míg a rendkívüli gyűléseket *(szünklétosz)* bármely városba összehívhatták. Philopoimén ezt a lehetőséget akarta kiterjeszteni a *szünodosz*okra is.

[3] Nabisz spártai *türannosz*nak 195-ben le kellett mondania a tengerparti vidékről (XXXIV. 35–36.).

szabad kijárásuk a tengerre, ha Rómába vagy bárhová követeket akarnak küldeni, és egyszersmind legyen egy kereskedő- és raktárvárosuk a számukra szükséges külföldi áruknak, egy éjszaka váratlanul megtámadták és elfoglalták a tenger mellett fekvő Lasz nevű helységet. (8) Ennek lakóit és az itt élő száműzötteket először megrémítette a váratlan fordulat, de azután napkeltekor összegyűltek, és könnyű küzdelem után elűzték a spártaiakat. (9) Mégis átjárta a rettegés az egész tengerpartot, és minden erődítmény, falu és ott lakó száműzött közös követséget küldött az akhájokhoz.

31.

(1) Philopoimén *sztratégosz*, aki kezdettől fogva a száműzöttek ügyét pártolta,[1] és mindig azt tanácsolta az akhájoknak, hogy gyengítsék a spártaiak hatalmát és tekintélyét, (2) megengedte a követeknek, hogy előadják panaszukat a gyűlésen. Ezután megszavaztatta a következő határozatot: mivel Titus Quinctius és a rómaiak a lakóniai partvidék erődjeit és falvait az akhájok védelmére és felügyeletére bízták, viszont a spártaiak, akiknek a szerződés szerint nem szabad zaklatniuk ezt a vidéket, megrohanták Lasz községet és öldöklést rendeztek ott, ezért amennyiben nem adják ki az akhájoknak a támadás értelmi szerzőit és résztvevőit, ezt a szerződés megsértésének fogják tekinteni. (3) Azonnal követeket is küldtek Spártába, hogy követeljék a bűnösök kiadatását.

Ezt a követelést a spártaiak olyan gőgösnek és megalázónak találták, hogy ha államuk olyan helyzetben lett volna, mint régebben, kétségkívül azonnal fegyvert ragadnak. (4) Főképpen azonban attól a gondolattól rémültek meg, hogy ha egyszer első szóra engedelmeskednek, és magukra veszik az igát, akkor Philopoimén megvalósítja régi szándékát, és átadja Spártát a száműzötteknek. (5) Ettől féktelen haragra gerjedtek. 30 embert megöltek annak az érdekcsoportnak a tagjai közül, amely osztozott Philopoimén és a száműzöttek céljaiban. Majd határozatot hoztak, hogy felmondják az akhájokkal kötött szövetséget, valamint azonnal követeket küldenek Kephalléniára, hogy adják át Spártát Marcus Fulvius *consul*nak és a rómaiaknak, (6) és kérjék meg őt, hogy jöjjön a Peloponnészoszra, és vegye Spárta városát a római nép tulajdonába és oltalmába.

32.

(1) Amikor követeik ezt bejelentették az akhájoknak, a gyűlésen részt vevő minden állam egyhangúlag úgy határozott, hogy háborút üzennek a spártaiak-

[1] A spártai száműzötteknek most már két csoportja volt: egyrészt azok, akik Nabisz és az őt megelőző *türannosz*ok elől kényszerültek számkivetésbe, másrészt azok, akik az akhájokat támogatták, és ezért kellett távozniuk.

nak. Ennek azonnali megindítását csak a tél akadályozta meg, (2) de azért kisebb rajtaütésekkel, inkább rablók, mint hadviselők módjára pusztítani kezdték területüket nemcsak szárazföldön, hanem a tenger felől hajóikkal is. (3) Ez a nyugtalanság arra sarkallta a *consul*t, hogy a Peloponnészoszra menjen. Éliszben gyűlést hívatott össze, ahová megidéztette a spártaiakat is, hogy döntőbíráskodjon ügyükben. (4) Itt azonban nem egyszerű vita, hanem heves szóváltás támadt, amelynek a *consul* – noha egyébként mindenre ügyesen határozatlan választ adott, hogy mindkét fél jóindulatát megtartsa – azzal az egyetlen felszólításával vetett véget, hogy hagyjanak fel a hadműveletekkel arra az időre, amíg követeket küldenek Rómába.

(5) Mindkét fél elküldte Rómába követségét. A spártai száműzöttek is az akhájokra bízták ügyüket és képviseletüket. (6) Az akhájok követségét két megalépoliszi, Diophanész és Lükortasz vezette, akik eltérő politikai nézeteiknek megfelelően most is teljesen össze nem illő beszédeket tartottak. (7) Diophanész mindenben a *senatus*ra bízta a döntést, mondván, ők biztosan véget tudnak majd vetni az akhájok és spártaiak között kitört nézeteltérésnek. (8) Lükortasz viszont Philopoimén utasításait szem előtt tartva azt követelte, hogy az akhájok a szerződés és saját törvényeik értelmében szabadon végrehajthassák saját határozatukat, és hogy a rómaiak, akik kivívták nekik a szabadságot, biztosítsák is számukra annak csorbítatlanságát. (9) Bár az akháj szövetség ekkoriban nagy tekintélyt élvezett a rómaiak szemében, mégsem akarták Spárta helyzetét megváltoztatni. Csakhogy túlságosan is körmönfont választ adtak a szembenálló feleknek: az akhájok úgy értették, hogy szabad kezet kaptak a spártaiakkal szemben, (10) a spártaiak pedig úgy, hogy az akhájok nem tehetnek meg velük bármit. Az akhájok mértéktelenül és gőgös módon ki is használták a lehetőséget.

33.

(1) Philopoimén, akit újraválasztottak *sztratégosz*nak, kora tavasszal gyülekezőt hirdetett hadserege számára, és Spárta területén ütötte fel táborát. (2) Ezután követeket küldött, hogy követeljék az elpártolás kezdeményezőinek kiadatását, és tegyenek ígéretet, hogy ha követelésüket teljesítik, biztosítják a békét államuknak, és az elkövetők is megkapják a lehetőséget ügyük törvényes kivizsgálására. (3) A többiek meg sem mertek szólalni, az érintettek azonban, akiknek a kiadatását Philopoimén név szerint követelte, önként kijelentették, hogy készek elmenni, miután a követektől biztosítékot kaptak, hogy nem esik bántódásuk, amíg elő nem adták védekezésüket. (4) Más tekintélyes emberek is elkísérték őket, egyrészt hogy mint magánembereknek segítségükre legyenek a per során, másrészt mert úgy érezték, hogy az ő ügyük egész államukat érinti.

(5) Eddig az akhájok sohasem vittek magukkal spártai száműzötteket egykori hazájuk területére, mert tudták, hogy ennél jobban semmi sem fordítaná szembe velük a lakosságot. Most azonban jóformán egész seregük élcsapatait száműzöttek alkották. (6) Ezek, amikor a spártaiak a tábor kapujához értek, összecsoportosulva eléjük rohantak. Először gyalázkodással ingerelték őket, majd szóváltás támadt, fellobbantak az indulatok, és a száműzöttek közül a legharciasabbak rá is támadtak a spártaiakra. (7) Amikor ezek az isteneket és a követek adott szavát hívták tanúul, a *sztratégosz* és a követek visszaszorították a tömeget, védelmükbe vették a spártaiakat, és távol tartották tőlük azt a néhány embert, aki meg akarta kötözni őket. (8) A felfordulás hatására a tömeg egyre nagyobb lett. Az akhájok is odaseregletttek, kezdetben csak nézőként. (9) De aztán a száműzöttek hangosan emlegették, mi mindenen mentek keresztül, segítségüket kérték, és egyre azt bizonygatták, hogy ilyen alkalom soha többé nem adódik. Ezek az emberek szegték meg a Capitoliumon, Olümpiában és az athéni fellegvárban szent esküvéssel megerősített szerződést – mondták.[1] – Mielőtt újabb szerződéssel köteleznék magukat,[2] a vétkeseknek el kell nyerniük büntetésüket.

(10) A kiáltozásuktól felizgatott tömeg egyikük biztatására, hogy verjék agyon őket, kőzáport zúdított rájuk. Így azok közül, akiket a nagy tolongásban megkötöztek, 17-et megöltek; (11) további 63-at, akiket a *sztratégosz* ekkor még megvédett a lincseléstől – nem mintha az életükért aggódott volna, de nem akarta, hogy törvényszéki eljárás nélkül haljanak meg –, másnap szolgáltattak ki a tömeg dühének. Szűkszavú védekezésük süket fülekre talált, így mindnyájukat halálra ítélték és kivégezték.

34.

(1) Miután a spártaiakat ily módon megfélemlítették, először is megparancsolták nekik, hogy rombolják le városuk védőfalait; majd azt, hogy minden külföldi segédcsapat, amely a *türannosz*ok zsoldjában szolgált, távozzon Lakónia területéről. (2) Ezután az következett, hogy minden rabszolga, akit a *türannosz*ok felszabadítottak[3] – ezeknek száma igen jelentős volt –, egy meghatározott napig hagyja el a várost, aki pedig ott marad, azt az akhájoknak joguk van elfogni, elvinni és eladni; (3) továbbá hogy érvénytelenítsék Lükurgosz törvényeit és hagyományait, vegyék át az akhájok törvényeit és intézményeit, mert így majd egy testet fognak alkotni, és mindenben könnyebb lesz egyetértésre jutniuk.

[1] Vö. XXVI. 24.
[2] Vagyis ha a *senatus* egy újabb szerződés segítségével rendezi Spárta helyzetét.
[3] Vö. XXXIV. 31. 14.

(4) A spártaiak készségesen beleegyeztek falaik lerombolásába:[1] ez sem esett jobban nehezükre, mint az, hogy visszafogadják a száműzötteket. (5) Ezek visszatéréséről az akhájok Tegeában tartott közös gyűlésükön hoztak határozatot. (6) Amikor a gyűlésen szóba került, hogy az elbocsátott külföldi segédcsapatok és a spártaiak közé bejegyzettek – így nevezték azokat, akiket a *türannosz* felszabadított – a városból való eltávozásuk után szétszóródtak a vidéken, úgy döntöttek, hogy a *sztratégosz*, mielőtt feloszlatná seregét, vonuljon oda harckész katonákkal, fogdossa össze ezeket, és adassa el mint jogos hadizsákmányt. (7) Igen sok embert szedtek össze és adtak el. Az akhájok engedélyével ebből a pénzből állították helyre Megalépoliszban azt az oszlopcsarnokot, amelyet a spártaiak leromboltak.[2] (8) Ugyanez a város egy régi határozat értelmében, amelyet az akhájok Philipposz, Amüntasz fia[3] alatt hoztak, visszakapta Belbinatisz területét is, amelyet a spártai *türannosz*ok jogtalanul tartottak birtokukban. (9) Az ily módon megbénított spártai állam sokáig maradt az akhájok alattvalója. De semmi sem jelentett számukra nagyobb csapást, mint a lükurgoszi nevelés felfüggesztése, amely 800 éven át volt náluk érvényben.

35.

(1) Marcus Fulvius *consul* a gyűlésről, ahol az akhájok és a spártaiak vitájában döntőbíráskodott, visszautazott Rómába a választógyűlés megtartására, mivel már közeledett az év vége. Itt Marcus Valerius Messallát és Gaius Livius Salinatort hirdette ki *consul*okként, miután ellenségének, az ebben az évben is induló Marcus Aemilius Lepidusnak a megválasztását megakadályozta. (2) Ezután *praetor*rá választották Quintus Marcius Philippust, Marcus Claudius Marcellust, Gaius Stertiniust, Gaius Atiniust, Publius Claudius Pulchert[4] és Lucius Manlius Acidinust. (3) A választások után úgy döntöttek, hogy Marcus Fulvius *consul* térjen vissza hadszínterére és hadseregéhez, és egy évre meghosszabbították mind az ő, mind tiszttársa, Gnaeus Manlius vezéri megbízatását.

[1] Spárta falait a zsarnokok építtették a közelmúltban, így a lakosság nemigen kötődhetett hozzájuk érzelmileg.

[2] Az oszlopcsarnok Arisztodémosz megalépoliszi *türannosz* 255-ös, a spártaiak fölött aratott győzelmének emlékét őrizte; lerombolása III. Kleomenész spártai király nevéhez fűződik, aki 223-ban foglalta el a várost.

[3] Azaz II. Philipposz, Nagy Sándor apja.

[4] Lehetséges, hogy Livius itt összecserélte P. Claudius Pulchert Ap. Claudius Pulcherrel (vö. XXXVIII. 42. 4).

(4) Ebben az évben a *decemvir*ek szakvéleménye alapján felállították Hercules szobrát saját szentélyében,[1] a Capitoliumon pedig Gnaeus[2] Cornelius egy aranyozott hatosfogatot helyeztetett el, amelynek feliratán feltüntették, hogy *consul*ként adományozta. (5) A *curulis aedilis*ek, Publius Claudius Pulcher és Servius Sulpicius Galba 12 aranyozott pajzsot ajánlottak fel abból a pénzbírságból, amelyet a gabonaüzérektől hajtottak be azért, mert visszatartották gabonakészleteiket. (6) Quintus Fulvius Flaccus plebejus *aedilis* két aranyozott szobrot állíttatott egy vádlott elítélése után – a két *aedilis* ugyanis külön emelt vádat[3] –, tiszttársa, Aulus Caecilius viszont senkit sem tudott elítéltetni. A Római Játékokat háromszor, a Plebejus Játékokat pedig ötször ismételték meg teljes egészükben.

(7) Amikor aztán Marcus Valerius Messalla és Gaius Livius Salinator *consul*ok március idusán hivatalba léptek [188], a *senatus* elé terjesztették az állam, a hadszínterek és a hadseregek kérdését. (8) Aitóliáról és Kis-Ázsiáról semmi újat nem határoztak. Úgy döntöttek, hogy az egyik *consul* Pisaet és Liguriát, a másik pedig Galliát kapja meg működési területéül. (9) Utasították őket, hogy megegyezéssel vagy sorsolással döntsék el, melyik melyiküké legyen, és mindketten sorozzanak két-két légióból álló új hadsereget, a latin szövetségesek közül pedig hívjanak be mindkét sereghez 15 000 gyalogost és 1200 lovast. (10) Messallának jutott Liguria, Salinatornak Gallia. Ezután a *praetor*ok sorsoltak. Marcus Claudius kapta a városbeliek, Publius Claudius az idegenek jogvitáinak intézését, Quintus Marcius Siciliát, Gaius Stertinius Sardiniát, Lucius Manlius Hispania Citeriort, Gaius Atinius pedig Hispania Ulteriort.

36.

(1) A seregekről a következőképpen határoztak. A galliai légiókat, amelyek Gaius Laelius parancsnoksága alatt voltak, irányítsák át Marcus Tuccius *propraetor*hoz Bruttiumba; (2) a szicíliai sereget bocsássák el, az ott tartózkodó hajóhadat pedig Marcus Sempronius *propraetor* hozza vissza Rómába. (3) Mindkét Hispániában meghagyták a már ott állomásozó egy-egy légiót azzal, hogy kiegészítésükre mindkét *praetor* sorozzon a szövetségesekből és vigyen magával oda 3000 gyalogost és 200 lovast. (4) Mielőtt az új tisztségviselők elutaztak provinciájukba, a *decemvir*ek testületének nevében minden keresztútnál három napon át könyörgést tartottak, mivel világos nappal nagyjából a harmadik és

[1] Talán a Circus Flaminius területén álló, később Sulla által felszentelt Hercules Custos-szentély elődjéről van szó.

[2] A név minden bizonnyal helytelen: Cn. Cornelius nevű *consul* régóta nem volt Rómában. A tudósok P. vagy még inkább L. Cornelius Scipióra gondolnak.

[3] A két *aedilis* általában egyszerre emelt vádat.

negyedik óra között sötétség támadt.[1] Áldozati kilencedet is hirdettek, mert az Aventinuson kőeső esett.

(5) A campaniaiak, mivel a *censor*ok az előző évi *senatus*i határozat alapján arra kényszerítették őket, hogy Rómába jöjjenek vagyonbecslésre[2] – régebben ugyanis nem volt meghatározva, hogy hol kell számba vétetniük magukat –, engedélyt kértek rá, hogy római polgárnőket is feleségül vehessenek, (6) a régebben kötött ilyen házasságokat pedig ne nyilvánítsák érvénytelennek, és ismerjék el az addig a napig ilyen házasságokból született gyermekek törvényes származását és örökösödési jogát.[3] (7) Mindkét kérésüket teljesítették.

Gaius Valerius Tappo nép*tribunus* javaslatot terjesztett elő Formiae, Fundi és Arpinum *municipium*ok polgárai érdekében, hogy adják meg nekik a szavazati jogot, mert eddig csak szavazati jog nélküli polgárjoggal rendelkeztek.[4] (8) Négy nép*tribunus* óvást emelt a javaslat ellen, mert azt nem *senatus*i felhatalmazás alapján tették; de amikor felvilágosították őket, hogy nem a *senatus*nak, hanem a népgyűlésnek áll jogában megadni a szavazati jogot annak, akinek akarja, visszavonták óvásukat. (9) Így a javaslatot megszavazták, és úgy döntöttek, hogy Formiae és Fundi lakói az Aemilia *tribus*szal, Arpinum lakói pedig a Cornelia *tribus*szal szavazzanak, és a Valerius-féle néphatározat alapján akkor először vették őket számba ezeknek a *tribus*oknak a tagjaiként.

(10) A sorshúzás Marcus Claudius Marcellus *censor*nak juttatta a jogot tiszttársa, Titus Quinctius ellenében, hogy bemutassa a tisztító áldozatot a vagyonbecslés után. 258 318 polgárt vettek számba. A tisztító áldozat befejezése után a *consul*ok elutaztak provinciájukba.

37.

(1) Azon a télen, amikor ezek történtek Rómában, Gnaeus Manliushoz, aki *consul*i, majd *proconsul*i minőségben téli szálláson volt Kis-Ázsiában, a Taurosz-hegységen innen fekvő terület minden városából és népétől követségek érkeztek. (2) Noha a rómaiak számára ragyogóbb és dicsőségesebb volt az Antiokhosz elleni diadal, mint a gallok fölött aratott győzelem, a szövetségesek mégis a gallok vereségének örültek jobban, (3) hiszen a király által rájuk rótt szolgaságot

[1] Ennek oka egy napfogyatkozás volt, amely a római naptár szerint 188. november 9-én (a juliánus naptár szerint július 17-én) történt.

[2] Lásd XXXVIII. 28. 4, a hozzá fűzött jegyzettel.

[3] Ezáltal az ilyen házasságokból született gyermekek jogállása megegyezett a római polgárok gyermekeiével, vagyis ők már római polgároknak számítottak, és éppúgy apjuk hatalma alatt álltak és örökölhettek, mint a római gyermekek.

[4] Vö. VIII. 14. 10, X. 1. 2.

könnyebb volt elviselniük, mint a féktelen barbárok vadságát, a mindennapi fenyegető bizonytalanságot, hogy most éppen hová fújja őket a szél fosztogatni. (4) Mivel tehát Antiokhosz elűzésével megkapták a szabadságot, a gallok megfékezésével pedig a békét, nemcsak azért jöttek, hogy gratuláljanak, de mindnyájan aranykoszorút is hoztak ajándékba, vagyoni helyzetüknek megfelelő értékben.

(5) Antiokhosztól is érkeztek követek, sőt még maguktól a galloktól is, hogy békefeltételeket kérjenek; Kappadókia királyától, Ariarathésztől pedig azért, hogy megkövessék a rómaiakat, és pénzbüntetéssel lakoljanak vétkükért, hogy segédcsapatokkal támogatták Antiokhoszt. (6) A királyt 600 talentum ezüst megfizetésére kötelezte a *consul*, a galloknak pedig azt a választ adta, hogy majd akkor közli velük a békefeltételeket, ha Eumenész király is megérkezett. A városok követségei barátságos válasszal térhettek haza, még derűsebb hangulatban, mint ahogy jöttek. (7) Antiokhosz követeit Manlius utasította, hogy a Lucius Scipióval kötött szerződés értelmében szállított gabonát és pénzt vigyék Pamphüliába, mert ő is oda fog indulni seregével.

(8) Ezután kora tavasszal megszemlélte seregét, majd útnak indult, és a nyolcadik napon Apameiába érkezett. Itt három napig időzött állandó táborban, majd Apameiából újabb háromnapi menetelés után Pamphüliába érkezett, ahová a pénzt és a gabonát rendelte a király embereitől. (9) A 2500 talentum ezüstöt átvette és továbbküldte Apameiába, a gabonát pedig szétosztotta a katonák között. Ezután Pergéhez vonult. Ez volt a vidéken az egyetlen város, amelyben még a király helyőrsége tartózkodott. (10) Ahogy közeledett, kijött elé a helyőrség parancsnoka, és 30 napi haladékot kért, hogy a város átadása ügyében megkérdezhesse Antiokhoszt. Megkapta a haladékot, és a helyőrség a kitűzött napon elvonult.

(11) Pergéből elküldte fivérét, Lucius Manliust Oroandába 4000 emberrel, hogy hajtsa be a megállapodásban szereplő pénzösszeg hátralevő részét; ő maga pedig, mivel hallotta, hogy Eumenész király és a tíz megbízott megérkezett Rómából Epheszoszba, felszólította Antiokhosz küldötteit, hogy kövessék, majd seregével visszatért Apameiába.

38.

(1) Itt a tíz megbízott javaslatának megfelelően lényegében így fogalmazták meg az Antiokhosszal kötendő szerződést:[1] (2) „Antiokhosz király barátsága a római néppel ezeken a követelményeken és feltételeken alapuljon: A király nem engedi, hogy olyan hadsereg, amely a római nép vagy annak szövetségesei ellen akar

[1] A szerződéstervezet első változatát lásd: XXXVII. 45. 14–17.

háborút vívni, birodalmán vagy az uralma alatt állók területén átvonuljon, és azt sem élelemmel, sem másként nem támogatja. (3) Ugyanerre kötelezik magukat Antiokhosszal és az uralma alatt állókkal szemben a rómaiak és szövetségeseik. Antiokhosznak nincs joga háborút viselni a szigetlakók ellen, sem átkelni Európába. (4) Kivonul azokból a városokból, földekről, falvakból és erődökből, amelyek a Taurosz-hegységen innen találhatóak a Tanaisz folyóig,[1] továbbá a Taurosz völgyéig, ahol a hegység gerince Lükaonia felé néz. (5) A kiürített városokból, földekről és erődökből semmit nem vihet magával a fegyvereken kívül, ha pedig valamit elvitt, azt becsülettel visszaviszi oda, ahová tartozik. Nem fogad be Eumenész birodalmából sem katonát, sem más személyt. (6) Ha az Antiokhosztól elcsatolásra kerülő városok egyes polgárai Antiokhosznál vagy birodalma határán belül tartózkodnak, ezek a kitűzött határidőre térjenek vissza Apameiába; (7) Antiokhosz birodalmának azok a lakosai pedig, akik a rómaiaknál vagy szövetségeseiknél tartózkodnak, szabadon eldönthetik, hogy mennek vagy maradnak. (8) Visszaadja a rómaiaknak és szövetségeseiknek rabszolgáikat – akár szökevények, akár hadifoglyok – és elfogott vagy átszökött szabad polgáraikat. Minden elefántját átadja, és nem szerezhet be újakat. Kiszolgáltatja hadihajóit felszerelésükkel együtt; és legfeljebb tíz könnyű járású hajót tarthat meg, amelyek legfeljebb 30 evezősök lehetnek, és még egyevezősoros hajója sem lehet, tekintettel a háborúkra, amelyeket esetleg maga indítana a jövőben. (9) Nem hajózhat át sem a Kalükadnosz-,[2] sem a Szarpédonion-hegyfok innenső felére, kivéve a kártérítésre való pénzt, követeket vagy túszokat szállító hajókat. (10) Antiokhosz királynak nincs joga a római nép uralma alatt lévő népekből zsoldosokat toborozni, sőt önkénteseik szolgálatát sem fogadhatja el. (11) A rhodosziak és szövetségeseik Antiokhosz birodalmának határain belül található lakóházai és épületei ugyanolyan jogon megmaradnak a rhodosziak és szövetségeseik tulajdonában, mint a háború előtt voltak; ha valaki pénzzel tartozik nekik, azt joguk van behajtani, (12) ha pedig elvettek tőlük valamit, joguk van rá, hogy felkutassák, azonosítsák és visszakövetelják. Ha egyes városok, amelyeket Antiokhosznak át kell adnia, még azoknak a birtokában vannak, akikre Antiokhosz rábízta őket, ezekből is kivonja a helyőrségeket, és gondoskodik arról, hogy a

[1] A Tanaisz a Don ókori neve, amely nyilvánvalóan nem szerepelt a szerződésben. A probléma megoldására többféle kísérlet is történt: szövegjavításként szóba került a Halüsz, a Szarosz és a Taurosz folyó, azonosításként pedig a Szarosz egyik mellékfolyója (a mai Çakıt Çay), illetve a Kalükadnosz felső folyása.

[2] Livius félreértette forrását: a Kalükadnosz nem hegyfok, hanem egy folyó, amely a Szarpédonion-foknál torkollik a tengerbe.

városokat rendben átadják. (13) Kifizet 12 000 attikai talentum[1] tiszta ezüstöt 12 éven át egyenlő részletekben – legalább 80 római fontnak megfelelő súlyú talentummal számoljon –, valamint 540 000 *modius* búzát. (14) Kifizet Eumenész királynak 350 talentumot öt éven belül, gabona helyett pedig annak átszámított értékét, 127 talentumot. (15) Ad a rómaiaknak 20 túszt a 18–45 éves korosztályból, akiket háromévenként cserél. (16) Ha a római nép valamelyik szövetségese megtámadja Antiokhoszt, úgy neki joga van az erőszakot erőszakkal elhárítani, de ennek során egy várost sem szállhat meg a hadijog alapján, és barátságába sem fogadhat. (17) A vitás ügyeket jogi úton rendezzék, vagy ha mindkét fél úgy akarja, háborúval."

(18) Ebbe a szerződésbe is belevették a záradékot a pun Hannibal, az aitól Thoasz, az akarnan Mnaszilokhosz, a khalkiszi Eubulidasz és Philón kiadatásáról, továbbá azt, hogy ha valamit később hozzá akarnának tenni a szerződéshez, elhagyni belőle vagy megváltoztatni, azt a szerződés megsértése nélkül megtehetik.

39.

(1) A *consul* esküvel érvényesítette a szerződést, Quintus Minucius Thermus és Lucius Manlius, aki épp ekkor érkezett vissza Oroandából, elutaztak, hogy a királytól is kikényszerítsék az esküt. (2) A *consul* írt Quintus Fabius Labeónak, a hajóhad parancsnokának, hogy azonnal induljon el Patarába, és tegye tönkre vagy gyújtsa fel a királyi hajóhad ott állomásozó hajóit. (3) Az útra is kelt Epheszoszból, és 50 emelt fedélzetű hajót tett tönkre vagy gyújtott fel. Útközben Telmésszoszt is elfoglalta, a város lakói ugyanis megrémültek a váratlanul megjelenő hajóhadtól. (4) Lükiából aztán utasította az Epheszoszban maradottakat, hogy kövessék, és a szigetek között tovább is állt Hellaszba. Athénban még néhány napig várakozott, amíg Peiraieuszba befutottak az Epheszoszból érkező hajók, és ezután egész hajóhadával visszatért Itáliába.

(5) Gnaeus Manlius átvette Antiokhosztól mindazt, amit kellett, így az elefántokat is, amelyeket mind Eumenésznek ajándékozott. Ezután megvizsgálta a városok helyzetét, mert az új viszonyok között sok helyen tört ki zavargás. (6) Ariarathész királynak a rómaiak Eumenész jóvoltából, aki ezekben a napokban jegyezte el annak lányát, elengedték a kiszabott hadisarc felét, és a római nép barátságába fogadták. (7) A tíz megbízott, miután megvizsgálta a városok helyzetét, mindegyik ügyében más-más döntést hozott. Azoknak, amelyek Antiokhosz király adófizetői voltak, és a rómaiak pártjára álltak, megadták az adómentességet. (8) Azokat, amelyek Antiokhosz pártján álltak, vagy Attalosznak

[1] Lásd a XXXVII. 45. 14 jegyzetét.

fizettek adót, kivétel nélkül arra kötelezték, hogy Eumenésznek adózzanak. Ezenkívül külön adómentességet adtak a Notionban lakó kolophóniaknak, Kümai és Mülasza lakóinak. (9) Klazomenainak az adómentességen felül odaajándékozták Drümussza szigetét is, Milétosznak visszaadták az úgynevezett szent földet, (10) Ilionhoz pedig hozzácsatolták Rhoiteiont és Gergiszt, nem annyira friss szolgálataikért, inkább a rómaiak eredetére emlékezve. (11) Hasonló okból nyilvánították szabadnak Dardanoszt is.

Khiosz, Szmürna és Erüthrai lakói is új területeket kaptak a háborúban tanúsított rendkívüli hűségükért, és különleges megbecsülésben részesültek. (12) Phókaia lakói nemcsak azt a területet kapták vissza, amely a háború előtt az övék volt, de arra is engedélyt kaptak, hogy régi törvényeik szerint éljenek. (13) A rhodosziakat megerősítették mindabban, amit a korábbi határozat nekik juttatott: megkapták Lükiának és Káriának a Maiandrosz folyóig terjedő részét, Telmésszosz kivételével. (14) Eumenész király birodalmához hozzácsatolták Európából a Kherszonészoszt és Lüszimakheiát, valamint azokat az erődöket, falvakat és földterületeket, amelyek Antiokhosz birtokában voltak, (15) Kis-Ázsiából Frígia két részét – a Hellészpontosz mellettit és az úgynevezett Nagyobbik Frígiát –, (16) továbbá Müsziát, amelyet Prusziasz király vett el tőle, Lükaoniát, Milüaszt, Lüdiát és még külön Tralleisz, Epheszosz és Telmésszosz városokat.

(17) Pamphülia ügyében Antiokhosz követei és Eumenész között vita támadt, mert a terület egyik fele a Taurosz innenső, a másik a túlsó oldalán fekszik; ezt az ügyet döntés nélkül a *senatus* elé utalták.[1]

40.

(1) Miután elkészítették ezeket a szerződéseket és határozatokat, Manlius a tíz megbízott kíséretében egész seregével a Hellészpontoszhoz vonult. Iderendelte a gall fejedelmeket, és közölte velük, milyen feltételek mellett maradhatnak békében Eumenésszel. (2) Felszólította őket, hogy hagyjanak fel a fegyveres kalandozásokkal, és húzzák meg magukat területük határai között. (3) Ezután hajókat vont össze az egész partvidékről, és miután Elaiából megérkezett oda Eumenész hajóhada is Athénaiosznak, a király öccsének vezetésével, minden csapatát átszállította Európába.

(4) A mindenféle hadizsákmánnyal megterhelt sereg mérsékelt napi menetekben vonult végig a Kherszonészoszon, majd Lüszimakheiában állandó tábort építettek, hogy a teherhordó jószágok a lehető legjobb és legfrissebb erőben legyenek, amikor Thrákián átvonulnak, mert ettől az úttól mindnyájan féltek.

[1] Vö. XLIV. 14. 3–4.

(5) Aznap, amikor elindultak Lüszimakheiából, elérkeztek a Melasz nevű folyóhoz, másnap pedig Küpszelához. (6) Küpszela után mintegy tíz mérföldet erdős, szűk, szakadékos úton kellett megtenniük. Mivel nehezen tudtak haladni, Manlius két részre osztotta a sereget: az egyiket előreküldte, a másik jóval hátrébb az utóvédet alkotta, középen pedig a málha helyezkedett el: az állami pénzzel és egyéb értékes zsákmánnyal megrakott szekerek.

(7) Miközben így vonult a szurdokon át, egy mindössze 10 000 fős thrák sereg, amely négy törzsből – az asztosz, a kainosz, a maduaténosz és a korelosz törzsekből – verődött össze, közvetlenül a szorosnál megszállta az út két oldalát. (8) Gyanítani lehetett, hogy ebben Philipposz makedón király álnokságának is szerepe volt: csak ő tudhatta, hogy a rómaiak éppen Thrákián át térnek vissza, és hogy mennyi pénzt visznek magukkal. (9) A fővezér az elővédnél tartózkodott, mivel aggasztották a kedvezőtlen terepviszonyok. (10) A thrákok nem mozdultak, amíg a fegyveresek el nem vonultak. De amikor látták, hogy a menetoszlop eleje már túljutott a szoroson, a vége pedig még nem ért oda, megrohanták a málhával megrakott szekereket, levágták az őröket, és vagy szétkapkodták, ami a szekereken volt, vagy elvonszolták az állatokat terhükkel együtt.

(11) Miután a csatakiáltás elhallatszott innen először azokhoz, akik a málha mögött haladva éppen most hatoltak be a szurdokba, majd pedig az elővédhez, mindkét irányból rohantak középre, és több helyen egyszerre kezdődött meg a szervezetlen viadal. (12) A thrákokat – mivel alaposan felpakoltak, sőt a legtöbben fegyvert sem hoztak magukkal, hogy legyen szabad kezük a rablásra – maga a zsákmány szolgáltatta ki az öldöklésnek, a rómaiaknak viszont a terep nehézségei jelentettek hátrányt, míg a barbárok jól ismert ösvényeken vágtak eléjük, vagy a mély völgyekben meg-meghúzódva álltak lesben. (13) Maga a rakomány és a szekerek is hol itt, hol ott kerültek véletlenül valamelyik küzdő fél útjába, éppen a legrosszabbkor. Egyszer a rabló húzta a rövidebbet, máskor a rablás megtorlója. (14) A hadiszerencse aszerint váltakozott, hogy a terep melyik felet segítette vagy akadályozta, mekkora volt a harcolók elszántsága és létszáma – az egyik csapat túlerővel került szembe, a másik maga volt túlerőben –, és mindkét oldalon sokan estek el. (15) Már közeledett az éjszaka, amikor a thrákok kivonultak az ütközetből, nem mintha féltek volna a sebesüléstől vagy a haláltól, hanem mert már elegendő zsákmányt szedtek össze.

41.

(1) A római menetoszlop eleje a szurdokon kívül, Bendisz[1] szentélye mellett, nyílt terepen ütötte fel táborát, a másik rész ott maradt a málhát őrizni a szurdok

[1] A görög Artemisszel, illetve Hekatével azonosított thrák istennő.

közepén, kettős sáncot emelve maga körül. (2) Másnap gondosan felderítették a szurdokot, majd útnak indultak, és egyesültek az elöl haladókkal. (3) Az ütközetben jó néhány katona veszett oda, sőt a málha és a lovászok egy része is, mivel szinte a szurdok egész területén folyt a harc, de a legnagyobb veszteség a bátor és tettre kész Quintus Minucius Thermus halála volt.

(4) Még ezen a napon eljutottak a Hebrosz folyóig. Ezután elhaladtak az ainosziak területe és Apollón szentélye mellett, akit a helybéliek Zérünthiosznak neveznek.[1] (5) Tempüránál (így hívják azt a vidéket) újabb szoros várta őket, ugyanolyan sziklás, mint az előbbi, de mivel körös-körül sehol nincs erdő, itt cselvetésre alkalmas rejtekhely sem kínálkozik. (6) Itt gyűltek össze – szintén a zsákmány reményében – egy másik thrák törzs tagjai, a trauszoszok. Mivel azonban a kopár völgyek között már messziről látni lehetett, hogy megszállták a szorost, a rómaiak között nem sikerült akkora riadalmat és nyugtalanságot kelteniük, mert ha kedvezőtlen terepen is, de szabályos ütközetben, nyílt csatasorban, egység egység ellen harcolhattak. (7) Zárt alakzatban nyomultak fölfelé, majd csatakiáltást hallatva rohamot indítottak, amely először kimozdította helyéből, majd megfutamította az ellenséget. Ezután megkezdődött a menekülés és az öldöklés, miközben az ellenség saját csapdájába esett a szorosban.

(8) A győztes rómaiak egy Maróneia környéki falu, Szalé mellett ütötték fel táborukat. Másnap nyílt úton elérték a Priatikosz-mezőt,[2] ahol három napig időztek, hogy gabonát vegyenek magukhoz: részben a maróneiabeliek hoztak nekik földjeikről, részben az őket mindenféle utánpótlással követő hajókról vételeztek. (9) Állandó táboruktól egynapi járóföldre esett Apollónia, innen pedig Abdéra környékén áthaladva megérkeztek Neapoliszhoz. (10) Eddig egész útjuk zavartalan volt a görög gyarmatvárosok között; ettől kezdve azonban éjjel-nappal menetelve vágtak át a – ha nem is veszedelmes, de legalábbis gyanús – thrákok lakta területeken; így érkeztek meg Makedóniába. (11) Amikor a sereg Scipio vezetésével vonult ugyanezen az úton, a thrákok kevésbé fogadták ellenségesen, pusztán azért, mert akkor kisebb zsákmányra számíthattak – (12) bár Claudius tudósítása szerint a sereg előtt felderítést végző numida Muttines[3] akkor is 15 000 thrákba ütközött. Mindössze 400 numida lovas és néhány elefánt volt vele. (13) Muttines fia 100 válogatott lovassal áttört az ellenség sűrűjén, majd később, amikor Muttines az elefántokat a centrumba, a lovasokat pedig a

[1] Zérünthosz egy thrákiai barlang neve, ahol Hekaté istennőt tisztelték.

[2] Valószínűleg a Hérodotosz (VII. 108) által említett Briantikével azonos.

[3] Livius korábbi adata szerint (XXV. 40. 5) Muttines *libüphoinix* származású volt, bár numida egységek élén állt. Az itteni eltérő adatot okozhatja egyszerű emlékezetzavar vagy a források különbözősége is.

szárnyakra állítva közelharcot kezdett a thrákokkal, ő hátulról keltett rémületet az ellenség soraiban, (14) úgyhogy az a fergeteges lovasrohamtól megzavarodva nem merte megközelíteni a gyalogosok menetoszlopát.

(15) Gnaeus Manlius Makedónián át Thesszáliába vezette seregét. Innen Épeiroszon keresztül Apollóniába vonult, de mivel a tengert tél lévén még nem lehetett annyira veszélytelennek tekinteni, hogy megpróbálkozzon serege átszállításával, inkább áttelelt Apollóniában.[1]

42.

(1) Csak az év vége felé érkezett meg Marcus Valerius *consul* Liguriából Rómába a választások megtartására, noha provinciájában semmi emlékezetes tettet nem hajtott végre, amely elfogadható magyarázatul szolgált volna arra, hogy miért érkezett a szokásosnál később a választásokra. (2) Február 18-án tartották meg a *consul*választó gyűlést, (3) ahol Marcus Aemilius Lepidust és Gaius Flaminiust választották meg [187]. (4) Másnap *praetor*ok lettek Appius[2] Claudius Pulcher, Servius Sulpicius Galba, Quintus Terentius Culleo, Lucius Terentius Massaliota, Quintus Fulvius Flaccus és Marcus Furius Crassipes. (5) A választások befejezése után a *consul* előterjesztést tett a *senatus*ban a *praetor*i feladatkörök kijelöléséről. Úgy határoztak, hogy ketten intézzék Rómában az igazságszolgáltatást, ketten menjenek Itálián kívüli provinciába: Siciliába és Sardiniára, ketten pedig Itálián belül Tarentumba és Galliába, és elrendelték, hogy a sorsolást azonnal, még hivatalba lépésük előtt végezzék el. (6) Servius Sulpiciusnak jutott a városbeliek, Quintus Terentiusnak az idegenek jogvitáinak intézése, Lucius Terentius kapta Siciliát, Quintus Fulvius Sardiniát, Appius Claudius Tarentumot, Marcus Furius Galliát.

(7) Ebben az évben Lucius Minucius Myrtilust és Lucius Manliust, akik állítólag megverték a karthágóiak követeit, Marcus Claudius városi *praetor* parancsára a *fetialis*ok útján átadták a követeknek, akik elvitték őket Karthágóba.[3]

(8) A hírek szerint Liguriában nagy háború tört ki, amely napról napra jobban elharapódzott. Ezért a *senatus* aznap, amikor az új *consul*ok előterjesztést tettek a hadszínterekről és az állam helyzetéről, mindkettőjüknek Liguriát jelölte ki működési területéül. (9) Lepidus *consul* megpróbálta megvétózni a *senatus*i határozatot. Megalázó – mondta –, hogy mindkét *consul* Liguria völgyeibe legyen

[1] Ez már az illíriai Apollónia, amely nem azonos az előbb (9) említett hasonló nevű thrákiai várossal.

[2] Lehetséges, hogy Livius itt is összecserélte Ap. Claudius Pulchert P. Claudius Pulcherrel (vö. XXXVIII. 35. 2).

[3] Cassius Dio (61. töredék) tanúsága szerint a karthágóiak végül futni hagyták a két bűnöst.

bezárva, (10) miközben Marcus Fulvius már két éve királykodik Európában, Gnaeus Manlius pedig Kis-Ázsiában, mintha őket ültették volna Philipposz és Antiokhosz helyére. Ha ezeken a területeken fenn akarják tartani a katonai jelenlétet, akkor az ott állomásozó seregeket inkább a *consul*oknak illene vezetniük, nem holmi magánembereknek.[1] (11) Ezek olyan népekre zúdítják a háború iszonyatát, amelyekkel Róma nem is áll hadban, és védelmi pénzt szednek tőlük. Ha ezeken a hadszíntereken szükség volna a katonai megszállásra, akkor – ahogy Manius Aciliust felváltotta Lucius Scipio *consul*, őt pedig Marcus Fulvius és Gnaeus Manlius *consul*ok – (12) Fulvius és Manlius is köteles volna átadni a helyét Gaius Livius és Marcus Valerius *consul*oknak. De most, miután befejezték az aitól háborút, Antiokhosztól elvették Kis-Ázsiát, és a gallokat is legyőzték, most már végképp vagy a *consul*okat kellene elküldeni a *consul*i seregekhez, vagy hazahozni a légiókat, hogy végre ismét az állam rendelkezhessen velük.

(13) A *senatus* végighallgatta, de megmaradt elhatározásánál, hogy mindkét *consul* a ligur hadszínteret kapja; Manliust és Fulviust pedig utasították, hogy hagyják el provinciájukat, hozzák el onnan hadseregüket, és térjenek vissza Rómába.

43.

(1) Marcus Aemilius *consul* és Marcus Fulvius gyűlölték egymást, leginkább azért, mert Aemilius meggyőződése szerint Marcus Fulvius műve volt, hogy ő a kelleténél két évvel később nyerte el a *consul*ságot.[2] (2) Ezért, hogy ellene hangolja a közvéleményt, a *senatus* elé vezette az ambrakiaiak követeit, akiknek ő sugalmazta, hogy milyen vádakkal álljanak elő. (3) Ezek aztán elpanaszolták, hogy noha ők megtartották a békét, teljesítették a korábbi *consul*ok követeléseit, és ugyanilyen készségesen viselkedtek volna Marcus Fulviusszal szemben is,[3] (4) ő mégis háborút indított ellenük. Először – mondták – végigdúlta földjeiket, rablással és öldökléssel fenyegette városukat, úgyhogy ettől való félelmükben voltak kénytelenek bezárni kapuikat. (5) Azután körülzárta és ostrom alá vette őket, és a háború minden borzalmát megismertette velük: a vérontást, a gyújtogatást, a rombolást, a város kifosztását. (6) Asszonyaikat és gyermekeiket elhurcolta rabszolgának, javaikat elkobozta, és – ami nekik mindennél jobban fáj – az

[1] Fulvius és Manlius fővezéri megbízatását valójában meghosszabbította a *senatus*, így nem magánemberekként maradtak hadszínterükön.

[2] Aemilius 189-ben és 188-ban sikertelenül pályázott a *consul*ságra, és mindkét alkalommal Fulvius vezette a *consul*választó gyűlést (XXXVII. 47. 6–7; XXXVIII. 35. 1).

[3] Ezek az állítások hamis képet festenek Ambrakia helyzetéről, hiszen a város az aitól szövetség tagja volt, és mint ilyen, hadban állt Rómával.

egész városban megfosztotta ékességeiktől a szentélyeket, és az istenek képmásait, jobban mondva magukat az isteneket is kitépte helyükről és elvitte. Az ambrakiaiaknak csak a puszta falak és ajtófélfák maradtak meg, hogy ezeknek hódoljanak, ezek előtt mondják el imájukat és könyörgésüket.

(7) Miközben ezeket elpanaszolták, a *consul* a terv szerint gyanúsítgató kérdéseivel újabb részleteket húzott ki belőlük, azt a látszatot keltve, hogy mindezt eredetileg el sem akarták mondani. (8) Panaszuk nagy hatással volt az atyákra, de Gaius Flaminius, a másik *consul* védelmébe vette Marcus Fulviust. (9) Az ambrakiaiak – mondta – régi, kitaposott útra léptek: ugyanígy vádolták meg a szürakuszaibeliek Marcellust[1] és a campaniaiak Quintus Fulviust.[2] Miért is nem vádolja be ugyanígy Philipposz király Titus Quinctiust, Antiokhosz Manius Aciliust és Lucius Scipiót, a gallok Gnaeus Manliust, magát Marcus Fulviust pedig még az aitólok és Kephallénia népei is? (10) „Gondoljátok, atyák és összeírtak – folytatta –, hogy akár én, amikor Marcus Fulvius érdekében szólok, akár maga Marcus Fulvius tagadni fogja, hogy Ambrakiát ostrom alá vette és elfoglalta, hogy elvitte szobrait és ékességeit, és hogy megtette vele mindazt, amit egy város elfoglalásakor szokás? (11) Éppen ezekre a tetteire hivatkozva folyamodik majd hozzátok diadalmenetért, ott viteti majd kocsija előtt az elfoglalt Ambrakia képét, a szobrokat, amelyeknek elszállítását a szemére vetik, és a városból szerzett többi zsákmányt, azután pedig otthon felfüggeszti az ajtófélfára. (12) Hiába próbálják ezek elhatárolni magukat az aitóloktól; az ambrakiaiakat és az aitólokat egyforma megítélés illeti meg! (13) Szóval tiszttársam vagy keressen más alkalmat az áskálódásra, vagy ha ragaszkodik ehhez az ügyhöz, tartsa itt ambrakiai cimboráit Marcus Fulvius megérkezéséig; (14) mert én nem fogom eltűrni, hogy akár az ambrakiaiak, akár az aitólok ügyében bármilyen döntés szülessen Marcus Fulvius távollétében!"

44.

(1) Aemilius erre ellensége állítólag közismert, gonosz agyafúrtságát kezdte emlegetni, mondván, az szándékosan húzni fogja az időt, hogy ne kelljen Rómába jönnie mindaddig, amíg ellensége a *consul*. (2) Így két nap is eltelt a *consul*ok viszálykodásával, és nyilvánvaló volt, hogy amíg Flaminius jelen van, nem jutnak dűlőre. (3) Amikor azonban Flaminius egyszer megbetegedett, és nem tudott eljönni, megragadták az alkalmat, és Aemilius előterjesztése nyomán a *senatus* így határozott: (4) Az ambrakiaiak kapják vissza minden vagyonukat, legyenek szabadok és éljenek saját törvényeik szerint, sőt tetszőleges vámokat is szedhet-

[1] Vö. XXVI. 30–31.
[2] Vö. XXVI. 27.

nek szárazon és vízen azzal a feltétellel, hogy ez alól mentesítik a rómaiakat és a latin szövetségeseket. (5) Azoknak a szobroknak és egyéb ékességeknek a kérdését, amelyeket panaszuk szerint elraboltak szentélyeikből, Marcus Fulvius hazatérése után a *pontifex*ek testülete elé kell terjeszteni, és az ő utasításuk szerint kell eljárni. (6) A *consul* azonban még ezzel sem érte be, hanem egy létszámhiányos *senatus*i ülésen még egy határozatot hozatott, hogy a *senatus* véleménye szerint Ambrakiát nem erőszakkal foglalták el.[1]

(7) Ezután a *decemvir*ek határozata értelmében háromnapos könyörgést rendeltek el a nép gyógyulásáért, mert a Városban és környékén súlyos ragály pusztított. (8) Aztán megrendezték a Latin Ünnepeket. A *consul*ok, miután eleget tettek vallási kötelezettségeiknek, és végrehajtották a sorozást – mert mindketten újonnan besorozott csapatokat akartak –, elutaztak működési területükre, és ott minden régi katonát elbocsátottak.

(9) A *consul*ok elutazása után érkezett meg Rómába Gnaeus Manlius *proconsul*. Servius Sulpicius *praetor* Bellona szentélyében hívta össze a *senatus*t a kedvéért. (10) Miután beszámolt tevékenységéről, azt kérte, hogy mindezért adjanak hálát a halhatatlan isteneknek, neki pedig engedjék meg, hogy diadalmenetben vonuljon be a Városba. (11) A mellette szolgálatot teljesítő tíz megbízott többsége – elsősorban Lucius Furius Purpurio és Lucius Aemilius Paullus – azonban tiltakozott követelése ellen.

45.

(1) Őket megbízottakként rendelték ki Gnaeus Manlius mellé – mondták[2] –, hogy kössék meg Antiokhosszal a békét, és öntsék végleges formába a szerződés feltételeit, amelyeket Lucius Scipio már korábban felvázolt. (2) Gnaeus Manlius azonban mindent elkövetett, hogy ezt a békét megzavarja, és hogy tőrbe csalja Antiokhoszt, ha az hajlandó találkozni vele. A király azonban tudomást szerzett a *consul* csalárd tervéről, és noha az gyakran hívta tárgyalásra, hogy elfoghassa, nemhogy a találkozókra nem ment el, de inkább a szeme elé sem akart kerülni. (3) Amikor a *consul* át akart kelni a Tauroszon, a megbízottak alig tudták visszatartani, pedig mindannyian könyörögve kérték, hogy ne tegye ki magát a katasztrófának, amely a Sibylla jósversei szerint a végzet szabta határ átlépőit

[1] Vagyis a város elfoglalását nem tekintik igazi haditettnek, és így nem is járhat érte diadalmenet. Ebben volt is annyi igazság, hogy Ambrakia az ostrom során önként hódolt meg (vö. XXXIX. 9. 9).

[2] A két megbízott beszéde több ponton szemben áll Livius korábbi elbeszélésével. Ez azonban nem annyira a szerző figyelmetlenségének tulajdonítható, inkább annak, hogy Livius tudatosan igaztalan vádakat ad Furius és Aemilius szájába.

fenyegeti. Ennek ellenére odanyomult seregével, és szinte fenn a gerincen, a vízválasztónál ütötte fel táborát. (4) Mivel arrafelé semmi ürügyet nem talált a háborúra, mert a helybéli királyok veszteg maradtak, visszakanyarodott seregével a galaták felé, (5) és megkezdte ellenük a háborút a *senatus* felhatalmazása és a népgyűlés döntése nélkül. Ki vetemedett valaha ilyesmire saját szakállára?

Legutóbbi háborúit a római nép Antiokhosz, Philipposz, Hannibal és a punok ellen vívta. (6) Mindegyikről véleményt nyilvánított a *senatus*, határozatot hozott a népgyűlés, előtte még követeket is küldtek, hogy jóvátételt kérjenek, majd hogy bejelentsék a hadüzenetet. (7) „Mit teljesítettél te mindebből, Gnaeus Manlius, hogy ezt a vállalkozást a római nép állami szinten indított háborújának, ne pedig saját külön rablóhadjáratodnak tartsuk? (8) De te nyilván beérted ennyivel, és seregeddel egyenest azok ellen vonultál, akiket kiszemeltél magadnak ellenségül... Ugyan! A legkanyargósabb utakon jutottál oda, miközben megálltál minden útelágazásnál, (9) úgy figyelted, hogy merre vonul seregével Attalosz, Eumenész öccse, mintha *consul* létedre az ő zsoldosa lennél a római sereggel együtt. Bebarangoltad Piszidia, Lükaonia és Frígia minden zegét-zugát, hogy alamizsnát gyűjts a *türannosz*októl és a félreeső kis erődítmények lakóitól. (10) Mi dolgod volt neked Oroandával és a többi, szintén ártalmatlan néppel?

No és hogyan vívtad meg azt a háborút, amelyért most diadalmenetet követelsz? (11) Kedvező helyen és időben vállaltál csatát? Te aztán jogosan követeled, hogy adjunk hálát a halhatatlan isteneknek, először is amiért nem akarták, hogy a hadsereg lakoljon meg vezére meggondolatlanságáért, aki teljesen a népek joga ellenére kezdte meg a háborút, azután pedig azért, hogy igazi ellenség helyett vadbarmokat állítottak velünk szembe.

46.

(1) Nehogy azt higgyétek, hogy a gall-görögöknek csak a neve keverék név: testük és lelkük már sokkal korábban áldozatul esett ennek a keveredésnek. (2) Ha ezek ugyanolyan gallok lettek volna, mint akikkel Itáliában már ezerszer összecsaptunk változó sikerrel, a ti derék hadvezéretektől ugyan hírmondó sem maradt volna seregünkből. (3) Kétszer ütközött meg velük,[1] mind a kétszer kedvezőtlen terepen nyomult fölfelé, és lent a völgyben jóformán az ellenség lába előtt állította fel csatarendjét. Ha azok nem dárdákat dobáltak volna ránk a magasból, hanem csak úgy azonmód meztelenül ránk vetik magukat, akkor is el tudtak volna sodorni.

(4) Mi történt tehát? Bizony nagy a római nép szerencséje, nagy és félelmetes a neve. Az ellenséget szinte megbénította Hannibal, Philipposz és Antiokhosz

[1] Az Olümposz (20–23.) és a Magaba (26–27.) hegyén.

nemrég elszenvedett veresége. Ezek a nagydarab emberek megbokrosodva rohantak el parittyaköveink és nyilaink elől, (5) úgyhogy a gall háborúban egyetlen kardot sem kellett összevéreznünk, mert az ellenség az első nyílsuhogásra tovarepült, mint valami madárraj. (6) De Herculesre, visszafelé jövet figyelmeztetést kaptunk a szerencsétől, hogy mi várt volna ránk, ha valódi ellenséggel állunk szemben: amikor jöttment thrák útonállókkal találkoztunk össze, megtizedeltek, megfutamítottak minket, és még a málhánkat is elrabolták. (7) Sok más bátor férfiúval együtt elesett Quintus Minucius Thermus, akinek halála sokkal nagyobb veszteség, mint Gnaeus Manliusé lett volna, akinek a meggondolatlansága ide vezetett. (8) Antiokhosz király zsákmányával megterhelt seregünk egy éjszakát három részre szakadva töltött el, az elővéd itt, az utóvéd amott, a málha őrei megint máshol, vadállatok módjára megbújva a bozótban. (9) Ezért járna diadalmenet? És még ha Thrákiában nem ért volna is ez a megalázó vereség, miféle ellenség fölött akarnál diadalmenetet tartani? Nyilván azok fölött, akiket a *senatus* és a római nép kijelölt számodra. (10) Így tarthatott diadalmenetet Manius Acilius, majd Lucius Scipio Antiokhosz király fölött, nem sokkal korábban Titus Quinctius Philipposz király fölött, vagy Publius Africanus Hannibal, a punok és Syphax fölött. (11) Sőt miután a *senatus* elhatározta a háborút, még olyan apróságokat is mérlegeltek, hogy kinek kell átadni a hadüzenetet: mindenképpen személyesen a királyokat kell-e értesíteni, vagy elég, ha csak egy helyőrségüknél jelentik be a dolgot?[1] (12) Hát azt akarjátok, hogy mindez elveszítse szent és rendezett jellegét, hogy ne legyen többé *fetialis* papi jog, sőt *fetialis*ok se? Ám legyen – az istenek bocsássák meg szavaimat –, vessük el a vallási előírásokat, felejtsétek csak el az isteneket; (13) de a *senatus*t nem kellene akkor is megkérdezni a háború ügyében, aztán a népgyűlés elé terjeszteni a kérdést, hogy akarja-e és elrendeli-e, hogy háborút indítsunk a gallok ellen? (14) Épp az imént történt, hogy a *consul*ok bejelentették igényüket Hellaszra és Kis-Ázsiára, de amikor ti ragaszkodtatok döntésetekhez, hogy a ligur hadszínteret kapják, szót fogadtak. (15) Ők tehát, ha sikeres háborút vívnak, joggal fognak diadalmenetért folyamodni hozzátok, hiszen a ti jóváhagyásotokkal folytatták a háborút."

47.

(1) Így hangzott Furius és Aemilius beszéde. Manlius erre forrásaim szerint nagyjából a következőket válaszolta:

[1] Ez a kérdés a Philipposz és az Antiokhosz elleni háborúban egyaránt felmerült (XXXI. 8. 3, XXXVI. 3. 7–12).

„Azelőtt, atyák és összeírtak, a diadalmenetet kérő hadvezérek követelése ellen a nép*tribunus*ok szoktak tiltakozni. (2) Nekik köszönettel tartozom, amiért most akár tetteim nagysága, akár személyem miatt nemcsak hallgatásukkal támogatják a nekem járó megtiszteltetést, de úgy tűnik, készen állnak arra is, hogy szükség esetén maguk tesznek erre javaslatot. (3) Az én ellenfeleim – isten ments! – a tíz megbízott közül kerültek ki, pedig ezt a testületet őseink azért rendelték a hadvezér mellé tanácsadóként, hogy győzelme után segítsenek neki a helyzet tisztességes rendezésében. (4) Lucius Furius és Lucius Aemilius akarja megakadályozni, hogy fellépjek a diadalszekérre, ők szakítják le fejemről a győzelmi koszorút, holott ha a *tribunus*ok tiltakoznának diadalmenetem ellen, őket kértem volna fel tetteim tanújául. (5) Én aztán senkitől nem irigylem a kitüntetést, atyák és összeírtak, de amikor bátor és tettre kész nép*tribunus*aink nemrégiben meg akarták akadályozni Quintus Fabius Labeo diadalmenetét, tekintélyetek szavával lebeszéltétek őket erről. Ő meg is tartotta diadalmenetét, jóllehet az ő ellenségei nem azt hangoztatták, hogy jogtalan háborút folytatott, hanem hogy egy fia ellenséget sem látott.[1] (6) Erre engem, aki a legvérszomjasabb ellenség százezrei ellen több szabályos ütközetet vívtam, több mint 40 000-et elfogtam vagy megöltem közülük, két táborukat is elfoglaltam, és amikor eljöttem, a Taurosz-hegységen innen olyan béke uralkodott, amilyen még Itália földjén sincs – (7) engem nemcsak a diadalmenettől akarnak álnokul megfosztani, de még védekeznem is kell előttetek, atyák és összeírtak, megbízottaim vádaskodása ellen.

(8) Amint észrevehettétek, atyák és összeírtak, kettős váddal támadtak nekem. Egyrészt azt állították, hogy nem is lett volna szabad háborút indítanom a gallok ellen, másrészt hogy a háborút meggondolatlanul és tervszerűtlenül folytattam.

»A gallok nem is voltak ellenségeink, békében éltek, teljesítették parancsaidat, te pedig rájuk támadtál!« – mondják. (9) Nem várom el tőletek, atyák és összeírtak, hogy annak alapján ítéljétek meg a kis-ázsiai gallokat, amit általában a gallokról tudtok: hogy milyen embertelen népség ez, és milyen engesztelhetetlenül gyűlöli a római népet. (10) Hagyjuk most az egész nép rossz hírét, az őket övező gyűlöletet; ítéljétek meg őket önmagukban véve! Bárcsak itt lenne most Eumenész, bárcsak itt lennének Kis-Ázsia minden városának polgárai, hogy az én vádjaim helyett az ő panaszaikat hallhassátok!

(11) Rajta, küldjetek követeket Kis-Ázsia minden városába, és kérdezzétek meg, mikor szabadultak meg súlyosabb szolgaságtól: akkor-e, amikor Antiokhoszt a Taurosz-hegységen túlra szorítottuk, vagy akkor, amikor levertük a gallokat? (12) Hadd mondják el, hogy ezek hányszor pusztították végig földjeiket, hányszor hajtották el állataikat; hogy alig volt lehetőségük kiváltani foglyul

[1] Vö. XXXVII. 60.

ejtett társaikat, és a gyerekeikről azt kellett hallaniuk, hogy levágták őket emberáldozatul! (13) Tudjátok meg, hogy szövetségeseitek adót fizettek a galloknak, és noha ti felszabadítottátok őket a király uralma alól, most is fizetniük kellene, ha én közbe nem lépek.

48.

(1) Minél jobban visszaszorítottuk Antiokhoszt, annál féktelenebb lett volna Kis-Ázsiában a gallok uralma, és a Taurosz gerincén innen fekvő területekkel nem a magatok, hanem a gallok birodalmát gyarapítottátok volna.

(2) »Igen ám, de a gallok egykor még Delphoit, a világ köldökét, az egész emberiség közös jóshelyét is kirabolták,[1] és a római nép nem üzent és indított ezért háborút.« (3) Csakhogy én úgy véltem, nem volt egészen ugyanaz a helyzet a régi időkben, amikor Hellasz és Kis-Ázsia még nem volt hatalmatok és fennhatóságotok alatt, és nem kellett odafigyelnetek és törődnötök vele, hogy mi történik ezeken a földeken, (4) mint most, amikor a Taurosz hegységnél jelöltétek ki a római birodalom határát, amikor szabadságot és adómentességet adtok a városoknak, egyesek területét gyarapítjátok, másoktól büntetésül elveszitek földjüket, ismét másokat adófizetésre köteleztek, királyságokat emeltek fel vagy aláztok meg, adtok vagy vesztek el, és saját felelősségeteknek tartjátok, hogy béke legyen ott szárazon és vízen. (5) Ha Antiokhosz ki nem vonta volna Kis-Ázsiából helyőrségeit, amelyek nyugodtan tanyáztak ott az erődjeikben, ugye nem tartanátok szabadnak a térséget? És úgy gondoljátok, hogy ha a gall seregek szabadon garázdálkodhatnak ott, biztosítva vannak Eumenész királynak adott ajándékaitok és a városok szabadsága?

(6) De miért is sorolom fel én ezeket az érveket, mintha én magam tettem volna ellenségeinkké a gallokat? Téged hívlak tanúnak, Lucius Scipio – mert amikor a főparancsnokságban utódod lettem, arra kértem a halhatatlan isteneket, ruházzanak fel engem is a te bátorságoddal és szerencséddel, és nem is hiába –, (7) és téged, Publius Scipio, akinek *legatus*i jogköröd ellenére akkora tekintélyed volt *consul* bátyád és serege szemében, mintha a tiszttársa lettél volna: tudjátok-e, hogy Antiokhosz seregében gall légiók is voltak, (8) láttátok-e ezeket mint serege főerejét a csatasor két szárnyán, harcoltatok-e velük mint valódi ellenséggel, öltétek-e őket, szereztetek-e tőlük fegyverzsákmányt?

(9) »Igen ám, de a *senatus* döntése és a népgyűlés határozata nem a gallok, hanem Antiokhosz ellen rendelte el a háborút!« Én viszont úgy vélem, hogy ez a döntés és határozat ugyanúgy vonatkozott mindazokra, akik ott voltak a király seregében, (10) és ezek közül – Antiokhoszon kívül, akivel Scipio békét kötött,

[1] Kr. e. 279-ben.

és a ti megbízásotok értelmében személyesen vele szerződés jött létre – mindenki ellenségünk volt, aki Antiokhosz oldalán fegyvert fogott ellenünk. (11) Noha így állt a helyzet mindenekelőtt a gallokkal, meg néhány fejedelemmel és *türannos*szal, én békét kötöttem a többiekkel is, miután uralmatok fensége érdekében rákényszerítettem őket, hogy fizessenek meg vétkeikért, (12) sőt a gallokkal is tettem egy próbát, hátha megenyhíthetem velük született vadságukat. Csak amikor be kellett látnom, hogy milyen féktelenek és engesztelhetetlenek, akkor döntöttem úgy, hogy erőszakkal és fegyverrel zabolázom meg őket.

(13) Most, miután tisztáztam magam a háború megindításával kapcsolatos vád alól, arról kell számot adnom, hogyan vezettem ezt a háborút. Ami ezt illeti, még akkor is bíznék ügyem igazában, ha nem Róma *senatus*a, hanem Karthágó államtanácsa előtt kellene védekeznem, ahol állítólag már azért is keresztre feszítenek hadvezéreket, ha rossz haditerv alapján vezették a háborút, amelyet végül megnyertek. (14) De ha ebben az államban, amely azért kérdezi meg az isteneket minden vállalkozás megkezdésekor és végrehajtásakor, hogy senki se kifogásolhassa azt, amit a halhatatlan istenek jóváhagytak, és ahol a hadvezéreknek a következő ünnepélyes szavakkal szokták engedélyezni a hálaadó ünnepet és a diadalmenetet: »amiért jól és szerencsésen szolgálta az állam érdekeit« – (15) ha én itt el akarnám kerülni a saját hősiességemmel való kellemetlen és fennhéjázó dicsekvést, ehelyett inkább a magam és seregem szerencséjére hivatkoznék, miután egy ilyen hatalmas népet minden emberveszteség nélkül legyőztünk, és így követelném, hogy adjunk hálát a halhatatlan isteneknek, én pedig diadalmenetben vonulhassak fel a Capitoliumra, (16) ahonnan ünnepélyes fogadalomtételem után elindultam, vajon megtagadnátok-e ezt tőlem és a halhatatlan istenektől?

49.

(1) De hát kedvezőtlen terepen harcoltam. És mondd csak, hol találhattam volna kedvezőbb helyet a harcra? Mivel az ellenség megszállta a hegyet, és nem mozdult ki megerődített állásaiból, nyilván nekem kellett odamennem az ellenséghez, ha le akartam győzni. (2) No és ha városuk állt volna azon a helyen, és ők a falak mögé húzódtak volna? Nyilván ostrom alá kellett volna vennem őket. No és Manius Acilius Thermopülainál talán kedvező terepen vívott csatát Antiokhosz király ellen?[1] (3) És Titus Quinctius nem ugyanígy kergette le Philipposzt az Aósz folyó fölé emelkedő hegyhátakról, amelyeket megszállva tartott?[2] Bevallom, még mindig nem látom át, hogy ezek milyennek képzelik el maguknak

[1] Vö. XXXVI. 18–20.

[2] Vö. XXXII. 12.

az ellenséget, és milyennek akarják előttetek lefesteni. (4) Ha Kis-Ázsia kellemes vidékein elkorcsosult puhányoknak, milyen veszélyt jelenthettek volna ránk, még ha kedvezőtlen terepen nyomulunk is fel hozzájuk? Ha pedig félelmetesen nagy erejű vadembereknek, akkor egy ilyen győzelem után képesek volnátok megtagadni a diadalmenetet? (5) Az irigység vak, atyák és összeírtak, egyedül ahhoz ért, hogy a kiválóságot ócsárolja, és tönkretegye az azt megillető megtiszteltetést és jutalmat. (6) Elnézéseteket kérem hát, atyák és összeírtak, ha beszédem a kelleténél hosszabbra nyúlt; nem azért történt így, mert önmagamat szerettem volna dicsérni, hanem mert kénytelen voltam védekezni a vádaskodások ellen.

(7) Thrákiában talán képes lettem volna tág mezőkké változtatni a szűk szurdokokat, síksággá a lejtőt, szántóföldekké az erdőséget? (8) Meg tudtam volna oldani, hogy a thrák rablók ne rejtőzzenek el jól ismert búvóhelyeiken, el ne raboljanak valamit a málhából, el ne vonszoljanak egy teherhordó állatot a hosszú menetből, senki ne kapjon sebet, és a bátor, tettre kész Quintus Minucius ne haljon bele sebesülésébe? (9) Ellenfeleim ezen a szerencsétlen eseten lovagolnak, amelyben sajnos úgy alakult, hogy elveszítettük egy ilyen kiváló polgártársunkat is. (10) De hogy amikor ránk támadt az ellenség a nehezen járható szurdokban, hátrányos terepen, akkor az elővédből és az utóvédből alakult két csatasorunk egyszerre fogta körül a málhánkkal bajlódó barbár hadsereget, (11) és még aznap sok ezret, néhány nap múlva pedig még jóval többet vágtunk le és fogtunk el közülük – erről ők azt gondolják, hogy ha hallgatnak róla, ti sem fogjátok megtudni, holott szavaim igazságát egész hadseregem tanúsíthatja? (12) Ha Kis-Ázsiában még a kardomat sem vontam volna ki, ha egy fia ellenséget nem láttam volna ott, a Thrákiában vívott két ütközetért akkor is diadalmenetet érdemelnék!

(13) De eleget szónokoltam; sőt, atyák és összeírtak, hadd kérjek és nyerjek bocsánatot tőletek, amiért hosszabb beszéddel fárasztottalak benneteket, mint szerettem volna."

50.

(1) A vádak aznap erősebbnek bizonyultak volna, mint a védekezés, ha a vita nem húzódik el késő estig. Amikor a *senatus* ülése feloszlott, még úgy gondolták, hogy meg fogják tagadni a diadalmenetet. (2) Másnap azonban Gnaeus Manlius rokonai és barátai minden befolyásukat latba vetették, de sokat segített az öregebb *senator*ok tekintélye is, akik kijelentették: (3) nem volt még példa rá, hogy egy fővezér, aki legyőzte az ellenséget, teljesítette megbízatását, és visszahozta hadseregét, diadalszekér és babérkoszorú nélkül, magánemberként, dicstelenül lépjen be a Városba. Így a szégyenérzet legyőzte a szűkmarkúságot, és nagy többséggel megszavazták a diadalmenetet.

(4) Nemsokára azonban feledésbe merült ez a viszálykodás, szó sem esett róla többé, mert súlyosabb ellentétek támadtak egy nagyobb és híresebb férfiú személye körül. (5) Amint Valerius Antias írja, Publius Scipio Africanus ellen vádat emelt a két Quintus Petillius. Ezt ki-ki a maga jelleme szerint értékelte. (6) Egyesek nemcsak a két nép*tribunus*t hibáztatták, hanem az egész polgárságot, hogy képes ilyesmit eltűrni: (7) a földkerekség két legnagyobb városa szinte egyidőben bizonyult hálátlannak vezető egyéniségeivel szemben; de a kettő közül mégis Róma a hálátlanabb, hiszen a legyőzött Karthágó a legyőzött Hannibalt kényszerítette számkivetésbe, míg a győztes Róma a győztes Africanust taszítja ki. (8) Mások viszont úgy vélekedtek, hogy egyetlen polgárnak sem szabad olyan különleges helyzetet élveznie, hogy ne lehessen őt a törvények alapján felelősségre vonni. Semmi sem bizonyítja jobban a teljes egyenlőséget és szabadságot – mondták –, mint az, hogy a leghatalmasabbat is a törvény elé lehet idézni. (9) Márpedig hogyan is lehetne biztonsággal rábízni valakire egy ügyet, ha aztán nem számoltatják el vele; az egész államról már nem is beszélve? Aki pedig nem fogadja el a törvény előtti egyenlőséget, az ellen nem jogtalanság az erőszak alkalmazása.

(10) Ilyesmikről beszéltek az emberek, míg végül eljött a törvényszéki tárgyalás napja. Soha senkit nem kísért még nagyobb tömegben minden rendű és rangú ember a Forumra, még magát Scipiót sem *consul* vagy *censor* korában, mint ezen a napon, vádlottként. (11) Amikor felszólították, hogy adja elő védekezését, a vádpontokat szóba sem hozta, viszont olyan nagyszerű beszédet mondott saját tetteiről, hogy általános vélemény szerint még soha senkit nem illettek ezeknél szebb és megérdemeltebb dicsérő szavakkal. (12) Tetteit ugyanolyan lelki és szellemi tartással sorolta elő, mint ahogy végrehajtotta, és hallgatóiban nem keltett visszatetszést, hiszen nem dicsekvésből beszélt, hanem önmaga védelmében.

51.

(1) A nép*tribunus*ok jelenlegi vádjaik alátámasztására újra felhánytorgatták az ellene régebben felhozott vádakat: állítólagos fényűzését a szürakuszaibeli téli táborban[1] és a Lokroiban Pleminius miatt kitört zavargást;[2] most pedig inkább csak gyanúsítások, semmint bizonyítékok alapján vesztegetéssel vádolták. (2) Fogságba esett fiát váltságdíj nélkül kapta vissza a királytól – mondták –, ráadásul Antiokhosz minden egyéb tekintetben is nagy megbecsülésben részesítette Scipiót, mintha Rómában a háború és a béke egyedül az ő kezében lenne. (3) A hadszíntéren inkább *dictator*a volt a *consul*nak, nem *legatus*a, és egyedül

[1] Vö. XXIX. 19.
[2] Vö. XXIX. 9. és 18–22.

azért kísérte el őt oda, hogy amiről már korábban meggyőzte Hispániát, Galliát, Szicíliát és Afrikát, azt most Hellasz, Kis-Ázsia, minden keleti király és nép előtt nyilvánvalóvá tegye: (4) egyedül ő a római birodalom feje és oszlopa, az egész földkerekséget uraló állam Scipio árnyékában húzódik meg, az ő egyetlen intése felér az atyák döntéseivel és a népgyűlés határozataival.

(5) Így, minthogy hírnevét nem lehetett beszennyezni, az irigységet próbálták felkelteni ellene, amennyire tudták. (6) Mivel a beszédek az éjszakába nyúltak, újabb tárgyalási napot tűztek ki. Amikor ez eljött, a *tribunus*ok kora reggel helyet foglaltak a szónoki emelvényen. A vádlott, amikor szólították, barátainak és *cliens*einek nagy csapatától kísérve vonult át a hallgatóságon az emelvényig, (7) és miután mindenki elcsendesedett, így szólt:

„Nép*tribunus*ok és polgárok! Ma van az évfordulója annak, hogy Afrikában jó és szerencsés eredménnyel vívtam szabályos ütközetet Hannibal és a karthágóiak ellen. (8) Mivel tehát úgy illő, hogy a mai napon félretegyük a viszályt és perlekedést, én innen azonnal a Capitoliumra megyek, hogy köszöntsem a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppitert, Iunót, Minervát és a többi istent, akik a Capitoliumot és a fellegvárat oltalmazzák, (9) és hálát mondjak nekik azért, hogy ezen a napon és még számos esetben megadták nekem a belátást és a lehetőséget, hogy az állam érdekében kiváló tetteket hajtsak végre. (10) Ti, polgárok, gyertek velem, ha tehetitek, és kérjétek az isteneket, hogy hozzám hasonló vezetőket adjanak nektek; (11) hiszen ahogyan ti 17 éves koromtól kezdve öregségemig mindig a korhatár alatt ruháztátok rám a tisztségeket, úgy én is megelőztem a tőletek nyert tisztségeket cselekedeteimmel."

(12) Azzal a szónoki emelvénytől felment a Capitoliumra. Az egész hallgatóság egyszerre fordult sarkon és követte Scipiót, úgyhogy végül még az írnokok és a törvényszolgák is otthagyták a *tribunus*okat, és senki sem maradt velük rabszolgakíséretükön és az emelvényről a vádlottat előszólító kikiáltón kívül.

(13) Scipio nemcsak a Capitoliumra ment fel, hanem a római néppel együtt végigjárta az istenek minden szentélyét az egész Városban. (14) Az emberek szeretete e férfiú iránt és nagyságának igaz elismerése ezt a napot talán még annál is ünnepélyesebbé tette, amelyen Syphax király és a karthágóiak fölötti győzelméért diadalmenetben vonult be a Városba.[1]

52.

(1) Ez volt Scipio utolsó dicsőséges napja. Látta előre, hogy ezután már csak a gyűlölet és a *tribunus*okkal való küzdelem vár rá, ezért amikor új, későbbi tár-

[1] Vö. XXX. 45.

gyalási napot tűztek ki, visszavonult liternumi birtokára[1] azzal a szilárd elhatározással, hogy nem jelenik meg a törvényszék előtt. (2) Szelleme és lénye túlságosan emelkedett volt, túlságosan hozzászokott a felemelőbb élethelyzetekhez, így nem békélhetett meg azzal a tudattal, hogy vádlottként kell megjelennie, és vállalnia kell a védekező fél megalázó szerepét.

(3) Amikor eljött a kijelölt nap, előszólították a vádlottat, de az nem volt ott. Lucius Scipio azzal mentegette, hogy betegsége miatt maradt távol. (4) Ezt a mentséget a vádemelő *tribunus*ok nem fogadták el, és azt bizonygatták, hogy gőgjében nem jelent meg a tárgyaláson, éppúgy, ahogy gőgjében hagyta ott a törvényszéket, a nép*tribunus*okat és a hallgatóságot, (5) és szinte foglyaiként hurcolva magával azokat, akiket megfosztott a fölötte való ítéletmondás jogától és szabadságától, diadalmenetet tartott a római nép fölött, és kivonulást szervezett a nép*tribunus*ok elől a Capitoliumra. „Nos hát – folytatták –, itt van múltkori meggondolatlanságotok jutalma: (6) akkor Scipio vezetésével és buzdítására faképnél hagytatok minket, most meg ő hagyott faképnél benneteket. (7) A mi határozottságunk pedig szemlátomást napról napra csökken, hisz 17 évvel ezelőtt, amikor még hadseregek és hajóhadak élén állt, utána mertünk küldeni Szicíliába néhány nép*tribunus*t és egy *aedilis*t, hogy fogják el és hozzák vissza Rómába,[2] most azonban, jóllehet már csak magánember, nem merjük a birtokáról idehozatni, hogy mondja el a védőbeszédét!"

(8) Lucius Scipio a többi nép*tribunus*hoz fellebbezett, akik a következőképpen nyilatkoztak: ha Scipio betegség címén kimentette magát, ők úgy vélik, ezt a mentséget el kell fogadni, tiszttársaik pedig tűzzenek ki új tárgyalási napot.

(9) Ekkoriban volt nép*tribunus* Tiberius Sempronius Gracchus, aki ellenséges viszonyban volt Publius Scipióval. Ő nem adta a nevét tiszttársai nyilatkozatához, ezért mindenki azt várta, hogy keményebb indítvánnyal fog előállni. Erre így nyilatkozott: (10) Elegendő mentségnek tartja a betegséget, amellyel Lucius Scipio indokolta testvére távolmaradását. Nem fogja tűrni, hogy Publius Scipiót vád alá helyezzék, amíg vissza nem tér Rómába; ha pedig visszatér, és őhozzá fellebbez, ő segítséget nyújt neki, hogy ne kelljen a törvény előtt védekeznie. (11) Publius Scipio az istenek és emberek egyetértésével oly magasra jutott tettei és a római néptől kapott tisztségek révén, hogy nagyobb gyalázat a római népre, mint őrá magára nézve, ha vádlottként kell állnia a szónoki emelvény lábánál, és tejfelesszájú kölykök gyalázkodását kell hallgatnia.

[1] Scipio Liternum környéki birtokán a Kr. u. I. században Seneca is látogatást tett, és egyik levelében (86. 4–5) eltöprengett az ott látottakon.

[2] Ezt a vizsgálatot azért rendelték el, hogy megállapítsák, mekkora felelősség terheli Scipiót Pleminius előbb említett visszaéléseivel kapcsolatban (XXIX. 19–21.).

53.

(1) Nyilatkozatát felháborodott szavakkal tetézte: „*Tribunus*ok, a ti lábaitok előtt álljon Scipio, Afrika leigázója? (2) Hát azért verte és futamította meg Hispániában a punok négy híres-neves hadvezérét és négy seregét, azért fogta el Syphaxot, győzte le Hannibalt, (3) tette Karthágót adófizetőnkké, szorította Antiokhoszt a Taurosz-hegységen túlra – hiszen Lucius Scipio megosztotta fivérével tette dicsőségét –, hogy a két Petillius hatalmának vesse alá magát, és ti győzelemünnepet ülhessetek Publius Africanus fölött? (4) Hát a kiváló férfiakat minden érdemük, minden tőletek kapott tisztségük sem juttatja soha biztos és sérthetetlen menedékhez, ahol vénségükre, ha nem is tisztelettel övezve, de legalább zaklatás nélkül meghúzhatnák magukat?"

(5) Nyilatkozata és hozzáfűzött beszéde nemcsak a többiekre, de még a vádlókra is hatott, és kijelentették, hogy meg fogják fontolni, mire kötelezi őket jogkörük és feladatuk.

(6) Miután a köznép gyűlése feloszlott,[1] ülést tartott a *senatus*. Az egész *senator*i rend, de elsősorban a *consul*viseltek és az öregebbek őszinte köszönetet mondtak Tiberius Gracchusnak azért, hogy az állam érdekét fontosabbnak tartotta a személyes ellentéteknél, (7) a Petilliusokat pedig szidalmakkal árasztották el, hogy más befeketítése árán igyekeztek kitűnni, és Africanus diadalmenetéből akarnak zsákmányt szerezni. (8) Ezután nem esett több szó Africanus ügyéről. Ő Liternumban élte le hátralevő életét, és nem hiányzott neki a Város. Azt mondják, halála előtt az volt a kívánsága, hogy ott, a birtokán temessék el, ott emeljenek neki emlékművet, és ne hálátlan hazájában búcsúztassák.[2]

(9) Felejthetetlen ember volt ő, de inkább háborúban, mint békében végrehajtott tetteinek köszönhetően, és inkább életének első felében, mint öregkorában. Hiszen ifjúként egyik háborút a másik után viselte, míg a korral tettei is megfakultak, és nem volt hol kibontakoztatnia tehetségét. (10) Mi volt második *consul*sága az elsőhöz képest,[3] még akkor is, ha hozzávesszük a *censor*ságot? Mi volt ehhez képest *legatus*i működése Kis-Ázsiában, ahol betegsége miatt nem sikerült hasznossá tennie magát, ráadásul még kényes helyzetbe is hozta fia

[1] Scipio perének részletei különböző forrásokban különféleképpen maradtak fenn, és Liviusnál is több, egymásnak ellentmondó változat keveredik. Ha a vád valóban az volt, hogy Scipio hagyta magát megvesztegetni Antiokhosztól, akkor az eljárás nem a köznépre, hanem a *comitia centuriatá*ra tartozott.

[2] Egy másik, valószínűbb történetírói hagyomány szerint Scipio 183-ban halt meg (vö. XXXVIII. 56. és XXXIX. 52.).

[3] Scipio először Kr. e. 205-ben, majd 194-ben volt *consul*, a *censor*ságot pedig 199-ben viselte.

fogságba esése, hazatérése után pedig az a kényszerűség, hogy vagy aláveti magát a törvényszéki eljárásnak, vagy pedig elmenekül az ítélet elől és egyben hazájából is? (11) Mégis, egyedül őt övezte az a nem mindennapi dicsőség, hogy befejezte a pun háborút, amelynél veszélyesebbet és nagyobbat Róma soha nem viselt.

54.

(1) Africanus halála megnövelte ellenfelei harci kedvét. Élükön Marcus Porcius Cato állt, aki már Scipio életében gyakran acsarkodott annak nagysága ellen. (2) Úgy tartják, ő biztatta fel a Petilliusokat a vádemelésre még Africanus életében, halála után pedig arra, hogy a következő javaslatot terjesszék elő: (3) „Akarjátok-e és elrendelitek-e, polgárok, hogy az Antiokhosz királytól és az ő uralma alatt állóktól elfogadott, elvett, behajtott pénz egy részének ügyében, (4) amit nem szolgáltattak be az államkincstárba, Servius Sulpicius városi *praetor* terjessze a *senatus* elé a kérdést, hogy a mostani *praetor*ok közül kit bíz meg az ügy kivizsgálásával?"[1]

(5) A javaslat ellen először Quintus és Lucius Mummius emelt vétót, mondván: véleményük szerint úgy lenne jogszerű, hogy amint eddig, úgy most is a *senatus* folytasson vizsgálatot a kincstárnak be nem szolgáltatott pénz ügyében.[2] (6) A Petilliusok az előkelők és a Scipióknak a *senatus*ban gyakorolt királyi hatalma ellen vádaskodtak. Lucius Furius Purpurio volt *consul*, aki a tíz megbízott egyikeként járt Kis-Ázsiában, úgy vélekedett, (7) hogy a vizsgálatot nemcsak az Antiokhosztól, hanem más királyoktól és népektől elfogadott pénzekre is ki kell terjeszteni – odavágva ezzel ellenfelének, Gnaeus Manliusnak.

(8) Lucius Scipio szintén a javaslat ellenzőjeként lépett fel, bár nyilvánvaló volt, hogy inkább magát akarja védeni, mint a javaslatot támadni. Felpanaszolta, hogy ilyen javaslattal hozakodnak elő öccse, Publius Africanus, e bátorság és hírnév tekintetében mindenki közül kimagasló férfiú halála után. (9) Nem elég – mondta –, hogy nem tartottak fölötte hivatalos gyászbeszédet a szónoki emelvényről, amikor meghalt, még vádat is kell emelni ellene? (10) Még a karthágóiak is megelégedtek Hannibal számkivetésével, a római népnek azonban még Publius Scipio halála is kevés: a sírban is be akarja mocskolni annak hírnevét, sőt még testvérét is odadobná áldozatul a gyűlöletnek.

[1] A *senatus* csak Ser. Sulpicius városi *praetor* és Q. Terentius Culleo, az idegenek jogügyeit intéző *praetor* közül választhatott.

[2] A rendelkezésünkre álló forrásokban erre az eljárásmódra nincs adat. M. Livius Salinator (Kr. e. 218, vö. XXVII. 34. 3–13) és M'. Acilius Glabrio (Kr. e. 189, vö. XXXVII. 57. 13–58. 1) esetében a sikkasztási perek a népgyűlés előtt zajlottak.

(11) Marcus Cato a javaslat mellett szólalt fel – ránk is maradt az Antiokhosz király pénzéről szóló beszéde[1] –, és tekintélyével elrettentette a két Mummius *tribunus*t attól, hogy tiltakozzanak ellene. (12) Miután ezek visszavonták a vétót, a javaslatot az összes *tribus* megszavazta.

55.

(1) Ezután Servius Sulpicius a *senatus* elé terjesztette a kérdést, hogy a Petillius-féle javaslat alapján kit bíznak meg a vizsgálat vezetésével. Az atyák Quintus Terentius Culleót nevezték meg. (2) Ő olyan közeli barátja volt a Cornelius családnak, hogy azok a szerzők, akik szerint Publius Scipio Rómában halt meg és ott is temették el – mert ilyen hagyomány is van –, feljegyezték, hogy most is, mint annak idején Scipio diadalmenetében, sapkával a fején[2] haladt a temetésen a saroglya előtt, és a Porta Capenánál mézes bort osztatott a temetési menet résztvevőinek, mivel Scipio Afrikában több fogollyal együtt őt is kiszabadította az ellenség kezéből. (3) Más hagyomány szerint épp ellenkezőleg, olyan ádáz ellensége volt a családnak, hogy a Scipiókkal szemben álló érdekcsoport éppen rendkívül ellenséges érzelmei miatt választotta meg a vizsgálat vezetőjének. (4) Egyszóval ennél a Scipiók javára vagy kárára nagyon is elfogult *praetor*nál azonnal be is vádolták Lucius Scipiót.

Egyszersmind benyújtották és el is fogadták a keresetet Scipio két *legatus*a, Aulus és Lucius Hostilius Cato, valamint *quaestor*a, Gaius Furius Aculeo ellen, (5) sőt hogy azt a látszatot keltsék, mintha Scipio egész környezete bűnrészes lett volna a sikkasztásban, még két írnok és egy törvényszolga ellen is. Lucius Hostiliust, az írnokokat és a törvényszolgát még Scipio pere előtt felmentették. Scipiót, Aulus Hostilius *legatus*t és Gaius Furiust bűnösnek mondták ki a következő vádban: (6) Antiokhosz, hogy kedvezőbb feltételekkel köthessen békét, 6000 font arannyal és 480 font ezüsttel többet adott Scipiónak, mint amennyit az később átadott a kincstárnak, (7) míg Aulus Hostilius 80 font aranyat és 43 font ezüstöt, Furius *quaestor* pedig 130 font aranyat és 200 font ezüstöt kapott.

(8) Az arany és ezüst mennyiségéről a fenti adatokat találtam Antias művében. Ami a Lucius Scipiónak átadott arany és ezüst mennyiségét illeti, úgy gondolom, inkább a másoló hibázhatott, és nem az író közölt hamis adatokat. (9) Hiszen valószínű, hogy az ezüst súlya fontban többet tett ki, mint az aranyé,[3] és a per-

[1] A Livius által említett beszéd mára elveszett.

[2] Lásd XXX. 45. 5, a hozzá fűzött jegyzettel.

[3] Azaz Livius véleménye szerint valójában 6000 font ezüstről és 480 font aranyról volt szó.

érték is 4 000 000, nem pedig 24 000 000 *sestertius* volt.[1] (10) Ráadásul feljegyezték, hogy a *senatus* magát Publius Scipiót is éppen ekkora összeggel akarta elszámoltatni, (11) ő pedig bátyjával, Luciusszal odahozatta a pénztárkönyvet, amelyet a *senatus* vizsgálata közben saját kezével tépett darabokra[2] (12) felháborodásában, hogy miután 200 000 000-t adott át az államkincstárnak, 4 000 000-val akarják elszámoltatni. (13) Ugyanez az önérzetesség szólt belőle, amikor a *quaestor*ok a törvény tilalmára hivatkozva nem mertek pénzt kivenni a kincstárból, mire Scipio elkérte a kulcsot, mondván: majd ő kinyitja a kincstárat, hiszen az ő érdeme, hogy egyáltalán zárni kell.[3]

56.

(1) Sok egyéb tudósítás van még, elsősorban Scipio életének végéről, a vádemelésről, haláláról, temetéséről és síremlékéről, de ezek annyira eltérőek, hogy nem tudom, melyik hagyománynak vagy melyik feljegyzésnek adhatnék hitelt. (2) Nem egyeznek az adatok sem a vádló személyéről – egyesek szerint Marcus Naevius, mások szerint a két Petillius idéztette törvény elé –,[4] sem a vádemelés időpontjáról, sem Scipio halálának évéről,[5] (3) sem arról, hol halt meg és hová temették: egyesek szerint Rómában, mások szerint Liternumban halt meg, és ott is nyugszik. Síremlékét és szobrait mindkét helyen mutogatják: van egy síremléke Liternumban, és ezen állt egy szobra is, amelyet, mint nemrég saját szememmel láttam, ledöntött a vihar; (4) Rómában pedig a Porta Capenán kívül,

[1] Az ezüst és arany 10:1-es átváltási arányát (vö. XXXVIII. 11. 8) és Livius „szövegjavítását" alapul véve a L. Scipio által állítólag elfogadott összeg 1080 font aranynak, a „javítatlan" változatban szereplő összeg pedig nagyjából a hatszorosának, 6048 font aranynak felel meg. Az előbbi változat alapján 3 240 000 *sestertius*, a második alapján 18 144 000 *sestertius* volna az összeg (egy font ezüst 300 *sestertius*nak felel meg). Tehát a perérték mind Liviusnál, mind forrásában ennél jóval magasabb. – A *sestertius*ra való átszámítást valószínűleg Livius forrása, Valerius Antias végezte el, ez a pénzegység ugyanis Kr. e. 141 táján vált bevett számítási eszközzé.

[2] Az annalisztikus hagyomány által megőrzött történetet Gellius is említi (*Attikai éjszakák* IV. 18. 7–12).

[3] Az eset valószínűleg Scipio második *consul*sága idején, 194-ben történt. A *consul*ok elméletileg a *senatus* jóváhagyása nélkül is hozzáférhettek a közpénzekhez; ennek megfelelően Polübiosz változatában (XXIII. 14. 5–6) a *quaestor* csak az adott napon nem nyithatta ki a kincstárat.

[4] M. Naevius Kr. e. 184-ben volt nép*tribunus* (XXXIX. 52. 3).

[5] Livius végül is – a Naevius-féle, előbb említett dátumot is figyelembe véve – 183-ra teszi Scipio halála idejét (XXXIX. 52.).

a Scipiók kriptájában áll három szobor – mint mondják, Publius és Lucius Scipiót, illetve Enniust, a költőt ábrázolják.[1]

(5) Nemcsak a történetírók adatai nem egyeznek, de a Publius Scipiónak és Tiberius Gracchusnak tulajdonított beszédek is – már ha ezek valóban az ő alkotásaik – ellentmondanak egymásnak. (6) Publius Scipio beszédének[2] címsorában szerepel Marcus Naevius nép*tribunus* neve, magában a beszédben azonban a vádló neve nem található meg, csak „semmirekellő" és „szószátyár" néven kerül említésre. (7) Gracchus beszéde sem Africanus vádlóit, a két Petilliust nem említi, sem azt, hogy Africanust egyáltalán törvénybe idézték. (8) Egészen másként kell elképzelnünk az eseményeket, ha Gracchus beszédével össze akarjuk őket egyeztetni, és azoknak az íróknak a tudósítását kell elfogadnunk, akik szerint Africanus, amikor Lucius Scipiót a királytól elfogadott pénz miatt bevádolták, *legatus*ként Etruriában volt. (9) Amikor hírét vette, hogy testvére bajba került, *legatus*i tisztségét otthagyva Rómába sietett. Mivel azt hallotta, hogy bátyját most viszik a fogságba, a kaputól meg sem állt a Forumig, eltaszította mellőle a poroszlót, és amikor a *tribunus*ok le akarták fogni, inkább a testvéri érzés, mint a kulturált viselkedés parancsát követve dulakodni kezdett velük.

(10) Erre az esetre céloz Tiberius Gracchusnak az a panasza, hogy egy magánember hatástalanná tette a *tribunus*ok hatalmát; végül pedig, amikor támogatást ígér Lucius Scipiónak, hozzáteszi, hogy nem annyira tűrhetetlen példa a jövőre, ha egy nép*tribunus* arat diadalt a *tribunus*i hatalom és az állam fölött, mint az, ha egy magánember. (11) De Scipio egyetlen túlzásba menő törvénysértését is úgy ítéli el, hogy miközben szemére veti régi önmagához méltatlan viselkedését, jelenlegi cselekedetének elmarasztalása helyett újra meg újra önmérsékletével és önuralmával aratott régi dicsőségét idézi fel. (12) Elmondja, hogy Scipio annak idején megrótta a népet, amiért örökös *consul*nak és *dictator*nak akarta őt megtenni,[3] és nem engedte, hogy szobrot állítsanak

[1] A Scipiók síremléke ma is megvan a Via Appia mentén, de a három szobor nem került elő. Egy kései hagyomány szerint Enniusnak nemcsak a szobra állt ott, hanem őt magát is oda temették.

[2] Cicero (*Brutus* 77, *A kötelességekről* III. 4) nem tud arról, hogy Africanustól bármilyen beszéd fennmaradt volna – tehát a Livius által említett beszédet vagy hamisítványnak tartotta, vagy még nem ismerhette, mert csak később keletkezett.

[3] Nincs rá adatunk, és korábban Livius sem említi, hogy Scipiónak e két rendkívüli megtiszteltetést – amelyeket később C. Iulius Caesar nyert el – valóban felajánlották volna. Ezért valószínűsíthető, hogy a Livius által olvasott Gracchus-beszéd valóban nem a nép*tribunus*, hanem egy Kr. e. I. századi mintabeszédíró tollából származik.

neki a Comitiumon, a szónoki emelvény mellett, a Curiában, a Capitoliumon és Iuppiter szentélyfülkéjében, (13) és nem fogadta el azt a megtiszteltetést sem, hogy képmását diadalmi díszben hozzák elő a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiter szentélyéből.

57.

(1) Ezek a példák akár egy magasztaló halotti beszédben is tanúsították volna ennek a férfiúnak rendkívüli lelki nagyságát, aki úgy mérsékelte a neki juttatott megtiszteltetéseket, hogy ne feszítse szét a polgári lét korlátait – és mindezt egy ellenfele ismerte el, miközben szemrehányásokkal illette.

(2) A források egyetértenek abban, hogy ennek a Gracchusnak volt a felesége Scipio kisebbik lánya – az idősebbet ugyanis apja Publius Cornelius Nasicához[1] adta nőül. (3) Azt viszont már nem tudjuk biztosan, hogy a lány csak apja halála után lett-e Gracchus jegyese, majd felesége,[2] vagy azoknak van igazuk, akik szerint Gracchus, amikor Lucius Scipiót fogságba akarták vetni, és tiszttársai közül egyik sem volt hajlandó védelmére kelni, (4) megesküdött, hogy eddigi ellentétei a Scipiókkal ezután sem szűnnek meg, és nem a hálájukat akarja kiérdemelni, de nem tűrheti, hogy abba a börtönbe, ahová Publius Scipio az ő szeme láttára záratta be az ellenség királyait és hadvezéreit, oda most Africanus fivérét zárják be.

(5) Azt mondják, a *senatus*, amely aznap éppen a Capitoliumon ebédelt,[3] felkelt az asztaltól, és követelte, hogy Africanus ott a lakomán jegyezze el a lányát Gracchusszal. (6) Miután az állami ünnep keretében megfelelő módon megtartották az eljegyzést is, Scipio hazament, és bejelentette feleségének, Aemiliának kisebbik lányuk eljegyzésének hírét. (7) Aemilia asszonyi szokás szerint felháborodott, hogy Scipio az ő megkérdezése nélkül döntött közös gyermekük sorsáról, és hozzáfűzte, hogy még akkor sem lett volna szabad nélküle határoznia, ha magával Tiberius Gracchusszal akarta volna eljegyezni a lányukat. (8) Scipio erre megörült, hogy ennyire egyezik a véleményük, és elárulta, hogy pontosan ő a vőlegény.

El kellett mondanom mindezt, hogy mennyire különböző elképzelések és feljegyzések forognak közkézen erről a nagyszerű emberről.

[1] Az ifjabb Nasicáról, a 155. év későbbi *consul*járól van szó.

[2] Polübiosz (XXXI. 27. 2) állítása szerint Scipio mindkét lánya apja halála után ment férjhez.

[3] Ez a Iuppiternek rendezett szent lakomán, a Római vagy a Plebejus Játékok (szeptember, illetve november 13.) alkalmával történhetett.

58.

(1) Miután Quintus Terentius *praetor* lezárta a pereket, az elítélt Hostilius és Furius még aznap kezeseket állított[1] a városi *quaestor*ok előtt. (2) Scipiót, aki továbbra is erősködött, hogy minden pénzt, amit átvett, beszolgáltatott a kincstárnak, és nincs nála semmi állami vagyon, fogságba akarták vetni. (3) Ekkor Publius Scipio Nasica a *tribunus*ok segítségét kérte, és beszédet mondott, amelyben nemcsak általában a Cornelius nemzetség, de külön saját családja kétségtelen érdemeit is felsorolta.

(4) Elmondta, milyen kiváló férfi volt Gnaeus Scipio, saját apja és Publius Scipio, Publius Africanus meg a most bebörtönzés előtt álló Lucius apja. (5) Sokévi hispániai szolgálatuk idején számos pun és hispán hadvezérrel és sereggel szembeszállva gyarapították a római nép hírnevét, de nemcsak háborúban, (6) hanem azzal is, hogy megmutatták az ott lakó népeknek, milyen a római önuralom és hűség, míg végül mindketten hősi halált haltak a hazáért. (7) Noha épp elég lett volna az is, ha utódaik ápolják dicső emléküket, Publius Scipio annyira felülmúlta apja dicsőségét, hogy azt is elhitték róla: nem is halandó vérből származik, hanem isteni sarj.

(8) Ami pedig a szóban forgó Lucius Scipiót illeti: még ha öccse *legatus*aként Hispániában és Afrikában végrehajtott tetteiről nem is esik szó, *consul*sága idején a *senatus* őt tartotta méltónak arra, hogy a sorshúzás mellőzésével rábízza a kisázsiai hadszínteret és az Antiokhosz elleni háborút, testvére pedig arra méltatta, hogy *legatus*ként elkísérje Kis-Ázsiába, jóllehet túl volt már két *consul*ságon, egy *censor*ságon és egy diadalmeneten is. (9) Ott a véletlen úgy rendezte, hogy a *legatus* nagysága és hírneve ne ragyoghassa túl a *consul* dicsőségét: azon a napon, amelyen Lucius Scipio a magnésziai csatában legyőzte Antiokhoszt, Publius Scipio betegen feküdt Elaiában, több napi járóföldre onnan. (10) Az a hadsereg sem volt kisebb, mint Hannibalé, amellyel Afrikában megütköztek, és Hannibal, a pun háború fővezére is ott volt a király sok más vezére között.

A háborút úgy vezették, hogy még a szerencsére sem lehetett senkinek panasza; (11) ezért aztán a békével kapcsolatban keresik a lehetőséget a vádemelésre, azt állítva, hogy ezt pénzért adták. Ezzel azonban a tíz megbízottat is vádolják, hiszen a béke az ő javaslatuknak megfelelően jött létre. (12) Bár a tíz megbízott között akadt, aki vádlóként lépett fel Gnaeus Manliusszal szemben, de vádemelésükkel annyit sem értek el, hogy diadalmenetét késleltessék, még kevésbé azt, hogy bűnösségét bebizonyítsák.

[1] L. Scipio szintén bevádolt volt *legatus*a és *quaestor*a. A kezesek szavatolták, hogy a vádlott kifizeti a bírságot. Lucius erre nem volt hajlandó, ezért akarták bebörtönözni.

59.

(1) De Herculesre, Scipio esetében éppen a békefeltételeket tartják gyanúsnak, mondván, ezek túlságosan kedveznek Antiokhosznak. Nyilván meghagyták neki egész birodalmát, (2) és veresége után is birtokában maradt mindaz, ami a háború előtt az övé volt. Mérhetetlen sok aranyából és ezüstjéből semmi nem került ám az államkincstárba, mind magánemberek vagyonát gyarapította… (3) Hogyne! Scipio diadalmenetében annyi aranyat és ezüstöt hordoztak mindenki szeme láttára,[1] hogy azzal tíz más diadalmenet minden egybehordott kincse sem érne fel!

(4) Hisz minek beszéljünk a király birodalmának határairól? Antiokhosz birtokában volt egész Kis-Ázsia, sőt Európa vele szomszédos része is. (5) Mindenki tudja, mekkora része a lakott világnak a Taurosz hegységtől egészen az Égei-tengerig terjedő térség, és mennyi várost, mennyi népet foglal magában. (6) Ezt a területet, amelynek szélessége több mint 30 napi, hossza pedig a két tenger között 10 napi járóföld, egészen a Taurosz hegység gerincéig elvették Antiokhosztól, aki a földkerekség legtávolabbi zugába szorult vissza. (7) Veszíthetett volna ennél többet, ha ingyen kapja meg a békét?

A legyőzött Philipposz is megtarthatta Makedóniát, Nabisz pedig Spártát, mégsem próbálta ezt senki felhasználni, hogy vádat emeljen Quinctius ellen. Neki ugyanis nem volt az öccse Africanus, akinek végül nem a dicsősége vált hasznára Lucius Scipiónak, ahogy illett volna, hanem az őellene feltámadt irigység ártott bátyjának is.

(8) Az ítélet szerint annyi arany és ezüst került Lucius Scipio házába, amennyi akkor sem folyna be az államkincstárba, ha minden tulajdonát lefoglalnák és elárvereznék. Akkor hát hová lett a király aranya, hová tűnt a sok ajándékba kapott pénz? (9) Egy házban, amelyet nem merített ki a költekezés, mégiscsak fel kellene hogy tűnjön a gyarapodás. De persze amit Lucius Scipio vagyonából nem lehetne visszaszerezni, azt ellenségei a testéből próbálják majd megalázó meghurcoltatásokkal kinyerni: (10) ezt a nagy hírű férfiút éjszakai tolvajok és útonállók közé zárják a börtönbe, hogy ha majd a sötét tömlöcben kilehelte lelkét, ruhátlan holttestét kidobják a börtön elé. (11) De ez nemcsak a Cornelius család szégyene lesz, hanem legalább annyira Róma városáé is!

60.

(1) Erre válaszul Terentius *praetor* felolvasta a Petilliusok javaslatát, a *senatus* határozatát,[2] a Lucius Scipióra kimondott ítéletet, (2) és kijelentette, hogy ha

[1] Vö. XXXVII. 59. 3–5.

[2] Vö. XXXVIII. 55. 11.

Scipio nem fizeti be a bírságot az ítéletnek megfelelően, ő nem tehet mást, mint hogy lefogatja és börtönbe vetteti az elítéltet. (3) A *tribunus*ok félrevonultak tanácskozni, majd Gaius Fannius kisvártatva közölte a döntést a maga és társai nevében, kivéve Gracchust: a *tribunus*ok nem fogják megakadályozni a *praetor*t abban, hogy éljen hatalmával.

(4) Tiberius Gracchus úgy nyilatkozott, hogy ő nem akadályozza meg a *praetor*t abban, hogy Lucius Scipio vagyonából lefoglalja a bírság ellenértékét. (5) De hogy azt a Lucius Scipiót, aki legyőzte a földkerekség leghatalmasabb királyát, kiterjesztette a római nép birodalmának határait a föld széléig, (6) a római nép jótéteményeivel lekötelezte Eumenész királyt, a rhodosziakat és Kis-Ázsia sok más városát, az ellenség több vezérét felvonultatta diadalmenetében és börtönbe vetette – hogy ezt a Lucius Scipiót megláncolva bezárják a börtönbe a római nép ellenségei közé, azt nem tűrheti, és követeli, hogy bocsássák őt szabadon. (7) Nyilatkozatát a hallgatóság olyan helyesléssel fogadta, és az emberek olyan örömmel nézték Scipio szabadon bocsátását, mintha ítéletét nem is ugyanebben az államban hozták volna.

(8) Ezután a *praetor* elküldte a *quaestor*okat, hogy az állam nevében kényszervégrehajtással foglalják le Scipio vagyonát. Ámde nemcsak hogy nyomát sem találták benne a király pénzének, de még a bírságra valót sem tudták összeszedni belőle. (9) Lucius Scipio rokonai, barátai és *cliens*ei annyi pénzt adtak össze neki, hogy ha elfogadta volna, jóval gazdagabb lehetett volna, mint meghurcoltatása előtt volt. (10) Ő azonban semmit nem fogadott el. Ami a létfenntartáshoz szükséges volt, azt legközelebbi hozzátartozói visszavásárolták számára. A Scipiókat övező gyűlölet pedig pillanatok alatt a *praetor*, a tanácsadói és a vádlók ellen fordult.

XXXIX. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 187–183)

M. Aemilius *consul* a ligurok legyőzése után utat építtet Placentiától Ariminumig, amely a Via Flaminiába csatlakozik.

A Kis-Ázsiából visszatérő hadsereg meghonosítja a Városban a fényűzést.

Az Appennineken innen élő összes ligurt leigázzák.

A bacchanália görög eredetű éjszakai szertartása, amely melegágya minden bűnnek, tömeges összeesküvéssé fejlődik. Az ügyet felgöngyölítik, és sokak megbüntetése árán sikerül kigyomlálni.

A *censor*ok, L. Valerius Flaccus és a háborúban-békében egyaránt kiváló M. Porcius Cato kizárják a *senatus*ból L. Quinctius Flamininust, Titus testvérét. Amikor ugyanis *consul*ként Gallia volt a működési területe, egy lakomán saját kezével megölt egy gallt szeretője, a pun Philipposz, a közismert luxusprostituált kérésére; illetve más hagyomány szerint lefejezett egy elítéltet egy placentiai kéjnő kérésére, akibe fülig szerelmes volt. Fennmaradt M. Cato ellene írott beszéde is.[1]

Scipio meghal Liternumban.

Mintha a szerencse időzítette volna ekkorra a két legnagyobb férfiú halálát. Antiokhosz veresége után Hannibal Bithünia királyához, Prusziaszhoz menekül. A rómaiak odaküldik T. Quinctius Flamininust, hogy a kiadatását kérje. Amikor a király ki akarja szolgáltatni Hannibalt a rómaiaknak, ő megmérgezi magát.

Philopoimén, a nagy akháj vezér szintén ekkoriban hal meg: a messzénébeliek foglyul ejtik és méreggel kivégzik.

Megalapítják Potentia, Pisaurum, Mutina és Parma *coloniá*kat.

Ezenkívül: győzelmek a keltibérek ellen. A makedón háború gyökere és okai: Philipposz megneheztel, amiért a rómaiak megcsorbították hatalmát, és kénytelen volt kivonni helyőrségeit Thrákiából és egyéb vidékekről.

1.

(1) Mialatt Rómában ezek történtek – ha valóban ebben az évben estek meg[2] –, mindkét *consul* Liguriában hadakozott. (2) Ez az ellenség szinte arra született, hogy a nagy háborúk közötti szünetekben ébren tartsa a rómaiak katonai fegyelmét, és nem volt hadszíntér, amely jobban megacélozta volna a katonák harcias-

[1] A tartalmi összefoglaló szerzője talán még olvashatta ezt a beszédet, de napjainkra már elveszett.

[2] Utalás a Scipiók perével kapcsolatos adatoknak a XXXVIII. 56-ban is említett bizonytalanságára.

ságát. (3) Hiszen Kis-Ázsiában a kellemes városok, a szárazföldi és tengeri javak bősége, az elpuhult ellenség és a királyi kincsek a seregeknek csak gazdagságát növelték, bátorságát nem. (4) Különösen Gnaeus Manlius főparancsnoksága idején volt a hadsereg irányítása laza és nemtörődöm; így aztán Thrákiában, mihelyt kissé megerőltetőbb meneteléssel és harcedzettebb ellenséggel kellett megbirkózniuk, súlyos és elgondolkoztató vereséget szenvedtek. (5) Liguriában azonban minden megvolt, ami a katonától állandó erőkifejtést követel: zordon hegycsúcsok, amelyek megszállása fáradságos dolog volt, de még inkább az ellenség elűzése a már elfoglalt pontokról; meredek, szűk, orvtámadásoktól veszélyeztetett utak; (6) mozgékony, gyors, váratlanul felbukkanó ellenség, amely soha, sehol nem enged nyugtot vagy pihenőt; jól védett erődök sok fáradsággal és veszéllyel járó, elkerülhetetlen ostroma; szegény vidék, amely a katonákat takarékosságra kényszeríti, és nem sok zsákmányt ígér. (7) Ezért a menetoszlopot nem kísérték markotányosok, és nem nyújtotta meg a teherhordó jószágok hosszú sora; nem volt ott más, csak fegyver és vitéz, aki minden reményét a fegyvereibe veti. (8) Ráadásul mindig megvolt a jogalap vagy az ürügy, hogy háborút kezdjenek az ellenséggel, mert az szegénysége miatt be-betört a szomszédos területekre; döntő csatára kényszeríteni viszont nem lehetett.

2.

(1) Gaius Flaminius *consul* több szerencsés ütközetet vívott a friniai ligurokkal[1] saját területükön, így megadásra kényszerítette és lefegyverezte ezt a népet. (2) Csakhogy a fegyverek beszolgáltatásakor nem becsületesen jártak el, és amikor ezt a *consul* a szemükre vetette, falvaikat elhagyva az Auginus-hegyre menekültek. (3) A *consul* sietve utánuk nyomult. Ők azonban ismét szétszéledtek, és nagyrészt fegyvertelenül menekültek hanyatt-homlok, úttalan utakon és meredek, szakadékos sziklákon át, ahol az ellenség már nem követhette őket, és így eljutottak az Appenninek túlsó oldalára. A tábort az ott maradottakkal együtt a rómaiak ostrom alá vették és elfoglalták. (4) A *consul* ezután átvezette légióit az Appennineken. Itt a ligurok megszálltak egy magas hegyet, és egy ideig ott védekeztek, de csakhamar megadták magukat. A rómaiak most már gondosabban kutatták fel és kobozták el összes fegyverüket.

(5) A háború következő célpontjai az apuai ligurok[2] voltak, akik betöréseikkel lehetetlenné tették Pisae és Bononia földjeinek megművelését. (6) A *consul* ezeket is megtörte, és így biztosította a szomszédos népek békéjét. Miután

[1] A friniai ligurok a mai Modena környékén éltek; nevük emlékét a Frignano nevű hegyvidék őrzi.

[2] Az apuai ligurok a friniaiaktól délre, a Pisa és La Spezia közti partvidéken éltek.

működési területének nyugalmát nem zavarta többé háború, utat építtetett Bononiától Arretiumig, hogy katonái ne unatkozzanak.[1]

(7) Marcus Aemilius, a másik *consul* felégette és végigpusztította a liguroknak a síkságon és a völgyekben lévő földjeit és falvait, miközben ők maguk a Ballista és Suismontius nevű hegyeket szállták meg. (8) Ezután támadást indított a hegyeken tartózkodók ellen: először kisebb összecsapásokkal zaklatta őket, végül kikényszerítette, hogy lejöjjenek és csatába bocsátkozzanak, és szabályos ütközetben győzelmet aratott fölöttük. A csata közben szentélyt ajánlott fel Dianának.[2] (9) Miután az Appenninek innenső oldalán mindenkit legyőzött, a hegység túlsó oldalán lévőket támadta meg – köztük azokat a friniai ligurokat, akikhez Gaius Flaminius nem jutott el –, mindet leigázta, elvette a fegyvereiket, és a népet a hegyekből áttelepítette a síkságra.

(10) Miután lecsendesítette a ligurokat, egész seregét a gallok területére vezette, és megépíttette a Placentiától Ariminumig vezető utat, amely a Via Flaminiába csatlakozott bele. (11) A ligurokkal vívott utolsó szabályos ütközetben szentélyt ajánlott fel Iuno Királynőnek.[3] Ez történt ebben az évben Liguriában.

3.

(1) Galliában Marcus Furius *praetor*, aki békében is a háborúra keresett ürügyet, a vétlen cenomanusoktól elkobozta fegyvereiket. (2) A cenomanusok ezért panasszal fordultak Rómában a *senatus*hoz, amely Aemilius *consul*hoz utasította őket, ráruházva a vizsgálat és a döntés jogát. A *praetor*ral folytatott heves vita után a cenomanusok igaza érvényesült: (3) a *praetor*t utasították, hogy adja vissza a cenomanusok fegyvereit, és távozzon el a provinciából.

(4) Ezután a *senatus* a latin szövetségesek követeit fogadta, akik egész Latiumból nagy számban gyűltek össze. Elpanaszolták, hogy nagyon sok polgártársuk költözött Rómába,[4] és a vagyonbecslésen is ott estek át. (5) A *senatus* megbízta Quintus Terentius Culleo *praetor*t, hogy kutassa fel ezeket, és akiről a szövetségesek be tudják bizonyítani, hogy ő maga vagy apja Gaius Claudius és Marcus Livius [204] vagy az őket követő *censor*ok idejében még náluk esett át a vagyonbecslésen, azt kényszerítse, hogy térjen vissza oda, ahol korábban

[1] Az út a *Via Aemilia* nevet kapta építtetőjéről.
[2] A szentély felavatásáról lásd XL. 52. 1–3.
[3] A szentély felavatásáról lásd XL. 52. 1–3.
[4] A latin szövetséges városokat szövetségi szerződés kötötte Rómához, amely megszabta a városok Róma iránti kötelességeit (adó, katonaállítás stb.). E kötelezettségek teljesítése a lakosok Rómába való költözése miatt egyre nehezebbé vált.

számba vették. (6) A vizsgálat következtében 12 000 latin tért vissza hazájába a Városból, amely már ekkor is túlzsúfolt volt az idegenek nagy tömege miatt.

4.

(1) Még mielőtt a *consul*ok visszatértek volna Rómába, megérkezett Aitóliából Marcus Fulvius *proconsul*. (2) Miután Apollo szentélyében beszámolt a *senatus* előtt Aitóliában és Kephallénián folytatott tevékenységéről, kérte az atyákat, hogy ha méltányosnak tartják, az állam érdekében végzett jó és szerencsés tevékenységéért rendeljenek el hálaadó ünnepet a halhatatlan isteneknek, és szavazzák meg számára a diadalmenetet. (3) Marcus Aburius nép*tribunus* azonban kijelentette, hogy vétót emel, ha ebben az ügyben bármit határoznak Marcus Aemilius *consul* hazatérése előtt; (4) a *consul* ugyanis ellenvetést akar tenni, és amikor elutazott működési területére, őrá bízta a feladatot, hogy ennek az ügynek a tárgyalását teljes egészében halasztassa el az ő visszaérkezéséig. Ez Fulvius számára csak időveszteséget jelent – mondta –, hiszen a *senatus* a *consul* jelenlétében is saját belátása szerint fog dönteni.

(5) Fulvius erre így válaszolt: Ha az emberek nem tudnának a feszültségekről közte és Marcus Aemilius között, és arról, hogy az milyen féktelen és szinte királyokra jellemző haraggal viszonyul hozzá, (6) akkor sem volna megengedhető, hogy a *consul* távolléte megakadályozza a halhatatlan isteneket megillető hálaadást és késleltesse a neki kijáró, jól megérdemelt diadalmenetet. (7) Szintén elfogadhatatlan, hogy egy hadvezér fényes haditettei után győztes seregével, a zsákmánnyal és a hadifoglyokkal a kapu előtt toporogjon addig, amíg a *consul*, aki éppen ezért marad el sokáig, méltóztatik visszatérni Rómába. (8) Mivel azonban mindenki tud az ő ellenséges viszonyáról a *consul*lal, ki várhatna méltányosságot attól az embertől, aki egy létszámhiányos *senatus*i ülésen lopva meghozatott és az államkincstárba helyeztetett[1] egy határozatot arról, (9) hogy a *senatus* véleménye szerint Ambrakiát nem erőszakkal foglalták el? Azt az Ambrakiát, amelyet töltéssel és szőlőlugasokkal ostromoltak; ahol a védők felgyújtották az ostromműveket, és újakat kellett építeni; ahol 15 napig tartott a küzdelem a falak körül, a föld fölött és a föld alatt; (10) ahol, miután a katonák átjutottak a falakon, kora hajnaltól éjszakáig hosszasan folyt a kétesélyes viadal, és ahol több mint 3000 ellenséges katonát vágtak le?![2] (11) Ami pedig azt illeti, hogy az elfoglalt városban kirabolták a halhatatlan istenek szentélyeit, miféle rágalmakkal állt a *pontifex*ek

[1] A Saturnus templomában lévő államkincstár volt az állami levéltár is, itt helyezték el a fontosabb okmányokat.

[2] Vö. XXXVIII. 4–7.

elé?[1] (12) Szürakuszai és a többi elfoglalt város kincseivel nyilván nem volt bűn Rómát ékesíteni,[2] csak Ambrakia elfoglalására nem volt érvényes a hadijog. (13) Ő arra kéri az atyákat és összeírtakat, és azért folyamodik a *tribunus*hoz, hogy ne engedjék, hogy leggőgösebb ellensége gúnyt űzzön belőle.

5.

(1) Erre mindenki vagy könyörögni kezdett a *tribunus*nak, hogy lépjen vissza, vagy szemrehányásokkal árasztotta el. Tiszttársa, Tiberius Gracchus beszéde hatott rá a leginkább, aki ezeket mondta: (2) Már az sem szolgál jó példával, hogy valaki hivatalos tisztségét személyes ellenszenvének érvényesítésére használja fel; az viszont végképp visszataszító módon lejáratja a testület méltóságát és a sérthetetlenségi törvényeket, ha egy nép*tribunus* mások viszálykodásának szócsövévé válik. (3) Mindenki saját maga döntse el, kit gyűlöl és kit szeret, mit helyesel és mit helytelenít, ne egy másik ember pillantásától vagy intésétől függjön, ne hagyja magát mások hangulatának rezdüléseitől ide-oda rángatni. Egy nép*tribunus* ne sorakozzon fel egy bosszúszomjas *consul* mellé, (4) ne azt tartsa szem előtt, hogy személyesen mivel bízta meg őt Marcus Aemilius, miközben arról megfeledkezik, hogy *tribunus*i tisztségét a római nép bízta rá, méghozzá az egyes polgárok megsegítésére és szabadsága védelmében, nem pedig azért, hogy egy *consul* királyi uralmát támogassa. (5) Még azt sem látja át, hogyan fog emlékezni minderre az utókor: ugyanabban a testületben az egyik nép*tribunus* az állam érdekében félre tudta tenni egyéni ellenszenvét,[3] míg a másik egy idegen ember gyűlöletének szószólójaként lépett fel.

(6) Miután a *tribunus* a rendreutasító szavaktól meggyőzve elhagyta a templomot, Servius Sulpicius *praetor* előterjesztése nyomán megszavazták a diadalmenetet Marcus Fulviusnak. (7) Ő, miután köszönetet mondott az atyáknak és összeírtaknak, hozzáfűzte: Aznap, amikor Ambrakiát elfoglalta, nagyszabású ünnepi játékokat ajánlott fel a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek. E célra 100 font aranyat adtak össze neki a városok. (8) Kéri, hogy ezt az aranyat tétessék félre abból a pénzből, amelyet majd végighordoz diadalmenetében és átad az államkincstárnak.

[1] Vö. XXXVIII. 44. 5.

[2] A II. pun háborúban és utána, különösen a görögországi háborúkban, egyre általánosabbá vált az a szokás, hogy a hadvezérek az egyéb zsákmány mellett az elfoglalt városok műkincseit is magukkal vitték Rómába. Ennek egyik legtöbbet emlegetett példája a szicíliai Szürakuszai esete, amelyet elfoglalása után Marcellus teljesen kifosztott (XXV. 23–26.), és ezért a város lakói be is panaszolták a *senatus*nál (XXVI. 30).

[3] Ez maga a beszélő, Gracchus volt (vö. XXXVIII. 52. 9–53. 8).

(9) A *senatus* utasítást adott, hogy kérdezzék meg a *pontifex*ek testületét: szükséges-e ezt az összeget teljes egészében a játékokra fordítani? Amikor a *pontifex*ek kijelentették, hogy vallási szempontból nincs jelentősége, mennyit költenek a játékokra, (10) a *senatus* Fulviusra bízta, hogy mennyi pénzt akar erre felhasználni, csak azt kötötte ki, hogy ez az összeg ne legyen több 80 000-nél.[4]

(11) Fulvius eredetileg úgy tervezte, hogy januárban tartja meg diadalmenetét. Hírét vette azonban, hogy Marcus Aemilius *consul*, akit Marcus Aburius nép*tribunus* levélben értesített vétója visszavonásáról, (12) maga indult el Rómába a diadalmenet megakadályozására, de útközben megbetegedett, ezért meg kellett állnia. Ezért, nehogy a diadalmenetért még többet kelljen küzdenie, mint a háború során, előbbre hozta a diadalmenet napját. (13) December 21-én[5] tartotta meg diadalmenetét az aitólok és Kephallénia fölött. (14) Kocsija előtt összesen 112 font súlyú aranykoszorúkat vittek, 1083 font ezüstöt, 243 font aranyat, (15) valamint 118 000 attikai *tetrachmá*t, 12 322 Philipposz-aranyat, 785 bronzszobrot, 230 márványszobrot; nagy mennyiségű fegyvert és egyéb hadizsákmányt az ellenségtől, ezenkívül a legkülönfélébb katapultokat, *ballistá*kat és egyéb hajítógépeket. (16) Itt haladtak az aitól és kephalléniai hadvezérek, sőt Antiokhosz odatelepített királyi vezérei is, összesen mintegy 27-en. (17) A Városba való bevonulása előtt Fulvius a Circus Flaminiusban sok katonai kitüntetést osztott szét a római és szövetséges *tribunus*ok, parancsnokok, lovasok és *centurió*k között. A zsákmányból a katonáknak fejenként 25 *denarius*t adott, a *centurió*k ennek kétszeresét, a lovasok háromszorosát kapták.

6.

(1) Már közeledett a *consul*választó gyűlés ideje. Mivel Marcus Aemilius, akit a sorshúzás kijelölt ennek megtartására, nem ért vissza addig, Gaius Flaminius jött helyette Rómába. Az ő elnökletével választották meg *consul*nak Spurius Postumius Albinust és Quintus Marcius Philippust. (2) Ezután *praetor*rá választották Titus Maeniust, Publius Cornelius Sullát, Gaius Calpurnius Pisót, Marcus Licinius Lucullust, Gaius Aurelius Scaurust és Lucius Quinctius Crispinust.

(3) Az év végén, már a főtisztségviselők megválasztása után, március 5-én tartotta meg diadalmenetét Gnaeus Manlius Vulso a Kis-Ázsiában lakó gallok fölött. (4) Azért halogatta ennyit a dolgot, hogy Quintus Terentius Culleo *praetor* már ne vá-

[4] Nem világos, hogy Livius itt 80 000 *as*ra (= 6 2/3 font arany) gondol-e vagy 80 000 *sestertius*ra (= 26 2/3 font arany).

[5] A római naptár szerinti dátum (január *kalendae*ja előtti 9. nap) a Caesar-féle naptárreform előtt még nem december 23-ára esett, mert a december ekkor még csak 29 napos volt.

dolhassa be őt a Petillius-féle törvény alapján,[1] és hogy ne perzselje meg őt is a Lucius Scipiót elítélő törvényszéki eljárás lángja. (5) A bírák ugyanis vele szemben még elfogultabbak lettek volna, mint Scipióval szemben, mert híre járt, hogy a Scipio által oly szigorúan megőrzött katonai fegyelmet ő, miután a helyébe lépett, a legkülönfélébb lazaságokkal tette tönkre. (6) Hírnevének nemcsak az ártott meg, ami állítólag a hadszínterén történt, távol minden figyelő tekintettől, hanem még inkább az, amit katonái magatartásában naponta meg lehetett tapasztalni. (7) A Városba ugyanis a kis-ázsiai hadsereg hurcolta be az idegen fényűzést. Ők hoztak először bronzlábú ágyakat, drága terítőket, ágytakarókat és egyéb szöveteket, és azokat az egylábú asztalokat és díszasztalkákat, amelyek akkor oly különleges bútordaraboknak számítottak. (8) Ekkor jelentek meg a lakomákon a lantos- és hárfáslányok és az asztal melletti szórakozás egyéb fajtái. Magukat a lakomákat is egyre gondosabban és több pénzből rendezték. (9) A szakácsok, akiket régebben értékük és hasznosságuk alapján a leghitványabb rabszolgáknak tartottak, most egyre keresettebbekké váltak, és az egykori alantas szolgálat most már művészetszámba ment. De mindaz, ami akkor feltűnést keltett, csak csírája volt a későbbi pazarlásnak.

7.

(1) Gnaeus Manlius diadalmenetében 212 aranykoszorút, 220 000 font ezüstöt, 2103 font aranyat, 127 000 attikai *tetrachmá*t, 250 *kisztophorosz*t és 16 320 Philipposz-aranyat vittek. (2) Gall kocsikon szállították a sok gall fegyvert és egyéb hadizsákmányt, a diadalszekér előtt pedig 52 ellenséges hadvezért vezettek. Manlius fejenként 42 *denarius*t osztott ki katonái között – a *centurió*k ennek kétszeresét, a lovasok háromszorosát kapták –, valamint kétszeres zsoldot is adatott nekik. (3) Minden egységből sok katonát tüntetett ki, akik most kitüntetéseiket viselve vonultak kocsija mögött. A katonák fővezérükről énekelt rigmusaiból kitűnt, hogy ezek egy engedékeny és népszerűséget kereső vezérről szólnak, így a diadalmenetet sokkal inkább a katonák, mint a polgárok lelkesedése jellemezte. (4) Ám Manlius barátainak sikerült a nép jóindulatát is megnyerni számára; (5) kieszközöltek ugyanis egy *senatus*i határozatot arról, hogy a diadalmenetben vitt pénzből fizessék vissza a népnek az államkincstárba befizetett hozzájárulás hátralékát.[2] A városi *quaestor*ok pedig mindenkinek lelkiismeretes pontossággal kifizették a 2,55%-ot.

[1] Vö. XXXVIII. 54. 6–7.

[2] Egyes vélemények szerint a II. pun háború idején befizetett hozzájárulás visszafizetéséről van szó (XXVI. 36., XXXI. 13. – ez esetben a 2,55% a kamatot jelentené); mások szerint az ugyanakkor kivetett, a polgárok vagyoni helyzete szerint alakuló hadiadóról, amely minden 1000 *as* vagyon után 25,5 *as* befizetését jelentette.

(6) Ugyanebben az időben két katonai *tribunus* érkezett a két Hispaniából a provinciákat kormányzó Gaius Atinius és Lucius Manlius leveleivel. (7) Ezekből kiderült, hogy a keltibérek és lusitanusok fegyverben állnak, és a szövetségesek földjeit pusztítják. A *senatus* az ügy tárgyalását határozathozatal nélkül elhalasztotta az új főtisztségviselők hivatalba lépéséig.

(8) Ebben az évben a Római Játékok alatt, amelyeket Publius Cornelius Cethegus és Aulus Postumius Albinus rendezett, a *circus*ban egy ingatag cölöp rádőlt Pollentia[3] szobrára, és leverte a helyéről. (9) Az efölötti vallásos aggodalom miatt az atyák úgy döntöttek, hogy a játékok idejét egy nappal meghosszabbítják, az egy szobor helyett kettőt állítanak fel, és az újat be is aranyoztatják. (10) Gaius Sempronius Blaesus és Marcus Furius Luscus *aedilis*ek egy napig ismételték a Plebejus Játékokat.

8.

(1) A következő évben [186] Spurius Postumius Albinus és Quintus Marcius Philippus *consul*okat a hadsereg, a háborúk és a provinciák gondja helyett egy belső összeesküvés megtorlása foglalkoztatta. (2) A *praetor*ok kisorsolták feladatköreiket: Titus Maenius kapta a városbeliek, Marcus Licinius Lucullus a polgárok és idegenek közti jogviták intézését, Gaius Aurelius Scaurus Sardiniát, Publius Cornelius Sulla Siciliát, Lucius Quinctius Crispinus Hispania Citeriort, Gaius Calpurnius Piso pedig Hispania Ulteriort. (3) A két *consul*t a titkos összeesküvések kivizsgálásával bízták meg.

Az egész úgy kezdődött, hogy Etruriába érkezett egy jöttment görög, aki egyetlen olyan tudományhoz sem értett, amelyre a világ legműveltebb népe megtanított minket szellemünk és testünk művelése végett. Pap volt és jövendőmondó, (4) de nem olyan, aki nem rejtegeti az általa képviselt kultuszt, hanem nyíltan vállalja szakmáját és tudományát, így tévesztve meg a lelkeket, hanem titkos éjszakai szertartások vezetője. (5) Ez egy misztériumvallás volt, amelybe kezdetben csak néhány ember nyert beavatást, később azonban terjedni kezdett férfiak és nők körében egyaránt. A szertartást a borozás és a lakoma örömeivel kötötték össze, hogy minél többeket csábítsanak magukhoz. (6) Amikor felhevültek a bortól, és az éjszaka, a férfiak és nők, fiatalabbak és idősebbek összevegyülése minden gátlást feloldott, megkezdődött az ocsmány orgiák mindenféle fajtája, mivel itt mindenki megtalálhatta azt az élvezetet, amelyhez természete szerint különösen vonzódott. (7) De nemcsak egyféle gyalázat, a szabad fiúkkal és nőkkel válogatás nélkül űzött paráználkodás folyt itt, hanem hamis tanúk, hamis pecsétek, végrendeletek és feljelentések is kikerültek ebből a műhelyből.

[3] Az erő és virágzás istennője.

(8) Sőt hasonló eredetű mérgezésekre és rokongyilkosságokra is sor került, és nemegyszer még a holttest sem maradt meg, hogy eltemessék. A gaztetteket sokszor csellel, még többször erőszakkal vitték végbe. Az erőszakosság pedig titokban maradt, mert az üvöltés, a dobok és a cintányérok zajától egyáltalán nem lehetett hallani a meggyalázottak és haldoklók segélykiáltásait.

9.

(1) Ez a züllés Etruriából ragály módjára terjedt egészen Rómáig. Kezdetben még titokban maradt, hiszen a Város nagy, és sok efféle kórság elfér benne különösebb feltűnés nélkül; végül azonban feljelentés útján Postumius *consul* tudomására jutott, nagyjából a következőképpen.

(2) Publius Aebutius, akinek az apja állami lóval szolgált a seregben, kiskorában árvaságra jutott, és gyámjai[1] halála után anyja, Duronia és mostohaapja, Titus Sempronius Rutilus gondjaira bízták. (3) Anyja teljes odaadással csüggött új férjén, az pedig, mivel a gyámság alatt bonyolított ügyletekkel nem tudott volna elszámolni, szerette volna vagy eltenni láb alól mostohafiát, vagy úgy behálózni, hogy teljesen a hatalmába kerüljön.[2] Az ifjú megrontására a bacchanália kínálkozott egyedüli módszerként.

(4) A fiatalembert anyja magához hívta, és így szólt hozzá: Amikor fia beteg volt, megfogadta, hogy mihelyt felgyógyul, beavatja őt Bacchus misztériumaiba, és mivel az istenek jóságosan teljesítették kérését, most szeretné beváltani fogadalmát. Ehhez tíznapi önmegtartóztatás szükséges; a tizedik napon ebédeljen meg, fürödjön és tisztuljon meg, és ő majd magával viszi a szentélybe.

(5) Volt egy közismert szajha, Hispala Faecenia, egy felszabadított rabszolganő, aki jobbat érdemelt volna szakmájánál, amelyet már rabszolgalány korában is gyakorolt, de felszabadítása után is ezzel kereste kenyerét. (6) Ott lakott a szomszédban, így viszonyba keveredett Aebutiusszal; ez a kapcsolat azonban a legkevésbé sem ártott az ifjú vagyonának és jó hírének. A viszonyt ugyanis Hispala kezdeményezte, és minthogy az ifjút családja mindennel nagyon szűkösen látta el, az jóformán az örömlány bőkezűségéből élt. (7) Sőt a nő olyan komolyan vette ezt a kapcsolatot, hogy amikor patrónusa[3] meghalt, és a maga ura lett, gyám kijelölését kérte a *tribunus*októl és a *praetor*tól, majd végrendeletében Aebutiust jelölte ki egyetlen örökösévé.

[1] Gyámok a legközelebbi apaági rokonok vagy az apa végrendeletében megjelölt személyek lehettek.

[2] Aebutius már minden bizonnyal nagykorú volt, így jogilag kikerült a gyámság alól; mostohaapja épp ezért tarthatott attól, hogy nevelt fia bíróság elé állítja, amiért kisemmizte őt.

[3] Egykori gazdája, akinek szabadságát köszönhette.

10.

(1) Miután a nő több ilyen zálogát adta szerelmének, és nem volt titkuk egymás előtt, az ifjú tréfásan közölte vele: ne csodálkozzon, ha néhány éjszaka egyedül kell aludnia; (2) vallási okokból, hogy a felgyógyulásáért tett fogadalmat teljesítse, be akarja magát avattatni Bacchus misztériumaiba. A nő ennek hallatán rémülten felkiáltott: „Isten ments!" Ennél még a halál is jobb lenne mindkettőjük számára – mondta, átkot és pusztulást kérve azok fejére, akik ezt a tanácsot adták az ifjúnak. (3) Az elcsodálkozott szavain és zaklatottságán, és leintette, hogy ne átkozódjon ennyire, mert anyja utasította őt erre mostohaapja beleegyezésével. (4) „Ezek szerint – felelte a nő – saját mostohaapád mesterkedik azon, hogy ezzel tönkretegye erkölcsödet, jó híredet, kilátásaidat és életedet; hisz anyádat bizonyára nem volna szabad ezzel gyanúsítani."

(5) Erre az ifjú még jobban elcsodálkozott, és megkérdezte, mi ez az egész. A nő irgalomért és bocsánatért esedezett minden istenhez és istennőhöz, amiért az iránta való szeretetétől kényszerítve elárulja, amiről hallgatnia kell. Aztán elmondta, hogy rabszolga korában ő is elkísérte úrnőjét ebbe a szentélybe, de amióta felszabadult, a közelébe sem merészkedett. (6) Innen tudja, hogy ez a hely a züllés minden nemének boszorkánykonyhája, és köztudott, hogy már két éve csak 20 éven aluliakat avatnak. (7) Ha valakit bevezetnek ide, úgy adják a papok kezére, mint valami áldozati állatot. Azok leviszik egy olyan helyre, amely körös-körül visszhangzik a megszállott üvöltéstől, a sípok, dobok, cintányérok hangjától, hogy ne hallatsszanak ki a megerőszakoltak segélykiáltásai. – (8) Könyörögve kérte az ifjút, hogy mindenképpen hiúsítsa meg tervüket, és ne vesse bele magát ebbe a dologba, ahol először mindenféle gyalázatosságot tesznek vele, aztán neki kell ilyesmiket tennie másokkal. (9) Addig el sem engedte az ifjút, amíg szavát nem adta, hogy kerülni fogja ezeket a szertartásokat.

11.

(1) Amikor a fiú hazatért, és anyja szóba hozta, hogy mit kell tennie aznap és a következő napokon, hogy felkészüljön a beavatására, azt felelte, hogy ő ugyan neki sem kezd, és eszében sincs beavattatni magát. (2) A beszélgetésnél jelen volt mostohaapja is. Anyja rögtön kiabálni kezdett: tíz napig sem bírja ki, hogy össze ne feküdjön Hispalával, mert ennek a kígyónak a csábítása és mérge annyira átjárta, hogy nem tiszteli többé sem anyját, sem mostohaapját, sem az isteneket. Egyik oldalról az anyja szidta, a másikról a mostohaapja, végül négy szolga segítségével elkergették hazulról.

(3) Az ifjú a nagynénjénél, Aebutiánál keresett menedéket, és elmesélte neki, miért dobta ki anyja otthonról. Az ő tanácsára másnap négyszemközt jelentette a dolgot Postumius *consul*nak. (4) A *consul* azzal bocsátotta el, hogy három

nap múlva jöjjön vissza. Addig is megkérdezte anyósát, a köztiszteletben álló Sulpicia asszonyt,[1] hogy ismer-e az Aventinusról egy Aebutia nevű idős hölgyet. (5) Anyósa azt válaszolta, hogy derék és a régi erkölcsök szerint élő asszonynak ismeri őt, a *consul* kijelentette, hogy találkoznia kell vele; küldjön hát el hozzá, és hívja meg magához.

(6) Aebutia a meghívásra elment Sulpiciához. Nemsokára mintegy véletlenül beállított a *consul* is, és Aebutia unokaöccsére terelte a beszélgetést. (7) Az asszony elsírta magát, szánakozva az ifjú szomorú sorsán, akit azok forgattak ki vagyonából, akiktől a legkevésbé sem ezt várná az ember. Elmondta, hogy most nála lakik, mert anyja elkergette otthonról, amiért ez a derék fiatalember – könyörüljenek rajta az istenek! – nem hajlandó erkölcstelen hírű titkos szertartásokba beavattatni magát.

12.

(1) A *consul* úgy gondolta, most már eleget tud Aebutiusról ahhoz, hogy bejelentését megalapozottnak tartsa. Elbocsátotta Aebutiát, majd megkérte anyósát, hogy hívassa magához a felszabadított Hispalát szintén az Aventinusról, akit a szomszédság ott jól ismer, mert tőle is szeretne kérdezni ezt-azt. (2) Hispalát felzaklatta az üzenet, hogy egy ilyen előkelő és köztiszteletben álló asszonyhoz hívják őt, és nem is sejti, miért. Amikor aztán megpillantotta az előcsarnokban a *lictor*okat, a *consul* kísérőit és magát a *consul*t, kis híja volt, hogy el nem ájult. (3) A *consul* bevezette a nőt a ház belsejébe, és anyósa jelenlétében biztosította, hogy nincs miért felzaklatnia magát, ha hajlandó elmondani az igazságot; (4) erről akár Sulpicia, ez a tekintélyes asszony, akár ő maga kezeskedik. Mondja el neki – kérte –, mi szokott történni Szemelé ligetében[2] a bacchanáliákon, az éjszakai szertartások idején.

(5) Ennek hallatán a nő egész testében remegni kezdett, és jó ideig meg sem tudott szólalni. (6) Végül összeszedte magát, és elmondta, hogy még kislánykorában, rabszolgaként avatták be úrnőjével együtt; de jó néhány éve, amióta felszabadították, semmit sem tud arról, mi folyik ott. (7) A *consul* már azért is

[1] Lehetséges, hogy Sulpicia azonos Q. Fulvius Flaccus (a 237., 224., 212. és 209. évi *consul*) feleségével, aki példás életvitelével kiérdemelte, hogy ő szentelhette fel Venus Verticordia, a nők szívét egyedül párjuk felé fordító istennő szobrát.

[2] Nem lehet biztosan tudni, hogy Livius szövegében a görögös *Semele* vagy a latin *Stimula* névalak állt-e. A Porta Trigemina közelében található liget eredeti istennője valószínűleg Stimula volt, akit nevének hasonló hangzása és kultuszának egyes elemei alapján azonosítottak Dionüszosz anyjával, Szemelével.

megdicsérte, hogy nem tagadta le beavatottságát, és arra kérte, hogy ugyanilyen őszintén számoljon be a többi részletről is. (8) Amikor a nő azt felelte, hogy nem tud semmi többet, ő így válaszolt: ha valaki más rábizonyítja ennek ellenkezőjét, nem számíthat olyan elnézésre és hálára, mint ha saját jószántából tesz vallomást; hiszen valakinek már mindent elmondott, és az vele is megosztotta a hallottakat.

13.

(1) A nő biztos volt benne – és igaza is volt –, hogy Aebutius árulta el a szertartások titkait. (2) Sulpicia lábához vetette magát, és először őt kezdte kérlelni, ne engedje, hogy egy felszabadított nő és szeretője csevegéséből komoly, sőt főbenjáró ügyet csináljanak; ő mindezt nem azért mondta, mintha bármit is tudna, csak meg akarta ijeszteni az ifjút.

(3) Erre már haragra gerjedt Postumius, és ráripakodott: vegye már észre, hogy most nem a szeretőjével, Aebutiusszal évődik, hanem magával a *consul*lal beszél egy rendkívül tiszteletreméltó asszony házában! Sulpicia felemelte a reszkető nőt, bátorította, és közben haragos vejét is csitítgatta. (4) Végül Hispala ismét összeszedte magát, és keserűen vádolta szószegéséért Aebutiust, akivel ő mindig csak jót tett, erre így hálálta meg. (5) Azt mondta, nagyon fél az istenektől, akiknek misztériumait most kifecsegi, de még jobban az emberektől, akik saját kezükkel fogják őt széttépni, amiért elárulta őket;[1] (6) ezért arra kéri Sulpiciát és a *consul*t, hogy küldjék el őt Itáliából valahová, ahol biztonságban élheti le élete hátralevő részét. (7) A *consul* megnyugtatta: személyesen fog gondoskodni róla, hogy Rómában is biztonságban élhessen. (8) Ekkor Hispala elbeszélte, hogyan is keletkeztek ezek a szertartások:

A szentély kezdetben csak nők számára állt nyitva, és egyetlen férfit sem engedtek be oda. Minden évben három kitűzött napon, nappal avatták be az új híveket Bacchus misztériumaiba, a papnőket pedig felváltva választották a matrónák közül. (9) Ezt a rendszert aztán teljes egészében megváltoztatta Paculla Annia, egy campaniai papnő, mintegy az istenek utasítására. Ő volt az első, aki férfiakat is felavatott: saját fiait, Minius és Herennius Cerriniust. A szertartásokat ezentúl éjszaka rendezték, és az évi három nap helyett havonta öt napot jelölt ki a misztériumokra. (10) Amióta a szertartásokon férfiak és nők vegyesen

[1] A görög mítosz szerint Pentheusz thébai királyt, aki útját akarta állni a Dionüszosz-kultusz terjedésének, saját anyja, Agaué – aki szintén bacchánsnő volt – révületében szarvasborjúnak nézte, és saját kezével tépte szét. Hasonló véget ért Orpheusz is, aki feleségét, Eurüdikét gyászolva épp a legrosszabbkor került egy csapat bacchánsnő útjába.

vettek részt, ráadásul még az éjszaka is oldotta a gátlásokat, alig van olyan bűn, olyan gaztett, amelyet ott ne követtek volna el. (11) Sőt a férfiak még többet paráználkodnak azonos neműekkel, mint nőkkel. Aki pedig rosszul tűri a megbecstelenítést, vagy nem elég lelkes a gaztettek elkövetésében, azt feláldozzák, mint valami állatot. Semmit sem szabad bűnnek tartani – ez náluk a legfőbb vallási szabály. (12) A férfiak, mintha megbolondultak volna, transzba esve, rángatózva jövendőt mondanak; a matrónák bacchánsnőknek öltözve, lobogó hajjal lerohannak a Tiberishez, égő fáklyával a kezükben, amelyet a vízbe mártanak, majd – mivel nyers ként és oltatlan meszet égetnek rajtuk – égve húzzák ki. (13) Egyesekről azt híresztelik, hogy az istenek ragadták el őket; ezeket valójában egy emelőszerkezetre kötözve rejtett barlangokba ragadják el, és a többiek soha többé nem látják őket. Ez a sors vár azokra, akik nem voltak hajlandóak összeesküdni velük, részt venni gaztetteikben vagy a megbecstelenítést eltűrni. (14) Nagyon sokan vannak, szinte már egy második nép; több előkelő férfi és asszony is van köztük. A legutóbbi két évben elrendelték, hogy 20 éven felülieket nem szabad beavatni, mert olyan korúakra vadásznak, akik könnyebben megtéveszthetőek és meggyalázhatóak.

14.

(1) Vallomása befejeztével ismét lábuk elé borult, újra azért könyörögve, hogy küldje el őt a *consul* valahová messzire. (2) A *consul* megkérte anyósát, tegye szabaddá háza egy részét, hogy Hispala odaköltözhessen. A ház emeleti részét kapta meg; az utcáról felvezető lépcsőket lezárták, úgyhogy csak a ház belseje felől volt megközelíthető. (3) Faecenia minden holmiját azonnal ideszállították, szolgáit is idehozták, Aebutiusnak pedig a *consul* egyik *cliens*éhez kellett költöznie.

Postumius, miután ily módon gondoskodott róla, hogy mindkét feljelentő szem előtt legyen, az ügyet a *senatus* elé terjesztette. Sorjában mindenről beszámolt, hogy milyen értesülések jutottak el hozzá, majd hogy saját nyomozása során mit derített ki. (4) Az atyákat roppant rettegés fogta el, részben az állam miatt, amelyre ki tudja, milyen láthatatlan veszélyt jelentenek az efféle összeesküvések és éjszakai gyűlések, részben saját hozzátartozóik miatt, hátha valamelyikük szintén belekeveredett ebbe a bűntettbe. (5) A *senatus* úgy döntött, hogy a *consul*t köszönet illeti, amiért páratlan gonddal és feltűnésmentesen nyomozta ki az ügyet. (6) Ezután soron kívül megbízták a *consul*okat, hogy tartsanak vizsgálatot a bacchanáliák és éjszakai szertartások ügyében. Gondoskodjanak róla, hogy Aebutiusnak és Faeceniának ne essen bántódása feljelentésük miatt, és tűzzenek ki jutalmat, hogy másoknak is kedvet csináljanak a feljelentéshez. (7) Kutassák fel és kerítsék kézre a szertartások papjait és papnőit nemcsak Rómában, de minden törvénykezési és gyülekezőhelyen is. Rendeljék el Rómában,

és küldjék tovább a rendeletet egész Itáliában mindenhová, (8) hogy senki, aki Bacchus misztériumaiba be van avatva, nem csoportosulhat és nem gyülekezhet, hogy szertartásokat rendezzen, és nem mutathat be semmiféle ilyen áldozatot. Mindenekelőtt azonban tartsanak vizsgálatot azok ügyében, akik összegyűltek és összeesküdtek a fajtalanság és gyalázat művelésére. – (9) Így döntött a *senatus*.

A *consul*ok utasították a *curulis aedilis*eket, hogy kutassák fel a szertartások összes papját, és akit elfogtak, tartsák háziőrizetben a nyomozás céljára; a plebejus *aedilis*ek pedig ügyeljenek, hogy sehol se tartsanak zárt helyen szertartásokat. (10) A közbiztonságra felügyelő *triumvir*ek feladatául szabták, hogy városszerte állítsanak fel éjjeli őrségeket, ügyeljenek, hogy semmiféle éjszakai összejövetel ne forduljon elő, és tegyék meg az óvintézkedéseket a gyújtogatások ellen. A *triumvir*ek mellé rendelték segítségül a Tiberisen inneni és túli *quinquevir*eket,[1] hogy mindegyikük ügyeljen saját körzete épületeire.

15.

(1) A *consul*ok, miután ezzel elküldték a tisztségviselőket a dolgukra, felléptek a szónoki emelvényre, és gyűlést hívtak össze. Postumius végigmondta az ünnepélyes könyörgés szövegét, amelyet a főtisztségviselők el szoktak mondani, mielőtt a néphez szólnak, majd így kezdett beszélni:

(2) „Nem volt még soha olyan nyilvános beszéd, polgárok, amelyhez nemcsak ennyire illő, de ennyire szükséges is lett volna az istenekhez intézett ünnepélyes könyörgés, hogy figyelmeztessen benneteket arra: ezek azok az istenek, akiket őseitek hagyománya szerint szolgálnotok, tisztelnetek, kérlelnetek kell, (3) nem pedig azok, akik az ártalmas, idegen vallások áldozatául esett lelkeket Furiák módjára ösztökélik mindenféle gaztettre és bujaságra. (4) Nem is tudom, mit hallgassak el, és mennyit mondhatok el nektek. Félek, hogy ha valamit nem tudtok meg, nem fogjátok átérezni a dolog súlyát, ha viszont mindent feltárok, túlságosan megrémítelek benneteket. (5) Bármit mondok is majd, vegyétek úgy, hogy ahhoz képest, milyen jelentős és milyen szörnyű dologról van szó, keveset mondtam; de azon leszek, hogy a baj elhárításához azért eleget tudjatok.

(6) Hogy már régóta bacchanáliákat tartanak egész Itáliában, sőt már a Városban is sok helyen, annak minden bizonnyal nemcsak a hírét hallottátok, hanem a városszerte felhangzó éjszakai zajongást és üvöltést is, csak nem tudjátok, mi ez az egész. (7) Egyesek úgy vélik, hogy az istenek tiszteletének egy módja,

[1] A *quinquevir*ek szintén a közrendre felügyelő – a polgárokból talán most először, alkalmilag megszervezett, de később intézményesült – ötttagú bizottság tagjai voltak. Nem világos, hogy egész Rómában egyetlen ilyen bizottság volt-e, vagy pedig a Tiberis két oldalán külön-külön volt-e egy-egy ötös csoport.

mások szerint valami általánosan elfogadott, pajzán játszadozás, és bármiről van is szó, nem sok embert érint. (8) Nos, ami a számokat illeti: ha most elmondom, hogy több ezren vannak, biztos, hogy azonnal halálra rémültök, ha hozzá nem teszem, kik ezek és mifélék. (9) Először is, a többségük nő – épp ez volt az egész baj forrása –; a többiek pedig a nőknél semmivel sem különb férfiak, megrontottak és mások megrontói, megszállottak, akik magukon kívül vannak a virrasztástól, a bortól, az éjszakai zajongástól és üvöltözéstől. (10) A szervezkedésnek még nincs ereje, viszont bőven van miből gyarapítania azt, mert tagjainak száma napról napra nő.

(11) Őseitek még nektek sem engedték meg, hogy minden ok nélkül, saját fejetek után összegyűljetek, csak akkor, ha a fellegvárra kitűzték a zászlót, és a hadsereg kivonult a népgyűlésre,[1] vagy ha a *tribunus*ok gyűlésbe hívták a köznépet, vagy pedig valamelyik főtisztségviselő kívánt beszédet tartani; és azt akarták, hogy bárhol gyűlik is össze nagyobb tömeg, annak törvényes vezető álljon az élén. (12) Mit gondoltok, miféle összejövetel lehet egy éjszakai gyűlés, amelyen ráadásul nők és férfiak vegyesen vesznek részt?

(13) Ha tudnátok, milyen életkorban avatják be a férfiakat, nemcsak szánnátok őket, de szégyenkeznétek is miattuk. Gondoljátok, hogy az ilyen esküvel beavatott ifjakból érdemes még katonát faragni? Adhatunk még fegyvert azoknak a kezébe, akiket kimentettünk ebből a gyalázatos szentélyből? (14) Ezek a maguk és mások fajtalanságától bemocskolt emberek harcolnak majd fegyverrel feleségetek és gyermekeitek tisztességéért?

16.

(1) De az lenne még a kisebbik baj, ha csak elnőiesednének szégyenletes tetteiktől – ez elsősorban úgyis saját gyalázatuk –, de kezüket tisztán tartanák a gaztettektől, lelküket az álnokságtól. (2) Csakhogy sohasem volt még államunkban ekkora, ennél több bűnöst összefogó és több gaztettet okozó veszedelem. Tudjátok meg, hogy ami zabolátlanság, csalás vagy bűn ebben az évben előfordult, az mind ebből az egyetlen szentélyből fakadt. (3) Pedig még nem is hajtották végre az összes gonosztettet, amelynek elkövetésére összeesküdtek. Aljas összeesküvésük eddig egyéni gaztettek elkövetésére korlátozódott, mert még nem elég erősek ahhoz, hogy az államot is hatalmukba kerítsék. Ám a veszedelem minden nappal növekszik és terjed. Már nagyobb, semhogy elférne a magánemberek életének keretei között: az egész államot veszi célba.

(4) Ha nem vágtok elébe, polgárok, éjszakai összejövetelük ehhez a fényes nappal, a *consul* parancsára, törvényesen összehívott gyűléshez lesz mérhető.

[1] Célzás a *comitia centuriata* eredeti katonai jellegére.

Most még ők félnek tőletek, amikor egybegyűltök, hiszen ti közösség vagytok, ők pedig csak egyének. De mihelyt szétoszoltok házaitokba és vidéki birtokaitokra, ők fognak összegyűlni és tanácskozni saját megmenekülésükről és egyszersmind a ti romlásotokról, és akkor már ti félhettek, mert ti lesztek egyének, ők pedig közösség. (5) Ezért mindegyikőtök fohászkodjon azért, hogy övéi még mind józan gondolkodásuk birtokában legyenek; ha pedig valamelyiküket a kéjvágy vagy a megszállottság mégis belesodorta ebbe az örvénybe, azt ne tekintse többé saját hozzátartozójának, hanem azokénak, akikkel minden gazság és bűn elkövetésére összeesküdött.

(6) Sőt abban sem lehetek egészen biztos, polgárok, hogy közületek nem ejtett-e rabul néhányat ez az eltévelyedés. Hiszen első látásra semmi nem olyan megtévesztő, mint a fonák vallásosság. (7) Ahol az istenek hatalmát gazságok palástolására használják fel, ott szívünkbe belopózik a félelem, hogy miközben megbüntetjük az emberi gonoszságot, hátha megsértjük valahol a vele elkeveredett isteni jogot. A *pontifex*ek számtalan rendelete, a *senatus*i határozatok és végül a *haruspex*ek szakvéleményei azonban megszabadítanak benneteket ettől a vallásos aggálytól. (8) Hányszor kapták azt a feladatot a főtisztségviselők apáink és nagyapáink korában, hogy tiltsák be a külföldi szertartásokat,[1] parancsolják ki az áldozópapokat és jövendőmondókat a Forumról, a *circus*ból és a Városból, kutassák fel és égessék el a jóskönyveket, és töröljenek el minden áldozati előírást, amely nem a római szokásokat követi? (9) Az isteni és emberi jog minden területének kiváló ismerői ugyanis úgy vélték, semmi nem ássa alá jobban a vallásosságot, mint ha nem hazai, hanem idegen szertartás szerint áldoznak.

(10) Ennyit láttam jónak elöljáróban elmondani nektek, nehogy lelketeket babonás félelem nyugtalanítsa, ha azt látjátok, hogy a bacchanáliák színhelyét leromboljuk, és szétverjük az istentelen gyülekezeteket. (11) Mindezt az istenek segítségével és akarata szerint tesszük, ők ugyanis megnehezteltek, amiért hatalmukat bűnökkel és bujálkodással járatják le, ezért hozták mindezt napfényre a titoktartó homályból, és nem azért engedték nyilvánosságra jutni, hogy büntetlenül maradjon, hanem hogy megtoroljuk és felszámoljuk. (12) A *senatus* az ügy kivizsgálását soron kívül rám és tiszttársamra bízta. Mi serényen végre is hajtjuk, ami személy szerint a mi feladatunk, (13) az éjszakai őrségek gondját pedig városszerte az alacsonyabb rangú tisztségviselőkre bíztuk. De tőletek is elvárjuk, hogy mindenki, bármivel bízták is meg, bárhová állították is, buzgón teljesítse a kapott parancsot, és kövessen el mindent, hogy a bűnösök gazsága semmi veszedelmet és zűrzavart ne okozzon."

[1] Livius fennmaradt könyveiből csak a Kr. e. 213-as eseményekről tudunk (lásd XXV. 1. 6–12).

17.

(1) Ezután felolvastatták a *senatus*i határozatokat, jutalmat ígértek minden feljelentőnek, aki egy bűnöst a *consul* elé vezet, vagy legalább távollétében megadja az illető nevét. Ha valaki, akit feladtak, elmenekül, annak kitűznek egy határidőt, (2) és ha addig a napig nem jelentkezik az idézésre, távollétében ítélik el. Ha olyasvalakit adnak fel, aki éppen Itálián kívül tartózkodik, annak lazább határidőt szabnak, hátha hajlandó megjelenni, hogy a bíróság előtt védekezzen. (3) Ezután ismertették a rendeletet, mely szerint senki sem adhat el vagy vásárolhat semmit a meneküléshez, és a menekülőket senki sem fogadhatja be, nem rejtegetheti, és semmi módon nem támogathatja.

(4) A gyűlés feloszlatása után az egész Városban nagy volt a rémület, és nem korlátozódott a falakon belülre vagy a Város környékére, hanem egész Itáliában kitört a pánik, ahogy a vendégbarátok levelezése révén híre terjedt a *senatus*i határozatnak, a *consul*ok beszédének és rendeletének. (5) A nyilvános leleplező beszédet követő éjszakán őrségeket állítottak körös-körül a kapukhoz, így a *triumvir*ek igen sok menekülni próbáló embert fogtak el és hurcoltak vissza. Sok embert jelentettek fel név szerint, ezek közül néhány férfi és nő végzett magával. Állítólag több mint 7000 férfi és asszony vett részt a titkos szövetségben. (6) Mint bebizonyosodott, az összeesküvés vezetői Marcus és Gaius Atinius római plebejusok, a faliscus Lucius Opicernius és a campaniai Minius Cerrinius voltak; (7) ők kezdeményeztek minden gyalázatosságot és gaztettet, és ők voltak a főpapok és a szertartások szervezői. Őket igyekeztek minél hamarabb kézre kerítsék. Amikor a *consul* elé vezették őket, beismerő vallomást tettek, és azonnal rávallottak bűntársaikra is.

18.

(1) A Városból való menekülés olyan méreteket öltött, hogy mivel emiatt sokak peres eljárásai elévültek vagy anyagi kár érte őket,[1] Titus Maenius és Marcus Licinius *praetor*ok arra kényszerültek, hogy a *senatus* jóváhagyásával 30 napra elhalasszanak minden tárgyalást, amíg a *consul*ok befejezik a vizsgálatot. (2) Kiürült a Város, és a név szerint feljelentettek sem maguk nem jelentkeztek, sem megtalálni nem lehetett őket, ezért a *consul*ok kénytelenek voltak körbejárni a törvénykezési helyeket, és ott folytatni a nyomozást és az eljárásokat. (3) Akik csak a beavatáson estek át, és a pap szavai után elismételték ugyan az imaformulát, amellyel csatlakoztak a mindenféle gazság és paráznaság elkövetésére irányuló bűnös összeesküvéshez, viszont sem magukkal, sem másokkal szemben nem követtek el semmit, amire esküvel kötelezték magukat, azokat továbbra is fogságban

[1] A törvényszéki tárgyalást csak mindkét fél jelenlétében lehetett megtartani.

őrizték. (4) Azokat viszont, akiket mások megbecstelenítése vagy gyilkosságok szennyeztek be, és akik hamis tanúzással, pecséthamisítással, végrendelet kicserélésével és egyéb gazságokkal mocskolták be magukat, halálbüntetéssel sújtották. (5) Nagyobb volt a kivégzettek, mint a fogságba vetettek száma, és mindkét csoportban nagy számban akadtak nők és férfiak egyaránt. (6) Az elítélt nőket átadták rokonaiknak vagy azoknak, akiknek családfői hatalma alá tartoztak, hogy ezek otthon hajtsák végre rajtuk az ítéletet,[1] (7) de ha megbüntetésükre nem akadt megfelelő ember, akkor nyilvánosan végezték ki őket.

Ezután a *consul*ok utasítást kaptak, hogy először Rómában, majd egész Itáliában romboltassák le a bacchanáliák színhelyeit, kivéve ha ott valami régi oltár vagy megszentelt istenszobor található. (8) Ezután a jövőre nézve *senatus*i határozatot hoztak arról, hogy sem Rómában, sem Itáliában nem szabad bacchanáliát rendezni: Ha valaki úgy gondolja, hogy az ilyen szertartást évről évre elkerülhetetlenül meg kell rendeznie, és azt vallásos aggodalom és engesztelés nélkül nem mulaszthatja el, jelentse be ezt a városi *praetor*nak, a *praetor* pedig kérdezze meg a *senatus*t. (9) Ha a *senatus* ülésén jelen van legalább 100 *senator*, és tőlük engedélyt kap rá, megrendezheti a szertartást, de az áldozatnál nem lehetnek jelen ötnél többen, nem lehet közös pénzük, nem lehet áldozatmesterük, sem papjuk.[2]

19.

(1) Ezután egy másik, ezzel összefüggő *senatus*i határozat is született Quintus Marcius *consul* javaslatára: azoknak az ügyében, akik a *consul*oknál feljelentést tettek, teljes egészében a *senatus*ra kell hagyni a döntést, ha majd Spurius Postumius visszatér Rómába a vizsgálatok befejezése után. (2) Elrendelték, hogy a campaniai Minius Cerriniust Ardeába kell küldeni fogságba,[3] az ardeai tisztségviselőket pedig előre figyelmeztetni kell, hogy különös gonddal őrizzék, nemcsak azért, hogy meg ne szökhessen, de hogy az öngyilkosságra se találjon lehetőséget.

[1] Az ítéletet vagy az elítélt nő férfi felmenője hajthatta végre, aki apai hatalommal *(patria potestas)* rendelkezett fölötte, vagy a férje, ha olyan házasságban élt, amely a férjnek hatalmat *(manus)* biztosított a feleség fölött. Egyéb hozzátartozónak nem volt joga a halálos ítéletet végrehajtani.

[2] A *senatus* határozatának (*senatus consultum de Bacchanalibus*, CIL I.^{2} 2. 581) egy példányát bronztáblára vésve megtalálták 1640-ben, Tiriolóban. Az ezen olvasható rendelkezések nagy vonalakban egybevágnak a Livius által leírtakkal. Apró különbség, hogy az eredeti határozat csak a férfiaknak tiltotta meg a papi tisztség betöltését az ötszemélyes közösségekben, a nőknek azonban engedélyezte.

[3] Opicerniust és a két Atiniust addigra bizonyára már kivégezték.

(3) Egy idő múlva megérkezett Rómába Spurius Postumius. Ő tett előterjesztést a *senatus*ban Publius Aebutius és Hispala Faecenia megjutalmazásáról, mivel az ő segítségükkel leplezték le a bacchanáliákat. (4) A *senatus* úgy határozott, hogy a városi *quaestor*ok fizessenek ki nekik a kincstárból fejenként 100 000 bronzpénz jutalmat,[1] a *consul* pedig beszélje meg a nép*tribunus*okkal, hogy minél előbb terjesszék a köznép elé a javaslatot: tekintsék úgy, hogy Publius Aebutius leszolgálta katonaidejét, ha nem akarja, ne kelljen katonáskodnia,[2] és a *censor* se adjon neki állami lovat. (5) Faecenia Hispala pedig kapja meg a jogot,[3] hogy javait eladhassa vagy elidegeníthesse, saját nemzetségén kívül is férjhez mehessen,[4] szabadon választhassa meg gyámját, mintha férje erre végrendeletében felhatalmazta volna, valamint szabadon született polgárhoz is férjhez mehessen, és ezért azt, aki feleségül veszi, semmi hátrány vagy megszégyenítés ne érhesse. (6) A jelenlegi és a későbbi *consul*ok és *praetor*ok pedig ügyeljenek rá, hogy ennek a nőnek ne essen bántódása, és biztonságban élhessen. Ez a *senatus* akarata, és elvárja, hogy így is történjen.

(7) Mindezt a köznép elé terjesztették és meg is valósították a *senatus* határozata értelmében. A többi feljelentő ügyében felhatalmazták a *consul*okat, hogy döntsenek büntetlenségükről és jutalmukról.

20.

(1) Quintus Marcius saját területén már befejezte a nyomozást, és indulni készült hadszínterére, Liguriába, miután kiegészítésül kapott 3000 római gyalogost és 150 lovast, valamint 5000 latin gyalogost és 200 lovast. (2) Tiszttársa szintén ezt a hadszínteret kapta ugyanilyen létszámú gyalogos és lovas sereggel. Azokat a seregeket vették át, amelyeket az előző évben Gaius Flaminius és Marcus Aemilius *consul*ok vezettek. (3) A *senatus*i határozat értelmében két új légiót is be kellett sorozniuk; ezenkívül a szövetségeseket és a latinságot 20 000 gyalogos és 800 lovas kiállítására kötelezték, a rómaiak közül pedig 3000 gyalogost és

[1] Ez az összeg biztosította a legmagasabb vagyoni osztályba való bekerülést.

[2] A kötelező katonaidő (lovagok esetében 10 év) leszolgálása után lehetett tisztségekre pályázni. Nem tudunk azonban arról, hogy Aebutius a későbbiekben tisztséget viselt volna.

[3] Vagyis Hispalát, aki felszabadított rabszolga volt, lényegében egy szabadon született asszony jogaival ruházták fel, és lehetővé tették számára, hogy feleségül menjen Aebutiushoz (akár olyan formában, hogy annak hatalma alá kerül, akár úgy, hogy nem), vagy a maga lábára álljon.

[4] Nem tudunk arról, hogy a nemzetségből való kiházasodást Rómában korlátozták volna, főleg felszabadított rabszolgák esetében. A családfő, illetve a gyám hozzájárulása természetesen akár nemzetségen belüli, akár azon kívüli házasságkötés esetén szükséges volt.

200 lovast soroztak be. (4) Ezt az egész sereget, kivéve a légiókat, a hispániai hadsereg kiegészítésére kellett elküldeniük. Ezért a *consul*ok, amíg őket a nyomozás kötötte le, Titus Maeniust bízták meg a sorozás lebonyolításával.

(5) A vizsgálat befejezése után először Quintus Marcius utazott el az apuai ligurok földjére. (6) Ezek üldözése közben mélyen behatolt a rejtett szurdokokba, amelyek mindig is rejtekhelyként és menedékül szolgáltak nekik. Az ellenség azonban előre megszállta az egyik szurdok bejáratát, és a kedvezőtlen terepen bekerítette a *consul*t. (7) Odaveszett 4000 embere, és az ellenség kezébe került a II. légió három hadijelvénye, a latin szövetségesek 11 zászlaja és a rengeteg fegyver, amelyeket mindenfelé elszórtak, mivel az erdei utakon akadályozták menekülésüket. (8) A ligurok előbb hagytak fel az üldözéssel, mint a rómaiak a meneküléssel. (9) Mihelyt a *consul* kijutott az ellenség földjéről, és békés területre ért, feloszlatta seregét, hogy ne tűnjön fel, mennyi embert vesztett. (10) De mégsem tudta feledtetni hírhedt vereségét, mert a szurdokot, ahol a ligurok megfutamították őt, ettől fogva Marcius-szurdoknak[1] nevezték.

21.

(1) Közvetlenül azután, hogy megérkezett ez a hír Liguriából, felolvastak egy Hispániából érkezett levelet is, amely egyszerre volt örvendetes és szomorú. (2) Gaius Atinius, aki két évvel azelőtt *praetor*ként érkezett ebbe a provinciába, Hasta városának környékén szabályos ütközetet vívott a lusitanusokkal. Mintegy 6000 ellenséges katona esett el, a többit szétszórták és megfutamították, és táborukból is kiűzték őket. (3) Atinius ezután Hasta ellen indult légióival, és a város elfoglalása sem került sokkal nagyobb fáradságába, mint a táboré. De miközben vigyázatlanul túl közel ment a falakhoz, megsebesült, és sebébe néhány nap múlva belehalt. (4) A *senatus* a *propraetor* halálát hírül adó levél felolvasása után úgy döntött, hogy küldjenek egy futárt Luna kikötőjébe Gaius Calpurnius *praetor* után ezzel az üzenettel: a *senatus* elvárja, hogy a provincia ne maradjon katonai hatalommal rendelkező elöljáró nélkül, ezért mielőbb utazzon el Hispániába. (5) A futár negyednapra érkezett meg Lunába, de Calpurnius már néhány nappal korábban elutazott.

(6) Hispania Citeriorban Lucius Manlius Acidinus, aki Gaius Atiniusszal egyidőben érkezett provinciájába, nyílt csatában megütközött a keltibérekkel. (7) A küzdő felek úgy váltak szét, hogy nem lehetett tudni, melyikük a győztes; a keltibérek azonban a rákövetkező éjjel elvonultak, így a rómaiak lehetőséget kaptak, hogy eltemessék halottaikat és összeszedjék az ellenséges fegyverzsákmányt. (8) Néhány nap múlva a keltibérek nagyobb sereget vontak össze, és

[1] A mai Pieve Fosciana közelében.

Calagurris városa mellett csatára provokálták a rómaiakat. (9) A forrásokban semmiféle adat nincs arról, hogy megnövekedett számuk ellenére miért bizonyultak mégis gyengébbnek. Mindenesetre elvesztették az ütközetet; a rómaiak mintegy 12 000 emberüket levágták, több mint 2000-et elfogtak közülük, és táborukat is elfoglalták. (10) Ha a győztes vezér lendületét vissza nem fogja utódja érkezése, sikerült volna véglegesen leigázni a keltibéreket.

Ezután mindkét újonnan jött *praetor* téli szállásra vezette seregét.

22.

(1) Azokban a napokban, amikor ezek a hírek érkeztek Hispániából, vallási aggályok miatt megrendezték a Taurius-játékokat, két napon át.[1] Ezután tíz napon át Marcus Fulvius rendezte meg nagy pompával azokat a játékokat, amelyeknek megtartására az aitól háborúban tett fogadalmat.[2] (2) Tiszteletére sok előadóművész eljött Hellaszból. A rómaiak ekkor láthatták először atléták versenyét, volt oroszlán- és párducvadászat[3] is, és a játékokat szinte a mi korunkhoz illő gazdagság és változatosság tette fényessé.

(3) Ezután áldozati kilencedet tartottak, mert Picenumban három napon át kőeső esett, és a hírek szerint több helyen tűz szállt le az égből, amely néhány embert is meglegyintett: főleg a ruhájukat perzselte meg. (4) A *pontifex*ek rendeletére ezt egy egynapos könyörgéssel is kiegészítették, mert Opsnak a Capitoliumon álló szentélyét villámcsapás érte. A *consul*ok engesztelésül kifejlett jószágokat áldoztak, és megtisztították a Várost. (5) Ekkortájt Umbriából is jelentették, hogy találtak egy 12 év körüli kétnemű gyereket. Hogy elhárítsák ezt a rossz előjelet, megparancsolták, hogy a szörnyszülöttet a lehető leghamarabb távolítsák el Róma felségterületéről,[4] és fojtsák vízbe.

(6) Ebben az évben az Alpok túlsó oldaláról gallok hatoltak be a venétek földjére, fosztogatás és háború nélkül, és a mai Aquileia helyétől nem messze kijelöltek egy területet, hogy ott várost alapítsanak. (7) A rómaiak emiatt követeket küldtek az Alpokon túlra, de azt a választ kapták, hogy ezek nem népük megbízásából keltek át Itáliába, és ők azt sem tudják, mit művelnek ott.

[1] Római régiségtani szerzők tanúsága szerint (Festus 478 L, Servius Danielis magyarázata az *Aeneis* II. 140-hez) ezeket a játékokat az alvilági istenek tiszteletére rendezték a várandós anyákat fenyegető veszélyek elhárítására.

[2] Vö. XXXIX. 5. 7–10.

[3] A *venatio* ('vadászat'), amelynek során különféle, lehetőleg egzotikus állatokat öldöstek le a porondon vagy uszítottak egymás ellen a közönség örömére, a későbbi időkben is a játékok elmaradhatatlan eleme volt – éppúgy, mint a császárkorban oly népszerű két másik műsorszám: a bűnözők látványos kivégzése és a gladiátorküzdelmek.

[4] Ebben az összefüggésben Itália területe számít Róma felségterületének.

(8) Lucius Scipio ekkoriban rendezte meg tíz napon át azokat a játékokat, amelyekre állítása szerint az Antiokhosz elleni háborúban tett fogadalmat, abból a pénzből, amelyet a királyok és a városok erre a célra adtak össze.[1] (9) Valerius Antias tudósítása szerint Scipiót elítélése és vagyonának elárverezése után elküldték Kis-Ázsiába, hogy simítsa el az Antiokhosz és Eumenész király között támadt viszálykodást. (10) Állítólag ekkor adták össze neki a pénzt és toboroztak számára művészeket Kis-Ázsiából; csak ekkor, követsége befejezése után tárgyaltak a *senatus*ban a játékokról, amelyekről Scipio közvetlenül a háború után, amelyben állítása szerint ez a felajánlás megtörtént, nem tett említést.

23.

(1) Mivel az év már a végéhez közeledett, és Quintus Marcius Rómától távol akarta tisztségét letenni, a választógyűlést Spurius Postumius tartotta meg, miután a legnagyobb lelkiismeretességgel és gonddal befejezte a vizsgálatot. (2) Appius Claudius Pulchert és Marcus Sempronius Tuditanust választották meg *consul*nak [185]. Másnap megválasztották *praetor*nak Publius Cornelius Cethegust, Aulus Postumius Albinust, Gaius Afranius Stelliót, Gaius Atilius Serranust, Lucius Postumius Tempsanust és Marcus Claudius Marcellust.

(3) Az év végén, mivel Spurius Postumius *consul* jelentette, hogy a nyomozás közben Itália két partvonalán tett utazásai során az Adriai-tengernél Sipontum, a Tirrén-tengernél pedig Buxentum *coloniá*kat elhagyatottnak találta, (4) a *senatus* határozata alapján Titus Maenius városi *praetor* kinevezte *triumvir*ekké Lucius Scribonius Libót, Marcus Tucciust és Gnaeus Baebius Tamphilust, hogy telepeseket toborozzanak oda.

(5) Küszöbön állt a háború Perszeusz király és a makedónok ellen. Ez nem azért robbant ki, amire a legtöbben gondoltak, és nem is maga Perszeusz okozta. A háborút még Philipposz készítette elő, és ha tovább élt volna, ő maga is harcolta volna végig. (6) A veresége után rá kiszabott békefeltételek közül leginkább az az egy dolog bántotta, hogy a *senatus* megfosztotta attól a jogától, hogy kegyetlenül elbánjon a háborúban tőle elpártolt makedónokkal,[2] (7) noha abban reménykedett, hogy erre engedélyt fog kapni, mivel a békefeltételek megállapításakor Quinctius ez ügyben elhalasztotta a döntést. (8) Később, amikor Antiokhosz királyt legyőzték Thermopülainál, majd Acilius *consul* és Philipposz felosztották egymás közt a feladatokat, és egyidőben kezdték ostromolni Hérakleiát és Lamiát, (9) Philipposz azon is megbántódott, amikor Hérakleia

[1] L. Scipio valószínűleg ezzel próbálta visszaszerezni népszerűségét az őt és családját ért támadások után.

[2] Az oresztákról van szó (XXXIII. 34. 6).

elfoglalása után a *consul* ráparancsolt, hogy vonuljon el Lamia alól, és a város a rómaiaknak adta meg magát. (10) A *consul* azonban kiengesztelte azzal, hogy miközben ő maga Naupaktoszhoz sietett, ahová az aitólok vereségük után visszahúzódtak, engedélyt adott Philipposznak, hogy háborút indítson Athamania és Amünandrosz ellen, és saját birodalmához csatolja a városokat, amelyeket az aitólok elvettek a thesszáliaiaktól. (11) Philipposz ezután Amünandroszt nagyobb küzdelem nélkül elűzte Athamaniából, és jó néhány várost elfoglalt, (12) sőt kiterjesztette hatalmát a jól megerődített, minden tekintetben előnyös fekvésű Démétriaszra és a magnésziaiakra is. (13) Ezután Thrákia néhány városát, ahol az új és szokatlan szabadság következtében a vezetők egymás ellen fordultak, szintén hatalmába kerítette azzal a módszerrel, hogy a belviszályban a gyengébb felet támogatta.

24.

(1) Ily módon egyelőre sikerült lecsillapítani a király haragját a rómaiak ellen. De mindvégig az volt a szándéka, hogy a béke ideje alatt erőt gyűjt, és ha egyszer kedvező alkalom kínálkozik, fel is használja azt egy háborúra. (2) Országa bevételeit nemcsak a föld termése és a tengerikikötő-vámok révén növelte, hanem rég nem művelt fémbányákat is újra művelésbe vett, sőt több helyen újakat is nyittatott. (3) Hogy újra elérje a háborús vereségektől megcsappant régi népsűrűséget, nemcsak a születések számát igyekezett növelni azzal, hogy mindenkit gyermeknemzésre és -nevelésre kényszerített, (4) de igen sok thrákot is áttelepített Makedóniába, és a háborútól nem zavart hosszú nyugalomban minden erejével azon volt, hogy birodalma erejét gyarapítsa.

(5) Aztán ismét felmerült néhány dolog, amely felélesztette a rómaiak iránti haragját. (6) Amikor a thesszáliaiak és perrhaibiaiak panaszt emeltek Philipposz által elfoglalt városaik miatt, Eumenész király követei pedig az erőszakkal birtokba vett thrákiai városok és ezek lakosságának Makedóniába való áttelepítése miatt, a *senatus* oly módon hallgatta meg őket, hogy a vak is láthatta: a panaszoknak foganatja is lesz. (7) Az atyákat az a hír gondolkodtatta el a leginkább, hogy Philipposz már Ainoszt és Maróneiát készül megkaparintani;[1] Thesszália sorsa kevésbé aggasztotta őket.

(8) Athamaniából is követek jöttek, akik már nem is területük egy részének elvesztése vagy határaik megsértése miatt tettek panaszt, hanem azért, mert egész Athamania a király hatalma és fennhatósága alá került.[2] (9) Maróneiai

[1] Ez a két hely hadászati szempontból Thrákia legfontosabb két kikötővárosa volt.

[2] Ezek szerint Amünandrosz visszatérése óta ismét fordult a kocka, és Philipposz visszaszerezte a területet.

száműzöttek is érkeztek, akiknek azért kellett távozniuk, mert szabadságuk védelmében szembeszálltak a királyi helyőrséggel; ők hozták hírül, hogy nemcsak Maróneia, de már Ainosz is Philipposz hatalmába került.

(10) Philipposz is elküldte követeit, hogy ezeket az ügyeket tisztázzák; ezek azt bizonygatták, hogy semmi olyasmi nem történt, amire a római hadvezérek nem adtak engedélyt. (11) Hiszen – mondták – Thesszália, Perrhaibia és Magnészia városai, az athaman nép és Amünandrosz éppúgy vétkesek voltak, mint az aitólok. (12) Antiokhosz király elűzése után a *consul* az aitól városok ostromával volt elfoglalva, ezért Philipposzt küldte el, hogy foglalja vissza el a városokat; ő fegyverrel leigázta ezeket, és azóta engedelmesek .

(13) A *senatus*, mivel a király távollétében nem akart döntést hozni, követként a helyszínre küldte Quintus Caecilius Metellust, Marcus Baebius Tamphilust és Tiberius Semproniust, hogy döntőbíráskodjanak ezekben a vitás ügyekben. (14) Érkezésük után gyűlésre hívták össze a thesszáliai Tempébe az összes várost, amelynek a királlyal vitája volt.

25.

(1) Amikor itt helyet foglaltak – a római követek mint döntőbírák, a thesszáliaiak, perrhaibiaiak és athamanok egyértelműen mint vádlók, a vádak meghallgatására érkezett Philipposz pedig vádlott gyanánt –, (2) a követségek vezetői, ki-ki saját egyéniségének megfelelően és aszerint, hogy Philipposszal jó vagy ellenséges viszonyban volt-e, élesebb vagy mérsékeltebb hangú beszédet mondtak. (3) Arról folyt a vita, hogy Philippopolisz,[1] Trikka, Phalória[2] és Eurümenai a többi környező várossal együtt (4) eredetileg Thesszáliához tartoztak-e, és az aitólok erőszakkal foglalták-e el őket maguknak – az ugyanis köztudomású volt, hogy Philipposz az aitóloktól vette el őket –, vagy pedig ősidőktől fogva az aitólok városai voltak; (5) Acilius ugyanis nyilván abban a tudatban engedte át őket a királynak, hogy ezek aitól városok voltak, és saját elhatározásukból, nem pedig fegyveres erőszak hatására álltak az aitólok mellé. (6) Hasonló alapon folyt a vita a perrhaibiaiak és magnésziaiak[3] városairól is, mert az aitólok azzal, hogy az alkalmat kihasználva birtokukba vették őket, mindannyiuk jogi helyzetét összezavarták.

(7) Ezekhez a vitás kérdésekhez hozzájárult még a thesszáliaiak panasza is, hogy a király a szóban forgó városokat, ha most vissza kellene szolgáltatnia,

[1] Azonos Gomphoi városával.

[2] Vö. XXXVI. 13. 5–6.

[3] A magnésziaiak említése itt téves, és valószínűleg azon alapul, hogy Magnészia területén is volt egy Eurümenai nevű város, amely azonban nem azonos az itt említettel.

kifosztva és elnéptelenedve adná vissza: (8) Nem is szólva a háború során elpusztult emberekről, Makedóniába hurcoltatott 500 előkelő ifjút, ahol megalázó rabszolgamunkát végeztet velük. Arról pedig már gondoskodott, hogy amit kénytelen lesz visszaadni a thesszáliaiaknak, legalább tönkretegye, mielőtt viszszaadná. (9) A phthiótiszi Thébai volt egykor a thesszáliaiak egyetlen jól jövedelmező és hasznot hajtó tengerparti kereskedővárosa. A király azonban felvásárolta az ottani teherhajókat, hogy azok Thébai mellett elhaladva Démétriaszban kössenek ki, így az egész tengeri kereskedelmet oda irányította át. (10) Sőt még követeik megtámadásától sem riadt vissza, akik pedig a népek joga szerint szentek és sérthetetlenek: csapdát állított nekik, amikor útban voltak Titus Quinctiushoz. (11) Így aztán annyira megfélemlített minden thesszáliait, hogy a szájukat sem merik kinyitni sem saját városukban, sem a szövetség közös gyűlésein. Hiszen a rómaiak, akik megajándékozták őket a szabadsággal, távol vannak, viszont egy kegyetlen zsarnok ül a nyakukon, aki nem engedi, hogy élvezzék a római nép jótéteményét. Hisz van-e szabadság akkor, ha nincs szólásszabadság? (12) Még most is, amikor bízhatnak a követek oltalmában, inkább csak sóhajtoznak beszéd helyett. Ha a rómaiak nem tesznek valamit azért, hogy a Makedónia szomszédságában lakó görögök félelmét és Philipposz vakmerőségét csökkentsék, hiába győzték le őt és szabadították fel a görögöket. (13) Szöges zablára kell őt fogni, mint egy makrancos, engedetlen lovat.

(14) Ilyen keserű hangon beszéltek az utolsóként felszólalók, míg az előttük szólók inkább békítgették, kérve, hogy bocsásson meg azoknak, akik szabadságukért emelnek szót, (15) tegye félre kegyetlen zsarnokságát, és nevelje rá magát, hogy szövetségesként és barátként viselkedjen; kövesse a római nép példáját, amely inkább jóindulattal, mint megfélemlítéssel kapcsolja magához szövetségeseit.

(16) Miután meghallgatták a thesszáliaiakat, a perrhaibiaiak visszakövetelték Gonnokondülont – amelyet Philipposz Olümpiasznak nevezett el, szerintük azonban a perrhaibiaiak ősi tulajdona –, ezenkívül Malloiát és Erikiniont is. (17) Az athamanok szabadságukat kérték vissza, valamint Athénaion és Poitneion nevű erődítményeiket.

26.

(1) Philipposz, hogy ő is inkább vádlónak és ne vádlottnak tűnjön, maga is panasszal kezdte. Nehezményezte, hogy a thesszáliaiak fegyveres erőszakkal elfoglalták Menelaiszt Dolopiában, amely egykor az ő birodalmához tartozott,[1]

[1] Dolopiát a rómaiak csatolták el Philipposztól 195-ben (XXXIII. 34. 6).

és a perrhaibiaiakkal együtt bevették a pieriai Petrát is. (2) Kisajátították Xüniait – folytatta –, amely kétségtelenül aitól város,[1] és teljesen jogtalanul a thesszáliai szövetséghez csatolták az Athamaniához tartozó Parakhelóiszt is. (3) Ami pedig az ellene felhozott vádakat illeti, hogy csapdát állított a követeknek, és tengeri kikötők népszerűségét növelte vagy csökkentette: (4) az utóbbi egyenesen nevetséges, hogy ő tartozzon felelősséggel azért, melyik kikötőt keresik fel a kereskedők és hajósok, az első pedig szöges ellentétben áll a jellemével. (5) Évek óta futkosnak már a követségek az ellene szóló vádakkal hol a római hadvezérekhez, hol Rómába a *senatus*hoz – melyiküket sértette ő meg valaha egyetlen szóval is? (6) Azt mondják, egyszer rajtaütött a Quinctiushoz tartó követeken; de azt nem teszik hozzá, hogy mi lett ezeknek a sorsa. Ezek olyan emberek vádaskodásai, akik keresik, mivel rágalmazhatnák meg őt, ha már valós vétkeket nem vethetnek a szemére. (7) A thesszáliaiak arcátlanul és mértéktelenül visszaélnek a római nép jóindulatával, és túl mohón vedelik a tömény szabadságot hosszan tartó szomjúságuk után. (8) Ezért váratlanul felszabadult rabszolgák módjára próbálgatják, meddig mehetnek el hangoskodásban és nyelvelésben, és gazdáik gyalázásában és rágalmazásában élik ki magukat. – (9) Ezután kissé elragadták az indulatai: hozzátette, hogy a játéknak még nincs vége.

Ezt a fenyegető kijelentését nemcsak a thesszáliaiak, de a rómaiak is magukra vették. (10) Amikor a szavai nyomán támadt felhördülés végre lecsillapodott, a király azt válaszolta a perrhaibiaiak és az athamanok követeinek, hogy az általuk említett városok egyforma helyzetben vannak: (11) az ellenséghez tartoztak, Acilius *consul* és a rómaiak pedig neki adták őket. (12) Ha ezt az ajándékot vissza akarják venni tőle azok, akiktől kapta, tudja, hogy engednie kell; de ha így tesznek, megbízhatatlan és haszontalan szövetségeseik kedvéért egy jobb és hűségesebb barátjukkal szemben fognak jogtalanságot elkövetni. (13) Semmiért nem rövidebb életű a hála, mint a szabadságért, különösen azok részéről, akik úgyis visszaélnek majd vele és tönkreteszik.

(14) A római követek a vizsgálat befejezése után kijelentették: úgy döntöttek, hogy az említett városokból ki kell vonni a makedón helyőrséget, és a királyság területét Makedónia régi határaira kell korlátozni; az egymás ellen kölcsönösen felpanaszolt jogtalanságok ügyében pedig olyan törvényes eljárásban kell megállapodniuk, amelynek alapján a jelenlévő népek és a makedónok vitájában meg lehet hozni a döntést.

[1] Xüniait Philipposz 210-ben vagy 202-ben vette el az aitóloktól. Akhaia Phthiótiszt 196-ban Thesszáliához csatolták, Xüniai maga azonban csak 191-ben lett a thesszáliai szövetség része.

27.

(1) A követek, miután döntésükkel vérig sértették a királyt, Thesszalonikébe utaztak tovább, hogy megvizsgálják a thrákiai városok helyzetét. (2) Itt Eumenész követei így szóltak: Ha a rómaiak azt akarják, hogy Ainosz és Maróneia szabad legyen, szerénységük tiltja, hogy többet mondjanak, csak arra intik őket, hogy e városok szabadságát ne csak névleg, hanem ténylegesen is hagyják meg, és ne tűrjék, hogy ajándékukat valaki más elvegye. (3) Ha viszont nem viselik annyira szívükön a thrákiai városok sorsát, sokkal méltányosabb, hogy ezek mint Antiokhosz volt birtokai ne Philipposz, hanem Eumenész tulajdonába kerüljenek, háborús jutalomként (4) akár apja, Attalosz érdemeiért, amelyeket épp a Philipposz elleni háborúban szerzett, akár saját szolgálatai fejében, hiszen az Antiokhosz elleni háború minden veszedelméből és fáradságából kivette a részét. (5) Ezenkívül az ő javára szól a tíz megbízott előzetes döntése is, mert amikor neki ítélték Kherszonészoszt és Lüszimakheiát, ezzel együtt nyilván odaadták Maróneiát és Ainoszt is, amelyek már csak közeli fekvésük miatt is mintegy függelékei a nagyobb ajándéknak. (6) Ezzel szemben Philipposz milyen szolgálatot tett a római népnek, és milyen tulajdonjogra hivatkozhat, hogy helyőrségekkel rakta meg ezeket a Makedónia határától oly távol fekvő városokat? Hívassák ide a maróneiabelieket, tőlük pontosabban megtudhatnak mindent ezeknek a városoknak a helyzetéről.

(7) Oda is hívták a maróneiabeliek követeit, akik elmondták, hogy náluk nemcsak a város egy pontján tartózkodik királyi helyőrség, mint más városokban, de egyszerre több helyen is. Maróneia tele van makedónokkal, (8) így a király csatlósainak kezébe került a hatalom. Csak ezek szólalhatnak fel az államtanácsban és a népgyűlésen; a tisztségeket kivétel nélkül ők kapják és adják. (9) A legderekabbak, akiknek fontos volt a szabadság és a törvények, vagy hazájukból elűzve számkivetésben élnek, vagy meghúzzák magukat, tisztségek nélkül, a hitványabbak alattvalóiként. – (10) Röviden a határok jogosságáról is szót ejtettek: Quintus Fabius Labeo ott-tartózkodásakor határukat Philipposz birodalma felől a régi királyi útban jelölte meg, amely felmegy a thrákiai Paroreiáig, de sehol sem kanyarodik el a tenger felé. Philipposz azonban ezután új irányt adott az útnak, hogy körülfogja vele a maróneiabeliek városait és földjeit.

28.

(1) Philipposz ezzel szemben egészen más érvelési utat választott, mint korábban a thesszáliaiak és a perrhaibiaiak ellen mondott beszédében. „Nekem – mondta – most már nem a maróneiabeliekkel vagy Eumenész királlyal van vitám, hanem veletek, rómaiak, mert már jó ideje úgy látom, semmi méltányosságot nem várhatok tőletek. (2) Én elvártam volna, hogy visszaadjátok nekem a fegy-

verszünet idején tőlem elpártolt makedón városokat. Nem mintha ez nagy gyarapodást jelentett volna királyságomnak, hiszen ezek apró városok a határ legszélén, hanem mert ez a példa nagyon fontos lett volna ahhoz, hogy a többi makedónt kordában tartsam. (3) De ezt megtagadtátok tőlem. Az aitól háborúban Manius Acilius *consul* rám bízta Lamia ostromát, de amikor már rengeteg időt és fáradságot öltem az ostromművek építésébe és a küzdelmekbe, és már-már átjutottam a falakon, a *consul* visszaparancsolt a szinte már elfoglalt város alól, és arra kényszerített, hogy csapataimmal elvonuljak onnan. (4) Vigasztalásul ezért a jogtalanságért engedélyt kaptam, hogy Thesszáliában, Perrhaibiában és Athamaniában elfoglaljak néhány városnak alig nevezhető erődöt. De ti, Quintus Caecilius, néhány napja ezeket is elvettétek tőlem.

(5) Az előbb Eumenész követei – isten ments! – természetesnek vették, hogy méltányosabb, ha Eumenész kapja meg Antiokhosz korábbi birtokait, mint ha én. Nekem erről egészen más a véleményem. Eumenész ugyanis elvesztette volna birodalmát, ha a rómaiak nem győznek, sőt akkor is, ha nem indítják meg a háborút. (6) Így hát ti tettetek szívességet neki, nem pedig fordítva. Az én birodalmamnak azonban egyetlen csücske sem forgott veszélyben, olyannyira nem, hogy visszautasítottam Antiokhosz ajánlatát, aki 3000 talentumot, 50 emelt fedélzetű hajót és a korábban uralmam alá tartozó összes görög várost ígérte jutalmul, ha szövetségre lépek vele;[1] (7) sőt már akkor ellenségének nyilvánítottam magam, amikor Manius Acilius még át sem szállította seregét Hellaszba. Ennek a *consul*nak az oldalán aztán kivettem részemet a háborúból, bármit bízott is rám. (8) A következő *consul*nak, Lucius Scipiónak pedig, amikor úgy döntött, hogy seregét szárazföldi úton vezeti el a Hellészpontoszhoz, nemcsak megengedtem az országomon való átvonulást, de kijavíttattam az utakat, hidakat építtettem, biztosítottam számára az utánpótlást, (9) méghozzá nemcsak Makedóniában, de Thrákiában is, ahol többek közt azt is el kellett érnem, hogy a barbárok nyugton maradjanak.

(10) Buzgó támogatásom, hogy ne mondjam, érdemeim fejében, rómaiak, vajon gyarapítanotok illett volna birodalmamat valamivel, bőkezűségetekkel megnövelnetek és gazdagítanotok, vagy pedig inkább még azt is elvennetek tőlem, ami jogos igényem alapján vagy a ti jóvoltotokból birtokomban van, ahogy most teszitek? (11) Nem kapom vissza a makedón városokat, amelyekről pedig magatok is elismeritek, hogy az én birodalmamhoz tartoztak. Jön Eumenész, hogy kifosszon engem is, mintha Antiokhosz lennék, és – isten ments! – a tíz megbízott döntése mögé bújtatja el szemérmetlen rágalmait, holott elsősorban ennek alapján lehet őt megcáfolni és leleplezni. (12) Ebben a határozatban

[1] Philipposznak ez az állítása valószínűleg nem felel meg a valóságnak.

ugyanis teljesen érthetően és világosan megfogalmazva az áll, hogy Eumenész megkapja Kherszonészoszt és Lüszimakheiát. De hol van itt feltüntetve ráadásként Ainosz, Maróneia vagy egyéb thrákiai városok? Amit ő azoktól még követelni sem mert, azt most tőletek kapja meg, mintha már ők is neki adományozták volna?

(13) Az a kérdés, milyen számba akartok engem venni. Ha az a szándékotok, hogy gyűlölt ellenségként zaklattok, akkor csak így tovább! (14) De ha még valamennyire megbecsültök mint veletek szövetséges és baráti viszonyban álló királyt, akkor, kérlek, ne ítéljetek méltónak erre a nagy megaláztatásra!"

29.

(1) A király beszéde komoly hatást tett a követekre, ezért köztes választ adtak, és függőben hagyták a dolgot: Ha ezeket a városokat a tíz megbízott határozata Eumenésznek ítélte oda, akkor ezen nem változtatnak. (2) Ha ezeket Philipposz háborúban foglalta el, megtarthatja őket győzelme jutalmául a hadijog alapján. Ha a két eset közül egyik sem áll fenn, akkor fenn kell tartani az ügy kivizsgálásának jogát a *senatus* számára, és hogy döntésüket semmi ne befolyásolja, ki kell vonni a városokból a helyőrségeket.

(3) Elsősorban ezek az okok fordították szembe Philipposzt a rómaiakkal, így valószínűnek látszik, hogy fia, Perszeusz nem újabb indítékok alapján kezdte meg a háborút, hanem a fenti okokból apja hagyta rá örökül. (4) Rómában azonban egyáltalán nem gyanították, hogy makedón háború fenyeget.

Lucius Manlius *proconsul* már visszatért Hispániából. Amikor a Bellona szentélyében megtartott *senatus*i ülésen diadalmenetért folyamodott, fényes haditettei alapján ezt könnyen megkaphatta volna, (5) de ellene szólt a hagyomány, mert az ősök szokása úgy rendelkezett, hogy senki nem tarthat diadalmenetet, aki nem hozta haza seregét, csak akkor, ha provinciáját teljesen meghódítva és békés állapotban adta át utódjának. Köztes megoldásként mégis megtisztelték Manliust azzal, hogy *ovatió*ban vonulhatott be a Városba. (6) 52 aranykoszorút, ezenfelül 132 font aranyat és 16 300 font ezüstöt hozott magával, (7) és bejelentette a *senatus*nak, hogy *quaestor*a, Quintus Fabius további 10 000 font ezüstöt és 80 font aranyat hoz, és azt is átadja majd az államkincstárnak.

(8) Ebben az évben nagy rabszolgalázadás tört ki Apuliában. Tarentum Lucius Postumius *praetor* működési területe volt. (9) Ő vezette a szigorú nyomozást a pásztorok összeesküvése ügyében, akik útonállásukkal veszélyeztették az utakat és a közlegelőket. Mintegy 7000 embert ítélt el; ebből sokan elmenekültek, sokakat kivégeztek.

(10) A *consul*ok, akiket sokáig visszatartott a Városban a sorozás, végre elutaztak provinciájukba.

30.

(1) Ugyanebben az évben Hispániában Gaius Calpurnius és Lucius Quinctius *praetor*ok[1] kora tavasszal elindultak téli szállásukról, Baeturiában egyesítették csapataikat, majd továbbvonultak Carpetaniába, ahol az ellenség[2] tábora volt, azzal az elhatározással, hogy egyetértésben és közös haditerv alapján vezetik a háborút. (2) Dipo és Toletum városoktól nem messze a takarménygyűjtők összecsaptak egymással. Miközben mindkét táborból a küzdők segítségére siettek, lassan minden csapat kivonult az ütközetre. (3) Ebben a rögtönzött viadalban a terep és a harcmodor egyaránt az ellenségnek kedvezett. A két római sereget szétverték és visszaűzték táborába, (4) de az ellenség nem vette üldözőbe a megrémült katonákat.

A római *praetor*ok félve, hogy másnap megostromolják a táborukat, a következő éjszaka néma jeladásra, csendben elvezették seregüket. (5) A hispánok kora hajnalban csatarendben a sánc alá nyomultak, behatoltak a várakozásuk ellenére üresen talált táborba, zsákmányként széthordták mindazt, amit a rómaiak az éjszakai sietségben otthagytak, majd visszatértek állandó táborukba, és nyugodtan időztek ott néhány napig. (6) A rómaiak és szövetségeseik közül a harcban és menekülés közben mintegy 5000 ember esett el. Az ellenség az ezektől összeszedett fegyverzsákmányból szerelkezett fel, majd továbbvonult a Tagus folyóhoz.

(7) A római *praetor*ok ezt az egész időt arra használták fel, hogy a szövetséges hispán városokból segédcsapatokat vonjanak össze, és helyreállítsák katonáik morálját a csatavesztés rettenete után. (8) Amikor seregüket már elég erősnek hitték, és katonáik is ellenséget akartak látni végre, hogy lemossák a gyalázatot, felkerekedtek, és a Tagus folyótól 12 mérföldnyire ütötték fel táborukat. (9) Innen a harmadik őrségváltáskor elindultak, és négyszögletes menetoszlopban kora hajnalra megérkeztek a Tagus partjához, (10) ahol a folyón túl egy dombon állt az ellenség tábora. Azonnal át is keltek seregükkel ott, ahol egy-egy gázlót találtak a folyón, Calpurnius jobb felől, Quinctius bal felől. Az ellenség ezalatt, noha az átkelés okozta tolongásban nagy zűrzavart kelthetett volna egy támadással, nem mozdult, hanem tanácskozni kezdett, mert elcsodálkozott a rómaiak hirtelen megjelenésén.

(11) Közben a rómaiak összes málhájukat is átszállították és egy helyre összpontosították, majd mivel látták, hogy az ellenség végre megindul, táborépítésre pedig nem volt idő, hadrendbe sorakoztak. (12) Középen helyezkedett el

[1] A két *praetor* még 186-ban viselte hivatalát.

[2] A hadjárat a keltibérek ellen folyt.

Calpurnius az V. és Quinctius a VIII. légióval; ez volt seregük főereje. Egészen az ellenség táboráig nyílt volt a terep, így nem kellett cselvetéstől tartaniuk.

31.

(1) A hispánok, amikor az innenső parton pillantották meg a rómaiak két menetoszlopát, hirtelen kitódultak táborukból, és rohantak a csatába, hogy rajtuk üssenek, még mielőtt egyesülhetnének és felsorakozhatnának. (2) Eleinte kegyetlen erővel folyt az ütközet; a hispánok harci kedvét fokozta nemrég szerzett győzelmük, míg a rómaiakat a szokatlan szégyen tüzelte. (3) A legkeményebben a centrumban a két mindenre elszánt légió harcolt. Az ellenség, mivel belátta, hogy ezeket semmi más módon nem mozdíthatja ki helyükből, ék alakban folytatta a küzdelmet, és egyre nagyobb számban és zártabb alakzatban nyomultak rá a középen állókra.

(4) Calpurnius *praetor* látva, hogy a csatasor a centrumban szorongatott helyzetbe került, sietve odaküldte Titus Quinctilius Varus és Lucius Iuventius Talna *legatus*okat, hogy külön-külön buzdítsák a légiókat: (5) mutassanak rá és figyelmeztessék őket, hogy bennük van a győzelemnek és Hispánia megtartásának minden reménye; ha ők egy tapodtat is engednek, a hadseregből hírmondó sem fogja viszontlátni nemhogy Itáliát, de még a Tagus folyó túlsó partját sem. (6) Ő maga kis kerülőt tett a két légió lovasaival, és oldalról támadt rá a centrumba benyomuló ellenséges ékre. Quinctius a maga lovasságával az ellenség másik oldalát vette célba. (7) Calpurnius lovasai azonban sokkal elszántabban harcoltak, mindenekelőtt maga a *praetor*: (8) ő döfte le az első ellenséges katonát, és olyan mélyen behatolt soraik közé, hogy alig lehetett felismerni, melyik félhez tartozik. (9) A *praetor* bámulatos hősiessége feltüzelte a lovasokat, a lovasoké a gyalogosokat. Az első egységek *centurió*i elszégyellték magukat, amikor a *praetor*t ott látták az ellenséges fegyverek között. Így mindegyikük sürgetni kezdte a jelvényhordozókat, hogy nyomuljanak előre, a katonák pedig sietve kövessék őket. (10) Mindnyájan új csatakiáltásban törtek ki, és úgy támadtak, mintha fentről zúdultak volna lefelé. Hegyi patak módjára szórták szét és terítették le a meghökkent ellenséget, és minthogy soraik egymást tolták előre, nem lehetett őket feltartóztatni.

(11) A lovasok a sarkában voltak a táborba menekülő ellenségnek, és közéjük keveredve behatoltak a sáncok mögé. Itt a táborban hátrahagyott őrség újrakezdte a harcot, és a római lovasok kénytelenek voltak lovukról leszállni. (12) Már küzdöttek, amikor odaért az V. légió; azután, amint tehette, özönlött oda a többi csapat is. (13) Ölték a hispánokat táborszerte, és mindössze 4000-nek sikerült elmenekülnie közülük. Ebből 3000-en, akiknek még megvoltak a fegyvereik, megszálltak egy közeli hegyet, a többi 1000 hiányos fegyverzetű emberük szétszóródott a földeken.

(14) Ennyien élték túl az ütközetet a több mint 35 000 főnyi ellenségből. (15) A rómaiak 132 hadijelvényt zsákmányoltak. A rómaiak és a szövetségesek közül alig több mint 600-an, a provinciából való segédcsapatokból mintegy 150-en estek el. (16) Leginkább azért tűnt mégis véresnek a győzelem, mert öt katonai *tribunus* és néhány lovag is odaveszett. A rómaiak az ellenséges táborban éjszakáztak, mivel csata előtt nem volt idejük, hogy építsenek maguknak.

(17) Másnap Gaius Calpurnius a gyűlés előtt megdicsérte a lovasokat, és boglárokkal tüntette ki őket. Kijelentette, hogy elsősorban az ő erőfeszítésük révén sikerült az ellenséget szétverni, táborát megostromolni és elfoglalni. (18) Quinctius, a másik *praetor* láncokkal és ruhatűkkel ajándékozta meg lovasait. Igen sok *centuriót* is kitüntettek mindkét seregből, főképpen azokat, akik a centrumban álltak helyt.

32.

(1) A *consulok*, miután végeztek a sorozással és a Róma városbeli tennivalókkal, hadseregükkel elvonultak működési területükre, Liguriába. (2) Sempronius Pisaetól az apuai ligurok ellen vonult, és végigpusztítva földjeiket, felgyújtva falvaikat és erődjeiket, szabaddá tette az utat a szurdokon át a Macra folyóig és Luna kikötőjéig. (3) Az ellenség egy hegyet szállt meg,[1] őseinek hajdani lakhelyét, de a rómaiak, legyőzve a terep nehézségeit, egy csata során innen is elűzték őket.

(4) Appius Claudius ugyanolyan szerencsével és bátorsággal, mint tiszttársa, az ingaunus ligurok földjén vívott több sikeres csatát. Ezenkívül elfoglalta hat városukat, amelyekben több ezer embert ejtett foglyul, a háború 43 kezdeményezőjét pedig bárddal lefejeztette.

(5) Már közeledett a választógyűlés ideje. Claudius hamarabb érkezett meg Rómába, mint Sempronius, akit a sorshúzás kijelölt a gyűlés megtartására, mert testvére, Publius Claudius is pályázott a *consulságra*. (6) Vele együtt jelöltette magát a patríciusok közül Lucius Aemilius, Quintus Fabius, Servius Sulpicius Galba, akik már többedszerre pályáztak, és eddigi kudarcaik után annál komolyabb igényt formáltak a tisztségre, ha már azt elsőre megtagadták tőlük. (7) A négy pályázó között annál szorosabb volt a verseny, mivel a patríciusok közül nem lehetett egynél többet megválasztani.[2] (8) A plebejusok közül is népszerű emberek pályáztak: Lucius Porcius, Quintus Terentius Culleo, Gnaeus

[1] Ez talán a mai Monte Pisanino lehetett.

[2] A köznép Kr. e. 367-ben kivívta, hogy az egyik *consul* plebejus is lehet (*Lex Licinia Sextia*, VI. 42.), és később általános gyakorlattá vált, hogy az egyik *consult* a plebejusok, a másikat a patríciusok közül válasszák.

Baebius Tamphilus; ők sem először indultak a tisztségért, és a korábbi elutasítások után most remélték, hogy végre sikerrel járnak. (9) Mindnyájuk közül Claudius volt az egyetlen új pályázó. Az általános vélemény szerint Quintus Fabius Labeónak és Lucius Porcius Licinusnak volt a legtöbb esélye.

(10) Claudius *consul* azonban *lictor*ai nélkül[1] végigfutkosta az egész Forumot testvérével együtt, hiába kiáltoztak rá ellenfelei és a *senatus* többsége: (11) tudatosítsa magában, hogy ő elsősorban a római nép *consul*ja, csak aztán Publius Claudius fivére; miért nem az emelvényen ülve vesz részt a választáson, akár mint bíró, akár mint szótlan szemlélő?

Mégsem tudták visszafogni a szenvedélyes korteskedéstől. (12) A nép*tribunus*ok is nagy hévvel vetették magukat a küzdelembe, részben a *consul* ellen, részben szándéka mellett, és többször félbe is szakították a választógyűlést. Végül Appius elérte célját, kiütötte Fabiust, és erőnek erejével győzelemre vitte öccse ügyét. (13) Így Publius Claudius Pulchert választották meg *consul*nak a maga és mindenki más várakozásainak ellenére. Lucius Porcius Licinus megtartotta helyét, mert a plebejus jelöltek között visszafogottabban folyt a választási küzdelem, nem a Claudiusokra jellemző erőszakossággal. (14) Ezután került sor a *praetor*választó gyűlésre, ahol Gaius Decimius Flavust, Publius Sempronius Longust, Publius Cornelius Cethegust, Quintus Naevius Mathót, Gaius Sempronius Blaesust és Aulus Terentius Varrót választották meg.

(15) Ez történt otthon és a háborúban ebben az évben, amelyben Appius Claudius és Marcus Sempronius voltak a *consul*ok.

33.

(1) A következő év kezdetén [184], amikor Quintus Caecilius, Marcus Baebius és Tiberius Sempronius – akiknek az volt a küldetése, hogy döntőbíráskodjanak Philipposz és Eumenész király meg a thesszáliai városok között – (2) beszámoltak küldöttségük tevékenységéről, a királyok és a városok követeit is bevezette a *senatus* elé a két *consul*, Publius Claudius és Lucius Porcius. (3) Mindkét fél ugyanazt ismételte el, amit Hellaszban a megbízottak előtt is elmondtak.

Ezután az atyák úgy döntöttek, hogy Appius Claudius vezetésével újabb követséget küldenek Makedóniába és Hellaszba annak ellenőrzésére, hogy a thesszáliaiak és a perrhaibiaiak visszakapták-e városaikat. (4) A követeket azzal is megbízták, hogy gondoskodjanak a helyőrségek kivonásáról Ainoszból és

[1] A *consul*t mindig 12 *lictor* kísérte. Claudius ezzel tüntetőleg hangsúlyozta, hogy magánemberként van jelen a választáson, gondolván, hogy így szabadon korteskedhet öccse megválasztása érdekében.

Maróneiából, és Thrákia egész partvidékét szabadítsák fel Philipposz és a makedónok uralma alól.

(5) Fel kellett keresniük a Peloponnészoszt is, mert amikor az előző követség eljött onnan, bizonytalanabb állapotokat hagyott maga mögött, mint ha egyáltalán oda sem ment volna. Sok egyébről nem is szólva, válasz nélkül bocsátották el őket innen, és hiába kérték, nem hívták össze a kedvükért az akhájok gyűlését. (6) Quintus Caecilius ezt kemény szavakkal felrótta nekik, ugyanakkor a spártaiak[1] is keservesen panaszkodtak, hogy falaikat lerombolták, köznépüket Akhaiába hurcolták és eladták rabszolgának, elvették tőlük Lükurgosz törvényeit, amelyek mindaddig államuk alapjait jelentették. (7) Az akhájok főként azt a vádat igyekeztek elhárítani magukról, hogy nem voltak hajlandóak összehívni a gyűlést. Felolvastak egy törvényt, amely szerint csakis akkor szabad a gyűlést összehívni, ha háború vagy béke ügyében kell dönteni, vagy ha a *senatus*tól érkeznek követek levéllel vagy írásbeli megbízatással. (8) Hogy a jövőben ne élhessenek ezzel a kifogással, a *senatus* tudomásukra hozta: mindig biztosítaniuk kell a lehetőséget a római követek számára, hogy megjelenjenek a szövetségi gyűlés előtt, éppúgy, ahogy a *senatus* is fogadja őket, ahányszor csak akarják.

34.

(1) Miután ezeket a követségeket elbocsátották, és Philipposz saját embereitől megtudta, hogy át kell adnia a városokat, és ki kell vonnia belőlük helyőrségeit, mindenki ellen szörnyű haragra gerjedt, amit aztán a maróneiabelieken tombolt ki. (2) Utasította Onomasztoszt, a tengerparti vidék elöljáróját, hogy ölesse meg az ellenpárt vezetőit. Ő a király egy régóta Maróneiában élő embere, egy bizonyos Kasszandrosz segítségével egy éjjel thrák katonákat juttatott be a városba, és ott akkora vérfürdőt rendezett, mintha a város háborúban esett volna el.

(3) A római követek felpanaszolták a király előtt, hogy milyen kegyetlenül elbánt az ártatlan maróneiabeliekkel, és milyen gőgösen viselkedett a római néppel szemben, hogy ellenség gyanánt mészároltatta le azokat, akiknek a *senatus* döntése értelmében vissza kellett volna adnia szabadságukat. Erre ő makacsul tagadta, hogy neki és embereinek közük lenne a dologhoz. (4) Maróneiában véres belviszály tört ki – mondta –, mert a polgárok egy része őhozzá, más része pedig Eumenészhez húzott. (5) Erről könnyen meggyőződhetnek: kérdezzék csak meg magukat a maróneiabelieket! – Meg volt győződve ugyanis, hogy senki sem mer majd egy szót sem szólni ellene, úgy megfélemlített mindenkit a nemrég lezajlott mészárlás.

[1] Areusz és Alkibiadész, a *türannosz*ok alatt száműzetésbe kényszerültek képviseletében (vö. XXXIX. 35. 7).

(6) Appius azonban így felelt: Minek egy teljesen világos ügyben nyomozni, mintha bármi is kétséges volna? Ha a király el akarja hárítani magáról a felelősséget, küldje Rómába Onomasztoszt és Kasszandroszt, az állítólagos elkövetőket, hogy a *senatus* kihallgathassa őket.

(7) Szavai először annyira felkavarták a királyt, hogy arcszíne és vonásai teljesen elváltoztak. Végül összeszedte magát, és így szólt: Ha annyira akarják, elküldheti Rómába Kasszandroszt, mivel az akkor Maróneiában tartózkodott. (8) De mi köze az ügyhöz Onomasztosznak, aki Maróneiának a táján sem járt akkor? – (9) Onomasztoszt ugyanis jobban szerette volna megvédeni, egyrészt mert igen nagyra becsült bizalmasa volt, másrészt mert tőle sokkal jobban félt, hogy elárulhatja, hiszen személyesen vele tervelte ki a dolgot, és már több hasonló ügyben volt cinkosa és segítője. (10) Kasszandroszhoz embereket küldött, hogy Épeiroszon át kísérjék le a tengerpartra, és úgy tartják, ezek megmérgezték, nehogy az ő révén kitudódjon valami.

35.

(1) Amikor a római követek eljöttek Philipposztól a tárgyalás után, nem csináltak titkot abból, hogy nem tetszik nekik ez az egész; (2) de maga Philipposz sem kételkedett benne, hogy újra kell kezdenie a háborút. Ám mivel ehhez még nem volt elég erős, időt akart nyerni. Úgy döntött, kisebbik fiát, Démétrioszt elküldi Rómába, hogy igazolja őt a vádakkal szemben, és egyúttal megenyhítse a *senatus* haragját. (3) Hitte, hogy az ifjú már pusztán személyes jelenlétével is kedvező irányba befolyásolja majd a helyzetet, mivel amikor túszként tartózkodott Rómában, már bizonyságát adta királyhoz méltó jellemének. (4) Addig is útnak indult azzal az ürüggyel, hogy segítséget nyújt Büzantionnak, valójában azonban azért, hogy megfélemlítse a thrák fejedelmeket. Egyetlen ütközetben leverte őket, elfogta vezérüket, Amadokoszt, majd visszatért Makedóniába, miután követeket küldött az Al-Duna mellett élő barbárokhoz, hogy Itália elleni portyákra biztassa fel őket.

(5) A Peloponnészoszon is várták a római követek érkezését, akik azt az utasítást kapták, hogy Makedónia után Akhaiába menjenek. Lükortasz, a *sztratégosz* összehívta az akhájok gyűlését, hogy kész tervekkel fogadják őket. (6) Napirendre tűzték a spártaiak ügyét: Ellenségből vádlókká lettek, és most fennáll a veszély, hogy legyőzésük után többet árthatnak nekik, mint amikor még harcban álltak, mert a háborúban a rómaiak az akhájok szövetségesei voltak, most azonban inkább a spártaiakat pártolják, mint az akhájokat. (7) Még Areusz és Alkibiadész is – két hajdani spártai száműzött, akik az akhájok jóvoltából térhettek haza – vállalkoztak arra, hogy követségbe mennek Rómába panaszt tenni az akháj szövetség ellen, amelynek oly sokat köszönhetnek, és ott olyan

ellenséges hangú beszédben támadták az akhájokat, mintha azok száműzték, nem pedig hazajuttatták volna őket.

(8) Mindenfelől felzúgott a gyűlés, hogy külön szavazzanak a két ember sorsáról, és mivel mindenben a harag, nem pedig a megfontolás vezérelte őket, halálra ítélték azokat. Néhány nappal később megérkeztek a római követek, akiket az arkadiai Kleitórban összehívott gyűlés fogadott.

36.

(1) Még mielőtt megkezdődtek volna a tárgyalások, az akhájok megrémültek, és felsejlett bennük, hogy mennyire nem egyenlő esélyekkel folyik majd a tárgyalás: (2) Areuszt és Alkibiadészt ugyanis, akiket előző gyűlésükön halálra ítéltek, ott látták viszont a követek között. Nem is merte senki kinyitni a száját. (3) Appius közölte velük, hogy a *senatus* helyteleníti cselekedeteiket, amelyek miatt a spártaiak panaszt tettek előtte: először is azt, hogy Kompaszionnál lemészárolták azokat, akik Philopoimén felszólítására eljöttek, hogy törvény elé álljanak;[1] (4) továbbá hogy miután kitöltötték dühüket ezeken az embereken, folytatták a kegyetlenkedést, nehogy kimaradjon valami: leromboltatták a híres város falait, semmissé tették ősrégi törvényeit, eltörölték a minden nép által tisztelt lükurgoszi nevelési rendet.

(5) Appius szavaira Lükortasz – egyrészt mert ő volt a *sztratégosz*, másrészt mert Philopoimén támogatói közé tartozott, aki a Spárta ellen tett összes intézkedés értelmi szerzője volt – így válaszolt:

(6) „Nehezebb előttetek beszélnünk, Appius Claudius, mint legutóbb Rómában a *senatus* előtt. (7) Akkor ugyanis a spártaiak vádjaira kellett felelnünk, most pedig éppen ti vagytok a vádlóink, akik előtt védekeznünk kell. (8) Abban a reményben vállaljuk ezt a hátrányos helyzetet, hogy te egy bíró lelkületével fogsz végighallgatni bennünket, nem pedig azzal az elfogultsággal, amely iménti szavaidból kihallatszott. Én legalábbis arra számítottam, hogy jóllehet az előbb te magad vetetted fel mindazt, amit a spártaiak korábban ugyanitt Quintus Caecilius előtt, majd később Rómában elpanaszoltak, nem neked kell választ adnom, hanem színed előtt a spártaiaknak.

(9) Szemünkre hányjátok azoknak a meggyilkolását, akiket akkor öltek meg, amikor Philopoimén *sztratégosz* kihívta őket a városból, hogy álljanak törvény elé. Véleményem szerint ezt a vádat, rómaiak, nemcsak hogy nektek, de még színetek előtt sem lett volna szabad felhozni ellenünk. Hogy miért? Mert a veletek kötött szerződésben az áll, hogy a spártaiaknak távol kell tartaniuk magukat a tengerparti városoktól. (10) Hiszen ha akkor, amikor ők egy éjszakán

[1] Vö. XXXVIII. 33.

fegyvert ragadtak, és elfoglalták ezeket a városokat, amelyektől a szerződés szerint távol kellett volna maradniuk, Titus Quinctius és a római sereg itt tartózkodott volna a Peloponnészoszon, mint korábban, a megtámadott és elfoglalt városok lakói nyilván hozzá menekültek volna. (11) De mivel ti nem voltatok itt, ki máshoz menekülhettek volna, mint hozzánk, a ti szövetségeseitekhez, akik korábban a szemük láttára siettünk Gütheion segítségére és ostromoltuk meg Spártát is veletek együtt, ehhez hasonló okokból?[1]

Helyettetek vállaltuk hát ezt a jogos és igazságos háborút. (12) Mások dicsérnek bennünket ezért, sőt még a spártaiak sem kárhoztathatnak, ráadásul maguk az istenek is helyeselték döntésünket, mert nekünk juttatták a győzelmet – akkor hogy kezdhet bárki vitát arról, ami a hadijog alapján történt? Sőt ehhez az ügyhöz nincs is túl sok közünk. (13) Mi csak kihívtuk a városból azokat az embereket, akik a tömeget fegyverbe szólították, elfoglalták és kirabolták a tengerparti városokat, és leмészárolták a vezető embereket, hogy felelősségre vonjuk őket. (14) Az viszont, hogy ezeket meglincselték, amikor betették a lábukat a táborba, nem a mi bűnünk, hanem a tiétek, Areusz és Alkibiadész, akik most – isten ments! – vádoltok minket. (15) A spártai száműzöttek – egyébként ezek ketten is közéjük tartoznak, és akkor is velünk voltak – úgy gondolták, a spártaiak hadművelete ellenük irányult, mivel a tengerparti városokat választották maguknak lakóhelyül. Ezért támadtak neki azoknak, akiknek száműzetésüket köszönhették, sőt – gondolták bosszúsan – még a számkivetésben sem hagyják őket békében megöregedni. (16) Vagyis nem akhájok, hanem spártaiak öltek spártaiakat, és nem sok értelme van vitát nyitni arról, hogy megérdemelték-e a halált vagy sem.

37.

(1) »Az viszont – mondjátok – már valóban a ti vétketek, akhájok, hogy eltöröltétek törvényeiket és az ősi lükurgoszi nevelést, és leromboltátok falaikat.« (2) Hogyan vethetik szemünkre ugyanazok ezt a két dolgot egyszerre? Hiszen Spárta falait nem Lükurgosz emelte, hanem néhány éve építették őket, éppen a lükurgoszi rend eltörlése végett. (3) Nemrég húzták fel őket a *türannosz*ok[2] várként és erődítményül, de nem a polgárságnak, hanem maguknak. Ha Lükurgosz ma feltámadna a halottak közül, örvendezne romjaik láttán, és azt mondaná, most már ráismer hazájára, a régi Spártára. (4) Nem lett volna szabad Philopoiménre és az akhájokra várnotok, spártaiak, hanem saját kezetekkel kellett volna lerombolnotok és elhordanotok a zsarnokság minden nyomát. (5) Hiszen

[1] Kr. e. 193–192-ben (vö. XXXV. 13. 1–3, 25–30.).
[2] Lásd a XXXVII. 38. 2 jegyzetét.

ezek szolgaságotok rút bélyegei voltak: nélkülük is szabadon éltetek majdnem 800 évig, sőt egy ideig Hellasz vezetői is voltatok,[1] de már 100 éve, amióta e falak béklyóznak benneteket, szolgák vagytok.[2]

(6) Ami pedig a törvények elvételét illeti, én azt gondolom, a spártaiaktól a *türannosz*ok vették el törvényeiket;[3] így mi nem elvettük tőlük azt, amijük nem is volt, hanem a magunk törvényeit adtuk nekik, (7) és nem tettünk rosszat városukkal, amikor felvettük szövetségünkbe és magunk közé fogadtuk, hogy az egész Peloponnészosz egybeforrjon és közös döntéshozó testülete legyen. (8) Véleményem szerint ha mi magunk más törvények szerint élnénk, mint amelyeket rájuk szabtunk, akkor lenne joguk panaszkodni és méltatlankodni, hogy nem élveznek egyenlő jogokat.

(9) Jól tudom, Appius Claudius, hogy beszédemben eddig nem olyan hangon szóltam, mint szövetséges a szövetségeséhez, vagy amiként egy szabad néphez illő, hanem úgy, ahogyan uruk előtt perlekedő rabszolgák szoktak. (10) Ha ugyanis annak idején a kikiáltó nem a levegőbe beszélt, amikor legelőször az akhájokat nyilvánítottátok szabadnak,[4] ha szerződésünk valóban érvényes, ha szövetségünk és barátságunk a két fél egyenlő jogain alapul, miért nem kérdezem én meg tőletek, rómaiak, hogy bántatok az elfoglalt Capuával?[5] Még ti kéritek számon rajtunk, akhájokon, hogy hogy bántunk a háborúban legyőzött spártaiakkal? (11) Néhányat megöltek közülük; tegyük fel, hogy mi tettük. No és ti nem fejeztettétek le a capuai *senator*okat? (12) Leromboltuk falaikat. Ti meg nemcsak falaikat vettétek el azoktól, de városukat és földjeiket is.

(13) »A szövetségi szerződés – mondod – csak látszatra biztosít egyenlő jogokat, valójában a görögök örülhetnek a szabadságuknak, de a hatalom a rómaiaké.« (14) Erre már rájöttem, Appius, és nem méltatlankodom miatta fölöslegesen. De kérlek benneteket, bármilyen nagy legyen is a különbség a rómaiak és az akhájok helyzete között, ne helyezzétek a ti és a mi ellenségeinket velünk, szövetségeseitekkel egy szintre, főleg pedig ne biztosítsatok nekik több jogot. (15) Arról mi tehetünk, hogy egy szintre kerültek velünk, amikor saját törvényeinket adtuk nekik, és bevettük őket az akháj szövetség tagjai közé. De a le-

[1] A Kr. e. VI. és V. században a perzsa háborúkban, főképpen pedig a peloponnénoszi háború (Kr. e. 431–404) megnyerése, Athén legyőzése után.

[2] Livius III. Kleomenésznek tulajdonítja Spárta első falainak építését, vagyis a 100 év az azóta eltelt valóságos időtartamnak kb. kétszerese.

[3] Így III. Kleomenész törölte el a kettős királyságot és az *ephorosz*ok hivatalát.

[4] Kr. e. 196-ban, Philipposz legyőzése után az Iszthmoszi Játékokon (XXXIII. 32. 5). Az akhájok szabadsága valójában nem merült fel kérdésként, mert ők sohasem voltak Philipposz alattvalói.

[5] Capua sorsáról a II. pun háború után lásd XXVI. 13–26.

győzöttnek kevés az, ami a győztesnek elég; az ellenség többet követel, mint amennyije a szövetségesnek van. (16) Amit esküvel és kőbe vésett felirattal örök időkre szent és sérthetetlen módon rögzítettünk, azt ők most meg akarják semmisíteni, és ezzel esküszegésre kényszerítenek minket. (17) Tisztelünk benneteket, rómaiak, sőt ha azt akarjátok, félünk is; de még jobban tiszteljük és féljük a halhatatlan isteneket!"

(18) Szavait a nagy többség tetszéssel hallgatta, és mindnyájan úgy vélték, hogy tisztségéhez illő méltósággal beszélt. Így a vak is láthatta, hogy a rómaiak, ha engedékenyen viselkednek, nem tudják megőrizni tekintélyüket. (19) Ekkor Appius kijelentette: melegen ajánlja az akhájoknak, hogy addig igyekezzenek a rómaiak kedvében járni, amíg saját jószántukból tehetik, nehogy ezt majd akaratuk ellenére, kényszerből kelljen megtenniük. (20) Noha szavai hallatán mindenki felhördült, sikerült úgy rájuk ijesztenie, hogy nem mertek tiltakozni parancsa ellen. (21) Csak annyit kértek, hogy a spártaiak helyzetén maguk a rómaiak változtassanak, amennyit akarnak, és ne kényszerítsék az akhájokat vallási vétség elkövetésére azzal, hogy esküvel megerősített intézkedéseiket saját maguknak kell érvényteleníteniük. Ők csak az Areuszra és Alkibiadészre nemrég kimondott ítéletüket vonták vissza.

38.

(1) Rómában az év kezdetén, amikor a *consul*ok és a *praetor*ok provinciáiról tárgyaltak, a *consul*oknak Liguriát jelölték ki, mivel sehol másutt nem volt háború. (2) A *praetor*ok közül Gaius Decimius Flavus kapta a városbeliek, Publius Cornelius Cethegus a polgárok és idegenek közti jogviták intézését, (3) Gaius Sempronius Blaesus Siciliát, Quintus Naevius Matho Sardiniát és a mérgezési ügyek felderítését, Aulus Terentius Varro Hispania Citeriort, Publius Sempronius Longus Hispania Ulteriort. (4) Ebből a két provinciából ez idő tájt érkeztek meg Lucius Iuventius Talna és Titus Quinctilius Varus *legatus*ok, (5) akik a *senatus*ban beszámoltak arról, milyen jelentős háború fejeződött be Hispániában, egyszersmind kérték, hogy a győzelmekért adjanak hálát a halhatatlan isteneknek, és engedjék meg a *praetor*oknak, hogy hazaszállítsák seregüket. Kétnapos hálaadó ünnepet rendeltek el, (6) a légiók hazahozataláról pedig úgy határoztak, hogy az ügyet majd akkor terjesztik a *senatus* elé, amikor a *consul*ok és *praetor*ok seregeiről tárgyalnak. (7) Néhány nap múlva a *consul*oknak a liguriai hadműveletek céljára átadták az eddig Appius Claudius és Marcus Sempronius vezetése alatt álló két-két légiót. (8) A hispániai hadseregek ügyében nagy vita támadt a távollévő Calpurnius és Quinctius barátai és az új *praetor*ok között. (9) Mindkét fél megnyert magának néhány nép*tribunus*t és egy *consul*t. Az egyik társaság kijelentette, hogy ha a *senatus* a seregek hazahozatala mellett dönt, meg

fogják vétózni, míg a másik fél közölte, hogy vétó esetén minden más határozat meghozatalának az útjába fog állni. (10) Végül is a távollévők befolyása bizonyult gyengébbnek, és a *senatus* úgy határozott, hogy a *praetor*ok sorozzanak be 4000 római gyalogost és 400 lovast, a latin szövetségesekből pedig 5000 gyalogost és 500 lovast, és vigyék magukkal őket Hispániába. (11) Ha pedig majd ezeket beosztották a négy légióba, abból a létszámfölöslegből, amennyivel több van légiónként 5000 gyalogosnál és 300 lovasnál, (12) szereljék le először azokat, akik kitöltötték szolgálati idejüket, azután pedig azokat, akik a Calpurnius és Quinctius parancsnoksága alatt vívott ütközetekben a legbátrabban harcoltak.

39.

(1) Alighogy ez a vetélkedés elült, máris újabb támadt, amikor Gaius Decimius *praetor* meghalt. (2) A tisztségre Gnaeus Sicinius és Lucius Pupius pályáztak, akik a múlt évben *aedilis*ek voltak, továbbá Iuppiter *flamen*je, Gaius Valerius és Quintus Fulvius Flaccus. Ez utóbbi kijelölt *curulis aedilis* volt,[1] ezért nem öltött hófehér tógát,[2] de mindegyikük közül ő vett részt a legnagyobb hévvel a küzdelemben, amely elsősorban közte és a *flamen* között zajlott. (3) Először úgy látszott, ugyanannyi szavazatot fog kapni, majd úgy, hogy többet is, mint amaz. Erre azonban a nép*tribunus*ok egy része kijelentette, hogy pályázatát nem szabad figyelembe venni, (4) hiszen egyvalaki nem nyerhet el és nem viselhet egyszerre két tisztséget,[3] főleg két *curulis*i tisztséget; más részük azonban úgy tartotta volna méltányosnak, hogy mentesítsék őt a törvény hatálya alól, hogy a nép azt választhassa meg *praetor*nak, akit akar.[4]

(5) Lucius Porcius *consul* először úgy gondolta, hogy nem fogadja el a pályázatát. (6) Aztán, hogy a *senatus* jóváhagyását is megszerezze eljárásához, összehívta az atyákat, és bejelentette: Azért fordul hozzájuk előterjesztéssel, mert egy kijelölt *curulis aedilis* törvényes háttér nélkül, egy szabad államban tűrhetetlen példát szolgáltatva a *praetor*i tisztségre is pályázik. Neki az a szándéka, ha a *senatus* nincs más véleményen, hogy a törvénynek megfelelően tartja meg a választást. (7) Az atyák azt javasolták, Lucius Porcius *consul* beszélje meg Quintus

[1] Az új hivatali év nemrég kezdődött meg, a következőre pedig még nem választhatták meg a tisztségviselőket – ebből (akárcsak magából az összeférhetetlenségi problémából) az következik, hogy Livius adata téves, és Q. Fulvius Flaccus nem kijelölt, hanem hivatalban lévő *aedilis* volt a választás idején.

[2] A főtisztségviselők bíborszegélyes, nem pedig a jelöltek fehér tógáját hordta.

[3] Erről a Kr. e. 342-es *Lex Genucia* (VII. 42. 2) rendelkezett.

[4] Hasonló érvek merültek fel egy másik vitában, 199-ben, amikor T. Quinctius Flamininus közvetlenül *quaestor*i hivatalviselése után pályázott a *consul*ságra (XXXII. 7. 8–12).

Fulviusszal, hogy engedje a törvénynek megfelelően megválasztani Gaius Decimius *praetor* utódját.

(8) Flaccus, amikor a *consul* a *senatus* határozata értelmében beszélt vele, azt válaszolta neki, hogy ő semmit sem fog tenni, ami méltatlan hozzá. A homályos felelettel azokban, akik így akarták érteni szavait, azt a reményt keltette, hogy enged a *senatus* tekintélyének. (9) A választógyűlésen azonban még hevesebben küzdött a tisztségért, mint korábban. Megvádolta a *consul*t és a *senatus*t, hogy meg akarják fosztani őt a római nép jótéteményétől, és tisztséghalmozással vádolva gyűlöletet keltenek iránta, mintha nem lenne nyilvánvaló, hogy mihelyt megválasztják *praetor*nak, leköszön az *aedilis*i tisztségről.

(10) A *consul* látva, hogy a pályázó makacssága egyre nő, a nép jóindulata pedig egyre inkább őfelé hajlik, feloszlatta a választógyűlést, és összehívta a *senatus*t. Itt nagy szótöbbséggel úgy döntöttek, hogy ha már az atyák tekintélye ennyire nem hatott Flaccusra, a nép színe előtt kell tárgyalni vele.[1] (11) A *consul* gyűlést hívott össze, és tárgyalt Flaccusszal, de az még ekkor sem állt el szándékától. Köszönetet mondott a római népnek, hogy valahányszor alkalma nyílt erre, oly lelkesen nyilvánította ki akaratát, hogy őt válassza *praetor*nak; ő pedig nem szándékozik csalódást okozni polgártársainak.

(12) Ezzel a makacs kijelentésével akkora rokonszenvet keltett, hogy kétségkívül megválasztották volna *praetor*nak, ha a *consul* hajlandó lett volna elfogadni a pályázatát. (13) A nép*tribunus*ok éles vitába kezdtek egymással és a *consul*lal, (14) míg végül a *consul* összehívta a *senatus*t, amely úgy döntött, hogy mivel Quintus Flaccus makacssága és az emberek helytelen állásfoglalása miatt az új *praetor* megválasztását nem lehetett a törvények szerint megejteni, a *senatus* úgy látja, hogy így is van elég *praetor*; (15) Publius Cornelius vegye át a Városban mindkét féle igazságszolgáltatást, és ő rendezze meg a játékokat Apollo tiszteletére.

40.

(1) Miután ezt a választást a *senatus* bölcsessége és erélye meghiúsította, másik, jóval jelentősebb vetélkedés támadt, amely egyrészt fontosabb ügy körül forgott, másrészt résztvevőinek száma és tekintélye is nagyobb volt. (2) Rendkívüli hévvel pályázott a *censor*i tisztségre Lucius Valerius Flaccus, Publius és Lucius Scipio, Gnaeus Manlius Vulso és Lucius Furius Purpurio a patríciusok közül, (3) a plebejusok közül pedig Marcus Porcius Cato, Marcus Fulvius Nobilior, Tiberius Sempronius Longus és Marcus Sempronius Tuditanus.

[1] Nem azért, hogy az ügyben a nép döntsön, hanem hogy tudomásul vegye a *senatus* határozatát.

De az összes patrícius és plebejus jelöltet, jóllehet a legtekintélyesebb családokból származtak, jócskán megelőzte Marcus Porcius. (4) Ebben a férfiúban oly nagy lelki és szellemi erő lakozott, hogy bármilyen sorban született volna is, minden bizonnyal utat tört volna magának fölfelé. Megvolt benne minden, a magán- és az állami ügyek intézéséhez szükséges készség, és egyaránt jól tájékozott volt a városi és a vidéki viszonyok[1] között. (5) Van, akit jogi ismeretei, van, akit ékesszólása vagy katonai dicsősége segít hozzá a legfőbb tisztségekhez; őt sokoldalú tehetsége minden feladatra alkalmassá tette, olyannyira, hogy bármivel foglalkozott is éppen, azt hitte volna az ember, hogy arra született. (6) Háborúban rendkívüli személyes bátorságot tanúsított, sok híres ütközetben tüntette ki magát, miután pedig elnyerte a legmagasabb tisztségeket, kiváló hadvezérnek bizonyult.[2] Ugyanakkor, ha békében jogi tanácsot kértek tőle, ő értett hozzá a legjobban, ha pedig törvényszéki beszédet kellett mondania, ő volt a legkiválóbb szónok. (7) Ráadásul nem olyan szónok volt, akinek beszédei csak életében hatnak, de ékesszólását semmiféle alkotásból nem ismerheti az utókor; ellenkezőleg, a legkülönfélébb írásművekben megörökített ékesszólása még mindig elevenen hat.

(8) Számos vád- és védőbeszéde maradt fenn – mert mindkét műfajban zaklatta ellenfeleit –, mind a maga,[3] mind mások érdekében. (9) Rendkívül sok ellentét robbant ki személye körül és tevékenysége nyomán, és nem lenne könnyű megmondani, őt szorongatta-e jobban a nemesség, vagy ő a nemességet. (10) Kétségkívül nehéz jellem volt, csípős nyelvű és mértéktelenül szókimondó, de lelkét nem igázta le semmi szenvedély, hajthatatlan erkölcsi tisztaság jellemezte, megvetette a népszerűséget és a gazdagságot. (11) Ha takarékosságról, fáradság és veszély elviseléséről volt szó, teste és lelke szinte vasból volt. Még a mindent felbomlasztó vénség sem törte meg őt: (12) 86 éves korában még törvényszék elé állt, maga mondta el és le is írta védőbeszédét, és 90 éves korában[4] idézte a nép törvényszéke elé Servius Galbát.[5]

[1] Cato egyetlen ránk maradt műve a földművelésről szól.

[2] Vö. XXXIV. 8–21.

[3] Cato saját maga érdekében mondott beszédeinek száma 40–50 között lehetett (vö. Plutarkhosz: *Marcus Cato* 15. 4, Plinius: *Természetrajz* VII. 100).

[4] Cato valójában már nem érte meg a 90. életévét, sőt a 86-ot sem: Kr. e. 234-ben született, és 149-ben halt meg.

[5] Ser. Sulpicius Galba (*consul* Kr. e. 144-ben) a 151–150-es években *praetor*ként hadjáratot vezetett a lusitanusok ellen, amelynek során véres népirtást vitt végbe köztük. Pere valójában nem a nép, hanem egy erre a célra felállított különleges vizsgálóbizottság előtt zajlott 149-ben, L. Scribonius Libo nép*tribunus* kezdeményezésére. Lásd a XLIX. könyv tartalmi összefoglalóját.

41.

(1) Most, hogy pályázott, meggyűlt a baja a nemességgel, mint egész életében, és – Lucius Flaccus kivételével, aki annak idején [195] *consul*társa volt – minden jelölt összefogott, hogy elüssék a tisztségtől. (2) Nemcsak azért történt ez, hogy inkább ők szerezzék meg azt, vagy mert méltatlankodva láttak volna egy „új embert" a *censor*i székben, hanem azért is, mert számítottak rá, hogy szigorú és sok ember jó hírét veszélyeztető *censor* lenne belőle, hiszen sokan megsértették már, és ő is szeretett volna odacsapni néhány embernek. (3) Már pályázóként is fenyegető hangon beszélt, és azzal vádolta ellenfeleit, hogy azért áskálódnak ellene, mert van félnivalójuk egy független és erélyes *censor*tól. (4) Lucius Valeriust azonban pártolta, mondván: csak akkor lesz képes kigyomlálni az új keletű vétkeket és helyreállítani a régi erkölcsöket, ha ez az ember lesz a tiszttársa. A szavain fellelkesült polgárok, mit sem törődve a nemesség ellenkezésével, nemcsak hogy Marcus Porciust választották meg *censor*nak, de tiszttársul Lucius Valeriust adták mellé.

(5) A *censor*ok megválasztása után a *consul*ok és *praetor*ok elutaztak provinciájukba, kivéve Quintus Naeviust, aki nem tudott elindulni Szardíniára, mert kerek négy hónapon át Rómában tartotta a méregkeverési ügyben végzett nyomozás, amelyet – mivel így tűnt hatékonyabbnak – nagyrészt a Városon kívül, a *municipium*okban és a gyülekezőhelyeken folytatott. (6) Ha hinni lehet Valerius Antias adatainak, mintegy 2000 embert ítélt el.

Lucius Postumius *praetor*, aki Tarentumot kapta működési területéül, a pásztorok között több nagy összeesküvést göngyölített fel, és gondosan folytatta a nyomozást a bacchanáliák megmaradt csökevényei ügyében. (7) Sok embert, akik nem jelentek meg az idézésre, vagy cserbenhagyták kezeseiket,[1] és most Itáliának ezen a vidékén bujkáltak, részben bűnösnek ítélt, részben letartóztatott és Rómába küldött a *senatus*hoz. Ezeket Publius Cornelius[2] egytől egyig börtönbe vettette.

42.

(1) Hispania Ulteriorban nyugalom uralkodott, mivel a legutóbbi háborúban sikerült megtörni a lusitanusok erejét, míg Citeriorban Aulus Terentius szőlőlugasok és ostromművek segítségével elfoglalta a suessetanusok földjén fekvő Corbiót, a foglyokat eladatta, és ezután az innenső provinciában is nyugodtan vonulhattak téli táborba. (2) Az előző *praetor*ok, Gaius Calpurnius Piso és Lucius Quinctius visszatértek Rómába, és az atyák mindkettőjüknek teljes egyetértés-

[1] Vö. XXXIX. 18. 1.

[2] P. Cornelius Cethegus, a polgárok és idegenek jogügyeit intéző *praetor*, akire Decimius halála után a városi *praetor* feladata is hárult (vö. XXXIX. 36. 2, 39. 15).

ben megszavazták a diadalmenetet. (3) Először Gaius Calpurnius tartotta meg diadalmenetét a lusitanusok és keltibérek fölött; 83 aranykoszorút és 12 000 font ezüstöt vittek előtte. (4) Néhány nappal később következett Lucius Quinctius Crispinus diadalmenete szintén a lusitanusok és keltibérek fölött, és ebben is ugyanennyi aranyat és ezüstöt vittek.

(5) Marcus Porcius és Lucius Valerius *censor*ok félelemmel vegyes várakozástól övezve összeállították a *senator*ok névsorát. Hét embert zártak ki a *senatus*ból, köztük az előkelő származású, fényes pályát befutott volt *consul*t, Lucius Quinctius Flamininust. (6) Atyáink idejében állítólag az volt a szokás, hogy a *censor*ok a *senatus*ból kizártak neve mellé jelet tettek. Catónak több éles hangú beszéde is fennmaradt azok ellen, akiket kizárt a *senator*ok rendjéből vagy megfosztott állami lovuktól, (7) de mind között a legszenvedélyesebb a Lucius Quinctius ellen mondott beszéd. Ha ezt a beszédet még a megbélyegzés előtt mondta volna el vádlóként, nem pedig utána *censor*ként, Lucius Quinctiust még a testvére, Titus Quinctius sem tarthatta volna benn a *senatus*ban, ha akkor ő lett volna a *censor*.[1]

(8) Többek közt szemére hányta, hogy fényes ajándékok ígéretével rávett egy közismert luxusprostituáltat, a pun Philipposzt, hogy jöjjön el hozzá Rómából provinciájába, Galliába. (9) A fiú pajzán évődésük közben, hogy odaadását fitogtassa szeretője előtt, gyakran szemére vetette a *consul*nak, hogy közvetlenül egy gladiátorjáték előtt kellett elhagynia Rómát a kedvéért. (10) Egyszer, amikor lakomáztak és már jócskán felöntöttek a garatra, étkezés közben jelentették a *consul*nak, hogy egy előkelő boius átszökött hozzájuk gyermekeivel együtt, és szeretne találkozni a *consul*lal, hogy az személyesen adja szavát neki, hogy nem esik bántódása. (11) A jövevényt bevezették a sátorba, és tolmács útján beszélni kezdett a *consul*hoz. Miközben beszélt, Quinctius így szólt az örömfiúhoz: „Ha már a gladiátorjátékokat ott kellett hagynod, szeretnéd látni legalább ennek a gallusnak a halálát?"[2] (12) Amikor az rábólintott, bár feltehetőleg nem gondolta komolyan, a *consul* máris lekapta a feje fölött függő kardot, és a még beszélő gall fejére sújtott vele; majd amikor az menekülni próbált, és a római nép meg a jelenlévők segítségéért rimánkodott, átszúrta az oldalát.

[1] A 8–12-ben elbeszélt eset, amely L. Quinctius Flamininus kizárásának fő oka volt, nyolc évvel korábban, 192-ben történt, 189-ben pedig T. Quinctius Flamininus viselte a *censor*i tisztséget. Tehát elvileg már ő is kizárhatta volna fivérét a *senatus*ból, de nem tette – Livius véleménye szerint azonban ez biztosan másként lett volna, ha hallotta volna Cato öt évvel későbbi beszédét.

[2] A gladiátorjátékok korai időszakában jellemző volt, hogy az egyes fegyvernemek egyes meghódított népek fegyverzetének, harcmodorának megfelelően alakultak; az egyik éppen a *Gallus* nevet viselte. Erre utal a tréfásnak szánt kérdés: ha már gall fegyverzetű gladiátort nem láthatott meghalni a fiú, most legalább egy valódi gall halálát végignézheti.

43.

(1) Valerius Antias, minthogy nem olvasta Cato beszédét, és egy ismeretlen forrásból származó elbeszélésnek adott hitelt, egy másik történetet mond el, amelyben azonban szintén megtalálható mind a szexualitás, mind a kegyetlenség: (2) Quinctius Placentiában lakomára hívott meg egy hírhedt nőszemélyt, akibe halálosan szerelmes volt. Itt többek közt azzal dicsekedett a szajhának, hogy milyen szigorúan folytatta a nyomozásokat, és hány halálraítéltet tart fogságban, akiket majd bárddal fog lefejeztetni. (3) A jobbján heverő nő[1] erre azt mondta, még sosem látott lefejezést, de nagyon érdekelné. Ekkor a szerelmes, hogy teljesítse kívánságát, odahurcoltatta az egyik szerencsétlent, és bárddal lefejeztette.

(4) Akár úgy történt az eset, ahogy a *censor* felrótta vádbeszédében, akár úgy, ahogy Valerius leírta, mindenképpen kegyetlen és iszonyú dolog volt, hogy a lakoma és bor mellett, ahol az a szokás, hogy az ételből-italból áldoznak az isteneknek, és jámbor imát mondanak, a *consul* kebelén heverő, követelőző prostituált szórakoztatására egy embert vágnak le, mint valami áldozati állatot, és vérrel fröcskölik össze az asztalt!

(5) Cato a beszéd végén azt az ajánlatot teszi Quinctiusnak, hogy ha ezt és a többi vádpontot tagadja, védekezzen úgy, hogy vállalja a törvény előtti fogadást;[2] ha viszont beismeri, mit gondol, fog-e valakinek fájni az ő gyalázata azok után, hogy ő maga bortól-szerelemtől eszét vesztve emberéletekkel játszadozott a lakomáján?

44.

(1) A lovagok felülvizsgálatánál Lucius Scipio Asiagenestől[3] elvették az állami lovat. A *censor*ok működése a vagyonbecslésben is kemény és szigorú volt minden renddel szemben. (2) Cato utasította a biztosokat, hogy a 15 000 bronzpénznél nagyobb értékű női ékszerek, ruhák és kocsik értékének tízszeresét írják be a jegyzékekbe.[4] (3) A 20 évesnél fiatalabb rabszolgákat, akiket a legutóbbi vagyonbecslés óta vásároltak legalább 10 000 *as*ért, hasonlóképpen tízszeres

[1] A nő testhelyzete, ha nem is hordoz közvetlen szexuális utalást, mégis jellemzi laza erkölcseit: a tisztességes római asszonyok, ha lakomán vettek részt, nem a kereveteken hevertek, hanem ülve foglaltak helyet az asztalnál.

[2] Fogadás *(sponsio)* esetén a pereskedő felek bizonyos pénzösszeget helyeztek letétbe a törvényszéknél – mindkét fél mintegy ebben „fogadott” arra, hogy fenn tudja tartani állítását –, és az elmarasztalt fél a perrel együtt pénzét is elvesztette.

[3] Lásd a XXXVII. 58. 6 jegyzetét.

[4] Az intézkedés mögött ugyanaz a koncepció áll, mint Catónak a *Lex Oppia* eltörléséért folytatott vitában való állásfoglalása mögött (XXXIV. 1–8.).

értékben kellett felbecsülniük, és az ezek után fizetendő adót Cato 0,3%-ban állapította meg.[1]

(4) A *censor*ok minden magánembertől elvették a vizet, amelyet a nyilvános vízvezetékből vezettek el saját házukba vagy földjeikre, és 30 napon belül lebontottak minden házat vagy egyéb építményt, amelyet magánemberek közterületen emeltek. (5) Ezután az erre a célra megszavazott pénzből megrendelték a szükséges építkezéseket: a víztároló medencék kikövezését és ahol szükséges volt, a csatornák kitisztítását és újabbak építését az Aventinuson és a Város egyes részein, ahol még hiányoztak. (6) Flaccus maga töltést építtetett Neptunus forrásáig,[2] amelyet a nép útként használhatott, (7) és egy utat a Formiae-hegyen át; Cato pedig a Lautumiaenál két csarnokot, az Atrium Maeniumot és az Atrium Titiumot, valamint négy üzlethelyiséget vett meg az államnak, és ezek helyén *basilicá*t építtetett, amelyet Basilica Porciának neveztek el.

Az állami bevételek bérleti díját a legmagasabb, az állami megrendelésekkel kapcsolatos kifizetéseket a legalacsonyabb összegben szabták meg. (8) Amikor a *senatus* a bérlők könyörgéseinek és könnyeinek hatására utasította őket, hogy vonják vissza a bérleti szerződéseket, és kössék meg újra, a *censor*ok egy rendelettel kizárták a licitből azokat, akik keresztülhúzták az első bérbeadást, és mindent valamivel kisebb összegért adtak bérbe. (9) *Censor*i működésük elhíresült, és sok ellenségeskedést szült, ami Marcus Porciusnak – a szigorúságot ugyanis az ő rovására írták – egész élete folyamán sok bajt okozott.

(10) Ebben az évben két *coloniá*t alapítottak: Potentiát Picenum és Pisaurumot Gallia területén; minden telepes hat *iugerum* földet kapott. A földosztást és a *coloniá*k megszervezését ugyanazok a *triumvir*ek intézték: Quintus Fabius Labeo, Marcus Fulvius Flaccus és Quintus Fulvius Nobilior.

(11) Ennek az évnek a *consul*jai sem otthon, sem a háborúban nem hajtottak végre semmi emlékezeteset.

45.

(1) A következő évre Marcus Claudius Marcellust[3] és Quintus Fabius Labeót választották meg *consul*nak [183]. Március idusán, hivatalba lépésük napján előterjesztést tettek a *senatus*ban a maguk és a *praetor*ok provinciái ügyében. (2) Az új *praetor*ok Gaius Valerius, Iuppiter *flamen*je, aki előző évben is pályázott,[4]

[1] A szokásos adó 0,1% volt.

[2] Talán a hasonló nevű tarracinai forrásról van szó.

[3] Valószínűleg a 188-as év *praetorá*val azonos (XXXVIII. 35. 2), nem pedig a 185-ös év hasonló nevű *praetorá*val (XXXVIII. 23. 2).

[4] Vö. XXXIX. 39. 2.

Spurius Postumius Albinus, Publius Cornelius Sisenna, Lucius Pupius, Lucius Iulius és Gnaeus Sicinius voltak. (3) A *consul*oknak Liguriát jelölték ki provinciául, ugyanazokkal a hadseregekkel, amelyek eddig Publius Claudius és Lucius Porcius parancsnoksága alatt álltak. (4) Mindkét Hispaniában meghagyták eddigi seregüknél a múlt évi *praetor*okat, a sorsolás mellőzésével. A *praetor*oknak úgy kellett intézniük a sorsolást, hogy Iuppiter *flamen*je Rómában az igazságszolgáltatás egyik ágazatát kapja hatásköréül:[1] végül az idegenek jogvitáinak intézése jutott neki. (5) Sisenna Cornelius kapta a városbeliek közti jogviták intézését, Spurius Postumiusnak jutott Sicilia, Lucius Pupiusnak Apulia, Lucius Iuliusnak Gallia, Gnaeus Siciniusnak pedig Sardinia.

Lucius Iulius parancsot kapott, hogy siessen, (6) mert az Alpokon túl lakó gallok, mint fentebb említettem,[2] egy korábban ismeretlen szurdokon keresztül átkeltek Itáliába, és várost kezdtek építeni a mostani Aquileia területén. (7) A *praetor*t megbízták, hogy akadályozza meg ezt, ha lehet, háború nélkül; ha pedig csak fegyveres erővel lehet visszatartani őket, értesítse a *consul*okat, és ezek közül az egyik induljon el légióival a gallok ellen.

(8) Az előző év végén *augur*rá választották Spurius Postumius Albinust az elhunyt Gnaeus Cornelius Lentulus helyett.

46.

(1) Ennek az évnek az elején meghalt Publius Licinius Crassus *pontifex maximus*. Helyére a testület Marcus Sempronius Tuditanust választotta be *pontifex*nek, majd Gaius Servilius Geminust tették meg *pontifex maximus*nak. (2) Publius Licinius temetése alkalmából húst osztottak a népnek, 120 gladiátor küzdött, három napig tartottak a temetési játékok, utánuk pedig lakomát rendeztek. (3) Az egész Forumot telerakták leterített kerevetekkel, ám ekkor nagy zápor és szélvihar támadt, és sokan kénytelenek voltak sátrakat állítani a Forumon. (4) Ezeket azonban nemsokára le is bontották, amikor hirtelen kiderült az ég. Mindenki arról beszélt, hogy most történt meg az, amit a jósok a végzet csapásai között jövendöltek meg, hogy egyszer majd a Forumon sátrakat kell állítani. (5) De alig szabadultak meg ettől a vallásos félelemtől, máris egy újabb szállta meg őket, mert a Vulcanus-templom előtti téren két napig véres eső esett. A csodajel elhárítására a *decemvir*ek könyörgést rendeltek el.

(6) A *consul*ok, mielőtt elutaztak volna provinciájukba, bevezették a *senatus* elé a tengeren túlról érkezett követségeket. Erről a területről még sohasem jött ennyi

[1] Iuppiter *flamen*je a naponkénti áldozatbemutatás kötelezettsége és az életmódját övező számos rituális előírás miatt egy napnál tovább nem maradhatott távol Rómától.

[2] Vö. XXXIX. 22. 6–7.

ember Rómába. (7) Amióta ugyanis a Makedóniával szomszédos népek között elterjedt a híre, hogy Rómában nem közömbösen hallgatják a Philipposszal kapcsolatos vádakat és panaszokat, sőt sokan még hasznát is látták panasztételüknek, (8) egymás után érkeztek Rómába a városok és népek küldöttei, sőt személyes ügyekben egyes magánemberek is – hisz mindnyájuknak nyomasztó volt ez a szomszédság – abban a reményben, hogy sérelmüket orvosolják, vagy legalább elsírhatják panaszukat. (9) Eumenész királytól is követség érkezett testvére, Athénaiosz vezetésével, hogy panaszt tegyen egyrészt azért, mert Thrákiából még mindig nem vonták ki a helyőrségeket, másrészt azért, mert Philipposz segédcsapatokat küldött Bithüniába Prusziasznak, aki hadban áll Eumenésszel.

47.

(1) Minderre az akkor még nagyon fiatal Démétriosznak kellett megfelelnie.[1] Nem volt könnyű feladat fejben tartania mind az elhangzott panaszokat, mind a válaszokat – hisz nemcsak sok minden merült fel, (2) hanem többnyire egészen kicsinyes ügyekről volt szó: határvitákról, emberek elrablásáról, nyájak elhajtásáról, önkényes vagy megtagadott igazságszolgáltatásról, erőszakos vagy részrehajló ítéletekről. (3) Az atyák látták, hogy Démétriosz mindebből semmit nem tud világosan elmagyarázni, és ők maguk sem kaphatnak tőle tiszta képet a dolgokról; maguk is megsajnálták az ifjút tapasztalatlansága és kínos helyzete miatt. Ezért megkérdeztették tőle, kapott-e apjától valami írásos eligazítást ezekre az ügyekre vonatkozóan. (4) Ő igennel felelt. A *senatus* úgy gondolta, nem is találhatnának célszerűbb és előnyösebb megoldást, mint hogy meghallgatják, mit válaszol az egyes kérdésekre maga a király. Mindjárt el is kérték tőle az iratot, majd megengedték, hogy ő maga olvassa fel. (5) Ebben Philipposz minden ponttal kapcsolatban röviden összefoglalta eljárása okait, mondván: egyes esetekben a megbízottak határozatai szerint cselekedett, más esetekben nem, de az sem rajta múlt, hanem éppen azokon, akik vádolják őt. (6) Itt-ott néhány panaszt is közbeszúrt arról, hogy milyen igazságtalanok voltak ezek a határozatok, menynyire nem az egyenlőség alapján folyt a vita Caecilius előtt, és milyen megalázó módon bánt vele mindenki, jóllehet egyáltalán nem szolgált rá. (7) A *senatus* ezekből a megjegyzésekből következtethetett a király sértettségére.

Miközben az ifjú a király egyes tetteit mentegette, más esetekben ígéretet tett, hogy úgy fognak eljárni, ahogy a *senatus* a legjobbnak látja, (8) úgy döntöttek, a következő választ adják neki: Apja nem is járhatott volna jobban a *senatus* ked-

[1] Polübiosz tudósítása szerint (XXIII. 1. 5) Démétriosz nem egyedül volt Rómában, hanem vele volt Philoklész és Apellész, a király két bizalmasa is, akik később közreműködtek a királyfi meggyilkolásában (XL. 54. 9).

vében, mint így, hogy bármint történt is mindez, a rómaiak előtt éppen fia, Démétriosz révén akarta tisztázni magát. (9) A *senatus* hajlandó sok múltbeli cselekedetét elnézni, elfelejteni és eltűrni, és hitelt adni Démétriosz szavainak. (10) Ő ugyanis lélekben a túszuk maradt akkor is, ha testben már visszatért apjához, és tudják, hogy a római nép barátja, amennyire ezt apja iránti kötelességtudata megengedi. (11) Ezért Démétriosz iránti megbecsülésük jeleként követeket küldenek Makedóniába, úgyhogy ha egy és más nem úgy történt, ahogy kellett volna, ezt a mulasztást még most is jóvá lehet tenni megtorlás nélkül. Azt is szeretnék, ha Philipposz tisztában lenne azzal, hogy fia, Démétriosz közbenjárásának köszönheti, hogy a római néphez fűződő viszonyában nem történt változás.

48.

(1) Ezek az intézkedések azonban, amelyekkel az ifjú tekintélyét akarták növelni, már akkor irigységet keltettek ellene, sőt csakhamar pusztulását is okozták.

(2) Ezután a spártaiakat vezették be. Sok jelentéktelen vitás kérdéssel álltak elő, amelyek közül a lényegesebbek ezek voltak: azok, akiket az akhájok elítéltek, hazatérhetnek-e vagy sem; (3) az akhájok jogosan vagy jogtalanul ölték-e meg azokat, akiket megöltek;[1] a spártaiak tagjai maradjanak-e az akháj szövetségnek, vagy pedig, mint korábban is, ez legyen a Peloponnészoszon az egyetlen város, amelynek külön alkotmánya van. (4) A *senatus* úgy döntött, hogy a száműzöttek térjenek haza, és a meghozott ítéleteket meg kell semmisíteni, Spárta pedig maradjon az akháj szövetség tagja; ezt a határozatot rögzítsék írásban, és lássák el pecsétjükkel mind a spártaiak, mind az akhájok.

(5) Makedóniába Quintus Marciust küldték el követségbe, és megbízták, hogy a Peloponnészoszon is tájékozódjon a szövetségesek helyzetéről. Itt ugyanis még mindig tapasztalható volt bizonyos, a régi viszálykodásokból visszamaradt nyugtalanság, sőt Messzéné el is pártolt az akháj szövetségtől. (6) Ha ismertetni akarnám ennek a háborúnak az okait és lefolyását, az nem volna összhangban feltett szándékommal, hogy a külföldi eseményekkel csak annyiban foglalkozzam, amennyiben összekapcsolódnak a római történelem eseményeivel.

49.

(1) Meg kell azonban említenem, hogy bár a háborúban az akhájok kerekedtek felül, fogságba esett *sztratégosz*uk, Philopoimén: amikor Koróné felé tartott, hogy elfoglalja a várost az ellenség orra elől, amely szintén pályázott rá, néhány lovasával együtt egy nehezen járható völgyben megtámadták. (2) Úgy tartják,

[1] Vö. XXXVIII. 33.

a thrákok és a krétaiak segítségével el tudott volna menekülni, de visszatartotta a szégyen, mert nem akarta cserbenhagyni lovasait, népe színe-javát, akiket nemrég ő maga válogatott össze. (3) Miközben ezeknek akarta biztosítani a lehetőséget, hogy kijussanak a szorosból, és a menet végén haladva maga próbálta feltartóztatni az ellenség támadását, lova felbukott, ő leesett róla, és a ló teljes súlyával rázuhant. (4) Kis híján belehalt, hiszen már 70 éves volt, és nagyon legyengítette a hosszú betegség is, amelyből csak ekkoriban kezdett felgyógyulni.

(5) Ahogy ott feküdt a földön, odatódult az ellenség, és elfogták. Amikor azonban felismerték, tisztelet ébredt bennük, és visszagondoltak érdemeire:[1] úgy emelték fel, mintha saját hadvezérük lenne; magához térítették, és kivitték a félreeső völgyből az útra, miközben váratlan örömükben alig hittek a szemüknek. (6) Néhányan hírnököt küldtek előre Messzénébe az üzenettel, hogy a háború véget ért, mert fogságba ejtették Philopoimént. (7) Ez először annyira hihetetlennek tűnt, hogy a hírvivőről nemcsak azt hitték, hogy hazudik, hanem már-már azt, hogy megháborodott. De amikor egyik ember a másik után érkezett ugyanazzal a hírrel, végre elhitték, hogy igaz. (8) Még mielőtt értesültek volna róla, hogy közeledik a városhoz, mindenki kitódult elé, szabadok és szolgák, gyerekek és nők, hogy részesei legyenek a látványnak. A tömeg így elállta a kaput, mivel úgy látszott, senki sem ad hitelt a rendkívüli hírnek, csak ha saját szemével is meggyőződött róla.

(9) A Philopoimént kísérő emberek alig tudtak utat vágni a sokaság között és bejutni a kapun. Útjukat a továbbiakban is ugyanilyen sűrű tömeg nehezítette, (10) és mivel nagy részük úgysem láthatott semmit, hirtelen ötlettől vezérelve megtöltötték az út közelében álló színházat, és egyhangúlag követelték, hogy Philopoimént vezessék oda, a nép szeme elé. (11) A főtisztségviselők és elöljárók attól tartva, hogy ha közvetlen közelről látják ezt a nagy embert, a sorsán érzett szánalom nem várt hatást válthat ki az emberekből: egyesekben a tisztelet, ha egykori nagyságát egybevetik mostani sorsával, másokban nagyszerű tetteinek emléke rokonszenvet kelthet iránta. (12) Ezért olyan helyre állították, ahol a nézők csak messziről láthatták, aztán gyorsan el is vitték az emberek szeme elől, mert *sztratégosz*uk, Deinokratész közölte, hogy a főtisztségviselők szeretnék kihallgatni őt az egész háborúra vonatkozó kérdések ügyében. Ezután elvezették a tanácsterembe, és miután összehívták az államtanácsot, megkezdődött az ülés.

[1] 202/201-ben Philopoimén űzte ki a spártai Nabiszt Messzénéből.

50.

(1) Már kezdett rájuk esteledni, és nemcsak a többi dologban nem tudtak döntésre jutni, de még abban az egyben sem, hogy foglyuk hol töltse a következő éjszakát, ahol megfelelő őrizetben lesz. (2) Bámulattal adóztak korábbi életpályájának és emberi nagyságának, ezért senki nem vállalkozott arra, hogy saját házában őriztesse, és nem is bíztak eléggé senkiben, hogy őrizetét egyedül rá hagyják. (3) Végül egyesek felvetették, hogy van egy föld alatti, kvadrátkövekkel körülfalazott állami kincseskamrájuk. Ide eresztették le őt megkötözve, és emelőgép segítségével egy roppant zárókövet helyeztek a kamra lejáratára. (4) Így várták meg a reggelt, mert úgy gondolták, biztonságosabb a foglyot egy hely őrizetére bízni, mint bármelyik emberre.

(5) Másnap a tömeg elfogulatlan része, visszaemlékezve Philopoiménnek az államuknak tett korábbi szolgálataira, úgy vélekedett, hogy életben kell őt hagyni, és az ő segítségével keresni meg a kiutat a jelenlegi nehéz helyzetből. (6) Az elpártolás kezdeményezői azonban, akik kezükben tartották az államot, titkos tanácskozásukon egyhangúlag elhatározták, hogy végeznek vele, (7) csak azt nem tudták eldönteni, hogy minél hamarabb essenek-e túl rajta, vagy halasszák későbbre. Győzött az azonnali megtorlást sürgető csoport, és elküldtek hozzá egy embert a méreggel. Amikor Philopoimén átvette a poharat, állítólag csak annyit kérdezett, hogy Lükortasz, a másik akháj fővezér[1] és a lovasok megmenekültek-e. (8) Miután megtudta, hogy nem esett bajuk, így szólt: „Akkor jó" – és szilárd lélekkel kiitta a kelyhet, majd hamarosan kilehelte lelkét.

(9) A kegyetlen tett értelmi szerzői azonban nem sokáig örülhettek halálának, mert Messzéné vereséget szenvedett a háborúban, és az akhájok követelésére kiadta a vétkeseket. Átadták nekik Philopoimén csontjait is. Temetésén az egész akháj szövetség részt vett, és annyira elhalmozták az emberi megbecsülés minden jelével, hogy még az isteneknek kijáró tiszteletet sem sajnálták tőle.

(10) A görög és római történetírók is igen nagyra becsülik ezt a férfiút; egyes szerzők ennek az évnek a jellegzetességeként azt örökítették meg az utókor számára, hogy három kiváló hadvezér is ekkor halt meg: Philopoimén, Hannibal és Publius Scipio. (11) Ennyire egyenlőnek tartották őt a két leghatalmasabb nép legnagyobb hadvezéreivel.

[1] Lükortasz viselte ekkor a szövetség *hipparkhosz*i tisztségét, ami rangban a *sztratégosz* után következett. Philopoimén halála után őt választották *sztratégos*szá, és ő kényszerítette végül megadásra Messzénét.

51.

(1) Titus Quinctius Flamininus követségbe ment Prusziasz királyhoz, aki gyanússá vált a rómaiak szemében, mert Antiokhosz veresége után befogadta Hannibalt, és háborút indított Eumenész ellen. (2) Az egyik változat szerint Flamininus egyebek között azt is Prusziasz szemére hányta, hogy azt a férfiút tartja udvarában, aki minden élő ember közül a rómaiak legádázabb ellensége, és először hazáját, majd amikor annak hatalma megtört, Antiokhosz királyt sarkallta háborúra a rómaiak ellen. (3) A másik verzió szerint Prusziasz a nála időző Flamininus és a rómaiak kedvében akart járni, ezért saját maga jutott arra az elhatározásra, hogy megöleti vagy kiszolgáltatja nekik Hannibalt – mindenesetre a király a Flamininusszal folytatott első tárgyalás után mindjárt katonákat küldött, hogy tartsák szemmel Hannibal házát.

(4) Hannibal mindig is számított rá, hogy ilyen véget fog érni, mert tudta, mennyire engesztelhetetlenül gyűlölik őt a rómaiak, és sohasem bízott a királyok hűségében. Prusziasz megbízhatatlanságáról maga is meggyőződött, Flamininus megérkezésekor pedig borzadva érezte, hogy ez a végét jelenti. (5) Hogy a minden oldalról fenyegető veszedelem elől mindig legyen készen menekülési útvonala, házához[1] hét kijáratot építtetett, amelyek közül néhány rejtve volt, hogy őrség se állhassa el. (6) A királyok kérlelhetetlen uralma előtt azonban semmi sem marad felderítetlenül, amit ki akarnak nyomozni: a házat körös-körül olyan szoros gyűrűbe fogták az őrségek, hogy senki nem tudott volna kijutni.

(7) Hannibal, amikor jelentették neki, hogy a király katonái vannak az előcsarnokban, megpróbált a hátsó kijáraton elmenekülni – ez volt a legeldugottabb, és ennek a túlsó vége volt a legjobban álcázva –, (8) de látva, hogy az ott csoportosuló katonák ezt is lezárták, és a körös-körül felállított őrségek sehol nem engednek szabad utat, előhozatta a mérget, amelyet már régen előkészített ilyen fordulatok esetére. (9) Így szólt: „Szabadítsuk hát meg a római népet nem szűnő gondjától, ha már nem bírják kivárni egy öregember halálát! (10) Nem lesz nagy és dicső Flamininus győzelme egy fegyvertelen és elárult ember fölött. De ez a nap is jól példázza, mennyire megváltoztak a római nép erkölcsei. (11) Atyáik még előre figyelmeztették Pürrhosz királyt,[2] fegyveres ellenségüket, aki hadsereggel tartózkodott Itáliában, hogy óvakodjon a méregtől; ezek meg egy volt *consul*t küldenek követségbe, hogy vegye rá Prusziaszt vendége bűnös meggyilkolására."

(12) Ezután átkot mondva Prusziasz fejére és birodalmára, és tanúul híva a vendégbarátságot védő isteneket, hogy a király megszegte hűségét, kiürítette a kelyhet. Így fejezte be életét Hannibal.

[1] Hannibal ekkor Libüsszában élt, Nikomédiától nyugatra.

[2] Lásd a XIII. könyv tartalmi összefoglalóját.

52.

(1) Polübiosz és Rutilius[1] azt írják, ebben az évben halt meg Scipio. Én azonban sem velük, sem Valeriusszal nem értek egyet. Velük azért nem, mert forrásaimban azt találom, hogy Marcus Porcius és Lucius Valerius *censor*sága idején magát az egyik *censor*t, Lucius Valeriust tették meg a *senatus* első emberének, holott az előző két ötéves időszakban[2] Africanus töltötte be ezt a helyet. (2) Ha pedig ő ekkor még élt, és nem zárták ki a *senatus*ból – megbélyegzéséről azonban egyetlen történetíró sem tesz említést –, nem választottak volna az ő helyére másik rangidős *senator*t.[3] (3) Antias állítását pedig megcáfolja az az adat, hogy Publius Africanus az egyik beszédét a címfelirat szerint Marcus Naevius nép*tribunus* ellen mondta. (4) Ez a Naevius az állami tisztségviselők jegyzéke szerint Publius Claudius és Lucius Porcius *consul*sága idején [184] volt nép*tribunus*, de Appius Claudius és Marcus Sempronius *consul*sága idején [185], december 10-én foglalta el tisztségét. (5) Innen még három hónap van hátra március idusáig, amikor Publius Claudius és Lucius Porcius lettek a *consul*ok. (6) Így hát, úgy látszik, Scipio még élt akkor, amikor Naevius nép*tribunus* volt, hiszen ez még perbe foghatta, de valószínű, hogy már Lucius Valerius és Marcus Porcius *censor*i működése előtt meghalt.

(7) Ennek a három, saját népéből kiemelkedő férfiúnak a halálát nemcsak az időbeli egybeesés miatt lehet összevetni, hanem azért is, mert egyikük eltávozása sem volt méltó egész életük dicsőségéhez. (8) Először is: egyikük sem hazája földjén halt meg, és nem is ott temették el.[4] Hanniballal és Philopoiménnel méreg végzett, Hannibal száműzöttként, vendéglátója árulása következtében, Philopoimén pedig fogságban, bilincsbe verve lehelte ki lelkét. (9) Scipiót ugyan nem száműzték és nem ítélték el, de törvénybe idézték; amikor azonban előszólították a tárgyaláson mint vádlottat, ő nem jelent meg. Így végül nemcsak magát ítélte önkéntes számkivetésre, de sírhelyet is ott választott magának.

[1] Polübiosz művének idevágó részlete nem maradt ránk. P. Rutilius Rufus (*consul* 105-ben, lásd a LXX. könyv tartalmi összefoglalóját) Kr. e. 92 után írta meg latin nyelvű emlékiratait, valamint egy görög nyelvű munkát Róma történetéről – bár egyes kutatók azt feltételezik, hogy ez utóbbi tulajdonképpen az emlékiratok kibővített görög változata lehetett.

[2] Scipio valójában már három ötéves időszakot töltött el a *senatus* élén.

[3] Livius érve nem kényszerítő erejű. Lehet, hogy Scipio még a *censor*ok működése alatt halt meg, és emiatt új rangidős *senator*t kellett megjelölni; vagy pedig, ha Scipio ekkor már önkéntes száműzetését töltötte, ezért is elveszíthette a *senatus* első emberének pozícióját.

[4] Ebből a szempontból Philopoimén kivétel, mert az ő földi maradványait végül hazaszállították Megalépoliszba (vö. XXXIX. 50. 9, Plutarkhosz: *Philopoimén* 21. 7).

53.

(1) Míg a Peloponnészoszon ez történt – innen kanyarodtunk el –, Démétriosz és a követek[1] visszaérkezése Makedóniába mindenkiben más és más érzelmeket váltott ki. (2) A makedónok nagy tömege, amely rettegett a rómaiak részéről fenyegető háborútól, nagy rokonszenvvel nézett Démétrioszra mint a béke kieszközlőjére, és szilárdan bíztak benne, hogy apja halála után ő örökli majd a királyi trónt. (3) Noha Démétriosz fiatalabb Perszeusznál – mondogatták –, ő törvényes anyától származik, és feltűnően hasonlít is Philipposzra, míg Perszeusz egy ágyastól született, egy magát mindenkinek odaadó nőszemélytől,[2] épp ezért egyetlen vonásáról sem lehet teljes bizonyossággal felismerni, hogy ki az apja. (4) Ráadásul a rómaiak is Démétrioszt akarják apja trónjára ültetni, Perszeuszt viszont egyáltalán nem kedvelik. (5) Így beszéltek széltében-hosszában.

Ezért aztán Perszeusz szívét is szorongatta az aggodalom, hogy pusztán idősebb kora nem jelent majd elég előnyt számára, hiszen öccse minden egyéb tekintetben felülmúlja őt; (6) sőt maga Philipposz is kezdte azt hinni, hogy nemigen lesz majd módjában megszabni, kit hagy hátra utódjaként, és azt mondogatta, kisebbik fia már-már neki is túlságosan a fejére nő. (7) Időnként meghökkenve tapasztalta, hogy a makedónok Démétrioszhoz tódulnak, nem hozzá, és felháborította a tudat, hogy már az ő életében is mintegy külön udvartartása van. (8) Kétségtelen, hogy az ifjú maga is önhittebben tért haza, mert megnövelte az önbizalmát a *senatus* róla hozott határozata, és hogy neki megadták mindazt, amit apjától megtagadtak. (9) Csakhogy valahányszor szóba hozta a rómaiakat, ezzel az egyszerű makedónok szemében ugyan gyarapította méltóságát, de legalább ennyire szította nemcsak bátyja, de apja ellenszenvét is maga iránt; (10) főleg miután újabb követek érkeztek Rómából, és a király kénytelen volt kiüríteni Thrákiát, kivonni onnan helyőrségeit,[3] és egyéb téren is teljesítenie kellett a korábbi követség rendelkezéseit és a *senatus* újabb határozatát. (11) Mindezt elkeseredve és fogcsikorgatva – annál is inkább, mert fiát jóformán gyakrabban látta a rómaiak, mint a maga társaságában –, mégis készségesen végrehajtotta, hogy ne adjon okot a rómaiaknak egy azonnali háborúra. (12) Sőt mivel úgy vélte, el kell altatnia gyanakvásukat, hogy bármi rosszban sántikál, seregével Thrákia középső részén át az odrüszioszok, dentheléták és besszoszok

[1] Lásd a XXXIX. 47. 1 jegyzetét.

[2] Perszeusz anyja az ifjabb sziküóni Aratosz felesége, Polükrateia volt, akit Philipposz magával vitt Makedóniába (XXVII. 31. 8). Démétriosz már valószínűleg Philipposz egy következő feleségétől született.

[3] A thrákiai görög városokat a *senatus* végül Eumenésznek ítélte, bár erről Livius nem tesz említést.

népének területére vonult, (13) elfoglalta Philippopolisz városát, amelyből a lakosok elmenekültek családjukkal együtt a legközelebbi hegygerincekre, és hódoltatta a síkságon lakó barbárokat, végigpusztítva földjeiket. (14) Ezután Philippopoliszban helyőrséget hagyott hátra – ezt egyébként az odrüszioszok nemsokára elűzték –, és várost alapított Deurioposzban[1] (ez Pelagonia egy vidéke), az Erigón folyó közelében, (15) amely Illíriából ered, átfolyik Pelagonián,[2] és az Axiosz folyóba ömlik, nem messze Sztoboi ősi városától. (16) Philipposz megparancsolta, hogy az új várost idősebb fia tiszteletére Perszéisznek nevezzék.

54.

(1) Mialatt ez történt Makedóniában, a *consul*ok elutaztak provinciájukba. (2) Marcellus futárt küldött előre Lucius Porcius *proconsul*hoz, hogy vonuljon légióival a gallok új városa ellen. (3) Az odaérkező *consul*nak a gallok megadták magukat. Csapataik 12 000 fegyveresből álltak; (4) fegyvereiket a legtöbben a környékről rabolták. Ezeket nagy felháborodásukra elvették tőlük, és minden egyebet is, amit magukkal hoztak vagy a földeket végigdúlva összeraboltak. Ezért követeket küldtek Rómába, hogy panaszt tegyenek. (5) Miután Gaius Valerius *praetor* a *senatus* elé vezette őket, elmondták, hogy Gallia túlnépesedése, a szántóföld hiánya és a nélkülözés miatt kényszerültek átkelni az Alpokon és új lakóhelyet keresni, és ahol lakatlan és műveletlen földet találtak, ott állapodtak meg, de nem bántottak senkit. (6) Várost is kezdtek építeni, ami eléggé bizonyítja, hogy nem azért jöttek, hogy egy-egy földterületet vagy várost erőszakkal megtámadjanak. Nemrég azonban Marcus Claudius hírnököt küldött hozzájuk, és háborúval fenyegette meg őket, ha nem adják meg magukat. (7) Ők többre becsülték a biztos, bár nem túl dicső békét a bizonytalan kimenetelű háborúnál, ezért a római népnek inkább oltalmába, mint hatalmába adták magukat.[3] (8) Néhány nap múlva, amikor parancsot kaptak, hogy hagyják el a várost és a földet, az volt a szándékuk, hogy szó nélkül elmennek, ahová tudnak. Ezután azonban elvették tőlük fegyvereiket, végül pedig minden egyebet, amit magukkal vittek vagy tereltek volna. (9) Arra kérik a *senatus*t és a római népet, hogy ne bánjon velük még kegyetlenebbül, mint az ellenségeivel, holott ők senkinek sem vétettek, és meg is adták magukat.

[1] A név más forrásokban Derrioposz, illetve Durioposz helyesírással található meg.

[2] A kéziratokban Pelagonia helyett mindkét alkalommal – helytelenül – Paionia szerepel.

[3] Az eredetiben szereplő *se in fidem alicuius dedere* kifejezés ('valakinek az oltalmába ajánlani magát') a feltétel nélküli megadás terminusa; a gallok azonban láthatólag nem voltak tisztában az ilyen diplomáciai finomságokkal.

(10) Szavaikra a *senatus* utasítására a következő választ kapták: Helytelenül cselekedtek, amikor Itáliába jöttek, és megpróbáltak idegen földön várost építeni anélkül, hogy bármely, a provinciát kormányzó római főtisztségviselőtől engedélyt kértek volna erre. De a *senatus* nem tartja jónak, ha kifosztják a meghódoltakat. (11) Ezért követeket küldenek velük a *consul*hoz, akik utasítják őt, hogy adja vissza a galloknak mindenüket azzal a feltétellel, hogy visszatérnek oda, ahonnan jöttek. Ezután a követek már folytatják is útjukat az Alpokon túlra, és felszólítják az ottani gall népeket, hogy tartsák otthon a lakosságot. (12) Kettőjük között szinte átléphetetlen határként emelkedik az Alpok, és ők sem feltétlenül járnak majd jobban, mint azok, akik először törtek utat a hegyeken át.[1] – (13) Lucius Furius Purpuriót, Quintus Minuciust és Lucius Manlius Acidinust küldték el velük követségbe. A gallok, miután visszakapták mindazt, aminek nem erőszakkal jutottak a birtokába, kivonultak Itáliából.

55.

(1) Az Alpokon túl lakó népek barátságos választ adtak a római követeknek. Az öregebbek még ostorozták is a római népet túlságos engedékenysége miatt, (2) amiért azokat az embereket, akik törzsük utasítása nélkül felkerekedtek, és megkíséreltek a római birodalomban egy területet elfoglalni és idegen földön várost építeni, megtorlás nélkül hagyta elvonulni, (3) holott súlyosan meg kellett volna fizettetni velük megfontolatlanságukat. Ami pedig azt illeti, hogy még vagyonukat is visszaadták nekik, félő, hogy ez a jóindulat majd másokat is hasonló vakmerőségre ösztönöz. – (4) A követeket ajándékokkal fogadták és bocsátották útjukra.

Marcus Claudius *consul*, miután a gallokat elűzte a provinciából, előkészületeket tett Isztria megtámadására, és levélben engedélyt kért a *senatus*tól, hogy átkelhessen oda seregével, (5) de szándékát a *senatus* nem hagyta jóvá. Ehelyett azt tervezték, hogy *coloniá*t alapítanak Aquileiában, de nem tudtak megegyezni, hogy latin vagy római *colonia* legyen-e. Végül az atyák inkább egy latin *colonia* alapítása mellett döntöttek. (6) Erre a feladatra *triumvir*ekké választották Publius Scipio Nasicát, Gaius Flaminiust és Lucius Manlius Acidinust.

Ugyanebben az évben alapították Mutina és Parma római *coloniá*kat. (7) 2000 római polgár kapott Parmában fejenként nyolc, Mutinában öt *iugerum*ot abból a földből, amely legutóbb a boiusok, korábban pedig az etruszkok birtokában volt. (8) Ezeket a *coloniá*kat Marcus Aemilius Lepidus,[2] Titus Aebutius

[1] Livius elbeszélése szerint az első gall bevándorlók Kr. e. 404 körül jelentek meg Észak-Itáliában (V. 33.).

[2] Ő építtette a térségbe vezető Via Aemiliát (vö. XXXIX. 2. 5).

Parrus és Lucius Quinctius Crispinus *triumvir*ek szervezték meg. (9) A caletraiak területén megalapították Saturnia római *coloniá*t, amelyet Quintus Fabius Labeo, Gaius Afranius Stellio és Tiberius Sempronius Gracchus *triumvir*ek szerveztek meg. Itt minden telepes tíz *iugerum* földet kapott.

56.

(1) Ebben az évben Aulus Terentius *proconsul* a Hiberus folyótól nem messze, az ausetanusok földjén szerencsés csatákat vívott a keltibérek ellen, és elfoglalt tőlük több itteni várost, amelyeket ők erődítettek meg. (2) Hispania Ulteriorban ebben az évben béke volt, mert Publius Sempronius *proconsul* hosszadalmas betegségbe esett, és szerencsére a lusitanusok is épp nyugodtan viselkedtek, mivel senki sem ingerelte őket. (3) Quintus Fabius *consul* sem hajtott végre Liguriában semmi említésre méltó cselekedetet.

Marcus Marcellus, akit visszahívtak Isztriából, elbocsátotta seregét, és visszatért Rómába a választások megtartására. (4) Az ő elnökletével megválasztották *consul*nak Gnaeus Baebius Tamphilust és Lucius Aemilius Paullust. Az utóbbi együtt volt *curulis aedilis* Marcus Aemilius Lepidusszal, akinek a *consul*sága óta már öt év telt el, holott még Lepidus is két választási vereség után nyerte el a *consul*i tisztséget. (5) Ezután *praetor*rá választották Quintus Fulvius Flaccust, Marcus Valerius Laevinust, Publius Manliust (másodszor), Marcus Ogulnius Gallust, Lucius Caecilius Dentert és Gaius Terentius Histrát.

(6) Az év végén könyörgést tartottak a csodajelek miatt, mivel úgy hitték, a Concordia-templom előtti téren két napon át véres eső esett, és jelentették, hogy Szicíliától nem messze egy sosem volt új sziget emelkedett ki a tengerből. (7) Valerius Antias arról tudósít, hogy ebben az évben halt meg Hannibal, és a Prusziaszhoz ez ügyben küldött követek között felsorolja – Titus Quinctius Flamininuson kívül, akinek nevét ezzel kapcsolatban emlegetni szokás – Lucius Scipio Asiaticust és Publius Scipio Nasicát is.

XL. könyv

Tartalmi összefoglaló (Kr. e. 182–178)

Philipposz halálra keresteti a fogságában tartott előkelők gyermekeit. Theoxena, aki félti kiskorú gyermekeit a király önkényétől, kardokat és méregpoharat tesz eléjük, és rábeszéli őket, hogy a rájuk váró megaláztatás helyett válasszák a halált, majd ő is végez magával.

Vetélkedés Philipposz makedón király két fia, Perszeusz és Démétriosz között. Démétrioszt bátyja fondorlatos módon hamis vádakkal támadja meg, többek közt azzal, hogy az életére tört és meg akarja szerezni a trónt, végül pedig, mivel Démétriosz a római nép barátja, méreggel végeznek vele. Így Philipposz halála után Makedónia trónja Perszeuszra száll.

Ezenkívül: több hadvezér győzelmei a ligurok földjén, illetve a keltibérek fölött Hispániában.

Megalapítják Aquileia *coloniá*t.

A Ianiculus tövében, L. Petillius írnok birtokán földművesek megtalálják egy kőládában Numa Pompilius görög és latin nyelvű könyveit. A *praetor*, akihez elviszik ezeket, sok olyasmit lát bennük, ami bomlasztja a hagyományos vallásosságot, ezért megesküszik a *senatus* előtt, hogy a könyvek elolvasása és megtartása ellentétes az állam érdekeivel. A *senatus* határozata értelmében a könyveket a Comitiumon elégetik.

Philipposzt gyötri az önvád, amiért hitelt adott fia, Perszeusz hamis vádaskodásainak, és megmérgeztette másik fiát, Démétrioszt. Ezért Perszeusz megbüntetésén töri a fejét, és helyette egy bizalmasát, Antigonoszt akarja utódjaként hátrahagyni. Tervei közben azonban elragadja a halál, és a trónt Perszeusz örökli.

1.

(1) A következő év [182] elején a *consul*ok és *praetor*ok kisorsolták a provinciákat. A *consul*ok számára nem volt más odaítélhető hadszíntér, csak Liguria. A városbeliek jogvitáinak intézése Marcus Ogulnius Gallusnak, az idegenek jogvitái Marcus Valeriusnak jutottak. (2) Quintus Fulvius Flaccus kapta Hispania Citeriort, Publius Manlius Hispania Ulteriort, Lucius Caecilius Denter Siciliát, Gaius Terentius Histra pedig Sardiniát.

A *consul*ok utasítást kaptak, hogy tartsanak sorozást. (3) Quintus Fabius Liguriából írt levelében bejelentette, hogy az apuai ligurok újra akarják kezdeni a háborút, és fennáll a veszély, hogy betörnek Pisae területére. (4) Köztudomású volt, hogy Hispania Citerior fegyverben áll, folyik a háború a keltibérek ellen,

Hispania Ulteriorban pedig, mivel a *praetor* régóta betegeskedik,[1] meglazult a katonai fegyelem a kényelmes életmód és a tétlenség miatt. (5) Ezért úgy döntöttek, hogy új seregeket kell szervezni: Liguriába négy légiót, egyenként 5200 gyalogossal és 300 lovassal, és ezeket ki kell egészíteni 15 000 latin szövetséges gyalogossal és 800 lovassal; ezek az egységek alkossák a két *consul*i sereget. (6) Utasították őket, hogy ezenkívül még sorozzanak be a szövetségesek és latinok közül 7000 gyalogost és 400 lovast, és küldjék el őket Galliába Marcus Marcellushoz, akinek fővezéri megbízatását *consul*sága lejártával meghosszabbították. (7) A két Hispania részére római polgárokból 4000 gyalogost és 200 lovast, a szövetségesekből pedig 7000 gyalogost és 300 lovast kellett besorozniuk.

(8) Egy évre meghosszabbították Quintus Fabius Labeo fővezéri megbízatását is Liguriában, eddigi serege élén.

2.

(1) A tavasz ebben az évben zivataros volt. A Parilia előtti napon[2] déltájban az erős széllel érkező szörnyű vihar szent és profán helyeken egyaránt nagy pusztítást okozott, bronzszobrokat döntött le a Capitoliumon, (2) letépte az Aventinuson álló Luna-szentély egyik ajtószárnyát, elragadta, és nekivágta a Ceres-templom hátsó falának. A Circus Maximusban szobrokat döntött le tartóoszlopukkal együtt, jó néhány templomról letépte és mindenfelé csúnyán szétszórta az oromdíszeket. (3) Ezért ezt a vihart baljós csodajelként magyarázták, és a *haruspex*ek kiadták az utasítást, hogy engeszteljék ki. (4) Egyúttal azért is engesztelő szertartást tartottak, mert Reatéből jelentették, hogy háromlábú öszvér született, Formiaeből pedig azt, hogy a caietai Apollo-szentélyt villámcsapás érte. E csodajelek elhárítására 20 kifejlett jószágot áldoztak fel, és egynapos könyörgést tartottak.

(5) Ezekben a napokban tudták meg Aulus Terentius *propraetor* leveléből, hogy Publius Sempronius Hispania Ulterior provinciában több mint egyévi betegség után meghalt. A *praetor*okat utasították, hogy minél hamarabb induljanak el Hispániába.

(6) Ezután a *senatus* elé vezették a tengerentúlról érkezett követeket: először Eumenész és Pharnakész király követségét, majd a rhodosziakét, akik panaszt tettek a Szinópé lakóit ért csapás miatt.[3] (7) Ugyanebben az időben érkeztek

[1] A Hispania Ulterior élén álló *praetor* P. Sempronius Longus volt (vö. XL. 2. 5).

[2] A Parilia (Pales pásztori istenség ünnepe és egyben Róma születésnapja) április 21-én volt.

[3] Szinópét előzőleg Pharnakész pontoszi király elfoglalta és feldúlta. Így a város lakói nem tudtak panaszt tenni, és erre a velük szövetséges rhodosziakat kérték meg.

meg Philipposz, az akhájok és a spártaiak követei is. Ezek csak azután kaptak választ, hogy a *senatus* meghallgatta Marcius jelentését,[1] akit azzal a megbízatással indítottak útnak, hogy tájékozódjon a görög és makedóniai helyzetről. (8) A kis-ázsiai királyok és a rhodosziak azt a választ kapták, hogy a *senatus* majd megbízottakat küld ezeknek az ügyeknek a kivizsgálására.

3.

(1) Marcius jelentése csak növelte a Philipposszal kapcsolatos aggodalmakat. Elismerte ugyan, hogy a király teljesíti a *senatus* akaratát, de úgy, hogy a vak is láthatja: csak addig fog így tenni, amíg nincs más választása. (2) Nem volt kétséges, hogy újra akarja kezdeni a háborút, minden ekkori cselekedete és szava erre mutatott. (3) Először is a tengerparti városok egész lakosságát családjukkal együtt a most Émathiának, hajdan pedig Paioniának nevezett területre költöztette át, (4) és a városokat a thrákoknak és más barbároknak adta lakóhelyül, mert ezeknek a hűségében jobban bízott egy római háború esetén. (5) Emiatt egész Makedóniában nagy volt a zúgolódás. Azok közül, akik feleségükkel és gyermekeikkel elhagyták házi isteneiket, csak kevesen fojtották némán magukba fájdalmukat, és a kitelepülők menetében, amikor gyűlöletük már legyőzte a félelmet, időről időre hallani lehetett a király elleni átkozódást. (6) Emiatt feldühödve a király a szíve mélyén minden embert, helyet és időpontot gyanúsnak tartott. (7) Végül egészen nyíltan kezdte hangoztatni: sohasem érezheti magát teljes biztonságban, csak úgy, ha az általa megölt emberek gyermekeit is elfogja és börtönben tartja, aztán szép sorjában elteszi őket láb alól.

4.

(1) Ezt az önmagában is szörnyű kegyetlenséget még iszonyúbb színben tüntette fel az egyik család szerencsétlen sorsa. (2) Philipposz évekkel azelőtt megölette Hérodikoszt, az egyik thesszáliai elöljárót, később pedig annak vejeivel is végzett. Így Hérodikosz lányai, Theoxena és Arkhó özvegyen maradtak egy-egy kisgyermekükkel. (3) Theoxena, noha sok kérője akadt, minden házassági ajánlatot visszautasított. (4) Arkhó férjhez ment egy bizonyos Póriszhoz, az ainian nép legelőkelőbbikéhez, több gyermeket is szült neki, de még kicsi korukban árván hagyta őket. (5) Theoxena, hogy húga gyermekei az ő keze alatt nevelkedjenek, hozzáment Póriszhoz, és a magáéval együtt az új férje gyermekeit is olyan nagy gonddal nevelte, mintha az édesanyjuk volna.

(6) Amikor Theoxena hírét vette a király rendeletének, hogy a kivégzettek gyermekeit fogságba akarja vetni, attól félve, hogy ezeket nemcsak a király fogja

[1] Vö. XXXIX. 48. 5.

megalázni, de az őrök vágyainak is ki lesznek szolgáltatva, iszonyú terv fogamzott meg lelkében, (7) és ki merte mondani, hogy inkább saját kezével öli meg minden gyermekét, semhogy Philipposz hatalmába kerüljenek. (8) Pórisz, aki a szörnyű cselekedetnek már a puszta említésétől is borzadt, kijelentette, hogy inkább elviszi a gyerekeket Athénba megbízható vendégbarátaihoz, és maga is velük tart a számkivetésbe.

(9) Elutaztak Thesszalonikéből Aineiába, egy állandó áldozati ünnepre, amelyet Aeneasnak, a város megalapítójának tiszteletére[1] évenként nagy ünnepélyességgel szoktak megrendezni. (10) Itt a napot az ünnepi lakoma mellett töltötték, majd a harmadik őrségváltáskor, amikor már mindenki mély álomba merült, felszálltak egy hajóra, amelyet Pórisz előkészített, mintha vissza akarnának térni Thesszalonikébe; igazi szándékuk azonban az volt, hogy átkelnek Euboiába. (11) De hiába küszködtek szél ellen, a nap úgy virradt rájuk, hogy még mindig a part közelében voltak.

Az öblöt ellenőrző királyi őrség egy felfegyverzett *lemboszt* küldött oda, hogy hozza vissza a hajót, szigorú paranccsal, hogy vissza ne térjenek nélküle. (12) Már közel jártak; Pórisz egyre buzdította az evezősöket és hajósokat, és időnként az ég felé tárva kezét, segítségért könyörgött az istenekhez. (13) Közben a büszke asszony visszatért jó előre kigondolt tervéhez: mérget oldott fel egy pohárban, kardokat vett elő, mindezt kirakta a családja elé, és így szólt: „A halál az egyetlen menedékünk! (14) Ezek az utak vezetnek oda; úgy meneküljetek meg a király gőgje elől, ahogy kinek-kinek a szíve diktálja. Rajta, nagyfiaim, az idősebbek kezdjék: fogjatok egy kardot, vagy ha lassabban akartok meghalni, igyátok ki a kelyhet!" (15) Közel volt az ellenség, a halálra buzdító anyjuk pedig sürgette őket. Más-más halálnemet választottak, és félholtan zuhantak a hajóról a tengerbe. Azután maga az asszony is a tengerbe vetette magát, átölelve férjét, aki a halálba is elkísérte őt. Amikor a király emberei elfogták a hajót, már nem volt rajta egy lélek sem.

5.

(1) Ez a szörnyű tett újra felszította a király elleni gyűlölet lángját, úgyhogy az emberek széltében átkozták őt és gyermekeit. Átkaikat hamarosan az összes isten meghallgatta: a király kegyetlenül elbánt tulajdon vérével is. (2) Perszeusz ugyanis látta, hogy öccse, Démétriosz iránt egyre nő a makedón nép szeretete és tisztelete, sőt a rómaiak jóindulata is; ezért úgy vélte, neki nincs többé reménye a királyi trónra, ha nem folyamodik bűnös eszközökhöz. Minden gondolata egyedül ekörül forgott. (3) Mivel azonban még abban sem bízott, hogy asz-

[1] A monda szerint Aeneas a várost Trójából való elmenekülése után alapította.

szonyi módon kigondolt terve végrehajtására egymagában elég ereje lesz, apja egyik-másik bizalmasát próbálta meg kétértelmű szavakkal behálózni. (4) Ezek közül néhányan kezdetben úgy viselkedtek, mint akik nem kaphatóak ilyesmire, mert Démétriosztól többet vártak. (5) De látva, hogy Philipposznak a rómaiakkal szembeni gyűlölete napról napra nő, és míg Perszeusz adja alá a lovat, Démétriosz minden erejével szembefordul vele, már előre sejtették, hogy az elővigyázatlan ifjú áldozatul fog esni bátyja cselvetésének, ezért abban a meggyőződésben, hogy azt kell segíteniük, ami úgyis bekövetkezik, és az erősebb fél céljait kell támogatniuk, Perszeusz pártjára álltak.

(6) Minden egyéb tennivalót a maga idejére ütemeztek; úgy döntöttek, egyelőre minden módon a rómaiak ellen tüzelik a királyt, és rábírják, hogy a háború mellett döntsön, amire lelkében már amúgy is hajlik. (7) Ugyanakkor, hogy Démétrioszt napról napra gyanúsabbá tegyék, mindig irányítottan a rómaiakra terelték a beszélgetést. Ilyenkor egyikük az erkölcseiken és intézményeiken gúnyolódott, a másik a történelmükön, a harmadik magának a Városnak a külsején, amely akkor még sem állami, sem magánépületeivel nem dicsekedhetett, a negyedik pedig egyes főembereiken. (8) A gyanútlan ifjú azzal, hogy ezt mind védelmébe vette – mivel szerette a rómaiakat, és folyamatos versengésben állt bátyjával –, gyanússá vált apja előtt, és mindenféle vádaskodásnak kitette magát. (9) Ezért apja már egyáltalán nem vonta be őt a rómaiakkal kapcsolatos tanácskozásokba, hanem teljesen Perszeusz felé fordult, és éjjel-nappal csak vele osztotta meg ezeket a terveit.

(10) Ekkor már visszatértek azok a követek, akiket a király a bastarnák népéhez küldött segédcsapatokért. Több előkelő ifjút is magukkal hoztak, akik között voltak királyi származásúak is. Ezek egyike feleségül ígérte a nővérét Philipposz egyik fiának, a királyt pedig fellelkesítette a lehetőség, hogy rokoni kapcsolatra léphet ezzel a néppel. (11) Perszeusz azonban így szólt: „Mire jó ez? A külső segítség korántsem ígér annyi védelmet, amennyi veszélyt a belső ármánykodás rejt. (12) Árulót – ezt azért nem mondanám, de legalábbis kémet melengetünk a keblünkön; csak a testét adták vissza nekünk a rómaiak, amióta túszként náluk volt, a lelkét azonban megtartották maguknak. (13) Jóformán minden makedón tekintete őrá irányul, és azt mondogatják, nem is kell nekik más király, csak az, akit a rómaiak adnak nekik."

(14) Ilyen szavakkal ingerelte az öreg amúgy is nyugtalan lelkét, és annak mélyebben hatolt szívébe a gyanú, mint arca elárulta.

6.

(1) Ekkoriban érkezett el a hadsereg megtisztításának ideje, amelynek évenkénti szertartása a következő. Egy középen kettévágott kutya fejét és elejét az út

jobb oldalára, beleit és hátsó felét az út bal oldalára helyezik. (2) A kettévágott áldozati állat két fele között vezetik át a felfegyverzett csapatokat. A menet élén ott viszik a királyság megalapítása óta uralkodott összes makedón király díszfegyvereit, (3) azután maga a király következik gyermekeivel. Közvetlenül mögöttük halad a király kísérete és testőrsége, és a többi makedón nagy tömege zárja a menetet. (4) A király két oldalán most két felserdült fia haladt, a már 30. évében járó Perszeusz és az öt évvel fiatalabb Démétriosz, amaz ifjúi ereje teljében, ez fiatal élete virágjában, és az apa büszke lehetett volna felnőtt sarjaira, ha elméjük ép lett volna.

(5) Az volt a szokás, hogy a szemlén bemutatott áldozat után a sereg hadgyakorlatot tartott: két csatasorra oszolva imitált csapatküzdelmet vívnak egymással. (6) A hadijátékban a király két fiát jelölték ki vezéreknek. De a küzdelmet nemcsak színlelték: úgy csaptak össze, mintha a királyi hatalomért folyna a küzdelem, a lándzsanyelekkel is sok sebet ütöttek egymáson, és csak az acélfegyver hiányzott, hogy a küzdelem valódi harc képét nyújtsa. (7) A Démétriosz vezetése alatt álló seregrész fölényes győzelmet aratott. Ez Perszeuszt bosszantotta, előrelátó barátai viszont annál jobban örültek, mondván, éppen ez szolgáltat majd jogcímet ahhoz, hogy az ifjút bevádolják.

7.

(1) Aznap a két testvér lakomát rendezett a hadgyakorlaton vele együtt küzdő bajtársai számára, külön-külön, mivel Perszeusz nem fogadta el öccse meghívását, hogy legyen a vendége. (2) Az ünnepen a szívélyes kínálás és az ifjúi jókedv hatására mindkét társaság bőven vedelte a bort. (3) Felemlegették a csapatküzdelem eseményeit, viccelődtek ellenfeleiken, még magukat a vezéreket sem kímélve. (4) Perszeusz egyik asztaltársa, akit épp azért küldtek oda, hogy az efféle tréfákat kihallgassa, nem volt elég óvatos, ezért Démétriosznak az étkezőből kilépő emberei elcsípték és jól megverték.

(5) Démétriosz, aki erről mit sem tudott, megkérdezte: „Miért nem megyünk át bátyámhoz dorbézolni,[1] hogy nyílt vidámságunkkal megenyhítsük, ha még haragszik a küzdelem miatt?" (6) Mind azt kiáltozták, hogy vele mennek, kivéve azokat, akik ellátták a kém baját, mert féltek, hogy azonnal megtorolják rajtuk a dolgot. Démétriosz azonban őket is magával vitte, ezért tőrt rejtettek a ruhájuk alá, hogy megvédhessék magukat, ha erőszakra kerül a sor.

(7) De egy családi viszályban nincsenek titkok. Mindkét ház tele volt kémekkel és árulókkal. Már rohant is előre valaki Perszeuszhoz, hogy figyelmeztesse:

[1] A görög lakomák vidám hangulatát a baráti társaság általában az utcára is magával vitte, akár konkrét úti céllal indultak el, akár nem.

Démétriosszal négy ifjú is jön, akik fegyvert rejtegetnek maguknál. (8) Noha ennek az oka nyilvánvaló volt – hiszen Perszeusz már tudta, hogy ezek verték meg az ő asztaltársát –, mégis, hogy minél sötétebb színben tüntesse fel a dolgot, bereteszeltette az ajtót, és az emelet utcára néző ablakából szólt ki a dorbézolóknak, hogy ne közelítsenek az ajtóhoz, mert tudja, hogy őt akarják megölni. (9) A részeg Démétriosz egy ideig kiabált vele, amiért kizárta, majd mit sem értve az egészből, visszatért lakomájára.

8.

(1) Másnap Perszeusz, mihelyt apja elé járulhatott, belépett a palotába, és feldúlt tekintettel, némán megállt apja előtt, de nem ment a közelébe. (2) Kérdésére, hogy minden rendben van-e, és mit jelentsen ez a szomorúság, így válaszolt:

„Tudd meg, örülhetsz, hogy még élek. Öcsém már nemcsak titkon és lesből tör az életünkre. Éjszaka fegyveresekkel jött a házamhoz, hogy meggyilkoljon, és vérszomjától csak az ajtókat bezárva, a falak mögött megbújva védhettem meg magam." (3) Szavai megdöbbenéssel vegyes rémületet keltettek apjában. Majd így folytatta: „Ha van most időd, hogy végighallgass, kétségtelen bizonyítékot adok a kezedbe."

(4) Természetesen meghallgatja – mondta Philipposz. Azonnal elküldött Démétrioszért, és odahívatta két idősebb barátját, Lüszimakhoszt és Onomasztoszt, akik nem keveredtek bele a testvérek ifjúi viszálykodásába, mert már csak ritkán fordultak meg a királyi udvarban, hátha szüksége lesz tanácsukra. (5) Amíg barátai érkezésére várt, egyedül járkált fel-alá, sok mindent forgatva magában, fia pedig továbbra is távolabb várakozott. (6) Amikor jelentették, hogy megjöttek, két barátja és két testőre társaságában elvonult a palota belsejébe. Fiainak is megengedte, hogy behozzanak magukkal fejenként három fegyvertelen kísérőt. (7) Miután helyet foglalt, így kezdett beszélni:

„Itt ülök én, szerencsétlen apa, hogy bíráskodjam két fiam között, akik testvérgyilkossággal vádolják egymást, és feltárjam családom körében egy hamis vád vagy egy valóban elkövetett gaztett szégyenfoltját. (8) Már régóta tartottam én ettől a fenyegető vihartól, amikor megfigyeltem, milyen testvérietlen pillantásokat váltotok, (9) és meghallottam egy-egy megjegyzéseteket. De közben néha feltámadt bennem a remény, hogy haragotok még hamvába halhat, még sikerülhet eloszlatni kölcsönös gyanakvásotokat. Hiszen az ellenségek is le szokták tenni a fegyvert, hogy szerződésre lépjenek egymással, és a személyes viszálykodások is sokszor véget érnek. (10) Egyszer majd – gondoltam – eszetekbe jut végre, hogy testvérek vagytok, hogy gyermekkorotokban még szerettétek egymást, és minden olyan egyszerű volt; és nem utolsósorban eszetekbe jutnak majd az én intő szavaim is, amelyeket, félek, süket füleknek mondogattam.

(11) Hányszor említettem előttetek iszonyattal a testvérviszályok példáit és ezek szörnyű következményeit, amelyek az ellenfeleket, családjukat, királyi házukat és országukat is az utolsó szálig kiirtották! (12) Másrészt pedig elétek állítottam a jó példákat is: a Spártát kormányzó két király egyetértő együttműködését, amely sok évszázadon át volt üdvös saját maguk és hazájuk számára, (13) és hogy miként ment tönkre ez az állam, amikor az lett a szokás, hogy ki-ki magának akarta megszerezni a *türannoszi* hatalmat; (14) vagy hogy Eumenész és Attalosz, a két testvér, királyságnak csak nagy jóindulattal nevezhető kis országukat hogyan tették legfőképp a testvéri egyetértés erejével olyan birodalommá, amely vetekedhet az enyémmel, Antiokhoszéval vagy korunk bármely más uralkodójáéval. (15) Még azokat a római példákat sem mellőztem, amelyeket láttam vagy hírüket hallottam: a két Quinctiust, Titust és Luciust, akik a háborúban ellenfeleim voltak, vagy az Antiokhoszt legyőző két Scipiót, Publiust és Luciust, vagy az ő apjukat és nagybátyjukat,[1] akiknek életében fennálló megbonthatatlan egyetértését a halál új kötelékkel erősítette meg.

(16) Benneteket azonban sem az előbbiek bűne és bűnükhöz méltó büntetése nem tudott elrettenteni az esztelen viszálykodástól, sem az utóbbiak ép elméje és jó szerencséje nem tudott józan belátásra bírni. (17) Még élek és lélegzem, de ti máris mindketten az örökségemre sandítotok elvetemült reménykedéssel és kapzsisággal. (18) Azt akarjátok, hogy csak addig maradjak életben, amíg egyikőtök meghal, és én halálommal egyértelműen a másikra hagyom a királyi trónt. Sem a fivéretekkel, sem az apátokkal nem bírtok együtt élni. Semmi nem drága és szent előttetek, minden érzésetek helyét egy foglalta el: a királyi hatalom csillapíthatatlan vágya.

(19) Rajta hát, mocskoljátok be apátok fülét, csapjatok össze vádaskodásaitokkal; hamarosan úgyis fegyverrel fogtok. Mondjátok ki nyíltan, ami igazat mondani tudtok, vagy hazudozzatok, amit jólesik: (20) fülem most még nyitva van, de ezután zárva lesz minden, a másik háta mögött elsuttogott gyanúsítgatás előtt!"

Haragtól tomboló szavai után mindenki könnyekben tört ki, és jó ideig szomorú csend uralkodott.

9.

(1) Ekkor Perszeusz szólalt meg: „Nyilván ki kellett volna nyitnom az ajtót az éjjel, be kellett volna engednem a vidám fegyvereseket, és odatartanom nekik a

[1] P. Scipio Africanus és L. Scipio apja P. Cornelius Scipio volt, nagybátyjuk pedig Cn. Scipio, akik együtt voltak hadvezérek Hispániában, és hosszas, sikeres hadakozás után majdnem egyidőben estek el (XXV. 32–36.).

nyakamat; mert a meghiúsult gaztettet nem hiszi el senki, és én, akinek az életem forgott kockán, hallgathatom ugyanazt, mint ez a lesből támadó haramia. (2) Nemhiába mondogatják ezek, hogy neked csak egy fiad van, Démétriosz, míg engem becsempészett gyereknek,[1] egy ágyas fiának neveznek. (3) Hiszen ha engem fiadnak kijáró megbecsülésben és szeretetben részesítenél, nem énrám lennél dühös, hogy elpanaszolom, miféle orvtámadásnak vettem elejét, hanem arra, aki azt végrehajtotta, (4) és nem tekintenéd annyira olcsónak az én életemet, hogy nem érdekel sem a múltbeli merénylet ellenem, sem a jövőbeli, amely elkövetkezik majd, ha a tettesek most büntetlenek maradtak.

(5) Szóval ha némán kell meghalnom, hát hallgatok, és csak arra kérem az isteneket, hogy az ellenem elkövetett gaztett érjen is véget nálam, és ne döfjenek le téged is az én testemen keresztül. (6) De ha az elhagyatott helyen megtámadott embereknek azt sugallja természetes ösztönük, hogy olyan emberek oltalmáért is könyörögjenek, akiket sohasem láttak, akkor én is felkiálthatok, amikor meglátom a nekem szegezett tőrt. (7) Rád és apa voltodra kérlek – hiszen már régóta sejtheted, hogy ez melyikünk előtt szentebb –, hallgass most meg úgy, mintha a hangos éjszakai panaszszóra felriadva siettél volna hozzám segélykiáltásaim hallatán, Démétrioszt és fegyvereseit pedig ott találtad volna az éj sötétjében az én előszobámban. Amit akkor, a veszély pillanatában kiáltottam volna rémületemben, azt panaszolom el most, a következő napon.

(8) Testvérem, mi már rég nem szoktunk egymásnál dorbézolni. Te mindenáron király akarsz lenni. De célodnak útjában áll az én életkorom, a népek joga, a makedónok ősi hagyománya, sőt apánk döntése is. (9) Ezeken nem léphetsz túl, csak az én vérem árán. Mindent megmozgatsz és megkísérelsz. Eddig hol elővigyázatosságom, hol szerencsém akadályozta meg testvérgyilkos szándékodat. (10) Tegnap azonban, a seregszemle és a hadgyakorlat napján a játékos haditornából majdnem véres ütközetet csináltál, én pedig csak azért úsztam meg élve, mert seregemmel együtt hagytalak nyerni. (11) Az ellenséges összecsapás után, mintha csak testvérek játszadozásáról lett volna szó, el akartál vonszolni engem a te asztalodhoz. Szerinted, apám, fegyvertelen vendégek között lakomáztam volna ott, amikor ők fegyveresen jöttek át hozzám dorbézolni? Szerinted azon az éjszakán nem kellett volna félnem a kardjuktól, azok után, hogy szemed láttára a lándzsanyelekkel is majdnem megöltek? (12) Mit jössz ide ilyen késő éjszaka, ellenségként a haragosodhoz, fegyvert rejtegető embereiddel? Én nem mertem vendégként rád bízni magam; talán majd beengedlek, amikor fegyveres

[1] Plutarkhosz (*Aemilius Paulus* 8. 11) megörökít egy pletykát, mely szerint Philipposz felesége egy argoliszi varrónő gyermekét csempészte be a családba, saját fiának adva ki; ez lett volna Perszeusz.

kísérettel jössz hozzám dorbézolni? (13) Ha ajtóm nyitva állt volna, apám, most nem panaszomat hallgatnád, hanem a temetésemre készülnél.

Én nem gyanúsítgatok, mint egy törvényszéki vádló, nem kétes értékű részleteket kapcsolok egybe érveléseimmel. Minek is tenném? (14) Talán tagadja, hogy egy csapat emberrel megjelent az ajtóm előtt, vagy hogy fegyveresek voltak vele? Megadom a nevüket, hívasd ide őket. Lehet, hogy mindenre van merszük, ha erre volt; de arra már nem lesz, hogy letagadják. (15) Ha bent a házamban fegyverestül elfogtam volna őket, és hozzád vezettem volna, akkor nyilvánvalónak tartanád a dolgot. Nos, ha beismerő vallomást tesznek, vedd úgy, mintha tetten értük volna őket.

10.

(1) Átkozd el hát az uralomvágyat, és idézd meg a testvérgyilkosság bosszuló fúriáit! De jól figyelj, apám, hogy ne vaktában átkozódj: különböztesd meg a merénylőt és a merénylet kiszemelt áldozatát, és átkod a bűnös fejére szálljon. (2) Aki meg akarta ölni fivérét, arra sújtson le apja isteneinek haragja is, akit pedig testvére bűnös módon halálra szánt, annak nyújtson menedéket apja könyörületessége és igazságossága. (3) Hisz ki máshoz menekülhetnék én, akinek az élete nincs biztonságban sem az ünnepélyes évi seregszemlén, sem a hadgyakorlaton, sem saját házamban és lakomámon, még éjszaka sem, amelyet pedig a természet a halandók pihenésére rendelt?

(4) Ha elfogadom öcsém meghívását, halál fia vagyok; ha beengedem az ajtómon dorbézolni érkező öcsémet, halál fia vagyok: akár megyek, akár maradok, nem kerülhetem ki a csapdát. (5) Hová forduljak hát? Senkinek sem jártam a kedvében, apám, az isteneken és rajtad kívül. Én nem menekülhetek a rómaiakhoz; ők a vesztemet kívánják, mert fájlalom, ha veled jogtalanul bánnak, és mert felháborít, hogy tőled annyi várost és népet vettek el, legutóbb éppen Thrákia tengerpartját. Jól tudják, hogy amíg én és te élünk, Makedónia nem lehet az övék. (6) De azt is tudják, hogy ha engem elemészt testvérem bűne, téged pedig az öregkor – már ha ezt öcsém kivárja –, Makedónia királya és királysága egyaránt az ő kezükbe kerül.

Ha a rómaiak meghagytak volna neked valamit Makedónian kívül, úgy hinném, hogy ez számomra is megmaradt menedékül. (7) »De hát elég védelmet nyújtanak a makedónok« – mondhatná valaki. Láthattad, hogyan támadtak rám tegnap a katonák. Mi hiányzott nekik a kardon kívül? De az is csak nappal hiányzott, mert éjszaka testvérem vendégei már magukhoz vették. (8) Minek említsem előkelőink többségét, akik méltóságuk és helyzetük megmaradásának zálogát egyedül a rómaiakban látják, és abban, aki a rómaiaknál bármit el tud érni? Herculesre, nemcsak nálam, a bátyjánál becsülik többre őt, hanem kis híján

nálad, királyánál és apjánál is! (9) Hiszen az ő közbenjárásának köszönheted, hogy a *senatus* elengedte büntetésedet,[1] ő oltalmaz most a római fegyverektől, és elvárja, hogy vénségedre lekötelezettje és alárendeltje légy neki, ifjú létére. (10) Mellette állnak a rómaiak, az uralmad alól felszabadított összes város és azok a makedónok, akik meg vannak elégedve a rómaiakkal kötött békével. Nekem azonban, apám, milyen oltalmam és reményem lehet rajtad kívül?

11.

(1) Mit gondolsz, mi a célja Titus Quinctiusnak mostani levelével,[2] amelyben kifejti, milyen előnyös volt számodra az a döntésed, hogy Démétrioszt küldted el Rómába, és arra biztat, hogy küldd őt ismét oda egy nagyobb létszámú követség élén, előkelő makedónok kíséretében? (2) Neki most mindenben Titus Quinctius a tanácsadója és tanítómestere; lemondott rólad mint apjáról, és őt állította a helyedbe. Rómában főzték ki jó előre ezeket a titkos terveket, (3) és neked azért kell több előkelő makedónt Rómába küldened vele, mert terveik végrehajtásához segítőtársakra van szükségük. Érintetlen és tiszta szívvel utaznak el innen Rómába, abban a szilárd meggyőződésben, hogy az ő királyuk Philipposz, de a rómaiak csábításaitól megrontva és megfertőzve térnek majd vissza onnan. (4) Számukra egyedül Démétriosz jelent mindent, és már apja életében királyuknak nevezik őt. De ha emiatt felháborodom, máris hallgathatom nemcsak másoktól, de tőled is, apám, hogy a királyságra törekszem.

(5) Én azonban ezt a gyanúsítást, ha csak így általában hangoztatják, visszautasítom. Hisz kit ütök ki a nyeregből, hogy magam lépjek a helyére? Egyedül apám áll fölöttem, és én arra kérem az isteneket, hogy ez még sokáig így legyen. (6) Ha túlélem őt – és erre csak akkor vágyom, ha megérdemlem, hogy ő maga is ezt kívánja –, akkor fogom átvenni örökségként birodalmát, ha apám átadja nekem. (7) Az sóvárog a trónra, méghozzá bűnös módon, aki azért nyüzsög, hogy áthághassa az életkornak, a természetnek, a makedónok hagyományának és a népek jogának rendjét.

»Utamban áll a bátyám – mondja magában –, akit a jog és apám akarata értelmében megillet az uralom. (8) Nosza, tegyük hát el láb alól! Nem én leszek az első, aki testvérgyilkosság árán szerzi meg a trónt. Apám öreg, magányos, jobban fogja félteni saját életét, semhogy megtorolja fia halálát. A rómaiak örülnek majd, helyeslik és védelmükbe veszik tettemet.«

(9) Ezek, apám, bizonytalan, de nem megalapozatlan remények. (10) Így áll ugyanis a helyzet: most még kiszabadíthatsz az életveszélyből, ha megbünteted

[1] Vö. XXXIX. 47. 8–11.

[2] Erről a levélről Livius nem tesz említést, Polübiosz (XXIII. 3. 7–9) azonban igen.

azokat, akik fegyvert ragadtak ellenem, de ha gaztettük sikerül, már nem lesz módod halálom megbosszulására."

12.

(1) Miután Perszeusz befejezte beszédét, minden jelenlévő tekintete Démétrioszra szegeződött, arra várva, hogy azonnal válaszolni fog. (2) Hosszú csend támadt, és mindenki jól látta, hogy a sírástól nem tud megszólalni. Végül, amikor felszólították, hogy beszéljen, a kényszerűség legyőzte fájdalmát, és így kezdte szavait:

(3) „Mindazt, apám, amit korábban egy vádlott segítségül hívhatott, vádlóm most elragadta előlem. Színlelt könnyeivel, amelyekkel más romlására tör, gyanússá tette előtted az én őszinte könnyeimet. (4) Amióta csak visszatértem Rómából, ő éjjel-nappal arról sutyorog bizalmasaival, hogyan állítson nekem csapdát, erre még ő próbál engem nem is egyszerű merénylőnek, hanem tetten ért útonállónak és orgyilkosnak feltüntetni. (5) Rémületbe ejt téged azzal, hogy őt veszély fenyegeti, hogy éppen általad veszejtse el mielőbb ártatlan testvérét. Azt állítja, sehol a világon nem akad menedék számára, hogy én még tőled se remélhessek oltalmat többé. (6) Bekerített, magányos, kiszolgáltatott létemre még külföldi kapcsolataimat is ellenem fordítja, amelyek pedig inkább káromra, mint hasznomra vannak.

Az is milyen mesteri vádlóra vall, hogy a múlt éjszakai ügyet összeköti magatartásom általános becsmérlésével, (7) oly módon, hogy egyrészt ezt a vádat, amelyről mindjárt megtudod az igazságot, egész életem keretei közé illesztve teszi valószínűbbé, másrészt pedig a céljaimmal, szándékaimmal és terveimmel kapcsolatos alaptalan rágalmakat ezzel a légbőlkapott éjszakai mesével támasztja alá! (8) Ugyanakkor vádbeszédének gondosan igyekezett olyan látszatot adni, hogy az hirtelenjében, minden előkészület nélkül született, a ma éjszakai ijedség és zűrzavar hatására.

(9) Csakhogy, Perszeusz, ha én apám és hazám árulója vagyok, és a rómaiakkal és apám egyéb ellenségeivel szövetkeztem, akkor nem kellett volna megvárnod ezt az éjjeli színjátékot, hanem már előbb bevádolhattál volna engem árulásért. (10) Ha azonban ez a vád a másiktól elválasztva alaptalannak bizonyult volna, és inkább bizonyította volna a te gyűlöletedet irántam, mint az én bűnösségemet, akkor ma is mellőznöd kellett volna, vagy legalább elhalasztanod, (11) hogy ma egyedül az legyen a vizsgálat tárgya: én állítottam-e neked csapdát, vagy pedig te nekem, a gyűlölet újszerű és páratlan módszerével? (12) Én azonban, amennyire erre jelenlegi megrendült állapotomban képes vagyok, szétválogatom, amit te összekavartál, és feltárom a múlt éjszakai merényletet ellenem vagy ellened.

(13) Ő azt a látszatot akarja kelteni, hogy az életére török, hogy majd ha eltettem az útból őt, akire a népek joga, a makedónok hagyománya és – mint ő maga mondta – a te döntésed alapján örökségként szállna a trón, fiatalabb létemre én foglaljam el meggyilkolt bátyám helyét. (14) De mit jelentsen beszédének másik fele, amely arról szólt, hogy én a rómaiaknak hízelgek, és őbennük bízva vetettem szemet a trónra? (15) Hiszen ha a rómaiaknak olyan nagy jelentőséget tulajdonítottam, hogy azt teszik meg Makedónia királyának, akit akarnak, és annyira bíztam irántam való jóindulatukban, mi szükség lett volna testvérgyilkosságra? (16) Talán hogy a királyi diadémot testvérem vérétől lucskosan tegyem a fejemre? Hogy éppen azok szemében váljak elátkozottá és gyűlöletessé, akiknek jóindulatát talán sikerült kiérdemelnem valódi vagy legalábbis színlelt becsületességemmel? (17) Hacsak nem gondolod, hogy az a Titus Quinctius sugalmazta nekem a testvérgyilkosság gondolatát, aki állításod szerint befolyásol engem szándékaival és tanácsaival, holott őt oly kötelességtudó szeretet fűzi fivéréhez…

(18) Testvérem felsorolta nemcsak a rómaiakhoz fűződő kapcsolataimat, de a makedónok rokonszenvét és szinte az összes isten és ember egyetértését is, mint olyan okokat, amelyek miatt véleménye szerint ő fog alulmaradni a velem vívott küzdelemben; (19) ugyanakkor, mintha minden egyéb dologban én lennék a gyengébb, azzal gyanúsít, hogy utolsó reményként folyamodtam ehhez a gaztetthez. (20) Akarod-e, hogy ebben összegezzük a vizsgálat lényegét: amelyikünk fél, hogy a másik bizonyul méltóbbnak az uralomra, arról gondolhatjuk okkal, hogy testvére életére tör?

13.

(1) De kövessük csak nyomon ennek az úgy-ahogy összetákolt vádnak a szerkezetét. Azzal gyanúsít, hogy többféleképpen is az életére törtem, és szerinte az összes ravasz tervemet egyetlen napon akartam végrehajtani. (2) Meg akartam ölni napközben a seregszemle után, amikor összecsaptunk, méghozzá – isten ments! – éppen a tisztító áldozat napján; majd amikor meghívtam asztalomhoz, nyilván méreggel akartam végezni vele; végül, amikor karddal felövezett emberek kíséretében mentem át hozzá dorbézolni, fegyverrel akartam lemészárolni.

(3) Látod, miféllék a testvérgyilkosságra kijelölt időpontok: haditorna, lakoma, dorbézolás. És milyen nap volt ez? Az, amelyen megtisztult a hadsereg, amelyen a kettévágott áldozati állat két fele között, miközben előttünk vitték minden valaha élt makedón uralkodó királyi fegyvereit, csak mi ketten lovagoltunk az élen, két oldaladon, apám, és mögöttünk vonult a makedón sereg. (4) Ekkor, amikor az áldozat megtisztította és kiengesztelte minden korábbi cselekedetemet – ha volt ilyen –, amely engesztelést kívánt, amikor épp elnéztem az utunk két

oldalát szegélyező áldozati állatot, bizonyára a testvérgyilkosságon járt az eszem, a mérgeken, a dorbézoláshoz előkészített kardokon… És utána ugyan milyen új áldozatokkal kellett volna ismét megtisztítanom a bűnök minden fajtájával bemocskolt lelkemet?

(5) De a vádaskodás szenvedélyes vágyától elvakult lélek, miközben mindent gyanúsnak akar feltüntetni, összekeveri a dolgokat. (6) Ha ugyanis az volt a szándékom, hogy a lakomán megmérgezlek, a lehető legkevésbé lett volna célravezető megharagítani téged a küzdelemben szívósságommal, hogy aztán jogosan utasítsd vissza a lakomameghívást, ahogy tetted is. (7) Miután pedig erre haragodban nemet mondtál, nem az lett volna a célszerűbb, hogy kiengeszteljelek, így keresve újabb alkalmat, ha már egyszer beszereztem a mérget, (8) ahelyett hogy az egyik tervről hirtelen átváltsak egy másikra, és dorbézolás ürügyén tőrrel gyilkoljalak meg téged, még ugyanezen a napon? (9) No és az hogyan lehetséges, hogy ha én egyszer úgy gondoltam, halálfélelmedben kerülted el asztalomat, nem feltételeztem, hogy ez a félelem közös dorbézolásunknak is akadálya lesz?

14.

(1) Azt pedig, apám, nem tartom szégyenletes dolognak, hogy én az ünnepen kortársaim körében kissé becsiccsentettem. (2) Szeretném, ha te is utánajárnál, milyen vidám és játékos hangulatban ültük meg tegnap nálam az ünnepi lakomát, amit még az a talán helytelen öröm is fokozott, hogy az ifjak fegyveres harcában csapatunk nem maradt alul. (3) De testvérem gondja, baja, félelme egykettőre elűzte másnaposságunkat; ha ez nem jön közbe, mi, az orgyilkosok, még mindig az igazak álmát aludnánk. (4) Ha az volt a szándékom, Perszeusz, hogy megrohanjam a házadat, elfoglaljam, aztán megöljem a házigazdát, ezen az egy napon igazán tartózkodhattam volna a bortól, és visszatarthattam volna az ivástól katonáimat is!

(5) De nemcsak én védekezem teljes nyíltsággal, hisz íme, csöppet sem gonosz és gyanakvó bátyám maga is kijelenti: »Nem tudok semmi mást, nem akarok bebizonyítani semmit, csak annyit, hogy fegyveresen jöttek át dorbézolni.« (6) Ha megkérdezem, hogy ezt is honnan tudtad meg, akkor kénytelen-kelletlen beismered majd, hogy vagy tele volt a házam a kémeiddel, vagy pedig az én embereim fegyverkeztek olyan nyíltan, hogy mindenki látta. (7) Aztán leplezni akarva, hogy vagy korábban is szaglászott már, vagy most áll elő légbőlkapott vádakkal, téged szólított fel, apám, hogy kérdezd meg az általa megnevezett emberektől, volt-e náluk fegyver, hogy aztán úgy tűnjön, mintha lelepleződtek volna, miután te – mintha a dolog kétes lenne – rákérdeztél arra, amit sosem tagadtak. (8) Miért nem azt kérdezteted meg tőlük apánkkal, hogy a te meg-

gyilkolásodra készülve vették-e magukhoz a fegyvert, és az én felbujtásomra és tudtommal tették-e? Hiszen erre akarsz fényt deríteni, nem pedig arra, amit beismernek, és amúgy is nyilvánvaló.

Ők azonban azt mondják, önvédelemből vették magukhoz a fegyvert. (9) Hogy ezt helyesen vagy helytelenül tették-e, arról ők maguk adnak majd számot, hiszen ők tették. Az én ügyemet azonban, amely egyáltalán nem függ össze az ő tettükkel, ne keverd bele ebbe, vagy pedig magyarázd el, nyíltan vagy titokban akartunk-e rád támadni. (10) Ha nyíltan, miért nem volt mindannyiunknál fegyver? Miért csak azoknál volt, akik a te kémedet elverték? Ha pedig titokban, mi lehetett a tervezett merénylet sorrendje? (11) Amikor feloszlik az asztaltársaság, és én otthagyom a dorbézolást, ők négyen ott maradnak, hogy kábulatodban megöljenek téged? De hogyan maradhattak volna észrevétlenek, holott nem a te embereid, hanem az enyéim, ráadásul még igen gyanúsak is, hiszen kevéssel ezelőtt ők vettek részt a dulakodásban? És hogyan tudtak volna kijutni a házból, miután téged leméészároltak? A te házadat négy karddal meg lehetett volna ostromolni és elfoglalni?

15.

(1) Felejtsük már el ezt az éjszakai mesét, és térj vissza arra, ami valójában fáj neked, amiért mardos az irigység! (2) »Miért kerül egyáltalán szóba, Démétriosz, hogy te leszel a király? Miért vagy egyesek szerint apád hatalmának méltóbb örököse, mint én? Miért teszed kétségessé és bizonytalanná reményeimet, amelyek biztosak volnának, ha te nem lennél?«

(3) Így gondolkodik Perszeusz, még ha nem mondja is ki. Ezért lett ellenségem és vádlóm, ezért beszéli tele palotádat és egész országodat vádaskodással és gyanúsítgatásokkal. (4) Én azonban, apám, jóllehet most nem remélhetem a királyságot, és talán soha fel sem merülhet a gondolata, mert én vagyok a fiatalabb, és te úgy akarod, hogy engedjek az idősebbnek – ennek ellenére nem lett volna illő és most sem lenne az, ha úgy élnék, hogy méltatlannak bizonyuljak hozzád, apám, és mindenki méltatlannak tartson erre. (5) Ezt ugyanis hibáimmal érném el, nem pedig szerénységemmel, ha engedek annak, akinek engednem jogos és istennek tetsző.

Te szemrehányóan emlegeted nekem a rómaiakat, és vádat csinálsz abból, aminek inkább dicsőségemre kellene szolgálnia. (6) Nem én kértem, hogy adjanak túszul a rómaiaknak, sem hogy engem küldjenek követségbe Rómába. Te küldtél el, apám, hát nem vonakodtam. Mindkét alkalommal úgy viselkedtem, hogy ne hozzak szégyent sem rád, sem birodalmadra, sem a makedón népre. (7) Így hát, apám, te voltál az oka, hogy barátságba kerültem a rómaiakkal. Amíg megmarad köztetek a béke, én is jó viszonyban leszek velük; ha kitör a háború,

én, aki mint túsz és követ nem eredménytelenül léptem fel apám érdekében, most a legádázabb ellenségük leszek. (8) Ma sem várom el, hogy a rómaiakhoz fűződő szívélyes viszonyom előnyömre szolgáljon, csak annyit kérek, hogy ne legyen belőle károm. Ez a kapcsolat nem háborúban kezdődött, és nem is éri meg az újabb háborút. Én a béke záloga voltam, a béke fenntartása érdekében jártam ott követként – egyik dolog se szolgáljon se dicsőségemre, se az ellenem való vádaskodás alapjául.

(9) Apám, ha valaha is az illő kötelességtudat nélkül fordultam feléd, vagy testvéremmel szemben bűnös tettet követtem el, nem tiltakozom semmiféle büntetés ellen; de ha ártatlan vagyok, könyörgök, ne okozza bukásomat az irigység, ha már a vád nem foghat rajtam. (10) Fivérem nem ma emel először vádat ellenem, de először teszi ezt ilyen nyíltan, jóllehet semmit sem vétettem ellene. Ha apám megharagudna rám, neked, idősebb testvéremnek kellene közbenjárnod öcséd érdekében, neked kellene elérned, hogy legyen elnéző ifjonti eltévelyedésem iránt. De ahol oltalmat kellene találnom, onnan fenyeget a pusztulás.

(11) Lakomáról és dorbézolásról hurcoltak ide, jóformán félálmomban, hogy a testvérgyilkosság vádja ellen védekezzem. Támogatók és védők híján magamnak kell saját érdekemben beszélnem. (12) Ha másvalaki védelmében kellene szót emelnem, időt szakítottam volna beszédem átgondolására és kidolgozására, hiszen nem veszélyeztetnék többet, mint képességeim jó hírét. De nem is sejtettem, miért hívtak ide, amíg nem hallottam dühös parancsodat, hogy védekezzem, és testvérem vádbeszédét. (13) Ő jó előre elkészített és átgondolt beszéddel támadott rám, nekem pedig csak annyi időm volt, amíg vádjait elősorolta, hogy felfogjam, egyáltalán miről van szó. (14) Azt sem tudtam, hogy e rövid idő alatt vádlómra figyeljek-e inkább, vagy a védekezésemet tervezzem meg. Döbbenten a hirtelen csapástól, amelyre nem számítottam, alig értettem, mivel is vádolnak, és még kevésbé tudom, hogyan védekezzem. (15) Egy csöpp reményem sem lett volna, ha nem apám a bíró; és ha apám szívében bátyám megelőz is, legalább akkor hadd ne szenvedjek hátrányt, amikor vádlottként küzdök a könyörületéért! (16) Én ugyanis csak annyit kérek, apám, hogy hagyj életben engem a magam és a magad érdekében; ő azonban azt követeli, hogy az ő biztonsága kedvéért végezz velem. Mit gondolsz, hogyan fog velem bánni, amikor majd rá hagyod uralmadat, ha már most elvárja, hogy kedvére rendelkezhessen a véremmel?"

16.

(1) Amint ezt kimondta, a könnyek elfojtották lélegzetét és szavait. Philipposz kiküldte fiait, majd rövid ideig tanácskozott bizalmasaival. (2) Ezután kijelentette, hogy ebben az ügyben nem szavaik és egyórás vitájuk alapján fog dönteni,

hanem úgy, hogy megvizsgálja mindkettőjük életét és erkölcseit, és figyelemmel kíséri szavaikat és tetteiket kisebb és nagyobb dolgokban egyaránt. (3) Így aztán mindenki előtt világossá vált, hogy a múlt éjszakával kapcsolatos vádakat könnyedén sikerült megcáfolni, viszont Démétriosz és a rómaiak túlságosan is szívélyes kapcsolatát illetően fennmaradt a gyanú. Így már Philipposz életében mintegy a földbe kerültek annak a római háborúnak a magvai, amelyet aztán Perszeusz ellen kellett megvívni.

(4) Mindkét *consul* elutazott Liguriába, amely ekkor az egyetlen *consul*i hadszíntér volt; és mivel itt sikeresen vezették a háborút, a *senatus* egynapos hálaadó ünnepet rendelt el.

(5) Mintegy 2000 ligur érkezett Gallia provincia határszéléhez, ahol Marcellus táborozott, és azt kérték, hogy fogadják be őket. Marcellus meghagyta a liguroknak, hogy ott helyben várjanak, és levélben kikérte a *senatus* véleményét. (6) A *senatus* utasítására Marcus Ogulnius *praetor* ezt írta válaszul Marcellusnak: Célravezetőbb lett volna, ha a provinciát biztosító *consul*ok, nem pedig <a *senatus* dönti el, mit kíván az állam érdeke.>[1] Adott esetben az a véleményük, hogy a ligurokat csak úgy bocsássa be, ha megadják magukat, és ha beengedte őket, a *senatus* elvárja, hogy kobozza el a fegyvereiket, őket pedig küldje el a *consul*okhoz.

(7) Publius Manlius és Quintus Fulvius Flaccus *praetor*ok egyidőben érkeztek meg provinciájukba: az előbbi Hispania Ulteriorba, amely előző *praetor*sága alkalmával is az ő provinciája volt,[2] az utóbbi pedig Hispania Citeriorba, ahol átvette Aulus Terentius hadseregét. A túlsó provinciában Publius Sempronius *proconsul* halála óta nem volt főparancsnok. (8) Fulvius Flaccust, miközben egy Urbiaca[3] nevű hispán várost ostromolt, megtámadták a keltibérek. Itt jó néhány komoly csata zajlott le, sok római katona sebesült meg vagy esett el. Végül győzött Fulvius kitartása, akit semmi erővel nem lehetett elvonni az ostromtól, (9) a keltibérek pedig belefáradtak a váltakozó sikerrel folytatott összecsapásokba, és elvonultak. Miután a felmentő sereget elkergették, a rómaiak néhány napon belül elfoglalták és kirabolták a várost; a zsákmányt a *praetor* a katonáknak engedte át.

(10) Fulvius csak ezt a várost foglalta el, Manlius pedig mindössze széttagolt seregét vonta össze egy helyre, más érdemleges haditettet nem hajtottak végre; ezután csapataikat téli szállásra vezették. (11) Ez történt ezen a nyáron Hispániában. – Terentius, aki most távozott ebből a provinciából, *ovatió*ban vonult

[1] Közelítőleges kiegészítés a szövegösszefüggés alapján; az eredeti szöveg hiányos.

[2] P. Manlius legutóbb 195-ben volt *praetor*, de ekkor nem Hispania Ulterior, hanem Citerior helytartója volt (vö. XXXIII. 42. 1).

[3] A név romlott alakban maradt ránk; az itt szereplő alak Briscoe rekonstrukciója.

be a Városba. 9320 font ezüstöt, 82[1] font aranyat és 67 aranykoszorút[2] vittek előtte.

17.

(1) Ugyanebben az évben római döntőbírák érkeztek Afrikába, hogy a helyszínen vizsgálják meg a karthágói nép és Massinissa király között vitát okozó földterület ügyét.[3] (2) Ezt a földet Gaia, Massinissa apja vette el a karthágóiaktól;[4] Gaiát aztán elűzte innen Syphax, majd hogy kedvében járjon apósának, Hasdrubalnak, a karthágóiaknak ajándékozta; (3) őket azonban még abban az évben elűzte innen Massinissa. Amikor előadták ügyüket a rómaiaknak, legalább olyan magasra csaptak az indulatok, mint amikor fegyverrel, csatában küzdöttek a területért. (4) A karthágóiak azon a jogon követelték vissza a földet, hogy őseik tulajdona volt, majd Syphaxtól ismét az ő birtokukba került. Massinissa viszont azt állította, hogy apja birodalmának ezt a részét a népek jogának megfelelően foglalta vissza és birtokolja, és ő van fölényben mind ügyének jogossága tekintetében, mind azért, mert ő van birtokon belül. (5) Ebben a vitában – mondta – egyedül attól tart, hogy a rómaiak szégyenérzetüktől indíttatva ítélnek az ő kárára, nehogy elfogultnak tűnjenek a velük szövetségi és baráti viszonyban lévő király javára közös ellenségeikkel szemben. – (6) A megbízottak nem változtatták meg a tulajdonjogi helyzetet, hanem döntés nélkül a római *senatus* elé terjesztették az ügyet.

Liguriában ezután semmi újabb fejlemény nem történt. A ligurok először úttalan szurdokokba vonultak vissza, majd szélnek eresztették seregüket, és szétszéledtek falvaikba és erődítményeikbe. (7) A *consul*ok szintén fel akarták oszlatni seregüket, ezért ebben az ügyben megkérdezték az atyák véleményét. A *senatus* úgy rendelkezett, hogy egyikük bocsássa el seregét, és jöjjön Rómába a következő évi főtisztségviselők megválasztására, a másik pedig vonuljon légióival téli szállásra Pisaeba. (8) Hírét vették ugyanis, hogy az Alpokon túli gallok felfegyverzik ifjúságukat, és nem lehetett tudni, hogy ez az áradat Itália melyik részét fogja elözönleni. Így a *consul*ok megegyeztek egymás közt, hogy Gnaeus Baebius menjen el levezetni a választásokat, mivel testvére, Marcus Baebius is pályázott a *consul*ságra.

[1] A kódexek egy részében 72 áll.

[2] A szöveghagyományban megtalálható egy olyan variáns is, amely 67 font súlyú aranykoszorúkról beszél – ez esetben nem valódi koszorúkról van szó.

[3] Vö. XXXIV. 62.

[4] Gaia csak Kr. e. 213-ban állt a karthágóiak oldalára.

18.

(1) Megtartották a *consul*választó gyűlést, ahol Publius Cornelius Lentulust[1] és Marcus Baebius Tamphilust választották meg. (2) Ezután *praetor*rá választották Quintus Fabius Maximust és Buteót, Tiberius Claudius Nerót, Quintus Petillius Spurinust, Marcus Pinarius Ruscát és Lucius Duroniust. (3) Miután ezek hivatalba léptek [181], a következőképpen sorsolták ki a feladatköröket: a *consul*ok megkapták Liguriát, a *praetor*ok közül Quintus Petillius a városbeliek, Quintus Fabius Maximus az idegenek jogvitáinak intézését, Quintus Fabius Buteo Galliát, Tiberius Claudius Nero Siciliát, Marcus Pinarius Sardiniát, Lucius Duronius pedig Apuliát (4) és emellett Isztriát is, mert Tarentum és Brundisium lakói jelentették, hogy a parti vidékeket a tengerentúlról érkezett fosztogató hajók veszélyeztetik. Ugyanezt panaszolták a masszaliaiak a ligur hajókról.

(5) Ezután a hadseregek elosztásáról döntöttek. A *consul*ok négy légiót kaptak, egyenként 5200 római gyalogossal és 300 lovassal, továbbá 15 000 latin és szövetséges gyalogost és 800 lovast. (6) Hispániában meghosszabbították a régi *praetor*ok fővezéri megbízatását eddigi seregük élén, és kiegészítésül megszavaztak nekik a római polgárok közül 3000 gyalogost és 200 lovast, valamint 6000 latin szövetséges gyalogost és 300 lovast. (7) A tengeri hadviselésről sem feledkeztek meg. Utasították a *consul*okat, hogy nevezzenek ki *duumvir*eket erre a feladatra; ezek bocsáttassanak vízre 20 hajót, és legénységüket rabszolgasorból felszabadult római polgárokból állítsák ki,[2] de a parancsnokok szabadon született polgárok legyenek. (8) A partok védelmét a *duumvir*eknek tíz-tíz hajóval kellett ellátniuk úgy, hogy Minerva hegyfoka szolgáljon köztük választóvonalként; az egyik ettől jobbra, Masszaliáig, a másik balra, Bariumig védelmezze a tengerpartot.

19.

(1) Ebben az évben több ijesztő csodajelet láttak Rómában és jelentettek vidékről. (2) A Vulcanus- és Concordia-templom előtti téren véres eső esett; a *pontifex*ek jelentették, hogy a lándzsák megmozdultak;[3] Lanuviumban a Megmentő Iuno szobra könnyezett. (3) A vidéken, a törvénykezési és gyülekezőhelyeken, de a Városban is akkora járvány tombolt, hogy Libitina alig győzte a temetéseket.[4]

[1] P. Cornelius mellékneve valójában nem Lentulus, hanem Cethegus volt.

[2] Vö. XXXVI. 2. 14.

[3] Az eset valószínűleg Rómában történt, és a Mars szentélyében lévő lándzsákról van szó. Hasonló csodajel Praenestében: XXIV. 10. 10.

[4] Libitina halálistennő szentélyében lehetett beszerezni a temetéshez szükséges dolgokat; most a nagy járvány miatt ezek az eszközök kifogytak.

(4) A csodajelek és csapások miatti aggodalmukban az atyák úgy döntöttek, hogy a *consul*ok áldozzanak kifejlett állatokat azoknak az isteneknek, akiknek jónak látják, a *decemvir*ek pedig tekintsenek bele a sorskönyvekbe. (5) Az ő határozatuk értelmében Rómában egynapos könyörgést tartottak az összes isten vánkosa előtt. Ugyancsak az ő javaslatukra a *senatus* elhatározta és a *consul*ok elrendelték, hogy egész Itáliában háromnapos könyörgést és áldozati ünnepet kell tartani. (6) A járvány annyira súlyos volt, hogy amikor a korzikaiak elpártolása és az ilioni nép[1] Szardínián indított háborúja miatt a *senatus* be akart soroztatni 8000 latin szövetséges gyalogost és 300 lovast, hogy ezeket Marcus Pinarius *praetor* magával vigye Szardíniára, (7) a *consul*ok jelentették: annyi ember halt meg, és annyi a beteg mindenütt, hogy ennyi katonát nem lehetett kiállítani. (8) A *praetor* parancsot kapott, hogy a hiányzó létszámot Gnaeus Baebius *proconsul* Pisaeban telelő seregéből pótolja, és onnan keljen át Szardíniára.

(9) Lucius Duronius *praetor*t, aki Apuliát kapta provinciául, megbízták a bacchanáliák ügyében való nyomozással is,[2] mert a korábbi vésznek néhány visszamaradt „magvát" már az előző évben is fel lehetett fedezni; (10) Lucius Pupius *praetor* azonban inkább csak megkezdte a nyomozást, de nem sokra jutott vele. Ezért az atyák utasították az új *praetor*t, hogy gyökerestül irtsa ki a dolgot, nehogy még egyszer elterjedjen.

(11) A *consul*ok a *senatus* megbízásából törvényjavaslatot terjesztettek a nép elé a hivatalhajhászás megfékezésére.[3]

20.

(1) Ezután a követségeket vezették a *senatus* elé: először Eumenész, a kappadókiai Ariarathész és a pontoszi Pharnakész királyok követeit. Ezeknek mindössze annyit válaszoltak, hogy követeket küldenek majd hozzájuk, akik megvizsgálják és eldöntik a köztük felmerült vitás kérdéseket. (2) Ezután a spártai száműzöttek és az akhájok követeit bocsátották be. A száműzötteket azzal biztatták, hogy a *senatus* írni fog az akhájoknak hazatérésük ügyében. Az akhájok beszámoltak Messzéné elfoglalásáról és az ottani helyzet rendezéséről, amit az atyák helyesléssel fogadtak.

[1] Az antik hagyományban trójai eredetűnek tartott népcsoport Szardínia északi részén élt; valószínűleg azonosak az ún. subás szárdokkal.

[2] Vö. XXXIX. 41. Bizonyára nem véletlen egybeesés, hogy a bacchanália-összeesküvést leleplező Aebutius édesanyját Duroniának hívták (XXXIX. 9. 2): a kultusz ezek szerint ezt a családot is megosztotta.

[3] Az első ilyen jellegű törvényt 358-ban hozták (VII. 15. 12). Az új törvényről – amelyet hol *Lex Baebia,* hol pedig *Lex Cornelia* néven emlegettek – annyit tudunk, hogy a XXXIX. 32-ben elbeszéltekhez hasonló választási visszaélések megakadályozása volt a célja.

(3) Philipposz makedón királytól is érkezett két követ: Philoklész és Apellész. A *senatus*tól valójában semmit nem akartak; a király inkább hírszerzési céllal küldte őket, hogy nyomozzanak azoknak a beszélgetéseknek az ügyében, amelyeket Perszeusz vádjai szerint Démétriosz folytatott a rómaiakkal, főképpen Titus Quinctiusszal a trón megszerzéséről és testvére eltávolításáról. (4) A király abban a hiszemben küldte oda éppen őket, hogy pártatlanok és egyik fél iránt sem részrehajlóak, valójában azonban ők is Perszeusz kiszolgálói és segítői voltak öccse elleni cselszövésében.

(5) Démétriosz, aki mindebből mit sem sejtett azon kívül, ami testvére aljassága folytán nemrég felszínre tört, kezdetben egy kicsit azért reménykedett, hogy meg tudja engesztelni apját. Aztán már napról napra kevésbé bízott apja jóindulatában, mert látta, hogy bátyja már telebeszélte a fejét. (6) Így minden szavára és tettére gondosan ügyelt, nehogy valakiben táplálja a gyanút; főleg a rómaiak említésétől és a velük való érintkezéstől tartózkodott, még azt sem akarta, hogy írjanak neki, mivel észrevette, hogy apját főként az ezzel kapcsolatos vádak hangolják ellene.

21.

(1) Philipposz, hogy katonái el ne puhuljanak a nagy tétlenségben, egyszersmind hogy a római háború tervének minden gyanúját elhárítsa magáról, seregét a paioniai Sztoboiba rendelte, és a maidoszok földje felé indult. (2) Elfogta őt a vágy, hogy feljusson a Haimosz hegység csúcsára, mert egy elterjedt vélekedés nyomán ő is úgy hitte, hogy onnan ellátni a Fekete-tengertől az Adriáig, az Al-Dunától az Alpokig, és úgy vélte, ez a szeme elé táruló látvány még fontos lesz számára a római háború terveinek kidolgozásában. (3) Amikor megkérdezte a vidék ismerőit, hogyan lehet megmászni a Haimoszt, azok egybehangzóan állították, hogy hadsereg számára járható út nincsen, sőt még néhány tehermentes utazó is csak nagyon nehezen juthat fel. (4) Hogy néhány meghitt szóval megengesztelje kisebbik fiát, akit nem akart magával vinni, először megkérdezte tőle, hogy ha az utazás ilyen nehézségekkel jár, szerinte nekivágjon-e vagy lemondjon szándékáról. (5) Ha úgy dönt, hogy mégis felmegy – mondta –, egy ilyen nehéz vállalkozás során szem előtt kell tartania Antigonosz[1] szavait, aki egyszer szörnyű viharba került hajójával, amelyen egész családja vele utazott. Ő akkor azt a tanácsot adta gyermekeinek, hogy jegyezzék meg és adják át utódaiknak is: kockázatos körülmények között soha ne tegyék ki a veszélynek egész családjukat. (6) Ő most megfogadja ezt a tanácsot: nem teszi kockára mindkét fia sorsát a rá váró veszély-

[1] Az anekdota valószínűleg Antigonosz Monophthalmoszról, a makedón királyi dinasztia alapítójáról szól.

ben, és minthogy nagyobbik fiát magával viszi, a kisebbiket reménye támaszaként és birodalma védelmére visszaküldi Makedóniába.

(7) Démétriosz persze tisztában volt vele, hogy azért küldi el, mert nem akarja bevonni a tanácskozásba, amikor majd a tájat végigtekintve mérlegeli, merre vezet a legrövidebb út az Adriai-tengerhez és Itáliába, és mi legyen a haditerv. (8) De kénytelen volt nemcsak engedelmeskedni, hanem helyeselni is apjának, nehogy kelletlen engedelmességével gyanút keltsen. (9) Hogy útja Makedónia felé biztonságos legyen, apja megbízta Didaszt, az egyik királyi kormányzót, aki Paionia élén állt, hogy csekély őrséggel kísérje el Démétrioszt. (10) Ám Didasz is egyike volt azoknak – akárcsak apja bizalmasainak többsége azóta, hogy többé senki előtt nem volt kétséges, ki felé hajlik a király, hogy örökül hagyja rá a birodalmat –, akikkel Perszeusz az öccse elveszejtésére szövetkezett. (11) Egyelőre azzal bízta meg Didaszt, hogy férkőzzön Démétriosz bizalmába a legkülönbözőbb szolgálatok révén, aztán csalja ki belőle minden titkát, és derítse ki legrejtettebb gondolatait is. Így Démétriosz olyan kísérettel vált el tőlük, amely veszélyesebb volt számára, mint ha egyedül utazott volna.

22.

(1) Philipposz először a maidoszok földjén, majd a maidoszok földje és a Haimosz között fekvő pusztaságon átkelve hétnapi menetelés után végül elért a hegység lábához. Itt egy nap alatt kiválogatta azokat, akiket magával akart vinni, majd harmadnap továbbindult.

(2) Kezdetben, a legalsó dombokon még nem volt túl fáradságos az út, de minél magasabbra hatoltak, annál inkább erdős, többnyire járhatatlan helyekre jutottak. (3) Aztán árnyékos úton haladtak tovább, ahol alig lehetett látni az eget a sűrűn álló fák egymásba fonódott ágai között. (4) Amikor már a gerinc közelébe értek, annyira beborított mindent a köd – ami egyébként magaslati helyeken ritkaság –, hogy csak üggyel-bajjal haladtak, mintha éjszaka lett volna.

Végül harmadnap felértek a csúcsra. (5) Visszaérkezésük után egyáltalán nem cáfolták meg a közhiedelmet – nyilván nem azért, mert erről az egyetlen pontról valóban át tudták tekinteni a különböző irányban fekvő tengereket, hegyeket, folyókat, inkább azért, hogy hiábavaló útjuk ne váljon köznevetség tárgyává. (6) Mindnyájukat megviselték az út fáradalmai, különösen az öreg királyt. (7) Miután felszentelt ott két oltárt Zeusznak és a Napnak, és áldozatot mutatott be rajtuk, a felfelé három napig tartó utat visszafelé két nap alatt tette meg, főleg azért, mert félt az éjszakai fagyoktól, a hegyen ugyanis még a Szíriusz felkelésekor[1] is télies időjárás uralkodott.

[1] Azokon a (mai naptár szerint) július végi napokon, amikor a Szíriusz és a Nap egyidejűleg van fenn az égen.

(8) Sok nehézség tette próbára erejét ezekben a napokban, de a táborban sem fogadta derűsebb helyzet: ott a legnagyobb ínség várt rá, mert a körös-körül pusztaság övezte vidéken nem sikerült utánpótláshoz jutni. (9) Ezért csak egy napig maradt itt, hogy útitársai kipihenhessék magukat, azután szinte menekülésszerűen vonult át a dentheléták területére. (10) Ez a nép szövetségesük volt, de az ínségtől szorongatott makedónok úgy dúlták végig területét, mintha ellenség lett volna. (11) Először az itt-ott elszórt tanyákat rabolták ki, aztán néhány falut is feldúltak, nagy szégyenére a királynak, akinek végig kellett hallgatnia, hogyan hívják hasztalan segítségül szövetségesei az isteneket, szerződésük tanúit, sőt név szerint őt magát is. (12) Miután innen gabonát raboltak, visszatért a maidoszok földjére, és ostrom alá vette a Petra nevű várost. (13) Ő maga a síkság felőli oldalon ütötte fel táborát, fiát, Perszeuszt pedig egy kis csapattal elküldte, hogy kerülővel a magaslatokról intézzen támadást a város ellen.

(14) A védők látva, hogy minden oldalról fenyegetik őket, egyelőre túszokat adtak és meghódoltak; de amikor a sereg elvonult, mindjárt elfeledkeztek a túszokról, elhagyták a várost, és különféle erődítményekbe vagy a hegyekbe menekültek. (15) Philipposz, miután a legváltozatosabb megpróbáltatásokkal kifárasztotta katonáit minden eredmény nélkül, Didasz kormányzó mesterkedései következtében pedig már még inkább gyanakodott másik fiára, visszatért Makedóniába.

23.

(1) Didasz, akit, mint említettem, kísérőként rendeltek Démétriosz mellé, igyekezett megnyerni a naiv, elővigyázatlan és a családjára joggal dühös fiatalember rokonszenvét: sűrűn bólogatott szavaira, és maga is méltatlankodott az ifjú sorsán. Mindenben önként felajánlotta neki szolgálatait, és titoktartásáról is biztosította őt; ezzel kicsalta belőle titkait.

(2) Démétriosz azon töprengett, hogy átszökik a rómaiakhoz. Úgy látta, maguk az istenek küldték segítségére Paionia kormányzóját, mert abban reménykedett, hogy ezen a tartományon át biztonságos lesz menekülése. (3) Ezt a tervét Didasz azonnal elárulta bátyjának, majd annak utasítására az apjának is. (4) Philipposz csak akkor kapta meg a levelet, amikor Petrát ostromolta. Ezután börtönbe vetette Hérodóroszt, Démétriosz legfőbb bizalmasát, Démétrioszt pedig észrevétlenül figyeltette.

(5) Leginkább ezért volt szomorú a király visszatérése Makedóniába. Nyugtalanították a most felhozott vádak is, de úgy gondolta, meg kell várnia azokat, akiket Rómába küldött, hogy mindent kifürkésszenek. (6) E gondoktól gyötörve töltött el több hónapot, amíg meg nem érkeztek küldöttei, akik még Makedóniában jó előre kitervelték, hogy milyen hírekkel fognak visszatérni Rómából.

(7) Egyéb gazságaik betetőzéseként egy koholt levelet is átadtak a királynak, amelyet Titus Quinctius hamisított pecsétjével láttak el. (8) A levélben Quinctius elnézést kér, amiért a hatalomvágytól elvakult ifjú tárgyalt vele erről-arról; Démétriosz nem fog elkövetni semmit egyik hozzátartozója ellen sem, ő pedig nem olyan ember, aki bármiféle aljas terv kezdeményezésével gyanúsítható.

(9) Ez a levél alátámasztotta Perszeusz vádjait. Így Hérodóroszt azonnal hosszú kínvallatásnak vetették alá, de ő a kínzások közben meghalt, anélkül hogy egy szót is ki tudtak volna húzni belőle.

24.

(1) Perszeusz ismét bevádolta Démétrioszt apjuk előtt. Azt igyekezett rábizonyítani, hogy már elő is készítette menekülését Paionián át, és többeket megvesztegetett, hogy legyenek útitársai. A legterhelőbb bizonyíték azonban a Titus Quinctius nevében hamisított levél volt. (2) Nyíltan azonban nem hirdettek ellene ítéletet, hogy inkább csellel végezhessenek vele – nem mintha kímélni akarták volna, hanem hogy megbüntetésével ne fedjék fel a rómaiak ellen irányuló terveiket.

(3) Amikor Philipposz Thesszalonikéből Démétriaszba indult, Démétrioszt – ismét Didasz kíséretében – elküldte a paioniai Asztraionba, Perszeuszt pedig a thrák túszok átvételére Amphipoliszba. (4) Azt mondják, amikor Didasz eltávozott tőle, ő maga adott neki utasítást fia meggyilkolására. (5) Didasz áldozatot rendezett, legalábbis színleg, amelyre Démétrioszt is meghívta. Ő el is jött Asztraionból Hérakleiába.[1] (6) Mint mondják, az áldozati lakomán adták be neki a mérget. Amint kiitta poharát, mindjárt tudta. Nemsokára megrohanták a fájdalmak, mire ő otthagyta a lakomát, visszavonult hálószobájába, ahol kínjai között apja kegyetlenségére panaszkodott, bátyját testvérgyilkossággal, Didaszt árulással vádolta. (7) Azután beküldték hozzá a sztüberrai Thürsziszt és a beroiai Alexandroszt, akik takarókat borítottak a fejére és tömködtek le a torkán, és megfojtották. (8) Így ölték meg ezt az ártatlan ifjút: ellenségei nem érték be azzal, hogy csak egyféleképpen gyilkolják meg.

25.

(1) Mialatt Makedóniában ez történt, Lucius Aemilius Paullus, akinek fővezéri megbízatását *consul*sága után meghosszabbították, seregével kora tavasszal az ingaunus ligurok ellen vonult. Alighogy tábort ütött az ellenség területén,

[1] Hérakleia azonosítása kérdéses: szóba jöhet mind Hérakleia Lünkésztisz, mind Hérakleia Szintiké.

(2) követek érkeztek hozzá azzal az ürüggyel, hogy békét kérnek, de valójában kémkedni akartak. (3) Amikor Paullus kijelentette, hogy csak a megadás után lehet szó a békéről, nem is nagyon tiltakoztak ez ellen, csak azt mondták, időre van szükségük, hogy a durva földművesnépet meggyőzzék. (4) Amikor kaptak erre tíz nap fegyverszünetet, újabb kéréssel álltak elő: hogy a táborból takarmányért és fáért kivonuló katonák ne a legközelebbi hegyeken keresztül járjanak, mert azok megművelt földek, és az ő területükhöz tartoznak.

(5) Miután ez a kívánságuk is teljesült, éppen ott összpontosították egész seregüket a hegyek mögött, amelyektől az ellenséget így elterelték. Nagy sokaságuk hirtelen rázúdult a római táborra, és egyszerre kezdték ostromolni mindegyik kapuját. (6) Egész nap teljes erővel folyt az ostrom, így a rómaiaknak arra sem volt idejük, hogy hadijelvényeik alatt kivonuljanak, sem helyük, hogy csatarendbe fejlődjenek. (7) A kapuknál zárt alakzatban, inkább az utat elállva, mint harcolva védelmezték táborukat. Amikor az ellenség napnyugtakor visszavonult, Aemilius két lovassal levelet küldött Gnaeus Baebius *proconsul*hoz Pisaeba, hogy a fegyverszünet ellenére körülzárták őt, úgyhogy a lehető leggyorsabban siessen segítségére.

(8) Baebius azonban már átadta seregét a Szardíniára induló Marcus Pinarius *praetor*nak.[1] Mindenesetre levélben értesítette a *senatus*t, hogy Lucius Aemiliust bekerítették a ligurok, (9) és írt Marcus Claudius Marcellusnak is, akinek a működési területe a legközelebb volt Aemilius táborához, hogy legyen szíves átvonulni seregével Galliából Liguriába és felszabadítani Lucius Aemiliust az ostromzár alól. (10) De számítani lehetett rá, hogy ez a segítség nem érkezik meg időben.

A ligurok másnap ismét megjelentek a tábor előtt. Aemilius, noha tudta, hogy jönnek, és kivonulhatott volna ütközetre, a sánc mögött tartotta embereit, hogy addig húzza az időt, amíg Baebius oda nem ér seregével Pisaeból.

26.

(1) Rómában Baebius levele nagy riadalmat keltett, (2) amelyet még az is növelt, hogy Marcellus, miután átadta seregét Fabius Buteónak, néhány nap múlva megérkezett Rómába, és szertefoszlatta a reményt, hogy a Galliában tartózkodó sereg átvonulhat Liguriába. Folyik a háború az isztriaiakkal – mondta –, akik megpróbálják megakadályozni, hogy a rómaiak *coloniá*t alapítsanak Aquileiában; (3) Fabius oda indult, és ha már megkezdte a hadműveleteket, nem térhet vissza onnan. (4) Egyetlen lehetőség maradt a segítségnyújtásra, noha az idő sür-

[1] Vö. XL. 19. 8.

getéséhez képest az is lassúnak ígérkezett: hogy a *consul*ok mielőbb elindulnak hadszínterükre. Az atyák mindnyájan azt követelték, hogy induljanak. (5) A *consul*ok azonban azt felelték, hogy a sorozás befejezéséig nem tehetik, az pedig nem az ő hanyagságukon múlott, hogy nem sikerül vele időben végezni, hanem a járványon. (6) Mégsem fordulhattak szembe a *senatus* egyhangú sürgetésével, hogy öltsenek hadvezéri köpenyt és induljanak el, a besorozott katonáknak pedig jelöljék ki rendeletben a napot, amikor Pisaeban gyülekezniük kell. Engedélyt kaptak, hogy amerre elvonulnak, alkalmi sorozást tartsanak, és az így besorozott katonákat magukkal vigyék.

(7) A *praetor*ok közül Quintus Petillius és Quintus Fabius Maximus[1] is parancsot kaptak, hogy Petillius hamarjában sorozzon római polgárokból két légiót, és eskessen fel minden 50 évnél fiatalabb férfit, Fabius pedig a latin szövetségeseket kötelezze 15 000 gyalogos és 800 lovas kiállítására.

(8) A hajózási ügyek intézésére megtették *duumvir*eknek Gaius Matienust és Gaius Lucretiust,[2] és felszerelték számukra a hajókat. Matienus, akinek a Galliai-öböl volt a működési területe, szintén parancsot kapott, hogy hajóhadával minél gyorsabban induljon Liguria partjához, hátha tud segíteni Lucius Aemiliuson és hadseregén.

27.

(1) Aemilius, miután segítségnek sehol semmi jele nem volt, arra gondolt, hogy lovasait elfogták, és nem érdemes tovább halogatnia a dolgot, hanem saját magának kell szerencsét próbálnia. (2) Még mielőtt odaért volna az ellenség, amely egyre lassabban és erőtlenebbül folytatta az ostromot, seregét a tábor négy kapujánál állította fel,[3] hogy adott jelre minden irányban egyszerre törjenek ki. (3) A négy különleges *cohors* mellé még kettőt rendelt Marcus Valerius *legatus* parancsnoksága alatt, és utasította őket, hogy a főkapun törjenek ki. (4) A jobb oldali kapuhoz állította az I. légió *hastatus*ait, ennek a légiónak a *princeps*eit pedig tartalékba rendelte; élükre Marcus Servilius és Lucius Sulpicius katonai *tribunus*okat helyezte. (5) A III. légiót a bal oldali kapuval szemben állította fel, mindössze annyi különbséggel, hogy itt a *princeps*ek álltak elöl, és a *hastatus*ok voltak tartalékban. (6) Ennek a légiónak a parancsnokságát Sextus Iulius Caesar és Lucius Aurelius Cotta katonai *tribunus*okra bízta. (7) Quintus Fulvius Flaccus

[1] Ők voltak a Rómában igazságszolgáltatási ügyeket bonyolító *praetor*ok.

[2] Vö. XL. 18. 7.

[3] A négyszög alakú római tábor homlokzati főkapuja volt a *porta praetoria* (*praetor*i kapu), vele szemben a hátsó kapu a *porta decumana* vagy *quaestoria* (*quaestor*i kapu), jobb és bal oldalon pedig a *porta principalis dextra,* illetve *sinistra*.

*legatus*t a jobb szövetséges *alá*val a hátsó kapuhoz küldte, két *cohors*ot[1] és a két légió *triarius*ait pedig utasította, hogy maradjanak ott őrizni a tábort.

(8) A fővezér személyesen körbejárta az összes kaput, hogy megszólítsa a katonákat, és minden lehetséges buzdítással igyekezett fokozni bennük a harci dühöt. (9) Egyszer szószegéssel vádolta az ellenséget, amely békét kért, majd amikor fegyverszünetet kapott, annak ideje alatt indult el a tábor megostromlására, semmibe véve a népek jogát; (10) máskor arra figyelmeztetett, hogy mekkora szégyen, ha egy római tábort épp a ligurok vesznek ostrom alá, akik inkább tekinthetőek útonállónak, mint igazi ellenségnek.

(11) „Ha innen nem saját hősiességetek, hanem mások segítsége révén szabadultok meg, hogyan kerülhetnétek a szeme elé – ha nem is azoknak a katonáknak, akik korunk legnagyobb királyait és hadvezéreit, Hannibalt, Philipposzt, Antiokhoszt győzték le, (12) de még azoknak is, akik ezeket a ligurokat sokszor kergették nyáj módjára és kaszabolták rakásra az úttalan szurdokokban? (13) Amit a hispán, a gall, a makedón vagy a pun sem mert megtenni, azt megteszi a ligur ellenség: a római sánc ellen vonul, ő kezdi a támadást és ostromot, holott korábban, amíg a járhatatlan szurdokokban lapult, hiába kerestük, alig találtunk rá?!"

(14) Szavaira egyhangúlag harsant fel a kiáltás: Erről nem a katonák tehetnek, hiszen senki nem adott nekik jelt a kitörésre. (15) Adja meg a jelet, és meglátja, hogy sem a rómaiak, sem a ligurok nem változtak semmit!

28.

(1) A liguroknak a hegyek mögött két táboruk volt. Ezekből az első napokban napkeltekor mindnyájan felsorakozva és harcra készen vonultak ki, (2) most azonban már csak akkor ragadtak fegyvert, ha előbb jól teleették-itták magukat, és szétszórtan, rendetlenül vonultak ki, mintha már biztosak volnának abban, hogy az ellenség nem merészkedik ki hadijelvényeivel a sáncok mögül. (3) Miközben ilyen rendezetlenül közeledtek, a táborban mindenki csatakiáltásban tört ki – még a lovászok és markotányosok is –, és a rómaiak az összes kapuból egyszerre ütöttek ki rájuk.

(4) A ligurokat olyan váratlanul érte a támadás, hogy pánikba estek, mintha tőrbe csalták volna őket. A dolog csak egy kis ideig emlékeztetett valamelyest csatára, azután mindenfelé megkezdődött a fejvesztett menekülés és a menekülők mészárlása: (5) a lovasokat lóra parancsolták, és utasították, hogy senkit ne hagyjanak elmenekülni. Rémült futása után az ellenség egytől egyig visszaszo-

[1] Valószínűleg a bal szövetséges *alá*ból.

rult táborába, majd innen is kiűzték. (6) Aznap több mint 15 000 ligurt öltek meg, és 2500-at fogtak el. Három nappal később az egész ingaunus ligurság meghódolt és túszokat adott. (7) A rómaiak felkutatták és mind fogságba vetették a kalózhajók kormányosait és legénységét. Gaius Matienus *duumvir* is 32 ilyen hajót fogott el a ligur partvidéken.

(8) Lucius Aurelius Cottát és Gaius Sulpicius Galust küldték el Rómába, hogy számoljanak be a történtekről, és vigyék el Aemilius levelét a *senatus*nak, egyszersmind kérjenek engedélyt számára, hogy feladata elvégzése után visszatérhessen, és katonáit is magával hozza és leszerelje. (9) A *senatus* mindkettőt engedélyezte, háromnapos könyörgést rendelt el minden isten vánkosa előtt, a *praetor*ok pedig utasítást kaptak, hogy Petillius bocsássa el a városi légiókat, Fabius hagyja abba a latinok és szövetségesek sorozását, (10) ezenkívül a városi *praetor* írja meg a *consul*oknak: a *senatus* elvárja, hogy minél hamarabb bocsássák el a hadiállapot miatt szükségből besorozott katonákat.

29.

(1) Ebben az évben alapították meg Graviscae *coloniá*t[1] Etruriában, azon a területen, amelyet egykor a tarquiniibeliektől foglaltak el a rómaiak. (2) Minden telepes öt *iugerum* földet kapott. A *coloniá*t Gaius Calpurnius Piso, Publius Claudius Pulcher és Gaius Terentius Histra *triumvir*ek szervezték meg.

Az évet az aszály és a gyenge termés tette nevezetessé: feljegyezték, hogy hat hónapig egyetlen csepp eső sem esett.

(3) Ebben az évben a Ianiculus tövében, Lucius Petillius írnok földjén dolgozó napszámosok, miközben mélyebben leástak a földbe, két, mintegy nyolc láb hosszú és négy láb széles kőládát találtak, amelyeknek a fedele ólommal volt lerögzítve. (4) Mindkét ládán latin és görög nyelvű felirat állt: az egyiken az, hogy itt nyugszik Numa Pompilius, Pompo fia, a rómaiak királya, a másikon az, hogy a ládában Numa Pompilius iratai vannak. (5) Amikor barátai tanácsára a gazda felnyitotta a ládákat, abban, amelyben a felirat szerint a király nyugodott, nem találta nyomát sem emberi testnek, sem egyébnek, mert a sok évi enyészet mindent eltüntetett. (6) A másikban két viaszosvászonba göngyölt köteg volt, bennük hét-hét könyvtekerccsel, amelyek nemcsak sértetlenek voltak, de vadonatújnak látszottak. (7) Hét könyv a *pontifex*i jogokról szólt latin nyelven,[2] a másik hét pedig görög nyelven a bölcselet akkoriban fellelhető tanait foglalta össze. (8) Valerius Antias hozzáteszi, hogy ezekben Püthagorasz tanai voltak

[1] A város eredetileg Tarquinii kikötője volt.

[2] A hagyomány szerint Numa Pompilius szervezte meg a papi rendet és állapította meg a papok kötelességeit és jogait (I. 18–21.).

olvashatóak, így ez a valószínűnek látszó hazugság is hitelességet kölcsönzött annak az általános nézetnek, hogy Numa Püthagorasz tanítványa volt.

(9) A könyveket először Petillius jelenlévő barátai olvasták el. Majd amikor egyre többen olvasták, és már-már közkézen forogtak, Quintus Petillius városi *praetor* szintén el akarta olvasni a könyveket, ezért kölcsönkérte őket Lucius Petilliustól.[1] (10) Ők ketten jó viszonyban voltak, hiszen *quaestor* korában Quintus Petillius vette fel Lucius Petilliust a maga írnoki testületébe.[2] (11) Amikor a könyvek tartalmát áttekintve megállapította, hogy ezek nagy része bomlasztó hatású a vallási intézményekre nézve, közölte Petilliusszal, hogy el fogja őket égetni, de előtte lehetőséget ad neki, hogy ha úgy gondolja, tulajdonjogára hivatkozva vagy a nép*tribunus*ok segítségével megpróbálja visszaszerezni a könyveket; ha így tesz, ez kettőjük jó viszonyát nem fogja érinteni.

(12) Az írnok a nép*tribunus*okhoz fordult, azok pedig a *senatus* elé terjesztették az ügyet. A *praetor* kijelentette: kész rá megesküdni, hogy ezeket a könyveket nem szabad olvasni és megőrizni. (13) A *senatus* úgy nyilatkozott, hogy megelégszik azzal, ha a *praetor* hajlandó letenni az esküt; a könyveket minél hamarabb el kell égetni a Comitiumon, és akkora összeget kell fizetni értük a tulajdonosnak, amennyit Quintus Petillius *praetor* és a nép*tribunus*ok többsége méltányosnak tart. (14) Ezt a pénzt az írnok nem fogadta el. A Comitiumon az oltárszolgák tüzet raktak, és a könyveket a nép szeme láttára elégették.[3]

30.

(1) Ezen a nyáron súlyos háború tört ki Hispania Citeriorban. A keltibérek minden eddigit felülmúló létszámú sereget, mintegy 35 000 embert gyűjtöttek össze. Ezt a provinciát Quintus Fulvius Flaccus kormányozta. (2) Mivel hallot-

[1] Nem biztos, hogy a történet két szereplőjének névazonossága rokonságra utal. Cassius Heminánál és több más forrásban ugyanis az írnok neve Cn. Terentiusként szerepel. Ebből kiindulva egyes tudósok úgy vélik, Livius valamelyik forrásában az írnok neve nem szerepelt, csak az a kitétel, hogy a ládákat „Petillius írnokának földjén" találták, amely latinul formailag egybeesik a „Petillius írnok földjén" kifejezéssel – így kaphatta meg az írnok a *praetor* nevét.

[2] Az állami írnokok alacsonyabb rangú tisztségviselők voltak, akik mintegy titkári teendőket végeztek egy-egy főtisztségviselő mellett. Az évenként változó főtisztségviselőkkel szemben megbízatásuk általában hosszabb időre, esetleg egész életükre szólt. Az egyes hivatalokhoz kapcsolódó írnokok *decuriá*knak nevezett testületekbe tömörültek.

[3] Idősebb Plinius (*Természetrajz* XIII. 84–87) összefoglalja a Livius előtti történetíróknál fennmaradt, több részletükben eltérő hagyományokat erről az eseményről. Érdekesség, hogy Cassius Hemina tudósítása szerint (ezt a változatot követi és kombinálja Liviuséval Valerius Maximus I. 1. 12 is) a könyveket filozófiai témájuk miatt égették el.

ta, hogy a keltibérek felfegyverzik ifjúságukat, maga is annyi szövetséges csapatot vont össze, amennyit tudott, de meg sem tudta közelíteni az ellenséges sereg létszámát. (3) Seregével kora tavasszal Carpetaniába vonult, és Aebura[1] városa mellett ütött tábort. A városba kis létszámú helyőrséget telepített. (4) A keltibérek néhány nap múlva innen mintegy két mérföldnyire, egy domb tövében állították fel táborukat. A római *praetor*, amikor észrevette őket, elküldte testvérét, Marcus Fulviust, két szövetséges lovas*turmá*val az ellenséges táborhoz felderítés céljából, azzal az utasítással, hogy hatoljon a lehető legközelebb a sánchoz, és vegye szemügyre, mekkora a tábor, (5) de ne bocsátkozzon harcba, és ha látja, hogy az ellenséges lovasság kivonul, azonnal vonuljon vissza. Testvére a parancs szerint járt el.

Néhány napig nem történt egyéb mozgás, mint hogy felbukkant ez a két lovas*turma*, majd amikor az ellenséges lovasság elővágtatott a táborból, visszavonult. (6) Végül a keltibérek minden gyalogos és lovas csapatukkal kivonultak táborukból, és csatarendbe fejlődve a két tábor között körülbelül középen állapodtak meg. A terep egészen sík volt, megfelelő az ütközetre. (7) Ott álltak a hispánok, és várták az ellenséget, a római vezér azonban a sáncok mögött tartotta embereit. A hispánok négy egymást követő napon át sorakoztak fel csatarendben ugyanazon a helyen, míg a rómaiak nem mozdultak. (8) Ezután a keltibérek, mivel nem nyílt alkalom az ütközetre, veszteg maradtak táborukban, csak a lovasok vonultak ki az előőrsökre, hogy készen várják, ha az ellenség kezdeményez valamit. (9) Mindkét fél katonái saját táboruk mögé jártak ki takarmányért és fáért, anélkül hogy akadályozták volna egymást.

31.

(1) A római *praetor*, miután úgy vélte, napokon át tartó tétlenségével eléggé megerősítette az ellenséget abban a hitében, hogy nem fog elsőnek lépni, elküldte Lucius Aciliust a bal szövetséges *alá*val és a provinciából való 6000 főnyi segédcsapattal, hogy kerülje meg az ellenséges tábor mögött emelkedő hegyet, (2) és ha majd meghallja a csatakiáltást, felülről rohanja meg a tábort. Ezek éjjel indultak el, hogy meg ne lássák őket. (3) Flaccus kora hajnalban odaküldte az ellenséges sánchoz Gaius Scribonius szövetséges parancsnokot a bal szövetséges *ala* különleges lovasaival. (4) Amikor a keltibérek észrevették, hogy a szokottnál többen jönnek és közelebb merészkednek, egész lovasságuk kiözönlött a táborból, és egyúttal a gyalogságnak is jelt adtak a kivonulásra. (5) Mihelyt Scribonius

[1] A városnév valószínűleg szövegromlás útján keletkezett a görög forrásokban Libora alakban szereplő névből.

meghallotta a lovak prüszkölését, lovasaival a parancs szerint megfordult és visszaindult a táborba.

(6) Az ellenség hanyatt-homlok tódult utána: először a lovasok termettek ott, majd a gyalogosok csatasora, abban a biztos reményben, hogy ma elfoglalják a tábort. Már csak fél mérföldnyire jártak a sánctól. (7) Flaccus úgy vélve, hogy már elég messzire elcsalogatta őket táboruk védelmétől, három oldalon egyszerre rontott elő a sánc mögött felsorakoztatott seregével, csatakiáltást hallatva, nemcsak hogy a harci kedvet fokozza, de azért is, hogy a hegyen tartózkodóknak jelt adjon. (8) Ezek nem is késlekedtek, hanem ahogy a parancs szólt, lezúdultak az ellenség táborára, ahol a hátrahagyott védőőrség száma nem volt több 5000-nél. (9) Ezekre úgy ráijesztett az ellenség túlereje és a váratlan támadás, hogy a rómaiak szinte ellenállás nélkül kerítették hatalmukba a tábort, és azt a részét, amelyet a csatasorból a legjobban lehetett látni, Acilius fel is gyújtatta.

32.

(1) A csatasorban leghátul álló keltibérek vették észre először a tüzet, majd az egész arcvonalon végigfutott a hír, hogy oda a táboruk, épp most ég le. Amitől rajtuk úrrá lett a rémület, attól nőtt meg a rómaiak harci kedve, (2) akik már hallották győztes bajtársaik kiáltását, és látták az ellenséges tábor lángjait. (3) A keltibérek egy időre elbizonytalanodtak; de ha megfutamodtak volna, úgysem lett volna hová visszavonulniuk, és a küzdelem maradt egyetlen reményük, ezért még elszántabban kezdték újra a harcot.

(4) Csatasoruk centrumát erősen szorongatta az V. légió, a balszárny ellen viszont, ahol észrevették, hogy a rómaiak a magukfajta, provinciabeli segédcsapatokat sorakoztatták fel, nagyobb önbizalommal támadtak. (5) A rómaiak balszárnyát csak a VII. légió beavatkozása mentette meg attól, hogy kiszorítsák helyéből. Közben a csata hevében megérkezett Aebura városából az otthagyott helyőrség, Acilius pedig ott volt az ellenség hátában. (6) Sokáig tartott a közrefogott keltibérek mészárlása, az életben maradottak pedig szétszaladtak, amerre láttak. A két csapatban utánuk küldött lovasság nagy vérengzést rendezett közöttük.

Ezen a napon mintegy 23 000 embert öltek meg, 4700-at fogtak el több mint 500 lóval és 88 hadijelvénnyel együtt. (7) A győzelem jelentős volt, de nem véráldozat nélkül vívták ki. A két légió római katonái közül valamivel több mint 200-an, a latin szövetségesek közül 830-an, az idegen segédcsapatok soraiból mintegy 2400-an estek el. (8) A *praetor* visszavitte a táborba győztes seregét, Aciliusnak pedig megparancsolta, hogy maradjon az általa elfoglalt táborban. Másnap összeszedték az ellenségről a fegyverzsákmányt, és a gyűlésen kitüntették azokat, akik a legbátrabban küzdöttek.

33.

(1) A sebesülteket azután beszállították Aebura városba, a légiók pedig Carpetanián keresztül Contrebiához vonultak. (2) Körülzárták a várost, amely a keltibérektől kért segítséget. Ezek azonban nem értek oda időben – nem saját habozásuk miatt, hanem mert miután elindultak otthonról, feltartották őket az állandó esőzés miatt járhatatlan utak és kiáradt folyók –, így a városbeliek lemondtak honfitársaik segítségéről, és megadták magukat. (3) A szörnyű időjárás miatt Flaccus is arra kényszerült, hogy egész seregét a városban helyezze el.

(4) A már úton lévő keltibérek, akik nem értesültek a város meghódolásáról, mihelyt megszűnt az esőzés, átkeltek végre a folyókon, és megérkeztek Contrebiához. Miután a város előtt nem láttak semmiféle tábort, azt hitték, hogy áthelyezték azt a másik oldalra, vagy pedig eltávozott az ellenség, ezért gondatlanul, szétszórtan közeledtek a városhoz. (5) A rómaiak két kapun át kitörést intéztek ellenük, rájuk rontottak, és szétverték rendezetlen soraikat. (6) De ami akadályozta a keltibéreket az ellenállásban és a harc felvételében – hogy nem zárt menetben és a hadijelvények köré tömörülve közeledtek –, nagy részüknek az mentette meg az életét. (7) Mivel az egész síkságon szétszóródtak, az ellenség sehol sem tudta egy-egy zárt alakzatukat bekeríteni. Ennek ellenére mintegy 12 000-et levágtak közülük, és több mint 5000-et fogtak el 400 lóval és 62 hadijelvénnyel együtt. (8) A nagy menekülés után hazafelé tartó szétzilált csapatok Contrebia megadásának és saját vereségüknek hírével útközben eltérítettek céljától egy másik közeledő keltibér sereget: mindnyájan azonnal szétszéledtek falvaikba és erődítményeikbe.

(9) Flaccus Contrebiától útra kelve végigpusztította légióival Keltibériát; sok erődítményt megostromolt, mígnem a keltibérek nagy többsége megadta magát.

34.

(1) Ez történt ebben az évben Hispania Citeriorban. Hispania Ulteriorban Publius Manlius *praetor* több sikeres ütközetet vívott a lusitanusok ellen.

(2) Ebben az évben megalapították gall területen Aquileia latin *coloniá*t. Itt 3000 gyalogos katona kapott fejenként 50 *iugerum* földet, a *centurió*k 100-at, a lovasok 140-et.[1] (3) A *coloniá*t Publius Cornelius Scipio Nasica, Gaius Flaminius és Lucius Manlius Acidinus *triumvir*ek szervezték meg.

(4) Ebben az évben két templomot avattak fel. Az egyiket az Erüxi Venusnak szentelték a Porta Collina mellett; ezt Lucius Porcius Licinus (Lucius fia) avat-

[1] Az egy főre jutó földterület az eddigi *coloniá*khoz képest aránytalanul nagy, ami részben valószínűleg azzal magyarázható, hogy az isztriaiak által veszélyeztetett vidékre csak akkor költözött bárki, ha komoly ellenszolgáltatást remélhetett ezért.

ta fel *duumvir*ként, megépítésére pedig Lucius Porcius *consul*[1] tett fogadalmat a liguriai háborúban. (5) A másik Pietas, a Kötelességtudat temploma volt a zöldségpiacon; ezt Manius Acilius Glabrio *duumvir* szentelte fel, aki felállíttatta apja, Glabrio aranyozott szobrát is; ez volt az első arannyal bevont szobor Itáliában. (6) A szentély megépítésére apja tett fogadalmat azon a napon, amelyen Thermopülainál győzelmet aratott Antiokhosz király fölött,[2] és ő rendelte meg az építését is a *senatus* határozata alapján.

(7) Amikor ezeket a templomokat felszentelték, akkoriban tartotta meg diadalmenetét Lucius Aemilius Paullus *proconsul* az ingaunus ligurok fölött. (8) 25 aranykoszorút vittek előtte, de ezenkívül sem ezüstöt, sem aranyat. Kocsija előtt sok előkelő ligur foglyot vezettek. Katonái között fejenként 300 bronzpénzt osztott szét.

(9) A diadalmenet dicsőségét emelték a ligur követek, akik tartós békét kértek, mondván: a ligur nép elhatározta, hogy soha többé nem ragad fegyvert, csak a római nép parancsára. (10) Quintus Fabius *praetor* a *senatus* utasítására ezt válaszolta nekik: A ligurok nem most beszélnek így először, de elsősorban saját érdekük, hogy most már gondolkodásmódjuk is szavaiknak megfelelően alakuljon. (11) Forduljanak a *consul*okhoz, és teljesítsék parancsaikat; a *senatus* ugyanis egyedül a *consul*oknak hajlandó elhinni, hogy a ligurok becsülettel megtartják a békét.

(12) Liguriában helyreállt a béke. Korzikán Marcus Pinarius *praetor* megütközött a korzikaiakkal, és mintegy 2000 embert ölt meg közülük a csatában. Ez a vereség arra kényszerítette őket, hogy túszokat adjanak, hadisarcként pedig 100 000 font méhviaszt.[3] (13) Ezután a sereg átkelt Szardíniára, és sikeres ütközeteket vívott a mindmáig nem egészen megbékélt ilioni néppel.

(14) A karthágóiaknak ebben az évben visszaadtak 100 túszt, és a római nép szavatolta nekik a békét nemcsak a maga, de Massinissa király részéről is, aki fegyveres megszállás alatt tartotta a köztük vita tárgyát képező földterületet.

35.

(1) A *consul*ok provinciáiban nyugalom uralkodott. Marcus Baebiust hívták vissza Rómába a választógyűlésre, és az ő elnökletével választották meg *consul*nak Aulus Postumius Albinus Luscust és Gaius Calpurnius Pisót. (2) Ezután *praetor*rá választották Tiberius Sempronius Gracchust, Lucius Postumius Albinust, Publius

[1] A *duumvir* apjáról lehet szó (*consul* 184-ben, vö. XXXIX. 44. 11).

[2] Kr. e. 191-ben (vö. XXXVI. 15–20).

[3] A méhviasz volt a méztermeléséről híres Korzika egyik legfőbb terméke (vö. még XLII. 7. 2).

Cornelius Mammulát,[1] Tiberius Minucius Molliculust, Aulus Hostilius Mancinust és Gaius Maeniust. Mindnyájan március idusán léptek hivatalba.

(3) Aulus Postumius Albinus és Gaius Calpurnius Piso *consul*i évének kezdetén [180] Aulus Postumius *consul* a *senatus* elé vezette Lucius Minucius *legatus*t és két katonai *tribunus*t, Titus Maeniust és Lucius Terentius Massaliotát, akik Quintus Fulvius Flaccustól, Hispania Citeriorból érkeztek. (4) Beszámoltak a két győzelmes ütközetről, Keltibéria meghódolásáról, a feladat befejezéséről, és közölték, hogy ebben az évben nem lesz szükségük sem a szokás szerint küldött zsoldra, sem a gabonaszállítmányra. (5) A *senatus*tól elsősorban azt kérték, hogy adjanak hálát a halhatatlan isteneknek a győzelmekért, (6) másodszor pedig, hogy a provinciából hazatérő Quintus Fulvius hadd hozza onnan magával seregét, amelynek bátor szolgálatát ő és előtte már számos *praetor* igénybe vette. Ezzel nemcsak tartoznak nekik, de szinte elkerülhetetlen is, (7) mert a katonák már mindenáron haza akarnak térni, és szemmel láthatólag nem lehet őket tovább visszatartani a provinciában. Ha nem bocsátják el őket, a parancs ellenére is eltávoznak, ha pedig erővel akarnák ott tartani a sereget, veszélyes felkelés lángolhatna fel.

(8) A *senatus* mindkét *consul*nak Liguriát jelölte ki provinciául. Ezután a *praetor*ok sorsoltak: Aulus Hostilius kapta a városbeliek, Tiberius Minucius az idegenek jogvitáinak intézését, Publius Cornelius Siciliát, Gaius Maenius Sardiniát, (9) Lucius Postumiusnak jutott Hispania Ulterior, Tiberius Semproniusnak Citerior. (10) Az utóbbi, mivel Quintus Fulvius helyét kellett elfoglalnia, nem akarta, hogy provinciáját megfosszák a régi seregtől, ezért így szólt:

„Kérdem tőled, Lucius Minucius, mivel azt mondod, hogy feladatotokat befejeztétek: véleményed szerint a keltibérek meg is fognak maradni hű alattvalóinknak, és a provinciát hadsereg nélkül is meg tudjuk majd tartani? (11) Ha a barbárok hűségét nem tudod garantálni, és nem tudsz nekünk erről semmi bizonyosat mondani, vagyis úgy gondolod, mindenképpen hadsereget kell ott állomásoztatni, azt javasolnád-e a *senatus*nak, hogy küldjön kiegészítést Hispániába, és csak azokat a katonákat bocsássák el, akiknek szolgálati ideje lejárt, az újoncokat pedig osszák be a régi katonák közé? (12) Vagy azt javaslod, hogy a régi légiókat vigyék el a provinciából, és helyettük sorozzanak be és küldjenek oda újakat, jóllehet az újonc katonák alábecsülése még a szelídebb barbárokat is lázadásra bujtogathatja?

(13) Könnyű azt mondani, hogy befejeztétek feladatotokat ebben a harcias és lázongó természetű provinciában. Legalábbis én úgy hallom, hogy csak az a

[1] A Mammula név Pighi rekonstrukciója a kéziratokban szereplő, egyéb adattal nem alátámasztható *Mamercus* helyett.

néhány törzs fogadta el a római uralmat és fennhatóságot, amelyeket téli szállásaink közelsége a leginkább fenyegetett, a távolabbiak azonban még fegyverben állnak. (14) Minthogy így áll a helyzet, már most kijelentem, atyák és összeírtak, hogy én a jelenleg ott állomásozó sereggel fogom végezni feladatomat; ha azonban Flaccus magával hozza légióit, én a békés vidékeken választok magamnak téli szállást, mert nem szolgáltatom ki újonc katonáimat ennek a rendkívül harcias ellenségnek."

36.

(1) A *legatus* ezt válaszolta a kérdésekre: Sem ő, sem más nem tudja megjósolni, hogy a keltibérek mit forgatnak a fejükben most vagy ezután. (2) Ezért nem tagadhatja, hogy célszerűbb lenne hadsereget küldeni a barbárok ellen, még akkor is, ha nyugodtan viselkednek, mert még nem szokták meg eléggé az engedelmességet. (3) Hogy azonban a régi seregre van-e ott szükség vagy egy újra, azt csak az tudná eldönteni, aki egyrészt előre tudja, hogy a keltibérek mennyire híven tartják majd meg a békét, másrészt abban is biztos, hogy a katonák nem lázadnak fel, ha még egy ideig ott tartják őket a provinciában. (4) Ha egymás közti beszélgetéseiket és a gyűlésen a hadvezér beszéde közben elhangzott közbeszólásaikat veszi alapul az ember, ők nyíltan kimondták, hogy vagy hadvezérük is ott marad velük a provinciában, vagy ők tartanak vele Itáliába.

(5) A *praetor* és a *legatus* között folyó vitát félbeszakította a *consul*ok előterjesztése, akik úgy tartották helyénvalónak, hogy mielőtt még a *praetor*ok seregeiről döntenének, először az ő provinciáik igényeiről gondoskodjanak. (6) A *consul*oknak teljesen új hadsereget szavaztak meg: két-két római légiót a hozzá tartozó lovassággal és a szokásos létszámú latin szövetségessel, 15 000 gyalogossal és 800 lovassal együtt, (7) és megbízták őket, hogy ezzel a sereggel indítsanak háborút az apuai ligurok ellen.

Meghosszabbították Publius Cornelius és Marcus Baebius fővezéri megbízatását azzal az utasítással, hogy maradjanak provinciájukban addig, amíg a *consul*ok meg nem érkeznek, azután szereljék le jelenlegi seregüket, és térjenek vissza Rómába. (8) Ezután tárgyaltak Tiberius Sempronius seregéről. A *consul*okat utasították, hogy sorozzanak neki egy új légiót – 5200 gyalogost és 400 lovast –, ezenkívül még 1000 római gyalogost és 50 lovast, (9) a latinokat és a szövetségeseket pedig kötelezzék 7000 gyalogos és 300 lovas kiállítására. Tiberius Semproniusnak ezzel a sereggel kellett útra kelnie Hispania Citeriorba.

(10) Quintus Fulvius engedélyt kapott, hogy ha jónak látja, visszahozhatja magával azokat a római polgárokat és szövetségeseket, akiket Spurius Postumius és Quintus Marcius *consul*sága előtt [186] vittek ki Hispániába katonai szolgálatra. Emellett a kiegészítő csapatok megérkezése után a két légióban a gyalo-

gosok létszámát 10 400-ra, a lovasokét 600-ra, (11) a latin szövetségesek gyalogosaiét 12 000-re, lovasaiét 600-ra csökkentheti, és azokat a létszámfölöttieket, akik a keltibérek ellen vívott két ütközetben hősiesen harcoltak a keze alatt, szintén hazahozhatja.

(12) A hálaadó ünnepeket is megszavazták, amiért Fulvius sikeresen szolgálta az állam érdekeit, majd a többi *praetor*t is útnak indították provinciájukba. (13) Quintus Fabius Buteo fővezéri megbízatását is meghosszabbították Galliában. Erre az évre nyolcban határozták meg a légiók számát, nem számítva a Liguriában állomásozó régi sereget, amely a közeljövőben leszerelésre várt. (14) De még ezt a haderőt is nehéz volt kiállítani a járvány miatt, amely már harmadik éve dúlt Róma városában és Itáliában.

37.

(1) Ekkortájt meghalt Tiberius Minucius *praetor*, majd nem sokkal később Gaius Calpurnius Piso *consul* is, és minden rendből sok más tekintélyes férfiú is. Végül ezeket a csapásokat csodajelnek kezdték tekinteni. (2) Utasították Gaius Servilius *pontifex maximus*t, hogy nézzen utána, hogyan lehetne kiengesztelni az istenek haragját; a *decemvir*eket, hogy tekintsenek bele a sorskönyvekbe; a *consul*t, hogy ígérjen fogadalmi ajándékokat és szenteljen aranyozott szobrokat Apollónak, Aesculapiusnak és Salusnak, az Épségnek; ő el is végezte a felajánlásokat. (3) A *decemvir*ek elrendelték, hogy a Városban és minden törvénykezési és gyülekezőhelyen kétnapos könyörgést tartsanak a gyógyulás érdekében. 12 éves kor fölött mindenki felkoszorúzva és babérgallyal a kezében vett részt a könyörgésen.

(4) Az a gyanú is fészket vert a lelkekben, hogy emberi ármányról van szó. *Senatus*i határozattal megbízták a Tiberius Minucius helyére megválasztott Gaius Claudius *praetor*t, hogy kezdjen nyomozást a Városban és a Város tíz mérföldes körzetén belül méregkeverés ügyében, Gaius Maeniust pedig utasították, hogy mielőtt elindul provinciájába, Sardiniára, folytassa le a vizsgálatot a tizedik mérföldkövön túl fekvő törvénykezési és gyülekezőhelyeken.

(5) Különösen a *consul* halálát találták gyanúsnak. (6) Azt híresztelték, hogy felesége, Quarta Hostilia végzett vele. Legalábbis az, hogy Quintus Fulvius Flaccust, Hostilia édesfiát választották *consul*nak mostohaapja helyére, még sokkal gyanúsabbá tette Piso halálát. Sőt akadtak tanúk is, akik azt állították, hogy Albinus és Piso *consul*lá nyilvánítása után Flaccusnak, aki ezen a választáson vereséget szenvedett, anyja nemcsak szemére hányta, hogy már harmadik éve hiába pályázik a *consul*ságra, de azt is hozzátette: készüljön fel, hogy újra megpályázza a tisztséget, mert ő két hónapon belül elintézi neki, hogy *consul* legyen. (7) Sok más idevágó tanúvallomás mellett ez a nagyon is valóra vált jóslat szintén hozzájárult ahhoz, hogy Hostiliát elítéljék.

(8) Kora tavasszal az új *consul*okat Rómában tartotta a sorozás, majd az egyik *consul* halála és az utódja megválasztására tartott gyűlés miatt kellett minden ügyet halasztani. (9) Eközben Publius Cornelius és Marcus Baebius, akik *consul*ságuk alatt semmi érdemleges tettet nem hajtottak végre, seregükkel az apuai ligurok ellen indultak.

38.

(1) A ligurok, akik nem is számítottak háborúra, amíg a *consul*ok meg nem érkeztek a hadszíntérre, a váratlan támadás hatására mintegy 12 000-en megadták magukat. (2) Cornelius és Baebius, miután levélben kikérték a *senatus* véleményét, elhatározták, hogy áttelepítik őket a hegyekből a sík vidékre, távol hazájuktól, hogy reményük se legyen a visszatérésre, mert úgy vélték, semmi más módon nem vethetnek véget a ligur háborúnak. (3) A római népnek volt egy állami földbirtoka Samniumban, amely korábban Taurasiához tartozott. Ide akarták áttelepíteni az apuai ligurokat, ezért elrendelték, hogy gyermekeikkel és asszonyaikkal jöjjenek le a hegyekből, és minden vagyonukat hozzák magukkal. (4) A ligurok többször is könyörögtek követeik útján, hogy ne kényszerítsék őket, hogy otthagyják házi isteneiket, szülőhelyüket, őseik sírjait, és megígérték, hogy beszolgáltatják fegyvereiket és túszokat adnak. (5) Miután ezzel semmit nem értek el, a háborúhoz pedig nem volt elég erejük, engedelmeskedtek a rendeletnek.

(6) Mintegy 40 000 szabad embert telepítettek át az állam költségén a gyermekekkel és nőkkel együtt. 150 000 ezüstöt kaptak, hogy új házaik felépítéséhez beszerezzék, ami kell.[1] (7) A földek felparcellázásával és kiosztásával is az őket áttelepítő Corneliust és Baebiust bízták meg. Kérésükre azonban a *senatus* öttagú bizottságot rendelt melléjük, hogy ezeknek a tanácsai szerint járjanak el.

(8) A *consul*ok, miután teljesítették megbízatásukat, régi seregükkel visszatértek Rómába, és a *senatus*tól engedélyt kaptak a diadalmenetre. (9) Ők voltak az elsők, akik úgy tartottak diadalmenetet, hogy nem viseltek háborút.[2] Kocsijuk előtt csak az áldozati állatokat vezették, mert nem szereztek zsákmányt, amit vihettek vagy felvonultathattak volna, és katonáik között sem volt mit szétosztaniuk a diadalmenet alkalmából.

39.

(1) Ebben az évben Hispániában Fulvius Flaccus *proconsul*, mivel utódja nem érkezett meg idejében a provinciába, seregével elindult téli szállásáról, és pusz-

[1] Az összeg valószínűleg *denarius*okban értendő. Egy-egy főre jutó része nemigen lehetett elég arra, hogy fedezze az építkezés költségeit.

[2] Hasonló volt Q. Fabius Labeo esete 189-ben (XXXVII. 60. 4–6).

títani kezdte Keltibéria távolabbi területeit, amelyek még nem adták meg magukat. (2) Ezzel azonban inkább felbőszítette, semmint megfélemlítette a barbárokat. Titokban csapatokat szerveztek, és megszállták a Manlius-szurdokot,[1] mert biztosan tudták, hogy a római sereg azon fog átvonulni.

(3) Gracchus megüzente Hispania Ulteriorba induló tiszttársával, Lucius Postumius Albinusszal Quintus Fulviusnak, hogy vonuljon Tarracóba seregével, (4) mert ott akarja leszerelni a veteránokat, beosztani az új csapatokat és újjászervezni egész seregét. Tudatta Flaccusszal azt is, hogy legkésőbb mikor érkezik meg, hogy felváltsa – ez a nap már nem volt messze. (5) Ez az új hír arra késztette Flaccust, hogy abbahagyja megkezdett vállalkozását, és sietve elvonuljon seregével Keltibériából. A barbárok nem tudták, miért történik mindez; azt hitték, Flaccus tudomást szerzett elpártolásukról és titkos fegyverkezésükről, és ettől rémült meg. Így hát még elszántabban várakoztak a megszállt szurdoknál.

(6) Amikor a római sereg kora hajnalban benyomult a szurdokba, az ellenség váratlanul egyszerre két oldalról támadt rájuk. (7) Flaccus ezt látva lecsillapította a menetben támadt első zűrzavart: a *centurió*k útján megparancsolta, hogy mindenki álljon meg ott, ahol van, és készítse a fegyvereit. (8) Miután a málhát és a teherhordó állatokat egy helyre gyűjtötték, részben személyesen, részben a *legatus*ok és katonai *tribunus*ok segítségével, ahogy a terep és a helyzet megkívánta, kapkodás nélkül elrendezte összes csapatát. (9) Emlékeztette őket, hogy olyan ellenséggel van dolguk, amely már kétszer is megadta magát,[2] és csak az esküszegés bűnében gyarapodott, de bátorságban és elszántságban nem. Hazatérésük – mondta – dicstelen lett volna, de ezek most híressé és emlékezetessé teszik; kardjukat úgy vihetik Rómába a diadalmenetre, hogy azon az ellenség friss vére piroslik, és a róluk szedett fegyverzsákmány még lucskos a vérüktől. (10) Hosszabb beszédre már nem nyílt alkalma: az ellenség támadott, kétoldalt már folyt a harc, majd a csatasorok is összecsaptak.

40.

(1) Mindenhol hevesen folyt az ütközet, különböző szerencsével. Kiválóan küzdöttek a légiók, a két szövetséges *ala* is kitett magáért, de az idegen segédcsapatok, amelyeket hasonló fegyverzetű, de jóval kiválóbb harcosok szorongat-

[1] A szurdok egyes tudósok szerint P. Manliusról kapta a nevét, aki 195-ben *praetor*ként Hispania Citerior helytartója volt, most pedig Ulterior élén állt; mások szerint L. Manlius Acidinusról, aki Calagurris közelében 186-ban legyőzte a keltibéreket (XXXIX. 21. 8–9). Földrajzi elhelyezkedése szintén kérdéses.

[2] Az egyik alkalomról Livius a XL. 33. 9-ben számol be; a másik esetében nem tudni, mire gondol.

tak, nem tudták megállni a helyüket. (2) A keltibérek látva, hogy rendezett csatasorban, frontális küzdelemben nem érnek fel a légiókkal, ék alakban nyomultak előre – (3) ez a harcmodor olyan jól beválik nekik, hogy bármelyik ponton indulnak így támadásra, az ellenség nem tud nekik ellenállni. Most is megzavarták a légiókat, és majdnem áttörték az arcvonalat.

(4) Flaccus a kavarodást látva odavágtatott a légiók lovasságához, és rájuk kiáltott: „Ha ti nem csináltok valamit, ennek a seregnek vége!" Válaszul mind azt kiáltották, hogy mondja, mi a terve, ők azonnal teljesítik parancsát. (5) Erre ő így szólt: „Mindkét légió lovasai alkossanak kettős *turmá*kat, és eresszétek neki lovaitokat a katonáinkat szorongató ellenséges éknek! Támadásotok ereje nagyobb lesz, ha leveszitek a zablát a lovakról, úgy rohantok nekik. (6) A hagyomány szerint a római lovasok gyakran tettek már így,[1] nagy dicsőséget szerezve maguknak."

(7) Azok engedelmeskedtek, levették a zablát a lovakról, és kétszer vágtattak át az ellenségen oda-vissza, nagy pusztítást végezve közöttük, sőt még saját dárdáikat is mind összetörve rajtuk. (8) A keltibérek, miután a rómaiak szétzilálták az éket, amelyben minden reményük volt, pánikba estek, már-már fel is adták a harcot, és csak azt lesték, merre menekülhetnének. (9) A római lovasság emlékezetes hőstettét látva az *alá*k lovassága is fellelkesült bátorságuktól, és bár nem kaptak rá parancsot senkitől, nekivágtattak a már megzavarodott ellenségnek.

(10) Erre aztán a keltibérek mindannyian futásnak eredtek, a római hadvezér pedig, elnézve a menekülő ellenséget, szentélyt ajánlott fel a Lovas Fortunának és játékokat a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek. (11) A szurdokban mindenhol ölték a menekülés közben szétszóródott keltibéreket. (12) A források szerint ezen a napon 17 000 ellenséges katonát öltek meg, és több mint 3000-et fogtak el élve,[2] 77 hadijelvénnyel és mintegy 1100 lóval együtt. A győztes sereg ezen a napon az ellenség táborában éjszakázott. A győzelmet nem véráldozat nélkül vívták ki. (13) Elesett 472 római és 1019 latin és szövetséges katona, míg a segédcsapatok vesztesége 3000 ember volt. Így vonult a győztes sereg Tarracóba, miután felfrissítette korábbi dicsőségét,.

(14) Tiberius Sempronius *praetor*, aki két nappal azelőtt érkezett meg, elébe ment Fulviusnak, és gratulált neki ahhoz, hogy ilyen kiválóan szolgálta az állam érdekeit. A legnagyobb egyetértésben megállapodtak abban, hogy a katonák közül kit bocsássanak el, kit tartsanak vissza. (15) Ezután Fulvius behajózta

[1] Vö. IV. 33. 7, VIII. 30. 6.

[2] Az élve elfogottak száma szövegromlás miatt bizonytalan (a kéziratokban *tria milia mille ducenti*, azaz '3000, 1200' áll).

kiszolgált katonáit, és elutazott Rómába, Sempronius pedig Keltibériába vezette légióit.

41.

(1) A két *consul* különböző irányból hatolt be seregével Liguriába. (2) Postumius az I. és a III. légióval megszállta a Ballista és Letus nevű hegyeket, és csapatokkal rakva meg a szűk szurdokokat, elvágta utánpótlásától az ellenséget, és miután annak minden készlete kimerült, megadásra kényszerítette. (3) Fulvius a II. és IV. légióval Pisaeből kiindulva a Macra folyó mellett lakó apuai ligurokat támadta meg. Miután mintegy 7000-en megadták magukat, hajóra ültette őket, és az etruszk part mentén elküldte Neapolisba. (4) Innen átvitték őket Samniumba, ahol honfitársaik között kaptak földet. (5) Aulus Postumius kivágatta a hegylakó ligurok szőlőit, felégette gabonaföldjeiket, mígnem a háború együttes csapásai arra kényszerítették őket, hogy meghódoljanak, és átadják fegyvereiket. (6) Ezután Postumius hajóval folytatta útját, hogy szemügyre vegye az ingaunus és az intemelius ligurok[1] partvidékét.

(7) Mielőtt ezek a *consul*ok megérkeztek volna a sereghez, amelynek Pisaeban kellett gyülekeznie, annak Aulus Postumius volt a parancsnoka.[2] (8) Marcus Fulvius Nobilior, Quintus Fulvius testvére,[3] a II. légió katonai *tribunus*a azokban a hónapokban, amikor ő volt a parancsnok,[4] feloszlatta a légiót,[5] esküvel kötelezve a *centurió*kat, hogy zsoldjukat visszafizetik az államkincstárba a *quaestor*oknak. (9) Amikor hírül vette ezt Aulus, aki éppen Placentiában járt, könnyen mozgó lovasaival az elbocsátott katonák után eredt; akit utolért, azt megrovásban részesítette és visszavitte Pisaeba, a többiről pedig jelentést tett a *consul*nak. (10) Amikor az a *senatus* elé terjesztette az ügyet, az atyák határozatot hoztak, hogy Marcus Fulviust száműzik Hispániába, Új-Karthágón túlra; a *consul* egy

[1] Az intemeliusok a mai Ventimiglia környékén éltek.

[2] Az itt említett Postumius bizonyosan nem azonos a *consul*lal. Feltételezik, hogy az előnév téves, és valójában Sp. Postumiusról van szó, a *consul* testvéréről, aki fővezéri hatalommal felruházott *legatus*ként állhatott a sereg élén.

[3] Q. Fulvius valószínűleg a 179-es év későbbi *consul*jával, Q. Fulvius Flaccusszal azonos. Livius a későbbiekben (XLI. 27. 2) elmondja, hogy Q. Fulvius Flaccus és A. Postumius Albinus mint *censor*ok Kr. e. 174-ben kizárták a *senatus*ból L. Fulviust, Q. Fulvius testvérét. Lehetséges, hogy az itt említett M. Fulvius Nobilior azonos L. Fulviusszal – a név megváltozhatott szövegromlás folytán is, de az is elképzelhető, hogy L. Fulvius örökbefogadás útján került be a nemzetség másik ágába.

[4] A légióhoz tartozó hat *tribunus* párosával két-két hónapig töltötte be a parancsnoki tisztet.

[5] Eljárása teljesen szabálytalan volt, mert a katonákat csak a fővezér bocsáthatta el a *senatus* engedélyével.

levelet is adott neki, amelyet Hispania Ulteriorban Publius Manliusnak kellett átadnia. (11) A katonák parancsot kaptak, hogy térjenek vissza a hadijelvényekhez. Elrendelték, hogy a légió ebben az évben megszégyenítésül csak hathavi zsoldot kapjon, és a *consul*t utasították, hogy azt a katonát, aki nem tért vissza a hadsereghez, vagyonával együtt adassa el.

42.

(1) Lucius Duronius, aki még az előző évben, *praetor*ként tért vissza tíz hajójával Illíriából Brundisiumba, ebben az évben a hajókat a kikötőben hagyva Rómába jött. Amikor itt beszámolt tevékenységéről, minden tengeri kalózkodásért egyértelműen Gentiosz illír királyt[1] tette felelőssé: az ő országából jött minden hajó, amely az Adriai-tenger partjait végigrabolta; (2) ezért ő követeket küldött hozzá, de az nem fogadta őket.

(3) Addigra Gentiosz követei is megérkeztek Rómába, és azt állították, hogy a király akkor, amikor a rómaiak találkozni akartak vele, éppen betegen feküdt országa egyik távoli vidékén. (4) Gentiosz – mondták – arra kéri a *senatus*t, hogy ne higgyen a kitalált vádaknak, amelyekkel ellenségei megrágalmazták. Duronius ehhez hozzáfűzte, hogy sok római polgárt és latin szövetségest ért sérelem Gentiosz országában, sőt a hírek szerint Korkürán[2] római polgárokat tartanak fogságban. (5) Úgy döntöttek, hogy ezeket mind Rómába kell hozatni, hogy ügyüket Gaius Claudius *praetor* kivizsgálja, és csak ezután lehet választ adni Gentiosz királynak, illetve a követeinek.

(6) Az az évi ragály számos áldozata között volt jó néhány pap is. Meghalt Lucius Valerius Flaccus *pontifex*, akinek a helyére Quintus Fabius Labeót választották meg. (7) Elhunyt Publius Manlius, a szent lakomákat intéző *triumvir*ek egyike, aki nemrég tért vissza Hispania Ulteriorból. Helyére Quintus Fulviust (Marcus fiát) választotta be a testület, aki ekkor még kiskorú volt. (8) Gnaeus Cornelius Dolabella helyének, az áldozókirályi tisztségnek a betöltésénél vita támadt Gaius Servilius *pontifex maximus* és Lucius Cornelius Dolabella hajózási *duumvir* között, mert a *pontifex* felszólította Dolabellát, hogy a felszentelés előtt tegye le tisztségét. (9) Miután a *duumvir* erre nem volt hajlandó, a *pontifex* pénzbüntetésre ítélte. Erre ő a népgyűléshez fellebbezett, és itt folytatták a viszálykodást. (10) A szavazásra szólított *tribus*ok többsége úgy szavazott, hogy a *duumvir* engedjen a *pontifex* utasításának, és ha lemond tisztségéről, engedjék el neki a pénzbüntetést; ám ekkor egy érvénytelenítő égi jel

[1] Gentiosz (ur. 180 k.–168) követte a labeasz törzs élén apját, II. Pleuratoszt.

[2] Nem Korfun, hanem a mai Korčula szigetén, amelyet az ókorban Fekete-Korkürának neveztek.

félbeszakította a gyűlést. (11) Emiatt a *pontifex*eknek vallásos aggályai támadtak Dolabella felszentelésével kapcsolatban, és inkább a második jelöltet, Publius Cloelius Siculust szentelték fel.

Az év végén aztán meghalt Gaius Servilius Geminus *pontifex maximus* is, aki egyben a szent cselekményekért felelős *decemvir*ek egyike is volt. Helyére a testület Quintus Fulvius Flaccust választotta be *pontifex*nek, (12) *pontifex maximus*nak pedig Marcus Aemilius Lepidust választották, noha a tisztségre sok nagynevű ember pályázott. A szent cselekményekért felelős *decemvir*ek Quintus Marcius Philippust választották be maguk közé Servilius helyére. (13) Meghalt Spurius Postumius Albinus *augur* is, akinek a helyére Publius Scipiót (Africanus fiát) választották be maguk közé az *augur*ok.

A cumaebeliek ebben az évben engedélyt kértek és kaptak, hogy a közéletben latinul beszélhessenek,[1] és hogy az árveréseken a kikiáltók latin nyelven intézhessék az eladást.

43.

(1) A *senatus* köszönetet mondott Pisae lakóinak, amiért földet ajánlottak fel egy latin *colonia* alapítására.[2] Ennek megszervezésére *triumvir*ekké nevezték ki Quintus Fabius Buteót és Marcus és Publius Popillius Laenast.[3]

(2) Gaius Maenius *praetor*tól – akinek Sardinia jutott provinciául, de azzal is megbízták, hogy a Város tízmérföldes körzetén kívül nyomozza ki a méregkeverési ügyeket – (3) levél érkezett, hogy már 3000 embert elítélt, és mivel a feljelentések következtében a vizsgálat egyre nagyobb körre terjed ki, kénytelen lesz vagy ezt abbahagyni, vagy a provinciáról lemondani.

(4) Quintus Fulvius Flaccus Hispániából katonai sikerei nagy hírével övezve tért vissza Rómába. Miközben diadalmenete miatt a Városon kívül várakozott, (5) Lucius Manlius Acidinusszal együtt[4] *consul*lá választották. Néhány nap múlva a magával hazahozott csapatokkal együtt diadalmenetben vonult be a Városba.

[1] Cumae a pun háborúban, Campania elpártolása idején is hű maradt Rómához, és lakói megőrizték korábbi helyzetüket, szavazati joggal nem rendelkező római polgárok maradtak (lásd XXIII. 31. 10, a hozzá fűzött jegyzettel). Oszk nyelven beszéltek, a latin nyelv használatához, úgy látszik, a *senatus* külön engedélye kellett.

[2] A *colonia* későbbi sorsáról nem tudunk semmit.

[3] P. Popillius Laenas egyébként ismeretlen, ezért egyes tudósok az előnevet Gaiusra javítják (ő Kr. e. 172-ben viselte a *consul*i tisztséget).

[4] L. Manlius Acidinus vér szerint Q. Fulvius Flaccus testvére volt, és örökbefogadással került át a Manlius nemzetségbe. Egyedülálló esetnek számított, hogy két testvér egyszerre nyeri el a *consul*ságot.

(6) A menetben 124 aranykoszorút vittek, ezenkívül 31 font aranyat, … vert ezüstből pedig 173 200 oscai ezüstpénzt. (7) A zsákmányból minden katonájának 50 *denarius*t adott, a *centurió*knak kétszer, a lovasoknak pedig háromszor ennyit. Ugyanennyit kaptak a latin szövetségesek is, és mindenki kétszeres zsoldban részesült.

44.

(1) Ebben az évben Lucius Villius nép*tribunus* beterjesztett egy törvényjavaslatot, amely először határozta meg, hogy hány éves korban lehet megpályázni és elnyerni az egyes állami tisztségeket.[1] Családja ekkor kapta a ma is viselt Annalis melléknevet. (2) Sok év után először választottak négy *praetor*t a Baebius-törvény alapján,[2] amely előírja, hogy minden második évben négy *praetor*t kell választani. Ezek a következők voltak: Gnaeus Cornelius Scipio, Gaius Valerius Laevinus, valamint Quintus és Publius Mucius Scaevola (Quintus fiai).

(3) Quintus Fulvius és Lucius Manlius *consul*ok ugyanazt a hadszínteret kapták, mint elődeik, hasonló létszámú római és szövetséges gyalogos és lovas csapatokkal. (4) A két Hispaniában meghosszabbították eddigi seregüknél Tiberius Sempronius és Lucius Postumius fővezéri megbízatását, (5) és utasították a *consul*okat, hogy kiegészítésül sorozzanak be mintegy 3000 római gyalogost és 300 lovast, a latin szövetségesekből pedig 5000 gyalogost és 400 lovast. (6) Sorshúzás útján Publius Mucius Scaevola kapta meg feladatul a városbeliek jogvitáinak intézését, és neki kellett vezetnie a nyomozást a méregkeverési ügyekben a Városban és annak tíz mérföldes körzetén belül. (7) Gnaeus Cornelius Scipio kapta az idegenek jogvitáinak intézését, Quintus Mucius Scaevola Siciliát, Gaius Valerius Laevinus Sardiniát.

(8) Quintus Fulvius *consul* [179] kijelentette, hogy mielőtt bármilyen állami ügyet intézne, szeretné fogadalma teljesítésével megszabadítani magát és az államot a vallási kötelezettségektől: (9) azon a napon, amikor utoljára ütközött meg a keltibérekkel, játékokat ajánlott fel a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek és szentélyt a Lovas Fortunának,[3] és erre a célra a hispánok pénzt adtak össze számára. (10) Úgy döntöttek, hogy engedélyezik a játékok megtartását, a szentély építésének megrendelésére pedig *duumvir*eket kell választani. A pénz-

[1] Ez a törvény, a *lex Villia annalis* pontosan meghatározta az egyes életkori határokat, de már korábban is voltak ilyen jellegű általánosabb előírások (XXV. 2. 6–7). Az *aedilis*i hivatal megpályázásának alsó korhatára 36, a *praetor*ságé 39, a *consul*ságé 42 év lett, és ezek viselése között legalább két év szünetnek el kellett telnie.

[2] Ezt a törvényt 181-ben hozták meg, de Livius nem tér ki rá külön.

[3] Vö. XL. 40. 10.

zel kapcsolatban meghatározták, hogy a játékokra nem lehet nagyobb összeget fordítani, mint amennyit Fulvius Nobiliornak engedélyeztek az aitól háború után rendezett játékokra;[1] (11) és a játékok céljára Fulvius nem kérhet, nem hajthat be, nem vehet át és nem fordíthat több pénzt, mint amennyit Lucius Aemilius és Gnaeus Baebius *consul*ok idejében [183] a játékok költségeit megszabó *senatus*i határozat megengedett.[2] (12) A *senatus* ezt a rendelkezést annak idején a Tiberius Sempronius *aedilis* által rendezett játékok túlzott költségei miatt hozta, mert ezek nemcsak Itáliát és a latin szövetségeseket, de még a távoli provinciákat is súlyosan megterhelték.

45.

(1) A tél ebben az évben kemény volt a havazás és a különféle viharok miatt. A hidegnek kitett fák mind elfagytak, ráadásul a tél jóval tovább tartott, mint máskor. (2) A hegyen megrendezett Latin Ünnepeket[3] is hirtelen támadt éji sötétség és elviselhetetlen vihar szakította félbe, és a szertartást a *pontifex*ek határozatára meg kellett ismételni. (3) Ugyanez a vihar a Capitoliumról is lesodort több szobrot, és több helyet villámcsapásokkal csúfított el: Tarracinában Iuppiter szentélyét, Capuában a Fehér Szentélyt és a római kaput,[4] és több helyen leverte a falak oromzatát. (4) Ezeket is csodajelek gyanánt jelentették, valamint azt is, hogy Reatében háromlábú öszvér született. (5) A *decemvir*eket utasították, hogy tekintsenek bele a sorskönyvekbe; ők elmondták, hogy mely isteneknek hány jószágot kell áldozni, és hogy egynapos könyörgést kell tartani. (6) Ezután nagy pompával rendezték meg tíz napon át a Quintus Fulvius *consul* által felajánlott fogadalmi játékokat.

Ezután tartották meg a *censor*választó gyűlést, ahol megválasztották Marcus Aemilius Lepidus *pontifex maximus*t és Marcus Fulvius Nobiliort, aki az aitólok fölött tartott diadalmenetet. (7) Ez a két férfiú köztudottan nem szívelte egymást, ami a *senatus*ban és a népgyűlésen is gyakran heves összecsapásokban nyilvánult meg.[5]

(8) A *censor*ok a választás után, ahogy az ősi szokás előírja, a Mars-mezőn, Mars oltára előtt helyet foglaltak *curulis*i székükön. Ekkor váratlanul nagy polgársereg kíséretében eléjük járultak a legelőkelőbb *senator*ok, és közülük Quintus Caecilius Metellus kezdett beszélni.

[1] Vö. XXXIX. 5.

[2] Ezt a *senatus*i határozatot Livius a XXXIX. 56.-ban nem említi.

[3] A Latin Ünnepeket hagyományosan az Albai-hegyen fejezték be.

[4] Ez volt Capuának az a kapuja, amely a Via Appiára nyílt.

[5] Vö. XXXVIII. 43–44.

46.

(1) „Nem felejtettük el, *censor*ok, hogy benneteket nemrég az egész római nép választott meg erkölcseink felügyeletére, épp ezért nektek kell figyelmeztetnetek és irányítanotok bennünket, nem pedig fordítva. (2) Mégis jeleznem kell nektek, mi az, ami veletek kapcsolatban minden derék embert bánt, vagy legalábbis szeretné, ha nem így lenne. (3) Ha külön-külön nézünk benneteket, Marcus Aemilius és Marcus Fulvius, akkor senkit sem találunk ma a polgárok között, akit alkalmasabbnak találnánk erre a feladatra, ha újra kellene szavaznunk. (4) Ha azonban kettőtökre együtt tekintünk, nem tudunk nem tartani attól, hogy rossz ötlet volt benneteket tiszttársakká tennünk, és nem jelent annyi hasznot az államnak az, hogy ti egyértelműen elnyertétek mindnyájunk rokonszenvét, mint amennyit árt egymással szembeni ellenszenvetek.

(5) Már sok éve tart köztetek ez a számotokra is nyomasztó és bántó ellenségeskedés, és fennáll a veszély, hogy ez a mai naptól jobban nyomaszt majd bennünket és az államot, mint benneteket. (6) Hogy mely okokból félünk ettől, azt hosszasan sorolhatnánk ... Hacsak nem engesztelhetetlen gyűlölködés tartja hatalmában lelketeket,[1] (7) mindnyájan arra kérünk titeket, hogy ma, ebben a szentélyben vessetek véget viszályotoknak, és engedjétek, hogy ha már a római nép összekötött benneteket szavazataival, mi is ezt tegyük összebékítésetek révén. (8) Egy lélekkel, egyetértésben válogassátok ki a *senatus*t, vizsgáljátok meg a lovagokat, hajtsátok végre a vagyonbecslést, tartsátok meg az engesztelő áldozatot, (9) és amit szinte minden fohászotokban e szavakkal fogalmaztok majd meg: »Végződjön ez a dolog magamnak és tiszttársamnak jól és szerencsésen!« – Ennak teljesülését igazán és szívből akarjátok, és ezzel érjétek el, hogy mi, emberek is elhiggyük: amiért az istenekhez könyörögtök, azt valóban így akarjátok!

(10) Titus Tatius és Romulus egyetértésben uralkodtak[2] abban a városban, ahol egykor a Forum közepén fegyverrel, csatasorban csaptak össze egymással. (11) Nemcsak viszálykodások, de háborúk is véget szoktak érni, és az ádáz ellenségek többnyire hű szövetségesekké, sőt nemegyszer polgártársakká válnak. (12) Az albaiakat városuk lerombolása után áttelepítették Rómába,[3] és a latinok és szabinok is elnyerték a polgárjogot. Az a szólásmondás, mely szerint »a barátság legyen halhatatlan, a viszály halandó« – azért vált közhellyé, mert igaz."

(13) Helyeslően zúgott fel a tömeg, majd a beszédet félbeszakították a sokaság egybeolvadó bekiabálásai, amelyekkel ugyanerre kérték a *censor*okat. (14) Ekkor

[1] A mondat elején a szöveg erősen romlott, ezért a fordítás csak közelítő jellegű, Madvig rekonstrukciója alapján.

[2] Vö. I. 13. 1–5.

[3] Vö. I. 29–30.

Aemilius többek közt felpanaszolta, hogy Marcus Fulvius már kétszer ütötte el őt a biztos *consul*ságtól;[1] Fulvius viszont azt sérelmezte, hogy Aemilius szüntelenül zaklatta őt,[2] sőt törvény előtti fogadásra is kihívta, amelyben a becsülete forgott kockán. De végül mindketten jelezték, hogy ha a másik is beleegyezik, alkalmazkodni fognak az állam számos vezetőjének akaratához. (15) Minden jelenlévő unszolására kezüket és szavukat adták egymásnak, hogy valóban abbahagyják és befejezik a gyűlölködést.

Ezután általános elismerés közepette felkísérték őket a Capitoliumra. A *senatus* rendkívüli módon helyeselte és megdicsérte egyrészt az előkelőknek az ügyben kifejtett fáradozását, másrészt pedig a *censor*ok meggyőzhetőségét. (16) Ezután a *censor*ok kérésére, hogy utaljanak ki nekik pénzt, amelyből fedezhetik az állami építkezések költségeit, megszavazták számukra az egész évi bevételt.[3]

47.

(1) Ebben az évben Hispániában Lucius Postumius Albinus és Tiberius Sempronius Gracchus *propraetor*ok megállapodtak, hogy Albinus Lusitanián át a vaccaeusok ellen vonul, és innen visszatér Keltibériába, ha ott nagyobb háború támad; Gracchus pedig behatol Keltibéria legtávolabbi részébe. (2) Ő először Munda városát foglalta el egy váratlan éjszakai rohammal. Miután túszokat kapott, és helyőrséget hagyott a városban, a kis erődöket ostromolva, a földeket felégetve jutott el egy másik, igen erős városhoz, amelyet a keltibérek Certimának neveznek.[4] (3) Itt már-már a falak közelébe nyomult az ostromművekkel, amikor követek jelentek meg a városból, akik az ősi idők egyszerűségével beszéltek: nem titkolták, hogy folytatni akarják a háborút, ha lesz hozzá erejük. (4) Azt kérték ugyanis, hadd menjenek el segédcsapatokért a keltibérek táborába; de ha erre nem kapnak lehetőséget, akkor tőlük függetlenül saját maguk fognak dönteni.

Gracchus engedélyével útra keltek, és néhány nap múlva tíz másik követet hoztak magukkal. (5) Éppen dél felé járt az idő. A legelső kérésük a *praetor*hoz az volt, hogy adasson nekik inni. Az első poharak kiürítése után kértek még, miközben a körülöttük állók hangosan derültek ezeken a faragatlan és a viselkedési normákat egyáltalán nem ismerő embereken. (6) Ekkor a legöregebb közülük így szólt: „Azért küldött ide népünk, hogy végére járjunk: ugyan miben

[1] Vö. XXXVII. 47. 6–7, XXXVIII. 35. 1.

[2] Vö. XXXVIII. 42. 8–44. 6; XXXIX. 4. 3–5. 6.

[3] Ebbe a *censor*ok által bérbe adott államjövedelmek tartoztak bele, de pl. a legyőzött ellenségek által fizetendő hadisarc már nem.

[4] Munda és Certima/Cartima nem azonosak baeticai névrokonaikkal; valószínűleg mindkét város a Duero folyó közelében helyezkedett el.

bizakodva indítasz háborút ellenünk?" (7) Kérdésére Gracchus azt válaszolta, hogy kiváló hadseregében bizakodva érkezett ide; ha ezt maguk is meg akarják tekinteni, hogy honfitársaiknak konkrétabb értesüléseket vigyenek, szívesen megmutatja nekik. (8) Parancsot adott a katonai *tribunus*oknak, hogy szereljék fel az összes gyalogos és lovas csapatot, és vonultassák fel őket teljes fegyverzetben. A szemle után elbocsátotta a követeket, akik lebeszélték honfitársaikat arról, hogy segítséget küldjenek a körülzárt városnak.

(9) A polgároknak, miután éjszaka hiába gyújtották meg a tornyokban a megbeszélt tűzjeleket, le kellett mondaniuk a segítség egyetlen reményéről, ezért megadták magukat. (10) Behajtottak tőlük 2 400 000 *sestertius*t, és át kellett adniuk a 40 legelőkelőbb lovagot, nem túszként ugyan – mert a római seregben kellett szolgálniuk –, de gyakorlatilag mégis hűségük zálogául.

48.

(1) Gracchus innen Alce városához vonult, ahol azok a keltibérek táboroztak, akiktől nemrég a követek érkeztek. (2) Miután ezeket néhány napon át kisebb összecsapásokkal zaklatta, könnyűfegyverzetű csapatokat küldve az előőrsök ellen, napról napra növelte a küzdelem arányait, hogy mindnyájukat kicsalja a sáncok mögül. (3) Amikor úgy látta, hogy elérte célját, utasította a segédcsapatok parancsnokait, hogy a küzdelem megkezdése után, mintha nem bírnának a túlerővel, hirtelen forduljanak sarkon, és fejvesztve meneküljenek vissza a táborba. Ő maga közben a sáncok mögött felsorakoztatta csapatait az összes kapunál.

(4) Nemsokára megpillantotta a terv szerint megfutamodott katonái csapatát, nyomukban az utánuk tóduló barbárokkal. (5) Éppen erre számítva tartotta készen a sánc mögött csatasorát. Csak addig várt, amíg menekülő katonáit beengedte a táborba, szabad utat hagyva nekik; azután csatakiáltást hallatva egyszerre törtek ki az összes kapun. (6) Az ellenség nem tudta feltartóztatni a váratlan támadást. A római tábort akarták megostromolni, de még a sajátjukat sem tudták megvédeni: seregüket azonnal szétszórták és megfutamították, majd reszketve szorultak be a sánc mögé, végül pedig táborukat is elveszítették. (7) Ezen a napon 9000 ellenséges katonát vágtak le, 320-at fogtak el élve, 112 lóval és 37 hadijelvénnyel együtt. A római seregből 109-en estek el.

49.

(1) Ez után az ütközet után Gracchus elindult légióival, hogy végigdúlja Keltibériát. Mivel mindenütt mindent elvitt és elhajtott, egyes törzsek önként, mások félelemből vették fel az igát; néhány nap alatt 103 város adta meg magát neki, és rendkívül nagy zsákmányra tett szert. (2) Ezután seregével visszafordult Alce felé, ahonnét jött, és ezt a várost kezdte ostromolni. (3) A városbeliek kezdetben

állták az ellenség rohamát, de amikor már nemcsak fegyverekkel, hanem ostromművekkel is szorongatni kezdték őket, elveszítették bizalmukat városukban, és mindannyian behúzódtak a fellegvárba. (4) Végül innen is szószólókat küldtek, és a rómaiak hatalmába adták magukat és mindenüket. A rómaiak itt nagy zsákmányt szereztek, sok előkelő fogoly is a kezükbe került, köztük Thurrus lánya és két fia.

(5) Thurrus volt ezeknek a törzseknek a fejedelme, a leghatalmasabb egész Hispániában. Amikor értesült az övéit ért szerencsétlenségről, követek útján biztosítékot kért arra, hogy nem éri bántódás, ha felkeresi táborában Gracchust, majd személyesen eljött hozzá. (6) Első kérdése Gracchushoz az volt, hogy életben maradhat-e ő és családja. Amikor a *praetor* biztosította, hogy életben marad, a második kérdése az volt, hogy hadba vonulhat-e a rómaiakkal együtt. (7) Amikor Gracchus ezt is megengedte, kijelentette: „Csatlakozom hát hozzátok, szembeszállva egykori szövetségeseimmel …"[1] Ettől fogva a rómaiakkal tartott, és sokszor szolgálta a rómaiak ügyét bátor és hűséges helytállásával.

50.

(1) Ezután Ergavica, egy tekintélyes és hatalmas város nyitotta meg kapuit a rómaiak előtt, megfélemlítve a szomszédos népek vereségei által.

(2) Egyes történetírók szerint ezeknek a városoknak a meghódolása nem volt őszinte: mihelyt Gracchus elvezette légióit egy vidékről, ott máris újra fellángolt a háború. Később – írják – Gracchus a Chaunus-hegynél[2] kora hajnaltól a nap hatodik órájáig tartó szabályos ütközetet vívott a keltibérekkel, ahol mindkét részről sokan estek el. (3) A rómaiak győzelmére nagyjából annyi volt a bizonyíték, hogy amikor másnap megpróbálták az ellenséget csatára ingerelni, az nem jött elő a sáncok mögül. (4) A rómaiak az egész napot a fegyverzsákmány összeszedésével töltötték. Harmadnap még nagyobb ütközetre került sor; ekkor végre egyértelműen megverték a keltibéreket, sőt táborukat is elfoglalták és kirabolták. (5) Aznap 22 000 ellenséges katonát vágtak le, több mint 300-at fogtak el, nagyjából ugyanennyi lóval és 72 hadijelvénnyel együtt. Ezzel véget ért a háború, és a keltibérek most már valódi békét kötöttek, nem olyan ingatag hűséggel, mint korábban.

(6) A történetírók szerint ezen a nyáron Hispania Ulteriorban Lucius Postumius is két fényes győzelmet aratott a vaccaeusok fölött, mintegy 35 000 főnyi ellenséget ölt meg, és táborukat is elfoglalta. (7) Valószínűbb azonban, hogy

[1] A mondat vége szövegromlás miatt nem értelmezhető.

[2] Talán azonos a Bilbilistől északra fekvő Caius-heggyel (ma Sierra de Moncayo).

Postumius túl későn érkezett meg provinciájába ahhoz, hogy ezen a nyáron bármiféle hadműveletet végrehajthasson.

51.

(1) A *censor*ok ígéretükhöz híven egyetértésben állították össze a *senator*ok névjegyzékét. A *senatus* első emberének magát az egyik *censor*t, Marcus Aemilius Lepidus *pontifex maximus*t tették meg. Három embert zártak ki a *senatus*ból; Lepidus néhányat megtartott, akiket tiszttársa nem akart beválogatni. (2) A *censor*oknak kiutalt és egymás közt elosztott pénzből a következő építkezéseket végeztették el: Lepidus Tarracinánál egy töltést építtetett, de ezzel nem sok népszerűséget szerzett, mert neki ott birtokai voltak, és személyes költségeit is az államnak számolta fel. (3) Megrendelte egy színház és színpad építését Apollo szentélye mellett;[1] fehérre meszeltette Iuppiter capitoliumi szentélyét és a környező oszlopokat, és az oszlopokról eltávolíttatta a szerinte rossz helyen lévő szobrokat, a sokféle kifüggesztett díszpajzsot és hadijelvényt.

(4) Marcus Fulvius több és hasznosabb építkezést rendelt meg. Kikötőt és hídpilléreket építtetett a Tiberisen – ezekre a pillérekre csak évekkel később építtettek íveket Publius Scipio Africanus és Lucius Mummius *censor*ok[2] –, (5) továbbá egy új *basilicá*t[3] az új pénzváltó bódék és a halpiac mögött;[4] körülötte bolthelyiségekkel, amelyeket magánembereknek adott el. (6) Szintén felhúztak egy piacteret és oszlopcsarnokot a Porta Trigeminán kívül, valamint egy másik csarnokot a hajóépítő műhelyek mögött, egyet Hercules szentélyénél, egyet a Remény szentélye mögött, a Tiberis mellett, egyet pedig a Gyógyító Apollón szentélyénél.[5]

(7) Ezenkívül abból a pénzből, amelyet nem osztottak szét, közösen építtettek vízvezetéket és hozzá boltíveket. Marcus Licinius Crassus azonban megakadályozta a munkát, mert nem engedte meg, hogy a birtokán át vezessék a vizet. (8) A *censor*ok sok kikötői vámot és egyéb járulékot vezettek be. Gondjuk volt

[1] Ez lett volna Róma első állandó színháza, de a terv végül valószínűleg nem valósult meg. 154-ben M. Valerius Messalla és C. Cassius Longinus *censor*ok kezdtek újra bele, de az épületet a *senatus* 151 körül, még félkész állapotában leromboltatta mint az erkölcsöket veszélyeztető intézményt (lásd a XLVIII. könyv tartalmi összefoglalóját).

[2] Ez a híd a *Pons Aemilianus* (a mai Ponte Rotto), amelynek építését az említett *censor*ok 142-ben fejezték be. Természetesen az ifjabb Africanusról, Karthágó lerombolójáról van szó.

[3] Ez a csarnok a Forum északkeleti oldalán állt; később, újjáépítése után *Basilica Paulli*, illetve *Basilica Aemilia (et Fulvia)* néven volt ismeretes.

[4] A régi halpiac 210-ben égett le a pénzváltó bódékkal együtt (XXVI. 27. 2–3).

[5] Apollo szentélye a zöldségpiacon, Herculesé és a Reményé a marhavásártéren állt.

rá, hogy több szentélyt és nyilvános helyet, amelyeket magánemberek vettek birtokukba, ismét állami tulajdonba vegyenek, felszenteljenek és megnyissanak a nép előtt. (9) Megváltoztatták a szavazás módját:[1] az egyes területeken belül a *tribus*okat az emberek társadalmi állása, helyzete és foglalkozása alapján tagolták.

52.

(1) Az egyik *censor*, Marcus Aemilius azt kérte a *senatus*tól, hogy szavazzon meg neki pénzt a játékokra, amelyeket Iuno Királynő és Diana nyolc évvel azelőtt, a ligur háborúban felajánlott szentélyeinek felavatásakor kíván rendezni.[2] (2) A *senatus* 20 000 bronzpénzt szavazott meg erre a célra. Aemilius felavatta a két szentélyt a Circus Flaminiusnál. (3) Iuno szentélyének felavatása után háromnapos, Dianáé után kétnapos színházi játékokat rendezett, továbbá egy-egy napos *circus*i játékokat is. (4) Ugyancsak ő avatta fel a Mars-mezőn a Tengeri Larok szentélyét. Ennek felépítésére 11 éve Lucius Aemilius Regillus tett fogadalmat az Antiokhosz király vezérei ellen vívott tengeri ütközetben.[3] (5) A templom ajtaja fölé egy táblát tettek a következő felirattal: „Nagy háború végét vetve, királyokat leigázva, a békekötés forrása lett ez a csata a kivonuló Lucius Aemiliusnak, Marcus Aemilius fiának. Jósjeleivel, vezetésével, szerencséjével és irányításával Epheszosz, Szamosz és Khiosz között, (6) szeme láttára magának Antiokhosznak, egész seregének, lovasságának és elefántjainak, Antiokhosz addig veretlen hajóhadát szétszórták, szétzúzták, megfutamították. Ott, azon a napon 42 hadihajót fogtak el teljes legénységével. A csata megvívása után Antiokhosz király és birodalma …[4] (7) Ezért ajánlotta fel ezt a templomot a Tengeri Laroknak." Hasonló feliratú táblát tettek Iuppiter capitoliumi szentélyének ajtaja fölé is.

53.

(1) Két nappal azután, hogy a *censor*ok összeállították a *senatus* névsorát, Quintus Fulvius *consul* elindult Liguriába. Seregével úttalan hegyeken, völgyeken, szurdokokon vonult át, majd szabályos ütközetet vívott az ellenséggel, (2) és nemcsak

[1] Ez a reform nyilván nem a *tribus*okba sorolás alapvető elvét érintette, mely szerint az egy területen lakókat osztották be egy *tribus*ba, hanem az egyes *tribus*okon belül állapított meg új rangsort, amely azután a szavazás rendjét is meghatározta a *comitia centuriatá*n. Valószínűleg a 2–5. vagyoni osztály további tagolásáról lehetett szó.

[2] Lepidus a két szentélyt Kr. e. 187-ben ajánlotta fel (vö. XXXIX. 2. 8–11).

[3] A felajánlás a müonnészoszi csatában történt, Kr. e. 190-ben (vö. XXXVII. 29. 7–30. 10), de a csata elbeszélésénél Livius nem említi.

[4] A ránk maradt szöveg hiányos.

a csatasorban győzte le, de még aznap elfoglalta táborát is. 3200 ellenséges katonát vágtak le, és Liguriának ez az egész vidéke megadta magát. (3) A *consul* azokat, akik megadták magukat, áttelepítette a síkságra, és a hegyeket helyőrségekkel rakta meg. Hamar meg is jött a levele a provinciából Rómába. Sikerei örömére háromnapos könyörgést rendeltek el. (4) A *praetor*ok a könyörgés alkalmával 40 kifejlett jószágot áldoztak fel. A másik *consul*, Lucius Manlius semmi emlékezetes tettet nem hajtott végre Liguriában.

(5) Az Alpokon túl lakó gallok közül mintegy 3000 ember jött át Itáliába. Senkit nem zaklattak háborúval, csak földet kértek a *consul*októl és a *senatus*tól, hogy békében élhessenek a római nép fennhatósága alatt. (6) A *senatus* kiutasította őket Itáliából, és megbízta Quintus Fulvius *consul*t, hogy kutassa fel és büntesse meg azokat, akiknek vezetésével és biztatására a gallok átkeltek az Alpokon.

54.

(1) Ebben az évben halt meg Philipposz makedón király, akit fia halála után megtört az öregkor és a szomorúság. (2) Démétriaszban töltötte a telet, miközben kínozta fia hiánya és a saját kegyetlensége miatti lelkiismeret-furdalás. (3) Az is zavarta, hogy másik fia már teljes bizonyossággal királynak számított a maga és mások szemében, minden tekintet őrá irányult, míg vele öregségében senki nem törődött, egyesek a halálát várták, mások pedig még erre sem vették a fáradságot.

(4) Ez még inkább nyugtalanította, és vele együtt Antigonoszt, Ekhekratész fiát is, aki apai nagybátyja, Antigonosz, Philipposz hajdani gyámja nevét örökölte. Az idősebb Antigonosz királyi méltóságú férfiú volt, akit a spártai Kleomenész ellen vívott csatája[1] is nevezetessé tett; a görögök csak azért nevezték el „gyámnak", hogy ezzel a melléknévvel megkülönböztessék a többi hasonló nevű királytól.[2] (5) Az ő unokaöccse, Antigonosz volt Philipposz tiszteletben álló bizalmasai közül az utolsó, aki megvesztegethetetlen maradt, és hűségével halálos ellenségévé tette az őt amúgy sem kedvelő Perszeuszt.

(6) Antigonosz – előre látva, mekkora veszélyt jelent számára, ha a birodalmat Perszeusz örökli –, (7) mihelyt észrevette, hogy a király érzelmei ingadoznak, és időnként fia után sóhajtozik, (8) hol készségesen meghallgatta őt, hol még provokálta is, emlékezetébe idézve meggondolatlan cselekedetét, gyakran pedig maga is együtt kesergett a királlyal. Mivel pedig, mint általában, az igazság most

[1] Ez volt 222-ben a Szellaszia melletti ütközet (vö. XXXIV. 28. 1).

[2] III. Antigonosz Dószón 229 és 227 között volt V. Philipposz gyámja (görög szóval *epitroposz*), míg 227-ben ő maga nem vette fel a királyi címet.

is elég sok nyomot hagyott maga után, Antigonosz mindent latba vetett, hogy minél hamarabb kiszivárogjon, mi is történt valójában. (9) Elsősorban Apellészre és Philoklészre terelődött a gyanú, hogy ők lehettek a gaztett végrehajtói; hisz ők jártak követségben Rómában, és ők hozták Flamininus nevében a Démétriosz számára végzetes levelet.[1]

55.

(1) A királyi udvarban széltében-hosszában beszélték, hogy a levél nem volt valódi, az írnok belehamisított, és a pecsétje sem az eredeti. (2) A dolog még csak gyanús volt, de nem lepleződött le, amikor Xükhosz, az írnok véletlenül összetalálkozott Antigonosszal, aki megragadta és magával vitte a palotába. Ott az őrökre bízta, majd bement Philipposzhoz, és így szólt hozzá:

(3) „Számos beszélgetésünkből mintha úgy vettem volna ki, hogy nagyra értékelnéd, ha megtudhatnád a teljes igazságot arról, melyik fiad tört aljasul a másik vesztére. (4) Mind között az egyetlen ember, aki ki tudja bogozni a megtévesztések csomóját, Xükhosz, a te hatalmadban van. Véletlenül találkoztam vele, és idehoztam a palotába; behívathatod."

(5) Xükhosz, amikor bevezették a király elé, kezdetben mindent tagadott, de olyan következetlenül, hogy látszott: csak rá kell ijeszteni egy kissé, és hajlandó lesz vallomást tenni. A kínvallató és a korbács láttán megtört, és sorjában, részletesen beszámolt a követek gaztettéről és a maga közreműködéséről.

(6) Tüstént embereket küldtek, hogy tartóztassák le a követeket. Philoklészt, aki éppen ott volt, kézre kerítették, Apellész azonban, akit egy bizonyos Khaireasz üldözésére küldtek, Xükhosz vallomásának hírére áthajózott Itáliába. (7) Philoklészről semmi bizonyosat nem tudunk. Egyesek szerint kezdetben elszántan tagadott, de később, amikor szembesítették Xükhosszal, feladta. Mások azt bizonygatják, hogy még a kínpadon is mindvégig kitartott a tagadás mellett.

(8) Philipposz gyásza megújult és megkétszereződött, és most már úgy gondolta: gyermekeivel kapcsolatban súlyosabb szerencsétlenség számára, hogy az egyik életben van, mint az, hogy a másik meghalt.

56.

(1) Perszeusz értesült róla, hogy minden kiderült, de helyzete sokkal szilárdabb volt, semhogy szükségesnek tartotta volna a menekülést. (2) Arra azonban ügyelt, hogy ne legyen a közelben, és így, amíg Philipposz él, megkímélje magát haragja felcsapó lángjától. Philipposznak, mivel szertefoszlott a remény, hogy személy szerint megbüntetheti őt, már csak egy maradt hátra: megakadályozni, hogy

[1] Vö. XL. 23. 7–8.

Perszeusz a büntetlenségen felül még bűne jutalmát is élvezhesse. (3) Ezért Antigonoszhoz fordult, akinek a testvérgyilkosság leleplezéséért is le volt kötelezve, de egyébként is úgy gondolta, hogy a makedónoknak nem volna okuk szégyellni és bánni, ha ő lenne a királyuk, hiszen elevenen él még bennük nagybátyja, Antigonosz dicső emléke.

(4) „Olyan helyzetbe kerültem, Antigonosz – mondta –, hogy gyermekeim elvesztését, amitől más szülők irtóznak, még kívánatosnak is kellene tartanom. Ezért az a szándékom, hogy birodalmamat, amelyet nagybátyádtól vettem át, akinek hűséges és bátor gondoskodása megőrizte azt számomra, sőt még gyarapította is, terád hagyom. (5) Egyedül te maradtál nekem, akit méltónak tartok az uralkodásra. De ha nem volna senki, akit utódommá tehetnék, inkább azt akarnám, hogy birodalmam vesszen és pusztuljon el, semmint hogy Perszeusz kapja meg átkozott gaztette jutalmául. (6) Szinte azt hinném, hogy Démétrioszt hoztam fel az alvilágból és kaptam vissza, ha az ő helyére ültetve téged hagylak magam után, aki egyedül könnyezted meg ártatlan fiam halálát és az én szerencsétlen elvakultságomat."

(7) Beszélgetésüktől fogva egyfolytában megbecsülése legkülönfélébb jeleivel halmozta el őt. Miközben Perszeusz Thrákiában időzött, a király körbejárta Makedónia városait, Antigonoszt a vezetők jóindulatába ajánlotta, és nem volt vitás, hogy ha tovább él, őt hagyja hátra a hatalom birtokosaként.

(8) Miután Démétriaszból útra kelt, Thesszalonikében igen sokáig időzött. Amikor innen Amphipoliszba érkezett, súlyosan megbetegedett. (9) Mindenki úgy tudja, inkább a lelke, mint a teste volt beteg; miközben időről időre ártatlanul megölt fiának árnya kísértette, gondok és virrasztás közepette halt meg, másik fiára mondott szörnyű átkokkal az ajkán. (10) Antigonosz valóban trónra kerülhetett volna, ha <ott van a közelben>,[1] vagy ha azonnal nyilvánosságra hozzák a király halálhírét. (11) De Kalligenész, a gyógykezelését felügyelő orvos meg sem várta a király halálát, hanem reménytelen állapota első jelére váltott lovakon futárokat küldött Perszeuszhoz, ahogy megállapodtak, és annak érkezéséig a palotán kívül mindenki előtt eltitkolták a király halálát.

57.

(1) Így aztán Perszeusz érkezése mindenkit meglepett, hisz senki nem sejtett semmit; és már el is foglalta a bűnös úton szerzett trónt.

(2) Philipposz halála a legjobbkor jött abból a szempontból, hogy a makedónoknak el kellett halasztaniuk a háborút, mert erejüket ez vonta el. Néhány nappal később ugyanis a bastarnák népe, akiket Philipposz már régóta bujtoga-

[1] Kiegészítés a szövegösszefüggés alapján.

tott, felkerekedett lakóhelyéről, és nagy gyalogos és lovas sereggel átkelt az Al-Dunán. (3) Innen Antigonosz és Cotto előrement, hogy jelentést tegyen a királynak. Cotto a bastarna nép egyik előkelősége volt, Antigonosz pedig a király egyik embere, akit gyakran küldtek el követségbe Cottóval együtt, hogy fellázítsa a bastarnákat. Amphipolisztól nem messze hallották meg a híresztelést, hogy a király meghalt, majd megbízható futárokkal is találkoztak. Ez a feje tetejére állította tervüket. (4) Úgy állapodtak meg ugyanis, hogy Philipposz biztosítja a bastarnák Thrákián való átvonulását és ellátását. Hogy ezt megtehesse, ajándékokkal lekötelezte az egyes vidékek elöljáróit, és szavát adta, hogy a bastarnák népe békésen fog átvonulni.

(5) Az volt a terve, hogy kiirtja a dardán népet, és az ő földjükön jelöli ki a bastarnák lakóhelyét. (6) Ettől kettős hasznot remélt: egyrészt azt, hogy eltehetí az útjából a makedónokkal szemben mindig rendkívül ellenséges dardán népet, amely sohasem habozott kihasználni a királyok nehéz helyzetét; másrészt pedig azt, hogy a bastarna népet elküldheti Itália végigpusztítására, míg gyermekeik és asszonyaik Dardaniában maradnak. (7) Így gondolkodott: A scordiscusok[1] területén át vezet egy út az Adriai-tengerhez és Itáliába, más úton nem lehet odajuttatni egy hadsereget. A bastarnáknak viszont a scordiscusok készségesen megengedik majd az átvonulást, hiszen sem nyelvük, sem szokásaik nem különböznek;[2] sőt ha látják, hogy hadjáratuk célja a leggazdagabb nép kirablása, még csatlakozni is fognak hozzájuk.

(8) Philipposz ezután minden lehetőséggel számolt: Ha a bastarnákat a rómaiak felmorzsolják, még mindig vigasztalódhat azzal, hogy legalább a dardánokat sikerült kiirtani, övé a bastarnák után ott maradt zsákmány, és szabadon rendelkezhet Dardaniával. (9) Ha viszont a bastarnák vállalkozása szerencsével jár, a rómaiakat leköti a velük folytatott háború, és ő azalatt visszaszerezheti elvesztett hellaszbeli területeit. – Ezek voltak Philipposz tervei.

58.

(1) A bastarnák átvonulása kezdetben békés volt. De amikor Cotto és Antigonosz elváltak tőlük, és nemsokára Philipposz halálhíre is megérkezett, sem a thrákok nemigen voltak hajlandóak kereskedni velük, sem a bastarnáknak nem volt elég a vásárolt áru, és nem tudták többé seregüket együtt tartani, hogy le ne térjen az útról. (2) Ebből aztán kölcsönös sérelmek támadtak, amelyek napról napra halmozódtak, így végül kirobbant a háború.

[1] A Balkánon, a Duna közelében élő kelta törzs.

[2] A germán bastarnák és a kelta scordiscusok nyelve között valószínűleg csak az idegen fül nem tudott különbséget tenni.

Végül a thrákok, mivel az ellenség erejével és tömegével szemben nem tudtak helytállni, elhagyták a síkságon fekvő falvaikat, és egy Donuka nevű, rendkívül magas hegyre húzódtak. (3) A bastarnák utánuk akartak menni a hegyre, de amikor már a hegygerinc közelében jártak, olyan heves vihar csapott le rájuk, amilyen a hagyomány szerint végzett a Delphoi kirablására készülő gallokkal,[1] így mégsem jutottak fel. (4) Nemcsak zápor, majd sűrű jégeső szakadt rájuk nagy égzengés, mennydörgés és a szemet elvakító villámfények közepette, (5) hanem a villámok is olyan sűrűn csapkodtak mindenfelől, mintha az embereket vették volna célba, és csapásuk nemcsak több katonával, de néhány vezetővel is végzett. (6) Míg fejvesztett menekülésük közben a magas sziklákon át óvatlanul el-elhasaltak vagy legurultak, megrettent seregüket a thrákok is üldözték ugyan, de ők maguk azt mondogatták, hogy az istenek futamították meg őket, hisz a fejükre szakad az ég.[2]

(7) Miután a viharban szétszóródott csapatok legnagyobb része hiányos fegyverzettel, mint valami hajótörés után, visszatért a táborba, ahonnan elindultak, tanácskozni kezdtek, hogy mitévők legyenek. Nézetkülönbség támadt köztük: egyesek azt javasolták, hogy forduljanak vissza, mások azt, hogy hatoljanak be Dardaniába. (8) Mintegy 30 000 ember Clondicus vezetésével eljutott eredeti úti céljához, a sokaság többi része visszatért oda, ahonnan jöttek, Apollóniába,[3] a déli térségbe.

(9) Perszeusz, miután átvette az uralmat, meggyilkoltatta Antigonoszt, és időt akarván nyerni hatalma megszilárdítására, követeket küldött Rómába, hogy újítsák meg az apjával kötött barátságot, és kérjék, hogy a *senatus* ismerje el őt királynak.

Ez történt ebben az évben Makedóniában.

59.

(1) Az egyik *consul*, Quintus Fulvius diadalmenetet tartott a ligurok fölött, de nyilvánvaló volt, hogy ezt inkább népszerűsége, mint dicső haditettei miatt szavazták meg neki. (2) A diadalmenetben igen sok ellenséges fegyvert vittek, de pénzt szinte egyáltalán nem. Katonái között azonban fejenként 300 bronz-

[1] Kr. e. 279-ben, amikor a gallok megtámadták Delphoit, Apollón azt a jóslatot adta, hogy majd ő megvédi a várost a „fehér szüzek" segítségével. Ezután pusztító erejű hóvihar csapott le a támadókra, ami valóban hozzájárult Delphoi megmeneküléséhez. Vö. Cicero: *A jóslásról* I. 81.

[2] Livius az „égszakadástól" való félelemmel (vö. Arrianosz I. 4. 8) ismét egy kelta vonást tulajdonít a bastarnáknak.

[3] Valószínűleg Apollónia Pontikéről van szó.

pénzt osztott szét, a *centurió*k ennek kétszeresét, a lovasok háromszorosát kapták. (3) A diadalmenetnek az volt a legkülönlegesebb vonása, hogy véletlenül ugyanazon a napon rendezték, amelyen az előző évben, *praetor*sága után tartotta diadalmenetét.[1]

(4) A diadalmenet után rendeletben kijelölte a választógyűlés napját. Ezen Marcus Iunius Brutust és Aulus Manlius Vulsót választották meg *consul*nak [178]. (5) Ezután a *praetor*választó gyűlést három *praetor* megválasztása után[2] félbe kellett szakítani a vihar miatt. Másnap, március 12-én választották meg a többi hármat: Marcus Titinius Curvust, Tiberius Claudius Nerót és Titus Fonteius Capitót.

(6) A Római Játékokat a *curulis aedilis*ek, Gnaeus Servilius Caepio és Appius Claudius Cento a közbejött csodajelek miatt megismételték. Megrendült ugyanis a föld, (7) és a nyilvános szentélyekben, ahol az isteneket megvendégelték, a kerevetekre helyezett istenszobrok elfordították fejüket, (8) sőt a Iuppiter elé tett tál a terítővel együtt leesett az asztalról. Azt is csodajelszámba vették, hogy az egerek beleettek a szent lakomára szánt olajbogyókba. A csodajelek elhárítására semmi egyebet nem tettek azon kívül, hogy megismételték a játékokat.

[1] Vö. XL. 43. 5–7.

[2] Az elsőre megválasztott három *praetor* – M. Titinius, T. Aebutius Parrus és talán C. Cluvius Saxula – neve valószínűleg a szöveghagyományozás során veszett el.

Fogalomtár

Aedilis: A közbiztonságra, a gabonaellátásra, később a középületekre, templomokra, a Város nyilvános helyeire felügyelő főtisztségviselő. Eredetileg plebejus tisztség volt, később a patríciusok közül is választottak két *aedilis*t *(aedilis curulis)*.

***Aerarius*ok:** A *censor*ok által valamilyen vétség miatt az átlagosnál jóval magasabb adó fizetésére kötelezett polgárok. A közéjük való besorolás általában együtt járt azzal is, hogy az illetőt kizárták *tribus*ából, és a városi *tribus*ok valamelyikébe helyezték át.

Ala: (1) Kb. 300 főnyi lovas csapat. (2) A szövetségesekből szervezett egységeket – valószínűleg azért, mert a hadsereg szárnyaira szokták rendelni őket – szintén két, egy jobb és egy bal *alá*ra („szárnyra") osztották.

Áldozókirály: a királyok elűzése után alapított papi tisztség azoknak a szertartásoknak az elvégzésére, amelyeket addig a király végzett.

***Ancile*-pajzsok:** Tizenkét, Rómában őrzött pajzs, amelyek közül egy a monda szerint Numa korában az égből hullott alá, és ennek mintájára készítették a többit, hogy az eredetit nehezebb legyen ellopni. A pajzsokat őrzőik, a Salius papok minden év márciusában körülhordozták Rómában szent dalok és fegyvertánc *(tripudium)* kíséretében.

Aranykoszorú: A görögök „koszorúnak" *(sztephanosz)* neveztek mindenféle aranyajándékot, akkor is, ha éppen nem koszorú formájában adták át. Livius szövegében arról lehet felismerni a valódi aranykoszorúkat, hogy darabszám szerepel mellettük, míg az egyéb, koszorúnak nevezett aranyajándékoknak a súlya van megadva (amely egy fejen viselhető koszorúhoz képest általában túlzott).

As: régi római súlymérték (egy fontnak felel meg), illetve ilyen súlyú bronzpénz.

A *senatus* első embere *(princeps senatus)*: Ennek a megtisztelő, de konkrét hatalommal nem járó szerepkörnek a betöltője a tekintélyesebb arisztokrata nemzetségekből került ki. Az ő neve állt a *senatus* névjegyzékének élén, és neki volt joga az üléseken elsőként véleményt nyilvánítani. Személyéről ötévenként a *censor*ok határoztak, amikor összeállították, illetve felülvizsgálták a *senator*ok névjegyzékét.

***Augur*ok:** A római jóspapok testülete, akik egyrészt madarak (és egyéb állatok) viselkedéséből, másrészt váratlan égi és természeti jelenségekből vontak le következtetéseket arra vonatkozóan, hogy az istenek helyeslik-e a szóban forgó magán-

vagy közéleti lépést vagy sem. Spontán felbukkanó jósjeleket is értelmeztek, de az egyes vállalkozások előtti jóslatkérés is feladatuk volt.

A Város alapítása: Livius adatait Kr. e. 751-es alapítási dátummal kell átszámítani.

Ballista: a római szóhasználatban a kővető gép neve.

Bellona-szentély: Bellonának, a háború ősi római istennőjének a szentélye a Marsmezőn állt, tehát a Város szakrális határán, a *pomerium*on kívül. Ezért a *senatus* szokásos módon ebben a szentélyben ült össze, valahányszor olyan személyeket (pl. ellenséges követséget vagy *imperium*mal rendelkező hadvezért) bocsátott színe elé, akiknek nem volt szabad átlépniük a *pomerium*ot.

Bigatus: a köztársaságkori ezüst*denarius* szokásos elnevezése.

Bíborpalástosok *(purpurati):* Makedóniában és egyéb *diadokhosz*-államokban a király személyes kísérete.

Censor: Rangban közvetlenül a *consul* után következő főtisztségviselő. Két *censor* volt, akik ötévenként megállapították a polgárok vagyoni helyzetét, és ennek alapján besorolták őket a vagyoni osztályokba. Ellenőrizték az erkölcsöket, összeállították a *senator*ok névjegyzékét, és megállapították, ki legyen a *senatus* első embere. Később ők felügyeltek a középületekre, ők intézték az állami javak értékesítését és beruházásokat.

Centuria: (1) mintegy 100 főből álló katonai egység, egy *manipulus* fele; (2) az öt vagyoni osztály alegységei.

Centurio: egy katonai *centuria* parancsnoka.

Cliens: Olyan szabad ember, aki egy patrónus, vagyis egy magasabb társadalmi helyzetű ember (eleinte patrícius) védelmét és támogatását élvezi, és cserébe támogatja annak politikai és egyéb törekvéseit. Később egész városok is lehettek *cliens*ei egy-egy római politikusnak, akinek sokat köszönhettek.

Cohors: A légió tizedrésze, kb. 500 főből álló katonai egység.

Colonia: Katonailag biztosítandó övezetben római polgárok vagy latin jogú szövetségesek számára (újra)alapított város. Megszervezése, a telepesek összeírása és számukra a meghódított föld kiosztása általában egy háromtagú bizottság feladata volt. A *colonia* polgárai eredeti polgárjogukat is megőrizték.

Congius: 3,275 liternek megfelelő űrmérték.

Consul: A királyok elűzése után évente választott két főtisztségviselő, a legfőbb végrehajtó hatalom képviselői. Az éveket a *consul*ok nevével jelölték.

Curia: (1) A *senatus* gyűléseinek otthont adó épület (Rómában és ennek analógiájára egyéb városokban és népeknél is), illetve bármely más épület, amelyben a *senatus* összeül. (2) A római arisztokrácia 30, nemzetségi alapon szerveződő egysége. Gyűlésük a *comitia curiata*, amely a korai időkben a törvényhozás, a tisztségviselő-választás és az ítélkezés szerve volt, később azonban fontosabb feladatait fokozatosan átvette a *comitia centuriata* és *tributa*.

Curio: Minden *curia* élén egy *curio* állt, akik közül az egyiket elöljárónak választották *(curio maximus)*. A *comitia centuriata* előtérbe kerülésével a *curió*knak szinte csak vallási feladatai maradtak. A fő*curio* tisztségét Kr. e. 210-ig csak patrícius viselhette.

Curulis: olyan magasabb rangú főtisztségviselő, akit az elefántcsonttal kirakott *curulis*i szék megillet.

Csodajel *(prodigium):* A római vallásban olyan rendkívüli jelenség, amelynek oka az istenek közvetlen és szándékos beavatkozása a természet rendjébe azzal a céllal, hogy az emberekkel közöljenek valamit. Többnyire arra figyelmeztet, hogy az isteni és emberi szféra közti harmónia megbomlott, tehát megjelenése vallási természetű engesztelést kíván: ezáltal lehet elhárítani a rend felborulásának következményeit.

Decemvir: bármely tízfős bizottság tagja.

Decuria: a lovasság legkisebb (10 fős) egysége, amelynek élén a *decurio* áll.

Dekád, *decas:* tízes egység.

Denarius: római ezüstpénz, amely 10 *as*nak, illetve 4 *sestertius*nak felel meg.

Diadalmenet *(triumphus):* A győztes hadvezérnek kijáró legmagasabb kitüntetés. A menetben, amely a Mars-mezőről indult, majd felvonult a Capitoliumra, elöl mentek a főtisztségviselők, őket követték az áldozati állatok, a zsákmány, a foglyok, majd serege élén a győztes hadvezér a capitoliumi Iuppiter jelmezében. Ha a *senatus* nem ítélte meg a hadvezérnek a diadalmenetet, az ennek ellenére megtarthatta azt saját költségén, de nem Rómában, hanem az Albai-hegyen.

Dictator: a *senatus* megbízásából a *consul* által hat hónapnál nem hosszabb időre kinevezett, teljhatalmú főtisztségviselő.

Dologház: fegyelmező intézmény rabszolgák részére.

Duumvir: Bármely kétfős bizottság tagja. Kétfős bizottságokat főleg templomok felszentelésére, illetve hajózási feladatokra jelöltek ki.

Döfőorr *(rostrum):* a hadihajó orrára szerelt, lékelésre alkalmas toldat.

Előválasztás *(comitia praerogativa):* A köztársaságkorban a *comitia centuriatá*n sorsolással ki szokták választani az első vagyoni osztály egyik *centuriá*ját, hogy az szavazzon először. Ez a szavazat előjelértékűnek számított. A korai időkben a lovagrend hat legrégibb *centuriá*ja bírt ilyen szereppel.

Eszpartófű *(spartum):* Dél-Európában és Észak-Afrikában honos pázsitfűféle *(Stipa tenacissima)*, amelyből – a kendertiloláshoz hasonló feldolgozás után – hajóköteleket készítettek.

Falkoszorú *(corona muralis):* falat formázó korona, amelyet katonai kitüntetésként annak adományoztak, aki elsőként jutott fel az ellenséges város falára.

Felszabadított rabszolga *(libertus, libertinus):* A rabszolgák felszabadításuk után bekerültek a *tribus*ok valamelyikébe, szavazati joguk is volt, de katonának csak

végszükség esetén hívták be őket, elsősorban a hajóhadhoz. Gyermekeik már teljes jogú polgárnak számítottak.

***Fetialis*ok:** 20 főből álló papi testület, amelynek feladata volt a más népekkel kapcsolatos ügyek (jóvátétel kérése, hadüzenet, fegyverszünet, béke- és szövetségkötés) vallási szertartások kíséretében való lebonyolítása.

Férfitóga: a római fiúk nagykorúvá válásuk jeleként 17 évesen, családi szertartás kíséretében cserélték fel a gyermekek bíborszegélyes tógáját a felnőttek fehér tógájával.

Flamen: Áldozópap. Testületük 15 tagból állt. Feladatuk volt egy-egy jelentősebb isten szolgálatának ellátása naponkénti áldozat formájában, ezért nem távozhattak el Rómából egy napnál hosszabb időre. Elsősorban Iuppiter *flamen*jének és annak feleségének életét szabályozta ezernyi ősi szertartás.

Font: 327,45 grammnak megfelelő súlymérték.

Forum: A nyilvános élet legfőbb színhelyéül szolgáló tér Rómában. Ennek mintájára Livius és más római szerzők ugyanezzel a névvel illetik egyéb városok hasonló funkciójú tereit, így a görög városok *agorá*ját is, illetve a vidéki törvénykezési helyeket.

Fő*curio (curio maximus):* lásd *curio*.

Fővezéri hatalom *(imperium):* A *consul*i, *praetor*i és *dictator*i tisztséggel automatikusan együtt járó katonai hatalom, amely annak birtokosát az alá rendelt hadsereg teljhatalmú vezérévé teszi Róma szakrális határán, a *pomerium*on kívül. Ennek szimbóluma a *consul*ok vesszőnyalábjaiban hordozott bárd, amely szintén nem használatos a Város területén belül, csak azon kívül. Amikor a fővezér hazatért a hadszíntérről, a *senatus*nak a *pomerium*on kívül kellett fogadnia őt, hogy meghallgassa beszámolóját, és döntsön a diadalmenet ügyében. Diadalmenet esetén külön rendelkezéssel biztosították számára, hogy *imperium*a arra az időre a Városon belül is érvényes legyen.

Gyülekezőhely *(conciliabulum):* így nevezték a vidéki *tribus*ok adminisztratív központjait, amelyek nem rendelkeztek városi ranggal.

Hadijelvény: A légió, illetve kisebb csapategységek rúdra erősített jelvénye, a zászló antik megfelelője. A légió jelvénye aranyozott vagy ezüstözött sas volt. A legnagyobb szégyennek számított, ha egy egység jelvénye az ellenség kezére került.

Hadvezér jósjelei *(auspicia):* A katonai hatalommal *(imperium)* rendelkező tisztségviselőknek hadba indulásuk előtt jósjeleket kellett kérniük. Így egy hadvezér jósjelei szimbolikusan annak hadvezéri hatalmát is jelentik. A fővezér helyettesének vagy megbízottjának nem volt jósjelkérési joga, így ezekre is a fővezér jósjelei vonatkoztak. Ha kiderült, hogy egy hadvezér jósjelkérésénél hiba történt, vissza kellett térnie Rómába, hogy új jósjeleket kérjen.

Hajóskoszorú *(corona navalis):* hajóorrokat formázó korona, amelyet annak adományoztak, aki tengeri ütközetben elsőnek lépett az ellenséges hajó fedélzetére.

***Haruspex*ek:** Etruszk eredetű jóspapok, akik elsősorban áldozati állatok belsőségeiből jósoltak, illetve villámcsapások és egyéb rendkívüli jelenségek értelmezésével és engesztelésével foglalkoztak.

***Hastatus*ok:** a római csatasor első vonala, ahová általában az újoncokat állították.

Helyettes tisztségviselő *(suffectus):* Ha az egyik *consul* meghalt hivatali ideje alatt, az év hátralevő részére újat választottak helyette, hogy a hatalom megosztásának elve ne sérüljön. A császárkorban aztán évről évre több *consul*pár váltotta egymást; az első pár után következőket szintén így nevezték. A datálásnál mindig az első, eredeti *consul*párt szokás feltüntetni. – A *censor*oknál a gall invázió óta nem gyakorolták ezt a szokást, a kisebb tisztségviselők esetében pedig (akik egyszerre kettőnél többen viselték a hivatalt) általában a feladatkörök átrendezésével oldották meg a problémát.

Hercules/Héraklész Oszlopai: a Gibraltári-szoros antik neve.

Hírnökpálcás követ *(caduceator):* Általában béketárgyalások megkezdésénél jelennek meg, ők kérik a lehetőséget a tárgyalásra. A hírnökpálca – két kígyóval körülfont díszes bot – eredetileg Herméssznek/Mercuriusnak, az istenek követének a jelvénye, így azt is szimbolizálja, hogy a követek az ő oltalma alatt állnak.

Interrex: A patrícius *senator*ok közül választott tisztségviselő, aki olyan időszakban vette át a főhatalmat öt napra *(interregnum)*, amikor az valamilyen okból – haláleset, lemondás vagy a hatalmat gyakorló tisztségviselő távolléte – miatt nem volt betöltve. Legfontosabb szerepe általában a választógyűlés lebonyolítása.

Ismétlés *(instauratio):* A római vallási előírások szerint minden szakrális cselekményt (a játékok is ilyennek számítottak), ha bármi formai hiba csúszott belé, elölről kellett kezdeni. Ezzel természetesen manipulálni is lehetett, hiszen pl. a népnek örömére szolgált, ha a játékok több napon át tartottak.

Iugerum: 2523,34 m^2-nek megfelelő területmérték.

Jel: a csatára a fővezéri sátorra kitűzött piros zászlóval adtak jelt.

Jósjelek: A fontosabb vállalkozásokat, választásokat, magasabb tisztségek átvételét minden esetben vallásos szertartás keretében végrehajtott jósjelkérés *(auspicium)* előzte meg. Ha a jósjelek kedvezőtlenek voltak, a dolgot elhalasztották, vagy megismételték a jósjelkérést, amíg kedvező jeleket nem kaptak.

„Juhakol" *(Ovile):* A szavazás lebonyolítására kijelölt körzet a Mars-mezőn. Ennek a helyén építtette fel Augustus a Saepta Iuliát.

Katapult *(catapulta):* a római szóhasználat ezzel a szóval a nagyobb nyílvető gépeket jelölte (eltérően a görögöktől, akik a kővető gépeket is *katapeltész*nek nevezték).

Katonai ***tribunus:*** (1) Tiszti rang. Egy légióhoz általában hat katonai *tribunus* tartozott, akiket részben a fővezér válogatott össze, részben a nép választott. (2) *Consul*i hatáskörű főtisztségviselők címe az V–IV. században.

Kerkurosz: Ciprusi eredetű, egy evezősoros, kisebbfajta kereskedelmi hajó, amelynek a hátulsó, rakodásra szolgáló felében nem voltak evezősök. Nem volt túlságosan gyorsjáratú, de egy személyszállító hajót utol lehetett vele érni.

Kezes ***(vas):*** bírósági eljárások esetében a vádlott által állított kezesek garantálták, hogy a vádlott megjelenik a tárgyaláson.

Kezességvállalás ***(sponsio):*** olyan megállapodás, amely személy szerint csak a szerződő feleket kötelezi, nem pedig az általuk képviselt államokat.

Kijelölt tisztségviselő ***(designatus):*** az a főtisztségviselő, akit már megválasztottak, de még nem foglalta el hivatalát.

Kisztophorosz: nagyjából három *denarius*nak megfelelő súlyú görög pénzérme, amely Kr. e. 166-ban váltotta fel a *tetra(dra)chmá*t.

Könyök ***(cubitus):*** 45 cm-nek megfelelő hosszmérték.

Latin Ünnepek: Ősi, latin eredetű, évről évre Alba Longában megtartott ünnep Iuppiter Latiaris tiszteletére. A *consul*ok hivatalba lépésük napján tűzték ki az ünnep időpontját, és annak megtartása előtt nem távozhattak el Rómából. Az ünnep, amely alatt Rómában játékokat is rendeztek, a Iuppiternek az Albai-hegyen bemutatott áldozattal fejeződött be.

Láb ***(pes):*** kb. 30 cm-nek megfelelő hosszmérték.

Lembosz: eredetileg egy evezősoros (ez később kettőre bővült), vitorlák nélküli gyorshajó.

Legatus: *senator*i rangú katonatiszt, a fővezér helyettese egy-egy légió élén; később egyes provinciák helytartóit is ezzel a szóval jelölték.

Légió ***(legio):*** 4000–6000 főből álló katonai egység, amely 10 *cohors*ból, azaz 30 *manipulus*ból, illetve 60 *centuriá*ból állt.

Lictor: a magasabb rangú tisztségviselőket kísérő állami hivatalszolga.

Lovagok ***(equites):*** A régi időkben olyan gazdag polgárok, akik saját lovukkal teljesítettek katonai szolgálatot. Később azokat sorolták a lovagrendbe, akiknek a vagyona elért egy bizonyos határt. A lovagok az államtól kaptak pénzt lóvásárlásra és -tartásra, de attól, aki rendjéhez méltatlannak bizonyult, ezt a kedvezményt a *censor*ok megvonhatták.

Lovassági főparancsnok ***(magister equitum):*** a *dictator* helyettese, akit ő maga nevezett ki.

Manipulus: kb. 200 emberből álló taktikai egység.

Matróna ***(matrona):*** előkelő római családanya.

Meddix tuticus: oszk városok, köztük Capua évente választott legfőbb tisztségviselője.

Medimnosz: görög űrmérték, kb. 51,84 liternek felel meg.

Megszentelt tavasz *(ver sacrum):* Ősi itáliai szertartás. Nagy csapások idején a termés zsengéjét, az akkor született fiúgyermekeket és jószágot az isteneknek ajánlották fel. Az így felajánlott állatokat feláldozták, az embereknek pedig 20 év múlva ki kellett rajzaniuk a városból és új hazát keresniük vagy alapítaniuk.

Megbélyegzés *(nota):* A *censor*ok a kifogásolható erkölcsi magatartású polgárok neve mellé jelet tettek a névjegyzékben. Ennek a *senatus* és a lovagrend esetében olyan vonzata volt, hogy az így megbélyegzett ember kizáródott a testületből. A megbélyegzés csak akkor volt érvényes, ha mindkét *censor* egyetértésével történt.

Mérföld: 1,48 km-nek megfelelő távolság.

Modius: 8,733 liternek megfelelő római űrmérték.

Municipium: olyan város a Római Birodalomban, amelynek lakosai nem római származásúak, de megkapták a római polgárjogot és az önkormányzatot.

Nemesség *(nobilitas):* a két római vezető réteg, a *senator*i rend és a lovagrend összefoglaló neve.

Négyszögletes menetoszlop *(agmen quadratum):* Ellenségtől veszélyeztetett területen gyakran alkalmazott menetelési rend, amelyben a légió tíz *cohors*a négyzet alakba rendeződik, középre véve a málhát. Előnye, hogy váratlan támadás esetén a csapat bármely irányban jól fel tudja venni a harcot, nem kell időt tölteni a felsorakozással; ugyanakkor könnyen fel lehet fejleszteni hármas csatasorrá.

Népek joga *(ius gentium):* „nemzetközi jog", az idegenekkel való politikai vagy üzleti érintkezést szabályozó törvények, jogszokások összessége.

Néppártiak *(populares):* a Gracchusok által elindított, reformokra törekvő mozgalom, amely szemben állt a nagybirtokos *senator*i renddel.

Nép*tribunus*ok: Kr. e. 494 óta a köznép képviselői a *senatus*ban. Számuk az idők folyamán kettőről tízre növekedett. Személyük szent és sérthetetlen volt, vétójukkal bármilyen törvényjavaslatot, határozatot, intézkedést érvényteleníthettek.

***Olümpiasz*ok:** az első ókori olimpiai játékok évétől (Kr. e. 776/775) kezdve számított négyéves időszakok.

Optimaták: a néppártiakkal szemben álló konzervatív arisztokraták tömörülése.

Ostromkoszorú *(corona obsidialis* **vagy** *obsidionalis):* Ezt a koszorút annak a katonának adták kitüntetésül, akinek köszönhetően bajtársai felszabadultak az ostromzár alól. Anyaga hagyományosan az esemény helyszínén szedett fű volt.

Ovatio: A diadalmenethez hasonló, de kevésbé nagyszabású győzelmi ünnep. Az *ovatió*t tartó hadvezér a szokásos bíborszegélyes tógát viselte, babér helyett mirtuszkoszorú volt a fején, és diadalkocsi helyett gyalog vagy lóháton vonult be a Városba.

Óra: A rómaiak 12 órára osztották a nappalt napkeltétől napnyugtáig. „A nap első órája" így nagyjából a reggel 6–7 óra közti időtartamnak felel meg. Ez a megfe-

leltetés azonban csak hozzávetőleges: az órák hosszúsága a nappalok hosszúságával együtt változott, így a mi 60 perces óráinkra való pontos átszámításhoz minden esetben tudni kellene az aznapi napkelte és napnyugta időpontját, amely függ egyrészt a földrajzi elhelyezkedéstől, másrészt attól, hogy az év melyik napjáról van szó.

Őrségváltás: A rómaiak az éjszakát négy egyenlő részre osztották, a hadseregben szokásos őrségváltások szerint. Az első őrségváltás ideje a mi időszámításunk szerint kb. este 6–9, a másodiké 9–12, a harmadiké 0–3, a negyediké hajnali 3–6 óra között volt, de ezek az időszakok ugyanúgy változtak az éjszaka hosszának változásával, mint a nappali órák.

Paraván *(pluteus)*: ostrom idején frontális támadások ellen használt, vesszőből font, bőrrel borított, félkör keresztmetszetű, mozgatható védőfal.

Phalanx: tömör, több sorból álló csatarend, amelynek lényege a folytonos, szorosra zárt pajzsfal.

Polgári koszorú *(corona civica):* tölgyfalevélből font koszorú, amelyet katonai kitüntetésként polgártárs életének megmentéséért adományoztak.

Pomerium: Róma városának szakrális határa, amely a későbbi időkben már a város belsejében húzódott.

***Pontifex*ek testülete:** A *pontifex maximus* vezetése alatt álló papi testület. Ők intézték a vallási ügyeket szervezési szinten, ők állították össze a naptárat, és évkönyvekben vezették az egyes évek legfontosabb eseményeit. A *pontifex maximus* nevezte ki a *flamen*eket és Vesta papnőit is. Ha egy *pontifex* meghalt, a testület maga választott be egy új tagot a helyére.

Praetor: Az igazságszolgáltatást intéző tisztségviselő, a távollévő *consul* helyettese. Tágabb értelemben: elöljáró (így fordítja Livius számos idegen nép vagy népszövetség főtisztségviselői címét). A *praetor urbanus* a városbeliek, a *praetor peregrinus* a városbeliek és idegenek közös jogvitáit intézte.

***Princeps*ek:** a római csatasor középső vonala.

Prisztisz: a *lembosz*hoz hasonló könnyű hadihajótípus.

„Pro-tisztségviselők" (*proconsul, propraetor* stb.): a kifejezés vagy azt jelenti, hogy az illető tisztségviselő hivatala már lejárt, de a *senatus* meghosszabbította fővezéri hatáskörét *(imperium)*, vagy azt, hogy az illetőt az adott tisztségviselőének megfelelő jogkörrel ruházták fel anélkül, hogy a tisztséget magát viselné.

Provincia: (1) egy-egy főtisztségviselőre bízott feladat, hatáskör; (2) Itália területén kívül eső tartomány, amelyet római helytartó kormányzott.

Quadrigatus: a *denarius* Kr. e. 214-es bevezetése előtt használatos (1,5 *denarius* értékű) római ezüstpénz.

Quaestor: eredetileg a bíráskodás, majd az adó- és pénzügyek intézésével megbízott tisztségviselő.

Quartarius: 1,36 deciliternek megfelelő űrmérték.

Quintilis: a július hónap régi neve (Kr. e. 44-ig).

Quirisek római népe *(populus Romanus Quiritium):* a római nép szakrális megnevezése.

Rangidős *centurio (primi pili centurio):* minden légióban a harmadik vonal (a *triarius*ok) első *manipulus*ában az első *centuria* parancsnoka.

Rögtönzött énekek: A diadalmenet alkalmával szokás volt, hogy a katonák vezérükről a közvéleményt kifejező, rögtönzött, sokszor elég szabadszájú dalokat énekeltek. Ez a szokás eredetileg az élet örömteli eseményeit szokásosan kísérő bajelhárító szertartások egyike volt.

Sánckoszorú *(corona vallaris):* sánckarókat formázó korona, amelyet katonai kitüntetésként annak adtak, aki elsőként jutott át az ellenséges tábor sáncain.

Sextilis: az augusztus hónap régi neve (Kr. e. 8-ig).

Sibylla-könyvek: A cumaei Sibylla jósnőnek tulajdonított görög nyelvű jóslatok, amelyek Tarquinius Superbus idején kerültek Rómába. A capitoliumi Iuppiter szentélyében őrizték őket a szent cselekményekért felelős *decemvir*ek, akik nagy csapások idején betekintettek a könyvekbe, értelmezték a jóslatokat, és megállapították a szükséges engesztelő szertartásokat.

Skorpió: kb. 1,2 x 1 m méretű nyíllövő gép.

Súlyos bronzpénz *(aes grave):* Így nevezték a Kr. e. V–IV. századi bronz fizetőeszközöket (*as* és ennél kisebb egységek). A II. pun háború folyamán az *as* és az ezüst *denarius* közti átváltási arány az eredeti 10:1-ről 12:1-re, majd 16:1-re változott – ebben az összefüggésben a „súlyos bronzpénz" megnevezés az infláció előtti *as*ra utal.

Szégyeniga *(iugum):* két földbe szúrt szálfegyverre keresztben egy harmadikat kötöztek, és a legyőzött ellenség katonáinak megszégyenítésül ez alatt kellett átvonulniuk meghajolva.

Szent csirkék: Elsősorban katonai vállalkozások előtt kértek jóslatot az istenektől oly módon, hogy az e célra tartott csirkéket kiengedték a ketrecükből, és enni adtak nekik. Ha mohón ettek, az jó jelnek számított, az étvágytalanság épp ellenkezőleg.

Szent lakoma *(lectisternium):* ünnepek, könyörgések alkalmával az isteneket gyakran jelképesen megvendégelték: szobrukat egy-egy vánkoson *(pulvinar)* helyezték el, és egy asztalra ételeket raktak eléjük.

Szőlőlugas *(vinea):* városok ostrománál alkalmazott védőfedél, amellyel főleg az aknát ásó katonákat védték a felülről jövő támadásokkal szemben.

Talentum: Súly- és pénzegység, amelynek súlya 20 és 36 kg között váltakozhatott. Az attikai talentum 26 kg-nak felel meg, a római talentum pedig a font 100-szorosa.

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT

Monográfia

Lovász Irén: *Szakrális kommunikáció*

Galsi Árpád: *Jakab, az Úr testvére*

Pap Ferenc: *Templom mint teológia. Kulcsok az Ezékiel 40-48. értelmezéséhez*

Tóth Sára: *A képzelet másik oldala.*
Irodalom és vallás Northrop Frye munkásságában

Tari János: *A néprajzi és az antropológiai filmkészítés.*
Történeti, elméleti és gyakorlati példák

Buda Béla: *Empátia. A beleélés lélektana*

Németh Dávid: *Pasztorálantropológia*

Szenczi Árpád: *Az ember természete – természetes(en) nevelés.*
A reformpedagógia egy lehetséges reformja

Váradi Ferenc: *Vázlatok az óvodai anyanyelvi-irodalmi nevelésről*

Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika 1750–1840.*
A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig

Bagdy Emőke: *Pszichofitness. Kacagás – kocogás – lazítás*

Balázs Siba: *Life Story and Christian Metanarration. The importance of the research results of narrative identity to practical theology*

Kocziszky Éva: *Antifilozófusok*
– Huszonöt időszerű kérdése a kereszténységhez

Honti László: *Magyar nyelvtörténeti tanulmányok*

Szummer Csaba: *Freud, avagy a modernitás mítosza*

Kun Attila: *A munkajogi megfelelés ösztönzésének újszerű jogi eszközei*

Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: *Életútinterjú*

Görözdi Zsolt: *Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában a jelentősebb egyházi rendtartásokban*

Békési Sándor: *Sisi személyének teológiai portréja*

Török Emőke: *Munka és társadalom. A munka jelentésváltozásai a bérmunkán innen és túl*

Sepsi Enikő: *Pilinszky János mozdulatlan színháza Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson műveinek tükrében*

Erdélyi Ildikó: *A lélek színháza. A pszichodráma és az önismeret útjai*

Szummer Csaba: *Pszichedelikumok és spiritualitás*

Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés. A Bocskai-felkelés történetéhez*

Bolyki János: *Teológia a szószéken és a katedrán*

Balogh Eszter: *Túlélési stratégiák a magyar gazdaságban. Esettanulmányok a 2000-es évek elejéről.*

Falussy Lilla: *Trendek a kortárs olasz drámában*

Bekő István Márton: *Jézus csodáiról szóló elbeszélések Márk evangéliumában*

Kovai Melinda: *Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi államszocializmusban 1945–1970*

Spannraft Marcellina: *Költészet és szakralitás*

Németh István: *Műtárgyak a boncteremben. Tanulmányok az orvoslás és a képzőművészet tárgyköréből*

Homicskó Árpád Olivér: *A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere*

Fabiny Tibor: *Az eljövendő árnyékai. A figurális tipológiai olvasás*

Szetey Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat újraértékeléséhez 1784–1878 között*

Balogh Tamás: *Huizinga Noster. Filológiai tanulmányok J. Huizinga magyar recepciójáról*

Dávid Gyula: *Angol fogalmi idióma szótár. Angol idiómák és magyar megfelelőik*

Beke Albert: *Gyulai Pál személyisége és esztétikája*

Németh Dávid: *Vallásdidaktika. A hit- és erkölcstan tanítása az 5–12. osztályban*

Papp Ágnes Klára: *A tér poétikája – a poétika tere. A századfordulós kisvárostól az ezredfordulós terekig a magyar irodalomban*

Lányi Gábor János: *A kálvinizmus nyitánya. Berni zwingliánusok és francia-svájci kálvinisták vitája az egyházfegyelem gyakorlásáról*

Kovács Dávid: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet a 20. századi Magyarországon*

Pap Ferenc: *Az egyházi év*

Farkas Ildikó: *A japán modernizáció ideológiája*

Horváth Csaba: *Megtalált szavak*

Csízy Katalin: *Az ideális vezető politikus alakja a görög-római hagyományban*

Siba Balázs: *Pasztorálteológia*

Indries Krisztián – Szummer Csaba: *Freud és a felkelő nap országa*

Bognárné Kocsis Judit: *A vallás mint forrás Karácsony Sándor nevelési koncepciójában*

Tanulmánykötet

Császár-Nagy Noémi, Demetrovics Zsolt, Vargha András (szerk.): *A klinikai pszichológia horizontja. Prof. dr. Bagdy Emőke 70. születésnapjára készített emlékkötet*

Szávay László (szerk.): *„Vidimus enim stellam eius…”*

Petrőczi Éva, Szabó András (szerk.): *A zsoltár a régi magyar irodalomban*

Horváth Erzsébet, Literáty Zoltán (szerk.): *Történelmet írunk. Tanulmánykötet Ladányi Sándor tiszteletére 75. születésnapja alkalmából*

Czeglédy Anita, Fülöp József, Ritz Szilvia (szerk.): *Inspirationen. Künste im Wechselspiel*

Gudor Botond, Kurucz György, Sepsi Enikő (szerk.): *Egyház, társadalom és művelődés Bod Péter korában*

Péti Miklós, Ittzés Gábor (szerk.): *Milton Through the Centuries*

Kendeffy Gábor, Kopeczky Rita (szerk.): *Vallásfogalmak sokfélesége*

Zsengellér József, Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): *„A Szentek megismerése ad értelmet." Conferentia Rerum Divinarum 1–2.*

Trajtler Dóra Ágnes (szerk.): *Tan és módszertan. Conferentia Rerum Divinarum 3.*

Pap Ferenc, Szetey Szabolcs (szerk.): *Illés lelkével. Tanulmányok Báthori Gábor és Dobos János lelkipásztori működéséről*

Somodi Ildikó (szerk.): *A mindennapos művészeti nevelés megvalósulásának lehetőségei. Értékközvetítés a művészeti nevelésben*

Dávid István (szerk.): *Merre tovább kántorképzés? Gondolatok egy konferencián – Nagykőrös, 2012. október 5.*

Hansági Ágnes, Hermann Zoltán (szerk.): *Jókai & Jókai*

Dringó-Horváth Ida, N. Császi Ildikó (szerk.): *Digitális tananyagok – oktatás-informatikai kompetencia a tanárképzésben*

Erdélyi Ágnes, Yannick François (szerk.): *Pszichoanalitikus a társadalomban*

Fülöp József, Mirnics Zsuzsanna, Vassányi Miklós (szerk.): *Kapcsolatban – Istennel és emberrel. Pszichológiai és bölcsészeti tanulmányok*

Pap Ferenc (szerk.): *Dicsőség tükre. Művészeti és teológiai tanulmányok*

Tóth Sára, Fabiny Tibor, Kenyeres János, Pásztor Péter (szerk.): *Northrop Frye 100: A Danubian Perspective*

Spannraft Marcellina, Sepsi Enikő, Bagdy Emőke, Komlósi Piroska, Grezsa Ferenc (szerk.): *Ki látott engem? Buda Béla 75*

Komlósi Piroska (szerk.): *Családi életre és kapcsolati kultúrára felkészítés*

Dringó-Horváth Ida, Fülöp József, Hollós Zita, Szatmári Petra, Czeglédy Anita, Zakariás Emese (szerk.): *Das Wort – ein weites Feld*

Fülöp József (szerk.): *A zenei hallás*

József Fülöp, Szilvia Ritz (Hg.): *Inspirationen II*

Tóth Sára, Kókai Nagy Viktor, Marjai Éva, Mudriczki Judit, Turi Zita, Arday-Janka Judit (szerk.): *Szólító szavak. The Power of Words. Tanulmányok Fabiny Tibor hatvanadik születésnapjára*

Lázár Imre, Szenczi Árpád (szerk.): *A nevelés kozmológusai. Kodály Zoltán, Karácsony Sándor és Németh László megújuló öröksége*

Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.): *A hit erejével. Pedagógiai tanulmányok*

Makkai Béla (szerk.): *A Felvidék krónikása. Tanulmányok a 70 éves Popély Gyula tiszteletére*

Farkas Ildikó, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia I.*

Gér András László, Jenei Péter, Zila Gábor (szerk.): *Hiszek, hogy megértsem*

Simon-Székely Attila (szerk.): *Lélekenciklopédia. A lélek szerepe az emberiség szellemi fejlődésében*

Papp Ágnes Klára, Sebők Melinda, Zsávolya Zoltán (szerk.): *Nemzet sors identitás*

Vassányi Miklós, Sepsi Enikő, Voigt Vilmos (szerk.): *A spirituális közvetítő*

Julianna Borbély, Katalin G. Kállay, Judit Nagy, Dan H. Popescu (eds.): *English Language & Literatures in English 2014*

Sepsi Enikő, Lovász Irén, Kiss Gabriella, Faludy Judit (szerk.): *Vallás és művészet*

Bubnó Hedvig, Horváth Emőke, Szeljak György (szerk.): *Mítosz, vallás és egyház Latin-Amerikában. A Boglár Lajos emlékkonferencia tanulmánykötete*

Czeglédy Anita, Sepsi Enikő, Szummer Csaba (szerk.): *Tükör által – Tanulmányok a nyelv, kultúra, identitás témaköréből*

Méhes Balázs (szerk.): *Lelki arcunk. Tanulmányok Szenczi Árpád hatvanadik születésnapja alkalmából*

Spannraft Marcellina, Korpics Márta, Németh László (szerk.): *A család és a közösség szolgálatában. Tanulmányok Komlósi Piroska tiszteletére*

Horváth Csaba, Papp Ágnes Klára, Török Lajos (szerk.): *Párhuzamok, történetek. Tanulmányok a kortárs közép-európai regényről*

Anka László, Kovács Kálmán Árpád, Ligeti Dávid, Makkai Béla, Schwarczwölder Ádám (szerk.): *Natio est semper reformanda. Tanulmányok a 70 éves Gergely András tiszteletére*

Fülöp József, Mészáros Márton, Tóth Dóra (szerk.): *A szél fúj, ahová akar. Bölcsészettudományi dolgozatok*

Zsengellér József, Kodácsy Tamás, Ablonczy Tamás (szerk.): *Felelet a mondolatra. Tanulmányok a 60 éves Bogárdi Szabó István tiszteletére*

Borgulya Ágnes, Konczosné Szombathelyi Márta (szerk.): *Vállalati kommunikációmenedzsment*

Szávay László, Gér András László, Jenei Péter (szerk.): *Hegyen épült város. Válogatás a Fiatal Kutatók és Doktoranduszok Nemzetközi Teológuskonferencián elhangzott előadások anyagából.*

Wakai Seiji, Sági Attila (szerk.): *Kortárs Japanológia II.*

Sepsi Enikő: *Kép, jelenlét, kenózis a kortárs francia költészetben és Valère Novarina színházában*

Sepsi Enikő, Tóth Sára (szerk.): *Mellékzörej. Írások Visky András hatvanadik születésnapjára*

Erdélyi Erzsébet, Szabó Attila (szerk.): *Az üzenetjét, azt kell megbecsülni. Tanulmányok Barabás László hetvenedik születésnapja alkalmából*

Kendeffy Gábor, Vassányi miklós (szerk.): *Istenfogalmak és istenérvek a világ filozófiai hagyományaiban*

Bárdi Nándor, Éger György (szerk.): *Magyarok Romániában 1990–2015. Tanulmányok az erdélyi magyarságról*

Zila Gábor: *Hitetek mellé tudományt*

Kiss Paszkál, Tóth Dóra (szerk.): *Ubi dubium, ibi libertas. Tudományos diákköri dolgozatok*

Julianna Borbély, Borbála Bökös, Katalin G. Kállay, Judit Nagy, Ottilia Veres, Mátyás Bánhegyi and Granville Pillar (eds.): *English language & literatures in English 2016*

Spannraft Marcellina, Tari János (szerk.): *A kultúraátörökítés médiumai*

László Emőke (szerk.): *A szolgálat ékessége. Tanulmányok Fruttus István Levente hetvenedik születésnapja alkalmából*

Spannraft Marcellina (szerk.): *Tertium datur. Tanulmányok Lázár Imre tiszteletére*

Bárdi Árpád, Gombos Norbert, Tóth Etelka (szerk.): *Kisgyermeknevelés a 21. században*

Lányi Gábor János (szerk.): *A reformáció örökségében élve. A reformáció hatása a teológiai oktatásra*

Dróth Júlia (szerk.): *Gépiesség és kreativitás a fordítási piacon és a fordításoktatásban*

Lator László Iván (szerk.): *Sorsok és missziók a politikai változások tükrében*

Literáty Zoltán (szerk.): *Quoniam tecum est fons vitae in lumine tuo videbimus lumen. Teológiai témák a 65 éves Kocsev Miklós tiszteletére*

Fehér Pálma Virág, Kövesdy Andrea, Szemerey Márton (szerk.): *Testképek a gyógyításban. A test mint eszköz és referenciapont*

Zonda Tamás, Bozsonyi Károly, Moksony Ferenc (szerk.): *Az öngyilkosság szociológiája*

Fóris Ágota, Bölcskei Andrea (szerk.): *A szabványosítás fordítási és terminológiai vonatkozásai*

Kövi Zsuzsanna, Mirnics Zsuzsanna, Reinhardt Melinda (szerk.): *Lélek(sz)árnyak*

Czentnár Simon, Nagy József, Nagy Levente (szerk.): *Beszéljétek el dicsőségét Conferentia Rerum Divinarum 6.*

Műfordítás, forrás

Giovanni Pico della Mirandola:
Benivieni neoplatonista versének kommentárja (Fordította: Imregh Monika)

Alice Zeniter: *Szomorú vasárnap, avagy a semmi ágán* (Fordította: Kovács Veronika, szerkesztette és a bevezetőt írta: Sepsi Enikő)

Szent Ágoston: *Írások a kegyelemről és az eleve elrendelésről* (Fordította, válogatta és a bevezetőt írta: Hamvas Endre)

Paul Claudel: *Délforduló* (Fordította: Székely Melinda)

Veerle Fraeters, Frank Willaert, Louis Peter Grijp (szerk.): *Hadewijch: Dalok* (Fordították: Daróczi Anikó, Rakovszky Zsuzsa)

Landauer Attila (szerk.): *A Kárpát-medencei cigányság és a keresztyén egyházak kapcsolatának forrásai (1567–1953)*

Yves Bonnefoy: *Hollán Sándor.*
Harminc év elmélkedései, 1985–2015 (Fordították: Gulyás Adrienn, Kovács Krisztina, Kovács Veronika, Makádi Balázs, Sepsi Enikő)

Vassányi Miklós (írta, fordította, szerkesztette): *Szellemhívók és áldozárok. Sámánság, istenképzetek, emberáldozat az inuit (eszkimó), azték és inka vallások írásos forrásaiban.*

Rauni Magga Lukkari, Inger-Mari Aikio: *Örökanyák - Világlányok. Számi versek* (Fordították: Domokos Johanna, Németh Petra)

Rajvinder Singh: *Hat szemmel. Német, angol, hindi és pandzsábi versek* (Szerkesztette: Domokos Johanna. Fordították: Tibold Katalin, Széles Beáta, Domokos Johanna)

Günter Eich: *Katharina és más elbeszélések* (Válogatta, szerkesztette és az utószót írta: Fülöp József)

Augusto Monterroso: *A fekete Bárány és más mesék* (Szerkesztette, fordította és az utószót írta: Fülöp József)

Michael Galuske: *A szociális munka módszerei. Bevezetés* (Fordította: Udvari Kerstin, szerkesztette: Bányai Emőke)

Titus Livius: *Róma története a város alapításától*, I. kötet (I–XX. könyv) (Kis Ferencné és Muraközy Gyula fordítását és a jegyzeteket átdolgozta: Kopeczky Rita, a fordítást az eredetivel egybevetette: Kocsisné Csízy Katalin, Ligeti Dávid Ádám, Bajnok Dániel)

L'Harmattan France-Hongrie, Collection Károli

Anikó Ádám, Enikő Sepsi, Stéphane Kalla (szerk.): *Contempler l'infini*

Tibor Fabiny, Sára Tóth (eds.): *The King James Bible (1611–2011). Prehistory and Afterlife*

Katalin G. Kállay, Mátyás Bánhegyi, Ádám Bogár, Géza Kállay, Judit Nagy, Balázs Szigeti (eds.): *The Arts of Attention*

Katalin G. Kállay, Nóra D. Nagy, Elizabeth Walsh, Ádám Fónai, Béla Erik Haga, Péter Káplár, Krisztina Milovszky, Gergely Molnár, Dorina Obrankovics, Tamás Szanyi (eds.): *This is Just to Say. A Collection of Creative Student-Responses*

György Kurucz (ed.): *Protestantism, Knowledge and the World of Science*

Brigitte Geißler-Piltz, Éva Nemes, Sijtze de Roos (eds.): *Inspire and Be Inspired. A Sample of Research on Supervision and Coaching in Europe*

Johanna Domokos: *Endangered literature. Essays on Translingualism, Interculturality, and Vulnerability 2018*

Tímes Kovács: *Code-Switching and Optimality*

Viktória Semsey (ed.): *National Identity and Modernity 1870–1945. Latin America, Southern Europe, East Central Europe*

L'Harmattan France
5-7 rue de l'Ecole Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 TORINO
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

Tördelés: Kardos Gábor
Nyomdai kivitelezés: Primerate Kft.
felelős vezető: Tomcsányi Péter